

DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 13912

Opoczno Memorial Book

Sefer Opots'nah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

©2003 THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY AND
THE NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:

Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	Sefer Opots'nah : yad ya-shem li-kehilah she-harvah / ha-'orekh, Yitshak Alfasi.
IMPRINT	880-02 Tel-Aviv : Irgun yots'e Opots'nah yeha-sevivah, [1989]
DESCRIPT	394, 21 p. : ill., ports., facsim. ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Opoczno -- History. Opoczno (Poland) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Opoczno.
ADD'L NAME	Alfasi, Yitshak.
ADD'L TITLE	Toldot Yehude Opots'nah

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

מחנות ההשמדה הגרמניים בפולין.

במפה זאת מסומנים 10 מקומות-השמדה עיקריים, אשר-הגרמנים הקימו בפולין בתקופת הכיבוש מאז 41-1940. לא צוינו כאן רבים ממחנות הריכוז ועבודת-הכמיה בפולין, לרבות מחנות גדולים כגון ברחוב יאגובסקא בלבוב, פלאשוב על-יד קראקא ועוד, אשר בעצם גם הם היו מחנות להשמדה שיטתית – ובאי-אלה מהם ערכו הגרמנים טבח המוני של יהודי המקום.

1. **חאָלמנ'ו**. – כפר על גדות הנהר נאָר, כ-12 ק"מ מהעיר קולו, בדרך מוארשה לפוזן. כנראה מחנה-ההשמדה הגדול הראשון בפולין, שהוקם עוד ב-1940. הושמדו בו היהודים ממחוזות המערב של פולין ומסביבות לודז' וקאליש. שיטת-ההשמדה – הרעלה בגזים במכוניות-משא גדולות, מיוחדות, בהן הוסעו היהודים המגורשים ליער סמוך. מניחים, שבמחנה זה הושמדו כמיליון איש, רובם יהודים.
2. **אושביאנצ'ים - בירקאנאן**. – א. אושביאנצ'ים – כ-60 ק"מ מערבה לקראקא. המחנה המפורסם באכזריותו ובהיקף-ההשמדה העצום. גורשו לשם יהודים מכל ארצות אירופה. ב-1944 היוו יהודי הונגריה את מרבית המושמדים. נכלאו בו גם לא-יהודים במדה גדולה יותר, באופן יחסי, מאשר במחנות אחרים. ב. בירקאנאן – (הכפר הפולני בואָ'ניקל), במרחק 4 קילומטרים מאושביאנצ'ים. גורשו לשם יהודי סלובקיה, צ'כיה, בולגריה, יוון, איטליה, הולנד, צרפת, פולין ורוסיה. 6 קראָמטוריונים פעלו בו בלי הפסק.
3. **שאַב'ניץ**. – כפר במחוז יאָסלו בגליציה המערבית, על נהר יאָשאָלקא, בתחתית הרי הקרפטים. הרציחות התחילו שם עוד במארס 1941 בהמתת שבויים כוביסיים. בסתיו 1942 החלה השמדת יהודים ביער ליד הכפר וואָ'צא. נרצחו שם יהודי מחוז טארנוב ומקומות אחרים בגליציה.
4. **באָל'ז'אָן**. – עיירה במחוז ראָואַ-רוסקא אשר בגליציה המזרחית, כ-90 ק"מ צפונה מלבוב בדרך לוארשה. במקום זה הושמדו עוד תחילת 1942 היהודים ממחוז לובלין ואחרים. העמון השוודי-אפסטנדינג'ן מה-11 בפברואר 1944 מוכר, שהיו ימים בהם הושמדו במחנה זה 10 אלפים איש (על מחנה זה ראה עמודים 63-60).
5. **פּוֹנֵיבֵ'טוֹבאָן**. – כפר קטן במחוז פילאץ, שליד הויסלה, באיוור לובלין. תחילת נובמבר 1943 הושמדו שם שרידי יהודי וארשה, שגורשו למחנה זה אחרי דכוי מרד הגיטו (על מחנה זה ראה עמודים 77-64 וכן דו"ח הועד היהודי הלאומי, עמ' 110-112).
6. **מאיר'אנאָק**. – מחנה-הריכוז-וההשמדה המפורסם בקרבת לובלין בדרך להאָלם. השתתף על שטח של 25 ק"מ מרובעים והיה בנוי לפי דוגמת מחנה-הריכוז הגרמני דאכאוו. אולם בהיקף גדול בהרבה. בנינו הוחל עוד בחורף 1941. להשמדה הובאו לשם יהודים החל מאפריל 1942; לראשונה יהודי סלובקיה, גרמניה, אוסטריה ועוד.
7. **טרֶאב'ניק'ן**. – כפר ונקודת-תעשייה. 35 ק"מ מזרחה מלובלין, תחנת-רכבת בין לובלין וראָבֵ'ניאָן. תחילת נובמבר 1943 הושמדו שם שרידי יהודי וארשה, שגורשו למחנה זה אחרי דכוי מרד הגיטו (ראה עמ' 110-112 כנ"ל).
8. **סוֹב'יב'ור**. – כפר במחוז ולודאָבאָ (פולסיה), בדרך מבריסק להאָלם. 77 ק"מ מבריסק ו-41 ק"מ מהאָלם. ראשית הקמת המחנה באפריל 1942, על 2 ק"מ מרובעים בתוך יער. היו זמנים שבהם הגיעו לשם יום יום חמש רכבות מלאות נשים, גברים וסך מארצות שונות באירופה. המחנה פעל ללא הפסקה עד 1943 ונמצא במיקומו של האובאָרסטלויטנט של אס. ס. שטאָנגאָ. ימים אחדים אחרי יום כפור תש"ד (אוקטובר 1943) פרצה בו התקוממות מוכנה יפה של 600 כלואים יהודים שהרסו את המחנה. רק 400 מהמתקוממים הצליחו לפרוץ משטח המחנה ורק כ-50 נשארו בחיים.
9. **טרֶאב'לינאָקאָן**. – מחנה-ההשמדה הידוע, שבו הושמדה מרבית יהודי וארשה, ועוד מאות אלפים רבים של יהודים מכל חלקי פולין ומכל קצות אירופה. כפר קטן, בסביבת יערות ותולדות, ליד תחנת-רכבת קטנה. 4 ק"מ ממאָלקיניאָ שבאמצע הדרך בין וארשה וביאליסטוק. המחנה חוסל בזמן התקוממות היהודים באוגוסט 1943. על מחנה זה פורסמו תאורים מפורטים מאת י. ויאָרג'ניס ואחרים.
10. **פּוֹנֵבֵ'טוֹבאָן**. – כ-9 ק"מ מוילנה, בסביבת יערות. השמדת יהודים במקום זה התחילה עוד בסוף 1941 ואז נרצחו שם כ-50 אלף מיהודי וילנה והסביבה.

ספר אופוצ'נה

יד ושם לקהלה שחרבה

בהוצאת ארגון יוצאי אופוצ'נה – והסביבה

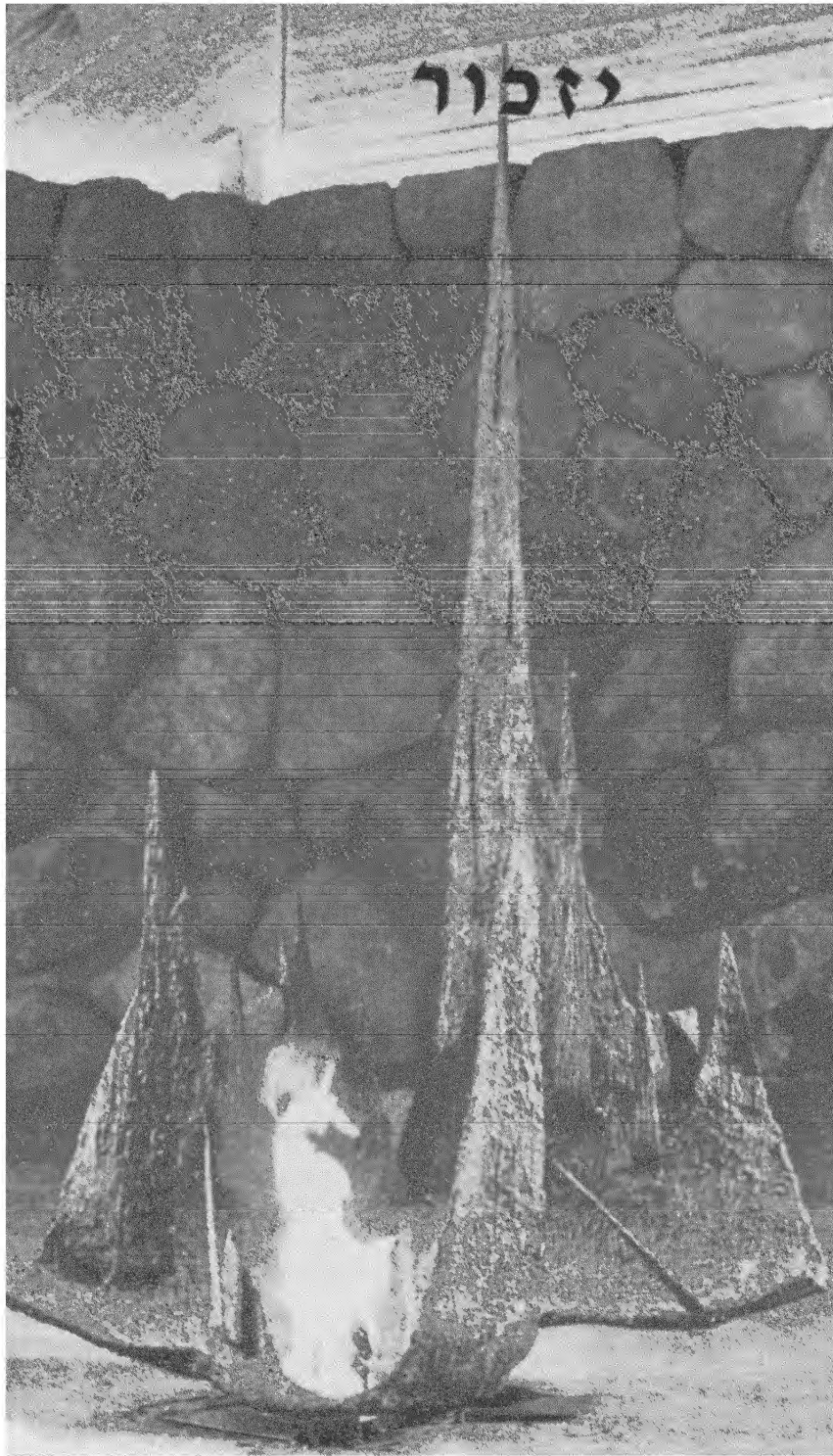
תל-אביב

העורך: ד"ר יצחק אלפסי
המערכת: חיים פרוש, זאב כרמי, אהרון כרמי

כל הזכויות שמורות

נדפס בישראל תשמ"ט, 1989
PRINTED IN ISRAEL 1989

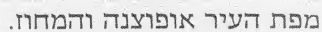
סודר בדפוס מופת־רוזמרין בע"מ, טל. 296114

נר-תמיד אויפן זכרון-בארג אין ירושלים
דאס ווערק פון אלול קאסוי.

נר התמיד בהר הזכרון בירושלים,
מעשה ידיו של אלול קוסוי.

מחוז בידגושץ

שערים

שער א'
מבוא לספר

שער ב'
אופוצ'נה מימי קדם

שער ג'
אופוצ'נה עיר ואם בישראל

שער ד'
זכרונות בני העיר בטרם חורבן

שער ה'
אופוצ'נה בחורבנה

שער ו'
הנצחה

אנגלית

תוכן כללי

161	מאופוצ'נה לבית השיטה — בלה אדר-ולד		תוכן שער א'
163	על אבי יצחק פרל — פנינה פרל	1	יזכור, בית-הכנסת, המצבה, גל-עד.
	מאופוצ'נה למעלה החמישה ולבריגדה —	11	הקדמה: ד"ר יצחק אלפסי.
165	נייברגר יוסף	13	בפתח הספר. פנחס אילון ז"ל.
171	משואה לתקומה — יואל פרל	17	לזכור ולדעת: פרופ' יגאל עילם.
172	בהכשרה ובארץ ישראל — ברוקמן ז"ל		
173	על משפחתי באופוצ'נה — מאיר וימרשברג		

תוכן שער ב'

	תוכן שער ה'	21	תולדות יהודי אופוצ'נה: ד"ר י. אלפסי
		מדור א.	
		מדור ב.	
177	זכרונות של ילדה קטנה יעל לוי-גורדון	38-37	אופוצ'נה ואישיה מימי קדם ועד היום
183	מאז ועד עתה — יוסף כרמי-חמיעלניצקי	43	צוותו של רבי משה שמחה מאופוצ'נה:
187	זכרונות מן הגיטו — רחל וינוגרד-חמיעלניצקי	48	רבי יצחק מרדזילוב אופוצ'נה.
189	כיצד ניצלתי — חמיעלניצקי-יורקביץ אדז"ה	49	רבי צבי הירש גרינוואלד.
	מיין איבערלעבונגען אין דער צייט פין	63	הקהילות במחוז אופוצ'נה.
191	אנמקום 1939-45 — שרה פרנקל-רוזנברג		על יהודי אופוצ'נה מן הארכיון הפולני
199	על משפחת רוזנקרץ		ו.ב. קופרקיביץ תרגם: דוד וינוגרד
200	על משפחת קצנלבוגן	66	אופוצ'נה בראשית המאה העשרים:
201	ניצלתי כ"ארית" — הרצוג חזוני סוניה	69	אברהם רוזנצוויג. ז"ל
205	ברחתי מנארל ובלוזין — יצחק ביאלוריבסקי ז"ל	70	עיר מולדתי אופוצ'נה: ד"ר יוסף פוקס.
206	ימים של אימה — מ.ב. ליפשיץ		המלכה אסתרקה מאופוצ'נה.
213	עברתי את טרבלינקה — גלייט אהרן		
217	מחוז ילדותי — כרמי-חמיעלניצקי אהרן		
	דייטשען האבען אפגענארט אידען —		
278	כרמי-חמיעלניצקי אהרן	73	אופוצ'נה אשר היתה ואיננה עוד. פרוש חיים
291	הגדה של פסח 1943 — כרמי-חמיעלניצקי אהרן	91	אופוטשנה תרגום באידיש פרוש חיים
	אליעזר מפקד איזור במרד גיטו וורשה	107	מיין רבקה-לה באידיש פרוש חיים
295	דוד רון — ז"ל	109	מי ומי ביהודי אופוצ'נה פרוש חיים

תוכן שער ג'

תוכן שער ד'

	תוכן שער ו'		מאופוצ'נה לארץ ישראל —
313	רשימת ועד האירגון	141	כרמי זאב-חמיעלניצקי
315	סקירה על פעילות הארגון 1944 — 1988	151	ימי נעורים — טובה לוי (מומרשטיין)
339	לזכר עולם	152	אופוצ'נה עירי — חיה פלאקסר-גולדברג
341	קרבות ההשמדה באופוצ'נה	153	בני אופוצ'נה בקבוצת תל-חי — אלחנן בוקסנר ז"ל
363	הנצחות ע"י קרובים	157	בני אופוצ'נה בקיבוץ תל-חי — דוברון אריה
1	אנגלית מצד שמאל	160	לארץ דרך רוסיה — ישראל שמולביץ

בתי הכנסת באופוצ'נה

בית כנסת הגדול – התפללו בו חוגי הציונים, "עמך".

בית מדרש שהיה ליד בית הקברות הישן.

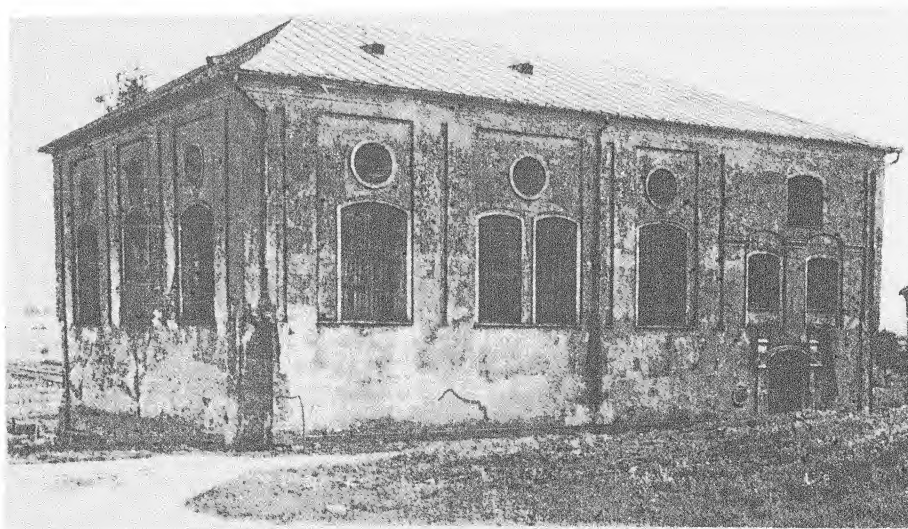
אלכסנדר – אצל אליעזר חמלניצקי, שהיה ידוע בשם אליעזר האופה.

גור – שם התפלל הרב יוסף אלפס, שהיה לאחר מכן רב ביעזוב.

חברה עירובין – שהיו מתפללים בכניסה לבית הכנסת.

מחוץ לעיר – סקאלה – היה גם כן שטיבל. שם גרו משפחות וינוגרד. שם היו

החזנים יצחק-אהרון צוקר, ישראל אהרן הרצוג, ואחרים.

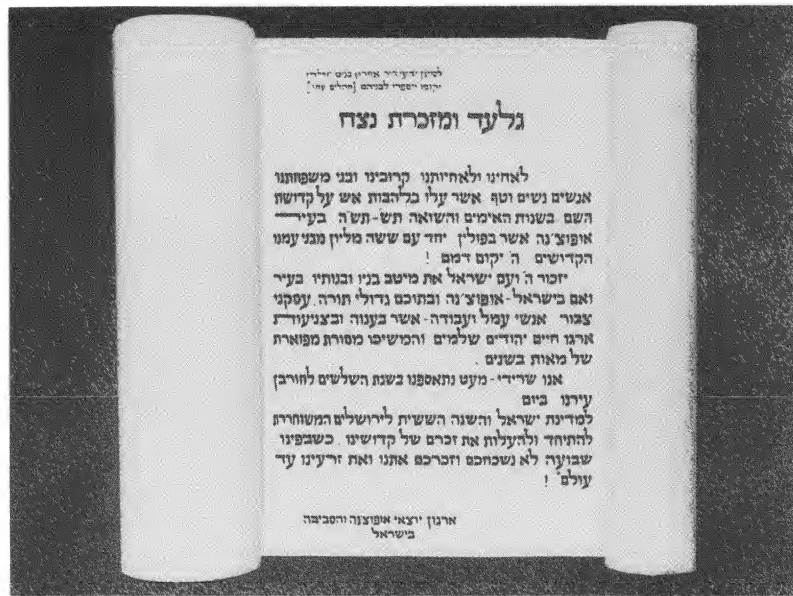

אופוצ'נו, בית הכנסת (הצילום מ־1949)

לאחר גירוש אחרוני יהודי אופוצ'נה השתמשו הגרמנים בבית הכנסת כאורווה ולאחר המלחמה הפולנים איחסנו בבית הכנסת סחורות ומצרכים לקאופרטיב ומאוחר יותר נוסד בבנין בית הכנסת לשעבר בית קולנוע בשם טֶנְטְשָה (TENCZA) שפעיל עד היום הזה.

מצבת הזכרון בבית הקברות בחולון לזכר קורבנות השואה
של קהילת אופוצ'נה והסביבה
שנרצחו נשרפו ונהרגו בידי הנאצים הגרמנים ועוזריהם.
הרקע: הר עפר הקדושים שנשרפו בטרבלינקה

קלף שמות נספי השואה של יהודי אפוצ'נה והסביבה ז"ל
שהוטמנה במצבת הזכרון בבית הקברות בחולון.

דער אייביגער דענקמאל

פאר אונזערע ברודער שוועסטער, פאמיליעס, נונטע, מענער, פרויען, אין קינדער, וואס זענען אין דיא פלאקערין פין פייער אויף "קידוש השם" פערניכטעט געווארן אין די יאהרן פין שרעק אין פיין תש"תשח פין אונזער שטאדט אפוצ'נה אוין די אוימגעגענט צוזאמען מיט די 6 מיליון הייליגע קורבנות פין יידישן פאלק.

ה' ינקום דמם.

זאל גאט געדענקען דאס יידישע פאלק זיינע בעסטע זון אין טעכטער פין די אופצנער אומגעגענט צווישען זייא גרויסע למדנים רביים געזעלשאפטליכע טוער מענטשען פין ארבייט סוחרים אין פבריקאנטן וואס האבן מיט בעשיידנקייט געוועבט זייער לעבען אלס יידען אין טראדיציע פין הונדערטע יאהרן.

מיר ווייניג פערבליבענע האבין זיך צינופגענימען אין 30 טען יאהר טאג פין פערניכטען די אפוצנער יידען. 25 יאהר פין אויפשטעהן פין מדינת ישראל אין 6 יאהר פין באפרייטן הייליקן ירושלים, באעהרן אין אויפברענגן דיא געדאנקן פין אונזערע הייליקע. אין שווערן נישט פערגעסען. אייערע געדאנקען וועלען זיין מיט אונז אין אונזערע נאכקומענדע דורות ביז אייביג.

די נעמען פון די אומגעקומענע אין דער שואה פון אפוצ'נה און אומגעגענד ז"ל וואס איז אריינגעלייגט געווארן אין דער מציבה אויפן בית הקברות אין חולון.

תוכן שער א'

1	יזכור, בית-הכנסת, המצבה, גל-עד
11	הקדמה: ד"ר יצחק אלפסי.
13	בפתח הספר. פנחס אילון ז"ל.
17	לזכור ולדעת: פרופ' יגאל עילם.

הקדמה

ספר זה המוגש לך בן עירנו וקהילתנו – ולך הקורא בכלל – מוגש לא רק בדמע, אלא גם במאמץ כביר אשר תלאה העט לתארו.

ישיבות, פגישות, טלפונים, מכתבים, תחנונים לאין ספור לוו את כתיבת הספר. לא סופרים ולא בני סופרים הם בני קהילתנו. בשדה-ספר נפקד מקומה של קהילתנו ובנותיה ואנשיה הם אנשי עמל ועבודה. מכאן שהשידול לכתוב זכרונות, חוויות, פרקי היסטוריה הצריך מאמץ כביר.

אין מלים בפי לתאר את מאמציהם של פרוש חיים, כרמי זאב, וכרמי אהרון להוצאת הספר. לא אחת אחזנו היאוש והחשש שמא למרות הכל לא יופיע הספר. תודה מיוחדת לחברי הועד אשר סייעו לנו כל העת במאמצינו להוצאת הספר. ברכה והוקרה לבת קהילתינו יעל לוי שעשתה עמנו בהגהה בקריאה, ועוד. ליוסף כרמי על הציורים, המפה ועזרה בהנצחה. לכל הציבור על שסיפק לנו תמונות תעודות וכתבות. ובמיוחד לניצולי השואה אשר ספרו את קורותיהם וחוו את המאורעות בזמן שעסקו בסיפור או בכתיבה על התקופה הנוראה של השואה.

עתה – הספר לפניך. בוודאי לא מושלם. בוודאי שחסרים בו דברים, בוודאי שיש בו כפילויות – וטבעי הדבר ואף על פי כן יש בו הנצחה לקהילת קודש שפעלו בה חיים יהודים מפכים במשך מאות בשנים.

ידעו הדורות הבאים, ידעו ילדינו וצאצאינו את המעין הנובע שממנו שתו אבותינו והעבירו את התקופה מדור לדור לקוממיות ישראלית, לעם יהודי חופשי במדינתנו. אשרינו שזכינו אנו להיות דור ראשון לגאולה. אללי לנו שזכינו לחזות גאולת ישראל על מסד חורבנה של יהדות אירופה ובתוכה קהילתנו – קהילת אופוצ'נה.

חרבה קהילת אופוצ'נה לחלוטין. לא עוד יהודים בה. לא עוד שריד ופליט. כמעט שלא נותר בה זכר לחיים יהודים. בתים יהודים קיימים בה, כאן גר... ושם גר... אולם ריקים הם מגריה היהודים. בית הכנסת חרב ושומם. בית הקברות שבו קברו מאות בשנים? נעקר עד היסוד. לא סימן ולא רמז. "ערר-ערר עד היסוד בה!"

יהיה, איפוא, ספר זה מצבת זכרון לקהילה וגריה, לתושביה, לבתי הכנסת ולכל מה שסימל את אופוצ'נה היהודית.

הספר מחולק למדורים הבאים:

א. פרקי היסטוריה – תולדות הקהילה ואישיה מימי קדם.

ב. אופוצ'נה ואישיה מני קדם ועד היום.

ג. אופוצ'נה בבנינה (זכרונות בני-העיר בטרם חורבן).

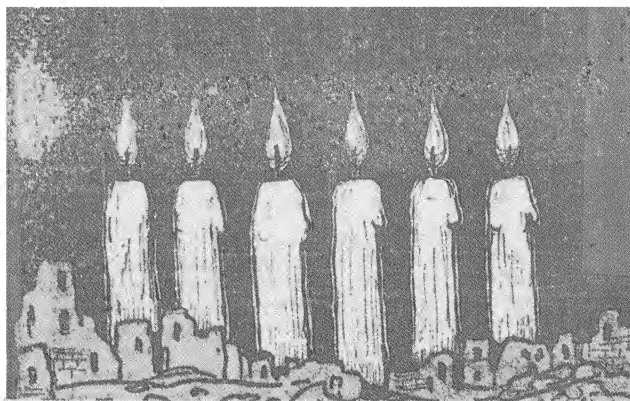
ד. אופוצ'נה בחורבנה (זכרונות בני העיר שחוו את החורבן והשואה).

ה. לזכור ולהזכיר. (פעילות הארגון וזכרון לאלה שאינם עוד).

הכנסנו גם קטעים באידיש ובאנגלית למען ידעו דורותינו הבאים, גם אלה שאינם קוראים את שפתינו, משהו שבמשהו בתולדות הקהילה ובאירועי חורבנה. אנו מקווים כי הצלחנו להנחיל את מורשת קהלתנו לבנינו הבאים אחרינו ולדורות הבאים, למען תיזכר קהלתנו בפנתיאון הנצח של עם ישראל.

העורך

ד"ר יצחק אלפסי

פנחס אילון ראש העיר חולון

בפתח הספר

היה היתה עיירה אי-שם בפולין המרכזית (הקונגרסאית) ושמה אופוצ'נה עם רח' ראשי אחר, מהגשר ועד למשרפות – הסיד, שממנו הסתעפו רחובות צדדיים רבים, או יותר נכון – סימטאות ללא מוצא, ובעיירה זאת חיו כ-3000 יהודים, רובם קשיי-יום שהפרנסה היתה רחוקה מהם כרחוק מזרח ממערב. עפ"י רוב חיו ב"גיטו" יהודי. (זו כמעט העיר היחידה בפולין שהיה בה "רחוב היהודים"), שבמרצת השנים הפך לרחוב ברק יוסילביץ (ע"ש הלוחם היהודי הגדול בצבאותיו של קושציושקו בעת מרד הפולנים).

אמנם היו גם גבירים אחדים בעיירה, אך רובם היו עניים מרודים, שהתפרנסו ממסחר זעיר, רוכלות בכפרים, רוכלות בשוק יום החמישי ו/או מלימוד תורה ומקצבאות הקהילה, שתקציבה מצומק היה ובקושי הספיק להחזקת "כלי-הקודש" בעיירה.

ודאי שהיו בה גם רבנים ותלמידי חכמים, אך הרוב מורכב היה מ"עמך" (חנווני-סידקית, חייטים, סנדלרים, תפרים, שענים וכד').

וראה זה פלא: בעיירה עניה כזאת תססו חיים יהודיים במלוא מובן המילה. כל ההסתדרויות וכל הארגונים שקמו בפולין – לא פסחו על העיירה אופוצ'נה, וההמולה סביבם היתה גדולה לאין שיעור. כאשר עמדו לבחור בועד הקהילה – העיירה סערה והמתה והיתה כמרקחה, כאילו היו בה רבבות-רבבות יהודים.

כנהוג אצל יהודים, הויכוחים הפוליטיים והצבוריים לא פסקו מעולם, ולא רק בעת הבחירות לועד הקהילה. בעיקר, כבדה המחלוקת בין הארגונים הציוניים לבין החרדים האנטי-ציוניים (אגו"י), ולעתים אף הגיעו לידי אלימות ממש. כל זה קרה כמובן בבית-הכנסת ובבית-המדרש. לא אחת עיכבו את ה"קריאה", כי אנשי אגו"י לא ראו בעין יפה מעשיהם של אנשי ה"מזרחי" ולהיפך.

אגב, על ביהכנ"ס באופוצ'נה יש סיפור מעניין: ביהכנ"ס, כפי שנמסר ע"י זקני העיר נבנה במאה ה-17 או בראשית המאה ה-18 והגג שלו היה מותקן מקורות-עץ, קורה על-גבי קורה, כ-10 שכבות. כאשר רצו לשפצו, וזה כבר היה בסוף המאה ה-18 הורידו את כל הקורות ותמורת הכספים שקיבלו בעד העצים, שיפצו הבנין, צבעו קירותיו בציורים דתיים נאים, ואף התקינו לו גג יציב ונאה.

פועלי בנין או חרושת לא היו, כי היהודים לא עסקו בעבודות אלה, אבל היו הרבה מחוסרי עבודה, או יותר נכון – מחוסרי פרנסה, ואלה נדרו לערים הגדולות, בעיקר ללודז' ושם עבדו במלאכות ממלאכות שונות וגם בתעשיה, או לפחות בתעשיה זעירה (אריגה).

הזכרנו לעיל את ההסתדרויות ואת הארגונים. מי ומה לא היו בעיירה קטנה זו? – ציונים כלליים, "מזרחי", "התאחדות" (הפועל הצעיר), פועלי ציון ימין ופועלי ציון שמאל. גם אגודת ישראל היתה שם, כמובן, ולהבדיל – גם קומוניסטים, אם כי נרדפו על-ידי השלטונות. היתה הסתדרות חזקה גם של ה"בונד", שכל קשיייום השתייכו אליה.

והיה בי"ס יהודי ששפת ההוראה בו היתה פולנית, שרוב מוריו היו כמובן לא-יהודים, והיו גם בתי"ס עבריים "תרבות" (מיסודם של הציונים הכלליים) ו"יבנה" (מיסודו של ה"מזרחי", שבהם למדו בעיקר ילדים מבתים ציוניים, בעוד שבביה"ס הפולני למדו בעיקר ילדי המשפחות החרדיות (אגו"י), והיה המורה "הנצחי" לעברית – יהושע לבנדיקר, שהרביץ תורת השפה העברית לכל דורש ואף ללא דורש... בעיירה קטנה זו היו גם כל תנועות הנוער השונות – ולכל אלה היו מועדונים (לא מפוארים), ובהם שקקו חיי תרבות וחברה בדרגה הגבוהה ביותר. היו גם "גורדוניה", גם "השומר-הצעיר" וגם "פרייהייט", וראש לכול – "החלוץ", שמיטב הנוער היה מאורגן בתוכו, וממנו יצאו חלוצים להכשרה, ואח"כ עלו לארץ-ישראל. זאת ועוד. סניף "החלוץ" באופוצ'נה הקטנה הקים גם חוות-הכשרה חקלאית בכפר בניגנוב (3 – 4 ק"מ מן העיירה), ובה קיבלו חלוצים רבים את הכשרתם הראשונית, ומהם רובם כיום בארץ – מפוזרים בכל ישוביה, ובעיקר בקיבוציה.

יושבים מימין לשמאל: זינגר יוסף. ליכטנפלד בן ציון. אילון פנחס (צוקר). כרמי צבי (חמילנצקי). וקסברג שאול

קבוצת הכשרה בבניגנוב: ראשון מימין, זינגר יהודה

בניגנוב שייכת היתה לבעל-אחוזה יהודי (הרשל כלופסקי) והוא העמיד אותה לרשות חלוצי אופוצ'נה (היו גם חלוצים ממקומות אחרים שנשלחו לכאן מטעם מרכז "החלוץ" להכשרה).

כמובן, שהיו גם אזורים, שבהם התגוררו פולנים בלבד, כמו ככר קילינסקי, ככר קושציושקו רח' 11 בנובמבר ועוד, אבל גם באזורים אלה מצאת יהודים, בעיקר רופאים, רופאי-שיניים, חנויות לרהיטים, לגלנטריה משובחת, לספרים ומכשירי-כתיבה, למעדנים ועוד.

רק פעם אחת, עד כמה שזכור לי נבחר יהודי למועצת העיריה וזה היה בסוף שנות העשרים, כאשר הפ.פ.ס. ניצחה בבחירות, ואז נבחר גם פנחס פֶּסֶס, נציג ה"בונד" והוא גם היה במרוצת הזמן "לֶבְנִיק" בעיריה (כעין סגן ראש עיר).

וכמה בתי-חסידיים ("שטיבלעך") היו בעיריה זו? — מכל המינים ומכל הרביים (גור ואלכסנדר, רדומסק וסוחצ'ב, קוז'ניץ ורדזין ועוד ועוד). והיה גם רבי מקומי (הרב פדוה בעל "חצר" לא גדולה, שבאו אליו חסידים מכל קצות הארץ. והיה רב מקומי ישיש, שנפטר בשיבה טובה (הרב יוסף נחמיה לילינטל), ואז צריך היה כמובן לבחור ברב חדש, והתלקחה המחלוקת בין הציונים לאגודאים בכל תקפה.

לבסוף, האראלים (הציונים), ניצחו את המצוקים (אגו"י) ונבחר הרב אליעזר יצחק שפירא מגונין, וכאן גם יש סיפור.

משלחת, שאגב השתתף בה גם אבי המנוח (ר' יחזקאל צוקר ז"ל) ביקרה אצלו בעיריה לשם היכרות ראשונה, ולא ידעו אם הוא משתייך לאגף הציוני או האגודאי, אך בהכנסם לדירתו מצאו על שולחנו שקל ציוני, ללמדך שהוא משתייך לאגף הציוני. אמנם זה לא בדיוק נכון היה, אבל בכל זאת קבע הדבר גורלו לחסד.

לא אצא ידי חובתי, אם לא אזכיר את הארגונים הפילנטרופים הרבים שפעלו בעיירה – "לינת הצדק", "ביקור חולים", "מתן בסתר", "הכנסת כלה", ועוד רבים כמותם. כאן מזדקרת בכל הדרה דמותו של ר' הרשל קויפר, מבקר החולים הקבוע, שבמקלו ותרמילו (בתרמיל החזיק תמיד תרופות מוכנות לכאב־ראש, לכאב־בטן ולעוד מיחושים ממיחושים שונים), עבר מחולה לחולה על־מנת לסעוד אותו בחוליו. מרוב בקורי־חולים – כבר מקובל היה בעיירה כעין רופא בלתי־מוכתר, שאפשר היה להסתפק בעצותיו ובתרופותיו, בלי להזדקק לרופא מדופלם.

אם אני מעביר לנגד עיני את החיים היהודיים בעיירה זו ואת ההווי שלהם – אני לעתים משתאה, אם אמנם כל זה התרחש בעיירה, שהיו בה בס"ה 3000 יהודים. ערים שכנות, כמו קונסק או טומשוב־מאזובייצקי, התקנאו לא אחת באופוצ'נה ובפעילות החברתית העניפה שבתוכה.

אני עזבתי העיירה ב־1929 ועליתי ב־1930 לארץ, אך כל הקורות את העיירה הזו בצוק העתים, בימי מלחמת עולם השנייה, העקובה מדם יהודי, הלא הם כתובים באותיות של דם ויזע על דפי ההיסטוריה היהודית של ימי השואה והחורבן. מדהים לחשוב, שהעיירה הזו נמחקה מעל פני האדמה, וגם אם איזה הלך יתעה ויגיע לשם ביום מן הימים, לא יכירנה כלל, ויהודים לא ימצא בה.

וברחוב ברק יוסילביץ, או ברחוב גרובלנה או ברחובות הסמוכים לא יפגוש עוד ביהודים – לא ברב, ולא ברבי, לא בגביר ולא בקבצן, לא בעסקן ולא ב"בעל בעמיו". כל אלה היו ואינם עוד ואף קברותיהם אינם ידועים. קשה לומר על קהילה שלמה מה שנאמר על אדם יחיד – "חבל על דאבדין". אינני יודע אם "חבל על דאבדין" ממצה את האבידה, ועוד כשהיא קרתה בתנאים של אכזריות בהמית איומה, כפי שקרה למאות ואלפי עיירות היהודים בפולין ובאירופה כולה.

יהיר־נא, איפוא, דפי ספר אלה זכר לקהילה היהודית אופוצ'נה, העשירה בנכסי־רוח ותרבות, שנכחדה ואיננה...

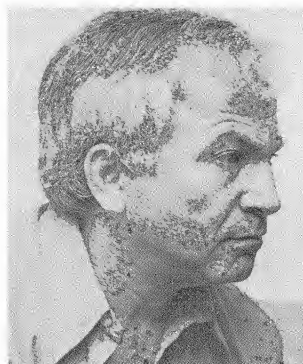
פנחס אילון ז"ל

היה יו"ר הכבוד של ארגוננו באהבה ובחיבה ליוה את הלבטים שהיו לארגון בהוצאת הספר עד יום מותו, אף הקדים לו הקדמה משלו כפי שהובאה בשער ספר זה שלא זכה לראות את הדפוס. רב פעלים ורב מעשים היה ועוד יכתבו ויספרו את פעולותיו ומעשיו.

נפטר ביום 21.10.1987 יהי זכרו ברוך ומבורך לעד.

יגאל עילם

לזכור ולדעת

* לזכר סבי וסבתי, עזריאל ופרידה חמילניצקי ובניהם: משה, אלחנן ויוסף — אחי אמי, גניה, תיבדל לחיים ארוכים, שנספו בשואה.

לאחר שכלו כל הקצים, לאחר שאפסה כל תקווה, לאחר שהכיר הלב הממאן, בוודאות סופית, כי זה הקץ, כי לא יהיה מפלט מן המוות המזומן להם מידי רוצחיהם — מה היה הדבר האחרון שביקשו לעצמם?

צביה לובטקין, בספרה "בימי כליון ומרד", חתמה את זכרונותיה במלים אלה: "בסוף 1943 אמרנו: אמנם צפוי לנו מוות וחיסול, אך רוצים אנו שתישאר ושתגיע אליכם עדות על חיינו, מלחמתנו ומותנו. קבענו שנעשה הכל, ששני אנשים מאתנו יישארו בחיים: חנצ'ה פלוטניצקה מדרור ומירה פוכר מהשומר-הצעיר; ואם כי הן סירבו לעזוב אותנו ולא הסכימו לנסות לעבור את הגבול — חייבנו אותן בפקודה לעשות כן. הדבר כידוע לכם לא נתממש. אולם אנו רצינו שהדברים יגיעו אליכם — לא רק למען ההיסטוריה, אלא גם למען העתיד. יידע העם, יידעו השרדים ותדעו אתם, גם לשם העבר וגם למען לימוד לקח לעתיד.

להישרד בזיכרון."

מעבר למוות, מעבר לקיום הרגעי, אנו מבקשים להשאיר עדות, זה הדחף האמיתי שמאחורי כל כתיבת ההיסטוריה האנושית. אנו מוכנים להשלים עם חדלוננו, אך לא עם שקיעתנו בתהום הנשייה, כאילו לא היינו ולא נבראנו מעולם. אני קיימים במודע, ומודעות זו מתקוממת לא על עצם מותנו, כי אם על אלמוניותנו והעלמותנו הגמורה. אין תודעה זו שלנו יכולה להשלים לא עם הכרת הבלות החיים ולא עם מוות אנונימי, והיא מתאמצת תמיד להעניק משמעות ופשר לחיינו ואף למותנו. אנו מסוגלים להתייצב באומץ רב אף מול הגרוע ביותר, להחזיק מעמד בנסיבות הקשות והמפרכות ביותר, אך ורק מתוך ידיעה כי התייצבות זו איננה חסרת שחר ומה שעובר עלינו עתיד להחקק בתודעת הדורות הבאים, בחינת לקח או מופת.

אין זו רק חצי נחמה. זה הפיצוי המשמעותי היחיד שאנו דורשים לעצמנו, כיצורים מחפשי משמעות ומודעים לעצמם. בין עץ החיים לבין עץ הדעת — עוד בגן-העדן — בחרנו לטעום מפרי עץ הדעת. אנו מוכנים לצעוד אפילו לקראת מותנו ובלבר שלא תישלל מאתנו היכולת האחת והיחידה המאנשת אותנו — ההכרה, הידיעה.

רבי־הטבחים הנאצי, רודולף הס, מפקד מחנה ההשמדה באושוויץ, סיפר בעדותו האוטוביוגרפית על מקרה שנחרת בזכרונו: אשה צעירה שהובלה לתאי הגזים ביחד עם קבוצה גדולה של נשים וילדים ובלטה לעין בהופעתה ובהתנהגותה, נעצרה לפני פתח הבונקר ואמרה למרצחים שפיקחו וצפו על המתרחש: "מלכתחילה ידעתי כי אנו מובלים לאושוויץ להיות מומתים בגז. מקהל הכשירים לעבודה השתמטתי, בקחתי את הילדים אלי. רציתי לעבור את כל התהליך בידיעה צלולה וברורה. לוואי וייגמר במהרה. היו שלום!"

זכורני, כאשר נתקלתי בקטע זה לראשונה, נטרדה מנוחתי. ימים רבים שאלתי את עצמי: מה באה אשה זו לומר לנו? האם היה הבדל כלשהו בין הליכתה שלה המודעת אל המוות לבין הליכתם של אחרים, שלא ידעו ואולי ביקשו שלא לדעת והישלו את נפשם עד הרגע האחרון, להנאתם השלמה של מרצחיהם? האם יש בידיעה כדי לשנות במשהו את טיב המעשה שאנו עושים או אף את משמעות הגורל המזומן לנו? האם אין לשפוט את העניין על פי תוצאותיו בלבד, ומבחינה זו לא היה מותה של אותה צעירה פחות סתמי וחסר־טעם ממותם של כל היהודים שהושמדו בתהליך המוני, כמעט אוטומטי, אלפים ורבבות שהצטרפו למיליונים. וכי מה הוסיפה או גרעה אותה "ידיעה צלולה וברורה" שבה צעדה אותה אשה אל מותה?

לאחר זמן התחלתי להבין, כי מה שהטריד את מנוחתי, לאמתו של דבר, היה הזיווג המדהים של ידיעה והכרה מלאה עם התנהגות פסיבית לכאורה, הליכה בטוחה אל גיא ההריגה, בעוד שהציפיה היא שהידיעה תביא אותנו לידי התנהגות אחרת, לכלל התקוממות כלשהי כלפי הגורל הבלתי נמנע.

אנחנו מאמינים כי גם כאשר מדובר במוות ובחידלון יש משמעות להתנהגות האנושית וכי אני ניכרים במוותנו לא פחות מאשר בחיינו. תרבותנו האנושית מבוססת על קידוש ערך החיים, אך אנחנו מייחסים חשיבות עליונה לצורת החיים ואיכותם. אין אנו מקדשים חי כלב, חי עבדות וכניעה. על כן גם אין אנו מתייחסים בשוויון נפש אל אופן מותנו, אם זה מות כלבים או מות אנשים זקופים.

מרק אדלמן, איש הבונד ומגיבורי מרד גיטו וורשה, תיאר בצורה עניינית ונוקבת את גישתו וגישת חבריו לאופן בו צריכים היהודים למות:

"ידענו שחייבים למות בפומבי, מול העולם כולו. היו לנו רעיונות שונים על כך. דוד סבר שעלינו לטפס מעל החומה ולעבור לצד הארי, לשבת לרגלי המצודה ולחכות עד שאנשי הגיסטפו במכוונות היריה שלהם יחסלו אותנו אחד־אחד. אסתר רצתה להצית את הגיטו כדי שכולנו נשרף בו, 'מי יתן שהרוח תפזר את אפרנו'. דבריה אלו לא נשמעו אז פתטיים אלא עניינים. אך הרוב הצביע בעד התקוממות. האנשים גילו שלמות עם נשק ביד יפה יותר מאשר למות בלי נשק. ארגון המאבק שלנו מנה רק כ־200 איש. כלום אפשר היה לכנות זאת כהתקוממות? מדובר היה רק בכך שלא ניתן כי יוליכו אותנו כצאן לטבח. מדובר היה רק בהחלטה כיצד נמות."

התקוממות גיטו וורשה, לפי מרק אדלמן, לא היתה אלא אקט ריבוני אחרון של אנשים חופשיים וגאים שלא היו מוכנים להשאיר למרצחים הנאצים להכתיב את צורת מותם. אדלמן מספר על חיסול בית החולים של הגיטו, באקציה האחרונה. אולמות החולים היו מלאים ילדים. "כאשר נכנסו הגרמנים לבניין הצליחה הרופאה

לחלק לכל הילדים רעל. היא הצילה את הילדים מתאי הגזים. היה זה דבר יוצא מגדר הרגיל; כולם ראו אותה כגיבורה. רבית החולים על הרצפה חיכו שיובילו אותם לרכבות. האחיות והמטפלות חיפשו את אבותיהם ואמותיהם והזריקו להם רעל. הם שמרו את הרעל רק לקרובים להם ביותר. אבל הרופאה נתנה את הציאניד שלה לילדים זרים.

ובכן, על פי אדלמן, הצילה הרופאה את הילדים מתאי הגזים, בהזריקה להם ציאניד; לא זו בלבד, היא עשתה מעשה הקרבה וויתרה על הציאניד שלה למען "ילדים זרים"... על רקע זה מגנה אדלמן את מעשהו של ראש הגטו, אדם צ'רניאקוב, שבחר להתאבד כאשר נודע לו על תכנית חיסול הגטו, בלי שינסה להנהיג את הגטו לקראת מעשה התקוממות אחרון:

"זה היה מעשה פחדני. אז חייבים היו האנשים למות תוך התנגדות, מבצע התנגדות ראוותני היה אז דרוש בצורה נואשת. היה עליו קודם לקרוא לאנשים להילחם, ורק אז למות. זהו הדבר היחיד שיש לנו בעצם נגדו, לי ולחברי, שאינם יותר בחיים. אנו מגנים אותו על שעשה את מותו לעניין פרטי."

מה מרק אדלמן אומר על מותה של אותה צעירה, שהישירה מבט בפני רודולף הס, בפתח הבונקר באושוויץ, ואומרת לו כי בחרה לעבור את כל התהליך בידיעה ברורה ובהכרה צלולה? האם היה אומר גם עליה שעשתה את מותה לעניין פרטי?

לא, איני סבור כך. אותה אשה הרי ייצגה בעבורנו את העמידה הריבונית האנושית, האחרונה והסופית, עמידתו של היחיד, שנותר עירום וחסר כל, ללא נשק בידו וללא תקווה לחייו, ואף על פי כן הוא שומר על כבודו, כיוון שהוא שומר על חירותו האחרונה, חירות הידיעה, בנסיבות קיצוניות, שבהן גדול הפיתוי לוותר גם על היכולת הזאת, שהיה היא המבדילה בינינו לבין הבהמה המובלת לטבח. כי הידיעה היא המעניקה לנו שליטה עצמית ושליטה במצב, גם אל מול פני המוות. הידיעה היא העושה אותנו לאנשים. הידיעה היא הגואלת אותנו מסתמיות הקיום, היא המצילה אותנו מגיחוכו הסופי של המוות.

איזה כוח עצום היה גלום עדיין באותה אשה צעירה, כוח שנישא אותה גבוה מעל רוצחיה, גבוה מעל כל המעמד המחליא ההוא, שבו נדחפו נשים וילדים אל תאי הגזים, עירומים והמומים מאימה ומהפתעת המלכודת שנסגרה עליהם. היא הצליחה להעניק להמתתה משמעות של בחירה, של החלטה אישית. זו ההתגברות האנושית על המוות. זו ההתגברות הקורבן על רוצחו. כך התגברה אותה צעירה יהודיה אלמונית על הקומנדנט מאושוויץ.

קורבנם של 6 מיליון יהודים איננו יכול להישאר סתמי. אנו חוזרים ומספרים את קורות השואה. אנו גובים עדויות אין סוף, מפרסמים ספר-זיכרון אין מספר, אנו הופכים את השואה לנושא חקירה ודרישה אין קץ. אנו נוהגים נכון. את השואה יש לדעת. לפרטי פרטים בשום פנים אין להיכנע למספרים הגדולים, המהממים. עלינו לספר 6 מיליון סיפורים. עלינו לגבות 6 מיליון עדויות, על 6 מיליון הוצאות להורג. עלינו לספר על חייהן וחרבנן של אלפי ערים ועיירות. עלינו לשחזר אלף אלפי מיתות, שלא חזרו על עצמן. בכל אחת מהן נצמתו חיים יחידים ומיוחדים, אבד עולם שלם. זה חובנו למתים.

בשום פנים אין להיכנע לאימת השואה, אין להירתע מפניה, אין לעטוף אותה במסתורין, בתעלומה, באי-הבנה. לא היה שום מסתורין בשואה. היתה השמדה. בני אדם קמו על בני-אדם ורצחום באכזריות ובשיטתיות. בני-אדם היו הקורבנות. אושויץ לא היתה פלנטה אחרת. אושויץ גם יכולה לחזור. רק הידיעה השלמה, המפורטת, האמיצה, הכוללת, יכולה לאפשר לנו שליטה על הנסיבות העלולות להחזיר את אושויץ. רק ההכרה המלאה יכולה לרסן את החיה הרובצת לפתחנו. רק הידיעה המלאה יכולה לסייע לנו להתמודד עם אושויץ ועם עצמנו, לחשוף את הסוד הנורא הקבור בתוכנו, סודו של קין סודו של הבל. רק הידיעה המלאה יכולה להרגיע את דמי הבל הצועקים מן האדמה, צעקת האנושות כולה.

משלחת מ"ישראל" ע"י מצבת הזכרון במחנה ההשמדה טרמבלינקה: ראשון מימין חברינו חיים פרוש. שנת 1978.

הקהילה היהודית באופוצ'נה

מימי קדם

תוכן שער ב'

21	מדור. א	תולדות יהודי אופוצ'נה : ד"ר י אלפסי
	מדור. ב	אופוצ'נה ואישיה מימי קדם ועד היום
38-37		צוואתו של רבי משה שמחה מאופוצ'נה :
43		רבי יצחק מרדזילוב אופוצ'נה.
48		רבי צבי הירש גרינוואלד.
49		הקהילות במחוז אופוצ'נה.
63		על יהודי אופוצ'נה מן הארכיון הפולני
		ו.ב. קופרקביץ תרגם : דוד ווינוגראד
		אופוצ'נה בראשית המאה העשרים :
66		אברהם רוזנצוויג. ז"ל
69		עיר מולדת אופוצ'נה : ד"ר יוסף פוקס.
70		המלכה אסתרקה מאופוצ'נה.

ד"ר יצחק אלפסי

תולדות יהודי אופוצ'נה

מדור א

אופוצ'נה זכתה למעמד של עיר בפולין עוד לפני שנת ק"ך 1360. הישוב היהודי אף הוא עתיק ביותר. עוד במאה ה-14 כבר היו יהודים באופוצ'נה. אחת האגדות הידועות ביותר בפולין היא האגדה על אסתרקה, אהובת המלך קזימיז' הגדול. תושבי אופוצ'נה זוכרים אל-נכון את הבית העתיק שבשוק של אופוצ'נה שהיו אומרים עליו שהיה רכוש של אסתרקה. בבית הכנסת היתה פרוכת שייחוס אותה לאסתרקה.¹ בשנת רס"ג (1493) גר בה יהודי אחד שהיה סוכן של מלך פולין. יהודי זה, עוזר מאופוצ'נה, היה מספקי החצר של המלך והיה בעל עסקים גדולים.² בשנת שמ"ח (1588) אישר המלך זיגמונד השלישי את החלטת העיריה המצוה על היהודים לעזוב את העיר ואוסרת על הנוצרים לקיים יחסי מסחר עם היהודים, אין לי ידיעות אם החלטה זו הוצאה אל הפועל. אופוצ'נה נמנית בין הערים אשר חלים עליהם הפרבילגיות של אי סבילות היהודים.³

ידוע לנו שבשנת ת"ו (1646) התיר הסטרוסטה ליהודים מתושבי אופוצ'נה לרכוש 12 מגרשים בפרבר לשם בניית בתי-מגורים, וכן 2 מגרשים לבניין בית-כנסת חדש לבית-עלמין. ליהודים ניתנה גם זכות המסחר והשחיטה.

מלחמת שוודיה הפסיקה את התפתחותה של העיר. בשנת תט"ו ב' (1655) חרבה העיר, ושרדו בה 15 בתים בלבד, מהם 3 בתי יהודים, והדבר מעיד על ירידה נכרת במספר היהודים באופוצ'נה. בגלל המצב הכללי היהודים נצטוו בפעם השנייה לעזוב את העיר בשנת תע"ה (1715) (הם נצטוו אפילו להרוס את בית-הכנסת). אין זאת כי גם הגבלה זו לא הוגשמה, שכן גילה סקר בשנת תקכ"ה (1765) כי רוב בעלי-המלאכה בעיר יהודים הם (ביניהם: אופים, רצענים אוכפנים וצורפים). לפי אותו מקור, היו בידי היהודים, מלבד 12 המגרשים שהוזכרו לעיל, עוד 41 נכסידל-א-ניידי בעיר.

בשנת תמ"ב בערך (1682) כיהן רבי מרדכי ב"ר צבי הירש כרב באופוצ'נה. הוא יצא להגנת רבי דוד לידא, הרב מאמסטרדם, שנחשד בשבתאות ע"י בני קהלתו. שמו מופיע בין גאוני ועד ארבע ארצות בספר "באר עשק" שפרסם רבי דוד לידא.

בשנת ת"ס (1700) בערך עולה העולה הראשון מאופוצ'נה לארץ ישראל. בישיבתו

(1) ראדום נטלה לעצמה את אסתרקה ועשתה אותה לראדומאית... ראה ספר ראדום.

(2) לתולדות הקהלות ע' 10, ראה גם בית ישראל בפולין ע' 170, 168.

(3) מאהלר, תולדות היהודים בפולין, 1946, עמ' 142.

privilegium de non tolerandes sudaeis (3)

של רבי אברהם ריוויגו שהוקמה בירושלים בשנת תס"ב (1702) נמצא גם רבי ליב מאופוצ'נא.⁴ קרוב לודאי שרבי ליב עלה לארץ בעליתו של רבי יהודה חסיד משדליץ, שריכוז מסביבו מאות יהודים ועלה בראשם לארץ כדי לקרב את הגאולה. למרבה הצער היה מר גורלה של עליה זו, שכן רבי יהודה חסיד מת זמן קצר לאחר בואו וכל העליה נתפזרה.

סביב לשנת ת"ס כיהן ברבנותה של אופוצ'נה, הרב ר' יוסף חותנו של ר' אברהם בן חיים שעמד בראש ועד ארבע ארצות. רבי יוסף עבר ללובלין ובה נפטר בשנת תצ"ו (1726). ר' אברהם היה זה שהזמין את הבעש"ט – יוצר החסידות לבא למשפט הועד.⁵

בשנת תקי"א (1751) נבחר תושב אופוצ'נה כנאמן ועד ארבע ארצות של פולין, אות לחשיבותו ולמעמדו של האיש והוא ר' איצק בר אברהם.⁶ רבי יעקב עמדן, הלוחם החריף כנגד השבתאות, מונה את ר' איצק עם "אנשי חיל ראשי אלפי ישראל".⁷

איצק היה בעל אמצעים ובשנת תקי"ח (1758) הוא תובע מהועד להחזיר לו 654 פלורנינים. הועד נותן לו שטר חוב, "אינסטרומנט" בלעז, והוא מאושר ע"י שר האוצר שדלניצקי.⁸

בשנה זו – ביום ז' באלול תקי"ח, נפטר רבי יצחק. במכתב של ועד ארבע ארצות נגד הדפסת המשניות בדפוס זולצבאך חתום "הקטן צבי הירש החונה בק"ק אפטשני. המכתב הוא מיום ג' כ"ח באב תקט"ו (1755). סביר להניח שהמדובר ברבי צבי הירש שהיה גם רב בצעמפלבורג ובהילדסהיים. אביו – היה רבי אביגדור מחנצ'ין ואחיו היה רבי יוסף אב"ד טרניגראד ואוסטרובצה, מחבר הספר "תבנית אות יוסף". הוא נפטר ביום ו' באייר תקמ"ו (1786). בתו המלומדת וויטשי היתה אשת רבי יהושע השל הורוויץ אב"ד יוזעפף – גדול.⁹ אחריו, כנראה, כיהן ברבנות של אופוצ'נה, מייסד משפחת אלפס-אלפסי המסועפת שבפולין, הוא רבי אברהם שעל קברו נאמר שכאן קבור "רבי אברהם הגדול". מצבתו היתה בבית הקברות העתיק שבאופוצ'נה, שהיה ליד בית המדרש. גם בנו רבי יצחק ובן בנו רבי יעקב כיהנו ברבנות של אופוצ'נה. אין לנו כל פרטים אודותם, אולי משום שנפטרו צעירים לימים, והותירו אחריהם אמונה שאין רבני אופוצ'נה מאריכים ימים ואכן לאחריהם אנו רואים רבנים רבים המכהנים ברבנות של אופוצ'נה.

בשלהי המאה ה-18 מכהן ברבנותה של אופוצ'נה רבי יהודה ליב ב"ר צבי הירש ליפשיץ אב"ד ראקוב. הוא כיהן כרב בבלשקה וממנה נקרא לרבנות של אופוצ'נה. חידושי תורתו נשארו בכתב יד וכן תשובותיו להלכה. כמה מדבריו הובאו בספר "זר זהב ומנחת יהודה" על ספר המכריע, שחובר על ידי בנו, ונדפס בלובלין תרנ"ז. בנו של

(4) אברהם יערי, אגרות ארץ ישראל, ע' 242.

(5) ראה עליו הורוויץ, לתולדות הקהלות בפולין ע' 187 ואילך.

(6) פנקס ועד ארבע ארצות ע' 366, אות תרפ"ג; לתולדות התנועה הפרנקית ע' 76, 100.

(7) תורת הקנאות דף ס"ד ע"א.

(8) שיפער, היסטוריה שריפטן, כרך א', ע' 104.

(9) אנשי שם ע' 245.

רבי יהודה ליב — הוא רבי נח שמואל ליפשיץ אב"ד טורבין וביז'ין. אחיו של רבי יהודה ליב הוא רבי משה ליפשיץ, אב"ד מודינה שבאיטליה. בן למשפחה זו הוא רבי יחיאל מאיר ליפשיץ — ה"יהודי הטוב" מגוסטנין מגדולי הצדיקים בפולין, שנולד באופוצ'נה בשנת תקע"ו (1816).¹⁰

אחריו כיהן ברבנות של אופוצ'נה הרב ר' יצחק ליסקא, שהובא אל העיר מליסקא — לינסק שבגליציה. הוא היה מצאצאיו של רבי יהושע חריף בעל "מגיני שלמה" ופני יהושע. הסכמתו מופיעה בספר "גאון צבי" שנדפס בשנת תקס"א (1801). אולי הוא ר' יצחק חריף הנזכר בכמה מספורי חסידים.

סמוך לתקופה זו כיהן בעיר תקופה קצרה הצדיק המפורסם רבי יצחק מראדוויל, בנו של רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב. שהותו באופוצ'נה גרמה לו להשיא את בתו לרבי ישעיהו מושקט, רב וצדיק חסידי מפורסם בפראגה, בנו של רבי יעקב משה מושקט — הגביר המפורסם בוורשה. השדכן היה רבי צבי הירש גרינוולד, שהיה ידוע יותר בשם רבי הירש דישיקעס, מחותנו של רבי מנדלי מקוצק.

העובדה שאופוצ'נה סמוכה היתה לפשיסחא שבה הקים רבי יעקב יצחק רבינוביץ, ה"יהודי הקדוש" מפשיסחא, את המרכז החסידי הגדול בפולין, שהמשיך בעיר זו ע"י תלמידו רבי שמחה בונים מפשיסחא, גרמה לכך שבני הקהלה האופוצ'נאית הצטרפו לתנועה החסידית המשתלטת. ייתכן שרבי יצחק מראדוויל, המייצג את החסידות העממית, כבר לא מצא את מקומו באופוצ'נה ש"השתייכה" לזרם המעמיק והמחשבתי של חסידות פשיסחא.

בשנת תק"ע (1810) כנראה לאחר שרבי יצחק מראדוויל עזב את אופוצ'נה, פנה המגיד מקוז'ניץ אל קהילת אופוצ'נה ובקשם לקבל את רבי נח שמואל בן רבי יהודה ליב שכיהן כרב באופוצ'נה וזה נוסח מכתבו:

ב"ה היום יום ג' לחדש טבת שנת תק"ע לפ"ק
שו"ר (שלום וישע רב) להאלופים ראשים רוזנים נגידים הרבנים המופלאים מפז ומפנינים מנהיגי קהל עדת ישורון ועדרי צאן קדשים דק"ק אפטשני.
למשמע און שעלה בדעת קצת אנשי קהלתכם לקבל לרב ומורה את כבוד הרב המאווה"ג החריף ומפורסם מו"ה שמואל נ"י שהיה אב"ד בק"ק טורבין הוטב הדבר בעיני ועצתי היעוצה אחר שהרב הנ"ל יהיה לכם למורה דרך ע"ה (על הלכות) התורשה והיושר וממלא מקום אבותיו וכל מין דיו סמוכי לן יורה וידין בצדק דלים ומהראוי ונכון שתהיו כולכם אגודים יחד כאחד לקבלו ובטוח אני כשיהיה לו פרנסה שיהיה יכול ללמוד וללמד וזהו הדרך הטוב והישר לפניכם.
הכ"ד הכותב לטובתכם ומתפלל בעדם בתור כלל ישראל.

נאום ישראל בהמנוח הר"ר שבתי ז"ל מ"מ (מגיד מישרים) דק"ק קאזניץ.¹¹

מבני אופוצ'נה בימים ההם ידוע רבי פנחס אליהו ליפשיץ, שרבי ישראל מקוז'ניץ פנה אליו, בשנת תקע"ג (1813), בבקשה לתמוך בנצרכים שונים. הוא היה חתן רבי ישראל איסר ליפשיץ שהיה רב באייבשיץ ובגוברצ'וב.

10) הרב א"י ברומברג, רבי יחיאל מאיר מגוסטנין, ע' ט'.

11) המכתב נתפרסם בראש הספר "דברי שמואל" על מסכת שבת, לודו' תרפ"ז.

אולם המשאלה לא נתקבלה. זמן רב, כנראה, לא היה רב באופוצ'נה ואת תפקידי הרבנות מילאו הדיינים רבי משה שמחה אלפוס-אלפסי, שאביו רבי יעקב כיהן, כאמור, כרב העיר ורבי יוסף יונגבאק.

בראשית המאה ה-19 גדלה האוכלוסיה היהודית באופוצ'נה, כפי הנראה, בגלל זרימת היהודים שסולקו מכפרי הסביבה, לאחר שניטלו שם מידיהם מקורות הפרנסה המסורתיים, כגון חכירה, ייצור משקאות חריפים ומכירתם. אולם, ממחצית המאה ה-19 התחיל יורד מספר היהודים. בשלהי המאה (1897) ירד אחוז היהודים באוכלוסיה הכללית ל-38.0. אפשר להסביר את התופעה ביציאת יהודי א' לשם חיפוש מקורות פרנסה במרכזי החרושת המתפתחים באזור. המסחר הזעיר המסורתי, הרוכלות בכפרים והמלאכה (ב-1884 כ-70 סנדלרים וכ-30 חייטים) שימשו בסיס כלכלי צר מדי לאוכלוסיה היהודית בא'. מפעלי הייצור היחידים בעיירה בשנה זו היו (לא נודע האם היו של יהודים, כולם או חלקם): בית-חרושת לבירה, מפעל לייצור תמד, מפעל לייצור חומץ, 3 מצבעות, 2 בתי בורסקי, 2 בתי-חרושת לשמן, טחנת-רוח וטחנת-מים. כל המפעלים האלה זעירים היו, ותוצרתם השנתית הסתכמה ב-5,500 רובל, בקירוב.

על חשיבותה של הקהילה בא' בשלהי המאה ה-18 (כמה וכמה קהילות קטנות השתייכו אליה) תעיד, בין השאר, העובדה, כי ב-1784, כשנצבה משלחת בשערי העיר כדי לקבל פניו של סטארוסטה חדש, שנתמנה זה עתה, עמדו גם נציגי הקהילה ליד אנשי השלטון העירוני ונציגי גילדות. בית-הכנסת בא', שנבנה בשלהי המאה ה-17, נמנה עם הבניינים היפים בסגנון זה בפולין. היו בו בימה בעלת 4 עמודים, ויטראזים בחלונות, עזרת-נשים, פלוש וחדר לישיבות ועד-הקהילה.

ראשית המאה ה-19 עומדת בסימן השתלטותה המוחלטת של חסידות פשיסחא על יהודי אופוצ'נה. כמה מהאישים הבולטים בעיר הם חסידי פשיסחא.

ביניהם: **רבי משה שמחה אלפוס-אלפסי** שכהן כדיין באופוצ'נה בשנים תקע"ח – ת"ר (1818 – 1840). משם עבר לרבנות של ראווה – מזובייצק. בשנים תר"ו (1846) – תרט"ז (1856) כיהן כרב באויאזד ואז חזר לאופוצ'נה כרב העיר. (ראה צוואתו בפרק נפרד) בנויו היו רבי אברהם אלפסי – רבה של דזעוויצא ורבי ירחמיאל-חיים שנשאר באופוצ'נה.

רבי צבי הירש גרינוולד שהיה ידוע על שם אשתו – רבי הירשל דיסקעס. הוא היה סוחר יינות ומחשובי החסידים. לימים היה מחותנו של רבי מנחם מנדל מקוצק (ראה עליו במדור אישים).

רבי אביגדור מאופוצ'נה, שהיה עוד מתלמידיו של רבי יעקב יצחק ה"חווה" מלובלין.¹²

רבי שלמה אורנר, חותנו של רבי מנחם מנדל ממאליניץ.

רבי יוסף אחיו של רבי יעקב מפילץ.

רבי מרדכי מאטיל מאופוצ'נה. תלמידם של ה"יהודי הקדוש", רבי שמחה רונים מפשיסחא ורבי מנחם מנדל מקוצק. חברו של רבי הירש דיסקעס. איש העזות

(12) בספרי ה"חווה מלובלין" ע' רמ"ב. היה חסיד וורקא לאחר מותו של רבי בונים. בסוף הספר נפלאות הרבי הוא מתואר כ"בעל מדרגות".

והחריפות של קוצק. נחשב כגדול הלומדים בעיר. היה ידען גדול גם בקבלה. עם זאת עניו ושפל ברך. נפטר בשעה שהיה בקוצק ורבי מנדלי השתתף בהלוויתו. בנו – רבי הירש היה מחסידי גור.

רבי אברהם אשר מאופוצ'נה מצעירי החסידים של רבי מנדלי מקוצק ולאחר מכן מחסידי גור.

את התפשטות החסידות בפולין הקונגרסית ובמיוחד לאנזור אופוצ'נה יש לייחס לתמריל ברגסון, הגבירה הגדולה של פולין, אשת ברקו ברגסון וכלת שמואל זביטקובר, שהקדישה את כל הונה וכספה לטובת החסידות. היא היתה בת אופוצ'נה ובתים רבים באופוצ'נה היו רכושיה.

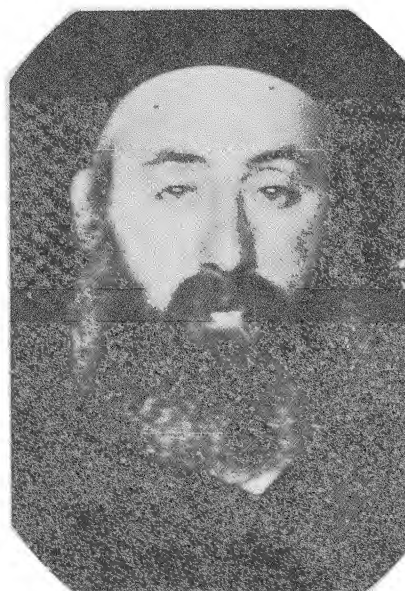
לפי מסורת משפחתית היתה תמריל ברגסון אחות אשתו של רבי משה שמחה, הרב מאופוצ'נה.

ברם, בתקופה זו של התפשטות החסידות באופוצ'נה, בשנת תקע"ט (1819), מתפרסם כתב הפלסתר "בקשה", היא התנצחות עם בני הברית הישנה" נתפרסם בפולנית בעילום שם. מחברו, כפי הנראה משכיל, ששיתף פעולה עם הנאורים. הוא מאשים את ההנהגה היהודית – ראשי הקהילה, הרבנים, חברה קדישא שהם שאינם מאפשרים את חדירת ההשכלה ויש להלחם נגדם.¹³

לאחר פטירתו של רבי משה שמחה אלפוס, עולה על כס הרבנות **רבי ראובן מיינדזיז'סקי**. הוא ישב בעיר שנים מעטות בלבד, כארבע שנים, ובשנת תרכ"ו (1866) הוא נבחר לרבנות של ביאלה-ראווסקה.

רבי ישראל אהרן מאופוטשנה

רבי יעקב שמעון מאופוטשנה

(13) ראה מאהלר, דברי ימי ישראל בדורות חלק ה' ע' 211.

לרבנות של אופוצ'נה נתקבל רבי יוסף נחמיה לילינטל שהיה מחותנו של רבי משה שמחה אלפסי, (בתו דבורה היתה נשואה לרבי משה יהודה בנו של רבי יוסף נחמיה – צאצאיהם בישראל). הוא האריך ימים ברבנות זו עד לשנת תרפ"ד (1924). שמו מופיע בין המתנדבים להדפסת הספר חידושי הרד"ח, פיעטריקוב תרס"ח. בתקופת רבנותו בא לאופוצ'נה מפשיסחא, הצדיק החסידי רבי ישראל אהרן פאדווה. הוא עצמו היה בנו של רבי שמעון מזאויחוואסט, בן רבי פנחס מאוסטילה. אולם בהיותו חתנו של הצדיק רבי מאיר מפשיסחא, בן-אחר-בן לרבי יעקב יצחק ה"יהודי הקדוש" מפשיסחא, היתה אופוצ'נה "שייכת" לתחום השפעתו. בשנת תרס"ח כבר ישב רבי ישראל אהרן בעיר. בשנת תרע"ד (1914) נפצע רבי ישראל-אהרן בהתפרעות של קוזקים שהכו באכזריות את אשתו ובתו. זמן קצר לאחר מכן. נפטר רבי ישראל אהרן. את מקומו כאדמו"ר מילא רבי יצחק-מרדכי מחברם של ספרי הלקט "אילנא דחיי" ו"אור הנר" גם אחיו האדמו"ר רבי יעקב שמעון ישב באופוצ'נה בחיי אביו וממנה עבר לעיירה קאלושיק שליד לודז' ואח"כ ללודז' עצמה. תקופה מסוימת ישב בעיר האדמו"ר רבי ישעיה קאליש מאמשנוב, בנו של האדמו"ר רבי יעקב דוד מאמשנינוב וממנה עבר לפשיסחא הסמוכה.

משנת תרס"ו (1906) ידועים לנו תושבי אופוצ'נה הבאים. – רבים שניצלו מהשואה או תושבים ותיקים של עירנו הם בוודאי מצאצאיהם. – ר' אלי יהודה בעלזיצקי, ר' אברהם יעקב נייבערג, ר' אלימלך ראבינזאהן שו"ב, ר' אברהם יוסף ווינשטאק, ר' אברהם פוליסנסקי, ר' אברהם צבי צוויגענהאפטסיג, ר' דובעריש גאלדברג, ר' דוד קאפלעוויטש, ר' זלמן רוזענבלום, ר' חנוך העניך אלפסי, ר' חיים עמנואל גאלדבערג, ר' חיים אלעזר פייגענבלאט, ר' חנוך בערקאוויץ, ר' ירחמיאל אלפסי בהרמ"ש (הוא דודי-זקני רבי ירחמיאל בן הרב משה שמחה), ר' יוחנן איסר שו"ב, ר' ישעיה צבי שו"ב, ר' יוסף אלימלך שידלאווסקי, ר' יוסף שפירא, ר' ישראל זילבערמינץ, ר' יעקב מאיר זילבערמינץ, ר' יחיאל פריידינרייך, ר' יצחק גוטעסמאן, ר' משה פינקלשטין, ר' מאיר בלומשטין סגל בהרב רי"ז מקפיה, ר' משה זאב רוזענבערג, ר' משה חלאפסקי, ר' משה פרומער, ר' מנחם מנדל לאנדבערג, ר' משה מרדכי, ר' משה יוקילס, ר' נתן שידלאווסקי, ר' נתן פוקס, ר' סאנדיל מארדקוויץ, ר' פרץ צוויגענהאפטסיג, פינקוס, ר' צבי הירש זאמלאג, ר' שאול ווינשטאק, ר' שלמה זילברשטין, שמואל דאבראצשינסקי.

שמות אלה מופיעים ברשימת אלה שהתחייבו לרכוש את הספר "חידושי הרד"ח של רבי דוד חריף מפיעטריקוב. הרשימה מופיעה בסוף הספר – "פרומרנטיץ". לשמות אלה יש להוסיף את אלה שחתמו, בשנת תרס"א 1901, על הספר "גן בשמים" – ביאור על שיר השירים של שלמה יאנווסקי מזעלווא (פיעטריקוב תרס"א): ר' חיים טרשעסנווסקי, ר' אשר בוקסנער, ר' יעקב מאיר זילברנינג, ר' יצחק זילברנינג, ר' יהודה אליעזר שמידע, ר' רפאל הערץ ווינשטאק. (מדועוויצא: ר' דב בער ריטרסקי, ר' יוסף גרינשפן, הבחור יוסף נחמיה, גבאי מת"ס והוא דודי, אח אבי, שנספה בדועוויצא) אף אחד משמות אלה אינו מופיע ברשימה הקודמת.

רשימת תושבים מופיעה גם "בספר סנהדרי קטנה" של רבי אברהם יהושע השל אב"ד קאזניץ ומוגלניצא, שנדפס בפיעטריקוב תרס"ג (1903). הרשימה כוללת את ר' שלמה נייפעלד, ר' יצחק אייזיק דאבראטשינסקי, ר' אריה ווינשטאק, ר' פנחס בן ר' איסר שו"ב, ר' הירשל חלאפסקי, ישעיה צבי שו"ב. בית החסידים דאלכסנדר ע"י דוב בלאהשטין, בית המדרש דקהל ע"י הבחור אהרן זיטעלניצקי. חוזרים ומופיעים השמות אברהם יוסף ווינשטאק, משה יעקליעס, ר' צבי הירש זמלינג. מבני דזעוויצה נזכרים דב מילשטין, משה יהודה בוימאייל, זאב פילצאק, איטשע שיפער. שמות משפחה חוזרים ונזכרים – ווינשטאק, אלפסי, זילברמינץ, זילברנינג, חלאפסקי, צוויגנהפטיג.

לאחר מותו של הרב לילינטל פרצה מחלוקת גדולה על הרבנות באופוצ'נה. רבי יוסף אלפס, הרב מיעזוב, שהיה בעבר תושב אופוצ'נה הציע את מועמדותו ואגודת ישראל תמכה בו. אבל נבחר המועמד הציוני הרב אליעזר יצחק שפירא. (ראה בדברי ההקדמה של מר פנחס אילון).

הרב האחרון באופוצ'נה היה רבי יהושע בר יואל משה בוימל, שבני דורו מרבים מאד לשבחו. נולד בבוצאץ בשושן פורים תרע"ג (1913) הוא היה בנו של הרב מקושיצינקו ומילא את מקומו החל משנת תרצ"ז ברבנות. לאחר שנשא את חנה בתו של הרב אליעזר יצחק שפירא, רבה של אופוצ'נה נקרא למלא את מקומו. הוא בא לאופוצ'נה בימי חנוכה תרצ"ט. (ראשית 1939). בהיותו תלמידו וחביבו של רבי מאיר שפירא מלובלין למד מדרכיו והיה נואם מופלא ועשה רושם על כל שומעיו. ידע שפות והיה בעל השכלה רחבה. ביום י"ח בשבט תש"ב נרצח ע"י הנאצים. כרבו, היה חסידם של צדיקי בית צ'ורטקוב ופרסם על כך תיאורים נפלאים. תשובות בהלכה בספרו של דודו – "עמק הלכה".

בספר "בית יעקב" של רבי יעקב ליינר מאיז'ביצא נזכר בין החותמים ר' משה באק מאופוצ'נה. הספר נדפס בוורשה תרצ"ז (1937).

מילידי העיר אופוצ'נה יש להזכיר את הרב ר' יוסף פיינר – מהרבנים החשובים ביותר בלודז'. הוא היה יד ימינו של רבי אליהו חיים מייזל, רבה הגדול של לודז' ולאחר פטירתו היה לדמות המרכזית של הרבנות בלודז'. היה גם עסקן צבורי חשוב. נספה בגיטו לודז' בחדש אלול תש"ד (1944).

בין שתי מלחמות העולם

(הקטעים הבאים מתוך פנקס הקהלות פולין, שיצא לאור ע"י "יד ושם". חסרים בו פרטים רבים שהושלמו בפרקי הספר האחרים).

ירידת מספרם של האוכלוסים היהודים בתקופה שבין המלחמות, במספר מוחלט ובאחוזים, נגרמה על ידי נחשלותה הכלכלית של העיר, ועל ידי העדר מקורות פרנסה ליהודים מלבד המסחר והמלאכה. בעיר בת 10 אלפים תושבים, בקירוב, הועסקו במפעלי הייצור המקומיים הזעירים (משרפות סיד, בית-חרושת לזכוכית, בית יציקת ברזל קטן) כ-300 פועלים בלבד, וביניהם מספר זעום של יהודים. ואכן התפרנסו למעלה מ-90% של היהודים הפעילים במשק מן המלאכה והמסחר הזעיר (ביניהם מספר רב של רוכלי-כפרים ובעלי-הדוכנים).

מצבם של יהודי א' הלך ורע בשנות ה-30, בתקופה שגברה בה האנטישמיות והאנדרקים המקומיים החרימו את המסחר היהודי והעמידו ליד חנויותיהם משמרות, שמנעו כניסת קונים נוצרים. לעתים קרובות הוכו היהודים בידי אנשי-אגרוף של האנדרקים ובידי חלאת-ההמון. הפעולות נגד היהודים החריפו במיוחד בימי השוק, והחשש מפני המכות הרתיע את רוכלי-הכפר היהודים מן היציאה לכפר. ב-28.11.1935 – 27, בשעת הירידים שנתקיימו בנפת אופוצ'נה, (בא' גופא, באודז'יבול ובפשיסחה) הביאו האנדרקים המקומיים לידי מהומות, בהסיתם את האכרים מהסביבה לפרוע ביהודים ולהרוס את חנויותיהם ודוכניהם, וב-29.11.1935 ש"ז הגיע בכביש אופוצ'נה-קלוב לידי התנגשויות בין האכרים המוסתים ובין משטרת הפרשים; ארבעה כפריים נהרגו, אחדים נפצעו וכתריסר מהם נאסרו, לדין הועמדו 20 נאשמים.

בגלל המהומות בא' ובסביבה אסרו ב-1935 שלטונות הנפה, לתקופה של 6 שבועות, כינוס שווקים בנפה כולה. בתי-החרושת בסביבת א' פתחו חנויות בתוך המפעלים, ואסרו על עובדיהם לקנות אצל יהודים. בשנים האחרונות ערב מלחמת העולם ה-2 הביאו האנדרקים המקומיים לא' כמה בעלי-מלאכה נוצרים – שען, צורף, חייטים – פתחו להם סדנות, וקראו לאוכלוסי הנקום ליהנות רק משרותיהם של בעלי-מלאכה שהם "ארים טהורים".

הציבור היהודי בא' הגיב על חרם זה בליכוד הסוחרים ובעלי-המלאכה היהודים ובהקמת מוסדות לעזרה-הדדית. מלבד קופת גמילות-חסדים מטעם ועד-הקהילה (שפעלה מאז 1920 – 1921), נוסד בנק קואופרטיבי יהודי. מבין 800 משפחות היהודים המתגוררות בא' נהנו מאשראי בבנק זה 500 משפחות. בגלל קשיים כספיים הפסיק הבנק את פעילותו ב-1934. הוא נפתח מחדש ב-1938, ריכוז או 100 חברים, והעניק הלוואות עד 250 זלוטי ליהודי א' והסביבה. באיגוד בעלי-המלאכה היהודים בא' היו ב-1931 236 חברים. האיגוד עסק לא רק בעניינים מקצועיים ועזרה הדדית אלא גם בענייני תרבות, והפעיל שעורי-ערב להכשרה מקצועית למבוגרים. ב-1936 התכנסה בא' ועידה אזורית של סוחרים וסוחרים-זעירים יהודים, ובה נידונו אמצעי-מגן מפני הפעולה האנטישמית, ואכן תוכננה פנייה אל השלטונות בעניין זה.

גרעיני ההסתדרויות והמפלגות הפוליטיות, שקמו בעיירה בשלהי מלחמת העולם ה-1 ובשנים הראשונות שלאחריה, גדלו כדי ממדים ניכרים בתקופה מאוחרת יותר. בין הציונים צעד בראש השמאל, והוא אף זכה ברוב הקולות בבחירות לקונגרסים הציוניים. בבחירות לקונגרס הציוני ה-21 זכתה רשימת ארץ ישראל העובדת ב-232 קולות מבין 264. המקום השני מבחינת ההשפעה היה שמור לציונים הכלליים. אירגוני הנוער הציוני ובית"ר, שנוסדו בסוף שנות העשרים, לא איגדו חברים רבים, יחסית. אגודת-ישראל, שהתבססה בא', כדרכה במקומות אחרים, על הריכוז הגדול של חסידי גור, היתה מתחרה כמעט שווה לציונים, במאבק על ההשפעה בציבור היהודי ובמוסדותיו. הבונד ופועלי-ציון-שמאל לא הופיעו בא' ככוח מאורגן.

במועצת העירייה מנתה תחילה הנציגות היהודית – נציגי אגודת-ישראל והציונים – 5 חברי מועצה (1928), אך ב-1938 הפעילה הממשלה תכסיסי-בחירות שונים, ועל כן נבחרו רק 2 נציגים יהודים. בקהילה שלטה אגודת-ישראל עד 1929. מאז עמדו בראש הקהילה הציונים ואוהדיהם. ב-1931 זכו הציונים ובעלי-המלאכה

הקשורים עמם בבחירות לוועד-הקהילה ב-4 נציגים, אגודת-ישראל עם חסידי אמשינוב – ב-2, וחסידי אלכסנדר – בנציג 1. אולם גם בתקופה הקודמת – כשהיה הרוב בידי אגודת-ישראל – הקציבה הקהילה שנה-שנה – החל ב-1926 – 500 זלוטי לקק"ל. מאלף מאורע זה: ב-1928, כשהצטרף יושב-ראש ועד-הקהילה, איש המזרחי, לאגודת-ישראל, נאלץ לוותר על כהונתו. לפי תביעת הציונים קבעו השלטונות הפולניים הנהלה-קרואה לוועד-הקהילה, ולראשה נתמנה הרב המקומי, כפי הנראה מאוהדי המזרחי, ר' אליעזר יצחק שפירא (הוא עלה על כס-הרבנות בא' לאחר מות ר' יוסף ליליינטל, ב-1924).

ועד הקהלה באופוצנה לפני פרוץ המלחמה ב-1938.

9 לייביש רבינוביץ	5	1 יצחק צוקר
10 צדוק חמלניצקי	6	2 ישראל אהרון הרצוג
11 נתן גרוספלד	7	3
12	8 וועלול פליישר	4 יחזקאל גרינוואלד

מלבד בית-הכנסת שהוזכר לעיל קיים ועד-הקהילה גם בית-מדרש בנוי-אבן, והחסידיים לחצרותיהם קיימו כמה שטיבלך. ב-1938 קנה ועד-הקהילה שטח לבית-עלמין חדש, והוא בית העלמין השלישי בא' (הראשון – בן המאה ה-17, והשני – המאה ה-19).

המרכז העיקרי של פעולת-התרבות בין יהודי א' היה ה"ארבטער היים", שנוסד ב-1917. פעלו בו חוגי-לדראמה וספריה עשירה למדי על-שם בורוכוב. ספריות קטנות פעלו ליד כל אירגון ציוני. מלבד הלמידה היהודית המסורתית – חדרים פרטיים, למידה בבית-המדרש ובשטיבלך – היתה בא' גם מערכת בתי-ספר: תלמוד-תורה מטעם הקהילה (1926 – 1927), חדר יסודי-התורה מטעם אגודת-ישראל (1920 – 1922), ובית-ספר לבנות בית-יעקב (1931). בבית-הספר תרבות, שייסדו הציונים ב-1929, למדו בתקופות שונות 350 – 370 ילדים. בעיירה פעל גם זמן-מה בית-ספר של המזרחי – "יבנה".

בתרבות הגוף ובספורט עסקו בני הנוער היהודי בא' באיגוד הספורט הפועל (נוסד ב-1926) ובאיגוד הספורט מכבי (נוסד ב-1930).

השואה

לאחר פרוץ מלחמת העולם ה-2, ב-2.9.1939, הוטלו על העיירה פצצות אחדות. עם הבהלה התחילו יהודים נמלטים אל היערות והכפרים הסמוכים. למחרת (7.9) נכנסו הנאצים לא'. משנפסקו הקרבות התחילו יהודי המקום חוזרים לעיירה. הגיעו גם פליטים רבים ממקומות אחרים, ומספר האוכלוסים היהודים הלך ועלה (במאי 1941 היו בעיירה 3,971 יהודים, ביניהם 991 פליטים, ובאפריל 1942 – 4,231 יהודים, ביניהם 1,406 פליטים).

שבועיים לאחר כיבוש העיר דרשו הנאצים מהיהודים מס עונשין של 20 אלף זלוטי, שישולם תוך 24 שעות. הם נימקו את תביעת המס בטענה, שהיהודים גרמו את המלחמה וחייבים לשלם חלק מהוצאותיה. כבני-הערובה נאסרו שלושה מנכבדי העיר: משה קצנלבוגן, סוחר תבואה, יצחק חמיילניצקי, מבעלי בית-החרושת לזכוכית "וולקאן", ואליעזר חמיילניצקי, בעל מאפייה גדולה. הגרמנים איימו להוציא להורג את בני-הערובה אם לא ישולם המס. בני-המשפחה המיואשים של האסורים קראו לאוכלוסים היהודים לאסוף את הסכום הנדרש. קיבל על עצמו את ניהול הפעולה מרדכי רוזנטל (כינויו: "האז" – ארנב), אדם בעל עבר "מפוקפק" – כהגדרת אחד העדים, לאחר המלחמה – אך בעל שליטה טובה בלשון הגרמנית, שכן שהה בגרמניה לפני המלחמה. רוזנטל הלך אל המפקד הצבאי של העיר והציג את עצמו כנציג היהודים. הוא הציע למפקד להחליף את בני-הערובה באחרים, שכן ללא השתתפותם של עשירים אלה אין לאסוף סכום כה רב בעיירה דלה. הגרמנים הסכימו לשחרר את בני-הערובה, והיהודים הביאו את הכסף. מעתה היה רוזנטל נציג-היהודים בעיני השלטונות, ובפקודתם הקים כעבור זמן-מה יודנראט, ובו 20 חברים.

מכל אלה ידועים רק שמותיהם של רחנטל, של שלושת הנכבדים (בני-הערובה הנ"ל), וכן פרידל בסקי, מנהל בית-החרושת לזכוכית "וולקאן" לפני המלחמה, שנתמנה עתה ליו"ר היודנראט.

הגיטו באופוצ'נה הוקם בחודש דצמבר 1940. הוא הקיף 115 בתים קטנים בלבד, ועל כן נותרו כאלף יהודים בלי קורת-גג. ליהודים בני-בלי-בית מאנשי המקום, ולפליטים הבאים בלי הפוגה, התקין היודנראט מעון משותף זמני בבית-המדרש, ואחר כך דאג לשיכונם באופן קבוע. תחום הגיטו לא גודר, והשוטרים הגרמנים המשוחרים התעלמו מהיהודים החומקים מהגיטו, ומהפולנים הנכנסים לתוכו. רשמית מותר היה ליהודים לצאת את הגיטו רק על סמך רשיונות כאלה, ויש אומרים, כי היודעים לתבוע ובעלי-הפרוטקציה קיבלו אותם ללא קושי. תושבי הגיטו הבריון מזון, סחרו באורח בלתי-לגאלי עם האוכלוסיה הלא-יהודית, וייצרו כל מיני מוצרים בחשאי. האופים היהודים, חוץ ממנות לחם הרשמיות ממכסות הקמח שקיבלו מידי השלטונות, השיגו גם קמח בדרכי-הברחה ואפו דברי מאפה נוספים. פעלו בגיטו בתי-חרושת זעירים, כגון תעשיית סבון. ראוי להניח, כי גם בעלי-המלאכה התפרנסו בזכות המגע הקל עם הלקוחות ה"אריים" שמחוץ לגיטו. על ההברחה והמגע עם הסביבה הקלו צוותי היהודים היוצאים לעבודה מחוץ לגיטו, וכן בית-העלמין היהודי, הנמצא מחוץ לתחום הגיטו, בסביבה "ארית", שאיפשר פגישות ומגעים בשעת הלילות. אלא שהיה שם גם קהל עניים רב, בעיקר בין הפליטים; כאמור, דאג היודנראט לשיכונם, וכשנתפנה במרוצת הזמן בית-המדרש, הקים בו היודנראט מטבח ציבורי.

לגיטו הפתוח היו נכנסים הנאצים באין עוצר, מכים לעתים את היהודים, מתעללים בהם (גוזזים מחצית זקן וכיוצא בזה). תקיפות אלו אירעו בעיקר בחורף, שכן בקיץ נמנעו הגרמנים מלהכנס לגיטו, מחשש הידבקות בטיפוס. מגיפת טיפוס פרצה בגיטו באביב 1941, בשל תנאי המגורים הקשים והמחירדים. בחורף נעלמה, ושבה ופרצה באביב 1942. לשם הדברת המגיפה התקין היודנראט ליד בתי-המרחץ חדרי-חיטוי, וכן תא-חיטוי נייד, שעבר מבית לבית. האוכלוסים נתחייבו במקלחת-חיטוי לעתים מזומנות, וכן בחיטוי הבגדים. אנשים טרחו להעלים מקרי טיפוס, כדי למנוע ממשפחותיהם את האישפוז על כורחם בבית החולים של הגיטו, "אסתרה" בשל התנאים המחריפים ששררו בו. כן ביקשו אנשים למנוע את התהליך המטריד של חיטוי הבית. במגיפת-הטיפוס מתו רבים, וחברא קדישא נאלצה להגדיל פי שלושה את צוות עובדיה.

השלטונות הגרמניים כפו על תושבי הגיטו עבודה גופנית קשה. הוטל על היודנראט לספק לשלטונות יום-יום 400 גברים לעבודות שונות בעיירה ובסביבה, ובעיקר לחפירת כבול. בסביבת א' הופעל מכרה קבוע של כבול. שמרו על הפועלים שוטרים גרמנים ופולקסדויטשים. היהודים, שנקראו על ידי היודנראט לעבודה, יכלו לפדות עצמם במחיר 5 זלוטי ליום. בחורף לא נכרה הכבול, והיהודים עבדו בפינוי השלג. הם הועסקו גם בסלילת דרכים ובריצוף הרחובות. בסמוך לגיטו נמצאה מחצבה של אבן-סיד, וגם בה עבדו תושבי הגיטו. מקצתם של היהודים התייצבו לעבודות אלו מרצונם, למען השכר, מקצתם — לשם סיכוי המגע עם הסביבה (מסחר, הברחה), ומקצתם — כדי לרכוש "שלט" של אדם העובד למען הגרמנים.

פעמיים שילחו השלטונות משלוחים גדולים של גברים למחנות עבודה. בפעם הראשונה, באוגוסט 1940, תבעו השלטונות 500 גברים לשם שילוחם למחנה נארוול שליד לובלין. היודנראט הרכיב רשימת מועמדים לשילוח, וכלל בה בעיקר עניים ופליטים – אחד מכל משפחה. אך הגרמנים לא הסתפקו ברשימה שהוגשה להם, ועשו מצוד ברחובות ובבתי יהודים.

גם בתנאי הגיטו ניסו בני הנוער להמשיך במידת־מה את פעילותם האירגונית־הפוליטית מלפני המלחמה. מצויות ידיעות מפורטות רק על פעילותה של קבוצת גורדוניה. בהסכמת היודנראט נפגשו חבריה במעון של המטבח־הציבורי באולם "בית יעקב", ושם טיפלו בילדי פליטים ולימדו אותם. בשיתוף המורה מנחם־מנדל גורדון מבית־הספר תרבות שבמקום קיימו צעירי גורדוניה מעין סמינר להשתלמות. הקבוצה קיימה קשר עם מרכז גורדוניה בווארשה (אחר כך: בגיטו וארשה), ומשם באו שליחים לא' והביאו עתוני־מחתרת וחומרי־הדרכה. המרכז בווארשה תכנן להקים בא' סדנה – לחברי המקום וגם לחברים מווארשה – שישמש בסיס־הכשרה ומקור־פרנסה כאחד. תחילה עמדו להקים בסיס זה בסדנה לשעבר ליצור רשתות למיטות ולספות, שהיתה שייכת בשעתו לאחד מחברי גורדוניה. למימון הפעולה הקדישו החברים את ההכנסה ממכירת חבילות מזון מעולה שהיו נשלחות לא' בתקופת הכיבוש הראשונה – 1939 – 1940 – על ידי הסתדרות גורדוניה בשוויץ (או על ידי חבריה הבודדים שם). אך התכנית לא נתגשמה. אמנם, ב־1942 הגיעו לא' מגיטו וארשה כמה עשרות פליטים, חברי גורדוניה, ביניהם גם בנות. היודנראט העסיק אותם במחצבת אבן־הסיד והעמיד לרשותם דירה משותפת בקצווי הגיטו, בקרבת המחצבה. הבחורים עבדו במחצבה והבנות ניהלו את משק־הבית המשותף. קבוצת־הכשרה זו התכוונה להסתנן אל יערות הסביבה, אל הפארטיזנים, ואולי לבנדז'ין ולצ'נסטוחובה. לשם יציאה מהגיטו עמדו לקבל מהמרכז בווארשה תעודות "אריות". לבסוף, הגיעו תעודות כאלה רק בשביל חברי־גורדוניה אחדים. עד מהרה פורקה קבוצת־ההכשרה, מפני שנתנו אצלם מקלט לחבר מא', אבא לבנדיגר, שהיה מבוקש על ידי המשטרה הגרמנית (כנראה נרדף לאחר שנמצאה בביתו ספרות בלתי־לגאלית). היודנראט תבע את פירוק הקבוצה. חבריה או מקצתם, וכמה מחברי גורדוניה מהגיטו יצאו אז את א' והצליחו להגיע לבנדז'ין ולצ'נסטוחובה (ביניהם גם לבנדיגר). הדבר קרה כנראה בסמוך לחיסול הגיטו.

ב־1942 הלך מצבם של יהודי א' הלוך ורע. בראשית השנה צומצם תחום הגיטו, ושוב נאלצו יהודים רבים לחפש קורת־גג. יתירה מזו, בינואר 1942 הובאו לגיטו א' יהודים מכפרי הסביבה: בורקוביץ, קראשניצה, קליני, גיילנוב, גאורוני, לודוויקוב ואוגונוביצה. באפריל כבר היו בגיטו 4,231 יהודים, ביניהם 1,406 פליטים. החרף המאבק בהברחה, הלכו ורבו החיפושים בבתים אחר מלאי סחורות מוברחות ומפעלי־ייצור זעירים בלתי־לגאליים. באביב חיפשו הגרמנים בבית האופה מאיר רוזנבלום (המאפיה השנייה בגודלה בא'), שאפתה גם למען השלטונות הגרמניים). נתגלה שם מלאי קמח מוברח, וכל המשפחה נרצחה. אין ידיעה ברורה על גורלו של רוזנבלום עצמו.

במחצית אפריל 1942 דרש מפקד המשטרה בא' מידי היודנראט רשימה מלאה של האוכלוסים היהודים. כמשוער, היה הדבר לרגל המאסרים שהתחילו בגיטו אחר־כך,

ב־26.4.1942. נאסרו בעיקר עסקנים ציונים (ביניהם טוביה זויר, אברהם גולדברג, יצחק בלז'צקי, מוטל מורטקוביץ', משה וינוגרודזקי, שווארצמן, שתי האחיות צוקר, חיים פרוש), קומוניסטים אחדים, ומספר אנשים שאין להם כל עבר פוליטי – יחדיו 30 איש. הם הובאו אל הנחל ליד בית-המטבחים של הקהילה, ולאחר שהופרדו מהם שלושה, נורו השאר. שלושה אלה (ביניהם פרוש) שלחו הגרמנים לטומאשוב מאזובייצקי (שבה נערכה אותה שעה אקציה דומה), ומשם – לאושוויץ. בשעת ההוצאה להורג ליד הנחל, בא' בלז'צקי רק נפצע, והצליח אחר כך להגיע לבית-החולים "אסתרקה". הדבר נודע למשטרה ששלחה שוטר לבית-החולים והוא ירה בבלז'צקי במיטתו.

בקיץ 1942 הורעו במידה ניכרת תנאי-העבודה במכרה הכבול. ברחו משם 20 יהודים. בפקודת הגרמנים נאלצו השוטרים היהודים לאסור אותם (בית-המאסר של הגיטו נמצא באחד החדרים של בית-הכנסת הגדול). האסורים פרצו את בית-המאסר והתחבאו.

בקיץ ובסתיו 1942 נפוצו בגיטו שמועות, כי הישוב היהודי בא' צפוי לחיסול. יסודן של שמועות אלו היו עתונות המחתרת ומכתבים בכתב-סתרים מהיהודים מכרים מכל קצווי פולין הכבושה, שהצליחו לחמוק מן ההשמדה. חלק מתושבי הגיטו היו סבורים, כי הם עומדים לפני שילוח לעבודה למקומות אחרים, ועל כן הכינו צורות לדרך. חלק ניכר של יהודי א' היו סבורים, כי אכן קרב ובא גל של גירושים, ואולי גם של השמדה, אלא שזו תבלע רק חלק מהאוכלוסיה, והשאר יחזיקו מעמד ויישארו במקום. סברה זו נתמכה על ידי ידיעות מפי פולנים בסביבה, שסיפרו כי עם חיסולם של גיטאות שונים, השאירו הגרמנים בחיים חלק קטן של היהודים, בעיקר את אנשי היודנראט, המשטרה והעובדים במפעלים החשובים לגרמנים. הכול השתדלו איפוא כמיטב יכולתם לקבל עבודה במפעלים "טובים" מחוץ לגיטו, החביאו את רכושם או הפקידו אותו בידי פולנים מהימנים תמורת ההבטחה לתת מיקלט; בנות רבות השתדלו להנשא לשוטרים יהודים; הותקנו מחבואים. ימים אחדים לפני האקציה נפוצה שמועה, כי אפשר להנצל מגירוש על ידי מתן כופר. מיד הופיעו תורים ארוכים של יהודים לפני היודנראט, ושם קיבלו מידיהם חפצי-ערך, והכול נרשם בקפדנות. ההשערה היא, כי אכן ביקש היודנראט להעביר את רוע הגזירה תמורת כופר גבוה לשלטונות הגרמניים.

החיסול התחיל ב־23.9.1942, ממש לפני חיסול טומאשוב הסמוכה. האוכלוסים היהודים של א' כונסו בשוק-הסוסים, ורובם – 3,000 איש בקירוב – שולחו לטרבלינקה. בשעת האקציה נהרגו במקום כמאתיים נפש. קרוב למאתיים משפחות (כ־200 נפש) אכן נשארו בא': חברי היודנראט והשוטרים ומשפחותיהם (אמנם, גם מאלה שולחו רבים, כ"בלתי-פרודוקטיביים"), וכן חלק מהעובדים במפעלי הגרמנים. מספר יהודים התחבאו ונשארו בחיים "במחתרת".

כמה עשרות יהודים הצליחו לברוח בשעת האקציה, או בסמוך לה, להגיע ליערות בסביבה ולהקים שם קבוצות פארטיזנים. המפורסמת שבהן, "האריות", בפיקוד יוליאן אייזנמן-קאנייוסקי, ביצעה מעשי-חבלה רבים במערך הכובשים, ובין השאר חיבלה בקר-הרכבת אופוצ'נה-קונסק, שהיה חשוב למשק-המלחמה הגרמני. היהודים שהושארו בא' הוסיפו להתגורר בה עוד חודשיים. הם שוכנו בבניין

היודנראט. על שרידים אלה שמרו שוטרים יהודים בלבד. הגרמנים היו מגלים בתחום הגיטו ומחוצה לו יהודים מתחבאים. ולא הרגו אותם, אלא צירפום למחנה "הלגאליים". מצב האספקה של היהודים היה טוב. הם השתמשו ברכוש שנותר בגיטו לאחר הגירוש, לשיחוד הגרמנים ולקניית מזון מידי הפולנים. היהודים הורשו אפילו לאפות לחם. חלקם של היהודים עבדו בשרותים של המשטרה הגרמנית, וחלקם עבדו במקומות אחרים. היהודים נרגעו והתחילו לקוות שיזכו להגאל. סבורים היו, כי לאחר השמדת המוני היהודים מתחרטים עתה הגרמנים על המעשה הבלתי־נכון, ומבקשים לשמור על השרידים של כוח־העבודה, הדרוש להם כל כך.

בסוף דצמבר 1942 באו אל היודנראט שוטרים גרמנים, ודרשו רשימת יהודים שקרובים להם בארץ־ישראל. הגרמנים אמרו, כי יהודים אלה יישלחו לארץ נייטרלית, ושם יוחלפו בשבויי־מלחמה גרמנים, שבידי בעלות־הברית. פעולת הרישום נעשתה בקפדנות יתירה: שאלונים, ביקורת תעודות וכיוצא בזה. היהודים התייצבו בנפש חפצה. אלה שאין להם קרובים בארץ־ישראל הביאו מיסמכים מזויפים. הכרזות רשמיות בענין זה, שהודבקו על הקירות בעיר, שכנעו מקצתם של יהודים שישבו במחבואים, או היו בעלי תעודות "אריות", לבוא ולהרשם. ביום החמשה לינאר הועלו כל הרשומים "המאושרים" על עגלות שהובאו לכיכר קילינסקי, שמחוץ לגיטו. חשד התעורר בלבם של היהודים כשנלקחו מידיהם מעילים וצרורות, אף על פי כן הוסיפו להאמין, שהם נוסעים אל ארץ נייטרלית. שומרים מעטים הופקדו על הנוסעים ואפשר היה להמלט. הם הובאו לאויאוד. יהודי אופוצ'נה היו האחרונים שהובאו לגיטו זה. ביום 6.1.43 הוסעו כל יהודי הגיטו לטרבלינקה.

גירוש היהודים בעגלות לאויוד

אופוצ'נה ואישיה מימי קדם ועד היום!

תמריל ברגסון – הגבירה של פולין – בת אופוצ'נה

תמריל ברגסון שלזכותה נזקף נצחון החסידות בפולין, היתה ילידת אופוצ'נה ורגלים לדבר שמיניו של רבי שמחה בונים מפשיסחא, שעמד בראש החסידות המעמיקה בפולין, לממונה על מסחר היערות של תמריל וברקו ברגסון, נבע מתוך ההיכרות של תמריל מאופוצ'נה עם רבי שמחה בונים מפשיסחא הסמוכה. ברקו ברגסון בעלה של תמריל ירש את הונו מאביו שמואל זביטקובר שהיה העשיר הגדול ביותר בפולין וכידוע רובע שלם בוורשה נקרא על שמו. לא מעניינו כאן לחקור בדבר מהותו ועושרו של שמואל זביטקובר. דיינו שמצבתו בוורשה מתארת אותו: "הוא הגביר הפליא להראות נפלאות במעשה צדקה וזרעו סמכתהו לעשות ישועות בעירו לנכאי לבב, כאחד מגדולי הנדיבים בעם, שרידי דורות עולמים וקדש שם שמים ברבים ושם עמו ברוב תגמוליו והמון רחמיו וחסדיו אשר לא התאפקו לבני עמו, כנודע בשער בת רבים". ברקו דב ברגסון שהפילוסוף הידוע אנרי ברגסון הוא מצאצאיו, היה מראשי הקהלה בוורשה ורוב עניני הקהלה נחתכו על פיו. בשנת תקע"ו (1816) נסע לפטרבורג לקבול על "עלילות הדם" בפולין. הדמות הדומיננטית היתה תמריל שלנו. בצדק ייאמר לה אם החסידות. כל צדיקי החסידות בפולין הקונגרסית התפרנסו אצלה והיא מימנה צדיקים רבים ובמיוחד, כאמור, את רבי שמחה בונים מפשיסחא ותלמידו רבי יצחק מוורקא. רבי מנחם מנדל מקוצק, התקיף והקיצוני, סירב לפנות אל תמריל ולבקש את השתתפותה הכספית בהוצאותיו. עוד קודם לכן היא היתה מקורבת ביותר אצל רבי יעקב יצחק ה"חווה" מלובלין ורבי ישראל המגיד מקוז'ניץ. היא התפרסמה במעשי צדקתה ובעזרתה לדלת העם. ברקו מתואר במצבתו כ"שור וגדול יצא שמו בכל הארץ, שמש צדקו זרח בכל אפסי ארץ, נזר ישראל ומבטח עוז בצרתם, לפני מלכים יתייצב מגן עזרתם, נדבת לבבו מפליאה פלאים, לחונן דלים לבקרים ולרגעים". על תמריל כותב נחום סוקולוב: "תמריל בבחינת רחל אמנו היא באגדת היהודים בוורשה. בבערעק אין מרבים לספר. בערעק היה בעלה של תמריל *pnince consort* – והוא די והותר" (אישים, ספר שלישי, תל אביב תרצ"ה, ע' 175). בתם של תמריל וברקו נישאה לישכר בער הורוויץ, נכדו של רבי שמואל מניקלשבורג – מאבות החסידות. המגיד מקוז'ניץ היה מסדר הקידושין. יוסף פרל, המשכיל הידוע, כותב בסטירה האנטי חסידות שלו "מגלה טמירין" שהמגיד מקוז'ניץ הורה לקרוא לה "ר' תמריל". (א. רובינשטיין, חסידות וחסידים בווארשא, סיני כרך ע"ה).

לעדוּתוֹ של החוקר ע"נ פרנק הורתה תמריל להביא לה את העותקים של "מגלה טמירין" והיא שלמה שלשה זהובים עבור כל עותק. היא שרפה את הספרים לעיני כל מביאייהם. ("די מלחמה געגען דער הפקרות און אמאליגען ווארשא – בתוך "אלמאנך צים 10 יעהריגן יובילעאום פון מאמענט, ווארשא 1921, ע' 111 – 112).

צוואתו של רבי משה שמחה מאופוטשנה

רבי משה שמחה אלפס, רבה של אופוטשנה, מגדולי "חבורת" פשיסחא היה. צוואתו המעניינת, מתפרסמת בזה מתוך כתב יד. תהי צוואה זו גם נר לזכרונם של בני אופוטשנה שלא נשאר מהם שריד ופליט.

נולד בשנת תקס"א באופוטשנה, העיר אשר בה כיהנו כרבנים אביו – רבי יעקב, סבו – רבי יצחק ואבי סבו – רבי אברהם, אשר על מצבתו חרות: כאן טמון רבי אברהם הגדול מאופוטשנה. רבי משה שמחה מילא את מקום אביו ברבנותה של אופוטשנה.

אשתו – הרבנית מאופוטשנה, היתה אחותה הצעירה של הנדיבה המפורסמת תמריל ברגסון, אשתו של ברקו ברגסון בנו של שמואל זביטקובר מעשירה הידועים של פולין. כידוע, הצלחתה של החסידות בפולין נזקפת בהרבה לזכותה של תמריל, אשר הרבי ר' בונים מפשיסחא ורבי יצחק מוורקא היו מעובדיה ופקידיה.

בזכותה של גיסתו, היה רבי משה שמחה אהוב ביותר על הרבי ר' בונים שהיה מקרבו מאד, על אף גילו הצעיר. בשל למדנותו היה מכובד, גם על חריפי החבורה הפשיסחאית. היה מחריפי החסידים וכשהרבי המפורסם, בעל המופת – "הסבא קדישא" רבי ישכר בער מראדושיץ ביקשו כי יבוא אליו לראדושיץ ויתברך בבנים – לאחר שהיה שנים רבות חשון בנים – הגיב בזעם: אינני עוזב את פשיסחא ולו בשביל בנים... הרבנית שנסעה במיוחד לפשיסחא, כדי לבקש את הרבי שישפיע על תלמידו לנסוע, הגיב: רבי משה שמחה עקשן הוא, גם לי אין עליו השפעה.

גם רבי מנדלי מקוצק, כשהיה מונה את חריפי וגדולי פשיסחא שלא באו אליו לקוצק היה אומר: משה שמחה לא בא, סתם בגלל עקשנות...

עוד בפשיסחא, דבק כאוהב בבנו של הרבי מפשיסחא – רבי אברהם משה מפשיסחא, והיה בין מתפללי מנינו המצומצם של רבי אברהם משה, שלא היה מתפלל עם אביו בימים הנוראים. מנין זה שהיה מתפלל במרתף אחד הבתים בפשיסחא, היה מפורסם בפשיסחא וזכו להיות נוכחים בו רק יחידי סגולה.

לאחר פטירתו נסע אל רבי אברהם משה מפשיסחא ולאחר מכן אל יורשו רבי יצחק מוורקא. אף על פי כן את בנו רבי אברהם אלפס רבה של דזעוויצא שליד אופוטשנה (1) שלח לקוצק, באומרו אברכים מקומם בקוצק. רבי אברהם נשתדך אז בקוצק עם נכדתו של רבי הירש מאופוטשנה, מחותנו של רבי מנדלי מקוצק (חותנו של רבי דוד מקוצק, בנו ויורשו בקוצק של רבי מנדלי).

(1) עליו ראה בספר "הרבי מקוצק וששים גבורים" ח"א – רנ"ח. טיפוס מופלא של חסיד קוצקי. בעירו היה לבוש באיצטלא של רבנים, אבל בצאתו היה לבוש כיהודי פשוט, לבל יכירו בו, חלילה, שרב הוא.

היה מפורסם כגדול בתורה וכמקובל גדול. רבי ישכר בער מראדושיץ, היה קם מפניו, כשהיה מבקרו. אנשי אופטשנה היו מספרים גם גילויים של רוח הקודש. נפטר בג' חשון תרכ"ב, בהיותו בן חמישים ושמונה. ככל רבני אופטשנה נסתלק בצעירותו. רבני אופטשנה לא האריכו ימים. בנו רבי אברהם ישב על כס רבנותה של אופטשנה, בתוקף צוואתו של אביו, אך עזבה לאחר שנתיים באומרו: רצוני להאריך ימים, בדעוויצא שעל כס רבנותה ישב, האריך ימים עד קרוב לתשעים ומעולם לא נזקק למקל או למשקפיים.

לפני פטירתו קרא לבניו ואמר: סבורים אתם שזקוק אני לקדיש שלכם? טועים אתם! דאגתי לעצמי. שנים רבות היו הבנים, באורח פלא, אומרים קדיש בד' חשון. לאחר ארבעים שנה מפטירתו, עלה נכדו – רבי יוסף אלפס, רבה של יעזוב על קברו וגילה כי נסתלק בג' חשון. רק אז הבינו הבנים את דבורו האחרון של אביהם. צוואתו מנוסחת בעברית טובה, מובנת וברורה. מענין ביותר, המצב הרוחני בקהלה יהודית בפולין הקונגרסאית לפני מאה שנה. העירובין היו פסולים והיו כמה וכמה פירצות שתוקנו רק לאחר בואו של רבי משה שמחה. "שיל"ת" שמעו אלי אנשי שלומי אשיח וירוח לי!

ראשית כל דבר, אתן שבח והלל בכריעה ובהשתחויה לאדון כל, על כל חסדיו אשר גמל עלי מעודי עד היום הזה, ואבקש ואתחנן מלפניו יתברך להוסיף חסדו עלי אל יעזבני ואל יטשני לנצח אמן...

ואתם עם ד' ידידי ואחיי וריעי. אלף תודות ותשואות חן חן לכם, קהל קודש עדת ישורון דפ"ק אפאטשנא, על אשר בחרתם בי לתת המשרה על שכמי להיות עומד ומשרת לפניכם ובעזה"י הספקתם לי כל צרכי וצורכי בני ביתי לא חסרתי דבר. ומידכם היתה לי זאת לי, וגם אנכי לא מנעתי ולא אמנע ואתפלל בעדכם תמיד. ישלם ה' פעלכם ומשכורתכם כפולה ומכופלת – להשפיע לכם שפע ברכות והצלחות ממקור החסד והרחמים. ותנצלו אתם וביתכם וי"ח מכל צרה וצוקה וימלא משאלות לבכם לטובה אמן סלה.

והנה גם עתה אבטח במידת טובכם, אשר עוד תוסיפו להגדיל חסדכם עמנו, כי באמת מיום בואי הנה בעזה"י הי' למזל ולהצלחה. וגם לא הכבדתי עליכם שום עול ונסתפקתי במועט כידוע. ולא בקשתי משום אדם, הן מהכלל והן מאיש פרטי. שום מתנת חינוך או הוספה על שכרי. יאמר נא שום אדם מאנשי עירנו פק"ק, אם שאלתי אותו מדוע אינו שולח לי כיבוד יו"ט או אפילו משלוח מנות. הן אמת שנמצאו בכאן כמה וכמה אנשים הי"ו אשר בעיירות קטנות, אנשים כערכם, המה נגידי העיר והמה מספקים כל צרכי הרב והעיר, ובכאן פק"ק המה בדבר הזה ענוים גדולים, ואעפ"כ לא שאלתי לשום אדם מהם שום דבר, וגם אין לי עליהם שום טענה. ועל סעודת ב"מ וחתונה, מי שנתן ומי שלא נתן לא עיכב, ומעולם לא החזרתי לשום אדם, על אשר נתן מעט געלט, ומעולם לא לקחתי לידי לראות המעט היא אם רב, ומעולם לא אמרתי להוסיף. וגם אם לא נתנו כלום, אמרתי להם הפסק. מכמה פעמים אשר הפצרתי בהם (מאד) עד אשר היו מוכרחין ליקח בחזרה הפסק געלט וכל זה משום שלא רציתי ליהנות ממעות אשר לא ניתן לי בלב שלם ובתשואות חן...!

גם בעזה"י תקנתי פה תקונים רבים גדולים... ואזכיר פה קצתם העולים על זכרוננו כעת. בראשון תיכף כשבאתי לכאן למז"ט, הלכתי מיד לעיין בעירובין של העיר. אבל

מצאתי כולם פסולים גמורים. הדרענגער² שהם הלחין היו עומדין במקום פסול, והשנירלעך³ היו מוכרכים בפסול גמור. ולא תאמרו שהיו פסולים עפ"י הפוסקים האחרונים או הראשונים. לא כן ידידי, כי היו פסולים גמורים עפ"י דינא דגמרא, כאלו לא הי' שם עירובין לגמרי. ועמדתי משתומם על זאת, ושלחתי אחרי הגבאים והחברה עירובין, ושאלתי להם על זאת. ואמרתי אם כן שאינם יודעים כלל להבחין בין כשר לפסול, מי יודע מכמה זמן זמנים אשר הוא כן. והייתי מצטער מאד ומאד על קהל קדוש כזה, איך יוכשלו בשיגגת איסור חילול שבתות הרבה, ורציתי אז לצוות עליכם כמה דברים לכפר על שגגתם, כי גם השוגג צריך כפרה. ובזמן המקדש היה השוגג מוכרח להביא קרבן על שגגתו, אך מחמת כמה טעמים מנעתים מזה ואמרתי השם הטוב יכפר עליכם כי לכל העם בשגגה. וצויתי תיכף לתקן הכל להעמיד הדרנגער במקום כשר, גם הצרכו להוסיף השנירלעך בהכשר, וצויתי עליהם כל דיני עירובין השייך להם, מאז והלאה המה יודעים בטוב, איזה יוכשר ואיז יופסל!

שנית בבואי לכאן, באו אנשים חשובים (לכאן) לפני, וחשבו בשם כמה נשים אשר מתו מקור צינת המקוה בחורף, והתחלתי לצעוק ולהרעיש העולם, ואין איש פונה אלי, מחמת שלא היה שום מקום מבוא על מעות, כאשר ראיתי החשבוניות. אמנם אנכי לא פניתי לכל זה, ולקחתי מעות מכיסי, ושכרתי שליח מיוחד להביא את הבע"מ לכאן, וכאשר באו הסכימו הבע"מ באיזה האופן שיעשה, ותיכף נעשה עמו השוואה, וגם הקונטראקט נכתוב אח"כ על שמי, ואנכי עשיתי כל הפעולות והשתדלות רב להמציא מעות שיהיה מוכן ליום בואו, ובעזרשי"ת השגתי הכל. ובבואי עשיתי השתדלות רב, והעמדתי אנשים נאמנים אשר ביטלו ממלאכתם ועמדו על הבע"מ להמצא לו כל דבר שאר יצטרך להמלאכה למהר ולגמור הדבר, וגם כמה ב"ב אשר היו משגיחים על זה, ובעזרשי"ת נגמר הכל על צד היותר טוב, הגם כי חסר עוד תיקון הקאסטין של המקוה או לעשות חדש או לתקן הישן אשר לא עלתה בידי אם תקון, עכ"פ הסכנה כבר חלף והלך לו וחלילה לא יהיה שום סכנה ח"ו...

שלישית בבואי פק"ק, היה הבית חיים הישן, פרוץ מרובה על העומד, ובעזר"ה היו הכלבים והחזירים הולכים שמה, וחטטו וחפרו אחרי עצמות אבותינו הקדושים, והיה הדבר הזה לחטא ולקטרוג גדול וכדי בזיון וחרפה לכל סביבותינו אשר שמעו זאת. והתחלתי להרעיש העולם וכמעט לא עבר יום אשר לא הלכתי לבימ"ד בשעת התפלה, וצעקתי ע"ז, ודרשתי ע"ז דרשה ארוכה במוסר רב, והודעתי להם גודל החטא ועונש, עד אשר נטו לבבם. וגדולי ב"ב, תיכף נדרו ונדבו את אשר היה להם הנצרך למלאכה. ותיכף התחילו במלאכה, עד אשר יגדור הפירצה, ומאז לא הוסיף עוד טמא לשם. ועצמות אבות הקדושים, ינוחו בשלום על משכבותם, ולנו יהיה למזכרת זכות ולמליץ יושר לפני אבינו שמשמים.

הרביעית, כשבאתי, באו לפני אנשים ידועים ונאמנים, והעידו לפני אשר נתפשט מנהג רשע פה אשר בחרו להם בית הועד על הזאנדראשטש⁴ ובכל שבת ושבת יתאספו שמה בחורים עם בתולות מהמון עם, גם לרבות נשואות, ושם יגילו וישמחו במאכל ובמשתה ובמחולת זכר ונקיבה, וכבר השתדלו בכל עוז לבטל הדבר, ולא

(2) העמודים

(3) החוטים

(4) שם פרבר באופוטשנה.

עלתה בידם, מחמת שכבר נעשה להם הדבר כהיתר, וכמעט עושים זאת בפרהסיא, בלי פחד ובלי בוש ותרע בעיני הדבר מאוד. ותיכף צויתי להכריז בחרמות ובשמתות, אח"כ שלחתי אחר איזה מהם אשר היו נקובים אצלי בשמותם וצווחתי עליהם צווחות רבות, באיומים חירופים וגידופים. אח"כ העמדתי שומרים על הדרכים, ושלחת בכל שק"ק על הזאנדראשטש, להודיע אם ימצאו שם איש או אשה ובטורח גדול נתבטל בעזה"י הדבר מכל וכל ומאז, חלילה, לא נשמע שמץ דבר מזה. החמישית, בביהכ"נ הגדולה הקדושה לא היה פאדליגא⁵. וכאשר נתאספה הקהל הקודש להתפלל, ומכש"כ בימים נוראים, נתמלא הבה"כ כולו אבק ונכנס לתוך עיניים ולהגרון. והשתדלתי בכל עוז, להרבות דברי ריצוי ותחנונים ותוכחות עם כל אחד, עד אשר נכנס רוח טהרה בהחברה עירובין, והתנדבו לעשות מכיסם וממונם. וכן עשו פאדליגע בחשק גדול בביה"כ ואח"כ קמו כל קהל הקודש והשלימו עד גמירא בעזה"י על צד היותר טוב...⁶.

כהנה וכהנה הוספתי לעשות דברים טובים רבים לטובת בני עירנו פק"ק. ובפרט באנשים פרטיים, אשר אין ביכולתי לפרטם, כי רבים הם, אשר בכל נפשי ומאודי נתחזקתי ואמצתי לדחות השקר והרע, ולהרים קרן האמת והטוב והישר. קייתי ה', קותה נפשי, אשר בעת יבוא הזמן ליתן דין וחשבון לפני ממהקב"ה, אסדר כל הדברים הללו לפני כסא כבודו, כאשר סידרתי אותם פה. ואקוה, ברחמי השי"ת, אשר על ידם בלבד, בלי הצטרפות שום זכויות אחרים, אזכה לצאת נקי וזכאי, כדין שכל המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו.

ועתה אתחיל לדבר עם ב"ה זוגתי הרבנית תחי' ובני ובנותי שיחי' וחתני נ"י. שמעו לי, הנה אנכי בעזה"ר עמוס ומסובל ביסורים קשים ומרים עד למאד. אנכי צריך לרחמים גדולים. ואנכי מצדיק עלי הדין. צדיק אתה ד' על כל הבא עלי כל. והנני עומד ומצפה לרחמי שמים, כי רחמי מרובין ואין מעצור לד' להושיע, ואם כה יאמר השם לשוב על עמי ולארצי, אזי גם זאת אקבל באהבה ובשמחה, ואעפ"כ אל ימנע אדם עצמו מן הרחמים!

ועתה בני ובנותי שמעו לי, דעו לכם כמה יגיעות וצער יגון ואנחה, וכמה מסירות נפש אשר היו לי על כל אחד מכם, עד הביאכם עד הלום, וביותר רובי וגודל תפילות ובקשות אשר העתרתי להשי"ת יום יום, ושפכתי כנחל דמעה לפתוח לבכם לתורה ולעבודה, וסידרתי לעצמי ע"י תפילה מיוחדת, וגם היום לא עיני השגחתי מכם, בכל ענינים בכל האפשרי כידוע לכם היטב.

ועתה בני ובנותי שיחי', שמעו לי, הנני מבקש מכם, והנני גוזר עליכם בגזירת כיבוד אב ואם, ובחרם הגדול כחרם יב"נ⁷, ובחומר כל החרמות, שלא תשנו מכל אשר אני אומר לכם במכתבי זאת, ואם תשנה שום דבר, חלילה, אזי חוץ מהנ"ל הריני אוסר עליכם מעכשיו נכסים, יהי' עליכם ועל נשיכם ובעליכם ויו"ח. ואם תקיימו, אזי

(5) רצפה.

(6) דרשתו זו היתה מפורסמת מאד בפולין. הוא התבסס, בתוך דבריו, על דברי הגמרא "עתידין בתי כנסיות שבבבל להקבע לארץ ישראל" – (מגילה כ"ט ע"א) – שאל רבי משה שמחה: והיכן יהיו המתפללים? אלא המתפללים יכנסו לתוך בתי הכנסת ויעלו עמדם לא"י. אבל באופוטשנה שאין רצפה לבית הכנסת, הרי יעלה בית הכנסת לא"י והתפללים ישארו על הקרקע. (מפי החסיד הישיש רבי חנוך פרנקל).

בעזה"ת אהיה לכם למליץ יושר בכל היכולת. ידעתי כי לא נצרכתי לגזור עליכם שום דבר, כי גם עפ"י דבורי הנ"ל תקיימו, אמנם מחמת טעם הכמוס אני מוכרח לכך. ע"כ אל ירע בעיניכם...7) יהושע בן נון.

רבי יצחק מראדוויל – (ראדזילוב) – אופוצ'נה

נולד תק"א (1741). נפטר ביום י"א באייר תקפ"ה (1825). בנו השני של רבי יחיאל מיכל מזלאטשוב והוא המשול בפי אביו "כנגד ספר שמות". חתן רבי משה שהם מדולינא בעל "דברי משה". בזוו"ש חתן רבי צבי הירש מנאדבורנה בעל "צמח ה' לצבי".

סבל ממחלוקת והרבה בנדרים. כיהן כרב בקהלות שונות הרחוקות זו מזו. ערי רבנותו הם בוואהלין – ראדוויל, בגאליציה – רימנוב ונאדבורנה, פולין – אופוטשנה, אליה נבחר בהשתדלותו של המגיד מקוז'ניץ, רומניה – בוטושאן ופליטשען. הוא עצמו מסביר את נדודיו בהיותו כנגד שמות שבו מתוארת גלות מצרים.

מפורסמת היא המחלוקת שבין חסידיו לחסידי קוטוב. דברי תורתו בשם "אור יצחק" היו בכתב־יד שנים רבות בספרייתו של רבי נחום דב מסדיגורא. רק בשנת תשכ"א הופיע הספר בירושלים, ביוזמתו של רבי יעקב מהוסיאטין.

הסכמתו מצויה בין מסכימי ש"ס סלאוויטה. בנו – רבי דן היה חתנו של רבי אברהם יהושע השל מאפטא בעל "אוהב ישראל" והתפרסם בחתונת אוסטיילה שבה היה ה"מחותן". חתנו הוא רבי ישעיה מושקט מפראגה בעל "עצי בשמים".

בספרו אומר רבי יצחק שדרשותיו אינן מתוכננות מראש ומפי אביו הוא אומר: "אחי אהובי תאמינו לי באמת שאין אני יודע מה שאני מדבר, שרק ציוה לי אבי הק' ז"ל בזה"ל: בני זאת תדע שאתה תהיה דורש ברבים, אבל שלא יעלה על דעתך במחשבה מיושבת שבאיזה ענין או באיזה סגנון אתה רוצה לחדש, אך בהתחלת הדרוש תפתח את פיך בלי ישוב הדעת והשם יתברך יזמין לך דברים הצורך להזמן". עם זאת הוא מחשיב מאד את תורתו שהרי הוא כנגד "ספר שמות" שבו ניתנה התורה ואכן בתורתו הוא מרבה לומר: "אגלה לכם סודות עמוקים", "אגלה לכם סוד עמוק שכתוב שכביכול בה' גילה סודו לעבדיו הנביאים", "וכל תיבה וכל אות מרמזים לסודות עליונים".

הוא מביא דברי תורה ששמע מפי אביו גם בחלום הלילה, כשם שהוא מציין פעמים אחדות חידושים שנתגלו לו בחלום. בספרו הוא מספר גם על מה שלמד "בעלות נשמת לגן עדן העליון". הוא גם דורש בגן־עדן. הספר מרובה בפניות אישיות לחסידים בנוסח של "אחי אהובי".

ברוח החסידות הבעש"טנית הוא תוקף "לומדי־תורה שהיצר הרע מטמא אותם מצד שהם לומדים תורה שלא לשם שמים" ולעומתם הצדיקים אינם רוצים בהעבודה שלהם לעצמם כלום אך למלאות רצון הבורא ב"ה ושלא על מנת לקבל פרס". דבריו נאמרו לעתים בצורה עממית: "משה לא היה בעל משא ומתן באבנים טובות ולא עשה אורינגלאך..."

ביליוגרפיה: ראדזיולוב – ספר זכרון, ת"א תשכ"ז, ע' 31, ברומברג, מגדולי החסידות, כ"ג, ע' י"ג ואילך.

רבי צבי הירש גרינוולד

(רבי הירש דיסקעס)

...מדי חודש בחדשו הוא סר ללובלין, לרבו הקדוש, החוזה, בן משפחתו. אין הוא מדבר על היותו שארו של רבן של החסידים, מסביר לנכדו כי הוא מתבייש: אותה משפחה גדלה בנים ותראו אותי ותראו את החוזה, איש אלקים, לעומתו, ואולי בגלל זה מבליט החוזה תמיד את קרבתו אליו מקבלו בין הבאים ואומר: "לבן משפחתי צריכים לתת שלום אחר לגמרי..."

מקורב הוא לרבו הגדול ונחשב לאחד מאנשי סודו, יודעים אנשים כי רבי הירש אינו עושה דבר בלי ידיעתו והדרכתו של החוזה, המתעניין בעסקיו בכל הזדמנות. בלובלין הוא מתידד עם היהודי הקדוש מפשיסחה, מרבה לבקרו באכסניתו ואף נוסע אליו פעם, לפשיסחה, אנשי ריב, מתנגדי היהודי הקדוש מעלילים גם עליו בפני הרבי הקדוש, אבל בלי הצלחה, הממשיך לקרבו ולחבבו וכשהמחלוקת בין אנשי היהודי הקדוש לבין תלמידים אחרים של החוזה מתפשטת, נשאר רבי צבי הירש היחידי, הנאמן על שני הצדיקים גם יחד ועושה הרבה להשקיט כל ריב.

לא פעם יוצא רבי הירש בשליחות החוזה מבלי שאיש ידע. כשהתפנה כסא הרבנות באופוצ'נה עירו, שולח החוזה אחרי רבי הירש, שהיה עוד צעיר לימים ואומר:

— הרה"ק רבי יצחק מראדוויל סובל הרבה בעירו ובמחוז מגוריו, נודד ומתרעם, את אביו הכרתי, מהקפדתי יש לחשוש, אולי באופוצ'נה ינוח לו...

רבי הירש אינו שואל הרבה. נפרד מיד מרבו ויוצא לדרך, שוכח מעסקיו ועניני ביתו, איש באופוצ'נה לא הכיר את הצדיק מראדוויל, הון רב מפזר החסיד הנאמן, ומשיג כתב רבנות. מיד הוא יוצא לדרכו הארוכה, עמל ללא גבול ומביא את הרה"ק רבי יצחק לאופוצ'נה.

ביצע רבי הירש את השליחות וחוזר ללובלין, מזה חדשים והזניח כמעט את עסקו. שיבש את סדר יומו ועמל בשליחות רבו הקדוש, בטרם סיפר לרבו את כל פרטי הפרשה והחוזה שואלו:

— יש לו בת, להרבי מראדוויל?

— כן — עונה רבי הירש.

— לר' יעקב משה מושקט בן טוב מאד, מן הראוי כי תציע את השידוך.

חסיד נאמן ומסור הוא רבי הירש, אינו שואל שאלות, וכי שדכן הנהו? יוצא לווראשה לר' יעקב משה, חסיד עשיר ונדבן, נאמן ביתו של המגיד מקוזניץ חוזר לעירו ומציע את השידוך להר"ה רבי יצחק, המסכים לדבר ורבי ישעיהו הפך לחתנו, ממנה הרבי מראדוויל בקביעת זמן החתונה, גמר אומר לחזור לעירו, לנטוש את אופוצ'נה.

מלא עגמה בא רבי הירש ללובלין, משיח צערו בפני החוזה המרגיעו ואומר: — ידעתי שלא ישאר כאן, לא יתאים עצמו לסביבה זו. אבל אמרתי להפיג קצת את צערו.

וכשאמרו אחרי כן לחוזה שרבי הירש לא גילה את כל הפרשה לאיש, אם כי הרבי מלובלין לא פקד עליו לשמור על הדבר בסוד, נענה החוזה ואמר: — בטח ולא גילה, הוא חסיד אמת.

מדריגות ומעשים

בפשיסחה, בבית מדרשו של היהודי הקדוש רגשים מאד לבקוריהם של נאמני בית החוזה. לפעמים באו לשם מתלמידי החוזה, העמידו פנים כאילו באו לחסות בצלו של היהודי הקדוש ולמעשה באו לתור, ולרגל אחרי מעשיו של היהודי הקדוש, אם הוא נוהג בנשיאות. כשבא פעם לחנוכה רבי הירש מאופוצ'נה נבהלים קצת התלמידים, יודעים הם כי איש אימונו של החוזה הנהו, המסור לרבו בכל לבו ונפשו ומהימן לחוזה יותר מכל איש אחר.

אבל היהודי הקדוש מכיר את החסיד הגדול מאופוצ'נה, יודע שלא בא לרגל אלא ללמוד, והוא שואלו מיד:

— איזו תורה אמר הרבי בשבת?

ורבי הירש מוסר את תוכן הדברים: "וישב יצחק בגרר", "יצחק אבינו בא לעולם הזה אגב גררה". מיד קם היהודי הקדוש, מתלהב הרבה ומשמיע הסבר לדברי החוזה, שארך כשעה תמימה.

וכשנסתלק החוזה מלובלין דבק רבי הירש ברבי מפשיסחה. שונה הוא מכל בני החבורה, סוחר, שאינו נוטש את עסקו. עושה דרכו במתינות, אינו מתבלט בחריפותו ושומר יותר מכל על כבוד כל אדם, כלפי חוץ נראה כמעט כמתנגד, מתפלל לאט, מלה במלה בלי תנועות. אוכל בזמן קצוב מראש, מברך ברכת המזון בקול רם, אם הוא ביחידות, או יחד עם אנשים אחרים, משמיע דבריו במתינות, כמונה כסף, הילוכו ודיבורו — בישוב הדעת, מרבה ללמוד שיעורים בהלכה ובצוותא.

מאידיך, מתיחסים אליו החסידים ביראת הרומויות, רואים בו צדיק אמת וחסיד גדול, איש קדוש מאד. לרבי הירש אין הם מעירים דבר ואינם מנסים לשנות את דרכו, רואים בסדר יומו — מעין לבוש חיצוני אשר מאחוריו מסתתרת אש קדושה ויוקדת של בעל מדרגות.

לבושו ללא רבב עד אשר אלה שאינם מכירים אותו חושבים כי בעל בית לפנייהם, מכובד מאד. פעם אף פנו אליו אנשים כי יפעל למען תורה ודרך ארץ, למען עירבוב השכלה עם חסידות ורבי הירש, עונה:

— כתוב: "היש משכיל דורש את אלקים" ומפרש אני: האם יתכן בכלל שמשכיל יהיה דורש אלקים, הלא הוא עושה דרכו לפי שכלו ולא לפי שכל התורה...

חסיד אמת

חסיד אמת זה הילוכו במתינות ומעשיו יוקדים, להבות אש. פוגש הוא פעם באברך צעיר, העושה דרכו לפשיסחה, מצטרף אליו האברך. שאלו רבי הירש:

— האם הנך חסיד?

— הלואי ואהיה יהודי פשוט — עונה הלה.

מחזיר לו רבי הירש:

— כשאני הייתי צעיר ונסעתי לחוזה מלובלין ידעתי כי אפס הנני אבל רציתי ליהפך לשרף, להגיע לדרגות הבעש"ט, אם אתה שואף להיות רק יהודי פשוט מי יודע מה תשיג...

מאידך, אין רבי הירש גורס שאפשר לקפוץ בבת אחת לשמים, לנכדיו, המתחנכים בביתו הוא אומר:

— יש לימוד דרדקי בתורה ויש לימוד דרדקי בחסידות, אדם שלא למד "עברי", ישאר עם שגיאותיו כל שנות חייו. אדם שאינו לומד דרדקי של חסידות יתהלך עם שגיאות כל ימי חייו. יש צדיקים שאכילתם — כהקרבן קרבן אבל עד שמגיעים לדרגה זו צריכים לשמור על כל לגימה ולגימה שלא תהיה לגימה גסה, לשהות בין טעימה לטעימה עד כדי ישוב הדעת, כי במה הנך נבדל מבהמה, אם אינך יודע מה אתה עושה...

עבודה שבלב חיונית אבל קודם כל — יראת שמים. רגיל הוא למסור בשם רבו החוזה, פירוש על הפסוק "ואתה עיף ויגע ולא ירא אלקים", יש אנשים והם כבר עיפים מרוב עבודה, יגעים מסיגופים ותעניתים בכל זאת "ולא ירא אלקים" חסרה להם עדיין יראה פשוטה, אמרו חז"ל: "בדרך שאדם רוצה לילך ומליכים אותו, מסוגל היצר להובילך ברצון לכל מקום, לשם יש את נפשך ללכת בתנאי — ותחשוב על עצמך...". אתה רוצה לעורר לבך לעבודת ה' — הוא אומר לנכדו, רבי יחיאל משה מיאדימוב, תקח את הספר "ראשית חכמה" או "אור המאיר" להרה"ק ר"ז מזיטומיר, את ה"נועם אלימלך" או "דברי אמת" מהחוזה מלובלין, תלמד בספרים הללו, ולא רק עיון חטוף, להסתכל בעיניים ולהתקשר במחשבה שטחית עם הצדיקים הללו אלא ללמוד, להגות בפה ובקול את הדברים, בראיה בעלמא אין לקנות תורה, ומה להם לעיניים כי יעוררו את הלב, יש להתקשר עם נשמות הקדושות של המחברים באמירה ואז מתעוררים.

אין רבי הירש מתנהג ברבנות, שונא שררה וכבוד בכל לבו, אין הוא מחפש חברה או ציבור, פרט לעת רעוא דרעווין, לסעודה השלישית, אז באים חסידי העיר לביתו ורבי הירש דורש לפנייהם לעתים תכופות. לרוב, אין הוא משמיע מתורתו אלא מתורת מוריו הצדיקים ובכל פעם מזכיר את שמו של היהודי הקדוש, חזור על חידוש משמו או דיבור ממנו. "היהודי הקדוש אמר שהסעודה השלישית בשבת הוא זמן תשובה לרבים", פעם אחת הוא אומר לנכדיו; אתם יודעים למה? מגיע השבת וכל אחד מקבל נשמה יתירה, מאמין כל אדם כי ימריא לשמי רום, חולף ועובר השבת, מגיע עת יציאת השבת והתקוות נכזבו. אז נצבט משהו בלב ורבים חוזרים בתשובה.

אחרית ימיו

לפשיסחה נוסע רבי הירש לעתים מזומנות וקבועות מראש, לכל חג ומועד ולשבתות קבועים. מגיע בזמן הקבוע ונוסע לזמן הקצוב מראש, משנה לשנה מתעלה האיש, ומשנה לשנה גדלה ההערצה אליו, ביראת הרוממות מספרים ממנו אותות ומופתים ואגדות מפליאות על צדקתו וקדושתו, פרישתו ועבודתו הנפלאה. כמו יריבים לעדת חסידי פשיסחה מבין צדיקי הדור וזרמים חסידיים שונים, לרוב, נמנים הצדיקים המתנגדים על ידידיו הנאמנים של רבי הירש מאופוצ'נה, הסרים לביתו מדי עברם במקום, המרבים לכבדו, למרות הצטרפותו לחבורת פשיסחה, הם זוכרים לו את חסד נעוריו, את היותו בעבר אחד התלמידים המקורבים והאהובים על החוזה מלובלין, רבן של כל החסידים.

רבי הירש אינו מתערב במחלוקת אבל כשהיא מחריפה והולכת הוא כנראה החליט להתרחק קצת ממתנגדי בית פשיסחה. למרות מתינתו המובהקת וחרדתו לכבוד כל אדם, אין הוא נמנע ואולי בגלל הרדיפות נגד חבריו מפשיסחה ומורו האדמו"ר רבי שמחה בונם מלהשמייע עוקץ חד על חשבון צדיקים אחרים. כשהשיא אחיו של רבי הירש את בתו באפטה העיר, בא לחתונה אחד מגדולי הצדיקים מתלמידי החוזה שניהל עדה גדולה, נמנה אותו צדיק מפורסם על מתנגדי פשיסחה המובהקים, בשבת, בעת סעודת שבע ברכות, פתח הצדיק בדברי תורה אגב עקיצה לשיטת פשיסחה.

הגיע לבצל אמר הצדיק:

— אוכלים בשבת בצל, ר"ת "צוה לעולם בריתו"... התערב רבי הירש באמצע

דיבורו ואמר:

— גם בלי בצל אפשר לכרות ברית עם הקדוש ברוך הוא. בשבת אוכלים בצל מפני

שזה גדל נמוך מאד בכל זאת — חריף מאד... מכאן שייכותו לשבת.

רבים בקשו, כי ינהל עדה אבל רבי הירש סירב. הוא ראה את מגמת חייו להיות חסיד, ולא אדמו"ר של חסידים, המשיך בעבודת הקודש שלו ועוסק גם במסחר אמר: — אמרו חז"ל ויהא עמלו בתורה, אדם עמל כל היום במסחרו ולעת ערב משקיע

הוא את שארית כוחותיו בתורה, אמרו עליו חז"ל כאילו עמל כל היום בתורה....

המתבלט בחבורת תלמידי פשיסחה, האדמו"ר רבי מנחם מענדיל מקוצק נמנה על החריפים והתקיפים ביותר בעדת חסידי פשיסחה, השליך מאחוריו כל הבלי ועניני עולם הזה והפך לשלהבת אש המתהלכת עלי אדמות. בן יחיד היה לו, רבי דוד אותו לקח רבי הירש כחתן לבתו.

החתונה נקבעה ליום י"א באלול תקפ"ז. בינתיים חלה הרבי מפשיסחה ומצבו נעשה מסוכן ביותר, הרבי מקוצק סירב לצאת לחתונת בנו יחידו נוכח מצבו של רבו הקדוש ורק לפי פקודת הרבי נסע לאופוצ'נה לחתונה, חוזר למחרת אחרי הסתלקות רבו.

בטומשוב החל הרבי מקוצק לנהל עדה גדולה, בין הראשונים שהופיעו בבית המדרש החדש, המלא חריפות קיצונית וחיפוש אחרי האמת היה הרה"ק רבי הירש, מחותנו של האדמו"ר החדש. אין הוא משנה את מנהגו מאז ומתמיד. נשאר המתון בין החריפים והשלו בין התקיפים, הולך בדרכו שונה מאחרים ומאידך דומה להם, כעצם מעצמם. חסיד אמת, בעל מדרגות, אש לזהטת מליאה קדושה וטהרה.

מרבה הוא לנסוע לטומשוב ולקוצק וחשוב מאד בעיני האדמו"ר, נערץ בעיני החסידים, פעם שאל האדמו"ר את האדמו"ר מגור בעל "חידושי הרי"מ" ואת האדמו"ר מאלכסנדר, את הרה"ק רבי הירש מאופוצ'נה ואת הרה"ק רבי הירש בר, שכל אחד יגיד דבר תורה, ענה רבי הירש ואמר:

— וידעת היום והשיבות אל לבבך וגו', אין עוד. אין כל ידיעה אחרת מאשר ידיעת ה'. אין לאדם עסק אחר בעולם, אלא לעמל להגיע לידיעה זו.

ובסעודו על שולחן האדמו"ר הוא אמר פעם להרבי מקוצק:

— דגים אמר החוזה — בגימטריה דגן.

ענה האדמו"ר ואמר:

— דגים בגימטריא מזבח.

היה זה אולי רמז מצד רבי הירש כי עוסק הוא בקבלה (וכל שיחה זו, יסודה בתורת הסוד).

נוסע רבי הירש לקוצק כמו לפשיסחה, לפי סדר קבוע, לעתים מזומנות מראש. פעם בא לקוצק וצרורו איננו. נגנב. הצטער רבי הירש איש הסדר הרבה.

אמר לו האדמו"ר מאלכסנדר:

— אצלי לא גנבו מעולם את צרורי,

— מה פירוש? תמה רבי הירש.

— פשוט מאד: לפני יציאתי לדרך אני מפקיר את חפצי וכשגונבים, שוב אין זה שלי...

נענה רבי הירש:

— מה תעזור הסגולה אם הצרור איננו...

(מתוך בית קוצק, האריות שבחבורה, חלק שני ע' 127 — 134)

מצאצאיו הישירים של רבי צבי הירש נמצאים בישראל. ביניהם ישראל ויוסף משה בני אהרן גרינוולד שהיה נשיא הקהלה בן יהודה שרגא בן יוסף משה בן רבי הירש גרינוולד-דישקס.

**אהרון גרינוואלד
מאופוצ'נה.**

לדמותו של ר' אהרן גרינוולד ראש קהילת אופוצ'נה

ר' אהרן גרינוולד, נכדו של רבי צבי הירש דיסקעס, פארה של אופוצ'נה כיהן כנשיא הקהלה.
ר' אהרן היה מראשוני הציונים הדתיים בפולין ומנכבדי עסקני המזרחי בפולין.
היה דמות נמרצת וחריפה ואף הגויים היו נוהגים בו כבוד.
ר' אהרן גרינוולד נפטר בתוך הגיטו ביום כ"ג סיון תש"ג ואף זכה לקבורה. יהודי הגיטו וילדיו אף הספיקו להקים על קברו מצבה.
בניו: אריה שניצל מהשואה ונפטר בארץ, חיים צבי שניצל מהשואה ונפטר בארץ.
נותרו בחיים בניו ישראל ויוסף משה ובת חיה עם נכדים.

אהרן גרינוולד

גרינוואלד לאה

גרינוואלד יד"ז

הקהלות במחוז אופוצ'נה

(מתוך פנקס הקהלות, פולין, חלק ראשון בהוצאת "יד ושם")

אודז'יבול Odrzywól
(נפת אופוצ'נה)

מספר האוכלוסיה

השנה	האוכלוסיה בכלל	היהודים
1827	402	20
1857	628	88
1879	1033	342
1921	1336	389
1.9.1939	(?)	321

העיירה הפרטית א' נקראה עד מחצית המאה ה-16 "איטוקין". ב-1418 זכתה במעמד עיר. בשלהי המאה ה-18 הוענקה לה הזכות לכנס 9 ירידים בשנה, במקום 2 כמקובל, והדבר מעיד כי העיירה התפתחה כמרכז-מסחר בעל עורף חקלאי. אולם במאה ה-19 ירדה העיירה מבחינה כלכלית, ואחד הגורמים לירידה היה הדליקה ב-1858.

מאות בשנים לא מנע איש את השתקעותם של היהודים במקום, מקור פרנסתם העיקרי היו המסחר הזעיר והמלאכה, וחשיבות יתירה בפרנסתם נודעה לשווקים ולירידים. בתקופה שבין שתי מלחמות העולם היו כמה בתי-חרושת קטנים בידי יהודים, ביניהם בית-חרושת לשמן ומצבעה. רוב החנויות היו בידי יהודים. לישוב קטן זה היתה קהילה עצמאית שהעסיקה רב, ולה גם בית-עלמין. בין הרבנים בא' במאות ה-19 וה-20 היו גם זמן-מה גדולים בתורה מן הנודעים בפולין. ר' יהודה לייבוש ליכט (נולד ב-1839) התחיל את דרכו כדיין בקוזניץ ואחר כך שימש ברבנות בדז'וויצה, אודז'יבול, ז'ולקיווקה, פשיסחה, פיאסקי, והחל ב-1885 – בפשדבז'. הכול כינוהו עילוי. "הבאר" הוא חיבורו על תרגומי התורה, אגב השוואה לתלמודים ולמדרשים. ר' צבי רינקוביץ', שנתמנה לרבנות בא' בגיל צעיר, קנה עד מהרה את לב הקהילה. ב-1920 עבר לפיוטרקוב טריבונלסקי לשמש ראש ישיבת "בני-תורה". נודע כמגיד מעולה ובעל "חלקת צבי", פירוש על אגדות מסכת מגילה. בתקופה שבין המלחמות היה מצבם הכלכלי של היהודים בא' ירוד כנראה, שכן ירד מספרם בעיר מ-389 ב-1921 ל-321 ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה. אם נביא בחשבון את הריבוי הטבעי בשנים אלה, נמצא כי הירידה במספר היהודים גדולה אף יותר. הדעת נותנת, כי בתקופה זו נהרו יהודים, בעיקר הצעירים, לערים הגדולות יותר, לחפש מקורות פרנסה. האנטישמיות, שגברה בעיקר בשנות ה-30, החמירה עוד יותר את מצב היהודים בא'. ב-27.11.1935-28 הסותו האנדקום בשעת יריד בא' (וכן עשו בפשיסחה הסמוכה ובעיר הנפה אופוצ'נה) את המון האיכרים להכות ביהודים,

לתקוף את חנויותיהם ודוכניהם. יהודים אחדים בא' הוכו קשות. למחרת, 29.11, הגיע לידי התנגשות דמים בכביש אופוצ'נה-קלוב בין שוטרים-פרשים הדוהרים לא' לשם דיכוי המהומות, לבין איכרים משתוללים בני הכפרים הסמוכים. ארבעה איכרים נהרגו. אחדים נפצעו ולמעלה מ-10 נאסרו. במשפט לאחר מהומות אלו ישבו על ספסל הנאשמים גם 20 אנדקים.

בתקופת מלחמת העולם ה-2 עלה מספר היהודים בא' בגלל זרם הפליטים והעקורים היהודים, והגיע ל-539 עד 716 נפש. בסתיו 1941 קבעו השלטונות הגרמניים גיטו בשטח מצומצם מאוד בקצה העיר. נרצחו לשם מעל 700 יהודים, והצפיפות היתה רבה: 13 – 12 נפש בחדר אחד.

הישוב היהודי בא' חוסל ב-20.8.1942. היהודים שולחו לנובה מיאסטו ע"נ פיליצה; שם נערך כעבור חודשיים חיסול הגיטו וכל היהודים שולחו למחנה-ההשמדה בטרבלינקה. הדעת נותנת, כי חלק מתושבי א' שולחו עוד לפני ה-20.8.1942 למחנות-העבודה, או יצאו את א' מרצונם. ייתכן גם, כי לאחר חיסול הישוב בא'. נשארה במקום לזמן-מה קבוצת יהודים, הדרושה לגרמנים לעבודה.

ביאלצ'וב

כפר קטן במחוז אופוצ'נה, שהכיל משפחות בודדות שהתפרנסו מתחנת קמח מקומית. עיסוקם ופרנסתם היה באופוצ'נה ויחד עם יהודיה נספו בשואה.

גוילניוב Gielniow		מספר האוכלוסיה
השנה	האוכלוסיה בכלל	היהודים
1827	520	60
1857	645	124
1921	947	171
1.9.1939	(?)	190

ג' היתה עיירה (פרטית) כבר במאה ה-15. למעמד-עיר זכתה במחצית הראשונה למאה ה-16. הפסידה אותו ב-1869 וירדה לדרגת ישוב-עירוני. האוכלוסים היהודים, כשאר האוכלוסים בעיירה, התפרנסו בעיקר מהעורף החקלאי: מכירת מוצרי-המלאכה לאיכרי הסביבה בשווקים ובירידים, קניית תוצרת חקלאית, עיבוד זעיר של מצרכי-מזון, בישול בירה.

יהודי ג' היו כפופים לקהילת פשיסוחה. היו להם בית-כנסת, בית-מדרש ובית-עלמין. ידו של הישוב לא השיגה להעסיק רב, על כן הסתפקו בהעסקת שוחט בלבד. בימי מלחמת העולם ה-2 היה מספר יהודי ג' 250 – 450, בקרוב. הגרמנים העסיקו את היהודים בעבודות-כפייה בהשבחת הקרקע ואפיק-הנהרות בסביבה. ב-1.1.1942 הובאו לג' היהודים מן הכפר הסמוך קוניצ'קי, וביניהם היו גם פליטים נודדים ממקומות אחרים.

רובם של יהודי ג', כ-250 נפש, שולחו למחנה-ההשמדה בטרבלינקה ביום 24.10.1942. ייתכן, כי במקום עוד נשארו זמן-מה קומץ יהודים, שהיו דרושים לגרמנים לעבודה.

מספר האוכלוסיה

השנה	האוכלוסיה בכלל	היהודים
1827	397	118
1857	555	257
1897	1,361	855
1921	1,662	1,013
1.9.1939	(?)	כ-750

עד המאה ה-13 היתה ד' ישוב-נחלת-נסיכים. במחצית הראשונה למאה ה-13 עבר הישוב לידיים פרטיות. במעמד-עיר זכתה ד', עם פיתוחן של תעשיות המתכת והאריגה. בשלהי המאה ה-19 נוסדה כאן תעשיית מוצרי-המתכת הנודעת בפולין, "גראלך". בהפצת מוצריה של תעשייה זו עסקו בימים ההם, בין השאר, גם סוחרים יהודים מגרמניה.

מן היהודים לא נמנעה הזכות להשתקע בד'. בישוב קטן זה היה עיקר פרנסתם על המסחר – מסחר תבואה קמעוני ורוכלות-כפרים, ומלאכה – על פי רוב חייטים, סנדלרים, תפרים, וכמה בתי-בורסקי. בית-החרושת "גראלך", שלא העסיק פועלים יהודים (מזמן לזמן עבדו בו כמה פקידים יהודים), שימש גם הוא מקור-פרנסה ליהודי המקום: ספקים, סוחרים פסולת, וכן חנוונים ובעלי-מלאכה ששרתו את הפועלים הלא-יהודים. בשנות ה-30 במאה ה-20 נפתחה בד' חנות קואופרטיבית מתחרה. בית-החרושת היה נותן לפועלים תלושי-קנייה לחנות זו, וכך אבדו ליהודים חלק ניכר מלקחותיהם. בשנים אלו הורע מצבם הכלכלי של היהודים בד' בגלל החרם הכלכלי על היהודים, שהלך וגבר. הפוגרום בעיירה הסמוכה פשיטיק (1936) וחיסול הירידים בה, בגלל הפרעות, קיצצו אף הם בהכנסותיהם של היהודים בד'. גם הרוכלים הדירו רגלם מהכפרים, מפחד השוד והמכות.

אפשר להניח, כי קהילה עצמאית קמה בד' בשנות ה-30 למאה ה-19. בתקופה זו קודש גם בית-העלמין ונבנה בית-הכנסת, ששרד, לאחר כמה שיפוצים, כבניין-אבן עד מלחמת העולם ה-2. עד שלהי המאה ה-19 קיימה הקהילה הקדש. בשנות ה-70 למאה ה-19 ישב על כס-הרבנות ר' יהודה ליבוש ליכט, קודם לכן דיין בקוז'יניצה. ב-1880, בקירוב, עזב את ד' ושימש ברבנות בכמה עיירות, ביניהן פשיסוזה ובפשדבז'. אחריו עלה על כס-הרבנות רבי אברהם אלפסי-אלפוס, וישב עליו עד מלחמת העולם ה-1. בתקופה שבין המלחמות שימש כאן ברבנות ר' יששכר סוחאצ'בסקי.

רובם של יהודי ד' חסידים היו, בעיקר חסידי גור. אך היו גם בעיירה שטיבלך של חסידי סקירניביץ, אלכסנדר ופשיסחא.

בישוב יהודי קטן זה לא קמו אירגונים של המפלגות הפוליטיות היהודיות, והרוב של החסידים אף לא היה מניח להם לקום. אולם חלק מבני-הנוער הצליחו לפרוץ את מסגרת המסורת, וייסדו מעין מועדון – "קולטור-היים" – שבו היו מתכנסים אוהדי הבונד והציונים (פועלי ציון שמאל ופועלי ציון ימין). במועדון פעלו חוג לדראמה וספרייה, נערכו הרצאות ומופעים-לעת-מצוא. על השפעתם הרבה יחסית של הציונים בד' בתקופה שבין המלחמות יעיד מספרם של השקלים – 100 – שנמכר ערב אחד הקונגרסים הציוניים.

מלבד החדרים המסורתיים ולמידה בבית-המדרש לא היה כל בית-ספר יהודי בד'. בתקופת מלחמת העולם ה-2 עלה מספר האוכלוסים היהודים בד' פי שלושה על מספרם לפני המלחמה, בגלל זרם הפליטים והעקורים. למשל, שלטונות הדיסטריקט ראדום, שפיזרו במקומות שונים משלוח יהודים גדול מפלוצק לטומאשוב-מאזובייצקי (הם הגיעו לשם ב-11.3.1941), הביאו 200 יהודים לד'. הגיטו קם בד' באביב 1941, ובמאי היה מספר היהודים בו 2,200 מהם 1,450 פליטים.

נמסרה ידיעה על פעולתה של קבוצת יהודים בני העיירה, שהיתה מכוונת נגד הכובש ונגד היודנראט כאחד. ביולי 1942 פעלו יחדיו קבוצת יהודים ופארטיזנים מקומים של יחידות א"ל (ארמיה לודובה – הכוחות המזוינים של אירגוני השמאל הפולני). נתקו את קו הטלפון המקומי, פרקו את נשקם של השוטרים הפולנים ולקחו אותו, וכן החרימו את הכסף בקופת היודנראט, שהוכן לתשלום מס שדרשו הגרמנים. גיטו ד' חוסל ב-23.10.1942. כל יושביו, כאלפיים נפש, הושמדו במחנה-המוות טרבלינקה. מספר לא רב של יהודי ד' עוד היו בחיים זמן-מה: היו אלה המועסקים על ידי הגרמנים במקום, או יהודים שהתחבאו. ידוע, כי בגיטו חוזר באויאזד, שהקימו השלטונות בשלהי 1942, לאחר גלי-החיסול העיקרי בדיסטריקט ראדום, נמצאו גם מספר יהודים מד'. יחד עם שאר הניצולים-לשעה, שרוכזו בגיטו זה, שולחו יהודי ד' ב-6.1.1943 לטרבלינקה.

יש ידיעה על הוצאה להורג של 65 יהודים ו-5 פולנים, תושבי ד', בשנים 1941 – 1942. התאריך המדויק של רצח זה וכן נסיבותיו, לא נודעו. כל אלה נורו בידי שוטרים גרמנים שבאו מנובה-מיאסטו או מאופוצ'נה, ונקברו בבית-העלמין היהודי בד'.

ז'ארנוב Zarnow

(נפת אופוצ'נה)

מספר האוכלוסיה

השנה	האוכלוסיה בכלל	היהודים
1827	627	232
1857	907	390
1868	1,073	524
1897	2,035	1,171
1921	1,892	919
1.9.1939	(?)	1,500-1,000

הישוב היהודי עד 1918

בז', שהיתה רכוש הכנסייה, לא הורשו היהודים להשתקע עד שנות ה-90 למאה ה-18. היהודים התחילו להגיע לעיירה רק בימי הכיבוש האוסטרי, לאחר חלוקתה השלישית של פולין. ב-1827 כבר היו היהודים כשליש האוכלוסים בעיירה, ובשלהי המאה ה-19 ובמאה ה-20 עלה חלקם באוכלוסיה הכללית, והגיע ב-1921 כמעט למחצית.

עיירה דלה היתה ז'. עוד בסוף שנות ה-60 למאה ה-19 היו כל בתיה בנויים עץ (ב-1868: 88 בתי-עץ ובית-אבן אחד בלבד). גם האוכלוסים היהודים היו עניים ורובם בעלי-מלאכה ורוכלי-כפרים. בית-עלמין היה בעיירה, ובראשית המאה ה-20 נבנו בה באבן בית-כנסת ובית מדרש. הם נבנו בתרומתם של משה גולדברג ואמו, הבעלים היהודים של האחוזת הסמוכה דאלשוויצה. היה בעיירה שטיבל אחד של חסידי גור. לקהילה בז' היו כפופים ארבעה ישובים קטנים סמוכים (ביניהם ביאלאצ'וב), ובכל אחד מהם כעשרים משפחות יהודים בלבד. בז' לא נבחרה הנהלת-קהילה אלא נתמנה ועד-הקהילה על פי הסכם בין הקבוצות החברתיות-פוליטיות שבמקום: 10 חברים היו בוועד.

לישוב בז' היה רב משלו. משנות ה-60 למאה ה-19 היה רב ר' אפרים צבי, ושמו מופיע בין החתומים על הקול-קורא של הרב מקאליש, ר' חיים אליעזר ואקס, על עדיפותם של אתרוגי ארץ-ישראל. ב-1900 נתמנה לרבה של ז' ר' יחזקאל יחיאל ולטפרייד (בן ר' עמנואל מפשדבז'), לשעבר רבה של פשירוב. לאחר כהונתו בז' היה רבה של וולה ליד וארשה, ולבסוף השתקע בפיוטרקוב טריבונאלסקי וניהל שם חצר בנוסח השושלת מפשדבז'. אחריו שימש ברבנות בז', החל ב-1910 ועד ראשית שנות ה-30, היינו עד פטירתו, ר' יחזקאל גוטשאלק, אחי האדמו"ר מראדושיץ. לאחר מותו הכתיר הוועד לרבנות בז' את בנו, ר' אלתר. אולם חסידי גור היו ממתנגדיו של הרב, על אף גדולתו בתורה, מפני שבעיניהם הבאיש את ריחו בילדותו (פעם אחת ראוהו רוכב על חזיר). על כן לא הכירו החסידים בר' אלתר גוטשאלק. לאדמו"ר מראדושיץ היו בז' חסידים רבים, והם נהרו אליו בהמונם.

בין שתי מלחמות העולם

בתקופה שבין שתי המלחמות העולם התפרנסו רוב יהודי ז' ממסחר זעיר. הסוחרים היו קשורים בעיקר בלודז'. רב היה מספרם של חנוונים ובעלי-דוכנים בשווקים שבכל שבוע, ורבים היו רוכלי-הכפרים. בין בעלי-המלאכה היו נציגי כל המלאכות המסורתיות של יהודים, ובעיקר חייטים, סנדלרים, פחחים ורצענים. רובם של האוכלוסים היו עניים, עשירים לא היו כלל, אך היתה קבוצה של אמידים מן הבינוניים.

סימני-ראשית של חיים פוליטיים נראו בין יהודי ז' רק לאחר מלחמת העולם ה-1. בסוף שנות ה-20 נוסדה הסתדרות הציונים הכלליים. החל ב-1930 פעלו פועלי-ציון-ימין. לשני האירגונים היו אירגוני-נוער ומעונות משלהם. הרביזיוניסטים המעטים בעיירה היו קשורים עם המפלגה הרביזיוניסטית בקונסק. אגודת-ישראל התארגנה בשטיבל של חסידי גור. ברוב ההשפעה בישוב זכו הציונים. בבחירות לקונגרסים זכו ברוב הקולות פועלי-ציון ימין. במועצת הקהילה הכפרית בז' היה נציג אחד או שניים של היהודים (ציונים כלליים).

מעטים היו מוסדות החברה. ליד הקהילה פעלו חברה-קדישא וקופת גמילות-חסדים, שנוסדה בסמוך לסיום מלחמת העולם ה-1. העסקן החברתי המקומי, הפלצ'ר ירחמיאל קליינרט, ראש ועד-הקהילה עד מלחמת העולם ה-2, אירגן את רוב פעולות-העזרה הדחופות בעיירה. בין השאר טיפל גם במספר פליטים יהודים מגרמניה הנאצית (1938), שבאו לז' מזבונשין.

בתי-ספר יהודיים ממש לא היו בעיירה. בשנים 1918 – 1919 ייסד אברהם ויינברג, מזכיר ועד-הקהילה עד מלחמת העולם ה-2, שיעורי-ערב רב-שנתיים לבנות שנקראו "בית ספר לנשים של א. ויינברג"; ב"בית-ספר" זה התלמידות לא חולקו לכיתות. בז' נוסד בית-תרבות יהודי, ובו ספריה וחוג לדראמה. מתקופה לתקופה פעל בבית-התרבות גם חוג לספורט.

גאות האנטישמיות בפולין בשנות ה-30 פגעה גם ביהודים בז'. בהשפעת אווירת-הפוגרום בפשיטיק הסמוכה, ניפחו האנדקים המקומיים תאונת-עבודה: נער פולני שקטף פרי אצל בעל-בוסתן יהודי נפל מהעץ. האנדקים לא הרשו להורי הנער לקבל פיצויים מיהודי, והסיתו את האוכלוסים הפולנים לפוגרום. אולם פנייתה הנמרצת של הנהלת הקהילה היהודית אל השלטונות המקומיים הועילה, ותקריות האלימות נגד היהודים נמנעו.

השואה

בימי הכיבוש הנאצי מינו שלטונות-המקום ליו"ר היודנראט את אברהם ויינברג, בעוד הוא שוהה באורח זמני בפיוטרקוב טריב. מיד ציוו הגרמנים ליהודים להביאו לז'. הגזרה הראשונה על היהודים היתה מס-עונשין של 50,000 זלוטי. כן נאסר עליהם לצאת את תחום העיירה. הונהגה ענידת הסרט בעל מגן דוד. באורח רשמי נקבע רובע יהודי, אלא שלא גודר, ומלבד זאת הוסיפו יהודים לגור גם ברחובות אחרים. בז' עצמה לא היתה תחנת משטרה גרמנית: השוטרים באו מזמן לזמן מאופוצ'נה. היודנראט חוייב לספק לגרמנים יום-יום 50 גברים לעבודת-כפייה קשה בהשבחת-הקרקע בסביבת ויילקה-וולה, אולם מצודים על גברים ברחובות לשם שילוחם למחנות-העבודה לא נערכו. חלק מהאוכלוסים היהודים התפרנסו ממכירת רכושם. בעליהן של כמה וכמה חנויות מסרו אותן לפולנים מכרים אנשי-אמונם, והללו היו בעליהן הרשמיים ושילמו ליהודים חלק מההכנסה. בכמה מהמיפעלים הקטנים שעברו לידי פולקסדויטשים הוסיפו לעבוד היהודים, בעליהם הקודמים. כמניין יהודים עבדו בבית-חרושת לנקניק, שנוהל על ידי פולקסדויטש. קשים לאין ערוך היו חייהם של הפליטים העקורים, שמספרם בז' 1,600 ומעלה (רבים מהם בני טומאשוב מזוב הסמוכה).

הישוב בז' נודעזע עם חיסול הנהגתו ב־25 לאפריל 1942. בתקופת הפסח אסרו השלטונות את יו"ר היודנראט ויינברג, את ירחימאל קליינרט, את שני השוחטים ואת שלמה באלזאם, קומוניסט מאופוצ'נה, שהתחבא בז' מאז 1941. העילה הרשמית למאסרם באופוצ'נה היתה הסתתרותו של קומוניסט זה בין יהודי ז'. הגרמנים חיפשו גם את הרב אלתר גוטשאלק, אך הוא נמלט בעוד מועד מהעיירה. האסורים הועברו לבית־הסוהר באופוצ'נה ונחקרו 11 יום. השתדלותם של יהודי ז' ואופוצ'נה, באמצעות היודנראטים של טומאשוב וראדום, לא הועילו ובכ"א באייר תש"ב נורו כל חברי הקבוצה ביער ליד אופוצ'נה. בנו של אברהם ויינברג השתתף בקבורת הקרבות בקבר־אחים בבית־העלמין באופוצ'נה. עם הריגת הנהגה הורע בהרבה מצבם של יהודי ז'. ליו"ר היודנראט נתמנה הלל זאכאריאש. בכל ביקור בעיירה הכו השוטרים הגרמנים את היהודים, עינו אותם, אף רצחו, בעיקר — את היהודים שנתפסו בקניית מיצרכי־מזון בכפרים הסמוכים.

הישוב היהודי בז' חוסל בימים האחרונים לספטמבר 1942. כשבוע לפני כן ציוו שלטונות־המקום על היהודים בכפרים הסמוכים לעקור לז'. רק יהודי ביאלאצ'וב נצטוו לעקור לאופוצ'נה. 2,500 הפליטים הגיעו לז' ב־23.10.1942 בליווי שוטרים. הגרמנים ציוו על יו"ר היודנראט לדחוס את הפליטים אל בתי היהודים במקום. היו"ר ניסה לשכנע את הגרמנים, כי בשל הצפיפות האיומה בדירות אין הדבר אפשרי, אך נאלץ לבצע את הפקודה לאחר שהשוטרים כיוונו את קני המקלעים אל המון הפליטים. ביום החיסול נצטוו כל היהודים בז' להתכנס בכיכר שלפני הכנסייה, בסמוך לבית־התרבות הפולני. המפגרים, התשושים, החולים והילדים הקטנים נורו בידי הגרמנים בבתים וברחובות. הגרמנים בחרו מהנאספים 50 איש, ואותם השאירו בז'. כל השאר הועלו על עגלות והוסעו בליווי שוטרים לאופוצ'נה. למחרת שולחו כולם, יחד עם יהודי אופוצ'נה, של מחנה־ההשמדה בטרבלינקה. בין ה־50 שהושארו בז' היו הרוב גברים צעירים חסונים, שנעקרו ממשפחותיהם. בקבוצה זו היו גם זאכאריאש ובנו של אברהם ויינברג. הקבוצה שוכנה בשני בניינים ברובע היהודי. משימתם היתה קבורת ההרוגים באקציה וכן איסוף הרכוש היהודי ומינוו. כן היה עליהם לשמש פתיון ליהודים שהתחמקו מהגירוש ומצאו מחבוא בסביבה. ואכן עלה מספר היהודים בבניינים האלה בזמן קצר ל־100 בקירוב. כעבור כמה שבועות — בדצמבר 1942 או בינואר 1943 — שוב הזמינו שלטונות־המקום עגלות, והיהודים הבינו כי פירוש הדבר: שילוח. שלושה עצירים ברחו בסיוע פולני מכר, שהביאם לווארשה והשיג להם תעודות "אריות". היהודים שנותרו בז' הועברו לאויאזד, וגורלם היה כגורל שאר אחיהם בגיטו־חוזר זה. אחד משלושת הנמלטים הללו, רופא־השיניים דוד לינדנבאום, בא מווארשה לאויאזד; אולם בשעת חיסול היהודים שם קפץ מהרכבת המסיעה אותם להשמדה ושוב התחבא בווארשה. יהודים בודדים מתושבי ז' בפרוץ המלחמה שרדו מתקופת ההשמדה. לאחר סיום המלחמה לא שבו לעיריתם, שכן נודע להם על רציחת יהודים רבים בעיירות הקטנות בפולין. בין שאר יהודים רצחו אנשי המחרת הפולנית ב־1945 גם את רופא־השיניים דוד לינדנבאום.

מספר האוכלוסיה

השנה	האוכלוסיה בכלל	היהודים
1764/65	(?)	528
		(בעיר ובכפרים הסמוכים)
1827	2,236	1,658
1857	2,642	2,040
1897	2,903	2,168
1921	3,238	2,153
1.9.1939	(?)	כ-2,500

הישוב היהודי עד 1918

ב־1713 נוסד בכפר פ' מרכז מכרות וכורים, לניצול מרבצי עפרות־הברזל בסביבה. פ' היתה רכוש פרטי של האצולה, וב־1745 זכתה למעמד עיר. הירידה בענף כורי־הברזל בפ' במחצית השנייה למאה ה־19 הפסיקה את התפתחותה של העיירה, ואכן ב־1869 הפסידה פ' את מעמדה־העיר. בין שתי מלחמות העולם נמנתה פ' עם הישובים העירוניים.

השתקעותם של היהודים בפ' לא נתקלה בקשיים. פריחתו של הישוב היהודי בפ' החלה במחצית הראשונה למאה ה־19. מספרם בפ' עלה אז כדי כ־75% של כלל האוכלוסים. קיומו של מרכז־חסידות גדול בפ' במחצית הראשונה למאה ה־19 שימש גורם חשוב בעליית מספרם של היהודים במקום ובפרנסתם. ירידתו של מרכז זה במחצית השנייה־למאה בלמה את התפתחות הישוב, הקפיאה אותו, וקפאון זה עמד בו עד קצו. על אף המצב הנ"ל לא ירד אחוז היהודים בכלל האוכלוסים בעיר למטה מ־65.

ענף הפרנסה העיקרי של היהודים היה מתן שרותי מסחר ומלאכה לעורך־החקלאי של העיירה, ובכלל זה יום־שוק בשבוע וששה ירידים בשנה. טיפוסית למסחר היהודי בפ' היתה מכירת מוצרי־המתכת של בעלי־מלאכה מקומיים לא־יהודים, כגון נפחים, מסגרים, מסמרנים, וכן מכירת תוצרתם של בעלי־מלאכה לא־יהודים אחרים, כגון סנדלרים המשתמשים בעורות של בתי־הבורסקי שבמקום, נגרים וחבתנים. בעלי־המלאכה היהודים היו בעיקרם חייטים, סנדלרים ורצענים. בשלהי המאה ה־18 כבר פעלה בפ' קהילה עצמאית ובה בית־הכנסת (עם ה"קונה" שבפלוש) ובית עלמין.

פ' נתפרסמה בשלהי המאה ה־18 ובראשית המאה ה־19 כאחד ממרכזי החסידות בפולין, לפי שהפכה להיות מושבם של שני המאורות בחסידות, ר' יעקב יצחק העניקו לו את הכינויים "היהודי מפשיסחא". האגדה אפפה אותו כבר בימי חייו, שכן כוחו גדול היה בנגלה וגם בנסתר. תלמידיו, ר' מנחם מנדל מקוצק, ר' שמחה בונים מפ', ר' משה מללוב ואחרים פיתחו את תורת רבם ואת מצוותיה המעשיות, וגידלו

ענפים חדשים בחסידות פולין. דברי-תורה של ר' יעקב יצחק נאספו ופורסמו בקבצים שונים. לאחר מות ר' יעקב יצחק (סוכות תקע"ד, 1813) הנהיג את חסידי פ' תלמידו המובהק, ר' שמחה בונים בונהאד. הוא נטש כמה מדרכי החסידות של אוקראינה-גאליציה, כגון מופתים, הענקת ברכות, והתקרב אל החסידות ההגותית של ליטא וביילורוסיה. עיקרי תורתו, שהם מזיגה של שני הזרמים היסודיים הנ"ל בחסידות, הפיצו, פיתחו ואף שינו במידת-מה תלמידיו, מייסדי הגדולות בשושלות האדמו"רים בחסידות פולין, בין השאר: ר' מנחם מנדל מקוצק, ר' יצחק מוורקי, ר' איצ'ה מאיר אלתר. דברי-תורה של ר' שמחה בונים נאספו בחיבור "קול שמחה". לאחר מות ר' שמחה בונים ב"1827, הוכרז כאדמו"ר בנו, ר' אברהם משה, אלא שנפטר כעבור שנתיים ובינתיים היתה קוצק למרכז החסידות בפולין. החסידים עמלו להחיות את חצר פ', כשהם מתרכזים סביב בנו, נכדו ונינו של ר' שמחה בונים, אלא שהללו, אנשים צנועים, לא הלמו את המנהיגות. חתן נינו של ר' שמחה בונים, ר' ישעיה קאליש (נולד 1870, בן האדמו"ר מאמשינוב), קידש מאמצים לקיים את מסורת פ' על ידי תיווך במסירת "קוויטלעך" לאהלו של ה"יהודייהקדוש", ואחר כך על ידי ברכת חסידים בשמו. הוא שיפץ את בית-המדרש של ר' יעקב יצחק בכספו (סוחר יינות היה). ר' ישעיה נפטר בימי הכיבוש הגרמני בגיטו פ' (כ"ב בתמוז תש"ב). הרבנות הרשמית בפ' לא בלטה במיוחד. הדגולים שבין רבניה נטשו אותה לאחר תקופת-כהונה קצרה, כפי שנהגו, למשל, ר' יהודה לייביש ליכט, רבה של פ' בשנות ה-80 למאה ה-19 (לימים, רבה של פשדבז'), ור' אליהו זינגר, רבה של פ' בשלהי המאה ה-19 (לימים, דיין בקאליש).

סשטל־האוס, בית הכנסת (הצילום אחרי 1945)

עד סופה של מלחמת העולם ה־1 שלט ב־אורח־החיים החסידי, המרוכז סביב השטיבלך של חסידי אלכסנדר, וורקי, אמשינוב. הרבים והמשפיעים ביותר היו חסידי גור. הדי המהפכה של 1905 – 1907 הגיעו ל־פ' עמומים ביותר. אולם נמצאה כאן קבוצת־נוער, חסידי הזרמים החדשים, וכינויים היה "שטרייקרס" (השובתים). שלא כדרך של ערים ועיירות אחרות באזור לא נוסדו ב־פ' עד 1918 כל אירגונים פוליטיים או מוסדות תרבות – בתי־ספר, מועדונים, ספריות. לאחר הדליקה בעיירה ב־1904 שאכלה חלק ניכר של הבתים, נעשו נסיונות לעורר התנקשויות ביהודים, ואפילו להצית בתי־יהודים. ב־1916 נוסדה ב־פ' צרכניה פולנית, שנועדה להתחרות במסחר היהודי.

בין שתי מלחמות העולם

בין המלחמות לא חלו שינויים במבנה הכלכלי של הישוב היהודי ב־פ', בהשוואה לתקופה הקודמת. בעיקר פעלו במסחר היהודי סוחרים זעירים ורוכלי כפרים. סוחרים עשירים היו אחדים בלבד, והם סוחר־יערות ועצים. מקור־פרנסה חשוב לקבוצת רוכלי־כפרים ולכמה "סיטונאים" שימשה קניית עופות, חמאה, ביצים, פטריות ונוצות ומשלוחם לווארשה. הרוב בין בעלי המלאכה היהודים היו כמקודם חייטים וכן סנדלרים ורצענים. בעלי־המלאכה היהודים ב־פ' לא ייסדו איגוד־ענפים עצמאיים לשם הגנה על ענייניהם ועזרה־הדדית. הבנק היהודי העממי, שפעל זמן מה, וקופת גמילות־חסדים נוסדו ביוזמתם של כמה אנשים, ולא מטעם אירגונים חברתיים. בתקופה זו המשיכו בפעולתן ב־פ' חברה־קדישא ולינת־הצדק, שהגישה חינוך עזרה רפואית לנזקקים.

סניפים מקומיים של האירגונים הפוליטיים היהודיים נוסדו ב־פ' רק לאחר מלחמת העולם ה־1. מהאיגודים הציוניים פעלו כאן הציונים הכלליים, המזרחי, הצה"ר. כן נתקיים שם סניף של אגודת־ישראל. כאירגון־נוער ראשון במקום נוסד בית־ר' (בשנים 29 – 1928), וקיים גם קיבוץ הכשרה. ב־1932 נוסדו החלוץ והנוער־הציוני. 100 שקלים בקירוב נמכרו לקראת הבחירות לקונגרס הציוני 1937, ורוב הקולות ניתנו לציונים הכלליים (קבוצת על־המשמר) – 68 קולות, ולליגה למען ארץ־ישראל העובדת – 31 קולות. הבונד, על אף מיעוט חבריו, היה לו מעין משלו, ובו התנהלה פעולת־תרבות נמרצת.

הנהלת הקהילה לא היתה נבחרת על יסוד מפלגתי. מעניינת היתה העובדה, שהרוב בהנהלה היה שמור לבעלי־המלאכה. בשנים הראשונות לאחר המלחמה עמד בראש ההנהלה איש אגודת־ישראל, ובסוף שנות ה־30 – איש הציונים. בשנות ה־20 ישב על כס־הרבנות ב־פ' ר' אלחנן פוקס. הוא נפטר בתקופת הכיבוש הגרמני, ימים אחדים לפני גירוש היהודים מגיטו פ'.

במועצת הקהילה הכפרית ב־פ' החולשת גם על הכפרים בסביבה, היה תחילה חבר יהודי אחד, אולם בשנות ה־30 גרמה "הגיאוגרפיה של הבחירות" ששום יהודי לא ייצג עוד במועצה הזו את האוכלוסיה היהודית ב־פ'.

ממוסדות החינוך והתרבות היהודיים, שנוסדו לאחר מלחמת העולם ה־1, ראוי לציין את בית־הספר לבנות בית־יעקב, שפעל שנים אחדות, ואת הספריה שייסדו

במשותף אנשי הבונד והציונים. במרוצת הזמן נתפלה הספריה לשתיים, ומעתה היה אוסף-ספרים גדול יותר בספריה ע"ש ביאליק (בחסות הציונים) ולידה נוסד גם חוג לדאמה. בפ' פעל גם איגוד-ספורט יהודי, ולו מגרש-ספורט משלו. בשנות המשבר 29 – 1928, עם הפעולה האנטישמית בסיסמות: "איש אל אחיו" ו"אל תקנה מיהודי", נפתחו חנויות רבות של פולנים, שנועדו להתחרות בחנויות הקטנות של היהודים וברוכלי-הכפרים. בשנים 1936 ו-1937 היו בפ' התנכלויות אנטישמיות ל-----: חרם על החנויות, תקיפת רוכלי-כפרים יהודים ורוכלים יהודים בשוק, הריסת דוכנים של יהודים.

השוואה

הצבא הגרמני כבש את העיירה ב-8.9.1939 בימים הראשונים ירו הגרמנים ביהודים ברחוב. חטפו אותם וכפו לעבוד בנקי ובעבודות-כפיים אחרות, אחר כך נצטוו הגברים היהודים להתייצב למיסדר ליד הכנסייה, ומשם נשלחו לעבודות שונות. ערב ראש-השנה ת"ש הוצאו מהבתים ומהמקווה גברים רבים בגיל-העבודה, ונשלחו לעבודות-עזר לצבא הגרמני בסביבת אודז'יבול. הם עבדו שם 4 – 5 ימים בתנאים קשים מאוד, המלווים התעללות. היהודים הושפלו בכל הזדמנות: בפגישה ברחוב, בעבודה, כשנתפסו בתפילה. ערב יום-הכיפורים ש"ז הוציאו הגרמנים את היהודים מבית-הכנסת וגזזו את זקניהם ממחצית פניהם. גם בנשים התעללו: הם ערכו אורגיות ואילצו יהודיות להשתתף בהן.

כבשאר שטחי הכיבוש שדרו הגרמנים גם כאן את רכושם של היהודים. יום אחד נכנסו כמה חיילים גרמנים לחנות העורות של חיים מייזלס ורצו לשדוד סחורה. אחי הבעלים, יוסף מייזלס, הסתער בסכין על אחד השודדים ופצע אותו (לפי גירסה אחרת, פרצו הגרמנים את החנות ונפצעו בשברי זכוכית). הגרמנים נקמו בעריכת מצוד. היהודים הנחטפים נכלאו בבית-הכנסת, ו"משפט" נערך להם על פגיעת הגרמני. אולם בני-הערובה שוחררו בזכות השתדלותו הנמרצת של ה"מאכר", השען מנדלי: הוא בא לכלל הסכם עם הגרמנים, נתן לגרמני הנפגע מתנת-יד, שאסף בין היהודים, והחיל ביטל את תלונתו.

ב-1939 או 1940 הוטל על היהודים מס-עונשין כבד, ששווי 100 ק"ג חיטה לגולגולת, ומועד תשלומו – תוך 24 שעות. להבטחת התשלום אסרו הגרמנים 20 בני-ערובה, ואיימו להרגם. הסכום הנדרש נאסף, ובני-הערובה שוחררו. (יש גם גירסה אחרת: הגרמנים תבעו לא שווה-חיטה אלא זהב בכמות גדולה, וכשנבצר מהיהודים לאסוף אותו, נורו בני-הערובה. בין ההרוגים מונה העד את "בעל-מוסף" שבשטיבל של האדמו"ר ר' ישעיה, ואת השוחט דוד מייזלס, אחיהם של חיים ויוסף שדובר בהם לעיל). גם אחר כך הוסיפו השלטונות המקומיים לתבוע מסים וארנונות. פעם אחת (כמשוער: 1941) דרשו הגרמנים לספק להם תוך שעתיים 20 אווזים, 200 ביצים, 4 שעוני-זהב, 10 זוגות גרבי-משי ושני בקבוקים מי-קולון.

ליו"ר היודנראט נתמנה משה פרשט, מזכיר הנהלת הקהילה לפני המלחמה. בין חברי היודנראט היו: פסח קולובסקי, חבר הנהלת הקהילה לפני המלחמה, יצחק מנצ'יק, פיניה שטארק, משה פרידריך; ולפי גירסה אחרת – גם האחים דוד ויוסף מייזלס. יוסף מייזלס. היה לפני המלחמה יו"ר אחד האירגונים הציוניים, עוד לפי

גירסה אחרת, היה יוסף מייזלס בתקופת הכיבוש יו"ר היודנראט. הוקמה גם משטרה יהודית, ונראה כי רוב השוטרים היו פליטים, ואף המפקד היה פליט מפלוצק. בשנות הכיבוש נמצאו בפ' פליטים ועקורים רבים, ומספר היהודים עלה בהדרגה מ-2,500 לפני המלחמה לקרוב 4,000 ב-1942. חלק מהבאים עברו לכאן מרצונם, ביניהם קרובי התושבים, לפי שקיוו למצוא בעיר הקטנה תנאי-חיים נוחים יותר. מספר ניכר של יהודים עשירים באו מלודז'. אולם רוב הבאים היו עקורים: עד 1,000 נפשות, שבאו כנראה ברבע הראשון של 1941 מכפרי הסביבה; במארס-אפריל באו מפשיטיק, נפת ראדום, 108 משפחות יהודים, מפני שהשלטונות קבעו שם תחום-אימונים, ולשם כך פינו מהעיר ומסביבתה את כל האוכלוסים היהודים והפולנים. נראה, כי הגיעה לפ' גם קבוצת עקורים מפלוצק. היודנראט שיכן בבתיהם של תושבי המקום את הפליטים העניים, שידם לא השיגה לשכור דירה, ולכן לא היו כאן דירות-משותפות לפליטים. רבים מהם ידעו מחסור. למען הפליטים העניים ועניי המקום נפתח בפ' מטבח-ציבורי. הוא פעל בתקופה שלפני הקמת הגיטו ונמצא בבית-המדרש. לפי גירסה אחת, יסדה את המטבח וניהלה אותו קבוצת צעירים. קבוצה זו מימנה את הוצאות המטבח מהכנסה בערבי-תרבות או הצגות שערכה בבית-המדרש, בעזרת-הנשים. הקבוצה אירגנה גם תזמורת פרימיטיבית. לא נודע מתי בדיוק הוקם הגיטו בפ'. הוא הוקם מאוחר יחסית, ב-1941 או בראשית 1942, מכל מקום, כבר לאחר שהוכנסו לפ' קבוצות-יהודים גדולות, במחצית הראשונה של 1941. הגיטו הקיף רחובות אחדים סביב בית-הכנסת. השטח הוקף גדר-תיל, ושתי כניסות הושארו בה. שמרו עליהן בקביעות ליד הכניסות. לפי גירסה אחרת, היו בגיטו שני חלקים נפרדים ומגודרים, והקשר ביניהם היה אפשרי בשעות מסויימות בלבד. על אף הגידור היה המגע עם הסביבה קל. יהודים מכרו את שארית רכושם וקנו מזון מידי הנוצרים. מקצתם של יהודים התפרנסו ממסחר-בחשאי ומהברחה. אימתם של תושבי הגיטו היו ביקורי השוטרים הגרמנים, שהיו באים מזמן לזמן, יורים ביהודים בשרירות לבם, ואכן הרגו כמה מהם יהודים אחדים נורו על שהפרו את שעות-העוצר (החל ב- בערב); ייתכן, כי מקרים אלה אירעו עוד לפני הקמת הגיטו. כמה יהודים נורו לאחר שנתפסו במסחר-חשאי מחוץ לגיטו. לפעמים חטפו השוטרים יהודים לעבודות מסויימות, אף על פי שהשלטונות דרשו מהיודנראט (גם בתקופה שלפני הקמת הגיטו) לספק בסדירות צוותים לעבודות שונות בעיירה ובסביבה. העובדים נשלחו בעיקר לייבוש הביצות בסביבה, לסלילת דרכים ולהנחת כבלים בקרקע. כמעט כל גבר יהודי הכשר-לעבודה היה חייב בשלושה ימי-עבודה בשבוע. אפשר היה להשתמש מעבודה על ידי שכירת מחליף, ואכן התפרנסו עניים רבים מעבודה-בשכר זו. גירסה אחת אומרת, כי בקרבת פ', בכפר ווליצה, הוקם מחנה-עבודה לא-גדול (כנראה, קבוצת סדנאות) ליהודים מתנדבים ממקומות שונים. עבדו שם גם כמה יהודים מפ'. במחנה זה תפרו מגפיים לגרמנים. בגיטו פ' עצמו ובעיירה לא נפתחו בתי מלאכה העובדים למען הגרמנים. אבל מזמן לזמן דרשו הגרמנים לספק להם מומחים בודדים במקצועות מסויימים אל מקומות-עבודה שונים בפ'.

בחורף פרצה בגיטו מגיפת טיפוס. הדברתה בתנאים הפרימיטיביים שבגיטו היתה קשה מאוד. הותקן בית-חולים קטן זמני בחצר האדמו"ר. עבד שם הרופא היהודי

היחיד בפ', ד"ר קרונגולד. עזרו על ידו רק נשים מתנדבות. בקיץ 1942 (חודשים אחדים לפני חיסול הישוב), לפי ההשערה – ב־6.7.1942, ירו השוטרנים הגרמנים בכל חברי היודנראט ובכל השוטרים היהודים, בבניין היודנראט או בחצר הסמוכה. על פרטי הריגה זו ונסיבותיה יש גירסות שונות. אחת הגירסות אומרת כי היתה זו "נקמת" הגרמנים על שריפת גדישי־תבואה בכפר הסמוך סמוגוז'וב. גירסה אחרת: הגרמנים כינסו את היודנראט ואת המשטרה היהודית לאספה בדבר הספקת מכסת־גברים לשם שילוח למחנה־עבודה, ואחר כך רצחו את הנאספים. גם לגבי מספר הנרצחים שונות הגירסות: החל ב־9 ועד 40 איש. לפי אחת העדויות, נשאר בחיים היו"ר פרשט בלבד. עד אחר מונה בין קרבנות ההריגה את האחים מייזלס – יוסף ודוד השוחט. ההרוגים נטמנו בבית־העלמין.

הגיטו חוסל בימים 31.10.1942 – 27. באקציה פעלו שוטרים גרמנים, פולנים, וכן יחידות של אוקראינים וליטאים. הגיטו הוקף משמרות. בבוקר גורשו כל התושבים מבתיהם והובאו אל הכיכר שליד הכנסייה. החולים והתשושים, שהתקשו לצאת מביתם, נורו בו במקום. בכיכר ערכו הגרמנים סלקציה: למעלה ממאה איש הושארו בגיטו. לפי גירסה אחרת, בחר בהם היו"ר פרשט. רוב היהודים הועברו ברגל ומקצתם בעגלות אל תחנת־הרכבת, ומשם הוסעו אל מחנה־ההשמדה בטרבלינקה. הנוסעים בעגלות נדרשו לשלם את שכר הסעתם. לפי עדות אחרת, הוסעו יהודי פ' לאופוצ'נה (שגם שם חוסל אז הגיטו) ושולחו יחד עם יהודי המקום לטרבלינקה.

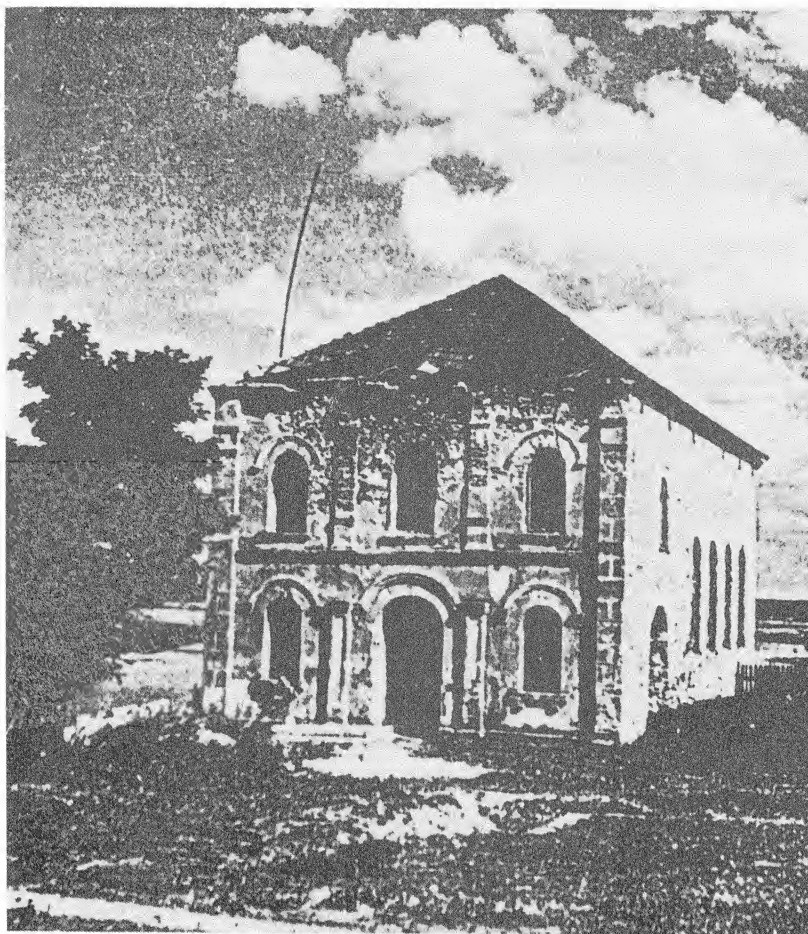
בקבוצת היהודים שהושארו במקום היו בעלי־מלאכה מומחים שנבחרו בידי הגרמנים, או – לפי גירסה אחרת – חברי היודנראט החדש (לאחר ההריגה בקיץ) והמשטרה היהודית החדשה, הם ומשפחותיהם. הם הובאו אל חצר האדמו"ר ר' ישעיה, והועסקו בנקוי תחום הגיטו ואיסוף רכושם של היהודים. בשעת חיסול גיטו פ' ניצלו מהגירוש – מלבד קבוצה זו – עוד כמה מאות יהודים, שהצליחו להימלט ולהתחבא, בעיקר בצד ה"ארי". אחדים מהם ניסו להצטרף לקבוצה "הלגאלית" בגיטו, מפני שהגרמנים היו מחפשים ומגלים (בסיוע של אחדים מבני־המקום הפולנים) את המתחבאים ויורים בהם. הקבוצה לא שהתה בפ' יותר מחודשיים. לאחר שהודיעו השלטונות על הקמת כמה גיטאות־חוזרים בדיסטריקט ראדום (שתכליתם לפתות את המתחבאים להתגלות ולרכז את שארית היהודים), באו לגיטו־חוזר באויאזד כ־300 יהודים מפ', לגאלים ובלתי־לגאלים. ב־6.1.1943 חוסל גיטו זה, והיהודים שרוכזו באויאזד שולחו לטרבלינקה.

מספר יהודי פ' ששרדו הוא 10 עד 30. רובם היו במחנות הנאצים, אחדים היו ברוסיה, אחרים ניצלו בעזרת תעודות מזויפות, או במחבוא בצד ה"ארי". בבואם לביקור לפ', מצאו היהודים את בית־העלמין מחולל ואהלי האדמו"רים הרוסים. המצבות נוצלו כאדנים למסילה העוברת בבית־העלמין. בית־הכנסת נהפך למחסן־תבואה. בית־המדרש היה הרוס. שום יהודי לא השתקע בפ' לאחר המלחמה.

פאראדיז Paradyz

(נפת אופוצ'נה)

בכפר פ' התגוררו ב־1921 177 יהודים בין 477 כלל האוכלוסים וב־1939, בסמוך למלחמת העולם ה־2, גרו בכפר 151 יהודים. עם פרוץ המלחמה מצאו מיקלט בפ' מאות פליטים יהודים מהסביבה (בין השאר, גם פליטי סולייוב השרופה). רובם נטשו את הכפר עם סיום הקרבות. גם בשנות הכיבוש הגרמני זרמו לפ' פליטים ועקורים רבים, והשתקעו בו. באוקטובר 1942 עלה מספר האוכלוסים היהודים בפ' ל־400 נפש. הישוב חוסל ב־21.10.1942: כל התושבים היהודים בפ' שולחו אל אופוצ'נה הסמוכה. כעבור שלושה ימים שולחו כל היהודים המרוכזים באופוצ'נה למחנה־ההשמדה בטרבלינקה.

אינובולוד', בית הכנסת (הצילום אחרי 1945)

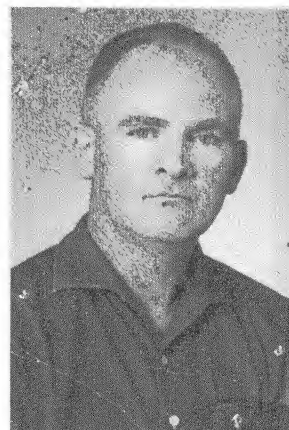
תורגם מפולנית ע"י

דוד וינוגרד

על יהודי אופוצ'נה

(מן הארכיון הפולני)
מתוך מסמכי הממונה על העתיקות באופוצ'נה
מר י. קופרקביץ'

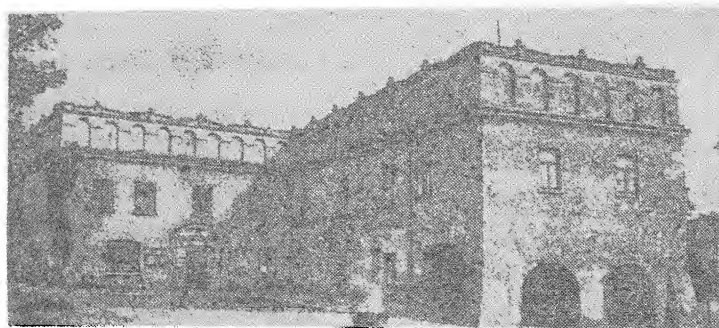
המלך קאזימיר ואסתרקה

בספורי-עם מסופר שהמלך קאזמיר הגדול (קאזימערזש ווילקי) בא לעתים קרובות לערוך ציד ביערות הגדולים שמסביב לאופוצ'נה. לאחר הציד היה המלך נח במסבאה של יהודי בשם מרדכי, שם היה גם אוכל ושותה. המלצרית ששרתה אותו היתה אסתר בתו של בעל המסבאה שהצטיינה ביופי נדיר ובנועם הליכות.

המלך התאהב באסתר והיה מבקרה לעתים תכופות. היה זה בשנת ק"כ ליצירה (1360), עדות לקדמות הישוב היהודי באופוצ'נה. המלך בנה למרדכי בית נאה ומאז גברו ביקוריו אצל אהובתו שאף ילדה לו בנים. לפי ההסכם ביניהם גודלו הבנים בדת הקתולית והבנות בדת משה. הבנים מאסתר היו יאן ופלקה ולהם נתן המלך טירה – אינו בלודז' – וגם 3 כפרים. הקשר עם אסתר נתפרסם והיה למורת רוחם של האצילים. כדי להמנע מביקורת הורה המלך לחפור מנהרה, דרכה היה מגיע לבית אהובתו.

המנהרה הזו קרסה כשעבר עליה הצבא הגרמני ברכב כבד. הגרמנים היו בטוחים שהמנהרה משמשת למחבוא נשק ועשו בה חיפוש מקיף אבל לא מצאו דבר. בשנת 1393 המלך יג'ללו-ולדיסלב הרחיב את הטירה אינוולדז' של בניו היהודים של המלך קאזימיר. אברהם בנו של פלקה ירש את הטירה וצירף אליה את העיר זבונשין ומאז נקרא שמו בשם זבונשקי על שם העיר. צאצאיו תפסו מקום בולט בתולדות פולין.

ארמון המלך קאזימיר הגדול באופוצ'נה.

בזכותה של אסתר קיבלה אופוצ'נה זכויות. היא הפכה מכפר לעיר וחומות נבנו להגנתה.

אסתר המשיכה להתגורר באופוצ'נה, אבל בשל היחס העוין של היהודים, עברה לקראקוב והיתה תחת חסות המלך. לבקשתה של אסתר ולתחנוניה לא נקם המלך ביהודי אופוצ'נה על יחסם לאסתרקה.

המקור לסיפור: ארנסט סולימציק שויערזבקסקי, אסתר ונשי המלך קאזימיאז' ויעלקי, נדפס ב־1882 ובהוצאה שניה מורחבת וורשה 1894.

תולדות הקהלה

בשנת 1646 ניתן ליהודים הזכיון לבנות את בתיהם בסביבות הרחובות סטפן יונאס, מוסטובה, זיאדובה ליד הטירה. חלקה אחת הוקצבה לבית כנסת וחלקה אחת לבית קברות עבור יהודים. כן ניתנה ליהודים רשות לשחיטה כשרה ולמכירת הבשר תמורת תשלום למושל. הזכיון הנ"ל אושר ע"י המלך ולדיסלב הרביעי ונרשם בספרי האחוזה של המושל. את הבקשה לאישור הגישו שני יהודים בשם יעקב ויואכים שגרו ברחוב שכיום נקרא בשם סטפן יאנס וקודם לכן בשם ז'ידובסקה.

בשנת ת"ס 1660 היו רק שלשה בתים מאוכלסים ע"י יהודים. בשנת תקמ"ה 1765 היו 53 בתים מאוכלסים ביהודים. בשנת 1683 היה יהודי שומר על אחוזה וחוה מחוזית של אופוצ'נה ודשעויצה.

בשנת תקפ"ו 1826 היו גבאי בית הכנסת ברוך רוזברגן, ופינקוס – פנחס – כמלינצקי.

ביום 17.7.1789 קובעת ועדה ממלכתית בהרכב של ליאון לבישבסקי, גזבר; יאן פייגל ויאן זאיאצקובסקי שאופוצ'נה מורכבת משני חלקים. האחד קאתולי והשני יהודי החלק היהודי שהיה בנוי מעץ, עלה בלהבות בשנת 1707 והוא נבנה מחדש בעזרת מושל המחוז באופוצ'נה. הבניה מחדש היתה טובה יותר והיה גם שומר-לילה שדאג לשלום הרובע היהודי. ליהודים היתה זכות מסחר בבדים, פרוות ומשקאות חריפים. החלק הקתולי נוהל לפי חוקי מגדבורג ואילו החלק היהודי היה תחת מושל המחוז.

בשנים 1810 – 1820 רשם הכומר הקתולי את מרשם התושבים ומשנת 1830 נתמנה רשם מיוחד. רשימת היהודים מתקופה זו מצויה עד היום בארכיון של מרשם. התושבים באופוצ'נה. במקורות ספרותיים נזכרים היהודים הבאים בשנת תקע"ז (1817): משה קערשבוים, יוסף ב"ר אהרן, יוסף ווינ-טרויב, צבי ב"ר דוד. הם רכשו את הספר "נועם מגדים".

ביום 24.8.1828 מנתה האוכלוסיה של אופוצ'נה 3592 נפש ומהם 1922 יהודים 1670 קתולים.

כל המסחר בעיר היה נתון בידי היהודים. היהודים סחרו בקפה, סוכר, תבלינים, משקאות, בדים וחומרי ברזל.

משפחת לוי-לוינסקי

ביום 4.10.1825 הגיעה לאופוצ'נה מריאננה בתם של יוסף ואפרוזינה לבית לוינסקי. מריאננה בת למשפחת יהודים נישאה לאלוף בצבא הפולני סבין שרקובסקי.

הם רכשו את החוזה הגדולה סטרוסטוו. הוריה של מאריאננה גרו תחילה בוורשה ברחוב לשנו ושמן היה לוי, והם שינוהו לששונסקי.

מריאננה מתה בהיותה בת 48 בוורשה, ביום 5.12.1837 למריאננה היו 3 אחים:

(1) יעקב, אלוף בצבא פולין. השתתף במרד של שנת 1830. לאחר שהמרד דוכא יצא לצרפת ופעל, למען פולין. בסביבות שנת 1850 חזר לפולין. השאיר אחריו יומן זכרונות. הרבה לבקר באופוצ'נה הוא נשא את מריאנה שרקובסקה, אחותו של גיסו האלוף.

(2) לוצוק אשר חזר את החוזה החקלאית זציצה ליד אופוצ'נה.

(3) מיכאל, עובד בכיר במשרד הפנים בורשה.

משפחה זו הטביעה את חותמה בשטחים רבים בפולין.

בהצטלבות הרחובות ז'צ'נה ושדרת ספורט ע"י הנהר דרו'ביצקה הוקמה אנדרטה לזכר יהודי אופוצ'נה שנספו בשואה.

על אבן לבנה חרוטות המלים:

לזכר קרבנות השואה של מחוז אופוצ'נה במאה העשרים.

הקהילה באופוצ'נה בשנת 1962.

במקום שהוקמה האנדרטה במפגש הנהרות ואנגלה ודרזביצ'קה נהרגו יהודים רבים בשנים 1939 – 1944. במיוחד הצטיין באכזריותו ז'נדארם בשם מוריץ. מספרים שהוא ירה בתינוק בחיק אמו. התינוק נהרג והאמא נשארה בחיים. האם היתה מתושבות אופוצ'נה וגרה בבית פנתי ע"י הנהר והגשר מצד ימין בדרך לראדום. הג'נדרם מוריץ הועבר למחוז סטרכוביצי ושם חוסל ע"י תנועת המרי הפולנית.

הגיטו היה ברחובות בלוטנה, קאזימרש ווילקי, כבר יוסף פולסודסקי, הנהרות וונגלנקה ומוסטובה. לשם נאספו כל יהודי המחוז עד שחוסל בשנת 1943. תחנת הרכבת שימשה מקום ריכוז ליהודי אופוצ'נה ומשם נשלחו למשרפות.

בשנים 1980 – 1970 אסף רופא פולני בשם יאן אוטקבסקי, מצבות שנוצלו לריצוף כבישים, וריכוז אותם ליד ביתו וידע הרבה פרטים עליהם. כעת עוזב הרופא את דיוויצה מקום מגוריו.

בתי הקברות

בית הקברות העתיק ביותר הכיל מצבות עד לשנת ת"ו (1646) והיה ליד רחוב גרובלנה. לפני השואה עוד היו בו מצבות בודדות.

בבית הקברות השני קברו בשנים ת"ו (1646) עד לשנת תקפ"ג (1823) והוא היה בסוף רחוב ברק יוסלביץ ועד לנהר יגלנקה.

כל המצבות שהיו בבית קברות זה הושמדו ע"י הגרמנים בשואה.

בית הקברות שבו השתמשו משנת תקפ"ג (1832) ועד לשואה היה ברחוב למנובסקי. כל המצבות בבית קברות זה הושמדו ע"י הגרמנים בשואה. יהודים רבים הוצאו להורג ע"י הגרמנים בתוך שטח בית הקברות לאחר שנאלצו לחצוב לעצמם קבר.

בית קברות נוסף הוקם ברחוב צמנטרנה בשנים תרצ"ח-תרצ"ט (1938-1939) ובה קברו את אלה שנפטרו ממחלת החולי-רע.

מאת אברהם רוזנצוויג

אופוצ'נה בראשית המאה העשרים

אופוצ'נה בשנת 1905

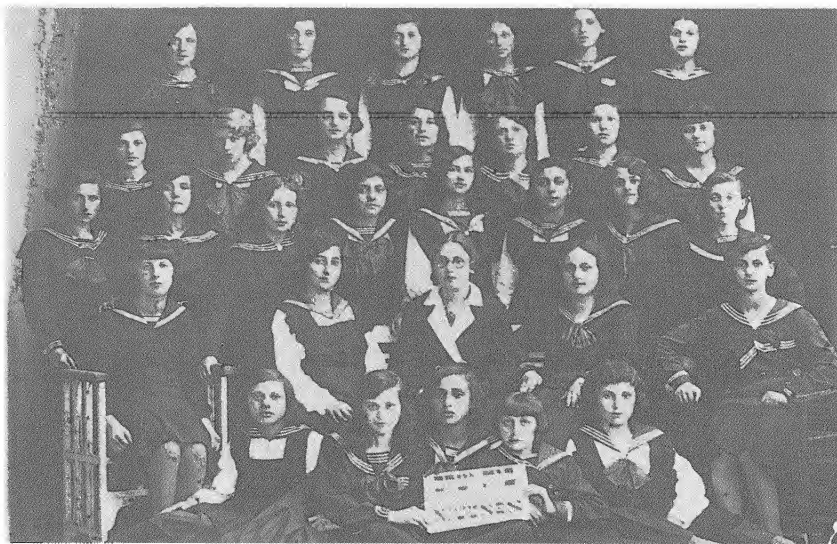
בתקופת גמר מלחמת רוסיה-יפן, היתה תנועת התקוממות של הסוציאליסטים הפולנים על משטר הצאר בדרשם קונסטיטוציה. עבר אז גל של חבלות בעיר אופוצ'נה שהשתתפו בו גם בחורים אופוצ'נאים שעזבו את מקום עבודתם בלודז' והגיעו לאופוצ'נה. בראשם עמד שמואל לודזר ובין אחרים שהשתתפו בקבוצה הלוחמת היו הח"ח פנחס פסס, נחום צויחפסי. 48 שעות היתה העיר רתוקה תחת שלטון ה"שטריקס". הבחורים הסתובבו בעיר עם אקדחים ביד והכריחו את כל תושבי העיר, להדליק לאות אהדה, נרות בחלונות (חשמל לא היה עוד בעיר), בערב קיום ההפגנה נגד שלטון הצאר. באותו יום הופיע פנחס פסס כב"כ ממשלת המורדים, בפני אבי המנוח ר' בריש רוזנצוויג, שהיה אז קבלן לכבישים במחוז אופוצ'נה, ובתור מעביד פועלים דרש ממנו תוך איומים, (עם אקדח ביד) תוספת שכר לעובדים, בהסתמך על חוקת ממשלת המורדים. יומים היתה העיר שרויה בתוהו ובוהו וביום השלישי הגיעה העירה תגבורת צבא פרשים (קוזקים) שהניסה את כל הסטריקס, חלק נמלט למקוה העירונית ע"י ההקדש.

אופוצ'נה בשנת 1914

בעיר היתה בהלה. הודבקו מודעות על גיוס חיל המילואים (ספסקה). אבות לילדים נקראו להתיצב לגוברניה בעיר רדום. התבלטו ביניהם יהודים בעלי זקנים, במדי צבא רוס, ביניהם יחזקאל קאשה-מאכער. אחרי ימים ספורים הופיעו אוירונים גרמנים והפציצו את רחוב היהודים. בין הקרבנות הראשונים היו אפקה בימרדר. נפלו אז 12 חללים. תוך ימים ספורים נכנסו משמרות החלוצ הגרמני. החזית התיצבה כ"ק"מ מחוץ לעיר, ע"י העיירה אינובלידז. תוך חצי שנה נכנס צבא כובש אוסטרי שנשאר בעיר עד לסוף שנת 1918, עד תקופת פולין החדשה. אזכיר נשכחות: התאספנו כמה חברים בדירתנו בסקלה לשם יסוד הפינה העברית. השתתפו: משה אפשטיין, פנחס פסס, בן שחר (מורגנשטרן) ואנוכי. בסיום האספה שרנו התקוה. אני שמרתי בחוץ ע"י התריס הסגור שהשכן שלנו, זקן השוטרים קרשטשינקה, לא יבחין בנו.

אופוצ'נה שנת 18 – 1916

הנוער שהיה ברובו הגדול ציוני, פעל במחתרת משום שחסידי גור הפריעו לכל פעולה ציונית. וכשנכנס הכובש האוסטרי מיד פתחנו בפעולה ציונית רחבה. עזרו לנו בפעולה הציונים יוצאי גליציה. ביניהם הציונים הידועים ד"ר גרשון שיפר ע"ה וד"ר צוייג שהיו אז בין הצבא הכובש בתור שופטים צבאיים. בעזרתם קשרנו קשרים עם המוסדות הציונים המרכזים ויסדנו אז את החלוץ בעיר. הח' משה וינוגרודזקי שהיה אז בין הנוער האינטלגנטי בעיר, נכנס לפעולת הכשרה של הנוער הציוני. כשצבאות הכיבוש האוסטרי החלו להתמוטט, ויהודי העיירה חששו לפרעות, התחיל הנוער להתארגן במחתרת. היינו עורכים התעמלות צבאיות. שימוש בנשק חם והצלחנו לחדור לתוך שורות המחתרת הפולנית. כשהתחילו להתפורר הארגונים הצבאיים למחצה, השתלט ארגון הנוער היהודי שבראשם יחיאל פרומר, וכותב שורות אלה עם אלטר פוקס ועם נשק ביד פרקנו את הנשק מיד הכובשים האוסטרים. השתלטנו במהרה על כל עמדות הממשלה, כבשנו את מחסני צבא הכובש, את ה"פסטונג שטללה" בית-הסוהר. מפקד העיר האוסטרי היה כלוא שבועיים בידי משמר יהודי. כל זה נמשך עד שנוסדה הממשלה העממית הפולנית בראשותו של ראש הממשלה מורטשבסקי ופרקו את הארגון היהודי והחיים חזרו למסלולם. השתתפנו בבחירות למועצת העיר, אלטר פוקס נבחר כחבר מועצת העיר. הנוער היהודי התחיל יותר ויותר להפעיל את המוסדות הציוניים. נוסדה מחדש אגודת ציונית עירונית. עמדנו בקשר חדש עם הועד המרכזי הציוני בוארשה. באה תקופת הפילוג בציונות בין "עת-לבנות" לבין "על המשמר". כותב שורות אלה, כחבר "על המשמר", השתדל

ופעל להפוך את הארגון לתנועת התאחדות. הוזמן לשם כך מרצה אהרן ציטלין, החבר הותיק שאול רוזנבוים, כחבר פוע"צ ותיק, פעל עם חבריו למשוך את הארגון לצד פוע"צ. לבסוף הסתדרו העניינים. חברי פוע"צ נכנעו. היתה פעולה תרבותית רחבה. יסדנו להקה דרמטית עם שחקנית ראשית לובה בורדינה. ראש הלהקה היה אברהם בלום ופיניה צויגהפטיג שהיה מבדח את הקהל. בסוף נחלנו מהלומה קשה, השחקנית ברודינה עזבה אותנו בערב ההופעה. היא התנצרה לאחר שהכירה צעיר נוצרי ממחלקת המכס. מקרה זה השפיע על כל התנועה הציונית בעיר. חסידי גור, ובראשם יודל אפשטיין המכונה "הופצ'יק", התחילו להתנפל עלינו והפריעו לכל הפעולות, אבל אנו עמדנו במבחן. מהעיר טומשוב הגיע אלינו לאופר ובשיתוף עם הח' לבנדיגר יסדנו את הפינה העברית הראשונה. בשיתוף עם חברי המזרחי, אהרן גרינולד וצוקר יצחק, יסדנו את ביה"ס תרבות בעירנו (יצחק צוקר הוא אחיו של פנחס אילון, ראש עיריית חולון ושתי בנותיו נמצאות בישראל).

בית ספר השומר תרבות יושבים במרכז: פוקס דורה ולד בלה יורקביץ (חמילנצקי)
אדו"ה יושבת, במרכז למטה. פלינדר מניה.

ד"ר יוסף פוקס

עיר מולדתי אופוצ'נה

העיירה אופוצ'נה, שוכנת בצפון מערב פולין, מחוז קילץ. עפ"י מקורות היסטוריים, הקהילה היהודית בה היתה נמנית על אחת הקהילות העתיקות בפולין. נוסדה במאה ה-12 לספירת הנוצרים. ובאותה המאה החלה התישבות היהודים בה. במאה ה-14 לספירת הנוצרים, העיר נתפרסמה בשל בת ישראל בשם אסתר. (לא ידוע אם השם אסתר, היה שמה המקורי, או שמא זה היה רק כנוי סמלי, המזכיר את אסתר המלכה מתקופת אחשורוש בשל נסיבות זהות) אשר שבתה את לבו של מלך פולין דאז קזימיר הגדול, אשר נטה חסד ליהודים חסרי בית, בהזמנים לבוא לפולין ולהתיישב בעריה. אך אחרי מותו של שליט פולין שהוא היה ידוע כמלך חסד, העיר השלווה אופוצ'נה, שנתה את דמותה ואת יחסה אל תושביה היהודים. היהודים נאלצו בשל גזירות של השליטים החדשים, להדחק ולהצטופף בין קירות הגיטו שהוקם אז, כדי לא להוות מעמסה על השכנים הנוצרים המסובבים אותם. אך למרות כל הרדיפות ותנאי הגיטו בהם היו נתונים, היהודים לא הזניחו את פתוח מוסדות הדת שלהם. כך למשל בית הכנסת שנבנה לפני בערך 300 שנה יצאו לו מוניטין, והיה גאוותה של הקהילה. הביה"כ הזה נחרב ע"י הנאצים ימ"ש בתקופת הכבוש, במלחמת העולם השנייה. כן התפרסם בית העלמין העתיק של העיירה, בו מצאו מנוחתם גדולי העיר, רבנים מפורסמים כמו רבי הרשלה אופוצנר שהיה נכדו של הרב הגאון רב צבי, בעל "גאון צבי".

כאחד השרידים הספורים, של משפחת פוקס שמוצאה מאופוצ'נה, השורות הבאות, מוקדשות לזכר משפחתי המסועפת, שבניה נספו רובם ככולם, בתקופת השואה הי"ד. סבי יצחק פוקס ז"ל היה נחשב לאב המייסדים של תעשיית שמני המאכל בעיירה זאת, והפצתם בסביבה הוא היה בעליו של בית הבד היחידי בעיירה, אשר שמו הלך לפניו. אבי נתן פוקס ז"ל הלך בעקבותיו, והמשיך במסורת של אביו בתחום הזה. אך מרבית מזמנו, הקדיש לפעילות צבורית, שנים רבות כהן כראש הקהילה המקומית, שתפקידה היו מגוונים, ולעתים אף מסובכים וחסרי פתרון. אמי חיה רבקה ז"ל היתה בתו של הרב ר' שרגא פייוול לאופר. גם בפעילות הצבורית אמי ז"ל שמשה כעוזר כנגדו. והתמסרה לפעילות בעיקר במוסדות צדקה מקומיים אשר עליהם היתה גאוותם של בני העיר כמו המוסד בקור חולים, אשר עסק במתן סעוד לחולים הכנסת כלה, ומתן בסתר לנצרכים וכו'. גם הם נספו בתקופת השואה הי"ד. היו לי 3 אחים ו-3 אחיות. אחותי פלה היתה הבכירה במשפחה, היתה נשואה

לאביגדור כמילניצקי, אשר עסקו היה כריתת עצים ביערות הסמוכים והספקתם למנסרות. להם היו מספר ילדים שאף אחד מהם לא שרד. אחי פיניע היה גם נשוי ואב לילדים, עסק בתחום תחבורה צבורית, היה בעליו של מספר כלי רכב לנוסעים. אחותי דבורה התפרסמה כבחורה משכילה, והיתה פעילה בארגוני הנוער המקומי, היתה נשואה לאהרן פוקס (קרוב רחוק). אחותי חנה השתתפה בתחרות מלכת היופי בפולין, ואגב גם זכתה בכתר היופי. גם עליהם עלתה יד הכורת בתקופת השואה הי"ד. גם גורלו של אחי הצעיר משה ומשפחתו לא היה שונה מזה של יתר בני המשפחה, אשר נספו, הי"ד. אחי יצחק עם משפחתו מתגוררים בארץ, וזאת אני זוקף לזכותי, שכן בבקרי בארץ בשנת 1933, עודדתי את אחי לעלות ארצה, ולהסתדר בה.

המלכה אסתרקה מאופוצ'נה

מאת ד"ר יוסף פוקס

זה נקרא כמעשה יפה אודות בתו של חייט עני שמצאה מסילות ללבו של המלך הפולני הגדול – קאזימיר הגדול (1370 – 1333).

זוהי עובדה היסטורית חשובה ביותר בתולדות יהודי פולין. קהילת אופוצ'נה היא מהותיקות ביותר בפולין. בראשית המאה ה-14 התפרסמה ע"י אסתרקה. לאסתרקה ולמלך נולדו שני בנים – ניעמערז ופלקה – שקבלו חינוך קתולי. לעומתם הבת קבלה חינוך יהודי. הרבה מאצילי פולין השתייכו לקאזימיר ולאסתרקה, כמו משפחות לובינסקי, ניעמיר, ניעמריז, נימרובסקי ואחרים.

המלכה אסתרקה העניקה כתרים לשלשה ספרי תורה. היו אלה כתרים כה יפים שהמלך פראנץ יוזף בביקורו באופוצ'נה ביקש שיתנו אותם לו כמתנה על מנת לשמור אותם במוזיאום של וינה. היהודים יצאו לקראתו עם ספרי התורה והכתרים בראשם. כך ראה אותם הקיסר והקהילה, כמובן, לא יכלה לסרב לקיסר. בנפול הקיסר הוחזרו הכתרים לקהילה היהודית בבראד.

קאזימיר הגדול היה, כידוע, ידידותי מאד ליהודי פולין. הוא ביצע רפורמות שאפשרו את התפתחות יהודי פולין. הוא גם חידש את הפריבלגיות של יהודי פולין שניתנו בשנת 1264 ע"י המלך בוליסלאב. הוא יצא כנגד עלילות הדם שיזמה הכנסייה הפולנית על יהודי פולין. הוא דן למוות פולנים שחטפו ילדים יהודים כדי להביאם לשמד. הוא שחרר יהודים שהאשמו ב-1384 בהרעלת בארות שמהם כביכול מתו אלפים ורבבות ("המות השחור").

הפולנים האנטישמיים האשימו את המלך שהוא ידידותי ליהודים בגלל אשתו היהודית. היהודים היו אסירי תודה למלך. כשהתחתנה נכדתו אליזאבט, נתן לה גביר יהודי מקראקא 400.000 פלורנים מזהב.

אופוצנה

עיר ואם בישראל

תוכן שער ג'

73	אופוצ'נה אשר היתה ואיננה עוד. פרוש חיים
91	אופוטשנה תרגום באידיש פרוש חיים
107	מייך רבקה-לה באידיש פרוש חיים
109	מי ומי ביהודי אופוצ'נה פרוש חיים

חיים פרוש

אופוצ'נה — אשר היתה ואיננה עוד

אופוצ'נה שוכנת בין העיר טומשוב-מאזובייצק ובין העיירה קונסק-קינצק. משנת 1918 השתייכה אופוצ'נה למחוז קילץ. סמוך לאופוצ'נה היו העיירות פשיסחא, דז'עוויצה, אודז'נול, גלנוב, ז'ארנוב, וילקאבולקה ביליצ'וב. תושבי אופוצ'נה מנו 11.000 נפשות ושליש מהם יהודים.

במלחמת העולם נוספו לאופוצ'נה פליטים יהודים מפלוצק, למאוזה, פלונסק, לודז' וכו', ומספר היהודים הגיע ל-4000 נפש. קהלתנו היא קהלה עתיקה. ישבו בה צדיקים מבית פשיסחא. האחרון שבהם, ר' אלתרל, הובל למחנה בירקנאו והחזיק מעמד בבלוק 9 במחנה קרנטנזה עד לסוף שנת 1944, על סף השחרור יצאה נשמתו.

עד לשנת 1929 שלטו בקהילה אנשי אגודת ישראל יחד עם הבלתי מפלגתיים. היו"ר הראשון של הקהילה היה ר' מאיר בלאט שהיה בעל טחנת קמח. הוא ניהל את הקהילה משנים 1916 — 1917. מאלה שסייעו לו ושיתפו אתו פעולה היו דב סנדל, לייבל ברנט, יצחק וינברג, ר' חנוך הניך ואחרים.

בשנת 1929 עברה הנהלת הקהילה לידי החוגים הציוניים. בראש הקהילה עמדו מר אלתר פוקס — ("על המשמר") ושיתפו עמו פעולה מר יצחק פרל (המזרחי) שאול רוזנבאום (פועלי ציון) 0.3. (ציונים-סוציאליסטיים), מאיר סרנה (פועלי ציון), אברהם בוימרדר, לייבל וואלד (ציונים כלליים ועוד.

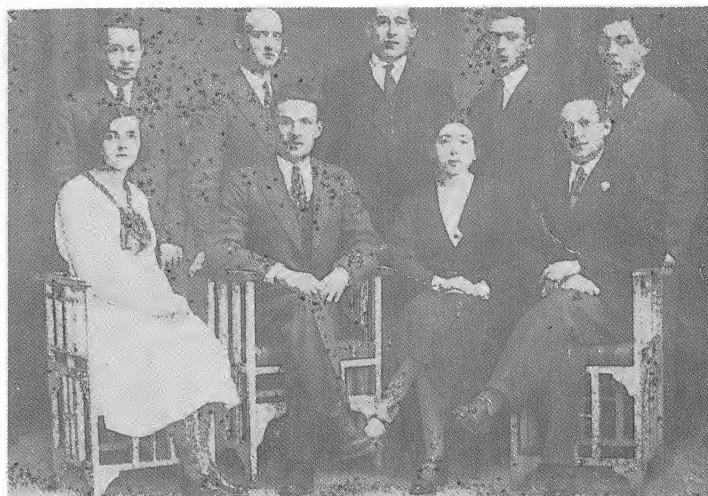
עיקר פרנסתם של יהודי אופוצ'נה היה על המלאכה כגון: עור, הלבשה, סנדלרות, תפרות, חייטות, כובענות, שענות, צבעות, נגרות, מסחר בדים, מסחר פירות (נהוג היה לשכור גני פירות בראשית הקיץ ואת הפרי מכרו בסוף הקיץ). היו שהתפרנסו ממכירת סחורה בכפרים.

עשירים גדולים רבים לא היו. יחידי הסגולה העשירים — החמלניצקים — התפרנסו מתנורי סיד, מפעלי זכוכית, מפעלי ברזל. סוחר עשיר אחד, וינוגרד שמו, סחר ביערות. אלה השתייכו למעמד היותר מכובד שבעיר. בעיר באיזור שנקרא בלוניא היה קים בית מלאכה לעיבוד עורות שמהם התפרנסו עשרות משפחות, בסוגי העבודה השונים של בית המלאכה. הרוב בהם היו משפחות פיינר, שיווצקי, גולדשטיין, זלצברג, וכו'.

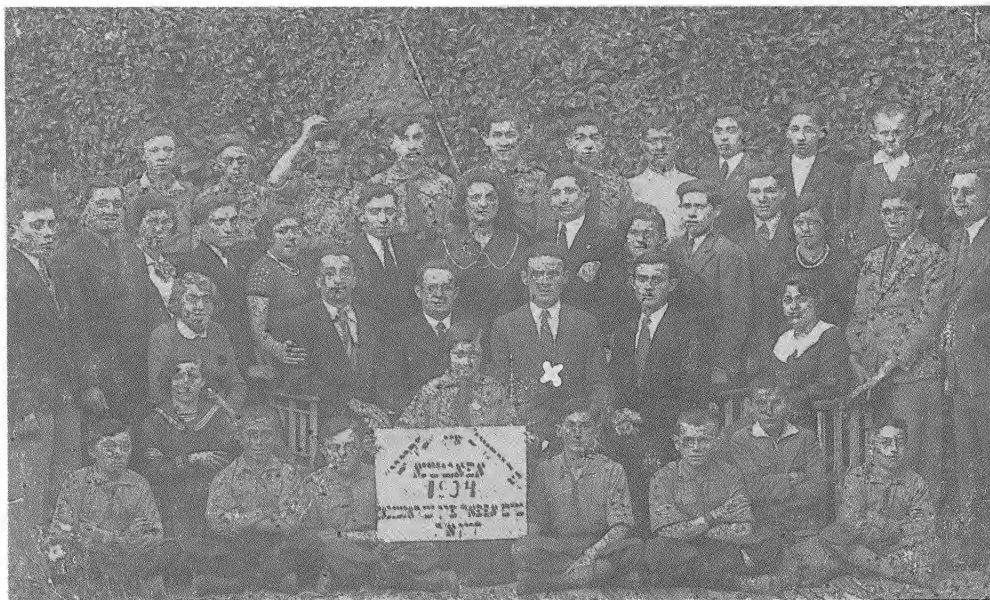
הבנק הראשון הקואופרטיבי נוסד מיד לאחר מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1916, בהנהלתו של מר גוטסמן ובהשגחתו של מר שושקס. האמצעים המוגבלים שעמדו לרשותם לא הספיקו ולכן התארגנו בעלי המלאכה ויחד עם הסוחרים הזעירים יסדו בשנת 1928, בנק לעצמם. בכספי הבנק הם קנו כלי עבודה והתפרנסו מפרי עמלם. לקראת החורף היו רוכשים בכספי הבנק עצים ופחמים להסקה ושלמו את ההלוואה בתשלומים ללא רבית הקורא כיום על חיי היהודים בעיירות הקטנות בפולין, יתמלא תמיהה על כושר ההישרדות שלהם. איך יכלו לחיות בתנאים כאלה ולשמור על צלם אלקים?)

ארגוני העזרה. מאז שאני זוכר את עצמי, מלודז', ומאופוצ'נה, היו יהודים מוסרים נפשם לזולתם. מוסדות מגוונים לעזרה היו: לינת הצדק, ביקור חולים, הכנסת כלה וכו'. היו יחידי סגולה שלקחו על עצמם את האחריות לעזור באופן אישי כמו מאיר סוסנובסקי, האחים משה ולייביש ליטמן שתמכו בנצרכים בעילום שם, בעיקר ביהודים מכובדים "יורדים". בין התומכים בעזרה זו היתה העסקנית המפורסמת בעירנו גב' איידל צ'רקס, שהיו קוראים לה "הגבאית". פעמים אחדות ביום היו רואים אותה ללכת עם סיר ומרק. היא כבר ידעה איך למצוא את החולה, או סתם יהודי זקן שהיה זקוק לקצת מרק חם. היו כאלה שביקרו את הדרך הזו של הגשת עזרה הלוואי שבני דורנו ילמדו את המידות הטובות של אבותינו.

אחוות יהודים היתה בשעת מצוקה. הצטיינו בכך: לייביש רבינוביץ, אברהם בוימערדר, יחזקאל קויפר, לייבל ברנט, אליעזר חמלניצקי, רושקה פרומר, בלומלה לבקוביץ, מלכה ציגלר, פייבל זינגר, יעקב ברוידא, רחל פרוש ואחרים. במטבח הציבורי עסקו יצחק חמלניצקי, ה' נעקלבאום, נתן וולטמן, ברל גלר, מאיר יחיאל רוזנבלום. היו יהודים שנתנו גמילות חסד לסוחרים זעירים שנסעו בימי השוק לכפרים סמוכים וקנו עופות, חמאה, ביצים ושלחו אותם לוורשה, ללודז' והחזירו את התמורה בסוף השבוע. לא ידוע לי אפילו על איש אחד שהפר את האימון שנתנו בו.

חברי הועד של פועלי ציון צ.ס. בשנת 1933

לרגל נסיעתו של חבר רוזנבוים שאול לישראל 1934.

חוג הדראמטי: יושבים משמאל. בלזיצקי שרה. פרש חיים. לזין גדליה ונאכה. בוריצקי אברהם רוזנבוים שאול זילברגלייט לייביש. טפר פרל. עומדים: שטיינבוין מנדל מלץ ישראל, מילצקי יוסל. ברגר שמואל, זלוטוגורסקי יחיאל מרקוביצקי שרה, רוזנבלום עקיבא, מילצקי מניה.

פעילי פועלי ציון צ.ס. 1934

אגודת הפועל 1930 יושבים משמאל לימין: אברהם אלע חמלניצקי — שמעון זלצברג, שמואל רוזנטאל, חיים פרוש, א. ארטמן, מאיר זלצברג, אליעזר גולדשטיין, הרשל רפלוביץ, מ. קורמן

קבוצת כדורגל "הפועל" 1930 1 פרוש חיים 2 רוזנטאל שמואל 3 זלצברג מאיר.

מפלגות פוליטיות, ארגוני נוער וספורט

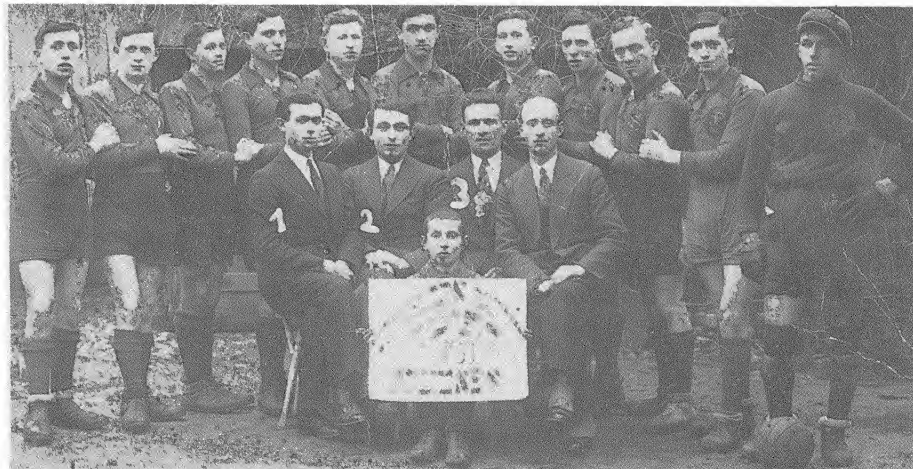
אגודת ישראל, ציונים כלליים, מזרחי התאחדות, פועלי ציון צ.ס. גורדוניה, פרייהייט, החלוץ, העובד, ליגה למען ארץ ישראל העובדת, בית"ר וכו'. החוג הדרמאטי אורגן ע"י ההסתדרות הציונית עוד ב-1918 בהנהגתו של אברהם בלזם. לאחר מכן עמד החוג תחת השפות פועלי ציון צ.ס. והיה קיים עד לחיסול הגיטו. הספריה היהודית עמדה תחת השפעת קולטורה – גוף בלתי מפלגתי. לאחר מכן היו ספריות אצל פועלי ציון צ.ס.; התאחדות – גורדוניה, ספרית בורוכוב סובסדה ע"י העיריה. בית הפועלים הראשון נוסד בשנת 1917 והוקם בביתו של שאול רובין. לאחר מכן עבר לאולם גדול בביתה של גב' קובלסקי. בשנים האחרונות היה ברחוב קילינסקיעגו 4. מנהלי בית הפועלים היו שאול רוזנבוים, לייביש אייזנברג, ישראל חמלניצקי, יחיאל מאיר רוזנבלום, אברהם בריצקי, האחים נח ויחיאל קורמן, אפולניארי, אייזיק ויוסף מילצקי, שלום חוינאווסקי, ישראל מאיר מאלץ, יחיאל זלוטיגרסקי חיים פרוש ועוד.

ארגון הציונים הכלליים היה בביתו של הרשל רויפה. מנהיגי הארגון היו משה ווינגרודסקי, לייבל ואלד, אברהם בוימבדר, אליעזר יעקלס, משה רייכוורגר, אדם, פרידלברסקי – היו"ר האחרון. הוא היה גם היו"ר האחרון של ה"יחידנראט". בהסתדרות המזרחי היו פעילים יצחק פרל, יצחק צוקר, חיים דוד טננבוים, ועוד. בראש תנועת הנוער דרור (פריהייט) עמדו רחל-לאה הולנדר, פרידה רייזווינג, גדליה לויז, ישראל-יצחק רוזנבלום, שמואל נירנברג, חיים פרוש ואחרים. בשנים

1920 – 1922 היה רוב הנוער בארגון הנער פרייהייט שהיה לו אולם עצמאי בבית של נחום צוויגהפטיג (במארק-פלאץ).

בחוג הדראמטי לקחו חלק אברהם בלום, הזוג פלינדר, רוז'קה בלום, דוד זלוטוגרסקי, ראובן פרוש, פיניה צוויגהפטיג, דראלה, לובה בורדונה, אלט, גדליה, ואחותם נכה לוין, חיים פרוש, רבקה'לה מרקוביצקי, שרה בלוז'צקה, פרל טפר, מנקה פלינדר, גיטל חמליניצקי, צאטל חמליניצקי, לייביש זילברגלייט, יעקב רוזנבלום. (שמאלץ).

בשנת 1915 נוסד קלוב הספורט "הפועל", שהיה ארגון הספורט היהודי היחידי בכל המחוז. הקלוב הקים חוגים ספורטיביים שונים כמו כדורגל, כדוריד, כדור-סל, אטלטיקה קלה, פינג-פונג. עד לשנת 1930 היו כל החוגים בעיר פעילים במסגרת קלוב הספורט של הפועל.

כדורגל הפועל 1933 (1) חמליניצקי אלא (2) מילשטיין יוסף (3) רוזנבוים שאול.

בשנה זו הוקם ע"י חוגים ימניים קלוב הספורט מכבי. מנהיגיו היו: שמואל רוזנטל, אברהם-יצחק ופייבל גדליה. יוסף ופייבל זינגר, מאיר ושמעון זלצברג, אלעזר, חיקה ומינה גלר, זאב חמליניצקי, משה חמליניצקי, אליעזר גולדשטיין, פיניע קופער ואחרים. החוגים העשירים עזרו רבות לקלוב זה ואפשרו את התפתחותו. באולם הגדול שהשתייך למשפחת חמליניצקי, הם אף קבלו מכשירים שונים למטרות ספורט. היתה להם ספריה. באולם זה הציגו הצגות שונות לטובת קרן קיימת לישראל ובתי הספר של "תרבות" גם החוג הדראמטי של פועלי ציון נדבו הצגות ללא תשלום למוסדות בעזרתם של חייה שרה ומאיר סרנה, פלינדר, חיים פרוש ומרילה רובינק. מעט נשארו מנוער מופלא זה. ממש לא ניתן לתאר את העבודה הנפלאה שנעשתה ע"י נוער עובד ועמל, שציפה וקיווה לעבור להכשרה ולהכין אתך עצמו לעליה לארץ-ישראל. על כל אחד מהם אפשר היה לכתוב ספר על עבודתו היומיומית שנעשתה בפשטות כה רבה, מבלי לחכות לכל שכר. במיוחד היה פעיל הנוער של "גורדוניה" שלא חדל מעבודתו עד ימי השואה של יהודה אופוצ'נה.

הנהלת "מכבי" באופוצ'נה 1935 : 1) גדליהיי אברהם 2) צוקר חיה 3) רובינק הנריק 4) כרמי זאב (חמילניצקי) 5) זלצברג מאיר 6) רוזנטל שמואל.

נקודת ההכשרה באופוצ'נה עמלה קשות להשגת יום עבודה, אפילו בעבודה קשה ומייגעת. רק בזכות זה המרכז להכשרה חקלאית של גורדוניה היה חוקי גם בשנים 1940 – 1941. במסגרת זו פעלו פעילות אקטיבית בעניינים שונים. אחד המנהיגים היה הלוחם הנודע בגיטו וורשה אליעזר גלר שעבד עם קבוצת צעירים בבית חרושת למברשות על שם תבן (תבנסי וורקה) שפעל לטובת יהודי אופוצ'נה. על שמו הוקמה מצבת זכרון בכניסה למעלה החמישה. מקבוצה זו נשאר בחיים אהרן חמלניצקי (כרמי) מלוחמי גיטו וורשה.

[עלי להעיר כאן על דבר מוזר ומעניין. בשנת 1934 ארגנה הממשלה הפולנית מחאה גדולה נגד ההיטלריסטים שרצו לספח את האיזור של דנציג ולגזול מהפולנים את הים. הנער היהודי על כל ארגוניו השתתפו במחאה זו. בשעה שהפולנים צעקו בוז להיטלר, הצטרפו היהודים לקריאה זו. לאחר ההפגנה ולאחר ההצדעה מעל במת ההצדעה, ניגש הקומנדט של המשטרה זאוואדסקי ואמר: אתם לא הייתם צריכים לצעוק "בוז להיטלר" שהרי הגרמנים הם ידידנו. עניתי לו בקול כדי ש"הגדולים" ישמעו: איזה ידידים הם הרוצים לקחת לנו את הים?]

רק מעטים עלו ארצה, חלק מאלה שעלו ארצה לתערוכת יריד המזרח בשנת 1936 חזרו לפולין. רק החלוצים התגברו על כל הקשיים ונשארו בארץ-ישראל בקיבוץ או בעיר. חלק מהם עזב משפחות עשירות ועלה לארץ. הם שרפו מאחריהם את כל הגשרים אל העושר והעדיפו את העבודה. אבל החלק הגדול של הנוער החלוצי איחר לעלות. חלק הספיק לעלות בעקבות ילדיהם שעלו לארץ. כך ניצלו הם וניצלו בני משפחותיהם. האם תדע ההסטוריה להעריך את פעלם של בנות ובנים אלה שעזבו משפחות עשירות ובאו לבנות ארץ לעם ישראל בליגה למען ארץ ישראל העובדת התרכזו ארגוני הנוער: החלוץ, גורדוניה, העובד, פרייהייט. הספריות המאוחדות של גורדון ובורוכוב התקיימו גם לאחר כניסת הנאצים לעיר. את הספרים החשובים שמנו בארגונים ובלידות שמנו אותם בעליית הבית של משפחת קוֹלסקי, שבה שכן פעם בית העובד (ארבייטער היים), ולאחר מכן היה בית הספר תרבותי; גורל הספרים לא ידוע.

האנטישמיות החבויה ברוב האומה הפולנית התעוררה. הועמדו משמרות ליד העסקים היהודים, שלא היו בסביבות יהודיות שמנעו מפולנים לקנות אצל יהודים; נשמעו הכרזות בלתי פוסקות שהיהודים הם "אזרחים ממדרגה שניה". הפולנים הכינו את הרקע לגרמנים הנאצים לרדות ביהודים.

מיד בהכנס הנאצים לאופצ'נה, הם החלו ברדיפות היהודים. בכל ערב הם נכנסו לבתי יהודים והציקו ליושבים בהם גם מבחינה מוראלית וגם מבחינה מעשית. במשך שנים הם ספגו את התורות של גבלס ושטרייכר. להציק ולפגוע ביהודים היה להם לעבודה נעימה. בבתים של שמחה זילברניג, הרשל קוטשווסקי, שוורצמן, לנסברג, הם היכו נשים וגברים, הכריחו נשים להתפשט, היכו במקלות וברובים. פניות תקיפות אל האחראי הגרמני, השפיעו השפעה מסויימת. שרה גורדון-ווירניק מנהלת בית הספר "תרבות", היתה המתורגמנית של מושל המחוז הגרמני ובהשפעתה השתדלה להקל על סבל היהודים.

בשלב הראשון של הפעילות האנטי יהודית של הנאצים היתה ההוראה שכל יהודי חייב ללכת בטלאי-צהוב. לאחר מכן נוסדה מועצת יהודים. "יודנראט" הגרמנים שלחו יהודים לעבודת פרך. החלק הארי של היהודים העשירים שלם כופר ושוחרר מהעבודה. לראש המועצה היהודית – היודען – ראט – נבחר מר פרידלברסקי וסגנו היה מרדכי רוזנטל. החברים של היודען-ראט היו בחלקם מעסקניה הקודמים של הקהילה. (רוב חברי המועצה מילאו את הפקודות לפי צו השלטון. רובם של חברי המועצה והשוטרים היהודים לא היו בסדר, אף שיחסית לשוטרים אחרים היו שוטרי אופוצ'נה היהודים אדיבים יותר). נאסר על יהודים ליצור דברים חדשים. לחייטים, סנדלרים ובעלי מלאכה אחרים הותר רק לתקן דברים ישנים. אלה שעשו דברים חדשים נאסרו ונענשו. לא נתנו ליהודים מנוח והציקו להם בצורות שונות.

בנובמבר 1939 שרפו הנאצים את בית הכנסת. לפני שריפת בית הכנסת קיבל סגן היו"ר של "המועצה היהודית" פקודה להביא 5 פחים מלאים בבנוזין. הפקודה, כמובן, נתמלאה. בשעה 7 בערב נראו שלהבות של אש פורצות מבית הכנסת. היהודים מיהרו לבית הכנסת כדי להציל את כלי הקודש, אבל הגרמנים לא הרשו ליהודים להגיע עד לבית הכנסת. לעומתם הנוער הפולני חגג. עשרות נערים פולנים חדרו לבית הכנסת ושדרו ככל שיכלו. ארון הקודש על תכולתו, הספרים, הספסלים עלו באש. רק כתלי בית הכנסת נשארו. בית הכנסת היה גבוה וחזק. הפחים שהמציאו היהודים נתגלו לאחר מכן ע"י בית הכנסת.

לבית המועצה היהודית היה מגיע גם הדואר שהגיע עבור יהודי העיר. כן גם פעל הדואר אל חוץ לארץ. לכאן הגיעו חבילות העזרה של הגוינט ושל יהודים אחרים.

לחם חולק לתושבים עבור שבוע, אבל הכמות הספיקה ליום אחד. מיום – ליום גבר הרעב בעיר. עסקנים החלו להתארגן, כדי לעזור לרעבים כפי היכולת בתקופה זו. לחם ב"שוק השחור" ניתן היה להשיג, אבל העניים לא יכלו לשלם את המחיר. לילדים היה מספיק לחם שכן התארגן עבורם מטבח ציבורי ע"י יצחק חמלניצקי בעזרת כמה עסקנים. לא משפחה אחת ניזונה מן המטבח הציבורי וזה היה האוכל היחידי שיכלו להשיג. מטבח ציבורי הוקם גם ב"בית יעקב" ואף הוא סייע למיעוטי היכולת.

עזרה גדולה ניתנה ע"י אלה שפעלו במסגרת ז.ס.ס. (ארגון לעזרה הדדית יהודית יידישע זעלבסט הילף אורגניזציה) חלק מן העזרה הגיע מהמרכז אשר נוהל ע"י ד"ר טיטש וד"ר וויכרט. העבודה באופצ'נה נוהלה ע"י לייביש רבינוביץ, נלקנבאום, רושקה פרומר, אברהם בוימדר, יחזקאל קויפר, יעקב ברידא. הם פעלו בעזרה רפואית, תמיכה כספית וכו'. הם שכנו ב"בית יעקב" שנמצא במרכז הרובע היהודי. שם גם היתה המזכירות של החלוצ'.

ביוני 1940 דרשו הגרמנים 500 צעירים לעבודה בביצורים שהגרמנים עשו מעבר ללובלין, ליד נארו. הגרמנים הבטיחו ל"מועצת היהודים" שיקחו רק רווקים. הרווקים לא מיהרו להתייצב והתנדפו במהרה מתוך העיר. הם התחבאו בכפרים, בשדות שבהם היתה החיטה גבוהה. אנשי הגיסטאפו מיהרו להכנס לבתים ותפסו יהודים מכל הבא ליד, מכל הגילים. כל אלה רוכזו בבית הכנסת ושם ועדה מיוחדת עם רופא הוציאו את הזקנים, החולים, אלה שהיו אבות לארבעה ילדים, כל אלה שנשארו נשלחו, בלבוש הקיץ שבו נתפסו, אל הרכבת, כששמר כבד מלוה אותם. לא נתנו למשפחות לגשת אל הנתפסים ולתת להם בגדים או אוכל.

רק כעבור שבוע ימים נסעו היו"ר של המועצה וסגנו באוטו משא גדול שהיה מלא בבגדים, מצרכי אוכל — שהמשפחות שלחו אל המחנה שרוכזו בו בני אופוצ'נה. 420 מבני אופוצ'נה היו במחנה הזה וכולם חזרו בשלום עד לסוף נובמבר, מלבד אחד — חתנו של מר שווינר שנספה שם. אחד מהקבוצה — יצחק ביאלוריבסקי ניצל את ההזדמנות, חצה את הנהר בוג ועבר לחלק הרוסי של פולין וכך ניצל משואת יהודי פולין. הוא חי כיום בישראל והקים משפחה יפה, עם בנים ונכדים. רבים יכלו לעשות כמוהו, אבל אז עוד לא ידעו היהודים ולא האמינו שהגרמנים ישמידו את מרבית העם היהודי במחנות השמדה.

הקמת הגטו

האיכרים הפולנים הגיעו כרגיל ביום השוק עם עגלותיהם. באותו יום הוכרחו היהודים לעזוב את מקומות מגוריהם ולעבור לאיזור שהוכרז כגיטו. לבתי היהודים נכנסו תושבים פולניים, מבלי שהיהודים הספיקו לקחת מטלטליהם ורכושם. הפולנים רכשו את רכוש היהודים בפרוטות. פקודת ההעברה ניתנה ב־7 בבקר ועד לשעה 12 בצהרים היו היהודים צריכים לעזוב את בתיהם. על היהודים נאסר לשוב אל בתיהם ועונש מוות הוטל על מי שיעשה זאת. רבים משכני היהודים חיכו בקוצר־רוח לשעת הפינוי כדי להיות בעלי־בתים על רכוש היהודים.

כשהיהודים התיישבו בגיטו נפתח בו בית חולים מיוחד ליהודים בבית הספר על שם אסתרקה. גם בשנים 1916 — 1918 היה בבית הספר הזה בית חולים למחלות מדבקות. בית החולים מילא את תפקידו עד לסוף המר של יהודי אופוצ'נה. מנהל בית החולים היה גולדברג, בנו של בעל החווה מדלשוויץ, שנדבק מהחולים ומת. רוב עובדי בית החולים נדבקו מהמחלות של החולים.

לבית החולים היו הוצאות מרובות. המועצה היהודית חיפשה דרך איך להשתחרר מניהול בית החולים. הוכרז על אספה כללית ובחרו בוועדה של שלשה אנשים שתטפל בהחזקת בית החולים; יעקובוביץ — ספר פליט מלודז' שהיו לו קשרים

טובים עם הגיסטאפו. הוא היה מספר אותם לשביעות רצונם ולא פעם תוך כדי עבודה היה שומע מהם על מה שעתיד להתרחש, והיה מוסר זאת להנהגת היהודים. הוא עזר ליהודים רבים. החברים האחרים היו יעקב שלמה גוטסמן – עסקן ידוע וכותב שורות אלה – חיים פרוש.

בחצר בית החולים היתה רפת קטנה של פרות חולבות. (ליהודים אסור היה להחזיק פרות). הרפת היתה אמורה לספק את החלב לבית החולים, אולם כמויות של חלב הועברו גם ליהודים בגיטו.

בית חולים יהודי בבניין אסתרקה ההנהלה: (1) פרוש חיים (2) ד"ר מינטקיביץ (3) דר רייס אלא (4) יעקב שלמה גוטסמן (5) יורקביץ אז"זה (חמילנצקי)

הגיסטאפו נמנע מלהכנס אל בית החולים מפני שהיו בו כמה מחלקות למחלות מדבקות כמו טיפוס הבטן, דיזנטריה.

מחוץ לטיפול בחולים, טיפלנו גם בדברים אסורים. למשל: הכנסנו לבית החולים פרוות של יהודים, שהיו אמורות להמסר לידי הגרמנים לפי החוק שהוצא על ידם. (ליהודים היה אסור ללבוש פרוות). את הפרוות שמנו במרנוח שבין התקרה לגג ("בוידעם"). לייביש זילברגלייט היה מוכן לקחת על עצמו את האחריות, אם ניתפס, ולהודיע שחברים אחרים בהנהלת בית החולים – גוטסמן, יעקובוביץ ואנכי לא ידענו על המחבוא ועל הפרוות שהונחו שם. במקום זה גם הסתרנו יהודים שנדרשו ע"י הנאצים. כאמור, חששו הגרמנים להכנס לבית החולים, שמא יידבקו מהמחלות המדבקות שם.

המצטיינים בבית החולים היו: ד"ר מינטקיביץ – הרופא הראשי, ד"ר אלה ריי (חמלניצקי), ד"ר גוטרמן ואשתו אדוזה לבית חמלניצקי, יחיאל שפיץ, לייביש זילברגלייט והנערה חיהלה אפשטיין. אבל כל הפרסונל היה מסור מאד.

הקרבנות הראשונים של היציאה מחוץ לגיטו היו בני משפחת פליטים שישבו באופוצ'נה. כפי שכבר כתבתי היו באופוצ'נה פליטים ממלאווה, פלאצק, פלונסק, לודו' וילון וכו' – כשש מאות במספר. הם יצאו מהגיטו, כדי למצוא מקום עבודה ופרנסה, משום שחתיכות הלחם שקבלו מהמטבח הציבורי לא הספיקו להם.

המשפחה כללה אם, בן, בת וחתן. הם יצאו לכפרים וסחרו – עד שפגש בהם הרוצח הגרמני הידוע לשמצה בדרגת מייסטר – מוריץ. הוא היה חסיד מושבע של חוקי הנאצים. הוא ירה בכל בני המשפחה והרגם. לאחר הרצח הוא הופיע בפני דיוויזיה היהודית ופקד עליהם לאסוף את ההרוגים, תוך התבטאות; קחו את הטינופת הזאת והביאו אותם לקבורה. היו אלה ההרוגים הראשונים באופוצ'נה.

עם שילוח חלק מהיהודים תושבי פלאצק והעברתם לאופוצ'נה, הועבר אלינו גם ד"ר ווידובסקי שהחל לעבוד בבית החולים היהודי. הגב' טולה פלודרבלום נבחרה כמנהלת בית החולים (למרבה הצער היא לא יכלה לשרת זמן רב את החולים, כי היא בעצמה חלתה במחלת הטיפוס ונפטרה לאחר זמן קצר). בין הבאים היה גם אברהם אש, בן דודו של הסופר המפורסם שלום אש. גם הוא חלה כתוצאה מההדבקות ומת. לפליטים היה קשה יותר מאשר לתושבים. היתה להם בעיה להשיג מקום מגורים, אוכל להחיות את נפשם. לא היה להם מה למכור על מנת להתפרנס. רק בכח האמונה היהודית החזקה הם החזיקו מעמד.

הוצאה פקודה מטעם הגסטאפו להטריד את ההנהגה היהודית – המועצה היהודית, המטבח הציבורי בכל הנוגע לטרנספורט חדש של יהודים שעמדו להגיע מטומשוב-מזובייצק. היה צורך לאפות עבורם לחם, לבשל אוכל חם. כשהקרונות נפתחו פרץ מתוכם זרם חם מההבל של המוני הבאים. בין הבאים היה דודי ר' שלמה פרוש ובתו שיינדל עם בעלה ושני ילדיה. הוצאתי אותם והבאתים אל ביתי. יתר הבאים חולקו בין תושבי העיירה בגיטו. משפחות אחדות שוכנו אצל דודי ר' יעקב פוקס, רבים שוכנו בבית המדרש שאכלס את הגברים. הנשים הועברו לעזרת הנשים של בית הכנסת הגדול. חלק מהבאים חזר בסתר לטומשוב.

אירוע חשוב ומרשים היה המפגש הליגאלי היחידי שהתקיים ביוני 1941 בבית המדרש. האסיפה נקראה על ידי ה"יודנראט" כדי לארגן עזרה עבור בית הספר לחקלאות של גורדוניה. האסיפה נוהלה ע"י צבי גרינוולד ואהרן חמלניצקי ואחרים. באספה זו נמסר דו"ח על מצבם הנורא של יהודי וורשה. הדו"ח זעזע את השומעים וכלם כאחד החליטו להגיש עזרה מהמעט שביכולתם.

בחדש ינואר 1942 עשה הגסטאפו חיפוש ברובע היהודי "בלאניע" שבו היו בתי החרושת לבורסקאות. הם מצאו עורות מעובדים וקנסו את כל אחד מהבורסקאים בקנס של 1000 מארק. בשעה שהבורסקאים הביאו את התשלום, לא היה שום גוף שהיה מוכן לקבל את הכסף. נמסר להם שעליהם לחכות לשוברי תשלום מיוחדים. אבל בסוף פברואר באו אנשי הגיסטפו ואסרו חלק מהבורסקאים: אברהם גולדשטיין – עסקן ציוני ידוע, חבר הוועד של ההתאחדות; לייביש רויטמן, חתנו של שמואל פלטס; מאיר שיוואצקי – לא היה בביתו והם אסרו את אשתו חנה. כך קרה גם במשפחת סטיזנר. כשהגענו לאושוויץ, סוף אפריל 1942, עוד מצאנו את חנה שיוואצקי בין החיים. האחרים לא יכלו לשאת את הסבל, הרעב והעבודה הקשה ובמהרה הפכו ל"מוזלמנים" ובעקבות זה – המוות.

חמשה שבועות לאחר מכן הובאו לבירקנאו-אושוויץ לייבל ברנט, עסקן ידוע באופוצ'נה. הוא היה חבר ועד הקהילה ובמועצת העיר. הוא ואחיו התגברו על פולנים רבים וכך נהדפה ההתקפה. ברנט מסר לי שבהתחלת מאי 1942 בא הסאדיסט הגרמני מוריץ לביתם של הגולדשטיינים והודיע לגב' גולדשטיין שבעלה מת מהתקפת לב

בבירקנאו. היא נדרשה לבוא למשרד, ולשלם 300 מרק ולקבל את אפר בעלה. האשה פרצה בבכי מר ואז מוריץ החל לצעוק עליה ולבעוט בה במגפיו – "איך חזירה כמוך יכולה לבכות בפני אדם טוב לב, שדאג להודיע לך על מות בעלך".

בפורים תש"ב 1942 – ארגן הז.ס.ס. מסיבת פורים, באישור השלטונות הנאצים. המטרה היתה לאסוף כספים עבור הפליטים. המסיבה נערכה ברוב טעם והשתתפו בה גם ראש הגיסטאפו והעריץ-סאדיסט מוריץ ימ"ש. הם נהנו מאד, זללו ושתו והיו מאד מרוצים מהאירוע. אבל הסאדיסט מוריץ לא מצא סיפוק. גב' פעטשע בוימרדר מצאה חן בעיניו ועל כן ערך ביקור לילי בביתם, בטענה שהאור דולק. הוא הכה את קלמן בוימרדר, חירף וגידף בביטויים גסים את גב' בוימרדר, אבל לא ירה בהם. ייתכן, משום שרצה לנצל את החנות שלהם שבה היה רוכש סחורות שונות מבלי לשלם. גם למחרת היום המשיך במנהגו זה, בציניות מחרידה כאילו לא קרה אמש דבר.

ביום שלישי 25 לאפריל 1942, הביא הגיסטאפו את העסקנים מהעיר ז'ארנוב. היה בהם הנשיא קליינרט והמזכיר וינברג, המנהיג הידוע של הקומוניסטים באיזור – שלמה בלזם שנמצא בזארנוב. הם הובלו לבית הסהר באופוצ'נה שהיה ליד העירייה. החלו נפוצות שמועות שלא בישרו טובות. ביום 26 באפריל בבקר, הגיסטאפו בלוי שוטרים יהודים, הוציאו שלשים יהודים ממיטותיהם. הם הורו להם להתלבש וללכת עם אנשי הגיסטאפו. כל הנאספים רוכזו ליד משרדי המועצה היהודית – היודנראט. אני הייתי בין השלשים. בינתיים הגיע למקום ראש הגיסטאפו. הוא ספר את הנוכחים כדי להווכח שכלם נמצאים. אחר הורה לעשירי שבקבוצה לצאת החוצה היה זה מוטל ומורדוקוביץ. לאחר מכן חזר וספר את הנוכחים ושוב הורה לעשירי לצאת. הפעם נפל בגורל טוביה זויער. בספירה השלישית שלו יצאתי אני העשירי. אמנם, נמסר למפקד שאני אחראי על בית החולים היהודי. המפקד הסתכל מסביב, הרחרר רגע ואמר: קחו אותו! קשרו אותנו בשרשרות והובילו אותנו לבית הסהר העירוני. במשרד בית הסהר לקחו מאתנו את הכל – כסף, שעון-יד, הכל נרשם על ידם. פגשנו שם את העסקן הידוע לייבל ברנט. היו לו קשרים טובים והוא הבטיח לנו לברר את סיבות מעצרנו. בבית הסהר מצאנו את יהודי ז'ארנוב שנעצרו. קליינרט ווינברג היו שבורים ומדוכאים לחלוטין. הם ראו לנגד עיניהם את הרע ביותר. שלמה בלזם שהיה ותיק במאסרים משכבר הימים, שמר על קור-רוח.

בשעה תשע בבקר הובאו נשים יהודיות לבית הכלא לנקות את החדרים ולעבודת-פרך שהוטלה עליהם. הן ספרו לנו ש-27 היהודים שנותרו מקבוצת השלשים שנאסרה, הובלו לבית שחיטת העופות ושם הוצאו להורג בריות. בעיר הוכרו על תענית. האופים לא חלקו לחם, הקצבים סגרו את האיטליזים. היתה פאניקה בעירייה, שכן לא היתה משפחה אחת בעיר שלא היה לה קשר כל-שהוא עם 27 הנומתים. האחראי על סגירת ופתיחת בית הסהר הפלוטונובי וויטשך הכריז שהיהודים לא יקבלו אוכל בבית הסהר משום שהיהודיות שהובאו לא ניקו כראוי את בית הסהר. לא יכולתי להבין את ההתנהגות הקשה אלינו, שכן לא היה חייב להזדהות עם הנאצים. רק ב-1943 כשהגיעו כמה גויים מאופוצ'נה והכירו לי את האחים זולסקי. הם ספרו לי על יחסו של אותו וויטשך ליהודים שהיו בבית הסהר. בשעה 3 אחה"צ באו אנשי הגיסטאפו מטומשוב ולקחו את שלושתינו (– מורדוקוביץ, זויער ואנכי). הם הושיבו

אותנו במונית והביאו אותנו אל משרדי הגיסטפו בטומשוב. שם הוברר לנו שאיש הגיסטפו שנלוה אלינו במכונית היה ראש הגיסטפו. אחרי כמה דברי זלזול גסים כלפינו, קיבל כל אחד מאתנו מכות נמרצות. אותי תפס פעטעך פיל שהיה נקרא ה"קצב של הגיסטפו". היו לו ידיים חזקות שהשתמש בהן כדבעי. אחרי מכותיו הרגשתי ככאבים איומים. הוא הכני בידיו וברגליו, במקל שהיה לו. אחר כך הורידו אותנו למרתף. היינו כחבילות סמרטוטים. הייתי נתון בעלפון. כשהתעוררתי הרגשתי של גופי רטוב. היהודים שהיו במרתף שפכו עלי מים במגמה לעוררני מעלפוני. היהודים התכוונו לטובה, אולם המים והרטיבות הגבירו את הכאבים.

במרתף היו יהודים רבים מראווה, מטומשוב וממקומות אחרים. כולם קבלו מכות כמונו ואף היו מעשי הרג – כל זה כמתנה ל"פיהרר" לכבוד הראשון למאי. בדרכנו מטומשוב לאושוויץ, נספחו אלינו יהודים מפיוטריקוב, צ'נסטוכוב, קלצה, רדום, ועד שהגענו לאושוויץ כבר מנתה השירה כאלף איש. באושוויץ קבלנו את המספרים מ-33.000 ועד 34.000. באפריל 1942 טרם היו הסלקציות להשמדה. כל הבאים הובלו למחנות באושוויץ. הם קבלו הוראות להשאיר במחנה אושוויץ את בעלי המקצוע שבין הבאים, אבל האנטישמיים האלה לא שמו לב להוראות והעבירו גם את אלה למחנה בירקנאו. (על כך כתבתי בזכרונותי).

בתחילת חודש יולי 1942 באו אנשי הגיסטפו לאופוצ'נה בשתי פלוגות. הם קבלו פקודה להרוג מספר מסויים של יהודים. הם דרשו מסגן היו"ר של היודנראט – מרדכי רוזנטל להלוות עליהם, כדי לוודא שרק המספר הנקוב בפקודה יוצא להורג. מר רוזנטל התנגד לכך בתוקף. הוא סירב להלוות לאלה ההולכים לרצוח את אחיו. אנשי הגיסטפו הקיפו את הרחובות וירו על כל יהודי שפגשו בדרך. משלא הצליחו להרוג את כל ה"מכסה" שהוטלה עליהם, הם נכנסו לבתים והוציאו את היושבים בהם והוציאו להורג. הצעקות והפחדים היו נוראים. לא היה סיווג של הנהרגים. הם הוציאו להורג זקנים וצעירים, נשים וילדים.

במרתפו של הרבי מפשיסחא – רבי יצחק מרדכי פאדובה התחבאו כמה יהודים ובתוכם אשה צעירה עם ילד. הילד בכה בצעקות נוראות וחששו שהבכיות יסבו את תשומת לבם של אנשי הגיסטפו. ניסו לסתום את הפה של הילד וכך נחנק הילד. זו היתה טרגדיה נוראה. הילד היה של גוטעסמן, שאשתו היתה בת למשפחת כלופסקי. היתה במרתף גם צפורה גולדשטיין שהיתה בהריון. היא הרגישה צירי-לידה וחששה שמרוב יסורים היא תצעק ותסגיר את היושבים בו. היא יצאה החוצה ואנשי הגיסטפו שראו אותה הרגו אותה במקום. ותוך שהיא מתבוססת בדמה, נולד הילד. המומתים נשארו ברחובות מתבוססים בדמם, עד שניתנה הרשות לאסוף את הקרבנות ולהביאם לקבורה.

הגירוש הכללי הגדול היה ביום 22 לספטמבר 1942. היהודים בגיטו קיבלו פקודה להתייצב במקום מסויים. הצו היה כולל לכל היהודים – מטף ועד זקן, בכל מצב שהם. איש הגיסטפו קרא לפני הנאספים את השמות של אלה שיישארו בעיר. בין אלה היו חברי המועצה היהודית, חברי המשטרה היהודית וכמה בעלי מקצוע נדרשים. אנשי הגיסטפו עשו במעמד זה עסקים מצויינים. תמורת שוחד של כסף,

יהלומים ואבנים טובות נוספו יהודים לרשימת הנשארים. האוירה היתה נוראה. בכיות ותחנונים של משפחות, של אמהות שיורשה להם להשאר בעיר – הרעידו את הסביבה. אך לשוא. כל הנאספים הובלו בקרונות של בהמות אל מחנה המוות. בטרבלינקה. כולם נספו. ניצלו רק אלה שקפצו מן הקרונות בדרכם אל מסע המוות. חלק מהם נורו בבריחתם ונהרגו, אבל אחדים הצליחו להנצל. מעטים מאד היו אלה שניצלו מהאסון הנורא של עם ישראל.

אני רוצה להביא דוגמא של רצח יהודים אף שהאינטרסים של הגרמנים עצמם היה להשאירם בחיים. יעקב-שלמה גוטסמן היה בעל מפעל של חומץ ויין. הגרמנים היו מעוניינים במפעל הזה. הוא שירת אותם בדברים הרבה – כלכלה, הלבשה, הנעלה ולפעמים גם שוחד. כחבר המועצה היהודית הוא היה בין אלה שנשארו באופוצ'נה. כשהובלו כל היהודים לקרונות המוות, היתה גם ילדה אחת של משפחת גוטסמן. משנוכחו בהעדר הילדה, רץ מר גוטסמן אל הקרונות והחל לצעוק בקול-קולות את שם ילדתו. הילדה השיבה מתוך הקרונות ואמרה שסבורה היתה שכל המשפחה נמצאת בקרונות. מר גוטסמן ניסה להוציא את הילדה מתוך הקרונות, אבל איש הגיסטפו לא אפשר לו בשום פנים לעשות זאת. הוא הציע לגוטסמן להצטרף לילדתו ואכן הוא עשה זאת ובמחנה המוות טרבלינקה נספו שניהם ביחד, עם כל המשפחה. הגירוש האחרון מאופוצ'נה – האויסוידלונג – היה ביום ה'5 בינואר 1943. נשארו אז בעיר כ-200 יהודים. הגיסטפו הודיע שיהודים אלה יוחלפו בגרמנים שגרים בפלסטניה. היהודים האמינו לבדיה זו וכולם התרכזו יחד. הגרמנים הושיבו את כולם בעגלות עד לאוּאָד. היתה להם הרגשה של חופש וכולם הגיעו לאוּאָד. שם חיכתה להם פלוגה אחרת של גיסטפו והעבירה את כולם לטרבלינקה. הם הועברו בקרונות של בהמות כשבכל הדרך מתקלסים בהם הנאצים ומבזים את הצלם האנושי; אבל על כך צריך לכתוב עדי-ראיה. מרכבת זו ניצלו אלה שהעזו לקפוץ וכדורי השומרים הגרמנים לא פגעו בהם. מהם הנמצאים אתנו בישראל.

לשאלה הנשאלת ללא הרף – כיצד זה קרה? איך נתנו היהודים לרמות את עצמם בצורה כל כך נוראה? כיצד הובלו כצאן לשחיטה?

את התשובה יכולים להשיב רק אלה שהיו שם. הגרמנים עינו בתחילה את היהודים בעניינים פיזיים ונפשיים, עד שהתרופפה רוחם. ליהודים רבים היה מחנה המוות בבחינת הצלה. הם צעדו לקראת השמדתם בשלוה. הם אף היו מוכנים להשמע ולהאזין לכל רמיה ולכל תקוה קלושה. הגרמנים היסו את רצונם ואת ההשמדה. הצעדים היו איטיים.

האנטישמים הפולנים עזרו לגרמנים במעשי הרצח. נזכיר לטובה את אלה מתי המספר מבין הפולנים, הגרמנים, הליטאים, הצרפתים, ההולנדים והדנים שהצילו יהודים והסתירו עד יעבור זעם. היו גם ששלמו בחייהם על הצלת יהודים – עלינו לא לשכוח אותם! הם יכלו להיות רבים יותר. היתה להם אפשרות כזאת. היה צריך בקצת אומץ. בקצת רצון טוב.

אופוצ'נה נשארה עד היום "יודען-ריין" – נקיה מיהודים. היורשים של ז'ובתים היהודים, אלה שהשתתפו בפועל בפגיעות ביהודים. מעט מאד, אוי כמה מעט, פולנים סייעו בהצלת יהודים.

באפריל 1978 כשנוכחנו בפתיחת המוזיאון באושוויץ, חולקו, לאחר מכן, אותות

הצטיינות לאלה שהצילו יהודים. הטכס התקיים בורשה. השופט ד"ר משה בייסקי, שייצג אותנו, הדגיש שהיינו רוצים לחלק הרבה יותר אותות הצטיינות, אלא שלצערנו אין למי לתת. הרמז הובן לכל הנוכחים...

אזכיר כאן כמה משפחות של פולנים שהצילו יהודים באופוצ'נה. אחותו של מזכיר עיריית אופוצ'נה, גב' אוחולץ, הצילה במסירות נפש את פישל פרומר, רעייתו ושני ילדיה מבוגרים. לאחר הגירוש של ספטמבר 1942, היא החביאה אותם במרתף ביתם ודאגה ללבושם ולמאכלם. למרבה הצער הלשינו עליהם. אנשי הגיסטפו הוציאו אותם מהמרתף והרגו אותם במקום.

ראש מכבי האש מר זדרויובסקי, קלט את הנמלטים מהמרד הפולני של וורשה. אחד מהם היה יהודי בשם פינקלשטיין. מר זדרויובסקי זיהה אותו כיהודי, אף שהיתה לו תעודת ארי, שכן פינקלשטיין ביקש מקום עבודה שרק הוא יעבוד בו. אף על פי כן, הוא לא גילה זאת לאיש ואכן מר פינקלשטיין ניצל ונמצא בישראל. הוא כיום סב לנכדים!...

מר וורובל ורעייתו מהכפר וולה שליד אופוצ'נה, עזרו להחביא 4 יהודים, בני משפחת רוזנברג. הם דאגו לכל מחסורם וסיכנו את נפשם יום-יום. אף עמדו על המשמר שלא יורע להם. הם עשו את הכל שבני הכפר לא ידעו על כך, שמא ילשין מישוהוא עליהם. כל הארבעה ניצלו וגרים היום בקליפורניה. היו גם כמה ילדים יהודים שניצלו ע"י פולנים וחבל ששמותיהם לא ידועים לנו.

הוצאה להורג ע"י הגרמנים של יהודים שהתחבאו ביער של אופוצ'נה
ביניהם משפחת **שינפרבר**

יהודי אופוצ'נה שקפצו מרכבת המות לטרבלינקה

להלן רשימה חלקית של אלה שהעיוזו וקפצו מרכבת המות; אחדים נהרגו במהלך נסיון ההמלטות. אחדים נפצעו ואבדו בימים שלאחר מכן. ומעטים שרדו. חלקם הגיע לארץ.

בן משה. ז"ל. הי"ד.	יוסקה קצנלבוגן
בן אסתר ואליעזר ז"ל, הי"ד.	משה חמלניצקי
ז"ל, הי"ד. חזר לאופוצ'נה, ונהרג בידי חבריו הפולנים.	מאיר זלצברג
בן שרה לרר ז"ל, הי"ד.	לוטק לרר
בן איידל ונתן, ניצל והגיע לישראל ובארץ נפטר.	זיסמן רוזנצוויג
בן יצחק, ז"ל, הי"ד.	אברהם חמלניצקי
בן חנה לאה וחיים, ז"ל, הי"ד.	מנחם גרוספלד
בן אריה לייביש, ז"ל, הי"ד.	מושקה עדלשטין
ז"ל, הי"ד.	לייבל המפל
ז"ל, הי"ד.	דורקה גרוספלד
ניצל וחי עמנו, עם אשתו.	אלי רוזנקרנץ
ניצלה וחיה עמנו לאורך ימים.	פרנקה קצנלבוגן
מלוחמי גיטו וורשה, ניצל וחי עמנו לאורך ימים.	אהרן חמלניצקי
המורה מבי"ס תרבות ז"ל, הי"ד.	מנחם-מנדל גורדון

טכס ביד ושם

אין אושוויץ פאר דער דערעפנונג פין יידישען פאוויליאן
 פין לינקס: גדעון האזנער. די"ר יצחק ארד. אברהם אמבער.
 ריכטער משה בייסקי. יעקב זילברשטיין. חיים פרוש.
 ראלף סופורטא. משה מיליס. פאלק חיים.

צײַר יוסף כרמי

אפאטשנא

אפאטשנא ליגט צווישן טאמאשאוו — מאז, אין קאנסק. פון 1919 האט די שטאדט געהערט צו דער קעלצער וואיעוואדע צום אפאטשנער פאוויאט האבן געהערט די שטעדטלעך, פשיסחע. דרשעוויצא. אודזשיוואל. געלנאו. זשארנאו. וויעלקא — וואלא. ביאלאטשאוו.

די אלגעמיינע באפעלקערונג פון דער שטאדט אפאטשנא איז געווען 11000 מענטשן א דריטל דערפון יידן. אין די צווייטע וועלט-קריג זיינען צוגעקומען פליטים פון פלאצק. מילאווע. פלאינסק. לאדזא.א.א. די צאל יידן האט דערגרייכט צו 4000. אפאטשנא איז א אלטע יידישע קהילה. ארום וועלכע עס זיינען געוועבט געווארן פארשידענע לעגענדעס. אין אלע צייטן האבן געווינט משפחות פון דער פשיסחער רבישער דינאסטיע. דער לעצטער רב אלתרל איז געווען אין בירקענאו ביז ענדע 1944 אין בלאק 9 אין קאראנטענע-לאגער.

מיט דער יידישער קהילה האבן ביזן יאר 1929 אנגעפירט די "אגודה" צוזאמען מיט די אנפארטייאישע. דער ערשטער פרעזעס אין די יארן 16 — 1917 איז געווען דער אייגענטימער פון דער מיל רב מאיר בלאט ז"ל זיינע נונסטע מיטארבעטער זיינען געווען די ה' רב סאנדל. לייבל בעראנט. איטשע וויינבערג. רב הענעך און יוסל אלפוס פון 1929 האבן די ציוניסטישע גרופירונגען איבערגענומען די פירונג פון דער קהילה. דער ערשטער פרעזעס איז געווען מר' אלתר פוקס ז"ל פון דער אלג. ציוניסטישער גרופע "א" (על המשמר) ביי דער מיטארבעט פון יצחק פערל (מזרחי) שאול ראזענבאום (פ.צ.ס.) מאיר סארנע (פ.צ.) אברהם בוימערדער. לייבל וואלד. א.א. דער הויפט פרנסה קוואל איז געווען מלאכה, פון דער לעדער, און קליידער בראנזשע, שוסטער, שטעפער, רימער. שניידער היטעלמאכער. זייגערמאכער. מאלער. סטאלער, א.א. סוחרים און קאלאנאל האנדעל; דורפס — הענדלער, פאכטער פון אויבס — סעדער הענדלער (דארפס — גייער) א.א. אויך פאבריקאנטן זענען געווען אין שטעטעל

קיין סך גרויסע גבירים זיינען צווישן יידן נישט געווען, קאלך — אוויונס — א גלאז-הוטע (חמעלניצקיס) א אייזן גיסעריי. א וואלד סוחר (ווינאגראד) האבן געהערט צו די פאמעגליכסטע יידן אין שטאדט

געווען א גארבער-בעצירק "בלאניע" צענדליקער יידישע פאמיליעס זיינען געווען באשעפטיקט ביי פארשידענע גארבעריי אויסארבייטונגען. די אינהבער זיינען געווען די פאמיליעס פיינער, שיוואצקי גולדשטיין זאלצבערג א.א. די ערשטע קואפעראטיווע באנק אונטער דער קאנטראל פון שאשקעס. איז געגרינדעט געווארן באלד נאך די ערשטע וועלט-קריג 16 — 1917 די באגרענעצטע מיטלן וואס זיינען געשטאנען צו פארפיגונג, האבן נישט באפרידיקט די באדערפענישן און האנטווערקער צוזאמען מיט קליינהענדלער האבן געמוזט שאפן א אייגענע באנק, וואס האט מיט באשרענקטע מיטלן געהאלפן דעם קליינהענדלער מיט ארויסנעמען א

“פראכט” און סחורות און א האנטווערקער, מיט איינקויפן זיך אביסל ארבעטס-געצייג, (א מאשין) און פיל מאל מיט איינקויפן א וואגאן קוילן. קארטאפעל. האלץ. אויפן ווינטער און האבן זיך דאס אויסגעצאלט אין קליינע ראטעס. און צינזן. (עס קען זיין אז ווען דער ליינער וועט דאס ליינען. וועט ער נישט פארשטיין ווי אזוי יידן האבן געלעבט אין אזא גרויסער ארעמקייט אין די שטעדטלעך אין פוילן און דאך אפגעהיטן דעם צלם אדם קולטור פון מענטשליכקייט

הילפס ארגאניזאציעס; אין אלע צייטן וואס איך געדענק, אין אפאטשנא זיינען געווען יידן וואס האבן זיך פארנומען מיט העלפן באדערפיקטע. ווער עס האט עס געמאכט ארגאניזירטערהייט. אין די ראמען פון די עקזיסטירענדע הילפס-ארגאניזאציעס, ווי “לינת הצדק” ביקור חולים “הכנסת כלה” א.א. ווער עס האט מיטגעארבעט מיט נישט אפיציעלע הילפס – גרופן, ווער עס האט אליין געטראגן הילף לויט אייגענעם איינזעהן. זיינען די מנטשען ווערט דערמאנט צו ווערן צום גוטן. פון די ערשטע וואס איך געדענק איז געווען מאיר סוסנאווסקי וועלכער האט אנגעפירט מיט א אפיציעלער הילף ארגאניזאציע וואס האט באקומען הילף פון דעם צענטראל – קאמיטעט. די ברודער משה און דער לייביש לייטמאן, מיט מיטהילף פון עטליכע באקאנטע, האבן געשיקט אין די שטיבער פון ארנטליכע יידן וואס וואלטן קיינמאל נישט געבעטן ביי קיינעם קיין הילף ווען די הילף וואלט נישט געווען אזוי קאנספעראטיוו.

ווייניקע האבן געוואוסט אז די מענטשן נויטיקן זיך אין הילף. און רעש. און רעקלאמע. איז געמאכט געווארן א גרויסע, וויכטיקע, בכובדיגע, הילפס – ארבעט. ווייניקע האבן געוואוסט פון וואנען זיי האבן באקומען די מיטלן פאר דער הילפס-ארבעט.

א באווסטע געטע איז געווען איידל צערקעס. וועלכע מען האט געקענט זעהען עטליכע מאל אין טאג מיטן טעפעלע, זי האט שוין געוואוסט ווי עס געפינט זיך א קראנקער, אדער סתם א עלטערער וואס נויטיקט זיך אין א וואריס ביסל סוף. געווען אזעלכע וואס האבן קריטיקירט דעם אויפן פון דער נישט ארגאניזירטער הילף. נאר מיר דארפן זיך ווינשן דאס אונדזערע פריינט זאלן פארזעצן די גוטע מידות פון דער אלטער-היים

אין דיא צוויטע וועלט קריג האבן זיך ביי דער הילפס-ארבעט אויסגעצייכנט פריוואט-און דורך ז.ס.ס. לייביש ראבינאוויטש אבראהם בוימערדער. יחזקל קויפער. לייבל בעראנט. אליעזר חמעלניצקי. רוסקא פראמער. בלימעלע לעוואקאוויטש. מלכה ציגלער. יוסף און פייוול זינגער. יעקב ברוידע. רחלה פרוש. און פיל אנדערע. מיט דער פאלקס-קיך האבן אונגעפירט היצחק המעלניצקי הי'ענקעלבאום. נתן וועלטמאן. בערל געלער. רונבלום יחיאל מאיר. א.א. געווען יידן וואס האבן זיך נוהג געווען צו געבן א גמילת-חסד נישט פארמעגליכע הענדלער וואס זיינען געפארן אין די מארק טעג אין די דערבייאיקע שטעדטלעך. און איינגעקויפט הינר. (גענדז) פוטער. אייער. און עס געשיקט אין די גערעסערע שטעדט לאדז. ווארשה. פיל האבן נישט געהאט געניג געלט, איז עס געווען א גרויסע הילף פאר אזא יידן ווען ער האט באקומען אביסל געלט און פראצענט. פון זאנטאג ביז פרייטאג.

איך האב נישט געהערט אז עס האט ווער מיסברויכט מיטן צוטרוי...

פאליטישע פארטייען; יוגענט און ספארט ארגאניזאציעס.

"אגודת ישראל" אלגעמיינע ציוניסטן "מזרחי" "התאחדות" פויעלי ציון צ.ס.

"גורדוניה" פרייהייט "החלוץ" "העובד" "ליגא למען ארץ ישראל העובדת" א.א.

דער דראם. קרייז איז ארגאניזירט געווארן דורך די אלגעמיינע ציוניסטישע ארגאניזאציע נאך אין יאר 1918 אונטער דער אנפירונג פון אברהם באלזאם. שפעטער האט דער דראם-קרייז זיך געפונען אונטער דער השפעה פון פויעלי ציון צ.ס. און האט עקזיסטירט ביז צי דער ליקווידאציע פון געטא.

די ערשטע אומפארטייאשע יידישע ביבליאטעק איז געווען אונטער דער אונפארטייאשער "קולטורא" שפעטער זיינען ענטשטאנען ביבליאטעקן ביי "פויעלי ציון צ.ס." ביי "התאחדות-גורדוניה" די "באראכאווי ביבליאטעק" איז סובסודירט געווארן דורך דער קומינאלער מאכט.

די ערשטע ארבייטער היים איז ענטשטאנען אין 1917 און האט זיך געפונען אין הויז פון שאול רובין שפעטער אין גרויסן לאקאל ביי. די קאוואלסקין, און די לעצטע יארן אויף פלאץ קלינסקיעגא 4 די אונפירער פון דער ארבייטער-היים זיינען דאן געווען. שאול ראזענבוים לייביש אייזענבערג. ישראל חמעלניצקי רוזענבלום יחיאל מאיר (טשאפ) אברהם באריצקי, די ברודער נח און יחיאל קארמאן, אפוליאנארי, אייזק און יוסל מילעצקי, שלום הוינאווסקי, ישראל מאיר מאלץ, יחיאל זלאטאגורסקי, חיים פראש א.א.

די אלגעמיינע ציוניסטישע ארגאניזאציע האט זיך געפונען אין הויז פון הערשל רויפה, די אונפירער זיינען געווען משה ווינאגראדסקי, לייבל וואלד, אברהם בוימערדער, אליעזר יעקעלעס, משה רוכווערגער, א, פרידלעווסקי (לעצטער פארזיצנדר פון מזרחי זיינען געווען טעיטיק די ה, איטשע פערל, יצחק צוקער, חיים דוד טענענבוים, א.א.

מיט דער יוגענט אין "פרייהייט" האבן אונגעפירט; רחל לאה האלענדער, פרידא רייזווינג, גדליה לעווין ישראל איטשע ראזענבלום, שמואל נירענבערג, חיים פראש א.א. אין די יארן 1922.20 האבן זיך די מערסטע יוגענטליכע געפונען אין דער יוגענט ארגאניזאציע "פרייהייט". אין א אייגען לאקאל אין הויז פון נחום צוויגהאפט. אין מוקעם (מארק פלאץ)

אין דראם-קרייז האבן זיך באטייליקט פון די ערשטע, אברהם-באלזאם, פלינדער רוזשקע-באלזאם, דוד-זלאטאגורסקי. ראובן-פראש, פיניע-צווייגהאפט, דראלא, לובא-בורדינא, אלתר, גדליה, און זייער שוועסטער נכה לעווין חיים פראש, רבקהלה מארקוביעצקא, שרה בעלזיצקא, פערל טעפער, מאנקה פלינדער, גיטל חמעלניצקי, צאטל חמעלניצקי לייבש זילברגלייט. יעקב רוזנבלום (שמאלץ) א.א.

אין יאר 1925 איז דורך דער ארבייטער-היים געשאפן געווארן דער ספארט-קלוב "הפועל" וועלכער איז דאן געווען דער איינציקער יידישער ספארט-קלוב אין גאנצן קרייז. עס זיינען ענטוויקלט געווארן פארשידענע ספארט-צווייגן ווי פוטבאל. האנט-באל. קוישבול, לייכט-אטלעטיק. פינג-פאנג. א.א. ביז 1930 זיינען א סך יוגענטליכע פון אלע שיכטן געווען פארטרעטן אין ספארט-קלוב "הפועל" אין 1930 האבן איינצעלנע קאמיטעט מיטגלידער צוזאמען מיט פארשטער פון די רעכטע גרופירונגען געגרינדט דעם ספארט-קלוב "מכבי" אין אפאטשנא, די פירער זיינען געווען.

שמואל ראזענטאל, אברהם יצחק און פייוול געדאליע. יוסל און פייוול זינגער. מאיר און שמעון זאלצבערג. מינא געלער. וואוטשע חמעלניצקי משה חמעלניצקי. אליעזר גולדשטיין. פיניע קויפער. א.א.

די רייכערע שייכטן האבן פיל געהאלפן דעם קלוב זיך ענטוויקלן. אין א גרויסן לאקאל וואס האט געהערט צו די חמעלניצקיס. זיי האבן באקומען פארשידענע מכשירים פאר ספורט איבונגען. האבן געהאט א ביבליאטעק אין דעם לאקאל האבן זיי איינגעארדענט פארשידענע פארשטאלונגען. לטובת ק.ק.ל. "תרבות" – שולע א.א. האבן אויך אויסגענוצט דעם דראמ-קרייז פון פועלי ציון צ.ס. וועלכע האט געארבייט אונע באלוינונג. ביים רעזשיסירן האבן פיל מיטגעהאלפן חיה שרה און איר מאן מאיר סארנע. פלינדער. חיים פראש א.א.

ווייניקע זיינען לעבן געבליבן פון די ליבע יוגענט. עס איז ממש נישט מעגלעך צו באשרייבן די גרוסע וואונדערבארע ארבעט וואס איז געמאכט געווארן דורך פשוטע ארבעטער יוגענט וואס איז געווען באפליגלט מיט אידעען פון "החלוץ" האפענדיג צו פארווירקליכן דורך הכשרה אין קיבוץ דורך עליה און הגשמה... איבער יעדן איינעם פון דער ליבער יוגענט וואלט מען געקענט באשרייבן ביכער וועגן זייערע טאג-טעגליכער-טעטיקייט וואס איז געמאכט געווארן מיט אזוי פיל פשוטקייט, און נישט דערווארטענדיק קיין שום באלוינונג.

באזונדערס אקטיוו זיינען געווען די יוגענטליכע פון "גורדוניה" וועלכע האבן געפירט איר טעטיקייט ביס די לעצטע יידן אוסראטונג.

דער "הכשרה פונקט" אין אפאטשנא, האט שווער געקעמפט פאר א ארבייטס טאג, זאגאר ביי א שווערער ארבייט, נאר א דאנק דעם-איז דער "אומשולונגס צענטער פאר לאנדווירטשאפט" געווען לעגאל אויך אין די יארן 41-1940 ווי אונטער דעם דעק-מאנטל זיינען פארגעקומען פארשידענע "אקטיוויטעטן" אויף פיל געביטן.

איינער פון די אונפירער איז געווען דער באווסטער קעמפער אין ווארשעווער געטא אליעזר געלער וועלכער האט אונגעפירט מיט דער גרופע טעבענס – ווערקע" (אויף זיין נאמען איז אויפגעשטעלט געווארן א דענקמאל אויפן וועג ביים אריינפאר אין קבוץ. מעלה החמישה אין ישראל. פון די לעבן גיבליינע אהרן חמעלניצקי (כרמי) פון די קעמפער פון ווארשאווער געטא.

א באזונדערע אויפמערקזאמקייט וויל איך שענקן דעם פאקט, אין יאר 1934 איז אין גאנץ פוילן פראקלאמירט געווארן דער טאג פון "יום טוב פון ים" (שווענטא-מארשא) די יידישע ארגאניזאציעס זיינען גערופן געווארן אנטייל צו נעמען אין די דעמאנסטראציעס קעגן דייטשישן – היטלעריסטישן רעזשים, וואס וויל אופרייסן פון פוילן דעם ים...!

די צוויי יידישע ספארט-קלובן "הפועל און מכבי" האבן געפירט דעם יידישן צוג. אין ציווילע אנצוגן, מיט ספארט גאלא-היטלען, אין מיליטערישע ארדנונג.

די געמישטע באפעלקערונג, וואס איז געשטאנען אויף די דעכער. באלקאנען. און טראטווארן, האבן אפלודירט יעדע פארביימארשירענדע גרופע, נאר דעם גרעסטן אפלוז און בייפאל – האט געהאט דער טראנספערענט פון "הפועל" וו מיט גרויסע

ווערטער איז געווען געשריבן. "נידער מיט היטלערן" מיר וועלן נישט אוועקגעבן דעם ים"

(פרעטש ז היטלערס-ניע אדדאמי מארזשע)...!

נאכן אדורכמארשירן, און סאלוטירן פאר דער טריבונע ווו עס איז געשטאנען דער סטאראסטווע, מיטן פארטרעטער פון דער וואיעוואדע, איז צוגעקומען דער פאליציי קאמאנדאנט זאוואדסקי, און געזאגט: איר האט נישט געדארפט — שרייבען נידר מיט היטלערין דייטשלאנד איז אונדזערס א פריינטליכע מדינה וואס פאר א פריינטליכע מדינה זיינען זיי — ווען זיי ווילן ביי אונדז צונעמען אונדזער ים" האב איך הויך געזאגט (אז די נוענט שטייענדע "גרויסע" זאלן הערן... דער טראנספעראנט איז נישט ארופגענומען געווארן ביזן אויפלעזן פון צוג.

נאר איינצעלנע זיינען עולה-געווען, און א טייל פון די וואס זיינען געפאהרן צו דער אויסשטעלונג אין יאר 1936 זיינען צוריקגעקומען. נאר די חלוצים וואס האבן איבערגעריסן אלע בריקן אונטער זיך, און זיינען בייגעשטאנען אלע שוועריקייטן. זיינען געבליבן, ווער אין א קיבוץ, ווער אין שטאדט, און זיי האבן נאך באוויזן ארויסצונעמען וועמען פון די פאמיליע, און אזוי ארום געראטעוועט זיך — און דעם נאמען פון דער פאמיליע. עטליכע יונגע בחורות האבן איבערגעלאט רייכע משפחות און זיינען עולה געווען, צו וועט די געשיכטע ווידמען גענוג אויפמערקזאמקייט, דעם אידעאליזם וואס האט דאן באהערשט די יוגענט, וואס האט איבערגעלאזן משפחות, חברים, פריינט, און האבן זיך ארויסגעריסן פון דעם אונזיכערן גלות-לעבן, און זיינען באפליגעלטע מיט חלוצישן אידעאליזם געקומען העלפן פארוואנדלן די וויסטע אלטע היים אין א היים פאר זייערע פאמיליעס פאר יידיש פאלק!

נאר די גרעסטער טייל פון דער חלוצישער יוגענט האבן געווארט אויף "סערטיפיקאטן" און האבן פערשפעטוקט;

אין דער ליגא למען ארץ ישראל האבן זיך קאנצענטרירט די יוגענט ארגאניזאציעס, החלוץ גורדוניה "העובד" פרייהייט" א.א. די פארייניקטע "גורדון" און "באראכאון" ביבליאטעקן האבן עקזיסטירט ביז נאכן אריינמארשירן פון די דייטשן. מיר האבן דאן איינגעפאקט אין קאסטענס די וויכטיקסטע ביכער אין אין די נעכט זיי ארויפגעשלעפט אויפן בוידעם אין הויז פון די קאוואלסקין ווו עס האט זיך אמאל געפונען די "ארבייטער — היים" און שפעטער די "תרבות-שולע. דער גורל פון די ביכער איז ביז היינט מיר נישט באקאנט.

דער באהאלטענער אנטעסעמיטיזם ביים רוב פון דער באפעלקערונג, דאס שטעלן שטאפעטן ביי יידישע געשעפטן, אין דער נישט יידישער געגענד. דיסקרימינירונג אין רעגירונגס-און קאמאנאלע אינטיטוציעס. די אפטע האלב אפיציעלע ערקלערונגען, "דאס יידן זיינען בירגער פון דער צווייטער קאטעגאריע" ... א.א.וו.

האבן צוגעגרייט דעם באדן פאר דער גרויסער הילף, וואס די היטלער הארדעם האבן באקומען פון א טייל פון דער באפעלקערונג, ביים פייניקן אין אויסראטן די יידן.

באלד נאכן אריינמארשירן פון די דייטשן אין שטאט, האט זיך אונגעהויבן דאס רודפן פון יידן. גרופן דייטשישע זעלנער פלעגן אין די אוונטן זיך אריינכאפן אין יידישע שטיבער, און פלעגן פייניקן פיזיש — אין מאראליש די מענער, און די יונגע

פרויען. "די זעלנער האבן אין משך פון יארן איינגעזאפט אין זיך די תורה פון געבלעט און שטרייכער. און דאס פייניקן די שוואכלונע יידן — איז געווארן ביי זיי א "אנגענעמע-פארוויילונג" אזוי האבן זיי זיך פארוויילט, אין די ווינונגען פון שמחה זילבערינג, ביי הערשל קוטאשעווסקי, ביי שווארצמאן, ביי די פאמיליע לאנסבערג, א.א.די שענע מעשים פון אויסטוען פרויען נאקעט, און באליידיקן מאראליש אין פיזיש. שלאגן מיט שטעקענס אין באגנעטן. א.א.וו.

שטארקע אינטערווענצן ביים דייטשן קאמענדאנט, האבן געהאט א ווירקונג, און א געוויסע בארואיקונג. אונדזער לייטערן פון דער "תרבות-שולע" פרוי שרה גארדון-ווערניק איז דאן געווען "דאלמעטשערן" ביים קאמענדאנט זי האט פיל געהאלפן ביי די אינטערווענצן. מיט איר אינטערפרעטאציע...

באלד איז געקומען דער באפעל, דאס יידן מוזן טראגן ווייסע בענדער מיט א בלויען מגן-דוד.

די יידן האבן געמוזט מאכן "צוואנגס-ארבייט" שפעטער איז עס געארדנט געווארן דורכן ארבייטס-אמט, צוזאמען מיטן יודן-ראט. ווי די פארמעגליכע יידן האבן געקענט באצאלן פארן ארבייטס-טאג, און די נישט פארמעגליכע האבן באקומען די פינף זלאטעס וואס די פארמעגליכע האבן באצאלט. אזויארום איז פארמיטן געווארן איבעריקע ליידער דער יודנראט איז ציניפגעשטעלט געווארן דורכן גוט באקאנטן מרדכי ראזענטאל, וועלכער האט געלאזן פאר זיך דעם אמט פון וויצע-פרעזעס. די מיטגלידער זיינען געווען, טיילווייז פון דער פריערדיגע קהילה-פארוואלטונג, דער גרעסערע טייל האט נישט געהאט וואס צו זאגן.

(די מערסטע יודן-ראטן מיט דער יידישער-פאליציי זיינען נישט געווען אין ארדנונג. נאר אין פארגלייך צו אנדערע יודן-ראט איז אין אפאטשנא געווען... מיטלמעסיג...) יידן האבן נישט געטארט מאכן קיין נייע זאכן. שניידער. שוסטער. האבן נאר געדארפט רעפערירן. ביי וועמען זיי האבן געפונען נייע זאכן, זיינען זיי קאנפסקוירט געווארן. רעוויזיעס. רעקוויזיציעס. טאג טעגליך.

נאוועמבער 1939 האבן די דייטשישע קאמאנדא-לייט פארברענט די שול. (אין געשעהן איז דאס אזוי) פאר מיטאג איז ראזענטאל גערופן געווארן צום קאמענדאנט, ער האט באקומען א פאדערונג צוצושטעלן פינף קארניסטר בענזין. פארשטענדליך אז די פאדערונג איז דערפילט געווארן. און דער בענזין איז צוגעשטלעט געווארן. ארום 7 אווונט האט זיך געזען א גרויסער פלאם-פייער און א געלויף פון יידן צו העלפן ראטעווען וואס ס'לאזט זיך אין שול, די יידן זיינען נישט צוגעלאזן געווארן צום פלאץ... דאקעגן האבן זיך דארט געפארעט א פאר סקאלע שקוצים, וועלכע האבן ארויסגענומען די ספרי-תורת, זיי צוריסן און זיי פארברענט... אויך דאס ארון-קודש מיט די בענק. האט געטראפן דער זעלבער גורל. נאר די שול מיט אירע איבער א מעטער דיקע ווענט, הויך דריי שטאק, איז געבליבן אין איר גאנצע גרויס. א שענע גרויסע שטארקע שול געווען! אין אפאטשנא

די זעלבע בענזין קארניסטער האט מען געפונען אין דער שול...

אין הויז פון יודן-ראט האט זיך אויך געפונען דער יידישער פאסט אמט (אין הויז פון רובינעק) די גאנצע פערבינדונג אין פוילן, און מיט אויסלאנד. איז געגאנגען אויסשליסליך דורכן יידישן פאסט-אמט. פאקעטן וואס זיינען אונגעקומן פון די

הילפס-ארגאניזאציעס פין דער שווייץ און פון פארטיגאל. זיינען צום יידישן אדרעסאנט אנגעקומען דורכן יידישן פאסט-אמט.

יידן האבן באקומען צוגעטיילט ברויט אויף א וואך, וואס איז גענוג געווען אויף א טאג. עס איז באלד געווארן א גרויסער הונגער. און ברויט אויף שווארץ, האט נישט יעדער געקענט זיך ערלויבן, כאטש פאר די קינדער. די פאלקס-קיך וואס איז ארגאניזירט געווארן דורך ה. יצחק המעלניצקי ביי דער מיטהילף פון עטליכע ערנסטע עסקונים האט זיך געפונען אין פרויען-בית-המדרש. די מענטשן האבן געלייטעט א גוטע ארבעט. נישט ביי איין פאמיליע איז דאס מיטאג-עסן פון דער קיך. וואס זיי האבן באקומען. געווען דער יסוד פון דער שפייו אין משך פון טאג.

א גרויסע הילפס-ארבעט האבן געמאכט די מענטשן וואס האבן אנגעפירט מיט דער הילפס-ארגאניזאציע ז.ס.ס. (יידישע זעלבסט-הילף-ארגאניזאציע) א טייל פון דער הילף איז געקומען פון דער צענטראלע מיט וועלכער עס האט אנגעפירט די ה. ד"ר טיטש. און ד"ר וויכערט. מיט דער אזוי וויכטיקער ארבעט האבן אין אפאטשנא אנגעפירט לייביש ראבינאוויטש. ה. נענקעלבאום. רוסקה פראמער. אברהם בוימערדער. יחזקאל קויפער. יעקב ברוידע.א.א.א. די ארבעט איז אונגעגאנגען אויף אלע מעגליכע געביטן. ווי, ווינונג. שוטץ, רפואה. געלט-שטיצע א.א.וו.

ז.ס.ס. האט זיך געפונען אין די שטיבער פון בית-יעקב-הויז וועלכעס האט זיך געפונען אין מיטן צענטער פון יידישן וויין-פירטעל. דארט האט זיך אויך געפונען דער סעקרעטאריאט פון דער א.ג.א. אומשולונגס-צענטער. "החלוץ".

יוני 1940 האבן די דייטשן געפאדערט 500 יוגענטליכע יידן צו טארלר ארבעטן ביי די פארטיפיקאציעס וואס די דייטשן האבן געמאכט אונטער לובלין ביי נאראל. די דייטשן האבן צוגעזאגט דעם יודן-ראט, ציא נעמען נאר אונפעהייראטע מענער... אבער די אונפעהייראטע יוגענטליכע האבן זיך נישט געאיילט צוצושטעלן אויפן רוף פון יודן-ראט, און זיינען זיך צעלאפן און אויסבעהאלמן אין דערפער. אין פעלדער. ווי דאס קארן איז געווען גרויס. די געסטאטא און שופא-לייט זיינען געלאפן איבער דער שטאט, און האבן געכאפט אלע יידן וועלכע זיי האבן אונגעטראפן, אלע זיינען איינגעזאמלט געווארן אין שול, ווי א ספעציעלע קאמיסיע מיט א דאקטאר האבן ארויסגענומן אלטע, און קראנקע, און אזעלכע וואס דער פרעזעס האט פעסטגעשטעלט אז ער האט מער פון 4 קינדער.

נאכמיטאג זיינען אלע אין די זעלבע קליידונג וואס ווי זיינען געבראכט געווארן, (מען האט בכלל נישט צוגעלאזט צו זיי) אין אונטער א שטארקע וואך זיינען זיי אוועקגעפירט געווארן צו דער באן...!

ערשט די נעכסטע וואך, איז דער פרעזעס מיטן וויצע פרעזעס. געפארן מיט א גרויסן לאסט-אוטא מיט פעקלעך קליידונג און עסנווארג (מערדטענס וואס די משפחות האבן געשיקט) צום ארט ווו עס האט זיך געפונען די אפאטשנער גרופע, ביי נאראל אונטער לובלין. 420 מענער זיינען אוועקגעשיקט געווארן אלע זיינען צוריק געקומען ביז ענדע נאוועמבער, אויסער דער איידעט פון די שווינערס, וואס איז דארט אומגעקומען.

איינער פון די אלע יצחק ביאלאריבסקי האט אויסגענוצט א געלעגנהייט, און איז אריבער דעם "בוג" אויף דער רוסישער-זייט און אזוי ארום זיך אפגעראטעוועט ער

האט געלעבט אין ישראל האט אופגעשטעלט א שענע פאמיליע מיט קינדער און אייזיקלעך. (די זעלבע געלעגנהייט האבן געקענט אויסניצן אלע יידן וואס האבן זיך דארט געפונען. נאר יידן האבן נאך דאן נישט געווסט-און נישט געגלויבט, אז עס קען פאסירן דאס וואס איז געשען מיטן יידיש פאלק.

דעם 8טן דעצעמבער 1940 עס איז געווען דאנערשטיק. פויערס זיינען געקומען ווי נארמאל אין א מארק טאג מיט זייערע וועגענער, נאר פיל פון זיי האבן געהאט גוטע איינקונפטן, ביים אריבערפירן דאס האב און-גוטס פון די יידן וואס האבן געמוזט פארלאזן דעם טייל שטאט וואס איז אנערקענט געווארן אלס ריין-פּוילישער פירטעל. און זיך איבערטראגן אין דעם פאר יידן אונגעצייכנטען וואין פירטעל אלס "געטא" פאר יידן.

דער באפעל איז געקומען 7 אזייגר פרי. אין ביז 12 בייטאג האבן אלע יידן געמוזט פארלאזן זייערע וואונגען און דאס האב און גוטס וואס זיי וועלן נישט באווייזן מיטצונעמען מוז בלייבן. יידן טארן מער נישט קומען אין זייערע פריערדיקע ווינונגען אונטער דראונג פון טויט-שטראף. פיל פון די נעכטיקע שכנים האבן מיט אונגעדולד געווארט אויף דער שעה-וואס באשטימט זיי צו ווערן די בעל-הביתים פון יידיש פערמעגען

סאיז זיך לייכט פארצושטעלען דאס יעדער איינער האט געוואלט וואס מעהר מיטנעהמן אין האבן זיך בעניצט מיט אלע מעגליכע לאקאמזיע מיטלען. אויף דעם יידישען גוטס וואס זייא וועלען איבערלאזן ווארטען שוין זיערער נעכטגע שכנים. וואס האבן שטענדיג מיט שנאה געקוקט אויף דיא יידען וואס האבן אלעס. צוגלייך מיטן איינפיהרען דאס יידישא וויון פערטעל איז אליך דערקענט געווארן דאס יידישע שפיטאל אין הויז פין דער שולע אויפן נאמן "אסתרקה" אויך אין די יאהרן 18-1916 איז אין דעם הויז געווען א שפיטאל פאר עפידעמישע קראנקהייט. לייטער פין שפיטאל איז געווען א זון פין א אנגעזענעם גוט-באזיצער וועלכער האט נאך עטליכע מאנאטען זיך אונגעשטקעט מיט פלעך-פיבר אין איז געווען דער ערשטער קורבן פון פערסאנאל וואס האבן געארבעט איבערגעגעבן אין איינגעשטעלט זייר אייגן לעבן. אין נישט ווייניג זענען אנגעשטעקט געווארען. דאס שפיטאל האט געהאט גרויסע אויסגאבן אין נישט שטענציג זענען צי עניונים ערלעדיגט געווארן אזוי ווי עס האבן געוואלט די פאראינטערסירטע, משפחות פון די קראנקע.

דער יודען-ראט האט געזוכט די מעגליכקייט ארופציווארפען פון זיך אביסעל פעראנטווארטליכקייט, זיי האבן גערופען איין פערזאמלונג אין לאקאל פין ז.ס.ס. אין פארגעלייגט אויסציוועהלען איין קאמיסיע פין צוויי פערזאן וואס זאל פערוואלטען אין זארגין פאר דער נורמאלע, ארבייט אין שפיטאל. עס זענען אויסגעוועלט געווארן הער יעקב שלמה גוטסמן, בעקאנטער כלל-טוער הער יאקובוביץ. א פליט, פון לאדז, וואס איז געווען דער פריזיער פון דיא געסטאפ אין "שופא" יעדען פרימארגען אין די צייט 5-7 איז ער געווען באשעפטיגט ביי די מאכט האבער. אין נישט איינמאל האט ער אויפגעכאפט שמועסן וואס האבן זיך אונגעהערט צי די פארגעזענע יודן פיינטליכע ארבייטן. ער האט ווי מעגליך גלייך איבערגעגעבן דארט ווי מען האט

געדארפן, און נישט אינמאהל איז פערקלענערט אדער אויסגעמיטען געווארן שלעכטע רענולטאטן.

דער דריטער איז געווען דער שרייבער פון די שורות פרוש חיים. אין הויף פון שפיטאל איז געווען איין גרויסער שטאל פון מעלקענדע קי דאס די אייגענטומער געבן די קי פארן געברויך פון מילך פארן שפיטאל. דיא אייגענטומער האבן זיך פערנימן מיט די ארבייט אין אזואריום געהאט מעגל כקייטן איבער ציגעבן א טייל פון די מילך פאר אייגענעם געברויך פון די יודען איין גטן די.ג.ט.פ.ו. און ש.פ.א. האבן אויסגעמיטן דאס שפיטאל, ווייל עס האבן זיך דארט געטונען עטליכע אופטיילונגען פאר עפידעמישע קראנהייטן ווי פלעק.און בויך טיפוס. דיזענטעריע. א.א.

די ערשטע קורבנות פאר גיין אויסער דעם געטא, זענען געווען א פליטים משפחה (אין אפאטשנער קרייז זענען געווען א גרויסע צאל פליטים פון מילאווע. פלאצק. פלוינסק. לאדזא.א.א.) ביי א 600 יידן. וואס האבן זיך געדארפן ערנערן. ווייל דאס ביסל עסן מיטן שטיקל ברויט וואס זיי האבן בעקומען פון דער פאלקס־קיך האט ניט געס טייעט.

די געטראפענע פאמיליע. א מיטער.א.זון.א. טאכטער. מיט א איידעם. זענען די גאנצע צייט געגאנגען איבער דערפער און געהנדלט. ביז עס האט געטראפן דער גוט בעקאנטער מערדער שופא מיסטר מאריץ. דער סאדיסט אין דייטשען מונדיר אלם אבער — מייסטער, האט ער אויסגענוצט זיין קראפט אלס היטער פון געזעץ. און זיי אלע דערשאסן. געקומען אין יודן־ראט בעפוילן: (פארן צום ארט פון מארד, אונט "האלט אפ דאס דרעק")....

דאס איז געווען דער ערשטער מארד אין שטאט! מיטן אויסזידלן אטייל יידן פון פלאצק. אין אפאטשנער ראיאן. איז געווען א אונזע העפדיגער טייל אינטעלעגענץ. ד"ר ווידאווסקי האט מיטגעארבעט אין יידישן שפיטאל. פרוי טאלה פלידערבלום איז בעשטימט געווארן אלס טעכנישע לייטערן אין שפיטאל. (ליידער האט זי נישט לאנג גיקענט דינען די קראנקע ליידענדע, וואס זי האט אזוי געוואלט. דער פלעק־פייבער מיט וועלכן זי האט זיך אונגעשטעקט. האט א ענדע געמאכט צו איר גוטן ווילן צו דינען יעדן וואס האט זיך גענויטיקט אין איר הילף. אברהם אש (א קוזין פון גרויסן שרייבר שלום אש) האט זיך אנגעשטעקט מיט דיזענטעריע. און ווידער האבן מיר באגלייט א יונג לעבן. א גרויסן מענשן א קרבן פון דער צייט...

אלע פליטים האבן נישט לייכט געהאט. דער קאמף מיט פערשידענע פאקטארן, אויף איבערצולעבען דעם טאג וואו עססן. וואונינג. איז שווער געווען פאר אלע. נאר ווייניקע האבן געהאט וואס צו פערקויפן. נאר דער גלויבן פון יעדן יוד — אז ער וועט איבערלעבן, האט זיי געגעבן כח אויף צו פירן דעם קאמף פארן לעבן. א שטרענגער באפעל פון ג.ט.פ.ו. האט אויפגערודערט דעם יודן־ראש. די עסקונים פון דער פאלקס־קיך. פון ז.ס.ס. א.א. עס האט זיך געהאנדלט אין א טראנספארט יידן וואס זענען געכאפט געווארן אין טאמאשאוו־מז. און זענען צושיקט געווארן אין דער געגענד. און א טייל פון זיי האבן געדארפט אונקומען מיטן צוג קיין אפאטשנא. מען האט געדארפט באקן ברויט. קאכן קעסלן עסן. ארויספירן צו דער

סטאציע אום באלד נאכן אונקומען זאלן זיי בעקומען שפיז, נאך די טראגישע איבערלעבונגען.

ווען די באהן איז אנגעקומען אין מען האט געעפענט די טיהרען פון די וואגאנען האט איין היץ אין פארע ארומגענומן די אלע שטעהענצע נונטע מענטשן ביי די באהן. צווישן די אונגעקומענע זענען אויך געווען מיין פעטער שלמה פראש. זיין טאכטער שיינדל. מיט איר מאן און 2 קינדער (איך האב זיי אלע גענומען צו זיך). די אנדערע משפחה מיטגלידער זענען איינקואטירט געווארן ביים פעטער יעקב פוקס. אזוי האבן אסאך משפחות אדאפטירט די אנגעקומענע. דער רעשט איז איינקואטירט געווארן אין גרויסן מענער בית-המדרש. און אין פרויען טייל פון דער גרויסער שול. די טאמאשאווער זענען נישט לאנג געבליבן אין אפאטשנא. זיי זענען גרופען ווייז אין געהיים צוריק אין טאמאשאוו.

א גרויס געשעניש איז געווען די איינציקע גרויסע, לעגאלע, פערזאמלונג וואס איז פארגעקומען יוני 1941 אין בית-המדרש וואס איז גערופן געווארן דורכן יודן-ראט, אום צו ארגאניזירן א הילפס אקציע פאר דער "לאנדווירטשאפטליכע-שול ביי גורדוניה" די פערזאמלונג איז געפירט געווארן דורכן ועד פון גורדוניה. הערשל גרינוואלד אהרן חמעלניצקי א.א. עס איז דערביי געוויזן געווארן א סצענאריש בילד פון די הונגער-ליידן פון די יידן אין ווארשעווער געטא. די גאנצע פערזאמלונג די רעדנער פון אלע שיכטן האבן געהאט דעם ציל צו דערמוטיקן די בעזיצענדע שיכטן צו לייסטן מערערע הילף פאר די באדערפטיגע מאסן. די פערזאמלונג האט געמאכט א גרויסען רושם. אונד א טייל פון די ענטמוטיקטא-זענען אוועק מיט האפנונג.

אין יאנואר 1942 האט ג.ס.ט.פ.ו. געמאכט א רעוויזיע אין דעם יידישן וויזן — פירטעל "בלאניע" וי עס האבן זיך געפונען די גערבער-פאבריקלעך. זיי האבן דארט געפונען אויסגעארבעטע לעדער. זיי האבן די לעדער קאנפעסקירט. און אין עטליכע טעג שפעטער האבן די געטראפענע בעקומען פאדערונגען צו באצאלן צו 1000 מארק שטראף. נאר ווי זיי האבן זיך געוואנדן מיט דעם געלט צו בעצאלן די שטראף, האט קיין שום אינסטאנץ נישט געוואלט ביי זיי אונעמען דאס געלט. מען האט זיי ערקלערט דאס זיי מיזן ווארטן אויף מפעציעלע צאל-צעטלן. נאר ענדע פעברואר זענען געקומען ג.ס.ט.פ.א. און ארעסטירט, אברהם גאלדשטיין א בעווסטער ציוניסטישער עסקן, און מיטגליד פון ועד פון "התאחדות" לייבש רויטמאן (שמואל פעלטעס איידעם) ביי שוואצקין, איז יחיאל מאיר נישט געווען אין דערהיים, האבן זיי מיטגענומען די פרוי חנה שוואצקי. דאס זעלבע ביי די סטיוזנער האבן זיי מטגענומען די פרוי.

ווען מען האט אונז געבראכט קיין אושוויץ (ענדע אפריל 1942) האט נאר נאך געלעבט חנה שוואצקי. די אלע איבעריגע האבן נישט געקענט איבערהאלטן די שווערע באדינגונגען הונגער. שווערע ארבעט. און דיסקרימינאציעס. וואס האט שנעל פערוואנילט די שטארקסטע מענשן אין מוזלמענער. און אין יענער צייט האט א ייד א מוזלמאן געפירט דער וועג צום אומקום.

אלע הערשענדע פאקטארן אין בירקענא-אשוויץ האבן געהאט דעם איינציקן ציל אומצוברענגן ואס מער יידן.

5 וואכן שפעטער (מיטן יוני) איז געבראכט געווארן אין בירקענא לייבל בעראנט. א

בעוואסטער עסקן, אין לאנג יעריגער ראטמאן פון אפאטשנא א ייד אניבור (מען האט וועגן אים דערצעלט, דאס ער מיט זיינע ברודער האבן אמאל אין א מארק טאג, ווען עס האט זיך גוים פערוואלט שלאגן יידן. האבן זיי בעהערשט דעם גאנצען מארק מיט הינדערטער אונטערגעהעצטע גוים) וועגן זיין אומקום אין אושוויץ שרייב איך אין מיינע זכרונות פון אושוויץ. לייבל בעראנט האט דערציילט, דאס אנפאנג מאי 1942. איז צו דער פרוי פון אברהם גולדשטיין. געקומען דער סאדיסט אבערמייסטער מאריץ. האט פאר איר איבערגעליינט א טויט־נאכריכט. דאס איר מאן איז אין בירקענאו געשטארבן פון א הארץ־אטאק. און זי זאל קומען אין אמט איינצאלן 300 מארק וועט זי בעקומען די אש פון איר מאן...

פרוי גאלדשטיין האט געוויינט. ספאזמירט. פאר וואס דער "איידעלער" דייטש" האט זי געשלאגן אומגעווארפן אויפן באדן. געקאפעט מיט די שטיוואל. "האפט איר געהערט זאואס, דאס שוויין וואגט צו וויינען אין די אויגן פון זא איין "וויכהארציקן מענשן"...!

פורים 1942 האט ז.ס.ס. (מיט דער דערלויבניס פון דער מאכט) איינגעארדענט א פורים אוונט. אין די זאלן פון דער אמוליער "קולטורה" אין הויז פין הערשל רופה דער ציל איז געווען צו שאפן א גרעסערע סומע געלט פאר די נויטן פון ז.ס.ס. עס איז געזאמלט געווארן א בופעט זוסווארג. געבעקט. און געטראנקן. וואס איז אויספערקויפט געווארן צווישן די אנוועזענדע צווישן וועלכע עס האבן נישט געפעלט די מייסטער און אבערמייסטער פון "שופא" און גסטפא וואס האבן געשמאק געגעסן און געטרונקן און זיך געזעטיקט מיטן אונבליק פון די יידישע שענע פרויען וועלכע האבן מיט אזויפיל געשמאק איינגעארדנט און געזארגט דאס די געסט זאלן צופרידן זיין. דעם גרעסטן ערפאלג האט געהאט פעטשע בוימערדער. דער סאדיסט מאריץ האט איר דאס נישט געקנט פערגינען. האט ער זי אובגעווארט ביי זייער הויז, און ווען זיי זענען אריין זיך גענומען אויסטאן צום לייגן זיך שלאפן, האט ער געקלאפט אין טיר מיטן אויס רייד דאס מען זעט דורך סליכט האט ער קלמן בוימערדער דערלאנגט עטליכע גוטע קלעפ... ארופגעריסען פון איר סהעמד, געשלאגן. באשפיגן. געזידלט. בעליידיגט.... אבער האט נישט געשאסן. קען זיין מיט דער אויסרעכנונג דאס זייער געשעפט קען אים נאר צוניץ קומען. אלעס וואס ער האט געוואלט פון צעלניק. קאנפעקציע. טעקסטיל. דעקן. האבן זיי אים גערן געגעבן (א ברירה האבן זיי געהאט) נאר דאס האט אים נישט געשטערט ארויסצווייזן ווער ער איז. אויף צומארגענס איז ער ווידער געקומען אינס געשעפט אזוי ווי עס וואלט גארנישט געשען. אזוי ציניש זיינען געווען די מערדער.

דינסטאג דעם 25טן אפריל נאכמיטאג. האט די ג.ס.ט.פ.ו. געבראכט פון זשארנאו. דעם פרעזעם מיטן סעקרעטאר קליינערט און וויינבערג. ווי אויך דעם גוט בעקאנטן פירער פון די קאמוניסטן אין קרייז שלמה באלזאם. וואס האט זיך דאן געפונען אין זשארנאו. זיי זענען אבגעפירט געווארן אין שטאטישן ארעסט הויז וואס האט זיך געפונען ביים מאגיסטראט.

אין שטאט האבן זיך פערשייט פערשידענע קלאנגן, וואס האבן נישט אונגעזאגט קיין גוטס.

אויף מארגענס, מיטוואך דעם 26טן אפריל 5 פארטאג האבן ג.ס.ט.פ.א.ו. אין

בעגלייטונג פון א יידישן פאליציאנט, ארויסגענומען לויט א רשימה 30 יידן פון די בעטן. בעפולין זיך אונטוען און מיטגיין. איך בין געווען צווישען די 30 מיר זענען אויסגעשטעלט געווארן פארן יודן-ראט אין באלד איז אנגעקומען דער קאמענראנט, האט איבערגעזעצט צו עס שטימט. (מיך האט דער מייסטער שמידקע וועלכער איז געווען סאניטעטס-אויפזער פארן קרייז. אוועקגעשטעלט דעם לעצטן. האט געמאלדן דעם קאמענראנט דאס דען "אינטענטענט" פון ווישן קראנקן-הויז בענעטיקס ער) דער קאמאנראנט האט זיך ארומגעקוקט. האט געטראכט א וויילע גענישטערט אין די פאפירן א מאך געטאן מיט דער האנט. "שייסע א גאאל" – נעמט אים מיט און גענומען צעלען פון 1 ביז 10 ארויסגענומען דעם צענטן (מאטל מורדקאוויטש. ווידער געזעלט ביז דעם צענטן ארויסגענומען טוביה זוער (איצקעס איידעם) און אזוי ווי איך בין געשטאנען אוועק-געשטעלט דער לעצטער. האט ער מיך אויך ארויסגענומען. זיי האבן אונז געבינדן אין קייטלעך, און אונז געפירט אין שטאט ארעסט. אין דער שרייבשטובע פון ארעסט, האבן זיי ביי אונז אלעס צוגענומען געלט. האנט-זייגער אלעס פערשריבן. מיר האבן דארט געטראפן אונזער גוט בעקאנטן געזעלשאפטליכן טוער און ראטמאן. לייבל בעראנט. ער האט געהאט א זאנדער בעהאנדלונג אזוי לאנג ווי ער האט זיך געפונען אין אפאטשנער ארעסט, ווו אלע בעאמסע האבן איט גוט געקענט און געשעצט ער האט מיר צוגעזאגט מין צו אינפארמירן אין אלעס וואס האט א שיכת צו אונזער ארעסט. אין ארעסט האבן מיר אויך געטראפן די נעכטן געבראכטע פון זשאראנוו. קליינערט און וויינבערג זענען געווען אינגאנצן איינגעבראכן. האבן געוויינט. און פארגעזען דאס ערגסטע... באלזאם וואס איז שוין פריער געווען באשטראפט פאר פאליטישע טעטיקייט האט זיך גוט געהאלטן ארום 9 פרי זענען יידישע פרויען געבראכט געווארן אין ארעסט הויז צו מאכן רייניקונגם ארבעט אלס צוואנגס ארבייטערן... זיי האבן איבערגעגעבן דאס די ג.ס.ט.פ.א.ו. האט די איבעריקע 27 ארעסטירטע יידן ארופגעפירט צום וועג ביים עופות שעכטהויז און אלעמען דערשאסן. אין שטאט איז ערקלערט געווארן א תענת. בעקער האבן אויפגעהערט פערטיילן ברויט. פליישער האבן פערמאכט די יאטקעס. עס איז געווען א געוויין ווייל עס איז כמעט נישט געווען קיין הויז קיין פאמיליע וואס האט נישט געהאט א קרוב ביי דער היינטיקער אקציע... די אויפפירונג פון "פלוטאנאווע" ווטשיך. (דער קלוטשניק פון ארעסט הויז) איז מיר אויסגעקומען אונפערשטענדלעך. ער האט ערקלערט דאס די יידן וועלן נישט בעקומען קיין עסן, ווייל זיי האבן נישט גוט אויפגערוימט די צעלע (ערשט אין 1943 ווען עס זענען געבראכט געווארן עטליכע קריסטן פון אפאטשנא און ער האט מיך דערקענט די ברודער זאלעסקי האבן געהערט וואס ער ערצעלט מיר, און פערשטאנען זיין מיינ... האבן זיי מיר איבערגעגעבן וואס דער געז. פלוטאנאווע פון ב.ב. האט אונגעטון מיט די יידן וואס האבן זיך געפונען אונטער זיין אויפזיכט אין ארעסט. (איך בעשרייב דאס אין מיינע זכרונות איבער בירקענאו)

דריי נאכמיטוג זענען געקומען ג.ס.ט.פ.א.ו. פון טאמאשאוו. און האבן אונז דריי מיט גענומען. אזוי ווי מיר זענען אריין אין ארעסט לויט דער ריי אזוי האבן זיי אונז ארויסגענומען אריינגעזעצט אין א טעקסי אונטן. די צוויי ג.ס.ט.פ. פון פארנט אזוי האבו

זיי אונז געבראכט אין טאמאשאווער ג.ס.ט.פ.א.ו.ווי עם האט זיך ארויסגעוויזן איז איינער פון די צוויי געווען דער קאמענדאנט פון ג.ס.ט.פ.א.ו. נאך פערשידענע דערנידערונגען... האבן זיי איינעם נאכן אנדערן גוט צמשלאגן. צוערשט מאטל מארדקאוויטש. דאן טוביה ווער און מיך האט איבערגענומען דער קצב פון דער טאמאשאווער ג.ס.ט.פ.א.ו. פעטיך פיל האבן אים געקענט. ער האט געהאט א פאר הענט... א שאד וואס זיי זענען ביי אים נישט אובגעדארט געווארן בעפאר איך בין צו אים אריינגעפאלן... "דיזן בונקער מוז איך איינברעכן האט ער געשריגן" און געשלאגן. געקאפעט מיט די פים. געהאקט מיטן שטעקן.. ווען ער האט מיך צוגעשלעפט צום קעלער, און מיך ארופגעשליידערט וואו א פעקל שמאטעס. האב איך שוין גארנישט געפילט. ווען איך האב אויפגעוואכט בין איך געווען אינגאנצן נאס די יודו וואס זיינען געווען אין קעלער האבן עם גוט נעמיינט. די נאסע שטיקער ארום מיין צעשלוגענעם קערפער האבן געלינדערט די יסורים. איך האב זיך אבער געקענט לייכט פערקילן.

אין קעלער האבן זיך געפונען אסאך יידן פון ראוא-מו. אין פון טאמאשאוו. לויט ווי עס האט זיך ארויסגעוויזן האבן זיי אין גאנצן גווערנאמענט אדורך געפירט אזא אקציע וואס האט געגעבן אזא ענליכן פראצענט קורבנות, אלס מתנה פארן "פירער" צום 1 טן מאי.

(אויפן וועג פון טאמאשאוו-פיעטערקאוויטש-שענסטאכאוויטש. האבן מיר זיך אונגעשלאסן צו א גרויסן טראנספארט וואס האט ביים אונקומען קיין אושוויץ, געציילט קרוב צו 1000 מעגשן. אין אושוויץ האבן מיר בעקומען די נומערן 33 – 34 טויזנט. אין אפריל 1942 איז אין אושוויץ נישט פארגעקומען קיין סעלעקציעס. אלע זענען אריין אין לאגער אושוויץ-בירקאנאו. קריסטן זענען פערבליבן אין אושוויץ. יידן האט די אנטיסעמיטישע ק.צ. לאגער פערוואלטונג וואס איז בעשטאנען פון קריסטן פון די פערנומענע-געביטן. (דאס הייסט געהעריגע צום דריטן רייך) טראץ דעם וואס די ס.ס. האט פערלאנגט עם זאלן איבערגעלאזט ווערן פאך-לייט (וועלכע זענען שוין אגב אויסגעקליבן געווארן) נאר די לאגער פערוואלטונג האט אויסגעפירט. און מיר זענען אלע יידן איבערגעפירט געווארן אין בירקענאו. (גענויע בעשרייבונג אין מיינע זיכרונות, איבער אושוויץ. אויך ישעיהו אייגער, בעשרייבט דעם פאל אין וייגע זכרונות)

אונפאנג יולי 1942 איז בעקומען ג.ס.ט.פ.א.ו. אין 2 גרופן מיט א באפעל צו שיסן א בעשטימטע צאל יידן זיי האבן געפאדערט פון וויצע פרעזעם מארדכי ראזענטאל. ער זאל מיטגיין מיט א גרופע, און זען עם זאל נישט געשאסן ווערן מער וואו די בעשטימטע צאל יידן (אזוי ציניש ברוטאל) מארדכי ראזענטאל האט געזאגט אז ער וועט נישט מיטגיין זען וואו מען שיסט יידן. די ג.ס.ט.פ.א.ו. האבן בעלאגערט די גאסן, און געשאסן אין יעדן יידן וואס זיי האבן אנגעטראפן. און אונטערשיד, אלטע יונגע. מענער. פרויען. און קינדער און ווען עם זענען נישט געווען גענוג יידן אין גאס, זענען זיי אויך געגאנגן אין די שטיבער. וואו זיי האבן ארויסגענומען מענשן... עם האבן זיך דערביי אופגעשפילט שרעקליכע טצענעס צווישן די משפחות...

אין קעלער ביים רבין. זענען געווען בעהאלטן א גרעסערער צאל יידן. צווישן זיי א גוט בעקאנטע יונגע פרוי מיט א קינד. כלופסקס טאכטער גאטעסמאנס פרוי דאם

קינד האט געוויינט די געפאר איז געווען גרויס! מען האט ביי איר אָפּגענומען דאס קינד אויף איינצושטילן עס, און מען האט עס איינגעשטולט...!

א יונגע אלעמען גוט בעקאנטע פרוי וואס איז געווען שוואנגער, ציפורה גולדשטיין האט בעקומען ווייזן... אין קלעלער, און נישט וועלענדיג אנדערע זאלן לייזן צוליב איר, איז זי אליין ארויסגעגאנגן אויף דער גאס, די ג.ס.ט.פ.ו. לייט האבן זי דערשאסן. אין צווישן-האט זי געהאט דאט קינד... און אזוי איז זי געבליבן ליגן אין א קאלוזשע בלוט. ביז עס איז דערלויבט געווארן צונויפצוזאמלן די אומגעבראכשע קורבנות. מאיר סארנע. א פירער פון פועלי-ציון א אונגעזענער כלל טוער. האט בעזיצט א דייטשן דאקומענט אלס נוצליכער ארבעטער. איז געגאנגן אין דער יידישער גאס. אויפן טראטואר אים אקעגן איז געקומען מאריטש וועלכער האט גוט געקענט סאכנן. מאיר סארנע האט אויך גוט געקענט דעם "פיינעם מאן" דעם גרעסטן יידן-מערדער. איז ער ארופ פון טראטואר (אזוי איז געווען די פערארדנונג) מאריץ האט דאך געזוכט א קורבן... "ווארום ביזט דו ארונטער פון טראטואר דו ווייכסט מיך. האסט מיך פיינט?" זא איזט דאס געזעץ. האט סארנע זיך פערענטפערט.

זא דו ביזט א היטער פון געזעץ ?? און נאך עטליכע שענע זאצן פון זיין נאצישן לעקסיקאן. האט ער ארויסגעצויגן דעם רעוואלווער. אבער נישט געשאסן. נאר מיטן הענטל פון רעוואלווער, האט ער אים געקלאפט איבערן קאפ. און שוין ליגענדיג אויפן ברוק, האט ער אים געמוטשעט, ביז ער האט אים אויסגענדיקט...

יהושע לעבעדיגער. איז ברוטאל דערמארדעט געווארן אין הויף וו ער האט געוויינט ביי נתן פוקס. ער איז געווען דער ערשטער העבראיש לערער אין שטאט. זיין זון אבה לעבענדיג איז געווען ממש א בחור א גאון. נאר דאס געהער נישט צו אונזער שרייבן. מרדכי ראזענטאל האט באצאלט מישן לעבן, פאר נישט אויספירן די באפעלן פון די נאצישע הערשער. אין איין פרימארגין איז אין יודן-ראט געקומען מאריץ. האט בעפולן מרדכי מיטגיין אין ג.ס.ט.פ.ו. ער האט אים געהייסן גיין פאראויס. און ארופגייענדיג פון די טרעפ. האט ער אים אריינגעשאסן א קויל אין קאפ. ראזענטאל איז ארופגעפאלן טויט אויפן ארט (דאס איז אייגענטליך געווען דער נארמאלער גאנג פון דער ארבעט פון די נאצי-מאכט. אזוי לאנג ווידי יודן-ראטלער, אדער יידישע פאליציי האבן געדינט זייערע אינטערעסן. האבן זיי – זיי אויסגענוצט. און ווען זיי האבן נישט אויסגעפירט א באפעל, אדער זיי האבן זיי מער נישט בעדארפט, האבן זיי געמאכט פון זיי דאס זעלבע וואס מיט אללע יידן.)

די אלגעמיינע אויסזידלונג איז מארגעקומען דעם 22 סעפטעמבער 1942 די גאנצע יידישע געטא איינוווינער האבן בעקומען א באפעל זיך צו שטעלן, קליין און גרויס. יונג און אלט, קראנקע און געזונטע. אלע זענען אויסגעשטעלט געווארן. דאן האט א ג.ס.ט.פ.א.ווייץ אויסגעליינט די נעמען פון די וואס בלייבן נאך צייטווייליג איבער אין א פערקלענער געטא.

דאס זענען געווען, דער יודן-ראט. די פוליציי. ענצעלנע פאמיליעס פון פערשידענע פאכן. די ג.ס.ט.פ.ו. און שופר-לייט האבן דערווייל געמאכט גוטע געשעפטן, פאר א ברילאנט האבן זיי ארויסגענומען א פאמיליע. און איבערגעלאזן אין פאליציי דינסט. עס האבן זיך דערביי אפגעשפילט שרעקליכע מצענעס פון

פערצווייפעלטע מיטערס, וואס האבן געוואלט ראטעווען א קינד, און עם צוגעשיקט צו די ארויסגענומענע פרייליוויגירטע. אויף צו פערבלייבן דעווייל נאך אין געטא. אלע זענען אין וואגאנען אוועקגעפירט געווארן קיין טרעבלינקע. ווי אלע זענען אומגעקומען. אויסער איינצעלנע וואס זענען געשפרינגן פון וואגאנען. און די קוילן פון די בעגלייטס-פאסטענס האבן זיי נישט געטראפן.

גאר ווייניגע האבן אויסגעמיטן דעם גורל פון זייערע נונטע, שוועסטער און ברודער. דאס גורל פון אומקום. וואס עם האט פאר זיי בעשטימט, די היטלעריסטישע מערדער פון יידישן פאלק...

איך וויל דא איבערגעבן א פאקט וואס אילוסטרירט די הפקר בעציונג צו א יידן אפילע ער האט געדינט די אינטערעסן פון די דייטשע מאכס האבער. יעקב שלומה גאטעסמאן האט געהאט א עסיג און ויין פאבריק. ער האט צוגעשטעלט די דאן אזוי וויכטיקע ארטיקלן פאר די ג.ס.ט.פ.א. און שופא לייט. און פאר אלע זייערע קאבעלעפל... אלס מיטגליד אין יודן-ראט איז ער מיט דער פאמיליע צייטווייליג איבערגעבליבן. נאר ער און זיין פרוי האבן זיך ארום געזען אז עם פעלט זיי א מיידעלע. ער איז געלאפן ביי די וואגאנען און גערופן דאס קינד. דאס קינד האט זיך צעשריגן פון א וואגאן. ווו זי איז אריין מיינענדיג אז אלע פארן מיט. גאטעסמאן האט געוואלט ארויסנעמען דאס קינד. נאר דער ג.ס.ט.פ.א. מאן האט נישט גאלאזט. ארויסנעמען דאס קינד. "דא קענסט מיט געהען מיט דיין קינד" האט ער געשריגען. און גאטעסמאן איז מיט, מיט זיין קינד. צום אומקום!

אפוטשנה איז ביים היינטגן טאג יידן ריין דער איינגעווארצעלטער אנטיסמיטיזם האט געזיגט די יורשים פון יידן מיט זייער האבען גוטס זענען געווען די פאלאקן צווישן וועלכע עם האבן זיך געפונען א גאנץ קליינער פראצענט וואס האבן געהאלפן יידן, זיך ראטעווען. אבוואל עס איז געווען נישט לייכט דאן פאר א קריסט צו העלפן יידן. און פיל קריסטן האבן טייער באצאלט מיט פארמעגן, און אויך איינשטעלענדיג זיין אייגן לעבן... דאך איז דער פראצענט געווען צו קליין! נאר די יחידים וואס האבן פארשטאנען פון ריין מענטשליכן שטאנדפונקט דעם געבאט פון דער שווערער צייט, האבן זיך אליין אוועקגעשטעלט העכער איבער די באפעלן פון די הערשער פון קאטאקליזום-צייט. און אזעלכע האבן זיך געפונען צווישן אלע פעלקער, דער אונטערשיד איז נאר מיט וויפיל פראצענט עס האט זיך אויסגעצייכנט דער גוטער מענטש פון די אלע פעלקער וואס זיינען דאן געווען אונטער דער דייטשישער הערשאפט.

אלע יידן און בפרט די שארית הפליטה דארפן זארגן דערפאר אז עס זאל נישט פארגעסן ווערן דער פאקט-אז דער מענטש וואס האט געוואלט העלפן יידן אין יענער צייט, האט עס געטוען טראץ אלע געפארן וואס ווינען אים געשטאנען אין וועג. און די אלע וואס ווערן דורך אונדז אונגערופן "חסידי אומות העולם" דארפן באקומען זייער לויז אזוי ווי זיי האבן עם פארדינט. אין דער פינסטערער אומקום-צייט האבן די יחידים זיך אויסגעטיילט פון די גרויסע מאסן פון זייער פאלק און האבן ווי לייכטענדע שטערן זיך ארויסגעהויבן העכער — דארפן מיר זיי אוועקשטעלן נאך העכער...! ליידער זיינען עם געווען ווייניקע. זייער ווייניקע...! אפילע די אלע וואס האבן זיך נישט באטייליגט אקטיוו אין העלפן מארדן יידן. האבן מיט זייער פאסיווע האלטונג

אונדירעקט מסכים געווען מיט דעם וואס די מערדער טוען מיט אונדז יידן. עס האט געפעלט אביסל גוטער ווילן — ס'האט געפעלט אביסל מוט! אין אפריל 1978 ווען מיר זיינען געווען צו דער ערעפענונג פון יידישן פאמיליאן ביים אושוויצער מוזעום האט די דעלעגאציע פון "יד ושם" ד"ר יצחק ארד, ד"ר גדעון האזנער, ד"ר שופט בייסקי, ביי א ספעציעלער צערעמאניאל-פארזאמלונג אין לאקאל פון "זבוויד" אין ווארשא זענען פערטיילט גיווארען מעדאליען מיט דיפלאמען, צו איבער זעכציק פאלאקן וואס האבן זיך אויסגעצייכנט ביים ראטעווען יידן אין דער צייט פון אומקום. 1942-44 ד"ר שופט בייסקי האט דאן אין זיין ווארט געזאגט. "מיר זיינען שטאלץ וואס מיר קענען אויסצייכנען די מענשן וואס האבן דאן פארשטאנען צו האנדלן מענטשליך — און האבן געהאלפן יידן... נאר ווי גליקליך וואלטן מיר געווען — ווען מיר וואלטן געקענט אויסצייכנען א גיהעריקן פראצענט פון די 30 מיליון פוילישע בירגער וואס וואלטן געקענט ענדערן די געשיכטע — ווען זיי וואלטן געטוען דאס וואס איר האט געטוען, אלע האבן פארשטאנען דעם "רמז".

פון בעקאנטע קריסטן וואס האבן געהאלפן יידן אין "יענער-צייט" זיינען מיר באקאנט די פאלגענדע מענטשן אין אפאטשנא אויף דער בלאטנע גאס נר. 4 האט געווינט פישעל פראמער מיט זיין פרוי חנה מיט 2 דערוואקסענע קינדער (א זון מיט א טאכטער) זייער נונסטער שכן איז געווען די שוועסטער פון סעקרעטאר פון מאגיסטראט אוכולץ. זיין שוועסטער איז געווען א הוטן-פיצערקע.

נאָכדער אויסזידלונג סעפטעמבער 1942 האט די שוועסטער פון אוכולץ (איך געדענק נישט איר נאמען אויסבעהאלטן די פעמיליע. די שוועסטער פון אוכולץ האט זיי באזארגט מיט אלץ וואס זיי האבן בענעטיגט. עס איז דאך פארשיט געגאנגן און גסטאפא האט זיי ארויסגעפירט און דערשאסן. (איבערגעגעבן דורך פרוי גורדון-ווייערניק) זוראיעווסקי דער נאטשאלניק פון דער סטראזש האט נאכן ווארשעווער אויפשטאנד אויפגענומען די אונגעקומענע קריסטן וואס זיינען צושיקט געווארן אין פארשידענע ערטער. א טייל זיינען אונגעקומען אין אפאטשנא און זיינען דורך זוראיעווסקי פארטיילט געווארן צו פארשידענע פאמיליעס ווו זיי האבן געדארפט פארבלייבן ארבעטן ביז, עס וועלן קומען בעסערע צייטן...

צווישן די קריסטליכע ווארשעווער מענטשן, האט זיך אויך געפונען דער ייד פינקעלשטיין וועלכער האט געהאט ארישע פאפירן. נאך ער האט מוירה געהאט אז זיינע לייגענס-חברים וועלן אים אויסגעבן. דערפאר האט ער זיך געווענדעט צום פערטיילער ה. זוראיעווסקי ער זאל אים שיקן צו א ארט ווו מען דארף נאר איין מענטש. ה. זוראיעווסקי האט פארשטאנען און האט אפשר דערקענט אז פינקעלשטיין איז א ייד. און וויל בלייבן איינער אויף א פלאטץ. ער האט געזוכט אין די פאפירן און אויסגעפונען א ארט פאר איין מענטש, ער האט אים געשיקט צו א באן ארבעטער יאן גראבאווסקי און זיין פרוי זאשא וועלכע האבן דעם ייד געהאלפן איבערקומען די עטליכע שווערע חדשים ביז צו דער באפריינג.

פינקעלשטיין וווינט היינט צי טאג אין ישראל און איז שוין א זידע.

עס זיינען צו יענער צייט געווען אויסבעהאלטן נאך יידישע קינדער ביי קריסטן, פון אפאטשנער געגענד. און עס איז א גרויסער שוד וואס מיר האבן נישט קיין איינצעלהייטן.

מיר האבן זיך שוין פיעלמאהל געוואנדן שריפטליך-און ביי די אזכרה-
פארזאמלונגען, און געבעטן באשרייבן די איבערלעבונגען פון יעדן יוחד וואס דארף
פארבלייבן פאר דער היסטאריע פון דער אומקום צייט, פארן דור המשך.

מיין רבקה אין חלום;

צו מיר האט זיך מיין קינד באוויזן די נאכט
געווען איז איר פונימל פארצוגט און פארטראכט
זי האט מיך דערזען אין האט זיך געקלוגט
און האט מיר דורך טרערן די ווערטער געזאגט;

אוי טאטעניו ליבער וועי מיר און ווינד
ווא האסטי איבערגעלאזן דיין בעליבט קינד
כ'האב ס'לעצטע מאל געזען דיין פונים
ארוםגערינגלט מיט ביקסן פון ג; ס; ט; פ; ו לייט שטרענגע יוונים.

זיי האבן דיך מיטגענומען
און ביזט מער נישט צוריקגעקומען
און מיר האבן טאג און נאכט
פון דיין צוריקקומען געטראכט

פילמאל האב איך געהערט א גערויש פון דרויסן
א קלינגען פון קייטן א זשומען פון ווינט
א שרעקליכער געדאנק זיי וועלן דיך טויטן!
די געסטאפו די ס; ס; איי ווי די הינט!

און ווייסטי טאטענוי וואס זיי האבן מיט אונדז געמאכט?
זיי האבן יונג און אלט אלעמען אומגעבראכט
האבן אונדז געפייניקט געשלוגן געבראכן פיס הענט
אין "מיידאנעק" אושוויץ טריבלינקא געגאזט — געברענט!

אוי ווען איר טאטעס ברודער זאלט האבן מוט
ווי זיס וואלט געווען די נחומה
קויפט אויס אונדזער אומשולדיג פערגאסן בלוט
נישט פארגעסן אויף דורת לאנג — נעמט נקומה נקומה!

טאכטער מייערע כ'האב קיין כ"ח ס'הארץ טוט מיר וויי
די האר פון מיין קאפף זיינען ווייס ווי דער שניי
פון ביטערע טרערן די אויגן שוין בלינד
געמארדעט האבן זיי מיטער און קינד;

ליב קינד מיינס כ'הער דיין געוויין
עס פאלט יעדע טרער אויף מיין הארץ ווי א שטיין
און ווען איך זאל האבן דריי לעבענס צו לעבן
וואלט איך זיי אלע דריי מיט פרייד אופגעגעבן
און וואלט ווי א פויגל א פרייער געפלויגן
צו קושן מיינע טייערע די הענט און די אויגן.

נאר אבער פליכטן ווי קייטן לאזן נישט לויפן
ס'בלייבט נאר איין מיטל דאס נפש פארקויפן
און וואלט איך ווערן פון לעבן פוטר
וואלסטי זיך ווידער באוויזן און מיך גערופן פוטער?

איך זעע ווי מיין קינד עם צוגייט אין געוויין —
איך הער אבער דייטליך זי ענטפערט מיר ניין! ניין!!!

געוויידמעט מיין 12 יעריג טעכטערל וואס איז אומגעבראכט געווארן אין טריבלינקא.

חיים פרוש נומער פון אושוויץ 34496

חיים פרוש

מי ומי ביהודי אופוצ'נה

אספתי תולדות חיים ומה שקרה ליהודי עירנו היקרים. אני כותב על אלה ששמעתי עליהם באושוויץ, גם מגויים שגרו בסביבתנו והובאו לאושוויץ. על אלה שספרו לי יהודי עירנו שהצליחו להנצל מהשואה, מיד לאחר המלחמה. ריכזתי את השמות לפי א' ב' וציינתי את המקורות שמהם שאבתי את ידיעותי.

אלפוס חנוך הניך ויוסף

— הם היו עסקנים מאז שאני זוכר אותם. הם היו פעילים בהנהגת הקהילה. הם היו מחסידי גור והשתייכו לאגודת ישראל. יוסף אלפוס היה תלמיד־חכם ונתקבל לאחר מכן כרב ביעזוב ובה נספה.

אפשטיין יהודה

כמעט כל יהודי אופוצ'נה הכירוהו. אם מי שהוא לא הכיר את יידל אפשטיין בשמו זה, הרי הכירו בשם הכינוי הופטשוק. דמות מיוחדת במינה. יהודי חרדי שחיוך היה מלווה אותו תמיד. לכל מי שפגש היתה לו מלה טובה ובתוספת של בדיחה. במיוחד בלט חוש ההומור שלו באירועים מסורתיים. הוא דאג ליצירת דמות של המן שאותה היו תולים ושורפים, כסמל לסופם של שונאי ישראל. בפורים היה צוהל ושמח והכריח את כל היהודים ליטול חלק בשמחת פורים. הוא דאג למדורה בל"ג בעומר, לשפיכת מים על הגשר בשביעי של פסח — כאות לגזירת ים סוף, לשמחת תורה אמיתית — יחד עם חסידים הלך מבית לבית, כדי לשמוח ולשמח בשמחת התורה. בכתיבה לא ניתן לתאר את השמחה ואת ההתלהבות של ר' יהודה־יידל בכל האירועים האלה, שנחרטו בזכרוננו לעד.

אילון – צוקר פנחס

שנים הרבה, אני מכיר את פנחס. צעירים מאד היינו אז. הייתי מבוגר ממנו בכמה שנים. כבר אז התפעלתי מהרצון העז שלו לדעת. הוא קרא הכל: ספרי היסטוריה, ספרים קלאסיים, ספרות יהודית. הכל. עם זאת היה פעיל בכל הפעילות הציונית של העיר. אביו ואחיו פעלו במזרחי, אבל הוא מצא את מקומו ב"גורדוניה". כמי שהיה פעיל ב"דרור", היו לנו חילוקי דעות, אבל הפעילות שלנו נעשתה תמיד בהרמוניה מלאה ובהבנה. כשהיתה ההתמודדות על יו"ר ועדת השקל ועדת הבחירות לקונגרס, תמכו חברי "גורדוניה" במועמדותי ואכן זכיתי בתפקיד, תודות לעזרתו של פנחס אילון-צוקר.

השתתף בכל האירועים הציוניים באיזור ובמרכז, ביקר במקומות ההכשרה והיה אהוב על כולם.

בין החלוצים הראשונים שעלו ארצה. הגיע לתפקידים בכירים ביותר בארץ, בכוחות עצמו וביגיעתו. אתו הלכה בארץ לא זרועה אשתו אהובה-מניה ועמו עשתה את כל הדרך.

לא אני שאעריך את פעילותו הציבורית כראש עירית חולון, ראש חבר השלטון המקומי ועוד, ועוד. זאת יעשו מומחים ממני. הם יעריכו את חכמתו ותבונתו בהנהגת העיר והשלטון המקומי. אני רק אציין בגאווה שכל אשר עשה – בנקיון כפים ובישר לבב עשה. בריאות טובה ונחת לו ולרעייתו.

אפשטיין פינטשע

עלה לארץ לפני השואה. כיהן כמזכיר מועצת הפועלים בבני ברק. נפטר בשנת תשמ"ד. כל בני משפחת אפשטיין היו חלוצים וחיכו לסרטיפיקטים כדי לעלות לארץ, אבל השואה הקדימה אותם.

ברנט לויבל

בתקופת המלחמה הוא קיבל את הזכיון לאספקת עורות מעובדים ובלתי מעובדים עבור אופוצ'נה וסביבותיה. הוא השתתף בועדות השונות שהקים היודנ-ראט: ועדת הכלכלה, ועדת הבריאות וכו'. הוא היה אהוב על כולם והכל העריכוהו והעריצוהו. היה טוב לב במידה לא רגילה. עזר לכל מי שיכל. כל מי שביקש תמיכה נענה ברוחב לב ובסבר פנים יפות. עד לאפריל 1942, עברו עליו ימי המלחמה בשלום. בחודש זה נאסר פתאומית והועבר לבית הכלא בראדום. משם הובילו אותו לבירקנאו-אשוויץ, בה נספה בבית החולים של אושוויץ בסוף אוגוסט 1942. (בזכרונותי אני כותב עליו בפרוטרוט).

ברנט מתתיהו-מאטיס ושמחה זילברנג

הצליחו, לאחר הגירוש של 22 בספטמבר 1942, להתחבא בכפר ינישביץ שליד יער גדול המשתרע על ארבעה ק"מ בקרבת אופוצ'נה. ברצון טוב של אנשי הכפר, הם יכלו לבלות ביער את כל שנות האימה ולהנצל. אולם לאחר שהפולנים הוציאו מהם את כל רכושם, הם הלשינו עליהם בגיסטפו. השנים נתפסו, הובלו לבית הקברות

היהודי באופוצ'נה ושם נרצחו. העידו על כך האחים זלבסקי, שהובאו לבירקנאו באפריל 1943, יחד עם האחים גריגל שהיו מפורסמים בין הנוער העובד בעיר.

בלזיצקי יצחק

בנם של פייבל סנדזשע בלזיצקי. הוא נאסר במאסר 30 ראשי הציבור בעיר (ראה במאמרי ע'). (כזכור, שלשה מבין השלשים נשלחו לאושוויץ. 27, ובלזיצקי בתוכם, הובלו אל הנהר שליד בית השחיטה של העופות ושם נהרגו ללא משפט. היחיד שניצל מהרג זה היה בלזיצקי. הוא היה פצוע מהיריות. לאחר שהסתלקו הגרמנים, הצליח בלזיצקי לחזור העירה ולהכנס לבית החולים היהודי ע"ש אסתרקה. הרופאים עשו את כל המאמצים על מנת להצילו. דבר הנצלו נודע לסאדיסט מוריץ. הוא הגיע לבית החולים, חיפש את בלזיצקי, ירה בו והרגו.

בלאט מאיר

עמד בראש הקהלה ששכנה בביתו של וולוול פליישר, בשנים 1916, 1917. משפחת בלאט עזבה לאחר מכן את אופוצ'נה. בתו של מאיר בלאט גרה כיום בוורשה ואצלה היינו בשנת 1978 כשהיינו בפולין בטכס שהתקיים באושוויץ. בתו השניה, דינה, גרה בישראל.

בוימרדר אברהם

עסקן ציבורי ושנים רבות עמד בראש הבנק של עובדים וסוחרים קטנים. היה חבר הציונים הכלליים, "על המשמר". חבר הנהגת הקהילה ונטל חלק בחיים הצבוריים.

בוימרדר קלמן

עסקן אהוב מאד על הכל. נטל חלק בעבודות ארגוניות ציוניות. סייע באהבה לכל מי שפנה אליו. היה חתנו של נתן רוזנצוויג. אשתו היתה:

בוימרדר פֶּעטשע

דמתה במידותיה לאמה איידל צרקס. נטלה חלק בכל העבודות הפילנטרופיות של העיר.

ברוידא יעקב

מנהיג וחבר ב"התאחדות". היה מזכיר הקהילה. השתתף בכל הפעילויות הציוניות. היה ציר בכל הכינוסים והועידות של הליגה למען ארץ ישראל עובדת. נספה עם כל הקהילה.

בלזם הרשקה

מזכיר העיריה בעניינים יהודים. היה הגבאי של בית הכנסת הגדול באופוצ'נה, עד לרגע האחרון.

בלזם אברהם

כבר בשנים 1916 – 1917 הוא ניהל את הלהקה הדרמטית שהציגה הצגות גדולות של המחזאים הפופולריים ביותר של אותם הימים. אני בעצמי חשתי בניהולו האבהי של הלהקה בשנת 1919 כאשר שחקתי בהצגת "הרצלה המיוחס", שבה הוא שיחק את התפקיד המרכזי. בשנת 1940 הוא בא לאופוצ'נה וגר בביתו של נתן רוזנצוויג. הוא מת בשנת 1942.

בלזם שלמה

בחור אהוב על כולם. עבד כמזכיר בקהילה היהודית ומילא את תפקיד הסעד והרווחה. מילאתי תפקידי עזר בקהילה והייתי גם נער-שליח של הקהילה. שלמה בלזם הדריך אותי והעניק לי מידיעותיו. הרבה יש לי להודות לו.

בלזם שלמה

אחיהם של יהושע ואהרן. היה פעיל במפלגה הקומוניסטית.

בלזם רוז'קה

השתתפה כמעט בכל ההצגות של הלהקה הדרמטית. פעמים רבות שיחקה את התפקיד של פרימדונה. היתה מקובלת על כולם.

בוריצקי ישראל

כמעט כולם הכירו את שרולקה – חתנו של הרשקה בלזם. עסקן צבורי חבר הנהלה של ארגון עובדי-היד. השתתף בפעילות הציבורית. יהודי פיקח. נסע לארץ ישראל והשאיר את אשתו ובנו בעיר. במקום שהוא יביא אותם לארץ, הוא חזר חזרה לאופוצ'נה. כנגר טוב הוא יכול היה למצוא תעסוקה בארץ, יותר טוב מאחרים, אבל הוא חזר ומצער הדבר כפליים שעשה זאת ציוני טוב. גורלו היה כגורל כל בני העיר. בנו, לולק, בחור יקר עבד במזכירות היוזנראט ויצא בטרנספורט האחרון לדרך שממנה לא שב.

בוריצקי אברהם

היה מן הראשונים והמייסדים של בית הפועלים. היה פעיל בכל המבצעים. לקח חלק גם בעבודת הלהקה הדרמטית. הוא היגר לארצות הברית. עד ליומו האחרון קיים קשרים עם חברים ועם ארגון יוצאי אופוצ'נה באמריקה ובישראל.

בלזיצקי פייבל

היה ידוע בעיר בשם פייבל סענצ'שע (ריכטר-שופט). ספרו עליו שבשנת 1905 היה שופט אצל המהפכנים, היו לו ארבעה ילדים מצויינים. הגדולה – עטל – היתה אשת מנדל פרומר, בנו – יצחק נורה בידי הגרמנים ביום 26.4.1942, בתוך 27 היהודים, שנורו מתוך קבוצת ה-30 שנאסרה.

בלזיצקי טשרנה

בתו של אברהם חיים וולוו'לס. היתה אשתו של גדליה לויין. באפריל 1943 עוד קבלתי דרישת שלום ממנה דרך יונה רוזנצוויג שהובאה לבירקנאו.

בלזיצקי קיילה

היתה היפה שבין אחיותיה, דווקא בבתי העניים גדלו הבנות היפות ביותר. לוקושבסקי, צלם העיירה, הזמין אותה במיוחד לצילום, כדי שיוכל להציב את הצלום בחלון חנותו.

בלזיצקי שרה

פעלה במסגרת הלהקה הדרמאטית ושיחקה בתפקיד של פרימדונו. היתה פעילה בפועלי ציון צ.ס. והיתה בעיר עד לצעדת המוות לטרבלינקה.

ביאלורבסקי יצחק

נלקח ביולי 1940 עם מאות אנשים צעירים לעבודת כפיה לעיר נארול שעל נהר בוג. שם עבר את הגבול לעבר פולין הרוסית והצליח להשרד. לאחר מכן נשא אשה ממשפחה מכובדת.

בוקסנר אלחנן

היה חלוץ כל ימיו. שתקן, זהיר בדיבוריו, פיקח. ספר את המלים בטרם הוציאם מפיו. היה בחבורה של יהודה זינגר, אריה דוברושקלנקה, שלמה סקורקה, שהיו בהכשרה בקיבוץ תל חי. היה חבר קיבוץ עינת, שם מילא תפקידים רבים בדייקנות והיה אהוב על כל החברים עד ליומו האחרון. הקיבוץ הוציא קובץ לזכרו ובו תמונות וכתבות.

גולדשטיין אברהם, לייביש וואלקרש, חנה שיוואצקי ואשתו מהכפר שווינה

ראויים להוקרה מיוחדת על המעשה שעשו ושגללו הם נשלחו לאושוויץ, בחודש פברואר 1942. אני עוד פגשתי בבירקנאו את חנה שיוואצקי ואני כותב עליה בזכרונותי. אברהם גולדשטיין, היה עסקן פעיל ב"התאחדות". אברהם היה חבר מכובד בהתאחדות.

גלר אליעזר

הוא כיהן כיו"ר "גורדוניה". משפחת גלר היתה מפורסמת בעירנו. פעילותו תוארה בספר "הם יורים" וקטעים מן הספר הזה הובאו בספרנו זה. על סופו כותב נתן שולב: הוא לא הועבר מברגן-בלזן לבירקנאו. לעומתו כותבת הגב' מריה רובינק, שהיתה המורה של גלר, שעבדה במלון פולסקי בוורשה, שהובילו אותו מהמלון כאזרח חוץ לברגן בלזן ומשם לבירקנאו. התאריך של בוא הקבוצה מברגן בלזן לבירקנאו והמרד שמרדה הקבוצה בהתנגדותה להתפשט ולהכנס לקרמטוריום היה ביום 28.10.43. המרד עשה אז רושם עצום במחנה ה"זונדר קומנדר" שאני בעצמי גביתי עדות מהם. לא ידעתי שמדובר באליעזר גלר שלנו.

פרנציסקה מאן שבאה גם היא ממלון פולסקי דרך ברגן בלזן ירתה במנהל הקרמטוריום איש הס"ס הידוע שילינגר ואליעזר דקר את המפקד קוקרניאק שרצה לירות בפרנציסקה. השמות הם אמיתיים ובמרד זה נספה אליעזר.

גלר ברל

על משפחת גלר פרטים רבים בתיאור פעליו של אליעזר גלר. נוסף שהיה לו עסק גדול בשותפות עם יחזקאל קויפער. אשתו היתה בת למשפחת ווידלר. ילדיו היו מוצלחים מאד. חיקה ומינה היו פעילות במכבי.

גורדון שרה

ניהלה יחד עם בעלה מנחם-מנדל גורדון את בית הספר "תרבות". בזמן המלחמה היתה מתורגמנית אצל מושל העיר. עזרה רבות ע"י התערבותה אצל המושל. עזרה לכל מי שפנה אליה. לאחר מכן עברה עם ילדתה לגיטו וורשה, שם היא חיתה בניירות אריים. בוורשה פעלה עם המחתרת. גם שם המשיכה לעזור ליהודים בכספים ובדרכים אחרות שהשיגה ממי שפעל אתה יחד – יעקב ווירניק ולו היא נישאה לאחר מכן. אתם פעל במסגרת זו סטפן גראיק. בתם יעל גרה בראשון לציון.

גוטסמן יעקב שלמה

בעל בית חרושת ליין ולחומץ. היה אחד מהשלשה שנבחרו לנהל את בית החולים. אחיו נשא את הבת של משה כלופסקי. קראו לה "הראש הלבן". ביום הטראגי שהרוצחים רצחו כל יהודי שהם מצאו ברחוב, היא התחבאה במרתף של הרבי, יחד עם יהודים רבים אחרים ולה קרה האסון עם הילד.

גולדברג

בשנת 1940 הוא נבחר לנהל את בית החולים היהודי. הוא היה בעל כשרונות ארגוניים וביוזמתו עמד המוסד על רמה גבוהה. הכל פעל כראוי עד שבעצמו חלה, מתוך שנדבק מהחולים שהיו בבית החולים. כל המאמצים של הרופאים לא הועילו והוא נפטר. הוא היה הקרבן הראשון מבין הפרסונל. למשפחת גולדברג היתה חוה ע"י אופוצ'נה.

על אליעזר גלר

חיים פרוש

בגאווה ובכבוד מזכירים בני עירנו את שמו של אליעזר גלר ויש לנו במה להתגאות. אמת, לא מעטים הם הגבורים בתוך המליונים שהובאו ע"י הצורר הנאצי לתאי ההשמדה. בערים רבות, במחנות הסגר, בין פרטיזנים, בגיטאות – בלטו גיבורים אשר לא רצו למסור את עצמם לרוצחים הגרמנים וללכת כצאן אל השחיטה, והתארגנו לאפשרות של מרד ברוצחים. הדבר בא לידי ביטוי במלחמה גלויה כמו המרד בגיטו וורשה, המרד בטרבלינקה, הפצצת הקרמטוריום בבירקנאו ועוד. לפי האינפורמציה שקיבל ד"ר נתן עק, היה אליעזר בסוף 1942 בבגדין והיו לו אותן האפשרויות להנצל כמו לאחרים: תעודות אריות ומראה ארי שאפשרו לו פעמים רבות לנסוע ברכבת – דבר שהיה אסור ליהודים באיסור חמור ומסוכן. הוא לא היה חייב לנסוע לוורשה ולהכנס בה אל לוע הארי הנאצי, להשתתף במרד של הגיטו ולהיות אחד ממנהיגי המרד ולהמציא במצבים מסוכנים ביותר של מלחמת יחידים מול רבים, מעטים מאד מול חזקים מאד. הוא יכול היה להשאר בבגדין או במקום אחר בתור ארי וכך להנצל. אבל לא היה זה טבעו של אליעזר. מה פירוש הדבר שהוא ישב בשלוחה ואחיו נהרגים ונמסרים לשחיטה? הוא יעמוד ב"שורה שניה"? הוא יצפה מרחוק במתרחש בגיטאות? האם חייו קודש לעצמו ולא לאומה? לא, לא היה זה טבעו של אליעזר ולא היתה זו דרכו ועל כן התנדב למרוד ולעשות כל מה שהוא יכול לעשות!

אליעזר גלר

לדברי ד"ר עק ומסר לו את הדברים יצחק קצנלסון, השיג אליעזר כלי-נשק בכח. אליעזר זרק שתי פצצות בגיטו וורשה שגרמו להרג רב בנאצים. לדברי קצנלסון לא ידע אליעזר פחד מהו. הוא נלחם בנאצים באומץ, בכח ובמלוא התלהבות הנעורים שלו. לאחר דיכוי המרד נמלט אליעזר מהגיטו, דרך צנורות הביוב של הגיטו, וחי בוורשה על סמך ניירותיו האריים.

גם בוורשה יכול היה אליעזר למלט את חייו, שכן תעודותיו האריות גוננו עליו, אבל לא איש כאליעזר ישקוט על שמריו, בעוד אחיו נשרפים ומושמידים. הוא מחליט להסגיר את עצמו כאזרח יהודי דרום-אמריקני. מהמלון "פולסקי" בוורשה הוא נשלח לברגן-בלזן שמשם הוא מקוה להגיע, בתור אזרח יהודי דרום-אמריקני, אל מחנה ויטל שבצרפת – שבו מרוכזים יהודים "אזרחי" מדינות זרות. אולם לא היתה זו הפעם היחידה שהגרמנים נקטו בדרכי רמאות. רק משלוחים מעטים נשלחו לצרפת. האחרים נשלחו למחנה "בערגאן" ששם חיכה להם הקרמטוריום... הלא הוא הקרמטוריום הנורא של בירקנאו – בערגאו. אליעזר גלר, יחד עם עוד שש מאות נשים וגברים, נשלחו במשלוח של "אנשי חוץ לארץ" אל מחנה ההשמדה. אבל אליעזר לא נכנס בקלות אל תאי הגזים. הוא גובה מחיר יקר עבור חייו.

היום זה כבר ברור שהמרד אשר עשו אנשי ה"משלוח של חוץ לארץ" היה ביום 28 לאוקטובר 1943. (אגב, המרד היחיד בבירקנאו) הצליחו להוריד את הנשק מארבעת הגרמנים שנכנסו לחדר שבו התפשטו האנשים לפני שנכנסו לתאי הגזים, כדי לזרז את התפשטותם של האנשים שלא רצו לעשות זאת. במרד נורה ונהרג הקצין שילינגר – בעל דרגה גבוהה בגיסטפו (אוברשארפורר – רפורטפורר) ועוד קצין נפצע, הוא לויטנט קקרניאק. זמן ממושך החזיקו המורדים באולם שלפני חדרי הגזים ולא אפשרו לצוררים להכנס לתוכו. רק כשהוזעק כח נוסף של גרמנים בראשות ה"האופטגרופנפורר" העס, הצליחו להכניע את המורדים ולהוציאם להורג. אליעזר לא הובל לתאי הגזים. הוא נפל במלחמה!

ספור המרד עשה רושם כביר באושוויץ – בירקנאו. בכל המחנות הקטנים שמסביב, בין האסירים, בישיבות של הגרמנים עצמם – היה המרד לשיחת היום. שילינגר שנהרג היה מהרוצחים הסדיסטיים הנוראים ביותר. מראה פניו מרחוק עורר אימה ופחד. כמה יסורים וענויים גרם שילינגר וכמה כאב עוד היה גורם לו נשאר בחיים.

במשפט נירנברג העיד "האופטגרופנפירר" פ. הס ששילינגר נהרג מירי עצמי של רובהו. הוא רצה לכסות את החרפה ששילינגר נורה ונהרג מיירות של מורדים יהודים. (ראה בספר של לורד ראסל "השוט של צלב הקרס" ע' 222).

לעומת בני עשירים רבים שלא התערבו עם בני הנוער העובד, פעל אליעזר דווקא בחוגים אלה. היה פעיל וחבר ה"ליגה למען העובד", מן הפעילים ביותר ב"גורדוניה" באופוצ'נה, במחוז, ולאחר מכן – ממנהיגי המרכז. לא הבית עשה את אליעזר לגבור האומה, אלא הסביבה אשר בה התחנך, בראש ובראשונה – העסקנים הציונים אשר חינוכו את הנוער. היה זה נוער נפלא, נוער יקר אשר אין כמוהו, ששאף כל ימיו לבנות את חייו במולדתו. מן המובחרים שבנוער זה היה אליעזר, אשר זכרו לא יישכח לעולם.

גולדברג אברהם

הוא גר בביתו של אורנבוך ליד הגשר. הוא היה מוכשר מאוד ושלח כתבות לשבועון הטומשובי ועתיד היה להיות עתונאי בעל שם. הוא נאסר ביום 26 לאפריל 1942 והיה בין ה-26 יהודים שהוציאו להורג.

גולד צבי

בחור יקר, חלוץ וחבר גורדוניה. בקיץ 1941 הוא חלה. למרות העזרה הרפואית שהוגשה לו והמסירות שהראו לו חבריו, – הבחור החסון והיפה הזה נפטר.

גלוגובסקי ישראל, צבי (הרשל), יהודה (יידל)

בזמן המלחמה היו שלשת האחים באופוצ'נה. כולם היו נשואים ועם ילדים. הם נטלו חלק בעבודת העזרה לנצרכים. זה היה פרק הירואי בחיי הגיטו. כל שלשת המשפחות נספו בגירוש הראשון לטרבלינקה.

גדליה אברהם-יצחק ופייבל

האחים האלה, ילדיו של דוד הסנדלר, היו גרים מעבר לגשר. מנעוריהם היו פעילים במכבי ובגורדוניה וסייעו בכל העבודות של הפעילות הציונית והקרנות.

גרינוולד צבי ומושקה

ילדיו של יחזקאל גרינוולד וחיה רוזנבלום. הם גרו בבית אביה של חיה-זינדל רוזנבלום. שניהם ציונים טובים. במיוחד היה פעיל צבי שבשנותיו האחרונות היה ממנהיגי גורדוניה. גם מושקה המשיכה את פעילותה עד הרגע האחרון.

גורדון מנחם מנרל

הוא בא לאופוצ'נה, לנהל את בית הספר "תרבות", יחד עם אשתו שרה. איני יכול להעריך את גורדון התלמיד-חכם, אבל אני יודע את פעילותו הגדולה לטובת בית הספר והכבוד שהביא לו. הוא היה גם ציוני פעיל. בשבת אחה"צ לימד אותנו שיעורים בתנ"ך ובתלמוד והיה זה תענוג לשמוע את הדברים. אז חשת בחריפות ובידיעותיו של גאון. הוא לא יישכח לעד.

דוברוצינסקי עוזר

כולם הכירו אותו, את בנו של אייזיק פלעדשער, הוא היה ספר. המספרה שלו היתה במקום המרכזי היפה ביותר של העיר ב"מוקם", היה יהודי אמיד והיה מן הראשונים שהיה לו רדיו. אשתו זלדה ושנים מילדיה נספו. השאיר אחריו רכוש גדול וכשבאו לאחר השואה לקחת את רכושו, לא נתנו הפולנים להכנס לביתו.

דוברון בונים :

דוכרשקלנקא (כך היה שמו לפני התרגום לעברית) בונים היה אחד ממנהיגי "התאחדות" בפולניה וחבר ועד ה"ליגה למען ארץ ישראל העובדת". השתתפנו בכינוסים בורשה.

באופוצ'נה השתתף בקרנות, בישיבות עם אנשי המרכז מורשה ומארץ ישראל, בעבודות ציבוריות-ציוניות לטובת העם והארץ. עלה ארצה לפני החורבן. בארץ השתתף באסיפות האזכרה לקדושי אופוצ'נה.

דוברון אריה :

זמן מה מזכיר "החלוץ" באופוצ'נה. השתתף בעבודת הארגון במסירות. עלה ארצה עם אשתו רוזה ז"ל לאחר שהיה בהכשרה. בארץ הקדיש את רוב זמנו לאיסוף תמונות אומנותיות הנמצאות בביתו וגם במוזיאון העירוני בפתח תקוה, לזכר אשתו רוזה ז"ל.

הולנדר רחל-לאה

בתו של רבי יצחק מאיר השוחט. ההולנדרים היו מהמשפחות הנכבדות ביותר בעירנו. ר' יצחק-מאיר היה החזן הראשי בבית הכנסת. בתו רחל-לאה הצטיינה בהתנהגותה הליברלית והיתה מהחברות המייסדות את "דרור" (פרייהייט). בפתיחת האולם של פרייהייט, היא נושאת הכרזה של הארגון. היתה אשתו של שלום חוינובסקי שנשלח מטומושוב לבוכנוולד עוד בשנת 1939.

ווינברג וקליינרט

היו"ר והמזכיר של קהילת ז'ארנוב, הם הובאו לבית הכלא באופוצ'נה ביום 25.4.42 והם ידעו את גורלם המר. אתם נעצר גם המנהיג הקומוניסטי שלמה בלום.

ווינברג יצחק-איטשה

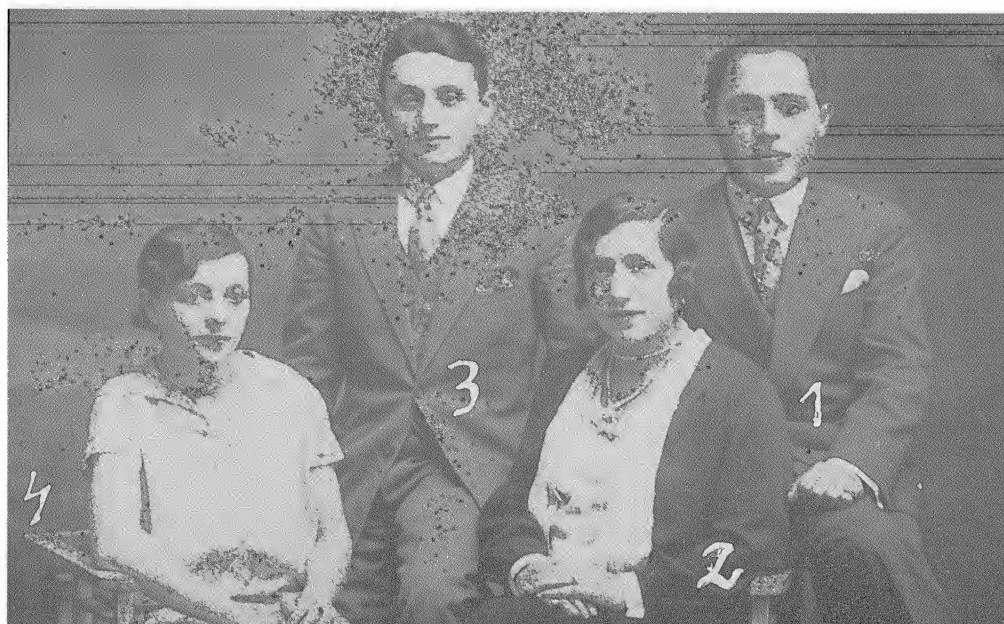
עמד בראש אגודת ישראל בעירנו. הוא כיהן כחבר הקהילה וכחבר מועצת העיריה במשך שנים רבות. היה לו חתן בוורשה והוא שהובא לבירקנאו בשנת 1943 ואתו בתו יהודית בת ה-17. הוא הוצא להורג בתחילת שנת 1944, בתו נותרה בחיים. גם כשהעבירוני ביום 27 באוקטובר 1944 לארנבורג עדיין היתה בחיים ואיני יודע את סופה.

וושנדובולסקי יוסף-יוסקה, אשתו פייגלה קופרברג ואחיו מרדכי

הוא התגורר בביתו של משה מיכאל זינגר ברחוב היהודי. הוא בנה בית שהיה מכניס אורחים. הוא ייצר נקניק. משפחות אלה – וושנדובולסקי וקופרברג – היו משפחות מיוחסות. לאחר החיסול הכללי, הם הצליחו להתחבא. פרטים מדויקים לא ידועים לי, אבל האחים זלבסקי בראותם שאני מביא לחם ומרק למנהל בית הכלא באופוצ'נה פלוטנטאווע וויטשיק שהיה בבירקנאו, ספרו לי על התנהגותו של אותו מנהל בית הכלא ליהודים. מנהל בית הכלא מנע אוכל מיהודים בטענה שהם שאינם שומרים על הנקיון בכלא. אבל אני עזרתי לו, כי הוא סיפר לי שהוא בעצמו מסר את בתי לבן-דוד בכפר. גם אני נתתי לרמות את עצמי, כמו יהודים רבים אחרים.

וואלף וינוגראד. אשתו איטה. בתם מלה.

1. קיווא רוזנבלום. 2. אשתו קיניטו 3. אחיו ישראל-איטשע 4. אשתו עסא

אכן, התפתיתי והבאתי לו אוכל לבית החולים שבו שכב, למרות שאסור היה לי לעשות זאת. רציתי להשיב טובה תחת טובה, אלא שכל מה שסיפר לי היה שקר. בהזדמנות זו ספרו לי האחים זלובסקי שמוריץ הביא את יוסקה ופייגלה לבית הסהר, שם הפשיטם ערומים והכה אותם בשוט ובמקלות. אחר הכריחם לרוץ סביב־סביב ולצעוק בקול רם: אנחנו היהודים זוללים ושמונים כחזירים. הפולנים עמדו מסביב ובתוכם מנהל בית הסהר ונהנו מ"המחזה" המבעית והנורא הזה. בבית הסוהר הזה הם הוצאו להורג.

מרדכי היה שנים רבות המזכיר של פועלי ציון (צ.ס) וחבר נאמן. אשתו חיילה, היתה לו לעזר בכל פעליו.

וינגורודסקי אהרן־נתן

ובנו משה. כולם הכירוהו ואת כח זרועו. היה נגר ושלשת ילדיו השתייכו לארגונים שונים. הבן משה היה בקבוצת 30 הנאסרים הראשונים והוצא להורג בין כ"ו הנהרגים ביום 26 באפריל. הקבוצה היתה חשודה כקומוניסטית. רשימת הקומוניסטים היתה במשטרה והיתה חתומה ע"י המפקד זבדסקי. ברשימה היו גם: ישראל שוורצמן, אברהם גולדברג (שהיה גר בבית אורנבוך ליד הגשר), הבנים של צוקר, יצחק בלזיצקי ואחרים. אותו מפקד זבדסקי חלה בטיפוס וד"ר מינטקביץ' היהודי ריפא אותו ברפואות שהגיעו מהיהודים, למרות שאסור היה ליהודי לרפא חולים אריים. כ"גמול" להחלמתו הוא מסר יהודים לגיסטאפו.

וואלד לייבל

שנים רבות עמד בראש התנועה הציונית. פקח ועסקן צבורי נאמן. עסקנים רבים היו באים אליו להתייעצות.

משפחת וינגורד

הם היו סוחרי היערות הגדולים ביותר בעירנו. משפחה ציונית. כל הבנים והבנות היו פעילים בארגונים הצבוריים השונים, בפרט בענייני בית הספר תרבות. בזמן המלחמה הם היו בטומשוב, משם נשלחו למחנה ההשמדה.

וולטמן נתן

משפחה זו היתה ידועה בעיר. היתה זו משפחה גדולה. היו לה ידידים רבים וכולם נתקבלו בברכה. נתן היה במשך שנים רבות חבר בארגון בעלי המלאכה. רק בת אחת בישראל נשארה מכל המשפחה הגדולה.

ד"ר וויכרט

על פעילותו בפולין בשנים 1942 – 1940 כבר נכתב. הוא השיג רפואות וגם עזרה חומרית עבור בית החולים באופוצ'נה. עזרנו לכל חולה מבלי לבדוק לאמונתו ולדתו.

ווינר אברהם

בעלה של בלומלה, בתו של וולוול פליישר. כשערכנו את האזכרה לקהילת אופוצ'נה, בעיר שטוטגארט, בשנת 1947 היו אברהם ובלומלה כבר נשואים. אברהם פעל רבות לקיום האזכרה באולם האוכל הגדול ליד המטבח שבו עבדה חיה רובין, בתו של שאול רובין. באזכרה זו השתתפו: יונה רוזנצוויג שאותו פגשתי בבירקנאו בשנת 1943, בלומה ואברהם וינר, חנה פולסקי-וינוגרד, חיה רובין, יוסף חמלניצקי-כרמי. אברהם ובלומה השאירו אחריהם משפחה מפוארת, חבל שאברהם נלקח מאתנו בגיל צעיר.

זלוטוגורסקי יחיאל

היה פעיל כל השנים בועד פועלי-ציון צ.ס., בארגון ספורט "הפועל", בארגון חלוצי "העובד" ב"ליגה למען ארץ ישראל העובדת" ב"קרנות". כציוני פעיל ונאמן, קיבל בשנת 1933 סרטיפיקט, ועלה ארצה עם כל משפחתו כך הציל גם את אביו ואת דוד ההמשך מהחורבן האחרון. היו להם שלושה בנים ובת שהעניקו נכדים ונינים. משפחה נכבדה. גם בארץ היה פעיל כל השנים בועד ארגון יוצאי אופוצ'נה. לקח חלק בהקמת האנדרטאות לזכר הקהילה. נפטר בשנת 1984 ונקבר בחולון, ליד מצבת הזכרון של קהלתנו. יהי זכרו ברוך.

זלוטוגורסקי מרים

היתה לו לאישה ולחבר. עזרה בבית ובפרנסה. עבדה קשה בבית ובדאגה למשפחה של שש נפשות. טיפלה גם באבא של יחיאל הוא נפטר בגיל תשעים ושש. היא טיפלה בו עד ליומו האחרון. נפטרה כמה חדשים לאחר מותו של בעלה. יהי זכרה ברוך.

זלוטוגורסקי דוד

ממייסדי פועלי ציון (צ.ס.). השתתף בהקמת הלהקה הדרמאטית. היה פעיל עד יומו האחרון. הוא נפטר בגיל צעיר.

זלצברג מאיר

ממייסדי "הפועל" ולאחר מכן ממייסדי "מכבי" שבו היה פעיל עד לשואה. היה מפקד במשטרה היהודית בעיר בתקופת השואה. הוא נלקח בטרנספורט האחרון לטרבלינקה. הוא הצליח לקפוץ מן הרכבת ולשרוד עד לאחר המלחמה. הוא חזר לאופוצ'נה, כדי להוציא את רכוש המשפחה שהוחבא ואז רצחו אותו חבריו הפולנים.

משפחת נתן פוקס

משפחת צווייגהפטיג

זכריה חמילניצקי ובנותיו רבקה חוה ומאניה

סוקולובסקי מאיר
מורה עברי בבי"ס שבתובקה.

ולדמן מנהל בית ספר
"תרבות" בשנת 1932

פאלק חיים

משפחת לייטמן

זינגר משה מיכאל

מטובי היהודים בעיר. היה מוהל מומחה. תמיד היו פניו שוחקות. קדם כל אדם בסבר פנים יפות, באימרה מלבבת. היו לו שלשה בנים ובת אחת. הבכור, יהודה, היה מראשוני החלוצים בארץ. הוא התיישב בקיבוץ עינת שבו הוא יושב עד היום. יוסף היה חבר אקטיבי בהתאחדות, פייבל היה פעיל בגורדוניה, הם נספו בשואה.

זילברניג ליפמן

בימי המלחמה חזר לעיר מלודז' שבה התגורר לאחר נשואיו. הוא בא עם אשתו וילדה קטנה. הוא קיבל את החנות של צדוק חמלניצקי שבה גם עבד. פעל במסגרת העזרה ההדדית שהוקמה בגיטו. נשלח עם משפחתו לטרבלינקה במשלוח הראשון של ספטמבר 1942.

זויער טוביה

חתנו של סערל איטשקעס. ציוני טוב ופעיל. רשמית נחשב כראש ההסתדרות הציונית.

חמלניצקי יצחק

כולם הכירו את העסקן הציוני החשוב הזה, שהיה אחד מעשירי העיר, בעל תעשייה של אבן וסיד וכן מפעל זכוכית בשותפות עם אחיו יעקב. כשהיה מגיע עסקן מהמרכז בוורשה, היו הפגישות מתקיימות אצל החמלניצקים. שליחים היו טורחים לבוא לאופוצ'נה שנחשבה לאחת הערים הציוניות החשובות ביותר. כך גם באו שליחי הקרנות. לקח חלק בכל פעולה ציונית בעיר.

חמלניצקי זכריה:

מנכבדי העדה "בעל התוקע" בבית הכנסת הגדול ו"בעל השחרית" בימים נוראים. בעל הדרת פנים, תלמיד-חכם ופיקח. היה שחיין מצוין, בכלל, היו בני אופוצ'נה מצטיינים בשחיה. שמואל פיינר קיבל את הפרס הראשון על שחיה בנהר הוויסלה. זכריה קדח חורים בקרח וטבל במים קפואים. בסוף ימיו היה בודד וגר בחנות של קורצברד (ברחוב 1 במאי פינת איזרליצקא). עד ליציאתי לאושוויץ קיימתי אתו קשרים טובים. יהי זכרו ברוך.

גורדון מנחם מנדל

הוא בא לאופוצ'נה, לנהל את בית הספר "תרבות", יחד עם אשתו שרה. איני יכול להעריך את גורדון התלמיד-חכם, אבל אני יודע את פעילותו הגדולה לטובת בית הספר והכבוד שהביא לו. הוא היה גם ציוני פעיל. בשבת אחה"צ לימד אותנו שיעורים בתנ"ך ובתלמוד והיה תענוג לשמוע את הדברים. אז חשת בחריפותו ובידיעותיו של גאון. הוא לא יישכח לעד.

חמלניצקי יוסף

בנו של יעקב. היה אדם צעיר והכרנוהו רק בזמן המלחמה, כשקיבל בחמימות כל אדם שבא אליו. דרכו השיגה טאלה פלידרבלום, כל מיני רפואות שהחולים נזקקו להם. היו לו קשרים מצוינים עם פולנים נוצרים שהשיגו לו את כל מה שגב' פלידרבלום כתבה לו. יוסף חמלניצקי ניצל מהשואה והתגורר בוורשה עד למותו בשנת 1982. בשנת 1978 פגשתי אותו בוורשה, יחד עם מלה בלאט, אחותה של דינה גריין-בלאט מחיפה. הוריהם היו בעלי תחנת הקמח בעירנו.

חמלניצקי-בינשטוק צילה

הבת הבכורה של משפחת יצחק חמלניצקי. היא היתה מהבנות הצעירות הראשונות שעזבו את המשפחה ועלתה לארץ. אתה ולאחריה עלו בלה ולד, יהודית סקורקה, רחל רובין, שרה בוקסנר, שרה שמידע, שרה פרל. היו אלה עליות של יחידים לארץ.

חמלניצקי-ריי אלה

לפני המלחמה הכרתיה רק מעט. למדתי להכירה כשבאה בעצם המלחמה לאופוצ'נה כרופאה והצטרפה לסגל רופאי בית החולים. בעלת ידע רב ולב. זכתה להנצל מהשואה ועבדה כרופאה בקופת חולים חולון. נפטרה בשנת 1982, לאחר שלא עמד לה כחה לאחר תלאות המלחמה.

חמלניצקי אליעזר

כל בני העיר הכירוהו, לא רק משום שהיה סגן יו"ר של ארגון בעלי מלאכה וסוחרים זעירים במחוז וסגן יו"ר של מועצת הבנק של סוחרים זעירים. אלא בגלל לבו הטוב. טבעי היה שיעמוד בראש המועצה, אך הוא חשש שיבקשוהו להיות גם הערב של הלווים. עבדנו כעשרים שנה בידידות עמוקה. כל שבת אחה"צ שתינו בירה, זה אצל זה. הקבוצה שנאספה יחד הכילה את נתן וולטמן, אליעזר חמלניצקי, אברהם יצחק מרוקביצקי, ישראל חיים רזנבלום, ישראל מאיר מאלץ. בשבת ה-2 לספטמבר 1939 יצאנו יחד לטייל, בכון של שטח לונדסקי כדרכנו תמיד. עברנו את הגשר שליד תחנת הקמח של ניימן-בלט-חיימוביץ. כשהגענו לעצים, הופיעו אווירונים גרמנים שירו עלינו באש צפופה. השתטחנו על האדמה עד שהאווירונים נעלמו כלעומת שבאו. רק אז קמנו מעל פני האדמה, מלוכלכים מהבוץ. כך הרגשנו את המלחמה. העובדים של תחנת הקמח הרגיעו אותנו במעט. לאחר מכן שמענו את ההפצצות של המטוסים מסביב לאופוצ'נה ההפצצות נפלו בשטחים שיהודים לא גרו בהם והנפגעים היו פולנים. משפחות רבות יצאו מביתהן באופוצ'נה והסתתרו ביערות או בין האכרים והגיעו עד לדז'וויצה, אודיז'וול – מה שיותר רחוק מהדרכים הראשיות. ברם, לא זאת רצינו לספר, אלא על מידותיו הטובות, שבאו לידי ביטוי במיוחד בשנות השואה. הוא קיבל אישור לאפות לחם לבן וקיבל הקצבה מיוחדת לצורך זה. הוא גם העביר לחם לבית החולים היהודי. הוא סייע למי שהיה נצרך לעזרה – לא רק מבין הפליטים שבאו מלודז', מלאוזה, פלוצק אלא גם ליהודי אופוצ'נה שלא היה להם כיצד להשתכר עבור פרנסתם. היו כאלה שהוא הצילם מיאוש. פתק מאתנו הספיק

לתת למבקש, כל מה שביקש. שאלת כספים לא היתה קיימת אצלו. פעמים רבות נתן משלו, מבלי שאפילו בני משפחתו ידעו על כך. אפילו הלחמניות שקבלנו בבית הסהר מאת אשתי, הובאו ע"י אליעזר. נשאר שטח פעולה של עזרה עד לגירוש האחרון ב 6.1.43 מבני משפחתו נשארו: זאב, יוסף ואהרן.

חונבסקי שלום

בעלה של רחל-לאה הולנדר נתפס בערב יום הכפורים ת"ש (1939) ונשלח לבוכנוולד ושם נספה. הוא התגורר בטומשוב בשנים האחרונות ומשם נשלח לבוכנוולד. מסופר שהוא התנגד להכנסתם בקרון סגור של בהמות.

חנצ'ינסקי שלום

בן אחותם של לייביש ומשה לייטמן. פגשתי אותו בשבועות הראשונים של בואי לבירקנאו. הוא עזב את עירנו שנים רבות לפני פרוץ המלחמה והיגר לצרפת. משם הובא לאושוויץ יחד עם זישא קימלפלד ודב יעקובוביץ. מאושוויץ הועבר לבירקנאו והוא סיפר לי שבשנת 1942 היה המצב באושוויץ טוב לאין ערוך מהמצב אשר היה בבירקנאו.

החלטנו ללכת לעבוד בקבוצה שהובילה חפצים לאושוויץ ואמנם הובלנו לאושוויץ. אתנו היה גם לייבל ברנט. חנצ'ינסקי שהיה חייט הועבר לעבודה בחייטות. לייבל ברנט ואנכי היינו מחוץ למחנה. השתדלתי להיות בכל המקומות, לראות הכל, אע"פ שהיתה זו עבודה קשה יותר מאשר לעבוד בתוך המחנה. את קימלפלד עוד ראיתי כמה פעמים, אבל את בריש יעקובוביץ לא ראיתי עוד.

טוגנטמן יצחק מאיר

הובא בסוף 1942 לבירקנאו מרוסיה הלבנה, לשם ברח עם יהודים אחרים. מספרו היה 99000. בבואו, כבר הייתי במצב כזה שיכולתי להיות לו לעזר. כמעט בכל יום הבאתי לו קערה עם מרק ודברים קטנים אחרים. גם כשנשלח למחנה "גלייביץ", דאגתי לו בדברי הלבשה. עד שנשלחתי לארנבורג, שמרתי אתו על קשר. גם בימים הקשים שמר על מצב רוח טוב והומור. הוא ספר לי דברים רבים מאופוצ'נה. לצערי לא ראיתי אותו יותר.

טנבובים חיים דוד

ממנהיגי המזרחי באופוצ'נה יחד עם יצחק צוקר, יצחק-איטשע פרל. היה למדן גדול. שנים רבות לימד אותנו תנ"ך. אדם טוב וקיבל כל אדם בסבר פנים יפות עד לרגע האחרון.

טעפער איטשע, פרל, מלכה

משפחת חייטים. האב, הבן, הבנות — כולם תפרו. היו מקובלים מאד בחברה — הם שרו, הציגו ובכל הופעה היו המצויינים. פרל הלכה עם מנדל שטיינבוץ לרוסיה והאחרים עברו לפריז.

יעקעלס אליעזר

מלבד שהיה המנהיג של הציונים הכלליים (על המשמר), היה בצומת הפעילות הציונית בעיר. חריף בויכוחים. השתתף בכל הקונגרסים והועידות של הקרנות הציוניות. מהרגע הראשון היה פסימי וראה מראש את אשר יקרה ליהודים. נספה בטרבלינקה.

יעקובוביץ

בתחילת 1940 הגיע לאופוצ'נו יחד עם משה צוויגהאפטג ופתחו מספרה ליד העסק של ישראל טשארנס שהיה צמוד למכבי האש. הוא היה הספר של אנשי הגיסטאפו והמשטרה ופעמים רבות עזר ליוזבאט וליחידים במתן אינפורמציה ממה ששמע מאלה שהסתפרו אצלו. כך יכלו לפעמים להנצל אלה שעמדו לאסור אותם. היה גם עסקן ועזר לפעילות הסוציאלית בימי השואה בעירנו. הוא היה אחד משלשה שניהלו את בית החולים. עד למאסרו שמענו רק טובות אודותיו. הובא במשלוח האחרון של יהודי אופוצ'נה לטרבלינקה.

יעקובוביץ דב (בריש)

קראו לו בריש פאקלה. בעלה של מניה מילצקי – הבת של איכל החייט. היה חבר ותיק בכל הארגונים: פועלי ציון צ.ס. עבר עם אשתו לפאריז ומשם נשלח לאושוויץ ושם פגשתיו בבירקנאו.

יעקובוביץ נח ודוד

שני אחים אלה באו אלינו מטומשוב-מאזוביץ. לא הכרתים היטב לפני המלחמה אבל הייתי קרוב אליהם במחנה אוהרדרוף בגרמניה. דוד עבד במטבח ועזר ככל שיכל באספקה מהמטבח, דרך אחיו נח, לאלה שנזקקו לכך. צריך לזכור ששניהם סכנו את עצמם בסכנת נפשות. לפיכך, יש להזכיר את מעשיהם. שניהם ניצלו ונשארו בחיים.

ינושבץ לייביש

כולם הכירו את לייביש קצמן-ינושבץ. הוא היה חתנו של נתן וולטמן. היה חייט מומחה. היו לו קשרים מצויינים עם המושל ועם העיריה. הרבה טובות עשה ליהודים בקשריו אלה. בשנת 1936 שכשהאנטישמיות החבויה החלה להתגלות, היו משפטים נגד יעקב רינולדה ולייביש ינושבץ ונידונו לארבע שנות מאסר. בפרוץ המלחמה שניהם חזרו לאופוצ'נה. רינולדה עבר לוורשה ולייביש נשלח במשלוח האחרון לטרבלינקה.

לבבי (הרצוג) שאול:

הכרתי היטב את שאול ואת אביו ישראל אהרן עוד באופוצ'נה. ישראל אהרן היה עסקן פעיל. כשבאנו ארצה, בינואר 49, היה ביקורנו הראשון אצל שאול לבבי. הוא כיהן כמנהל "אוהל-שם" וגר באותו בית. מהראשונים שארגנו את האופוצ'נאים ואצלו היו המזכירות, הישיבות, והאסיפות עד ליומו האחרון. אשתו יפה, קבלה את כל אנשי אופוצ'נה כאילו היתה בת עירנו. השתתפה בכל אספותינו וחלקה גדול בכל שעשה שאול ז"ל. גם אחרי מותו השתתפה בכל האסיפות לאורך ימים. משפחת לבבי, עזרה לאופוצ'ניים במה שיכלו. שאול אשר כשמו הוא – לבבי – לא יישכח.

לייטמן יוסף:

בביתו של יוספל החיט כפי שקראו לו, היתה שנים רבות חברה לעזרת נצרכים. הבנים ליביש ומשה ניהלו את החברה. בלי רעש גדול – עשו דברים גדולים. אף אחד לא ידע מי הם המשפחות שזקוקות לעזרה. לכמה משפחות נשלח כסף ביום חמישי הביתה וכדי שלא יצטרכו ללכת עם פתקאות אל הקצב, או למאפיה, דבר שהצביע עליהם כמקרים סוציאליים. האימון בשני אנשים אלה היה בלתי מוגבל. משה היה גזבר ב"פועלי-ציון צ.ס. וקיבל כסף מאנשים שבא איתם במגע כדי לעזור לזולת. פעילותם היתה שקטה, בצניעות. לא בפומבי, כפי שעשו הנדיבות איידל צרקעס, שבה קנטרוביץ, בלימלה לבקוביץ ונדיבות אחרות שפעילותם היתה פומבית.

לעבעדיגר יהושוע:

מראשוני הציונים שדיברו ולמדו עברית. הרבה למדו אצלו עברית ואלה זוכרים אותו כאיש צנוע. מעולם לא דיבר על שכר, העיקר אצלו היה שהנוער ילמד עברית. גר אצל נחום צוויגהפטיג עד שנת 1940. בתקופת הגייעי גר אצל נתן פוקס (תחנת-שמן) ברחוב גרובלנה. עסק בעשית סבון. ביום הטרגי של יולי 1942, כאשר הגרמנים הרגו יהודים רבים באופוצ'נה, באו גם לחצר של נתן פוקס, ושם הרגו את יהושוע לבדיגר ז"ל. על הבן שלו, אבא, אמרו שהוא גאון בלתי רגיל. על המקרים ספרה לי גם שרה וירניק-גורדון.

לבקוביץ בלומלה

גרה אצל נתן פוקס (ברייטבארד) ליד הגשר. היו לה חנות ודירה משלה. היה לה קהל לקוחות קבוע שנתן בה אמון. אנו מזכירים אותה במיוחד בשל פעלה הרב למען הנצרכים בשנות האימה של 1942 – 1940, יחד עם אשתו של יעקב רוזנצוויג ורחל פרוש ואחרות.

מילשטיין יוסף:

כולם הכירו את משפחת הכליזמרים היהודיים בעיר. למשפחת טוביה "כליזמר" היו שני סוליסטים בעיר: דוד הספר (שעבר מאופוצ'נה ללודז') ויוסף האב. לוזר (אלעזר) הסנדלר היה משנה את השיר הידוע ומכוון כלפיהם: "טוביה מיט דער פידל – און זכריה מיט דעם באס שפילן מיר א לידל אויפן מיטן גאס". את יוסף מילשטיין פגשתי בגרמניה בשנת 1946. הוא התגורר בבאד־רייכענהאל. השתתפתי בקונגרס של שארית הפליטה שנערך בעיר זו ומצאתיו. יוסף מילשטיין היה נשוי והיה מבקר בביתנו בבמברג. בעלותם ארצה גרו בקרית חיים. הימים הקשים של המלחמה השאירו חותם בבריאותו והלך לעולמו שלא בעתו. יהי זכרו ברוך.

מרמלשטיין יומה

רבים הכירו את יומה מרמלשטיין שחיוכו ופניו הטובים היו תמיד אתו. היה הראשון באמירת בוקר־טוב ובשאלה "איך המרגש". היה תענוג לשבת בבית ההארכה שלו. היתה לנו חברה מאורגנת מטעם "ארגון בעלי מלאכה ותעשייה זעירה". התכנסנו אצל יומה ושתינו בצותה חבית־בירה. אתנו היו וולטמן נתן, מרקוביץקי אברהם־יצחק, רחובלום ישראל־חיים, רחובום שאול, ראש מוטלה. חמעלניצקי אלעזר. פרוש חיים. רינלדו יעקב ובעל הבית יומה. קיימנו וכוחים בצותא ולא אחת יצאה החלטה שעזרה לפתור בעיות. יומה מרמלשטיין עבר עם משפחתו לרדום.

מעהל הרשלה (בידנו)

בחור עליז ומלא חיים. הפרטה לא היתה מצויה בכיסו, אבל הדבר לא השפיע על שמחתו המתמדת שהיתה מדביקה את כולנו. סייע לעזרה ההדדית שהקמנו מחוץ למסגרת של ז.ס.ס. בתקופת השואה בחרנו בו כשוטר במשטרה היהודית, כדי שיוכל להודיע לנו על המתרחש. דברים רבים ידעה המשטרה, לפני שידע הציבור. על סמך הודעותיו יכלנו למנוע דברים רבים, אלא שלא תמיד היו ידיעות מוקדמות גם למשטרה. לפעמים באו הגזירות באופן פתאומי ועל המשטרה היהודית הוטל הביצוע, כמו שנעשה בהעברה לעבודת פרך ע"י נהר הבוג. לו ידענו על פעולה זו לפני הוצאתה לפועל – היינו עושים למניעתה, כפי שעשינו כמה פעמים. הרשלה היה לנו לעזר רב בענין זה.

משפחת מורדקוביץ

לא קלים היו לה החיים באופוצ'נה כשהיתה בעלת־הבית של בית הארכה. ולאחר מכן במקום החדש ברדום. ממעט משפחות נשארו 5 איש ממשפחה יהודית בחיים אחרי החורבן. פגשתי אותם בגרמניה. גרו בגרמיש־בדי־קרכן. פייגה אם המשפחה המוצלחת הזו. נפטרה בשיבה טובה בשנת 1986.

מרגלית נחמה (לבית ז'טלניצקו):

חברת ועד יוצאי אופוצ'נה בארץ והיתה פעילה בהוצאות הספר לזכר הקהילה. השתתפה בכל הפעולות של הארגון עד ליום מותה בשנת 1985. השאירה אחריה משפחה יפה. נזכור אותה!

מרקוביץקי אברהם יצחק:

סנדלר במקצועו, מורשת מאבותיו. נבון, אינטליגנטי, מסור. כיהן כיו"ר של ה"צעך" באיזור. (צעך – סנדלרים שטעפרים ורצענים). ביתו היה למופת. ילדיו פעלו בארגונים צבוריים. פעל בארגון למלאכה ותעשייה ואירח בביתו אורחים שבאו לעירנו. חלם על עליה לארץ ישראל עם המשפחה. ולא עלה בידו. המשפחה נספתה בשואה.

מרקוביץקי הילל בן מנדל

(גרמזה). הבחור החזק ביותר בעיר. הייתי איתו בצבא הפולני יחד עם שמואל פיינר, אבל הלל היה המצטיין בכול החטיבה (31 שטשעלצוב קניובקי) בלאדז. הוא קיבל מדליה ודרגה כחיל מצטיין. גם בעיר פחדו הנערים הלא יהודים מהלל ובו לא העזו להתגרות. היה בחור עליון, ידע להתחמק מעבודות פרך בעת המלחמה כפי שציוו החוקים הגרמניים, עד ליוני 1940 כשנשלחו יהודים רבים לעבודות פרך על נהר ה"בוג". הוא הלך עם היהודים הצעירים והיה הממונה עליהם בעבודה. הם לא ניצלו את ההזדמנויות שהיו להם ולא ברחו לצד השני של הנהר – לצד הרוסי. כפי שברח אחד מהם יצחק בילורבסקי ז"ל. כל הקבוצה – חמולניצקי ינקל (קאפוסטא), צימבער הערשל (קויעלע), גולדברג ינקל, קמצן וולול, מלץ ישראל מאיר והאחרים – נספתה בשואה.

מאלץ ישראל מאיר

במקצועו תפר. חבר פעיל בפועלי ציון. התגורר אצל נחום צווייגנהפטיג. ביולי 1940 נלקח למחנה עבודה בנארול שליד לובלין. שוחרר מהמחנה לאחר שנפגע בהטענת משא כבד. הוא חזר לאופוצ'נה והשתכן בגיטו אצל משפחת גרמזס ברחוב היהודי. נספה עם כל יהודי העיר.

ד"ר מינטקוביץ

מוצאו מטומשוב-מאזובייצק, אבל גר באופוצ'נו שנים רבות. היה צנוע ועניו בהליכותיו ומעולם לא דחק את עצמו. פעל במוסדות רבים, עוד בזמן שרופא השיניים ציגנבון עבד אתנו. כשהוקם בית החולים היהודי הועמד ד"ר מינטקביץ בראשו. כשהעריך מוריץ הרג את בלזיצקי, הוא החליט לנקום גם ברופא. ד"ר מינטקביץ נשלח במשלוח האחרון של יהודי אופוצ'נה לטרבלינקה ביום 6/1/43. כשהגיעה הרכבת לאויאזד, חיכה להם משמר הגיסטפו שהובילם למחנה המוות בטרבלינקה.

נוימן שמואל

בנו של אחד מבעלי תחנת הקמח באופוצ'נה היה מהראשונים שחזרו לאופוצ'נה לאחר השואה. כל אלה שבאו אחריו לעיר, מצאו אצלו בית חם והוא קבל כל אחד כבן משפחה. בארץ השתתף אתנו בכל האירועים. יהי זכרו ברוך.

נייברגר איטשע:

בשנות העשרים היה פעיל בבית העובד (ארבייטר-היים). היה נשוי לפרל -לאה מבית רוזנבלום. מן הפעילים ביותר בעירנו. נסע עם אשתו לארגנטינה. ושמר על קשר עם בני העיר וכן היה בקשר אתנו כל הזמן.

נירנברג שמואל:

זמן רב פעיל כחבר ב"דרור", "החלוץ", בליגה למען ארץ ישראל העובדת. בזמן המלחמה חזר לעירנו. נספה עם כל המשפחה.

סמסונוביץ ברוניה:

ברוניה מבית לייזרוביץ: משפחת לייזרוביץ היתה משפחה לדוגמה של חיים יהודים בעירות קטנות בפולניה. בני המשפחה הגדולה (ארבע בנות ובן) לא הרויחו מספיק לחיים טובים ומכובדים. אבל הדבר לא הפריע להם לשרת את הזולת ולהיות לעזר. לשני החדרים שגרה בהם המשפחה ובתוכם גם מכונות התפירה (היו תופרות) היו באים כל אלה שרצו לשפוך את הלב ולמצוא נוחם. הבנות היו נבונות, ואפשר היה לדבר איתם על כל נושא. הם רכשו השכלה בלימוד עצמי בעזרת רחל-לאה ברודה. בערב-יוכח שהיו נהוגים בארגון היתה ברוניה משתתפת בויכוחים ודבריה עמדו על רמה גבוהה ביותר. עליה אמרה המורה מרים רובינק: היא "אנציקלופדיה מהלכת". וזו היתה ההגדרה הנכונה.

סגל רבקה (ליזרוביץ)

אחת מארבע בנות בבית. חברה מסורה במפלגה הקומוניסטית בפולין. רק לאחר שבית דין באופוצ'נה דן אותה לארבע שנות מאסר, ידעה את האמת. מהי התמורה שמקבלים יהודים שמוסרים את חייהם עד האידאלים הקומוניסטיים. אחרי החורבן לא רצתה לחיות בגן-העדן הקומוניסטי בפולניה ועלתה עם בעלה לישראל. נפטרה בארץ.

סוקולובסקי מאיר:

הוא בא לאופוצ'נה כמורה להסטוריה בבית הספר הממלכתי. הקדיש את כל זמנו לעבודה ציבורית. כיהן זמן רב כמזכיר ה"ליגה למען ארץ ישראל העובדת". השתתף בכל הפעולות הציבוריות והציוניות בעירנו. גם בארץ השתתף בכול האסיפות והאזכרות של עירנו.

סרנה מאיר

המנהיג הנודע של פועלי ציון, שהיה לו כרטיס של "פועל מצטיין" התהלך ברחוב לפי תומו. הסאדיסט מוריץ, שהיה הצורר הגדול ביותר, פגש אותו בדרכו. סרנה ירד מהמדרכה ופינה את הדרך למוריץ. זה היה החוק הגרמני. מוריץ שהכיר את סרנה, שאל את סרנה: למה ירדת מהמדרכה? הוא השיב לו: כך אומר החוק. מוריץ פרץ בשצף של גידופים. כך? שומר חוק אתה? הוא הוציא את אקדחו והחל מכה אותו בראשו וכך עינה אותו עד שיצאה נשמתו. הי"ד. (ראה גם ברשימתו של אהרן כרמי שעוד היה באופוצ'נה).

סטשבסקי בעריש

יהודי סוחר משקאות. משפחה עניפה באופוצ'נה. שני בנים, ישראל ופנחס, הגיעו ארצה. ישראל הגיע ארצה בשנת 1934, חזר והצליח להביא את אשתו שושנה (ולטמן).

בנו השני, פנחס, הגיע אחרי המלחמה, אחרי שברח מרוסיה דרך גרמניה, הקים משפחה בארץ. יתר בני המשפחה נספו בשואה.

פרל יצחק:

ר' איטשע פערל, היה ממנהיגי "המזרחי" בעיר. בין החשובים בעסקנים הציבוריים, בשטחי החיים היהודיים בעיר. לא היה מפעל ציבורי, ציוני שלא השתתף בו. שתי בנותיו שרה ופנינה עלו ארצה. מראה פניו המרשים לא יישכח מאתנו.

פולסקי חנה לבית וינוגרד.

על משפחת וינוגרד היה צריך לכתוב מאמר גדול ומיוחד, המתאר את עושר המשפחה, את פעילותה הציונית, את העזרה שהיו מגישים לכל אחד. היה להם גם כיס וגם לב! ביתם היה פתוח לכל המורים שבאו ללמד בבית הספר תרבות שבעירנו. בו מצאו בית חם. בשנת 1936 היו בני המשפחה בארץ לתערוכת יריד המזרח ואף קנו בה שטחי אדמה. למרבה הצער חזרה המשפחה לפולין והתיישבה בטומשוב-מאזובייצק. בראשית המלחמה ביקרתי בביתם ויכולנו לבכות את שובם לפולין. חנה ניצלה מהשואה. פגשתיה לאחר המלחמה בשטוטגארד ובה ערכנו את האזכרה הראשונה לקדושי עירנו, שבארגונה טיפלו חיה זילברברג מבית רובין, חנה וינוגרד-פולסקי, בלימלה ווינר ובעלה אברהם קויפר ועוד. הם דאגו לארגון האזכרה להארכת הבאים ולשיכונם. אין מלים לתאר את חווית הפגישה באזכרה בשטוטגארד של השרידים לאחר השואה. הפגישה הונצחה בצילום ע"י בן-עירנו משה גרינוולד.

בארץ, לאורך ימים, חנה היא מן הפעילות ביותר בארגוננו ומשתתפת בכל האירועים, אף שהיא צריכה לבוא אליהם מחיפה. חנה משמשת דוגמא בכיס – ובלב לכול אנשי עירנו.

יו"ר הכבוד חברינו חיים פרוש.
באזכרה הראשונה לקדושי אופוצ'נה. בשטוטגארד

צווייגהפטטיג פיניה :

מהראשונים שיסדו את הארגון "קולטורה" שרוב חבריו היו ציונים כלליים. היה גם בין הראשונים בלהקת-הדרמה שניהל אברהם בלזאם. הוא מילא תמיד את תפקיד הליצן. איש נעים וחביב. הלהקה היתה מפורסמת בכל הסביבה, כי הופענו בעיירות רבות, ופעם ביחד עם להקות גדולות כמו הלהקה של לאמפע ולערער.

הרב אלתר פאדובה ופרישמן ראובן

שניהם הובאו לבירקנאו. רבי אלתר היה בן האדמו"ר רבי יצחק מרדכי פאדובה מפשיסחא. היתה לו דירה באופוצ'נו ברחוב זיאודובה – מול ישראל האופה. רבי אלתר היה רב בזאוויירטשע, שבה התגורר גם ראובן פרישמן לאחר נשואיו לבת המקום.

ראובן היה אדם בריא ועבד בקבוצות עבודה שונות והוא שמסר לי פרטים על רבי אלתר: הוא נמצא במחנה "א". "הפכתי עולמות" עד שהגעתי אל "אב" ה"בלוק" ע"י מר סעם הרטינג. הצלחתי להמחיש את חשיבות האישיות של רבי אלתר ואת יחסו הרם. הוא הבטיח לי שכל עוד יהיה רבי אלתר ב"בלוק" שלו הוא ידאג לו ולא ישלח אותו לעבודות חוץ. לאחר זמן דווח לי שהמפקד עמד בדברו ואף דאג לו לאספקת לחם, תפוחי אדמה, מרגרינה וריבה.

עד שעזבתי את בירקנאו ביום 27 לאוקטובר 1944 עוד שמרתי על קשר עם רבי אלתר. גם ראובן פרישמן ראה אותו כמה פעמים.

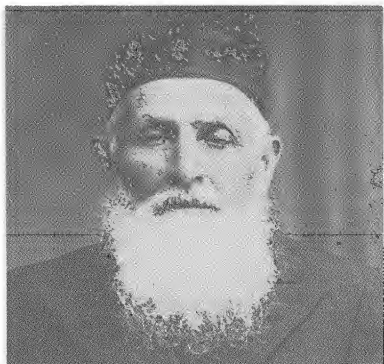
ראובן פרישמן נספה בערב יום הכפורים תש"ד. (1943).

קופלוביץ אברהם :

המזכיר הראשון וממייסדי הארגון של יוצאי אופוצ'נה. בביתו התקמו הישיבות ואשתו יוטה היתה המארחת. היה זה תענוג לבלות אצלם כמה שעות. לזוג קופלוביץ – ילדים ונכדים והיה להם נחת. אברהם נלקח מאתנו ללא עת. יהיה זכרו ברוך.

רובין רחל בת מלך השוחט :

למרות היותה בת למשפחה חרדית הצטרפה להחלוץ והיתה זמן רב מזכירה בארגון פועלי ציון צ.ט. השתתפה בכל הפעולות הציוניות באופוצ'נה וגם בארץ. מסירותה היא למופת. היתה בין הראשונים שביקרו אצלנו בבואנו ארצה.

זינדל רוזנבלום

שלמה קאופמן

מש. רבינוביץ לייביש אשתו **שרה** ומשפחתו

עמנואל קאופר שרה רוזנקרנץ

רוזנבלום מאיר פטשקה

כל יהודי אופוצ'נו הכירוהו. היה יהודי תקיף. בזמן המלחמה היה מוכן לעזור לכולם. הוא נתן כל מה שנתבקש לתת: לבית החולים, למטבח הצבאי, ליוזנראט – למפעלים מיוחדים. הוא היה ברשימת אלה שנותנים ברצון ובקלות הוא דאג ללחם לבן עבור אנשי הגיסטאפו. הוא קיבל הקצבה רשמית של קמח ומצבו היה טוב. ילדיו היו מוכשרים מאד ובמיוחד בתו הבכורה שהיתה מצטיינת במסחר וניהלה את החנות שלהם.

בעקבות הלשנה שהוא לוקח מחירים מופרזים עבור הלחם הלבן, הוצא נגדו צו מעצר. הספר יעקובוביץ שמע על כך מאנשי הגיסטאפו שהסתפרו אצלו והזהירו מפני המעצר. מאיר התחבא ואנשי הגיסטאפו לא מצאו אותו. הם השאירו הודעה שעליו להתייצב בפני הגיסטאפו. ליתר בטחון, הם לקחו אתם את כל מי שמצאו בבית. בבתו הקטנה, היפה, הם ירו בה וגופתה הוחזרה לעיר בעגלה קטנה. מאיר הסגיר את עצמו בנסיון להציל את המשפחה, אולם גורלו וגורלם היה כגורל כל יהודי העיר (הפרטים נמסרו לי ע"י גב' גורדון-וירניק. אני כבר מזמן הייתי באושוויץ).

רוזנבוים שאול

דמות בולטת ביותר באופוצ'נה: חבר הועד הקהילה היהודית וזמן רב גזברה. כל השנים חבר מועצת העירייה, חבר בהנהלת הבנקים להלוואות ולמסחר, יו"ר מפלגת פועלי ציון צ.ס., חבר הועד "למען ארץ ישראל העובדת", פעיל בועד "החלוץ" העובד, "דרור" והיה פעיל בכל הפעולות למען הקרנות. השתתף בכול קבלות הפנים לחברי המרכז מפולניה וגם לאורחים מארץ ישראל. איני זוכר פעולה מקומית או ציונית שלא היה לו חלק ניכר בה.

שאול עשה כמיטב יכולתו ועמד על המשמר בכל המשרדים הממשלתיים בכל שעות היום ולא פעם גם בלילות (לקבל חולה יהודי לבית חולים עירוני וכו'). ועזר לכל אלה שהיו זקוקים לעזרה. מי כמוהו ידע את צרותיהם של יהודי העיר ובפרט בשכבות העניות.

עלה עם משפחתו לישראל בשנת 1934, מאז עליתו ארצה, עמד בקשר עם חבריו שנשארו בחו"ל וחיכו לעליה. לא היה לו קל בארץ בתנאים של אז. קרוביו ביקשו שיבוא לאמריקה, אולם הוא סירב ועמד במבחן. כיום המשפחה כולה על בניה, נכדיה וניניה גרה בארץ.

שאול השתתף בכל הפעולות שנעשו להנצחת הקהילה: האנדרטה בהר ציון, האנדרטה בחולון, האנדרטה לזכר אליעזר גלר, בהרכבת רשימת הקדושים של עירנו, בהנצחה ביער הקדושים. היה חבר ועד יוצאי אופוצ'נה עד ליומו האחרון בשנת 1974.

רוזנבוים דבורה

דבורה, רעייתו, היתה אמא לא רק לילדיה, אלא לכל יוצאי עירנו. דרכה היו מועברות כל בקשות יהודי העירייה לבעלה. כולם ידעו שעליה אפשר לסמוך. היא לא תשקוט עד שהבקשה תתמלא. היא קבלה על עצמה את פרנסת הבית, כדי ששאול יוכל להתמסר לענייני ציבור. עזר לבעלה היתה דבורה גם בשנים הקשות של מגוריהם בארץ ישראל.

אצל דבורה ושאלו מצאנו בית ומשפחה. גם לאחר מותו של שאלו, ידע כל מי שהיה באופוצ'נה שבביתה ימצא בית – חס ואוהב. יהי זכרם ברוך.

רבינוביץ לייביש

דמות ידועה ופעילה בקהילת אופוצ'נה. לפני המלחמה היה מוכר כאחד בעל קשרים טובים עם השלטון העירוני ופעל רבות לטובת הקהילה היהודית. איש נעים הלכיות השתייך למפלגה הציונית. כבעל אמצעים, היה נוהג יחס חם ועזרה לנצרכים ובזה הצטיינה גם אשתו שרה. במלחמה היה פעיל מאוד בעזרה היה בין מקימי האגודה לעזרה הדדית. במיוחד עזר ונדב לקיום המטבח להזנת ילדים נצרכים.

וקשה לפרט את כל מעשיו הטובים
פעל באמונה שלמה ובהתייחסות הנלעית במאמץ גדול ללא רתיעה עד סוף התקופה.
הוא וכל משפחתו נשלחו ביחד עם כל יהודי אופוצ'נה לטרבלינקה ושם נספו באכזריות על ידי הגרמנים ימ"ש.

בסוף רשימותינו נזכיר את מאיר נוביצקי, צבי גרינוולד, צבי-הרשלה מעהל (בידנא), יחיאל שפיץ, לייביש פוקס, יהודה-יידל גלובסקי, ליפמן זילברנינג וכל אלה שאיני מזכיר את שמותיהם שהיו ב"ועדה לעזרה קטנה" – כבוד להם ולזכרם. הזכרתי את השמות שאני זוכר, לבל יישכחו מבמת ההסטוריה של עירנו.

ז.ס.ס. () קיבל עזרה מהמרכז בוורשה ולאחר מכן מקראקוב.
לא כל אלה שהיו נצרכים פנו לעזרה. היו כאלה שהעדיפו למות מרעב ולא לפנות לעזרת הציבור. למשפחות אלה עזרנו בהסתר ושלחנו להם הביתה מצרכי מחיה – תפוחי אדמה, סוכר, קמח ולפעמים גם כסף. היו מכובדים שאפילו לא ידעו מנין מגיעה להם העזרה.

הגברות שפעלו אתנו הביאו את המידע על אלה שהיו זקוקים לעזרה. פעמים רבות הן בעצמן הביאו את המצרכים לאלה שנוקקו להם.
ישיבות הועדה התקיימו בביתי ובביתו של לייביש פוקס שהיה גם הגזבר. משנת 1941 התקיימו הישיבות במשרד בית החולים "אסתרקה".
פרשה בפני עצמה היא ההחלטה "לשתול" את הרשל מעהל (בידנא) בתוך המשטרה היהודי, במגמה שידווח לנו את העתיד להתרחש.

אנשי ה.ס.ס. והמשטרה המיוחדת הגרמנית שהיו באופוצ'נה – שם רשעים ירקבו!

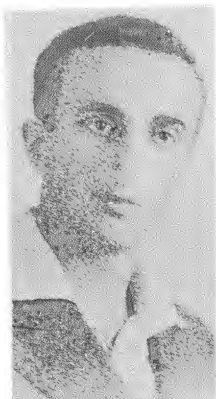
Olmer, Bomgarten, Gasser, Deck, Icker, Gelard, Heller, Waker Morits leitnand (הפולנים הוציאו אותו להורג בשנת 1944), Zeitler, Felkner, Feder, Keitmejer, Krinke, Kuls, Kirstein, Kunge, Kunge, Kuntz, Ret, Rademacher, Schmidt, Schmidke, Schultz.

משפחה ענפה באופוצ'נה: הרשיל קאופר בנו מרדכי, בנותיהם, ילדיהם, ונכדיהם.

משפחת קופלביץ: 1. ראובן 2. אשתו ביילה 3. בניהם חיים 5. צבי 6. בתם חיה

ישראל רוזנטל.

יוסף מילשטיין.

אברהם יצחק גדליה.

מארישה סרנה.

פסה ביאלוריבסקי.

יוסף חמיעלניצקי.
מדה-וולקאן

אלתר כץ.

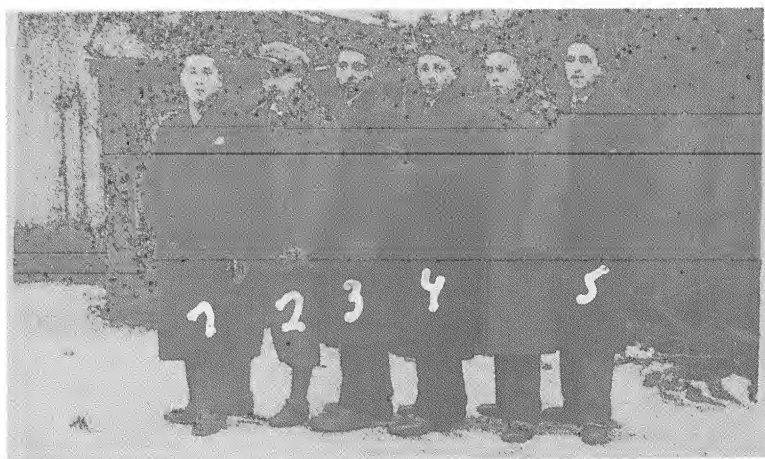
חנוך רוכווערגר.

קבוצת חלוצים מאופוצ'נה:
1. שאול הרצוג. 3. אלתר אורנבוך.
2. פנחס קאופר. 4. שרגא גדליה.

סניף התאחדות באופוצ'נה
1. אברהם חמיעלניצקי מהוולקאן
2. יהודה זינגר. 4. אריה ברוקמן
3. בונים דוברושקלנקה.
5. לייביש רבינוביץ

בלבוש הכובעים המסורתיים
אין דיא יידישע היטעלעך
1. אלתר אורנבוך. 2. גדליה שרגא. 3. יואל קאופר.
4. פנחס קאופר. 5. שאול הרצוג

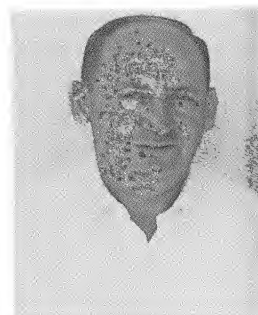
אופוצ'נה בבנינה

**זכרונות בני העיר
בטרם חורבן**

תוכן שער ד'

141	מאופוצ'נה לארץ ישראל — כרמי זאב-חמיעלניצקי
151	ימי נעורים — טובה לזין (מומרשטיין)
152	אופוצ'נה עירי — חיה פלאקסר-גולדברג
153	בני אופוצ'נה בקבוצת תל-חי — אלחנן בוקסנר ז"ל
157	בני אופוצ'נה בקיבוץ תל-חי — דוברון אריה
160	לארץ דרך רוסיה — ישראל שמולביץ
161	מאופוצ'נה לבית השיטה — בלה אדר-ולד
163	על אבי יצחק פרל — פנינה פרל
165	מאופוצ'נה למעלה החמישה ולבריגדה — נייברגר יוסף
171	משואה לתקומה — יואל פרל
172	בהכשרה ובארץ ישראל — ברוקמן ז"ל
173	על משפחתי באופוצ'נה — מאיר וימרשברג

זאב כרמי

מאופוצ'נה לארץ ישראל

נפש להורי ובני משפחתי שנספו בשואה.

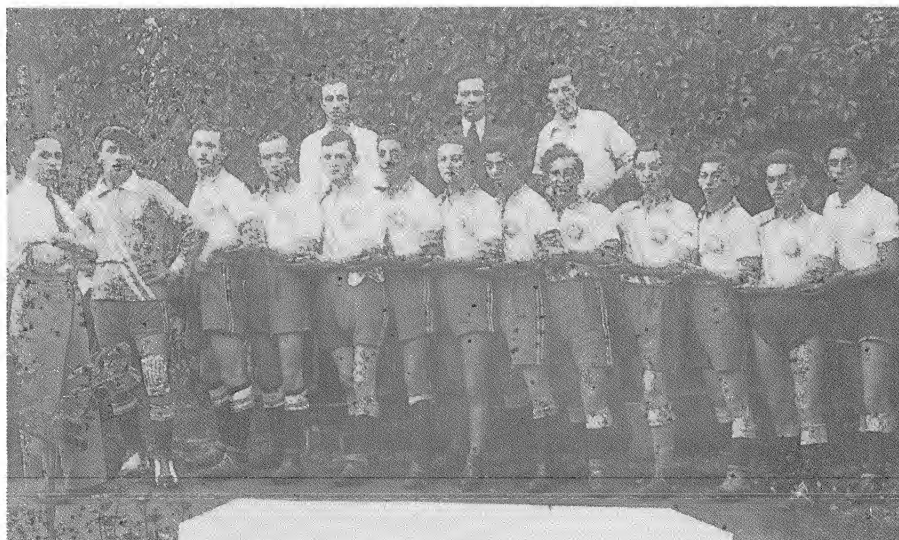
ימי ילדותי עברו עלי באופוצ'נה. סבי ז"ל היה חסיד מובהק ובביתו הקימו את ה"שטיבל" של חסידי אלכסנדר שבו ביליתי הרבה מזמני. אחד ה"תפקידים" שלי בשטיבל היה לחסום את דלת היציאה בשבת ו"למשכן" את הטליתות של אלה שלא שלמו את הנדרים שנדרו. רק לאחר ששלמו את נדרם, קבלו את הטלית בחזרה. אבי ז"ל היה חבר ה"מזרחי" וחיזק אותנו ברוח ציונית מובהקת. מילדותי חונכתי לגאווה לאומית ובבית הספר נלחמתי על זכותנו לא להיות במעמד נחות מילדי הגויים. מורים שגילו נטיות אנטישמיות היו זוכים לתגובה אלימה, במסוה של משחק. למשל: כדורי שלג שהיינו זורקים עליהם, כדרך משחק, היו בהם גם אבנים וכך בדומה. בתהלוכות לאומיות-פולניות, נלחמתי על הופעה גאה של ילדי היהודים ועל מיקומם בשורות הראשונות של התהלוכה. בכך עזרה לי המורה היהודיה מרילה רובינק ז"ל.

רובינק מרילה נציגת ספורט לנשים
כרמי זאב נציג ספורט לגברים
בכנס מחוזי בקליש (1933).

קבוצת כדורגל "מכבי" באופוצנה (1931)

קבוצת כדורגל "מכבי" באופוצנה (1934)

מלבד לימודי בבית הספר היסודי הפולני, למדתי גם בבית הספר "יבנה" של המזרחי שאבי ז"ל היה גזברו. כדי לחסוך בהוצאות המורה שהובא במיוחד לאופוצ'נה, היה המורה לן ואוכל אצלנו. הוא שגם סייע בהחדרת ובהעמקת הרוח הציונית שקבלנו מבית אבא. ידעתי עברית כבר בעירנו וידעתי לתרגם את המלים הקשות שבפיוטי יום הכפורים. זכורני שבבוא חסידים אל הרבי מאופוצ'נה, היו מהם באים גם אלינו כאורחים. אחר התפילה אצל הרבי, כשהיינו ישובים בביתנו, הייתי מתרגם להם חלק מהתפילות מעברית לידיש.

משבגרתי מעט הייתי חבר ב"גורדוניה" וניהלנו בה כל מיני פעולות תרבות ואיסוף כספים לקרנות הלאומיות, במשותף עם הבוגרים שנקראו "אחדות". על פעילותי ב"גורדוניה" השפיעו במיוחד שני שליחים מהארץ שניסו להקים נקודת הכשרה. (אחד מהם היה כדורגלן טוב). הנקודה הוקמה בבית שמחוץ לעיירה. היה צורך למצוא עבודה לחלוצים שהתעתדו לעלות ארצה. הראשונים שהסכימו לקבל עובדים היו בני משפחת חמלניצקי שהיה להם בית חרושת לזכוכית. המשפחה תמכה בכל הארגונים הציוניים. ברם, לא היה די בכך. מפעלים תעשייתיים אחרים לא היו בסביבתנו והחלוצים נאלצו לעבוד בכל עבודה מזדמנת: סבלות, אפיית מצות וכדומה.

חברי קבוצת הכשרה באופוצ'נה

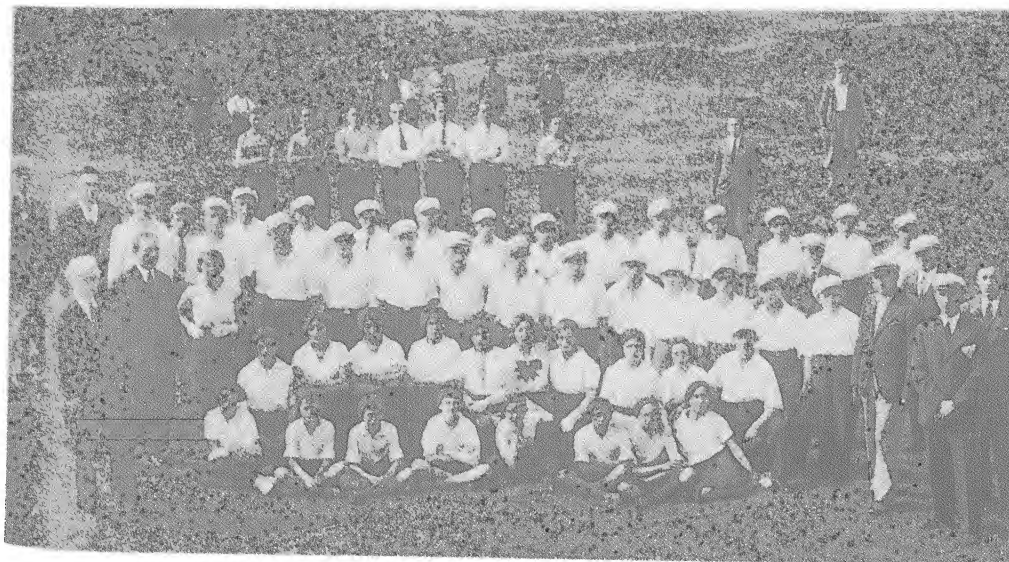
בפתח הבית של קבוצת גורדוניה
בהכשרה באופוצ'נה

סדרתי לחלוצים אספקת לחם מהמאפיה שלנו בהקפה לשבוע, שעד מהרה היתה להקפה לשבועיים. זכורני שכשהייתי במחנה של מכבי בסקולה, קבלתי מכתבים דחופים שעלי לדאוג לתשלום של החלוצים, שכן כבר עבר חודש שלא שלמו... בסופו של דבר הם ברחו מהמקום, מבלי שאף נפרדו מהורי, שלא רק דאגו להם ללחם, אלא אף ארחו אותם בביתם – לא פעם אחת! את הבעיה פתרתי שהסברתי להורי שבסופו של דבר נתנו להם רק לחם לאכול ומה יכולה להיות צדקה גדולה יותר מלתת לחם לרעב...

התמסרתי בעיקר לפעילות ספורטיבית. מבחינה זאת היתה עיירתנו למופת. עיירה לא גדולה, אבל סניף המכבי בו, היה מהטובים בפולין. הבאנו מאמנים שהעבירו קורסים שונים, עד שבני אופוצ'נה קיבלו תעודות רשמיות כמאמנים והם אימנו בערים אחרות.

אני וחברים אחרים נסענו במיוחד למחנה אימונים של מאמני התעמלות שהתקיים בעיירה סקולה ליד הגבול הרומני.

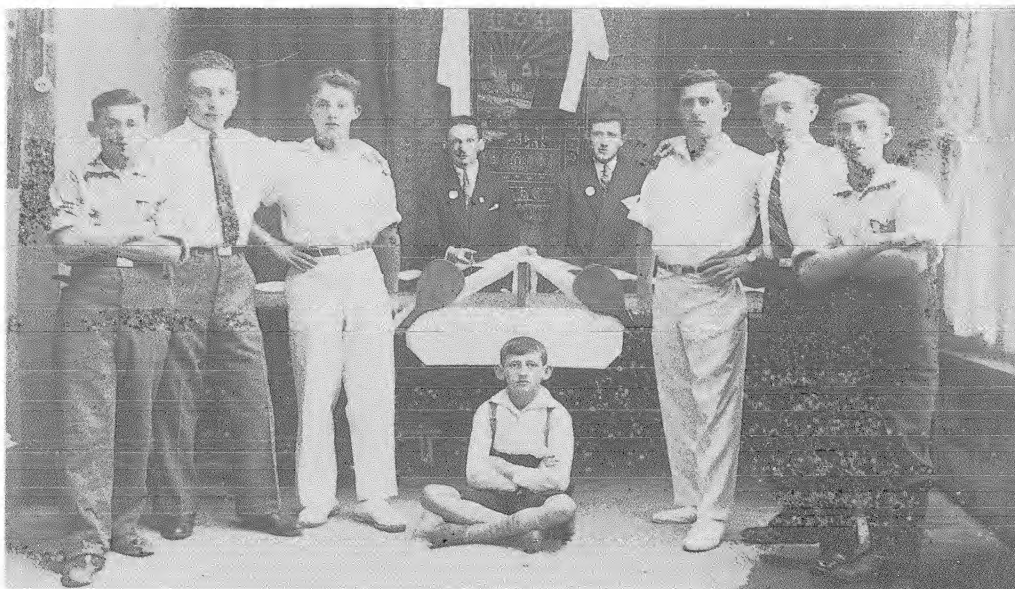
זוכר אני את חנוכת דגל מכבי. אחי משה שלמד בבית הספר המקצועי בלודז', הכין סיכות מוכספות שסמל המכבי מוטבע בהם. המסיבה התקיימה בבית הקולנוע סמרטנין ואליה הוזמנו כל נכבדי העיר, מכל הגוונים הפוליטיים. כל אחד מהנכבדים הוזמן לנעוץ סיכה מוכספת שכזו בתוך העץ שבו היה הדגל ולהודיע על תרומתו למכבי. עד היום עובר בי רטט כשאני נזכר בטקס היפה הזה – כמה דאגה וכמה אומץ היה בהכנתו. היינו צריכים לדאוג שאנטישמים פולנים לא יפריעו לנו בעריכת הטקס, שהיה מלווה בתזמורת ובמצעד של המכבים על תלבושתם, כובעיהם וסמליהם. זה היה ליום חג לכל יהודי העיירה. גם ארגוני השמאל העריכו את פעילותו של מכבי.

מכבי בחגיגת ל"ג בעומר אחרי התהלוכה (1933).

חברי הנהלת מכבי בשנת (1933).

פתיחת מחלקת משחקי פינג-פונג ב"מכבי" (1931).

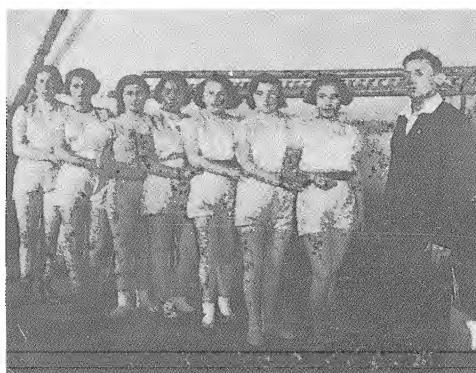
מראה כללי של מחנה מכבי למדריכי ספורט בסקולה.

קבוצת חברי מכבי אופוצנה שהשתתפו במחנה בסקולה: (1) גולד צבי (2) גלר מינה (3) כרמיי חמילניצקי זאב (4) זינגר פייבל (5) חמילניצקי אלחנן.

קבוצת נערות אתלטיקה קלה ב"מכבי".

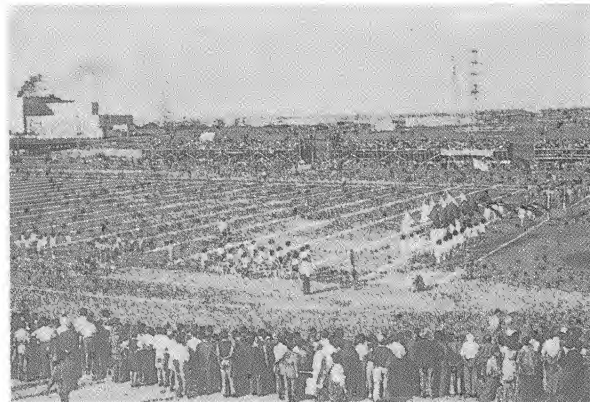
קבוצת נערות בהתעמלות מיוחדת
"מכבי" (1933).

קבוצת צעירות להתעמלות ב"מכבי".

בפתיחת המכביה 1935 בישראל

הצדעה באיצטדיון בישראל

בשובי מהמחנה וקבלת תעודת מאמן, החלטנו לערוך הופעה ספורטיבית בעיירתנו. ההכנות ערכו כמה חדשים והיתה זו הופעה מרשימה ביותר. הראינו לעיני כל שבחורים יהודים יכולים להשתוות עם הנוער הפולני גם בספורט. הראינו שגבינו יכול להיות זקוף וראשינו לא ישח. עודדנו את המתגייסים לצבא הפולני להצטיין בפעולות, כדי להוכיח שאיננו נופלים מהם גם בצבאיות.

הזכרונות שוטפים ואולם אסתפק בתיאורים אחדים: היינו אקטיביים לא רק בפעולות המכבי המקומי. השתתפנו בכינוסים אחדים ומשהוחל לדבר על המכביאדה התארגנו לקראתה. במכביאדה של שנת 1935, השתתפו שנים מבני אופוצ'נה במשלחת של פולין. הייתי אחד מהם. זוכרני את נשף הפרידה. היתה לנו תקווה איתנה שכל בני המשפחה יבואו אחרי. לאבא היתה אפשרות של עליה לארץ, אבל הוא לא רצה להתנתק מהמשפחה.

לאושרי הרב ניצלו שנים מאחי – יוסף ואהרן – וזכו להגיע לארץ. הרוח הציונית בביתנו כיוונה אותם לארץ. שלשתנו הצלחנו להקים משפחות נהדרות, מגשימות את בנית מדינת ישראל. זכינו שחלומנו הוגשם!

טובה לוין (מרמורשטין)

ימי נעורים

טובה נולדה באופוצ'נה בשנת תרצ"א (1931) והוריה היו צפורה ובנימין מרמלשטין. ההורים גרו באופוצ'נה שנים רבות: כמובן שמה היה טיובע. הסבא היה שאול מורדוקוביץ שנקרא בפי הבריות על שם עירו שאול טרנוויצר. בילדותה למדה בבית יעקב, שלמרות היותו בית ספר של אגודת ישראל לימדו בו עברית.

מזכרונות נעוריה זוכרת טובה את "עקדת יצחק" שהתלמידות הכינו להצגה. סוניה הרצוג שיחקה את יצחק בהצגה.

הנער כולו נמשך אחר תנועות הנוער שקמו. ראוי ומענין לציין שתנועות הנוער האנטי ציוניות לא מצאו מסילות אל לב הנוער היהודי באופוצ'נה. הבונד ותנועת הנוער הקומוניסטית כמעט שלא היו להם חברים בעירנו.

מספרת טובה: "כתלמידות בית יעקב היתה לנו תלבושת מיוחדת-אחידה, דבר שעורר את הנער הפולני להתגרות בנו. טויבלה היתה מאלה שלא ויתרו והיתה מחזירה מכות, ככל יכולתה. היא לא פחדה מהנערים הפולנים. בכלל היתה טובה נועזת והיו מכנים אותה "שייגץ" כפי שכינו ילדים חברהמנים באותן השנים." האנטישמיות היתה מורגשת מאד באופוצ'נה בימי נעורינו, אף שהיו לנו יחסים טובים עם חברות וחברים פולנים.

בבית יעקב למדה שנה אחת בלבד ואז פרצה המלחמה.

הסבא היה גר מעבר לגשר – "איבער דער בריק" – (ברחוב גרובלנה) ששם היה איזור יהודי צפוף ובו גרו דודה הלל מורדוקוביץ שנספה בשואה, הדודה בינה רוזנקרנץ שנספתה בשואה. להלל היתה חנות של אופניים והיה מפורסם מאד בחכמתו. כשפרצה המלחמה והגרמנים נכנסו לפולין, עזבה משפחתה את אופוצ'נה ועברה לראדום, משום שחשבו שיהיה להם יותר קל למצוא פרנסה. האבא נספה בשואה. אמא, שלש בנות ובן-דוד ניצלו והגיעו לארץ.

חיה פלאקסר-גולדברג

אופוצ'נה עירי

המלה אופוצ'נה בלבד מעוררת אצלי זכרונות מימי הנעורים. היא מעוררת בקרבי רגשות על עירי היקרה, משפחתי האהובה שלא שכחתי אפילו לרגע אחד. מעבר לתודעה עולים בקרבי ללא הרף זכרונות בלתי נשכחים. אני באה ממשפחה חסידית וחרדית מאד. אבי, חנוך הניך פלאקסר, בא מיחוס של אדמורים והיה צאצא לרבי חנוך הניך מאלכסנדר. בעצמו היה מחסידי גור. כך גם אמי זכרונה לברכה.

מאליו מובן שקבלתי חינוך חרדי. גרנו ברחוב היהודים שבו התגוררו רוב תושבי עירנו. סבתי — חנה שפרה ז"ל, היה לה מזנון מעבר לגשר. העיירה שלנו ככל עיירות פולין, היה בה נער יהודי מופלא, יהודים יפים — עשירים ועניים. יותר עניים מעשירים.

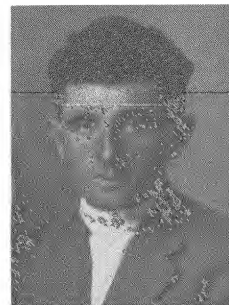
אני בעצמי עברתי את המלחמה ברוסיה. בנובמבר 1939 עזבתי את פולין, יחד עם בעלי המנוח, שלו נישאתי בסוף שנת 1938. בתקופה זו כבר החלו הרדיפות של הגרמנים נגד היהודים. עברנו לצד הרוסי.

בשנת 1941 כאשר החלה מלחמת גרמניה — רוסיה, היה רעב כבד ברוסיה. בעלי ואנכי התנפחנו מרעב וסבלנו מדיזנטריה וממלריה. אושפזנו בבית חולים ובעלי, הירש וולף ז"ל, מת בבית החולים, כאשר אנכי שוכבת חולה בבית החולים. כאשר יצאתי מבית החולים, חולה ושבורה, הלכתי לבקר את בעלי בבית החולים שבו שכב ואז נמסר לי על מותו וקבורתו. בשום אופן לא יכולתי לברר את מקום קברו. עד היום הדבר נעלם ממני. במאמצים רבים הצלחתי לברר את יום מותו, 21 במאי 1942.

כך נותרתי לבדי, חלשה וחולה. הייתי יכולה למלא דפים שלמים בתיאור החיים שלי ברוסיה, אבל אני מגבילה את עצמי.

ביוני 1944 נישאתי לבעלי השני — צבי הירש גולדברג ונולד בני היחיד — חנוך, הגר בישראל עם משפחתו. גם אני מצאתי בית בישראל.

ברוכים יהיו אלה העושים שלא תשתכח עיירתנו שעלתה באש עם שואת יהודי פולין.

אלחנן בוקסנר (ז"ל)

בני אופוצ'נה בקבוצת "תל חי"

אלחנן נולד בשנת 1905 בעיירה אופוצ'נה שבבוקונגרס פולין. העיירה מנתה כ־6000 נפש יהודים, ברובה אורטודוקסים. בית הוריו היה גם ציוני. אלחנן לא ראה עתיד מזהיר בפולניה האנטישמית, על כן חיפש דרך לעליה לארץ. הצטרף לסניף "החלוץ" וכעבור תקופה קצרה יוצא עם ששה חברים לקיבוץ הכשרה "תל-חי". למרות התנאים הקשים החזיק מעמד, ובפברואר 1929 עלה עם חברו יהודה ארצה, ושניהם צורפו לקיבוץ אילת-השחר.

שאיפתו היתה לטפח עדר-צאן ולטפל בו. מבוקשו ניתן לו והיה מאושר בעבודתו. בכל שיחה אתו דיבר בערגה על התקופה ההיא. תוך עבודתו עם הצאן הותקף בקדחת "מלטה", שהיא החמורה ביותר. הרופאים הורו לו לעזוב את המקום, על-מנת להחליף את האקלים. הוא עבר לדרום הארץ, לבאר-טוביה. בבאר-טוביה עבד כרפתן חצי שנה. אחרי הבראתו, הזמנית, עזב את באר-טוביה והצטרף לגבעת-השלשה, עבד תקופה קצרה במספוא, עד שהמחלה תקפה אותו מחדש. הרופאים פסקו שהוא חייב לעזוב את הארץ, בכדי להיפטר מהמחלה, שדבקה בו.

גיוס כספים בתקופה ההיא לא היה מהדברים הקלים. ובכל-זאת, בעזרת קופת-חולים והקיבוץ, גבעת-השלשה, גויסו הכספים ואלחנן נסע לפולניה להוריו. חצי שנה שהה בפולניה. בזמן הזה הכיר את חנה ז"ל. שניהם עזבו את פולניה, עלו לארץ והגיעו לגבעת-השלשה, ובנו את ביתם המאושר.

בגבעה קיבל אלחנן על עצמו תפקידים שונים: סידור-עבודה, חלוקת אספקה קטנה, רישום עבודת החברים, כל אלה מילא בנאמנות וללא משוא-פנים. כשעברנו לעינת קיבל על עצמו את גזירות-הבית, תשלומים לפועלים שכירים, ועוד. מצב בריאותו לא חזר לתיקנו. מדי-פעם הובל לבית-חולים ובחוזרו לא נכנע למחלתו והמשיך בעבודתו. כאשר נלקח ממנו רעייתו, חנה ז"ל, שכה אהבה, הצלקת לא הגלידה. נחמתו היחידה היו הנכדים שהנעימו את חייו. מדי כמה חדשים היה נוסע לקיבוץ יזרעאל, שם חיים בתו מרים, בעלה יצחק ושלוש הנכדים. בשו בו מביקור אצל הנכדים קרנו פניו מאושר, סיפר וחזר וסיפר על חוויותיו.

היינו קבוצה מלוכדת של ששה חברים מהעיירה אופוצ'נה, שבבוקונגרס פולין, ובסוף מאי 1927 יצאנו להכשרה לקיבוץ תל-חי שברודה-אופלין. עזבנו את אופוצ'נה, כי מרדנו באורח-החיים האורתודוקסי ששלט בעיירה. שאפנו לשינוי בחיינו. ראשית הדרך — יציאה להכשרה, והמשכה — הגשמה בארץ.

לפני שנוסד קיבוץ תל-חי היתה קיימת ברודה-אופלין קבוצת הכשרה מבני-העיר חלם הסמוכה. קבוצה זו הוקמה בשנת 1926, ביוזמה עצמית של חברי "החלוץ" והיתה מוכרת על-ידי המרכז בורשה. באותה תקופה צצו קבוצות-הכשרה ברחבי פולין "כפטריות אחרי הגשם". באותן קבוצות עסקו בכל עבודה ומלאכה, בעיקר בחקלאות. "קבוצת חלם" זו החזיקה מעמד רק מספר חדשים והתפרקה. לא נשאר במקום אף אחד.

בבואנו לרודה-אופלין מצאנו בה חברים בודדים, ששמחו לבואנו. הקבוצה מאופוצ'נה, שהיתה יחסית גדולה במספרה, גרמה לשינוי יסודי במקום. הקיבוץ התחיל לגדול ולהתפתח ולעלות מבחינה חברתית ותרבותית. שאפנו לצורת חיים חופשית ומתקדמת, שלא קל היה לקיים צורת חיים כזאת בסביבה החרדית שבקונגרס פולין.

מנהל בית-החרושת שברודה-אופלין, מידידיו של ד"ר חיים וייצמן, גילה נכונות לקבל לעבודה במפעלו בחורים ובחורות שבאו להכשרה. התנאים שלנו היו טובים. הדיור היה בבית-לבנים יפה בחצר בית-החרושת. השתכנו בחמישה חדרים. לחימום הדירה בתקופת החורף סיפקו לנו פחם ועצים, חינם, ללא הגבלה. כן קיבלנו חינם תפוחי-אדמה למאכל.

בית-החרושת שהיה מייצר זכוכית, היה מן הגדולים והחשובים שבפולין. עבדו בו 400 פועלים ופועלות וקיימנו עמהם יחסים טובים.

לבעל בית-החרושת היה משק חקלאי בסביבה והעסיק אותנו גם בו. בשני מקומות העבודה, בבית-החרושת ובמשק החקלאי, עבדנו רק בעבודות הלא-מקצועיות, ובעיקר בסבלות. בבית-החרושת עבדו הבחורים בעזרה ליד התנורים, בהגשת החומרים ובטעינת התוצרת. הבחורות עבדו בבירור ובאריזה. במשק החקלאי עבדנו בהובלת התבואה בעונת הקציר ובאסיף תפוחי-אדמה בעונת האסיף.

רודה-אופלין. בבית-חרושת לכלי זכוכית, 1927

הינה אופאצין 1927

קבוצתנו נתפרסמה מהר לשבח, כקבוצה טובה מבחינת הרכבה האנושי, החברתי והתרבותי. תודות לזה נמשכו ובאו אלינו חלוצים נוספים ובסוף הקיץ מנינו כבר 35 איש.

בלילות-שבת, היינו מתאספים כולנו לאחר הארוחה, שרים ורוקדים עד אור-הבוקר. למחרת היום ערכנו טיולים בסביבה. לפעמים היינו הולכים ברגל לפגישות עם חברי "החלוץ" בחלם. בי"א באדר, בעצרת תל-חי, הופענו במקהלה משותפת עם חברי הסניף.

זאב שינר היה בא-כוחנו כלפי חוץ ועסק בכל הדברים הקשורים בדיוור, בכספים וכו'. הוא היה גם סדרן-העבודה. לאחר תקופת-מה החלפנו אותו בסידור-העבודה והיכרתי מקרוב את הבעיות החמורות של העבודה. היחסים בעיני העבודה עם מנהלי המפעל היו מורכבים למדי. הבחורים והבחורות שלנו, ברובם לא עבדו קודם לכן, ידיהם לא הורגלו לעבודה גופנית קשה, ובהכשרה היה עליהם ללמוד להיות פועלים. זהירות מיוחדת נדרשה בעבודה בבית-החרושת כי המנהלים דרשו עובדים קבועים, לא תמיד היו מוכנים לקבל את אלה שסידרנו במקום עבודה מסויים. לא בכל עבודה היו מסוגלים כל החברים לעמוד. היו כאלה שקשה היתה להם עבודת פריקת הפחם, וכאלה שקשה היתה להם טעינת התוצרת. צריך היה להתחשב בשני הצדדים, גם בחברים וגם בנותן העבודה, לבל ייפגעו וינזקו.

בתחילת קיץ 1928 פרץ משבר בתעשיית הזכוכית. התחילה עונת שפל בשיווק התוצרת והעבודה שבתה. באמצע הקיץ נסגר המפעל לחלוטין. קיבוץ ההכשרה שלנו נאלץ אז לעקור מרודה-אופלין ולנדוד ממקום למקום. בחדשים יוני-יולי של אותה שנה עברנו לסוביבור (זו שנודעה לשימצה בשנות השואה, כמחנה השמדה) ולטראבלינקה. בשתי הפלוגות האלו שהינו זמן קצר ביותר – 3 – 4 חדשים ופנינו לייזורי שבצפון מדינת פולין.

החלוץ באופוצנה: לרגל עלייתם של 9 חברים לארץ היושבים כולם בשורה ביניהם כותב השורות האלו בוקסנר אלחנן ז"ל.

באותו זמן נראו סיכויים לחידוש העליה לארץ. לפי התוכניות היו צריכות לעלות בינואר 1929 הקבוצות הראשונות. ביוני 1928 ביקרו אותנו שליחי מרכז "החלוץ", לשם אישור חברים ראשונים לעליה. תור העליה נקבע לפי הוותק. ראשונים יעלו אלה שהיו לפחות שנה אחת בהכשרה. החברים שאושרו לעליה נסעו הביתה להיות עם הוריהם ולהכנות. לחלק מהם היו בעיות מימון להוצאות הדרך ולציוד אישי, וחשבו כי בבית הוריהם יוכלו לעבוד ולאגור את דמי העליה. עם יציאת החברים הוותיקים, באה תקופת רפיון במצב החברתי בקיבוץ. גם אני נסעתי הביתה, אבל כעבור כמה שבועות נתבקשתי על-ידי מרכז "החלוץ" לנסוע לייזורי ולעזור בארגון הפלוגה שם.

בבואי לייזורי היו שם 15 חברים. מדי שבוע נוספו חלוצים חדשים. בתקופת השיא הגענו ל-40 חברים, ביניהם 40% חברות. התגוררנו בצריפים בצפיפות רבה. הקופה היתה, כמובן, משותפת. הקיבוץ — נבצר ממנו לספק לחברים ביגוד לאחר העבודה. כל אחד לבש את בגדיו שהביא עמו. בגדי-חורף לעבודה ונעליים, לאחר שבלו אלה שהובאו מבתי ההורים, סופקו לחברים מקופת הפלוגה. בתקופת קיומה של הפלוגה ייזורי נוסדה פלוגה שניה במארצינקץ, עיירה בדרך גרודנה-וילנה.

בדצמבר 1928 יצאתי את ייזורי על מנת לעלות ארצה.

(מתוך הספר: "תל-חי — קיבוץ הכשרה בפולין")

אריה דוברין

בני אופוצ'נה בקיבוץ "תל חי"

קבוצת אופוצ'נה היוותה גרעין ביישוב ברודה אופלין. עוד לפני צאתנו לתל חי, ארגנו קבוצת הכשרה חקלאית בכפר, במרחק 7-6 קמ' מהעיירה. חכרנו שטח אדמה מיהודי אחד ועסקנו בגידולים חקלאיים. הבחורים היו כולם מאופוצ'נה ורק שתי הבחורות שהיו עמנו, באו ממקום אחר. אף בחורה מאופוצ'נה לא הצטרפה אלינו, כי מי מהיהודים יתן לבתו שתלך עם החלוצים?

היינו אז בני 17-18 וזו היתה ראשית המהפכה שעשינו בחיינו, אמרנו היד היהודית צריכה לעשות כל מלאכה, אם היא נחוצה והכרחית, אפילו היא בזויה. זכורני, כי לזיבול שדותינו השתמשנו בזבל אדם מבית שימוש ציבורי, של העיירה, שהוצאנו אותו לבדנו מתוך הבור, על אף אי-הנעימות הרבה שבמלאכה זו. וראויה לציון אפיזודה אחת שהשפיעה עלי מאוד.

בבית הקבוצה בכפר (בניגנוב) נשארה לגור "גויה" אלמנה עם בתה הקטנה, אשה פרימיטיבית, שהתפרנסה מחלב פרתה היחידה ומתוצרת הגבינה שעשתה בידיה במשך השבוע, פעם בשבת, יצאנו לטיול לעיירה ובשובנו לפנות ערב רעבים, הבחינו החברה בחריצי הגבינה תלויים לפני חלונה של האלמנה. חטפו וכילו את כל הגבינה, באמצע הלילה התעוררנו, אני ואלחנן בוקסנר, לשמע קול יללתה של האלמנה: "מה אעשה, במה אקנה מגפיים לחורף, במה אקנה נפט, אויה לי" ובהמשך בכיה, התחילה למלמל סלח להם אלוהים, כמו שאני סולחת להם, בוודאי היו רעבים מאוד". הדבר נגע מאוד ללבנו. נכנסנו לחדרה וביקשנו להפסיק לבכות, הבטחנו להחזיר לה את מלוא התמורה וכך כמובן עשינו.

הייתי ברודה-אופלין, בסוביבור, ובטראוניקי, יחד עם כל הקבוצה מאופוצ'נה. ברודה אופלין, עבדתי בסבלות בבית החרושת לזכוכית, היינו מעבירים ממקום למקום את הארגזים המלאים זכוכית מהתנור להמשך העבודה, ליהלום החותך את הקצוות, ללהבת הגז להגלדת החתך לאבן המשחזת להשחזה, לציור ולאריזה. זאב שינר היה אחד מן הפעילים המרכזיים בקיבוץ, איש בעל עקרונות ברזל, מסתפק במועט ומקבל בקלות כל מצב כלכלי קשה. כשהיה אוזל השמן, היה אומר, "יהיה בלי שמן" והליצנים שבחברה היו ממשיכים ואומרים "וכשלא יהיה קמח יהיה בלי קמח".

בסוביבור עבדנו קשה במנסרה, בסחיבת בולי-עץ, ובסידור הלוחות והקרשים. מהארץ קבלנו את העתונות הפועלית: דבר, קונטרס, אני כידוע עברית (מלמודי הקודש), הייתי קורא לפני החברים (ולעתים מתרגם) מן העתונות הנ"ל.

כמו לרבים מהנוער היהודי, כן גם בשבילי היתה תקופת חיי ב"הכשרה" רבת ערך ורבת משמעות.

נולדתי בכפר, בבית עני של חסידים, למדתי בחדר ו"בישיבה", לא הייתי מפותח מבחינה גופנית, עד לצאתי להכשרה לא עבדתי כלל. בקיבוץ עברתי חבלי הסתגלות קשים ביותר, בעקשנות גדולה למדתי את ידי לעבוד, ואני עובד עד היום. אבא שלי התנגד לעלייתי (ואפילו לא לווני לתחנת הרכבת). כל אחד מאתנו — בן לאמא-אבא, מחונך ורגיל לחיים אינדוידואליים בביתו ובמשפחתו. בהכשרה למדנו לחיות בחברותא. צריך היה לדעת לוותר, לעגל את הקצוות, בשביל לחיות עם חברים. ומעל לכל, החינוך להגשמה עצמית, למילוי ציוויים חלוציים, ולחיים בקיבוץ. עוד בחו"ל הגדרנו את עצמנו לקיבוץ המאוחד.

בפולין בימים ההם היה מצב כלכלי קשה — תקופת גראבסקי ואנטישמיות רבה. ההכשרה והעליה היו המוצא היחידי לנוער היהודי, ובשבילי היתה ההכשרה האוניברסיטה שלי.

המנסרה בסוביבור

לפני נסיעתם של דוברון (דוברושקלנקה) רוזקה ואריה מפגש פרידה עם חברי החלוצין באופוצ'נה

"הייתי נגד הקיצוניות של אנשי קלוסובה. היינו בני סוחרים, בני חנוונים, שלא היו רגילים לחיי עבודה ולתנאים קשים, והיו חולים. לא קבלתי את הדעה, שאסור לחולים לנסוע להתרפא בבית. לקיבוץ לא היו אמצעים מספיקים ולא היתה כל הצדקה להשאיר את החבר חולה. אמנם בתל-חי לא היו בירורים בענין זה, ולא היתה החלטה עקרונית, אבל נדמה לי כי זו היתה עמדתם של רוב החברים, חברים חולים שלא יכלו להבריא בקיבוץ ובקשו לנסוע הביתה — היו מאשרים נסיעתם. ואם נשארו חולים בקיבוץ — השתדלנו לעשות למען ריפויים.

בראשית שנת 1929, נתנו לחלוצים בפולין 500 סרטיפיקטים, ואושרתי גם אני לעליה, לחלק מן החברים לא היה מספיק כסף להוצאות העליה וזכורני שבצאת הרכבת מוורשה לטריאסט, נשארו עשרה חברים מחוסר כרטיסי רכבת, למחרת הושג סכום הכסף הנדרש, ויצאנו באיחור ומשום כך נאלצנו לחכות בטריאסט מספר שבועות לאניה שתפליג ארצה.

כל חברי הקבוצה מאופוצ'נה נשלחו לאילת-השחר, וכעבור זמן עברנו לגבעת השלושה.

(מתוך הקיבוץ "תל-חי" — קיבוץ הכשרה בפולין שהוצא לאור ע"י בית לוחמי הגיטאות והקיבוץ המאוחד — תשל"ט).

ישראל שמולביץ

לארץ דרך רוסיה

נולדתי באופוצ'נה בשנת תר"ס (1900). המשפחה יצאה בילדותי ללודז' אולם במלחמת העולם הראשונה חזרנו לאופוצ'נה שלנו. סבי ר' ברוך מרדכי נייברג היה איש אופוצ'נה שהיה נקרא כפי שנקראו כל היהודים על שם מקצועם: עושה המברשות ("דער בארשטל מאכ"ער). בשנות נעורי עוד טרם היו ארגונים בעירנו ורק אגודת ישראל החלה בהתארגנותה.

אבי יעקב הירש שמולביץ נולד באופוצ'נה לאביו זנוויל שמולביץ שמת בימי נעוריו. דודי פייביש, שעסק במסחר-בהמות, ישב גם הוא באופוצ'נה. בן 18 גויסתי לצבא הפולני. האבא, כמובן, דרש שאטיל בעצמי מום ואשתחרר מהצבא. אולם סירבתי לעשות זאת.

אבי החליט ללכת אל הרבי מאופוצ'נה – רבי ישראל אהרן פאדבה. כששמע הרבי את טענות שני הצדדים, אמר: שמעתי. אתה יכול ללכת לצבא. עם הצבא הפולני נלחמתי בחזיתות שונות.

בשנים האלה נבחר רב חדש לאופוצ'נה שנחשב לרב מודרני ומשכיל, בניגוד לדעת החסידים. הבחירות עברו במריבות והעיר היתה כמרקחה.

בני הנוער בתקופתי היו נפגשים ביוזד והיו רוקדים על ה"זונדרוש", שהיה מקום מפגש מדוריי-דורות לבני אופוצ'נה כנראה בצוואה של רבי שמחה מאופוצ'נה. (עיין בעמוד).

במלחמת העולם השנייה ברחתי לרוסיה ושם, עברנו את שנות השואה בנסי-נסים, יחד עם בני מרדכי. פרשת הצלתנו היא פרשה מרתקת בפני עצמה.

הבריחה היתה דרך ביאליסטוק לתוך שטח רוסיה. לאחר המלחמה חזרנו דרך גרמניה וישבנו בהנובר. עלינו לארץ בשנת תשט"ו (1955). הבן חיים עלה לארץ עם "ילדי טהרן" והקים כאן משפחה.

בלה ולד־אדר

מאופוצ'נה לבית השיטה

נולדתי בשנת תרע"ב (1912) באופוצ'נה. קראו לעיר בשם הגנאי "ביצות אופוצ'נה", כי הנהר שחצה את העיר היה בכל חורף עובר על גדותיו, ומשאיר אחריו שלוליות וביצות. עם זאת העיירה היתה בנוף נפלא. יערות הקיפו את העיר. שלל פרחים היה באחו שבעיר ובמיוחד מרהיבים היו הפרחים הכחולים "אל תשכחנו".

בית הכנסת, בית המדרש ובית העלמין על ספריהם המסתוריים היו לא הרחק מהנהר. אני זוכרת שאמא שלחה אותי עם סיר מרק ועוף ל"הקדש" שהיה אף הוא בסביבה זו. הסיר היה מיועד לאשה נצרכת שהיתה בהקדש עם ילד קטן. היה זה "מתן בסתר" שהיה מקודש בעיני אמותינו, כמו כל מידות הצדקה וגמילות חסד. לא פעם מילאתי שליחויות כאלה ובפרט לפני החגים. לא היינו אמידים. להיפך, בעיות פרנסה העיקו עלינו תמיד, אבל צדקה וחסד נעשים מעל לאפשריות. אני זוכרת את הכנסת האורחים בביתנו. המשפחה היתה ענפה ותמיד הבית היה מלא באורחים.

סבים לא הכרתי. אבא של אמי נהרג במלחמת העולם הראשונה בשעה שהופצצה העיר ע"י הגרמנים. הוא ישב ליד הגמרא ולמד וכך נהרג. סבי השני, השוחט מטומאשוב, מת בחוליו. ידידי אבא היו מחוגי המזרחי בעיר והדמות הדומיננטית בתוכם היה אבי. הנושאים שנידונו: בחירת רב העיר, המלחמה בחסידים שהתנגדו לציונות, תקומת עם ישראל, אהבת הארץ, החייאת הלשון העברית. לפעמים היו קוראים קטעים מיצירותיו של שלום עליכם והשמחה היתה רבה.

אבא היה פעיל מאד בענייני צבור: בית ספר עברי "תרבות", ספרים, חוגי לימוד, הוא שינה את השמות של יהודי העיירה ועברת את שמותיהם. המגמה היתה לעלות לארץ ישראל — מהם לקיבוצים ומהם להתיישבות.

תקופת בית הספר לא היתה לי תקופה מאושרת, כי הייתי ביישנית מאד, אבל הרביתי מאד בקריאת ספרים. הרבה גרם לכך היחס בין התלמידים והמורים הפולניים. הדיסטנץ ביניהם היה גדול. את המורה הערכתי כאישיות אל אנושית. ילדינו שגדלים באווירה חופשית לא יתפסו את הניכור הזה. חלק גדול מהמורים היו פולנים, והאנטישמיות שלהם התבטאה בלעג וחוסר רצון להבין אותנו. עד היום אני זוכרת את הצחוק הרם שלהם, על חבורנו. במקום לתקן ולהסביר, ספגנו ליגלוגים, ועלבונות. בניתי לי עולם של געגועים לארץ ישראל. הרגשתי, כמו רבים מהנוער שעתידנו לא בפולניה. האנטישמיות התחילה להשתולל. יהודים הוכו, מקורות פרנסה נעקרו, "נומרוס קלאוזוס" שלט באוניברסיטאות. הכתובות: ליהודים ולכלבים

הכניסה אסורה צרבו בעלבון חזק וצורב. המפלט היה בהכשרה ובעליה. ב־1935 הגעתי ארצה אל תל יוסף. בשנים ההן, ותיקי העמק זוכרים את התנאים הקשים ללא כבישים, הבוץ המכביד, אין חשמל, תנאי מגורים קשים. בחורף בלי חימום. בקיץ בצריף הלוהט. נוסף לזה אף אחד לא קיבל אותך בסבר פנים יפות. מוסדות המשק לא התעניינו בכפרט. הערך העליון הייתה הקבוצה. לפי זה נקבע גם הסטטוס. בעדיפות הראשונה הרפת, הלול, ענפי שדה. לא מעט אנשים עזבו מחוסר הסתגלות. גם עלי עברו התלבטויות קשות. לא כך תיארתי לי את המציאות הישראלית. תהיתי סביבי והרבה שאלות לא יכולתי לפתור. ב־1936 פרצו המאורעות והמצב הבטחוני נתווסף לבעיות הרבות שהעסיקו אותנו. לאט־לאט נקשרים למקום. בונים משפחה, נולדים ילדים. התקופה הזאת היא המאושרת ביותר בחיי. יש התקדמות. בתי ילדים מסודרים. צוות מטפלות מסור משרה עליך בטחון. אני מתחילה להעריך את הנכונות והמסירות של האנשים, את ההתנדבות שלא על מנת לקבל פרס. המושג "מגיע לי". המקובל כל כך בימינו. לא תפס. האנשים מוכנים ללכת לכל מקום שנקראו אליו: הקמת ישובים חדשים: סדום, חניתה, תל עמל, מעוז. לא נרתעו מסכנות. בא הפילוג, היהודי הנודד אורז את חפציו ונקלע למצב חדש, מקום חדש. עברנו לבית השיטה, שוב לבטים הסתגלות וחוסר מודעות מה מחכה לנו פה. ברבות הימים התבססנו גם פה.

משפחת וולד לייביל, אשתו שרה חנה, ילדיהם: מלכה, רחל, צילה ויחזקאל

פנינה פרל

על אבי יצחק פרל

באמונה שלמה האמין אבי בכח, יצירה אינטנסיבית למען הקהילה היהודית בעירו — אופוצ'נה. היות וידע, שיהודי שואף ראשית לדעת, תורה שבכתב ובעל-פה, הקים את בית הספר לתלמוד תורה "מסיפתה". בית הספר העניק השכלה תרבותית לטובי בני העיר וביניהם אָחִי.

במשך הזמן נוצר צורך לתת לילדים הזדמנות ללמוד את השפה העברית כחלק מההכשרה לעליה לא"י. בית הספר "תרבות" נוצר בעזרת אבי וחבריו. זה היה מפעל רב חשיבות — גן ילדים בשפה העברית וכיתות עבור ילדים בגיל בי"ס. אחיותי, תוך זמן קצר, שלטו בשפה העברית למופת.

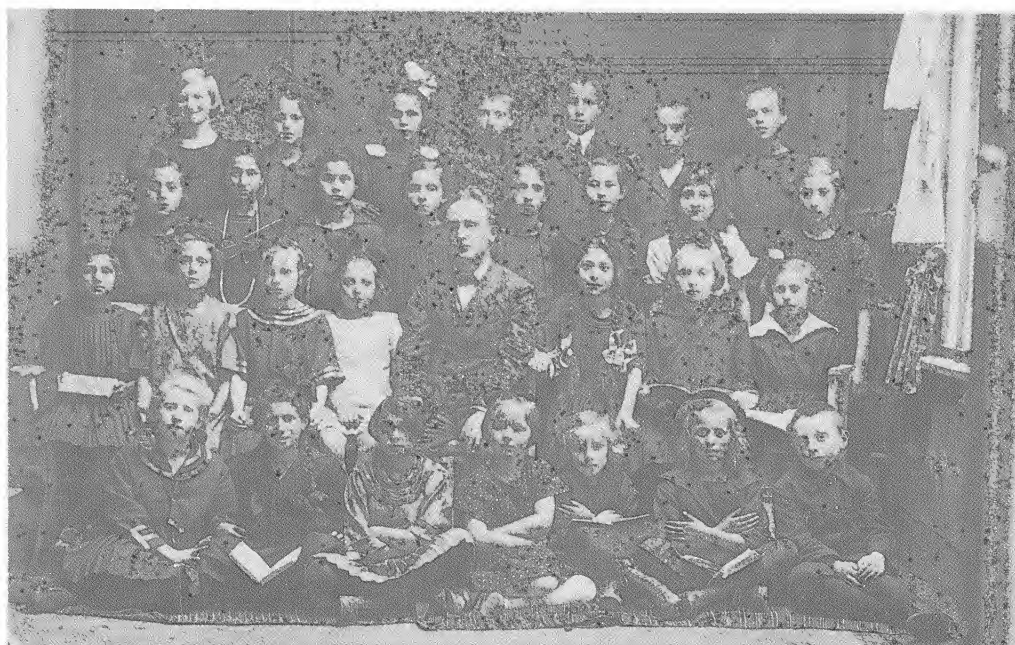
עיקרי החינוך שנתן אבא היה — "סוף מעשה במחשבה תחילה" ולמרות שחילוקי דעות היו לדבריו דבר נפוץ בין יהודים רצה להוכיח שעשייה וצדק הינם הוכחות ברורות, לכן ידע תמיד לתווך בין הצדדים. הוא היה אדם בעל יכולת ומומחיות רבה. אבא לא הרשה השפלה בין אנשים והאמין ש"סוף גנב לתליה", או ש"הצדק מונח בסוף המשפט". תודה לכל בני עירי מוקירי זכרה של משפחתי.

בית הספר תרבות באופוצנה חברי ההנהלה: פנקס אלתר פרל יצחק ולד לייביל גלר דינה.

בי"ס "שבתובקה" בשנת 1932. המורה ללימוד יהדות מאיר סוקולובסקי.

בית ספר עממי במרכז המנהל פלינדר 1922

יוסף נייברגר

מאופוצ'נה למעלה החמישה ולבריגדה

נולדתי באופוצ'נה בשנת 1916. הייתי הבכור במשפחה של עשרה ילדים, שכולה נספתה בשואה. נותרתי אני לבדי. הורי – אברהם ושיינדל, היו מחסידי גור. עדיין זכורים לי ה"נסיעות" לגור. היינו יוצאים בעגלה ביום חמישי וחוזרים ביום ראשון. בגור היינו מצטרפים לתורענק שהשתרך בכניסה לבית הרבי. זוכרני שהעזתי כילד לומר לרבי: רוצה אני לדעת ללמוד והרבי השיב לי: אם תרצה – תדע!.

כמובן שהתפללנו באופוצ'נה ב"שטיבל" של חסידי גור, שבו התפלל גם סבי – אביה של אמי. הסבא ישב ליד ארון הקודש, לידו של הניך אלפוס-אלפסי, מנכבדי עירנו. הוא שהקים את בית יעקב. דירתנו היתה באותו בית שגר בו הניך. מזכרונות הילדות זכור לי השוחט שהיה מגיע לשחוט את ה"כפרות" בערב יום הכפורים. תור גדול עמד עם העופות לשחיטה.

הייתי חבר בפרחי אגודת ישראל ובאגודת ישראל. את לימודי עשיתי ב"חדר" ומשסימתיו נסעתי לישיבה בראדום ואכלתי "ימים" כמנהג בני הישיבות. לחמתי את מלחמות אגודת ישראל ואני זוכר את המלחמות בימי בחירות עם נערי התנועות הציוניות. לא לזמן רב. לאחר שכנוע עצמי, החלטתי לעבור ל"גורדוניה", שהיתה פעילה מאד בעירנו. כשהוקמה קבוצת ההכשרה בעירנו – היינו באים אליהם פעמים רבות. ההכשרה היתה בתעשית הזכוכית של משפחת חמלניצקי, שהיתה משפחה ציונית מובהקת. אחד מחברי ההכשרה עבד אצל סבי – רבי שלמה, שהיה שען. חברי ההכשרה עזרו לנו בניהול הסניף ואנו עזרנו להם בעבודתם. ההכשרה היתה גורם ציוני מדרבן. אגב, לסניף היו באים רבים מאתנו עם הכובע היהודי הפולני. עשינו זאת, לבקשת ההורים. כך היה להם יותר קל להשלים עם העובדה שאנו ב"גורדוניה". חברי ההכשרה הקימו את בית הקברות החדש שקראו לו Cholera. תוך עבודתם היינו מצטרפים אליהם ושרים שירים ציוניים. היתה אוריה של ליכוד.

אני זוכר את ביקורו בעיר של אלחנן בוקסנר שבא מארץ ישראל. היה זה קרוב לשמחת תורה ומשפחת בוקסנר הזמינה את חברי "גורדוניה" לקבלת פנים, בשירה ובריקודים לבית הכנסת והצטרפנו להקפות. זו חוויה בלתי נשכחת. בכלל היה חג שמחת תורה בעירנו – חג מרגש ומרומם. מי אינו זוכר את ריקודיו והרקדותיו של ר'

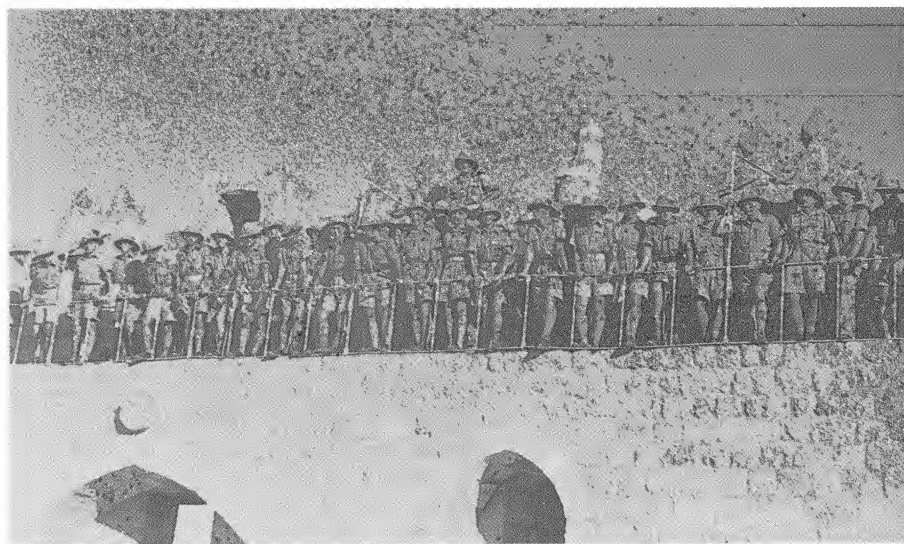
יידל אפשטין, הגבאי של חסידי גור. אחד מבניו עלה ארצה והיה מזכיר מועצת פועלי בני ברק. גם שתי בנותיו היו באות לסניף. אני זוכר גם את ביקורה של רייזל ברוקמן, שבאה מהארץ.

השתתפתי בשיעורי הערב של בית הספר "תרבות" שרק לאחר מכן היה לבית ספר רגיל שלמדו בו גם ביום. בית הספר נוסד ע"י דוד – יצחק פרל, שבתו שרה עלתה לארץ כחלוצה ועל ידי חיים טננבוים, שהיה בראשיתו חסיד גדול ולמדן ולאחר מכן היה לציוני וממקימי בית הספר "תרבות". גם לייבל ולד היה בין המייסדים, בתו נמצאת בקיבוץ תל יוסף.

מן הפעילות הציונית אני זוכר את אירועי ל"ג בעומר שהיה אצלנו יום הציונות. כל ארגוני הנוער הציוניים הופיעו בתהלוכה עם דגלים על תלבושתם. גם זו חוויה בלתי נשכחת.

מתוך המצאותי באווירה הציונית, גמלה בי ההחלטה לעלות לארץ. הדבר היה כרוך בהליכה להכשרה. פניתי למרכז ה"חלוץ" והשתתפתי בהכשרה אושרה על ידם. מובן שהורי התנגדו להחלטתי – הרי הייתי הבכור במשפחה וגם עזרתי להם בפרנסתם. אולם, עמדתי על דעתי בתוקף ואכן יצאתי להכשרה בעיר פאביאניץ. בבואי התקיימה בעיר ועידה של ה"חלוץ" והשתתפו בה גם חברים מעירנו. העבודה בהכשרה הייתה קשה, המזון לא משביע, הסטרטיפקטים לעליה לארץ היו מועטים ובכל זאת הייתה אווירה של התלהבות.

באחד מביקורי בעירנו, התקיימה קבלת פנים לשליח של הקרן קיימת לישראל. במעניד זה חולקו פרסי הצטיינות לאלה שהצטיינו באסוף כספים עבור קרן קיימת. הייתי אז הנואם מטעם תנועות הנוער וקראתי להורי בני הנער בעיר, לא להפריע לילדיהם לצאת להכשרה ולעלות לארץ ישראל. דברי נתקבלו בתשואות רמות.

חיילים מהבריגדה העברית.

שלוש שנים עשיתי בהכשרה בפאביניץ. חברי עברו לסוסנוביץ ועלי הוטל להשאיר במקום כדי לקלוט קבוצה חדשה של בני נוער. לאחר מכן עברתי גם אני לסוסנוביץ גם פה היה המצב קשה מאד ולעתים חסר לנו לחם לארוחת ערב. יום אחד הגיעתנו הבשורה המרה על רצח חמשה חברים מהקבוצה שבארץ, שאנו היינו אמורים להצטרף אליה. הידיעה הממה אותנו והוחלט אז על חודש אבל בתנועה. לאחר כמד ימים הגיע שליח מהארץ, אברהם גבעוני, שטיפל בעליה הבלתי ליגאלית לארץ לתנועתנו הוקצבו חמשה מקומות והוצע לי אחד מהמקומות האלה. לא הססתי והשבתי בחיוב, אף שנזקקתי למאמצים מיוחדים להשגת הכסף לנסיעה. מיהרתי להפרד מהורי באופוצ'נה – שלא ששו לבשורה הזאת, אבל משראו כי החלטתי נחושה סייעו לי בארגון הנסיעה ובהשגת הכסף הדרוש.

בשהותי בעיר ארגנו אזכרה לחמשת הנופלים. הייתי בין המספידים ורמזתי להם שבקרוב אמלא את מקומם. לדבר בצורה גלויה לא יכולתי – הרי נסיעתי היתה בלתי ליגאלית. משום כך גם לא יכולתי להפרד מהחברים ומבני משפחתי המרובים האולם שבו נערכה האזכרה היה מלא מפה אל פה.

בשבת בבקר הגיעתנו הידיעה שעלי לצאת מיד לוורשה. אחי, יואל, מיהר לקרוא לאבא מ"השטיבל" ועשינו את הסידורים הנותרים. במוצאי שבת יצא אתי אבא לתחנת הרכבת ואתו בני המשפחה הקרובים ביותר. אבא רצה לנסוע אתי עד לוורשה, אבל מנעתי את הדבר, משום שנאסר עלינו לבוא עם קרובים, בשל חשאיית המבצע. סבא, שלמה, נתן לי שעון במתנה. לפני שנפרדתי מאבא בתחנת הרכבת – פרץ אבא בבכי מר. לבו ניבא לו שזו תהיה פגישתנו האחרונה.

בוורשה רוכזו שלשים חברים מהתנועות החלוציות שעמדו לעלות לארץ. הועברנו לכפר זלונקה – לא הרחק מהעיר. בכפר הדריכו אותנו בטיפול בכלי נשק. המדריכים היו שליחי ההגנה מהארץ. חזרנו לוורשה ונסענו משם כתיירים לצ'כוסלובקיה, יוגוסלביה, יון. ביון העלו אותנו על ספינה שנראתה יותר כסירה מאשר כאניה. כדי להרגיע אותנו, נמסר לנו שעתידים אנו לעלות על ספינה יותר גדולה. אתנו היו שלשה מדריכים מהארץ. תנאי הנסיעה היו קשים ביותר, אבל הידיעה שאנו עולים לארץ עודדה אותנו. ירדנו בחוף כפר ויתקין, מבלי שנתגלינו על ידי הצי והצבא הבריטיים. הובאנו רטובים כולנו לבית אריזה ובו כיבדו אותנו בתפוזים. מימי לא אכלתי תפוזים טעימים מאלה... בבקר של היום שלמחרת הובאנו לקיבוץ גבעת-חיים. שם ציידו אותנו בבגדים חדשים וארוחה מלכותית הוכנה לנו במוסך כל שהוא של מכוונות. לא הוכנסנו לחדר האוכל מחמת סודיות המבצע.

החברים חולקו לפי השתייכותם המפלגתית. הועברתי לקבוצה שלי שהיתה אז בקרית ענבים והתקבלתי בה כחבר ותיק. נטענו אז את היער במקום שנפלו בו החמשה. לאחר מכן התחלנו להכשיר את המקום שנעלה בו להתיישבות. זכיתי להיות בין העשרה הראשונים שעלו להתיישבות והקימו את מעלה החמשה בהרי ירושלים. טקס העליה היה טקס בלתי נשכח ורשומי חי בזכרוני כאילו היום אירע הדבר. בטקס השתתפו אלפי איש והוא נוהל ע"י אברהם הרצפלד. בעלות השחר עלינו על קבר החמשה ו"הודענו" להם על הקמת הישוב על שמם. ברבות הימים הגיעו כל חברי הקבוצה. משרבו הבאים, הוחלט על הקמת גרעין חדש שיעלה למסדה שבעמק הירדן. הייתי בין המצטרפים לגרעין החדש, אף שלא כל חברי במעלה

החמשה הסכימו לכך. בתקופת הפילוג בין בית אלפא ורמת יוחנן הועברנו לרמת יוחנן.

משהחליטו מוסדות הישוב על גיוס לצבא הבריטי, הייתי בין המתגייסים וצורפתי, לאחר מכן, לחטיבה היהודית הלוחמת, היא ה"בריגדה העברית". לחמנו באיטליה עם כל צבאות בנות הברית, עד לנצחון על הנאצים וגרוריהם.

קבוצת חיילים מהבריגדה העברית. נייכרגר יוסף

לאחר המלחמה נודע לנו על השואה האיומה שפקדה את עמנו. התחלנו לחפש ניצולים ולהביאם למחנות באיטליה. חפשתי ברשימות הניצולים ולא מצאתי אף בן משפחה. יצאנו לברגן-בלזן וברשימת הניצולים מצאתי מבני אופוצ'נה. היתה שם פיגה מרמלשטיין, בנה מאיר ושלוש בנותיה; היה שם פנחס סטשבסקי ורוזנרנגן. הלבשתי את פנחס במדי צבא והבאתי למחנה שלנו בבלגיה, עד שנשלח לארץ. החלטתי לנסוע לפולין, עם המדים. שמא נמצא בה קרובים. השנה כבר היתה שנת 1946. בלודז' מצאנו את מר קויפר ואשתו בלומלה לבית פליישר; את מר גרינוולד. מפיהם נודע לי על האסון הנורא. אופוצ'נה חרבה. לא נשאר איש ממשפחתי. למחרת נסעתי לאופוצ'נה. "קבלת הפנים" הראשונה היתה לי מהקונדוקטור של הרכבת שהכירני. מה אתה עושה פה? העורך חי? נגשתי אל ביתנו. הבית היה חרב עד היסוד. התיישבתי על האבנים הפזורות ופרצתי בבכי. מצאתי את ביתו של הסבא שלמה כשהוא סגור על מסגר. הלכתי אל האכר שעבר אצלנו וממנו היינו קונים את החלב. הוא "לא ידע" דבר. את ביתה של הדודה מצאתי שלם, עם כל הריהוט שהיה בו לפני

השוואה. אפילו העצים שהיינו מוציאים למכירה ב"יום השוק" עדיין עמדו בחצר. בבית גרו גויים פולנים שגם הם "לא ידעו דבר". דווקא הדירה שעמדה כפי שהיתה גרמה לי לריגוש רב ושוב פרצתי בבכי. ניגשתי לצלם הותיק של אופוצ'נה וביקשתי תמונות של בני המשפחה, אבל הוא טען שאין לו. עד היום אני מצטער שלא הלכתי לעיריה לבקש תעודות של בני משפחתי, אף שאיני יודע אם הייתי מקבלם. נפגשתי עם המעטים מניצולי אופוצ'נה, עם הלה חמליצקה ומשפחת וינוגרד. את הלה מצאתי בביתה ואין לתאר את ההתרגשות הגדולה. הכרתי את כל בני משפחתה. את הדוד עזריאל חמלניצקי, את הדוד יעקב ובנו יוסף. משפחה נפלאה ואהובה. אני עוד זוכר את ההלוויה ההמונית של יעקב חמלניצקי, כל העיר היתה אבלה על מותו. הבאתי לה דרישת שלום חיה מבני המשפחה שהיו בארץ.

נייברגר יוסף

עשיתי סיור בעיר. בתי הכנסת היו סגורים ואי אפשר היה לבקר בהם. נודע לי שאבא נפטר בימי המלחמה וזכה לקבורה בבית הקברות החדש. לא הלכתי לשם מפחד האנטישמים הפולנים שהרי בית הקברות נמצא במקום רחוק. עד היום אני סולח לעצמי שלא עליתי על קבר אבי – אם כי אני יודע אם בית הקברות נשאר קיים.

מאופוצ'נה יצאתי לוורשה ונפגשתי עם סוניה הרצוג, אחותו של שאול הרצוג, שעבדה בבית חולים. מסרתי לה דרישת שלום משאול, הזכרתי לה זכרונות רבים מימי נעורינו – אבל היא לא הכירה אותי ולא זכרה דבר. ייתכן שחששה להזדהות בתוך בית החולים. ייתכן שימי השואה השכיחו לה את העבר. בסופו של דבר חלפו שנים מאז ואני הייתי לבוש במדי חייל ומגן-דוד על זרועי... נדברנו להפגש אצל בת עירנו בוורשה – גב' פרידלבסקה. נסיתי לשכנעה לעלות לארץ ולא הצלחתי. אבל סוניה כיום אתנו, לאריכות ימים. רציתי להפגש גם עם יוסף חמלניצקי שהמשיך לגור בוורשה ולא עלה הדבר בידי.

נסעתי לפיוטריקוב, לשמחתם של היהודים במקום. השלמתי להם את המנין לתפילת פורים ומצאתי שם קרוב-רחוק שלנו. הבאתי אותו למחנה שבו רוכזו הניצולים.

משנסיים תפקידי בפולין, חזרתי לבלגיה שאף יהודיה הניצולים היו זקוקים לעידוד. את יום הכפורים עשינו באנטוורפן. התפללנו בבית הכנסת הגדול שהיה מלא בחיילים יהודים מכל העולם. היתה הרגשה מוזרה לומר: שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה – לאחר כל מה שראינו בפולין.

מבלגיה עברנו לאיטליה שבה רוכזו ניצולים רבים. חיפשתי בדקדקנות ברשימות. לא מצאתי איש מבני המשפחה. לא נותר שריד. ה' ינקום את דמם. חזרתי ארצה והקמתי משפחה. בני, אברהם, הנושא את שם אבי, הוא חבר במועצת עיריית פתח-תקוה. גם בני השני הולך בדרכי אבות. נותר ניר לבית משפחתי במדינת ישראל, שהיתה לי הזכות לשרת אותה ולהיות בין מקימיה.

בשמירה במחנה בגרמניה

יואל פרל

משואה לתקומה

נולדתי באופוצ'נה להורי ישראל יוסף ופרל ומאטיל. אבי היה השוחט הצעיר של העיר, לאחר שעסק תחילה במסחר. בהיותו חסר כשרון מסחרי, הורה לו הרבי מגור, רבי אברהם מרדכי מחבר הספר "אמרי אמת", ללמוד שחיטה. התפללתי בשטיבל של חסידי גור. למדתי ב"חדר" של א' ב' – מורי היה שלמה-מיכאל מלמד, שאצלו למדתי חומש ועד התחלת גמרא. היו, כמובן, מלמדים נוספים בעיירה.

אני עוד זוכר את הרב לילינטל שמדי יום שנה של אחד מאדמו"רי קוצק או גור היה בא ל"שטיבל". מחסידי השטיבל אני זוכר את ר' ירחמיאל חיים אלפוס-אלפסי, אביהם של יוסף והניך אלפוס-אלפסי, את ר' בנימין שווימר שבנה בית באופוצ'נה והיתה לו תחנת קמח. הוא בנה סוכה גדולה והחסידיים היו באים אל סוכתו. ר' יוסף היה אישיות אגודאית ידועה גם מעבר לקהלתנו.

יחד עם אבא וגם בעצמי הייתי נוסע לאדמו"ר מגור לגור. האחים שלי נשאו חסידים עד לסוף המר. אחי הבכור – אריה פרל, על שמו של ה"שפת אמת", אף קיבל היתר הוראה, יחיאל-מאיר שישב יותר בגור מאשר בבית. כל המשפחה נספתה.

סבי, אבי-אמי, ברל וימרשברג, היה מגבירי העיירה. אותי קראו בעיירה על שמו "יואל מאטיל ברלס יהודה קוסו" – על שם הפרות שהיו ל"רב-סבא". סבי מצד שני ר' יואל וורקר – על שם העיירה וורקא, היה מחסידי גור הידועים ביותר ונסע עוד לרבי בונים מפשיסחא. הוא נפטר בהיותו בגור וזכה להקבר לידו של בעל ה"שפת אמת" מגור. ברל וימרשברג השתדך בכל בנותיו, עם בנים למשפחת פרל שנחשבה למשפחה יחסנית בחסידות גור.

במלחמת העולם הראשונה עוד הייתי באופוצ'נה ואני זוכר שהחזית היתה בעירנו. הגרמנים הפציצו את העיירה ברחוב היהודי. כמה יהודים נהרגו אז בהפצצה. זה היה ביום השני של סוכות ושנים רבות עשו אזכרה ליהודים שנהרגו בהפצצה הזו. בימי נעורי היו גם שטיבלך של אלכסנדר ואמשנוב. בתקופה זו, זוכר אני כי בית המדרש היה פתוח עשרים וארבע שעות ביממה ותמיד ישבו ולמדו שם. לאחר מכן עבר הלימוד ל"שטיבל" ואני עוד זוכר את לימודי בשטיבל. מאופוצ'נה נסעתי לוורשה ולמדתי במתיבתא המפורסמת שנוסדה ע"י האדמו"ר מגור.

שבתי לעיירה וממנה, כמו רבים מבני העיירה, עברתי ללודז' ושם נשאתי אשה. את שנות השואה והאימים עברתי בגיטו לודז', עד שהועברתי לאושוויץ ברכבת האחרונה שהובאה מלודז' לאושוויץ, בערב ראש השנה תש"ה, סוף אוגוסט 1944. אז עוד היו יהודים בלודז'. בתחילה הגרמנים כבר אמרו לנו ללכת, משום שהרוסים כבר מגיעים, אבל ברגע האחרון בוטלה ההוראה וגם אלה נשלחו להשמדה – משום שהרוסים הפסיקו את התקדמותם. אשתי בלה לבית רובינשטיין ובת יחידה נספו ע"י הנאצים. הם ניצלו עד לרגע האחרון ובאושוויץ הם נספו. לאחר השואה נשאתי את מרים לבית אברמוב ונולד לנו בן, ישראל, על שם אביו.

ישראל ברוקמן

בהכשרה ובארץ

עירנו אופוצ'נה היו בה תושבים מכל הסוגים. עובדים, בעלי חנויות, חסידים ולומדי תורה, "עמק" וגם הולכי-בטל. היתה זו עיר ציונית שרבים מתוכה התכוונו לעלות ארצה – כגון חברי החלוץ, פריהיט, דרור, פועלי ציון צ.ס., התאחדות, גורדוניה.

העולה הראשון שעלה לארץ, בשנת 1920, היה אחי שמשון ברוקמן ז"ל. בשנת 1924 עלה לארץ אחי אפרים. אחריהם עלו רבים. בשנות המשבר הקשה שעברו על הארץ, לא החזיקו אחדים מעמד וחזרו לפולין, עד לסוף המר. בדרכם של אחי יצאתי להכשרה ואתי היו ליבל זינגר, בוקסנר, שאול וקסברג, שלמה סקורקו, אריה זטלניצקי. היה זה בשנת 1928. בהכשרה נפצעתי ברגל. בחודש מרץ 1929 אושרתי לעליה לארץ. היתה זו העליה החמישית. לא קל היה המצב בארץ. חזרתי ונפצעתי והייתי לנכה רגלים ואולם המשכתי בעבודה עד אשר בימים אלה, בגיל 75, הפסקתי לעבוד. אשרי שזכיתי לעלות לארץ ולהגיע בה לימי שיבה.

מאיר וימרשברג

על משפחתי באופוצ'נה

חותני פישל בן שמואל ונחמה נולד בשנת תר"ן (1890) ולאחר נשואיו עם גולדה עבר לאופוצ'נה. פישל עסק במסחר תבואה אך לאחר שחזר מן המלחמה לקחו לו הפולנים את החנות. נולדו להם 5 ילדים. הבכורה היתה פנינה (אשתי). בשנת 1931 עלינו שנינו לארץ ישראל. הבן השני יצחק שנולד בשנת 1919 ועלה לארץ נפטר לאחר מלחמת השחרור. משה ומלכה התאומים שנולדו ב־1923 עלו לארץ. הבת החמישית והצעירה לאה שנולדה ב־1930 עברה לאוסטרליה.

משפחת מאיר (משפחת משה וימרשברג אבי)

סבתי מלכה־חיה נולדה בשנת 1840 בערך ונפטרה בשנת 1915 בערך. לה היו חמש בנות. אחת מבנותיה יטה נישאה ליוסף וימרשברג, שמלבד אבי משה, נולדו להם גם בן ובת. הבן פישל והבת פרידה שנישאה לדודי מאיר.

הבן הבכור משה התחתן עם אהובה (גם משפחתה מוצאה מאופוצ'נה ועליה יסופר בהמשך הדברים). למשה היה בית מסחר לפחם ולברזל. נולדו להם שבעה ילדים. אני הבכור. השני יצחק שנולד בשנת 1912 התחתן עם בת דודתו ונולדו לו

אבי: משה וימרשברג

פישל אבוז

ארבעה ילדים. כולם נספו בשואה. השלישי עמנואל נולד בשנת 1913 בערך וב־1934 עלה לארץ. הילדה הרביעית מלכה התחתנה ולא נולדו לה ילדים. שלשת אחי הצעירים שרה, אריה ופסלה נספו בשואה בצעירותם. הבת השניה של יוסף היתה פרל. התחתנה ועברה לעיר לודז'. הבת השלישית מטל נפטרה בגיל 18 ממחלה. הבת הרביעית פרידה התחתנה עם איש בשם מאיר ונולדו להם כמה ילדים אך כולם נספו בשואה. הבן החמישי פישל שנולד בשנת 1910 התחתן אך נספה בשואה.

משפחת אהובה אמי. שם משפחתה מהבית, רבינוביץ
 סבי משה, בעלה של שרה, למד כל היום תורה ושרה היתה בעלת חנות למכירת חול לבן לטהור הבית לפני כניסת השבת. נולדו להם ששה ילדים. הבכור, בריש, התחתן ונולדו לו שלושה בנים ובת והיה לו בית חרושת לשמן. הוא ומשפחתו נהרגו בשואה. הבן השני ליביש התחתן עם אשה בשם שפרה. היו לו שלושה בנים ושתי בנות והוא עסק ביצירת חביות ומכירתן ואשתו עבדה בחנות למכירת כלים. גם הוא ומשפחתו נהרגו בשואה. הבן השלישי דוד התחתן עם אשה בשם חניקה. היו לו שלושה בנים ובת אחת. הוא עבד במכולת, וגם הוא ומשפחתו נרצחו בשואה. הבן הרביעי יעקב התחתן ונולדו לו שלושה ילדים והיתה לו חנות למכירת דברי ברזל. גם הוא ומשפחתו נהרגו בשואה. הבת החמישית אהובה התחתנה עם אבי ונולדו להם שבעה ילדים. הבת השישית שינדל התחתנה ונולדו לה ארבע בנות והיתה לה חנות ביצים.

אחותי מלכה ובעלה

אופוצ'נה בחורבנה

עדויות בני העיר היהודים

שחוו את החורבן והשואה

תוכן שער ה'

177	זכרונות של ילדה קטנה יעל לוי-גורדון
183	מאז ועד עתה — יוסף כרמי-חמיעלניצקי
187	זכרונות מן הגיטו — רחל וינוגרד-חמיעלניצקי
189	כיצד ניצלתי — חמיעלניצקי-יורקביץ אדז"ה
	מיין איבערלעבונגען אין דער צייט פין
191	אנמקום 1939-45 — שרה פרנקל-רוזנברג
199	על משפחת רוזנקרנץ
200	על משפחת קצנלבוגן
201	ניצלתי כ"ארית" — הרצוג חזוני סוניה
205	ברחתי מנארל ובלזיץ — יצחק ביאלוריבסקי ז"ל
206	ימים של אימה — מ.ב. ליפשיץ
213	עברתי את טרבלינקה — גלייט אהרן
217	מחוז ילדותי — כרמי-חמיעלניצקי אהרן
278	דייטשען האבען אפגענארט אידען — כרמי-חמיעלניצקי אהרן
291	הגדה של פסח 1943 — כרמי-חמיעלניצקי אהרן
	אליעזר מפקד איזור במרד גיטו וורשה
295	דוד רון — ז"ל

יעל (גורדון) לוי

זכרונות של ילדה קטנה

באופוזיציה פקחתי עיני לאויר העולם ולשם נושאים אותי זכרונות הילדות. ילדות, החצויה בין שמחת תינוקות, אור, שמש ומרחב שדות לבין פחד אפל, מצוקה ואימת מות. אבותי לא נמנו עם ילידי המקום. אך עבורי זהו מחוז ילדות יחידי. לשם מוליכים אותי חוטי היתתי הראשונים, לטוב ולרע;

שרה גורדון

מנחם מנדל גורדון

הורי, מנחם-מנדל גורדון ושרה (סלקה) גורדון לבית ורבר, הגיעו לאופוזיציה בשנת 1936. זו הייתה אמורה להיות תחנתם האחרונה לפני העליה המיוחלת ארצה. שניהם עסקו בחנוך עברי מטעם רשת "תרבות". אבא, אמנם, היה בארץ לפני הגיעם לאופוזיציה, אך עם בואו לכאן שוכנע ע"י המוסדות לשוב לפולין לתקופת עבודה נוספת תמורת ההבטחה החגיגית שמדובר בתקופה קצרה, שנתיים שלוש בלבד... וכך ארע, שבמקום שאמא תגיע בעקבותיו לארץ חזר הוא לפולין; ואני, במקום להנלד בגליל, או על גדות הכנרת, מחוז החלומות, נולדתי באופוזיציה. השם שניתן לי היה כעין פצוי, או שמא, הבטחה? יעל. כשם בתו של א.ד. גורדון אותו העריצו הורי. בבית דברנו עברית. שרנו משירי ארץ ישראל, — לאבא היה קול עשיר וצלול — וחלמנו את היום בו נעלה.

בין כל שפע הספרים המפות והתמונות היה פריט אחד אשר כמוהו לא ראיתי שוב: מפת ארץ ישראל. מפה מורפולוגית אשר כל איזוריה מכוסים בדרגמות קרקע המתאימות למציאות. אז, בילדותי, למדתי שמות אבנים כמו שָחַם וּכְזָל... מושגים כמו נחל איתן ונחל אכזב... אצבעותי טיילו על פני הכרמלי, התבור, ירדו לעמק, לטפו את ערוץ הירדן... יחד שרנו "באה מנוחה ליגע", "ועמק עמק עבודה" ילדותי באופצ'נו נחצתה לשני פרקי חיים: ה"לפני", ומה שבא לאחר מכן.

"לפני" — היה הבית ברחוב שְפִיטְלָנָה, יפה, מרווח, אשר חָדְרוּ גברה עם בית החולים; הטיולים הארוכים לוולקאן, הריצה לתוך שדה החיטה הבשלה והמרדף אחר הדגניות הכחולות כחילות. והיו הילדות של גברת רובינקובה — גב' מרילה רובינקובה — המורה אשר לַמְדָה בביה"ס הפולני. תמיד הדורה, תמיד מנומסת, בעלת גנוני הַגְבוּרָה גברת קפדנית, אשר לילדות שלה היה אסור להתלכלך או להשתובב. אמא הייתה מיודדת אתה והיא הייתה אורחת תכופה בביתנו.

והייתה המסעדה של שמחה בקומת הקרקע של הבית, בתוך החדר ואדון סרנה. (אמא הקפידה שאכנה את כולם אדון וגברת, וכך הם שמורים בזכרוננו גם היום). אדון סרנה הענק, ענקיותו מפחידה ונוסכת בטחון כאחד. מניף אותי למעלה, ואחר כך אוסף אותי אליו, צוֹחֵק ומרגיע. ואשתו הַקִּטְנִטִּנִּת, העדינה, אשר מטבחה הדיף תמיד ריח סופגניות טריות. ולהם בת, מרישה, ארוכת צמה ותמירה. והיה דר' מינסקביץ. איש נעים, אוהב ילדים; בנוסף להיותו רופא היה גם צייר מחונן, אשר צייר את אמא חובקת אותי בחיקה בעפרון פחם.

"לפני", היו השבתות. הייתה ההליכה עם "אבא לבית הכנסת. המולת התפילה. רחש־לֶחֶשׁ ומלמולים וים של טליתות. דמויות מתנועעות בקצב המילים.

אבא, הייתי מושכת בחוזקה בטלית, אבא, בוא הביתה, התפללת די! וכך, מידי שבת אהבתי את רחשי בית הכנסת, את ההתרפקות על אבא, את קולו של החזן, את מראה ספרי התורה, את ריח השבת. והייתה גם ההליכה הביתה. אבא תמיד היה מלווה באנשים. אמא הייתה עורכת שולחן, מגישה כבוד, אבא היה עורך קדוש וכולם היו מסבים יחד.

לפני זמן מה נעצרתי ליד חֶלּוֹן ראוה של חנות כלים מפוארת ורעד אחז בי: מבעד לזכוכית השקיפו אלי סיכי ברזל שחורים, כבדים... סירים מעידן אחר, מימים אחרים...

אופצ'נה וסימטאותיה הופיעו לנגד עיני. הייתי המומה ומזועזעת. מראות נשכחים חזרו אלי לפתע מעבר למסך הזמן.

ראיתי לנגד עיני את סירי הברזל הכבדים אשר בין ידיותיהם מושחלים שרוכי חבלים דקים הנקשרים בחזקה מעל ללולאת המכסה ואליהם צמודים פתקים עם שמות הבעלים. היכן נתן בימינו לצפות במראה כזה? האין זה עולם שהיה ואבד ועין המצלמה לא קלטה אותי, ולו פעם אחת?

תהלוכת סירי החמין המובאים מידי יום שישי בידי ילדים אל המאפיה של חמילניצקי. תהלוכה המבשרת את בוא השבת. דמויות המהלכות בזהירות ואוחזות בשתי ידיים, בשימת לב, בסיר. ביום שישי הפתקים היו לבנים.

בשבת בצהרים הולכו הסירים בכון הפוך. הפתקים היו חכוכים מחום התנור, הסירים מלוהטים, ועל כן, הפעם, בנוסף לחבל, היו משחילים פיסות בד או מגבות

לבין הידיות על מנת לאפשר את נשיאת הסיר החם. האויר היה מתמלא בריחו הרווי של החמין, בריח שבת.

מה שבא אחר כך שנה את הכל. העולם התמוטט. המלחמה התחילה עבורי ליד השלחן העגול במסעדה של שמחה.

אמא, רכונה על מפה ענקית, בגבה לכניסה, ולידה אנשים מודאגים, טרודים שותקים ומהורהרים. המלחמה קבלה יתר תוקף כאשר הגברים יצאו לחפור תעלות מחוץ לעיר. חפירות עמוקות, אשר בטרם הושלמה התקנתן כבר היו מיותרות. היה מתח באויר וחרדה. בוקר אחד, עם הנץ אור ראשון זה קרה.

הם נכנסו לעיר בטור ארוך, אופנועים, רגלים ורכבים. לקול צלילי שיר לכת הלי הלה... העיר קפאה. קדמו להם המטוסים והדים שבאו מרחוק. שום דבר לא חזר עוד להיות כפי שהיה.

הבית התרוקן מכל חפצי החן וכל מה שאהבנו. הכל נארז על פי הוראת הקצינים הגרמנים שפרצו פנימה, ונשלח למולדת – ל"הימט". התמונות הרקומות נעלמו מהקירות, של אמא, מעיל הפרוה של אבא, אפילו התמונה שצוירה בידי דר' מונטקביץ, וגם ספרים. וכלי כסף, וכוס הקדוש העתיקה. אלא שזה לא היה הגרוע שבאסונות. ואיך אפשר לספר את קורות הימים ההם במילים קצובות? המראות עוברים כבסרט-נע ואינם נותנים מנוח: ההרוג הראשון המוטל על המדרכה מול הבית, ופניו מכוסים בעתון. הוא ישן, נסו להגיד לי שתקתי.

ביום בו הוציאו את אבא מהבית לעבודות. עמדתי על המדרגות והדמעות נעצרו בקצה העין. אמא, אמרתי, אנחנו לא נבכה. שהם לא יראו אותנו בכך. טרם מלאו לי ארבע שנים. היה לנו מזל. אבא חזר בערב.

וביום בו גורשנו לגיטו – לרחוב זיאודובה 19. הבית בו גר הרבי. עם פרוץ המלחמה הגיע אלינו מילק, האח של אמא, אשר למד בלודז', ועתה היה עמנו, בגטו. מרפסות הברזל המעוטות פורקו, הברזלים נשלח ל"פטרלאנד" כמחומר גלם והפתחים נאטמו לבית, שהיה בתוך חדר פנימית ורק חזיתו פונה לרחוב, הייתה כניסה פתוחה חפשית, כעת, עם המעבר לגיטו, הציבו שם שער ברזל מחוזק במוט מבפנים. וכי מה זה יועיל, שאלתי את נפשי. אין לנו לאן להמלט. "את תחיי" הבטיח לי מילק. האמנתי לו. רציתי בכך.

לא עוד שדה חיטה. לא עוד דגניות וטיולים. הריצה היחידה אותה ידעתי היתה ריצת המנוסה כאשר נראה באופק גרמני. היה להם משחק, לגרמנים. "YEGRSHTUNDE" – "שעת ציד" – לפתע, בלא אזהרה, היו פורצים לגיטו ויורים על כל מי שנתקלו בו. לזמן קצוב. ואח"כ, חזר השקט ורק המתים המוטלים היו עדות למתרחש.

ובתוך האימה והצלמות רחשו חיים. בסתר, בהתגנבות, היו מתאספים בביתנו צעירים והבית רחש פעילות. ידעתי מה צפוי לכלנו אם נתגלה. לא פחדתי. המפגשים האלו גרמו לי להאמין שיש תקוה; השיחות על ארץ ישראל, והשירים, והחלומות, היו שעות קסומות מעולם אחר.

עד היום אינני יודעת כיצד ובאיזו דרך הגיעו לעולמנו המנותק המנגינות ההן מארץ ישראל, אך אני את "שיר היקינטון" למדתי מאבא בגיטו, מאחורי חלונות מואפלים, בלחש ובסוד.

האימה, ההרג, הגירוש והזוועה הלכו וגברו. האנשים הלכו והתמעטו. הגיטו הלך והתרוקן. האנשים שהכרתי והילדים, כן, הילדים, הלכו ונעלמו. אהרון חמילניצקי, שהיה תלמידם של הורי היה בשבילי צוק בטחון. את תראי, היה אומר לי, כאשר הוא מציב אותי על דרגש עץ גדול כדי שאגיע לגובה עיניו, את תראי, שלך לא יקרה כלום. אחרי המלחמה הכל יהיה שוב טוב. את תראי! האמנתי לו. בכל כחי האמנתי לו.

אמא מלטה אותי מהגיטו, ואבא, שהיה אמור להגיע אלינו, לורשה, יצא עם כולם "ברכבת לארץ ישראל". — קפץ ונלכד בורשה, כמעט על סף הגיעו אלינו. קורותינו בהמשך אינם מענינו של ספור זה. מילק צדק — גם אהרון. לי לא קרה כלום. האמנם?.

ההבטחה

לארץ ישראל הבאתי אותה, לארץ ישראל. בשנת 1942 בסתו, היו עדין יהודים באופוצ'נו. הגטו הצטמצם לאיזור קטן מאד ובו רוכזו כל אלה שעדין נותרו בחיים. הייתה תחושה של מלכוד, סופיות, חוסר תקווה. בשעת ערב מאוחרת זו שלט בחוץ עוצר חמור מאד. כל מי שיצא סכן את חייו. אמא ואני היינו מוכנות. לא נותר עוד דבר להתעסק בו, והזמן דחק.

נפרדנו במסדרון הצר והאבוק. הדלת החיצונית הייתה מוגפת עדיין, וכאן שררה אפלולית.

מהחדר אותו יצאנו זה עתה התגנבה רצועת אור עמומה. אבא עמד שם שקט ומאופק. הוא לבש חליפה. — החליפה היחידה שנותרה לו מכל בגדיו.

עמדנו, אמא, אבא ואני. ידענו שזהו זה. הם דברו אידיש, ואני הבנתי אך מעט, שהרי בבית דברנו תמיד עברית ואילו בחוץ דברתי פולנית. לעתים התגנבה לאזני מילה מוכרת — "דאס קינד".

אבא התכופף אלי וענה על שאלה שלא העזתי לשאול, — כן יעלינקה, אתן חייבות ללכת. אולי, יתכן, מאוחר יותר גם אני אגיע לשם. אם אגיע בזמן לרכבת — גחך.

הנסיון להתברך לא עלה יפה.

רכבת אחת הוא כבר אחר. רכבת גורלית. בשנת 1936 אבא הגיע לארץ ואמא הייתה אמורה לבא בעקבותיו. אלא שכאן, בארץ ישראל הוא שוכנע לשוב לפולין לתקופה נוספת של עבודה במוסדות "תרבות" (מערכת החנוך העברי). בשנת 1937 באתי אני לאויר העולם, ושנתיים לאחר מכן, שוב על סף עליה, פרצה המלחמה. הוא אכן אחר רכבת אחת. כלנו אחרנו.

לא נותר עוד מה לומר. שתקנו. ידעתי מזה ימים אחדים שאנו עומדות לנסוע. רק שתינו. אמא ואני.

עד לרגע זה לא קלטתי את המשמעות האמיתית. שתינו, בלי אבא, בלי מילק, דודי הצעיר והיפה שכה אהבתי. מילק, האח הצעיר של אמא שהגיע אלינו לפני פרוץ המלחמה ונשאר עמנו. בלי. לבד. רק שתינו.

בית כבר לא היה לנו. גרנו בחדר אחד, בבנין שבו רכזו את כל מי שנותר עדין חי. מעטים הצליחו להסתנן החוצה ונסו את מזלם. אחדים חזרו מיואשים. אחרים, והם הרב, אבדו ועקבותיהם לא נודעו.

אמא החליטה למלט אותי. כאשר הססה, מילק ואבא האיצו ודחקו בה. לא היה לנו דבר להאחז בו בחוץ. לא ידידים, לא כסף ואף לא תעודות מזויפות. היה לנו רק סיכוי אחד – האומץ והתושיה של אמא. היא הייתה מעין לא אכזב של עוצמה והעזה. זו הייתה תעודת הבטוח שלנו. קלף החיים. לאמא היה סכוי די טוב להנצל בשל המראה הארי המובהק שלה. אבל אני? ילדה יהודיה טפוסי, שחורת שער ושחורת מבט. מבט חרד, מסגיר. אמא חמצנה את שערי לקראת הבריחה. כמו ידיה, והצליחה בכך מעל למצופה. הייתי עתה בעלת שער ארוך בגון הפשתן. אמא אמנה אותי להעמיד פני עייפה ומנומנמת כדי להסתיר את עיני. בפולנית שלטתי היטב, אך גלגלתי לרע המזל "ריש" גרונית חשודה. – בימים כתקנם אפשר היה לומר "כדרך הצרפתים", אך בימים מטורפים אלו כל דבר החשוד והסגור. ה"ריש" הזו יכלה להוציאנו להורג. על כן המציאה אמא ספור משעשע כיצד נפלתי לתוך נהר בהיותי תינוקת וכיצד, עקב הבכי והפחד נפגעו מיתרי קולי. הספור עבר בשלום על פי רב. לבשתי מעיל כחול ונעלתי נעליים חומות, חזקות, מוצקות. המעיל היה שייך לילדה אחרת, לביאנקה, שכן, לי כבר לא היה מעיל משלי. פרוטי הרקומה הוחרמה ובגד אחר לא היה לי. הנעליים היו עשויות בידיו האוהבות של חיים פרוש. נעלים אלו, אשר במתכון היו גדולות ממידותי, הצעידו אותנו במשך שנתיים ימים על פני מקומות רבים. עם חלוף הזמן הן קטנו כל כך, עד כי כפות רגלי התכוצו בתוכן בכאב וקרסולי נשחקו עד לעצם. הן לא נקדעו. חיים פרוש כאילו וידע מה צפוי להן ולמה הן נועדו – הוא התקין אותן חזקות ועמידות בכל מבחן. הייתי בת חמש. עם חיים נפגשנו שוב, אחרי המבול, בארץ. מכל משפחתו נשאר רק הוא. בא לארץ להתחיל מבראשית. שמונה עשרה שנה לאחר מכן, כאשר בתי הפעוטה החלה לעשות את צעדיה הראשונים, הייתה לי משאלה אחת – ולא העזתי להביע אותה. חיים הרי אבד את הילדות שלו. לא התפנתי לבקש. אך לא היה כל צורך. בשבת שקדמה ליום הולדתה הראשון של התינוקת הגיע חיים פרוש, ובידו זוג נעליים קטנטנות מעשה ידיו. החפץ היחיד השמור עמי עד היום הן הכפפות. כפפות קטנות, שהזמן נגס בהן, חבויות במגירה עמוקה. בפינה אפלולית. כמו הזכרונות. כמו המראות. לעתים אני מוציאה אותן, מביטה, מקפלת בזהירות וחוזרת לעסוקי גונות. איש לא יבין זאת, אך בימים שקדמו ליציאה שלנו מהגיטו שכחתי לעתים את הפחדים ואת המציאות והתמכרתי לסקרנות, להרפתקה. עצם הרעיון של נסיעה ברכבת דיו היה כדי להלהיב ולהרטיט. אי שם, עמוק, התגורר דרך קבע הפחד – אך דרכו נורו לעתים זקוקים של שמחת ילדות. ברכבות נערכו תמיד חפזים והגרמנים ערכו מצוד אחר אנשים חסרי תעודות או בעלי מראה חשוד, זאת ידעתי, ואולם, לרגעים מחקתי כל אלה מתודעתי והפקרתי עצמי לשמחת הנסיעה. עתה במסדרון, כבו הזקוקים כלם. המציאות השתלטה בכח. חשתי את כובד הרגע. ידעתי שכאן, עכשיו, נחתך פרק חיים. ידעתי שהמילים "להתראות" ו"אני

אבא אליכן" היו סתמיות. הדבר האמיתי היחידי היה עובדת היותנו כאן, נפרדים. כבר נאמר בכל ועדין לא נאמר דבר. מדוע, שאלתי את עצמי, מדוע זה חייב להיות כך?

ידעתי את ספור הבריאה ולא פעם שאלתי את אבא – מדוע, אם אנו קיימים מתוך בחירת האלהים, נגזר עלינו כל זה? לאבא מעולם לא הייתה תשובה. פעם, כאשר התחבאנו בעלית גג שאלתי ישירות – אם אלהים ברא אותנו אז למה הוא נותן להם להרוג בנו? – אבא לא ענה. גם עכשיו הוא שתק. אלא שאני לא שאלתי עוד דבר.

אבא עדיין החזיק בי אחיזה רופפת, ככה, ידו כאילו דוחפת לכוון הדלת. הוא התכופף אלי, וראיתי דמעה על לחיו. הביט ישר לתוך עיני ודבריו היו מופנים אל אמא; בעברית, במילים מדודות, ברורות.

בקול מצוה, צלול ויציב. זה הקול השמור בזכרוני גם כיום. את תעשי הכל כדי שהילדה הזו תחיה. את תשמרי עליה. וכאשר כל זה יגמר את תביאי אותה לארץ ישראל. – הבטיחי לי. לארץ ישראל. – חזר בהדגשה. איש יותר לא אמר דבר. אבא נע ראשון הושיט את שתי ידיו אלינו אך לא נגע בנו עוד. ראיתי כעת את הדמעות בגלוי, בברור, זולגות בחפזיות ובלי בושה. חלף בו הרהור שאם כעת יבוא גרמני וירה בכלנו זה יהי הטוב ביותר. כעת, כאשר אנו יחד. נבעתתי מהמחשבה. רציתי לחיות. יותר מכל דבר אחר בעולם רציתי לא למות.

אבא שב לעבר הדלת וסגר אותה מאחוריו. באפילה גששנו דרכנו לדלת הקדמית ופתחנו אותה בזהירות.

בחוץ המתין לנו האיש שהיה אמור להגניב אותנו מהגטו החוצה. עד לתחנת הרכבת. הלכנו בעקבותיו בתוך החושך.

גיטו אופצ'נו חוסל ב-5.1.1943. שלושה חדשים לאחר שיצאנו. נאמר ליהודים שיש הסכם חלופי שבויים וכי כל הרוצה לעלות לארץ ישראל חייב להרשם. האנשים האמינו בכך בתם לב, יצאו ממחבואיהם ונרשמו. אבא היה בין הנרשמים הראשונים, ובאמצעות מכתב אף האיץ בנו לחזור כדי שנעלה יחד לארץ.

אמא, שלא האמינה, וראתה את המרמה שבדבר, שלחה בדחיפות אדם כדי שינסה להגניב את אבא אלינו, או לפחות להזהירו בשליח אחר.

כל היהודים הועלו על הרכבת והובלו לטרבלינקה. אבא קפץ והצליח להגיע לורשה, לכתובת מוכרת, שהייתה בידו, מבלי שיחשף. האשה שאל פתח ביתה הגיע פחדה להסגיר אותנו ובקשה שיבא שוב כעבור שעות מספר. בינתיים, הודיעה לאמא על בואו של האיש. על פי השם המוסכם שמסר ידענו שזה אבא.

הוא לא חזר לשם יותר. היה לו מראה כהה, "חשוד", ולא היו לו תעודות. לא היה לא סכוי. על פי דווח של עדי ראיה הוא נלכד ברחוב, לא רחוק מאתנו, ושם מצא את מותו.

כעבור שנתיים הכל נגמר. אמא תמיד הקפידה לקיים הבטחות. כאשר ירדנו אל החוף בחיפה, שמעתי את אמא ממלמלת. כמו תפילה: – הבאתי את הילדה לארץ ישראל, הבאתי אותה.

יוסף כרמי (חמלניצקי)

מאז ועד עתה

כיוכל שנים עבר מאז עזבתי את עיר מולדתי אופוצ'נה ומאז עברו עלי גם שנים קשות. הזמן והאירועים השכיחו זכרונות נעורים ואף על פי כן אי אפשר שלא להעלות כמה מזכרונות הנעורים, בספר המנציח את קהילתנו.

הייתי אחד מאלה שהשתתפו בפעילות הספורטיבית שהתקיימה במכבי שבעירנו. הייתי פעיל בכדורגל ובהתעמלות על מכשירים שבה גם השתתפתי. בל"ג בעומר היינו יוצאים בתלבושת אחידה בחוצות העיר, עם דגלי הכחול-לבן הלאומיים שלנו. מלווים בקהל-רוב היינו יוצאים ליער שליד העיירה ושם מפגינים את יכולתנו וידיעותינו בענפי הספורט השונים. הופענו בנשפי התעמלות באולם הקולנוע וכן הופענו בעיירות הקטנות שליד עירנו.

פעם אחת נסענו לאחת העיירות הסמוכות — נדמה לי שהיתה זאת ז'ארנוב. אבא מנע את נסיעתי עם הקבוצה. לא עזרה גם התערבותו של אחי המבוגר זאב. כל טענותי שהנשף כבר נקבע והוצאו הוצאות גדולות לא עזרו. בדרך כלל, אבא לא התערב בפעולותינו ולא מנע מאתנו ללכת בדרך שבחרנו בה — אף שכמובן היה רוצה שנקפיד יותר על מסורת אבות. על כן, ההתנגדות העקשת הזאת היתה מוזרה בעיני. אבל אין מפרים צו של אבא. הודעתי למכבי שלא אסע לנשף הזה. משלחת מיוחדת מהנהלת "מכבי" באה במיוחד אל אבא ז"ל, לדעת על מה יצא הקצף ומה הם המניעים שאסרו את השתתפותי. מסתבר שאבא לא שרצה שבנו יהיה "קונצען מאכער", שכן ספרו לו שבהופעותי הספורטיביות, אני עושה מעשי להטוטים שונים. מילא, כאן באופוצ'נה ולטובת מכבי, היה מוכן לשאת ב"נטל" הזה. אבל מחוץ לעיר? — זאת לא. הוסבר לו שאלה הן פעולות ספורטיביות ולא "מעשי להטים". פעולות כאלה מעלות את ערך היהודים בעיני הגויים. לבסוף נתרכך אבא והרשה לנו לנסוע. הייתי חבר ב"גורדוניה" ואני נזכר בפעילות שהיתה לנו ב"קן". על הדרך שקראו לה "דפטק", ליד בית הספר, היו שני חדרים שבאחד מהם שכנה מזכירות הסניף. בחדר השני קיימנו שיחות, ריקודי-עם ארץ ישראלים, שירים עבריים וכדומה. המדריך היה ישראל ברוקמן ז"ל, איש חיפה. החדר היה עלוב ובו כמה ספסלים ארוכים. הקירות היו מכוסים בפלאקטים ובתמונה של א"ד גורדון. הקירות היו אפורים מעשן הסיגריות של החברים הבוגרים בסניף.

משום מה – הפרטים לא זכורים לי – עזבנו את המקום ועברנו למקום שקראו לו, לוסט-גורטין. (גן השמחה). מדוע קראו למקום כך? – כבר איני זוכר. ייתכן שהשם נקבע בגלל רבוי הנשפים במקום, שכן כל הנשפים העירוניים – העיריה, מכבי-אש, נערכו במקום. כשאנו עברנו לשם, היה זה מקום עזוב ושומם. דירתנו לא היתה רחוקה ממקום זה וזכורני שבימי החורף הייתי עומד ליד החלון ומקשיב לאוושת העצים שהרוחות היו מנענעים בחוזקה את ענפיהם. לאחר סערה היינו מוצאים ענפים רבים מושלכים לארץ ולעתים אף אילנות שלמים שנתמוטטו.

קבוצת חברים מגורדוניה
זינגר שרגא
אליעזר גלר
משה חמילניצקי
מנרל גרוספלד
יואל קויפר
נכה פליישר
יוסף חמילניצקי

הבאר בחצר של "מכבי" יושבות מניה גלר ברכה חמילניצקי.

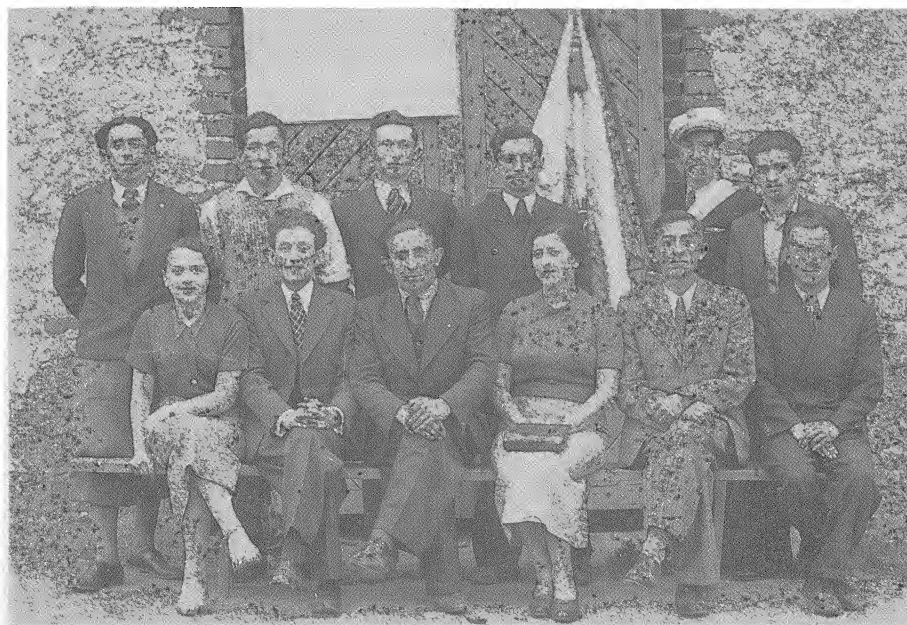
מימי הפעילות ב"גורדוניה" זוכר אני את עצרת האבל שערכנו בשנת 1933 עם הרצחו של ד"ר חיים ארלזרוב שבה השתתפו כל החברים – הצעירים והמבוגרים. הייתי צריך למצוא תמונה של ד"ר ארלזרוב, אבל זו לא נמצאה בכל העיר. מצאתי ראי קטן שמצדו האחורי היתה תמונה שלו, סוגי ראי כזה היו נמכרים בפולין, עם תמונות של מנהיגים ציוניים מעברו האחר של הראי. היה לי כשרון לציור. בבית

הספר הייתי מצייר את דיוקנותיהם של מנהיגי פולין – להתפעלותם הרבה של מורי: ציירתי את תמונתה של סבתא שעוררה התרגשות אצל כל בני המשפחה. נסיתי לעשות כך גם עם תמונתו של ארלזורב, לפי הדיוקן שבתמונה מעבר לראי. ההצלחה היתה מלאה ואיש לא האמין כי מעשה ידי הוא זה, עד שחברי העידו כי אכן צייר מומחה אני.

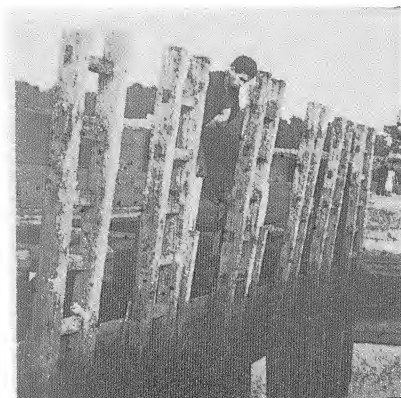

קבוצת התעמלות על מכשירים המאמן זאב זוניכו

בעלות היטלר לשלטון, התחזקה האנטישמיות הפולנית, שהיתה חזקה דיה עוד קודם לכן. התחלנו לחוש שהאדמה בוערת בפולין. חפשנו דרכים לעלות לארץ בכל דרך שהיא. חוקית ובלתי חוקית. אני זוכר שאחד החברים, צבי גולד ז"ל, הצליח להגיע עד לרומניה והוחזר ממנה לפולין. בשנת 1935, קיבל אחי, זאב, אישור להשתתף במכביה, כציר המכבי בעירנו. הוא לא חזר לפולין. ציפינו שהוא יוכל להעלות גם אותי לארץ, אולם הדבר לא יצא לפועל ובינתיים קבלתי צו גיוס לצבא הפולני. אבא ביקש לשחררני מהצבא, אולם אני סירבתי ואכן התגייסתי במרץ 1937 וצורפתי לגדוד ה-28 שחנה בלודז'. תוך כדי שרותי פרצה המלחמה. הצלחתי להשרד מהשואה, תוך שהיה ברוסיה – פרשה מרתקת כשלעצמה – לאחר המלחמה יצאתי מרוסיה דרך פולין וגרמניה והגעתי לארץ, בה פגשתי את אחי והקמתי בית בישראל.

פעילי "מכבי" ביום פתיחת הספריה על שם לורד מלצט

יוסף כרמי. הסכר על יד תחנת הקמח של שותפות בלט-נוימן

אימון על מקבילים

רחל וינוגרד

זכרונות מן הגיטו

לו רציתי לפרוק את מטען זכרונותי מן הגיטו, הייתי צריכה לכתוב ספר שלם. אסתפק, איפוא, בכמה חוויות מימים נוראים אלה וכך, אני מקוה, גם לא אחזור על מה שכתבו אחרים.

כשהוקם הגיטו לא רוכזו בו כל יהודי העיר. היו יהודים שהמשיכו לגור מחוץ לגבולות הגיטו, יחד עם פולנים — ברחובות גרובלנה אחרי הגשר וברחוב לימנוסבקי שבקצהו היה בית הקברות ובית החרושת וולקן שבו גרתי עם משפחתי. לפני ההעברה לטרבלינקה החליטו הגרמנים לצמצם את שטח הגיטו והורו לכל היהודים

קבוצת הכשרה של גורדוניה עובדי מפעל זכוכית וואולקאן באופוצנה

אשר היו עדיין מחוצה לו להכנס לתוכו. הגיטו הצטמצם ברחוב שבו גרו תמיד יהודים. באמצע הרחוב היה ה"פלימפ" (משאבה) שאליו נהגו היהודים לבוא לשאוב מים. ליד באר זו שמעת את הרכילות השונות ואת הבדיחות היהודיות שלא אבדו את חיוניותם גם בימים ההם.

זכורתני כי בכל פעם בלכתי לשאוב מים, הייתי משתהה שם שעות מרובות, כי זה היה מקום המפגש של כל המכרים והחברים. אמי היתה מלאה חרדה ודאגה לשלומי, אבל בשווי כבר היו כולם מצפים לשמוע ממני את החדשות. גם אבא היה יוצא מחדרו כדי לשמוע מפי על המתרחש. הייתי מספרת את מה ששמעתי:

— צפורה גולשטין ניצלה בנס. היא יצאה מהגיטו ונתפסה ע"י שוטר פולני. השוטר הסתפק בזה שלקח ממנה את כל מה שהיה בידה, ולא הסגירה לידי הנאצים. נהרגה ביולי באקציה הגדולה.

אומרים יהודים זה לזה: להתראות על המדפים של "מידלן". מידלן — הוא שם של בית חרושת לסבון. חוש הומור של יהודים העומדים להרג.

מולה בלט תפרה מהחלוק של משי שנותר מאבא — שמלה נהדרת ועתה כל הבנות עושות כך. הבנות, למרות כל הצרות, דאגו ללבושם הנאה. מאחר שלא היתה אפשרות לקנות בד, עשו מ"היביצ'עס" שמלות.

בצל השואה נמשכו החיים. היו אהבות, נרקמו "רומנים" ונולדו ילדים. גם בני נולד בגיטו בשנת 1942. יהודים מתרגלים למצבים קשים. התקוה שהמלחמה תסתיים והחיים יחזרו לתיקנם — לא נתשה אותם.

היו גם גבורים בגיטו. אני זוכרת את יוסף זינגר שאחיו נמצא בקיבוץ עינת. הוא קרא למרד. בהעדר נשק וקשר עם הפרטיזנים, הוא קרא לאסוף כלי עבודה כבדים כמו פטישים וגרזנים. אלה באמת היו לעזר ליהודים שהוסעו ברכבות לטרבלינקה. הוא קרא לפרוץ את הדלתות ולברוח ליער והיו כאלה ששמעו בקולו. אחרים לא האמינו בבריחה.

דמות מיוחדת במינה היה יודל אפשטיין שקראו לו יודל הופצ'יק שזוכר כבר בספרנו, ברשימתו של חיים פרוש. כשרוכזו כל היהודים למשלוח לטרבלינקה בתחנת הרכבת של אופוצ'נה, פרץ יודל בריקוד סוער שרומם את מצב רוחם של היהודים בנסיעתם אל ההשמדה. הוא קרא ליהודים לשיר ולשמוח שכן זוכים הם לקרב את הגאולה ובזכותם תיגאל ירושלים. אנשים לא הבינו מה קרה לו. מניין מצב רוח מרומם כזה בשעה כזו? אנשי הגיסטפו לא הבינו את המתרחש ושאלו את השוטרים הפולנים: מה קורה כאן? שוטר יהודי שהיה בארץ ישראל וחזר לפולין, התנדב להסביר לאנשי הגיסטפו: הכל מאלקים. הם אינם מפחדים מהמות, כי כך רוצה אלקים! אנשי הגיסטפו לא תפשו את הדבר והביעו את השתוממותם מהמתרחש אחד מהם אמר: לא קל לשבור את רוחם של היהודים.

אכן, לא קל. אחרי אסונות כה רבים אנו חיים וקיימים במדינת ישראל. היינו, הננו ונהיה!

חמלניצקי-יורקביץ אדז'ה

כיצד ניצלתי

נולדתי באופוצ' וגדלתי בה. הורי היו יצחק וחנה חמלניצקי. היינו ששה ילדים בבית, חמש בנות ובן.

את בית הספר היסודי שנקרא על שם אסתרקה סיימתי באופוצ'נה. לפי המסורת בית הספר היה בבית שבו גרה, בשעתו, אסתרקה. בבית הספר היו שש כתות בלבד ואת הכתות הנותרות סיימתי בבית הספר הפולני.

סיימתי את הגימנסיה בלודז' ולאחר מכן סיימתי את בית הספר לאחיות. היינו צריכות לטפל בחולים יהודיים, שהיו מהשכבות העניות ביותר. היותר עשירים הלכו לבתי חולים פולניים שבהם התנאים היו טובים יותר. העבודה היתה קשה ביותר, כי היו מעט אחיות וכל אחות טפלה בכחמישים חולים. כשהייתי חוזרת מהעבודה בבית החולים היהודי בוורשה, הייתי כורעת מעייפות, אבל איש מאתנו לא עזב את העבודה, אף שיכולנו לקבל עבודה קלה יותר ומכניסה יותר.

כשנכנסו הגרמנים לפולין קבלנו הודעה שלא נקבל יותר משכורת, אבל לא עזבנו את העבודה והמשכנו לעבוד ללא כסף, ללא אוכל. לאחר מכן עזבו הרופאים את בית החולים ונשארו גם בלי רופאים. החולים נתרבו — רובם היו חולים בטיפוס ועבדנו בתנאים ללא נשוא.

בשנת 1941 עזבתי עם בעלי את ורשה וחזרנו לאופוצ'נה. עבדנו בעיר בבית חולים. בעלי טיפל בחולים כרופא ואני כאחות. הגרמנים הכינו רשימה חדשה לגירוש ונמסר לנו שעלינו לברוח. נסענו ונדדנו עד למאזובייצק. בעלי הצטרף לפרטיזנים, אולם הוא נתפס ע"י הגרמנים והם הוציאו אותו להורג בבית הקברות. נותרתי לבד ונסעתי אל אחותי. בבואי לשם — היה זה בדצמבר 1942, נאלצנו לברוח. חזרתי לאופוצ'נה. באופוצ'נה כבר נותרו השרידים האחרונים של העיירה. זה היה לאחר הפוגרום והגירוש הגדול מן העיר. נותרו בעיר כ-300 — 350 יהודים בלבד. לפתע מסר היודנראט בשם הגרמנים שמי שיש לו קרובים בפלסטינה, יוכל לנסוע אליהם. השמחה לא תתואר כל אחד חיפש קרוב בארץ ו"השאלנו" קרובים למי שלא היה לו. אבא לא האמין לגרמנים וטען שמוטב ללכת לבית הקברות ולההרג, לפחות, בין קברי יהודים.

אולם, אמא שכנעה אותנו לצאת ולהענות לקריאה. הובלנו ללא שמירה למקום שראינו בו יהודים רבים. היו שם יהודים מכל פולין וכל אחד הוצג על שם עירו. בשעה 5 בבקר הוציאו אותנו מהמקום ושיכנו אותנו באהלים. בקור נורא ובדרך מלאה קרח, היינו צריכים לעשות את דרכנו. בדרך הרגו את הרב הזקן מאופוצ'נה, כי לא יכול היה ללכת עם ההולכים.

משפחת יצחק חמלניצקי בעלי מפעל לזכוכית וואולקאן

עומדים רחל אברהם אלה אדו"ה יושבים צילה יצחק חמלניצקי ואשתו חנה

לאחר מכן הובילו אותנו בקרונות דחוסים. היה בקרונות כל הצוות של היודן-ראט, כל הצוות של המשטרה היהודית. בקשתי לפתוח את הדלתות. חשבתי שהיות והשומרים שכורים ונתנו להם כספים כה רבים, שהם יסכימו לפתוח את הדלתות ואולם כתגובה לבקשתי, קבלתי מכות מראש המשטרה היהודית. היו בקרונות סצנות נוראות שהעט לא תוכל לתארם. כבר ידענו שאנו מובלים למחנה המוות טרבלינקה. כשנים-שלושה קילומטר לפני טרבלינקה, אזרה אמי כח, הרימה אותי וזרקה אותי מהרכבת דרך החלון. לאחר מכן ראיתי שזרקו גם את בתו של ראש היודנראט. הסתכלנו אחת על השניה וידענו שאין לנו סיכויים להנצל במראה של פנינו. בשעות הערב פגשנו פולני שהסכים להדריך אותנו תמורת תשלום. נסענו למקום שבתו של ראש היודנראט אמרה שיש גויה שתהיה מוכנה להציל אותנו. נתנו לה את כל הכסף שבידינו, אבל היא דרשה מאתנו עוד ועוד. חזרתי לוורשה ושם הוחבאתי. ראיתי את המרד של גיטו וורשה, ראיתי את המרד של הפולנים בוורשה ואת וורשה כולה מועלית באש. חזרתי לאופוצ'נה עם המפונים ממרד ורשה הפולני. שם לא רצו לקבל אותנו. עברתי לכפר ע"י אופוצ'נה ומשם עליתי לארץ בשנת 1956 ועבדתי כאן כאחות עד היום הזה.

שרה פרנקל-רוזענבערג

מיינע איבערלעבונגען אין דער צייט פון אומקום 45 — 39

היינט צו טאג וועט אייך שווער זיין צו פארשטיין ווי אזוי עס איז מעגליך געווען דאס אלעס איבערצולעבן, איך האב אליין פילמאל אונגעהויבן שרייבן און איבערגעריסן. כ' האב געטראכט אז מיר זיינען נישט די איינציגע וואס האבן איבערגעלעבט און צו וואס נאכאמאל איבערלעבן דעם קאשמאר ביים שרייבן. מיין גאטזעליגער מאן יעקב פרענקעל האט געזאגט אז ער וועט שרייבן איבער דאס אלץ וואס מיר האבן איבערגעלעבט, די גרויסע ליידן יעדן טאג די פארשידענע געפארן וואס האבן געלויפן אויף אונדז פון פארשידענע זייטן אום עס זאל בלייבן נאך א לעבענסבאשרייבונג פון א גאנצע פאמיליע וואס איז גאט זיי דאנק געראטוועט געווארן און היינט זיינען עס גאנצע פאמיליעס מיט קינדער און אייניקלעך. וואלט מיין געטרייער חבר מיין מאן נאך היינט געלעבט, וואלט ער פיל בעסער געשריבן. ער איז געווען א אינטעליגענטער — פיינער — גוטער מענטש. ער וואלט אויך געקענט פיל מיטהעלפן ביים ארויסגעבן דאס בוך פון דער אפאטשנער לאנדסמאנשאפט. נאר ליידער איז ער מער נישט מיט אונדז...

טייערער פריינט פראש. איך האב ווידער זיך גענומען צום שרייבן אדאנק דעם וואס איר האט שוין אזויפילמאל געשריבן איבער דער וויכטיקייט פון שרייבן דורך יעדן איינעם וואס האט איבערגעלעבט די אומקום-צייט בכדי צוקענען קעגענוויקן די אלע שונאי ישראל וואס זיינען אינטערסירט צו פעלשן די היסטאריע. ליידער געפונען זיך פיל אפילע שוין איצט ווען עס זיינען נאך פעהאן עידת וואס האבן דאס אלץ מיטגעליטן איז פאר אונדז קלאר אז מיט דער צייט וועט די פעלשונג געפונען מער צוהערער פון צווישן דער נייער געזעלשאפט וואס ווילן גערן פארגעסן די מארד-פארברעכנס קעגן אונדזער פאלק וואס די דייטשן מיט זייערע צוהעלפער האבן דורכגעפירט יארן לאנג פאר די אויגן פון דער גאנצער וועלט.

און די וועלט האט געשוויגן!...

קיין פאלק האט זיך פאר אונדז יידן נישט איינגעשטעלט, דער גרעסטער טייל האבן זיך צוגעקוקט גלייכגילטיק אדער זיינען געווען צופרידן זעענדיק ווי מען מארדעט מענטשן. יידן !

איך וועל נאר איבערגעבן אונדזערע איבערלעבונגען פון דער צייט פון אונפאנגס קריג.

איך שטאם פון אפאטשנא בין די עלסטע טאכטער פון די משפחה רוזענבערג ומשה קאפעלס מוטן סודע וואסער פאבריקל איך האב חתינה געהאט מיט יעקב פרענקעל פון טאמאשאוו מאז. פון בארוף א פארבער. מיר האבן געווינט אין לאדז אויף פאלנאצנו 18 און האבן געהאט די פארבעריי אויף פולנאצנע 24 עס האבן ביי אונדז געארבעט עטליכע יידן 2 פון זיי האבן זיך געראטעוועט און לעבן אין ישראל. מיר האבן זיך געפרייט זיי צו באגעגנען אין ישראל דאס זיינען די פריינט קירשבוים, און בערגמאן. אלס די דייטשן זיינען אריין אין לאדז. און עס האבן זיך אנגעפאנגן די צרות, איז מיין מאן אוועק מיטן שטראם אויף מזרח. איך האב איבערגעלאזט אונדזער זון פון דריי מיט א האלב יאר ביי דער פרוי וואס איז געווען מיט אונדז, און בין מיטגעפארן מיט מיין מאן ביז ביאליסטאק. איך האב אבער נישט געהאט קיין רוה און בין צוריקגעפארן צו אונדזער זון קיין לאדז. איבער די רייזעס פאר יידן צו יענער צייט קיין ביאליסטאק און צוריק, קען מען שרייבן און שרייבן. נאר דאס לאז איך פאר פיל אנדערע וואס האבן דאס מיטגעמאכט.

און ווען איך בין שוין אונגעקומען צוריק קיין לאדז בין איך געצווינגען געווארן צו פארלאזן מיין היים, עס איז פיל צו שרייבן, איך האב זיך געשלעפט מיטן קינד ביי דער אייזיקער קעלט ביז מיר זיינען אנגעקומען אין טאמאשאוו מאז. מיין מאן האט כסידר געשריבן בריוו פון ביאליסטאק. און אנשטאט איך זאל פארן צו אים קיין ביאליסטאק — איז ער געקומען צו קיין טאמאשאוו. מיר האבן זיך פיל אונגעליטן נישט געהאט קיין אייגענע ווינונג.

מיין יעקוב האט דאן געפונען א קריסט וואס האט אונדז גענומען צו זיך אין דארף ווי מיין מאן האט געפארבט וואלל פאר די פויערים און זיי האבן אונדז געגעבן עסען. אזוי האבן מיר געלעבט אין דארף ביז דעצעמבער 1941 זיינען די ג.ס.ט.פ.א. אויף אונדז אונגעפאלן.

מיין יעקוב האט באוויזן צו אנטלויפן אין וואלד, און מיך מיטן קינד האבן זיי ארעסטירט און אריינגעפירט קיין אפאטשנא אין ג.ס.ט.פ.א. איך האב מיר פארגענומען דאס ערגסטע. איך האב זיך דערפרייט ווען איך האב דערזען אריינקומען דעם גוט באקאנטן עסקן לייבל בעראנט, איך האב אים געבעטן מיר העלפן. מיין קינד איז געווען א יידיש קינד. און זיי האבן טאג טעגליך ארויסגענומען די יידן פון די דערפער צוזאמען מיט די קליינע קינדער. עס האט געריסן ביים הערצן זעענדיק ווו מען פירט זיי אוועק.

לייבל בעראנט האט גענומען דאס קינד און עס אריינגעפירט צו מיין פאטער אין הויז. עס איז געווען פרייטאג נאכטס האט ער נישט געוואלט אריינגיין אין שטוב נאר דאס קינד האט געהערט אז איך רייז צו אים און רוף אים בעראנט, האט מיין קינד דערציילט אז הער בעראנט האט אים געבראכט. איך בין געווען ארעסטירט 9 טעג אין נאך פיל אינטערווענצן מיט א צילוג פון א גרויסע סומע געלט האבן זיי מיך באפרייט. דורך די 9 טעג האט מיין מאן געשיקט צוויי קריסטן איינעם קיין טאמאשאוו און דעם צווייטן קיין אפאטשנא ער האט נישט געוואסט וויאזוי די ג.ס.ט.פ.א. האט מיך געשיקט און נישט קענעדיק זיך דערוויסן דורך די קריסטן, איז ער אליין געקומען

ביינאכט היינט קענען מיר זיך נישט פארשטעלן וואס דאס הייסט גיין אליין א ייד אויסער די געטטא, ער האט זיך ממש איינגעשטעלט סלעבן. מיר זיינען דאן ווידער צוריק צו דעם קריסט וווּ מיר זיינען פריער געווען דער קריסט האט אונדז נאך געהאלטן בערך א חודש צייט. און אונדז געהייסן אוועקגיין. ער קען נישט איינשטעלן זיין פאמיליע פאר אונדז.

מיר האבן אים "גוט געמאכט מיט א סומע געלט, און ער האט אונדז צוגעפירט ביז אונטער דער שטאדט אפאטשנא מיר זיינען איינציקווייז אריינגעקומען אין אונדזער הויז ווי עס זיינען שוין דאן געווען 6 פאמיליעס אונדזער הויז איז געווען אין צענטער פון דער יידישער גאס און די ענגשאפט איז געווען גרויס. עס זיינען געווען פיל צוגעקומענע פון פלאצק. מילאווע. לאדז. א. א. בערך 4000 יידן וואס האבן נישט געטארט ארויסגיין פון יידישן וווינ פירטעל. וועמען די ג.ט.פ.א. לייט האבן געטראפן אויסערן געטטא האבן זיי געשאסן.

פריער זיינען פיל פון די צוגערייזטע געגאנגן אין די דערפער און האבן זיך איינגעקויפט לעבענסמיטל וואס איז אין שטאדט געווען זייער טייער, נאר פון דער צייט וואס דער ג.ט.פ.א. מייסטער דער מערדער מאריץ האט דערשאסן די פאמיליע פון מילאווע וואס ער האט געטראפן אויסערן געטטא 4 יידן. האבן די מענטשן געהונגערט און זיינען נישט ארויסגעגאנגן. דער הונגער איז געווען גרויס ווייל פיל זיינען געווען אונגעוויזן אויף דאס מיטאגעסן וואס זיי האבן באקומען פון דער פאלקס-קיך צוזאמען מיטן שטיקל ברויט. דאס איז אבער נישט גענוג געווען צו שטילן דעם הונגער ביי די וואס האבן זיך נישט געקענט ערלויבן קויפן אויף שווארץ.

שרה מיט הערשיל פרענקיל

די פאלקס־קיך וואס איז אנגעפירט געווארן דורך די עסקנים: יצחק חמיעלניצקי. נענקעלבאום. לייביש ראבנאוויטש. חיל מאיר ראזענבלום. יחזקאל קויפער. אליעזר חמעלניצקי. איטשע פערל. ביי דער מיטהילף פון פיל שטענדיקע שפענדער און מיטארבייטער. איך בין נישט אומשטאנד אלע אויסצורעכנען. זיי אלע האבן געמאכט א גרויסע ארבעט. מיט נישט ווייניק שוועריקייטן. טאג טעגליך אונז אויסערליכע הילף, און דאך איז קיין איינער נישט געבליבן אנע מיטאג. נישט איין טאג דורך דער גאנצער צייט. דאס ערגסטע איז געווען, דער אנטיסעמיטיזם וואס האט געהערשט ביי א גרויסן טייל פון דער קריסטליכער באפעלקערונג. וואס האבן זיך אין אלע צייטן באצויגן מיט קנאה און שנאה. צו זייערע שכינים די ווערלאזע, שוצלאזע, געיאגטע. געפייניקטע. אויזיכטסלאזע יידן.

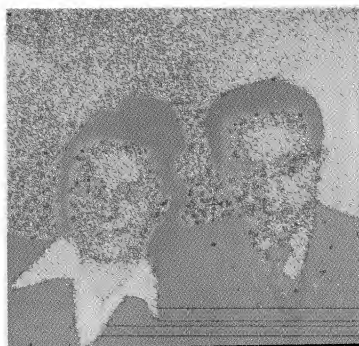
מיטוואך דעם 26 טן אפריל פארטאג, האט די ג.ס.ט.פ.א. ארעסטירט 30 יידן צווישן זיי דער פארזיצער פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע טויביה זויער. און דער פארזיצער פון פויעלי ציון צ.ס. חיים פרוש און נאך עטליכע אינטעלעקטואלן וועלכע זיינען געווען אונגעמאלדן ביים סטאראסטווע אדער מאגיסטראט אלס פירער פון ארגאניזאציעס די ארטיקע פוליציי אונפירער האבן באטראכט אלע יידישע גרופן אונפירער אלס קאמאניסטן. און זאואדסקי דער קאמענדאנט האט אייגן־הענטיק איבערגעגעבן די ליסטע דער ג.ס.ט.פ.א. וואס האט די אלע 30 יידן ארעסטירט. און האבן זיי אויסגעצענטלט, האבן ארויסגענומען יעדן צענטן דאס הייסט דריי דאס זיינען געווען. מאטל מארדקאוויטש. טויביה זויער. און חיים פראש. די איבעריקע 27 האבן זיי ארופגעפירט צום טייך ביים אויפת שעכט־הויז און האבן אלע 27 יידן דערשאסן. די דריי זיינען געפירט געווארן אין דער קרייז ג.ס.ט.פ.א. קיין טאמאשאוו מזאוו. ווי מיר האבן זיך שפעטער דערוווסט זיינען זיי געשיקט געווארן קיין אושוויץ צוזאמען מיט פיל אנדערע יידן. דאס איז געווען דער ערשטער גרויסער מארד איבער יידן אין אפאטשנא. יידן האבן דערפילט די שווערע צייטן וואס קומען און. ווירקליך זיינען די געשעענישן אין יאר 1942 געקומען איין קלאפ נאכן צווייטן.

אין מיטן יולי זיינען געקומען פרעמדע ג.ס.ט.פ.א. מיט אוקריינער און צוזאמען מיט די ארטיקע זיינען זיי געגאנגן אין יידישן ווין פירטעל און האבן געשאסן אין אלע יידן וואס זיי האבן באגעגנט אין גאס און אונטער־שיד מענער פרויען און קינדער. ווער עס האט נישט געוואוסט פון דער אקציע און איז ארויסגעגאנגן אין גאס איז דערשאסן געווארן. יידן האבן זיך אויסגעהאלטן ווי זיי האבן נאר געקענט. אבער אויך דאס אויסגעהאלטן האט נישט געהאלפן. ווי עס האט דערציילט פרוי גארדון־ווייערניק האבן זיי ארויסגענומען פיל יידן פון די שטיבער. צווישן זיי: די פרוי פון איטשע פערל. די פרוי פלינדער. ציפורה גולדשטיין. אין אנדערע. די דערשאסענע יידן זיינען אויסגעלייגט געווארן אויפן פלעצל פארן הויז פון חיים גראספעלד. אין וואס זיינען די יידן באשולדיקט געווארן? און א משפט הפקר פאר יעדן וואגאבונד. פיל פון די ארטיקע האבן זיך אויסגעצייכנט ביים מארדן יידן.

דעם 22 סעפטעמבער האבן זיי מיט דער הילף פון דער ארטיקער פוילישער פאליציי צונויפגענומען די גאנצע יידישע באפעלקערונג. האבן נאר ארויסגענומען דעם יודן־ראט מיט דער יידישער פוליציי מיט זייערע פאמיליעס. ווי אויך עטליכע פאמיליעס פון די ארבעטס צווייגן וואס זיי האבן נאך נויטיק געהאט בערך 200 יידן. די האבן זיי נאך איבערגעלאזן אין געטא, אלע יידן זיינען מיט לאסט־צוגן אוועקגעפירט

געווארן קיין טריבלינקא אין טויטן לאגער צום אומברענגן. (עס זיינען נאך פארהאן עטליכע וואס זיינען געווען דערביי און דאס אלץ איבערגעלעבט. דעם 6 טן יאנואר 1943 האבן זיי די רעשט יידן ארויסגעשיקט אויף פויעריס-וועגעלעך קיין אויאזד און פון דארט מיטן לאסט צוג קיין טריבלינקא צום אומברענגן. אפאטשנא איז געבליבן ייודן ריין. דורך אונדזער באקאנטשאפט האט מיין יעקוב אויסגעפונען א ארט אין דארף וואלא זאלעשנא. ביי א אורימער פאמיליע וואס איז באשטאנען פון א עלטערן פויער מיט זיין פרוי און זייער 20 יעריקער זון וועמען מיין יעקוב האט צוגעזאגט אויסצולערנען פארבן וואלל. מיר האבן זיי געגעבן א פארמעגן מיט געלט זיי האבן געזאגט אז עס זיינען מער נישטא קיין יידן אין דער גאנצער געגענד. מיר האבן געהאפט אז די מלחמה וועט זיך באלד ענדיקן נאר ליידער. אויך אנדערע יידן האבן זיך אויסבעהאלטן ביי קריסטן, נאר ביי פיל האבן די "גוטע קריסטן" צוגענומען דאס געלט מיטן גאלד. און האבן זיי איבערגעגעבן די דייטשן. פרעך-מיט שפאט אפן פריי פאר אלעמען, אדער אונטערגעשיקט די מערדער. ווייניק יידן זיינען געבליבן פון די וואס האבן זיך אויסבעהאלטן ביי גוים.

מיר האבן צוגעזאגט אונדזערע באשיצער די הייזער וואס מיר האבן געהאט. זיי האבן אונדז איינגעארדענט אין א גרוב. מי האָבן צוגעזאָגט אויסצולערנען יונגן קריסט פארבן וואָהל. זיי האבן זיך איינגעשטעלט דאס לעבן. עס איז שטענדיק געווען פינסטער. מיר זיינען געלעגן גאנץ ענג. מיר זיינען געווען פיר מענטשן, מיין מאן יעקוב, מיין שוועסטער באלטשע, איך, און אונדזער זון חיים צבי. ווינטער איז אין גרוב אריינגערינען וואסער און מיר זיינען געלעגן.

באלציע, אונד לעאן גאנצארסקי

יעקוב סאלא אונד זיההערשיל

4 חדרושים אין דער נעץ ממש אין וואסער. אויך עססן האבן מיר נישט געהאט גענוג אין שטענדיק געווען הונגעריק פילמאל זיינען געקומען גנובים האבן געוואלט גאנווענען פערד אדער חזיר. און מיר האבן געציטערט זיי זאלן אונדז נישט ענטדעקן. אויך ג.ס.ט.פ.א. מיט הונד זיינען געקומען אין דארף און האבן זיך געיאגט נאך בעהאלטענע יידן. מיר זיינען געלעגן מיט ראזיר מעסערלעך אין די הענט. אויב זיי זאלן אונדז געפונען זאלן זיי אונדז נישט נעמען לעבענד. מיר האבן נאר געהאט איין ציל-איבערצולעבן און זען היטלערס מפולה. די גרויסע האפנונג האט אונדז געגעבן כח אויסצוהאלטן צוויי יאר מיט 58 טעג אין גרויסע ליידן צרות אין שרעק. מיר זיינען אלע געווען קראנק. נישט געקענט גיין אויף די פיס. נאך דעם אלעם וואס מיר האבן זיך אובגעליטן.

באזונדערס איז מיין מאן געווען אין א שלעכטן מצב. שוין נאך דער באפרייונג. די קריסטן האבן געזאגט אז ער וועט נישט לעבן. איך האב נישט אויפגעגעבן די האפנונג און האב אים געגעבן לעפעלעך וואסער און געמאכט מאסארשן... אן ביסלעכווייז זיינען מיר געקומען צוזיך...

מיר זיינען כמעט געווען די איינציקע פאמיליע אין דער געגענט וועלכע איז געבליבן לעבן צוזאמען. א מאן מיט א פרוי אין א קינד מיט א שוועסטער. די גוים האבן געהאלטן אין איין פרעגן איבער דעם ווונדער וויזוי מיר האבן איבערגעלעבט. דאס הייסט אבערגעליטן... מיר זיינען צוריק אין אפאטשנא ווו מיר זיינען פארבליבן 2 חדרושים מיר וואלטן פארבליבן לענגער און אפשר זיך איינגעארדנט, נאר די באציונג צו אונדז מצד די קריסטליכע באפעלקער רונג. האט נישט אויסגעדריקט קיין פריינטליכקייט. און נאכן מארד איבער מאיר זלצברג פון דער בלאניע, האבן מיר פשוט מוירא געקריגן צו פארבלייבן אין אפאטשנא ווו דער פארווארצעלטער אנטיסעמיטיזם פון אלע צייטן. וועלכער האט זיך בולט ארויסגעוויזן נאכן פשיטיקער פאגראם אין די יארן 1936 – 39 ווען דער יידישער סוחרים פארבאנד האט געמוזט שאפן א אפווער קאמיטעט קעגן דעם אפענעם באיקאט קעגן יידן מצד דעם גרעסטן טייל פון דער באפעלקער רונג! מיר האבן אלץ איבערגעלאזט און זיינען אוועק נאך טאמאשאוו ווו עס זיינען שוין געווען א פאר יידן. מיר האבן געהאט 2 הייזער אין טאמאשאוו. מיר האבן גענומען די קריסטן פון דארף וואס האבן אונדז אויסבאהאלטן צו זיך און זיי פארזארגט מיט אלץ.

מיין יעקב האט זיך ווידער גענומען צו זיין פאך האט זיך איינגעארדנט א פארבעריי צו פארבן וואלל פאר די פויערים וועלכע האבן גערן געצאלט מיט שפיז פראדוקטן פון וועלכע מיר האבן אללע געהאט צו עססן צו דער זעט! מיר האבן נישט פארגעסן וואס די קריסטן האבן געטאן פאר אונדז. דער יונגער קריסט האט זיך אויסגעלערנט דאס פאך פארבן וואלל. און פירן סגעשעפט. מיר האבן זיי אויך פארשריבן די הייזער זיי זיינען געווען צופרידן. נאר מיר האבן ליידער ווייטער נישט געהאט קיין רוה. די כסידרדיקע פאגראמען אויף די פאר לעבענגעליבענע יידן מיר האבן פשוט נישט געהאט קיין כח זיך לאזן ווייטער אין וועג, מיר האבן געוואלט פריער קומען צו די כוחות נאר יעדן טאג האט מען געהערט די נויעסן איבער מארדן יידן. אין מיר זיינען אין א נאכט-נישט געזעגענדיק זיך מיט קיינעם אלעס ווידער איבערגעלאזט און זיינען אוועק קיין לאדז.

מיר זיינען געווען דריי וואכן אין לאדז פון וואנען עס איז אונדז געלינגן זיך אריבערצושמוגלן קיין בערלין מיט א קליין וואליזקעלע א האנטוך מיט זיף. דאס איז געווען אונדזער באגארש וואס מיר האבן ארויסגעפירט פון פוילן. אין בערלין זענען מיר געווען 4 וואכן און זיינען געפארן אין צענטער ווו עס זיינען געווען מער יידן געראטעוועטע פון די לאגערן. מיר האבן זיך איינגעארדנט אין סאלצהיים ביי פראנקפורט. דארט האבן מיר געטראפן די טאכטער פון מיכאל קויפער פון אפאטשנא. עס האט אונדז אויך באזוכט דער היינטיקער פירער פון דער אפאטשנער סוסייטע אונדזער פריינט חיים פראש. וועלכער איז געקומען צו א קולטור-קאנפערענץ וואס די שארית הפליטה האט איינגעארדנט אין סאלצהיים. מיר האבן זיך זייער געפרייט וואס מיר טרעפן אייגענע מענטשן.

אונדזער זון איז אלט געווען ניין יאר און האט נאך נישט געהאט קיין בילדונג. מיר האבן דאך נישט געוואלט פארבלייבן אין דייטשלאנד. מיר האבן דורך "היאס" געפונען יעקובס יונגערען ברודער אין נוי יורק וועלכער האט פאר אונדז באלד געמאכט פאפירן, מיר זיינען געווען צען מאנאטן אין סאלצהיים און זיינען דורך ברעמען ווו מיר האבן געווארט אויף דער שיף געפארן אין אמעריקא. דערוויל איז אונדזער זון קראנק געווען און ער האט געדארפט בעהאנדעלט ווערן אין א שפיטאל. נאך עטליכע וואכן איז אים בעסער געווארן און מיר זיינען דעם צענטן פעברואר 1947 אונגעקומען אין נוי יורק. ווו מיר האבן נאך א קליינעם אופרי זיך גענומען זוכן פרנסה....

מיין יעקוב האט באלד געפונען ארבעט אין א פארבעריינאר ער איז געווען אופגעשוואכט און האט נישט געטארט שווער ארבייטן. די דאקטארן האבן אונדז געראטן אריבערפארן אין א ווארימען ארט מיר זיינען געפארן קיין קאליפארניע וווי עס איז אונדז אונפאנג נישט לייכט געווען. מיר האבן שוין נישט געהאט גענוג געלט און א וווינונג איז געווען שווער צו באקומען און אויך נישט ביים בעסטן געזונט. איך האב זיך אויסגעלערנט נייען קנעפלעך אום צו פארדינען צושטייער צום דירעגעלט וואס האט געקאסט טייער ביי אונדזער צו יענער צייט ביי א שפורזאם לעבן, האבן מיר דאך נישט פארגעסן און אונדזערע רעטער, און האבן יעדן חודש געשיקט א פעקל עסענווארג מיט קליידונג. מיר האבן זיפילען געמאכט אז מיר געדענקן וואס זיי האבן געטוען אלס אויסנאמען צו די טויזענטער וואס האבן זיך גלייכגילטיק צוגעקוקט ווי מען מארדעט יידן. די קנאוה פון די גוים צו זיי איז געווען גרויס זעענדיק וואס זיי האבן אלץ געירשנט פון רי יידן. עס איז דערגאנגן דערצו אז די איינוווינער אין די הייזער וואס מיר האבן איבערגעשריבן סטאשעקן, האבן נישט געוואלט צאלן קיין דירגעלט זיי האבן געזאגט אז דאס זיינען יידישע הייזער. און די יידן האבן זיי גענוג געגעבן. ווי ער האט אונדז שפעטער געשריבן האט ער די הייזער פארקויפט, אבער דאס פאך האט יעקוב אים גוט אויסגעלערנט און ער איז געבליבן ביי א גוט געשעפט. מיר האבן זיי געגעבן מער ווי זיי האבן זיך פארגעשטעלט. טראץ דעם וואס מיר האבן נישט חושד געווען דעם יונגן סטאשעק אין יידיפריינטשאפט... ער האט אפן געזאגט. "איך האב נישט ליב יידן. נאר אייך האב איך ליב" באקומען איינמאל האט ער צו אונדז געזאגט. אויב ג.ס.ט.פ.א. וואלט אייך געפונען וואלט איך זיך אויפגעהאנגן אין וואלד.

מיר האבן נישטגעפרעגט די סיבה צוליב וועלכע ער וואלט זיך אויפגעהאנגען... צוליב וואס זיך גריבלין... מיר האבן נאך גוט געדענקט די טעג ווען מיר האבן לאנגע שאהן געווארט אויפן ביסל בארשט מיט די פאר קארטאפל ביי א גוטן ווילן-בפרעט נאך ווען ער האט געזאגט אז ער האט אונדז ליב בקאומען... האט ער אונדז נישט געדארפט לאזן הונגערן. מיר האבן בעזארגט זיי זאלן האבן גענוג.

דער איקר איז די ענדע וואס האט דערווייזן אונדזער ריכטיקע האנדלונג מיר האבן אלץ פאר ליב גענומען. ווייל מיר האבן אובגעשאצט די גרויסע ריזיקע וואס זיי האבן גענומען אויף זיך די גאנצע צייט טראץ די אלע אויסרעכנוגען אויף צו באקומען א געהעריקע באלוינונג. וועלכע ער האט באקומען. און באקומען נאך ווייטער ביזן היינטיקן טאג. זיי זאלן פילן צוזאמען מיט די שלעכטע גוים — אז דיוואס האבן נאר געוואלט זיין מענטשליך צו די געפלאגטע יידן האבן גארנישט פארלוירן נאר אומגעקערט די יידן האבן שטענדיק געדענקט, און וועלן שטענדיק געדענקן די קריסטן וואס האבן זיי נישט געטאן קיין שלעכטס — און בואדאי די וואס האבן צו יענער צייט געהאלפן יידן. איך געדענק נאך ווי אונדזער פריינט פרוש האט דערציילט ביי דער אזכרה פארזאמלונג אין יאר 1979 נאך זיין צוריק קומען פון פוילן צו דער דערעפענונג פון יידישן פאויליאן אין אושוויץ. אז דער הער שופט בייסקי האט אין זיין באגריסונגס ווארט אין צוזאמענהאנג מיטן איבערגעבן מעדאליען און דיפלאמען צו קריסטן וואס זיינען אין יענער צייט געשטאנען אויף א געהעריקער הויך, און האבן געהאלפן יידן. שופט בייסקי האט געזאגט. איך בין גליקליך איבערצוגעבן אונדזער דאנק — און אנערקענונגס אויסדרוקן פון די יידן צו די קריסטליכע פריינט וואס האבן אין דער קאטאקליזום-צייט געהאלפן יידן. א. א. וו.

נאר ווי גליקליך האט ער געזאגט וואלט איך געווען ווען איך וואלט געקענט איבערגעבן דעם דאנק אזא פראצענט צאל פון דער פוילישער באפעלקערונג וואס וואלטן געווען אימשטאנד צו ראטעווען צענדליקער טויזענטער יידן ליידער האבן מיר נאר יעצט א רשימה פון 63 קריסטן וואס איז ווייט פון א געהעריקן פראצענט... די קריסטליכע אנטוילנעמער האבן נישט געקענט פארלייכטערן דעם איינדרוק וואס די ווערטער האבן געמאכט.

איך שרייב דאס אלעס ווייל איך וויל דערפילן א חויב וואס מיין טייערער חבר — מיין מאן יעקוב פרענקעל האט געוואלט טוען די הייליקע ארבעט, אין אזא אונדענק מציבה פאר די קימענדיקע דורות. נאר האט ליידער נישט באוויזן דאס צו טוען. מיר באדויערן עס זייער, ער וואלט דאס זיכער בעסער געשריבן.

מיין ליבער יעקב האט אויך נישט דעלעבט צום געניסן פון דעם נחת וואס זיין זון זיינע קינדער זיי גיבן מיר אפ פיל כבוד, און פארשאפן מיר פיל פארגעניגן. דאס מיידל איז זייער טאלאנטפאלע, זי האט געשפילט 8 פארשטעלונגען אין דער ראל פון אננא פראנק (אנה פראנק) פיל מענטשן האבן געוויינט אזוי האט זי פארקערפערט די ראלל מיר האבן גרויס נחת. מיר ווינשן אלע אונדזערע טייערע פריינד זאלן האבן נחת אין פרייד גענוג צרות אין פיין האבן מיר איבערגעלעבנס. אפילע ביים שרייבן די זכרונות. אייער אלעמענס פריינט שרה פרענקעל.

רוזנקרנץ שמחה אבא

שמי רוזנקרנץ שמחה אבא, נולדתי וחונכתי באופוצ'נה. משפחתי מנתה 6 נפשות: הורי, אחות ו-3 אחים. עד לגרוש הסופי של הגטו בתחילת 1943 הוסעו יהדות אופוצ'נה למחנה השמדה טרבלינקה. בעת הנסיעה הצלחתי לקפוץ מהרכבת ופניתי למכרים פולנים שאצלם הוסתרתי כשבועיים בערך. לאחר מכן עלה בידי לסדר תעודת עבודה, ונשלחתי לגרמניה-ברלין לעבודה. עם סיום המלחמה עבדתי בזהות מוסוה כנוצרי וחייתי בסיכון יום יום שמה יתגלה הסוד.

וולף רוזנקרנץ אשתו בינה, הילדים צבי הירש ושרה ז"ל.

קצנלנבוגן פרנקה

אני רוזנקרנץ פרנקה מבית קצנלנבוגן נולדתי וחונכתי באופוצנה.
משפחתי מנתה 6 נפשות: הורי, 3 אחיות ואח.
עד לגרוש הסופי למחנה השמדה טרבלינקה בתחילת שנת 1943 גרתי עם בני משפחתי בגטו.
בעת הסעֶתֶנו למחנה ההשמדה הצלחתי לקפוץ מהרכבת והסתדרתי תקופת מה אצל מכרים פולנים, באופוצנה. לאחר מכן הגעתי לגטו רדום; מרדום לפיונקי עד לגרוש למחנה ההשמדה אושוויץ. ממחנה זה הועברתי למחנות הינדנבורג וברגן-בלזן. ממחנה זה שוחררתי ע"י הצבא הבריטי בשנת 1945. בתום המלחמה מסתבר לי שאני היחידה ממשפחתי שנתרתי בחיים.

מימין לשמאל: קצנלנבוגן יחזקל, האב ^אשה, אשתו שרה, בת דודה רוחצ'ה, (בן דוד מכס, חי באמריקה) הבת רחל, (פרנקה, חיה בישראל) הבת יוטקה.

הרצוג-חזני סוניה

ניצלתי כ"ארית"

נולדתי באופוצ'נה למשפחה חרדית מאד. חנוכנו היה ברוח דתית קיצונית. למדתי בבית הספר "בית יעקב".

מיד בהכנס הנאצים לעירנו החלו הצרות. הייתי אז אצל אחותי שגרה באוסטרובצה ונותקתי במשך כחצי שנה מכל המשפחה. אני זוכרת שקראתי מודעה שבה פורטו כל האיסורים על היהודים. מאחורי עמדו 2 פועלים פשוטים ואחד אמר לשני בקול רם, כדי שאשמע: אתה רואה, הם התחילו לרקוד את ה"ואלס" עם היהודים, אבל יגמרו עם הפולנים ב"פולקה" הפולנית...

לאחר חצי שנה חזרתי לאופוצ'נה והכל שם בהשפעת הדיכוי הגרמני. בכל יום שמענו על "אקציות" במקומות שונים. כלומר על תפיסת יהודים לעבודה, שחלקם לא היה שם או שהיו שבים מוכים ומזוהמים.

בין הגרמנים ששלטו באופוצ'נה היה אחד שקראו לו מוריץ. אמרו עליו שלא היה מסוגל לאכול ארוחת בוקר, אם לא הרג יהודי אחד לפחות.

לאחר מכן הקימו גיטו. בתחילה ריכזו בגיטו את כל יהודי העיר ולאחר מכן הגיעו לגיטו משפחות רבות מלודז' שחשבו שבאופוצ'נה המצב טוב יותר וכך נוצרה צפיפות נוראה. הבאים סבלו מאד שכן לא היתה להם תעסוקה וחיו רק מהכספים שהביאו אתם. לאחר מכן הם החלו למכור את דברי הערך שהביאו אתם, עד שהגיעו לפת לחם והיו אלה משפחות אמידות ומיוחסות.

הגרמנים החלו להוציא להורג בשיטתיות. פעם נאסרה קבוצה של יהודים באשמה שהם קומוניסטים. אלה לא הצליחו להמלט, וביוני 1942 החלו הגרמנים לירות בכל יהודי שהם ראו. במו עיני ראיתי מחלון החדר שהסתתרתי בו כיצד יורה גרמני באשה צעירה שתינוק על ידיה. האשה נהרגה והתינוק החל ליבב. משחזרו הגרמנים וראו את התינוק, הם ירו גם בו.

כאשה צעירה העסיקו אותי בריכוז גופות המתים והבאתם לבית הקברות. חפשנו בבגדי המומתים שמא יש בהם דברי ערך, כדי לתת אותם לבני המשפחות, שיוכלו להעזר בהם. זה היה מצב נורא.

משהחמיר המצב, החלו לדבר על בריחה מהגיטו. אבי צידד אותי ואת שתי אחיותי בניירות של "אריות" וכמובן סודר הדבר עבור תשלום נכבד.

מענין שאת הרעיון של סידור "ניירות אריים" עבורנו הגה "פולקס־דויטשה" אחד שנכנס לחנות שלנו ושאל בונמיהה את אבי מדוע אינו מציל אותי, הרי אני נראית כמו נוצריה, ולא כמו יהודיה. לא העזתי לעשות זאת ולעזוב את משפחתי, עד שהחלו הגירושים הראשונים.

לאחר הגירושים הראשונים, לא היה עוד טעם להשאר בגיטו. נזכרתי שאותו אדם אשר הכין לנו את הניירות האריים, הציע את עזרתו כשאחליט לעזוב את הגיטו. היה לי עוד ידיד לא יהודי שניהל את תחנת הרכבת בקונסק. מצאתי גוי שהסכים לקנות לי כרטיס לקינצק היא קונסק בפולנית. הלכתי ברגע האחרון אל הרכבת ורק כשזו השמיעה את הצפצוף לנסיעה קפצתי עליה. לקחתי אתי מזוודה קטנה, למרות שלהורי עוד היה באותו זמן רכוש נכבד. בבואי לקינצק פגשתי את מנהל הרכבת – מכירי. הוא מיהר להכנס לחדרו וחשבתי שברצונו להתעלם ממני, אבל לא כך היה, הוא שלח שליח לקרוא לי, בהכנסי לחדרו פרצתי בבכי, כל הכאב שהצטבר בקרבי פרץ החוצה.

התייעצתי עם מנהל הרכבת מה לעשות. האם לנסוע לאותו איש שהכין לי את הניירות האריים? חשבתי להציע את עצמי לעבודה בגרמניה וכר להנצל. הוא דחה את הרעיון הזה. הוא סיפר שקבוצות עבודה מצ'נסטוחוב נשלחות לאיטליה ושם אוכל להנצל. נסענו יחד לצ'נסטוחוב והלך לברר את העניין. הוא חזר מאוכזב. לאיטליה מסיעים בנות אכרים ובקבוצה הזאת ירגישו מיד שאיני אחת מהן. חזרנו לקינצק. הוא הציע שאכנס לגיטו בקינצק שבו יש לו קשרים טובים ומשם יוציא אותי לביתו למשך הלילה.

נכנסתי לגיטו ולרוע המזל באותו יום נשלחו היושבים בו לעבודה. לא עזרו טענותי שאינני בת קינצק. מובן מאליו ששוב ענדתי את המגן־דוד, הרי הייתי בגיטו. באמצע העבודה, ברחתי וחזרתי לקינצק. רק האל יודע כיצד לא נתפסתי בדרך. חזרתי למנהל התחנה בקינצק. הוא העבירני לתחנת הרכבת בוורשה ושם היתה לי תקופה טובה. כל המשפחה של מנהל הרכבת התייחסה אלי יפה, אולם המנהל הרבה להשתכר ובשכרותו כי רבה היה אומר: איך היהודיה שלנו? חששתי שמא יתגלה הדבר וחפשתי דרכים לעזוב את המפלט הזה.

בינתיים פגשתי בוורשה את המורה מבי"ס לתרבות שלנו שרה גורדון (וירניק היום) עם בתה. היא התגוררה בוורשה כארית. היא באמת נראתה כארית, אולם בתה שהיתה אתה נראתה כמו מאה יהודיות. היא רכשה לי כמה חברות פולניות ואצל אחת מהן שכרנו חדר בדירה.

כששמעתי שבבית הזה נתפס יהודי שהסתתר כנוצרי והגרמנים "שמו עין" על הבית, מיהרתי להמלט. אחת מחברותי שהכרתי בוורשה מצאה לי חדר אחר. החדר היה בבית גדול אשר היה בפרבר של וורשה. ברחובות היו משמרות על כל שני קילומטר מהעיר. הם שאלו לניירותי ואמרתי שהם בחלק של פולין שנכבש ע"י הרוסים. אמרתי שברחתי מפני הרוסים ולא יכולתי לקחת אתי את הניירות. שאלתי למחיר החדר וקבלתי תשובה מוזרה: מה בכך אם תגורי כאן, הרי לא יחסר דבר מקירות החדר. לגבי אוכל – מה שאנחנו נאכל, תאכלי גם את. היא שאלה אם ברשותי כסף ועניתי שאני מתכוונת לעבוד ואשלם ככל שאוכל. לא רציתי להודות שברשותי כספים, כדי שלא לעורר חשד.

הצלחתי למצוא עבודה, אולם מארחי לא נתנו לי ללכת לעבודה. הם טענו שביכולתם לפרנס אותי למרות המצב הקשה, שכן היתה להם גם חלקת תבואה. הם הציעו שאקרא לה דודה וכך עשיתי. מנהל הרכבת ואשתו באו לבקרני וכך נתקבל הרושם שאמנם פולניה כשרה אני. הסתובבתי באופן חופשי לגמרי. משיחות המשפחה עם שכנים וחברים נוכחתי לדעת שהם אנטישמים מדרגה ראשונה והייתי

צריכה לשחק את התפקיד של גויה אנטישמית. אבי המשפחה השתייך למחתרת הפולנית האנטישמית "ארמיה קראיובה" ועל ידו הצטרפתי גם אני למחתרת זו. לי היה חשוב לנקום בגרמנים ולא חשוב באיזו מחתרת. בלילות למדתי לאחוז בנשק ובימים שלחו אותי לעבור קורס לאחיות בוורשה. זה איפשר לי לתפקד, לאחר מכן, כאחות.

בפרוץ המרד הפולני של וורשה הספקתי להגיע למקום המיועד לי בבית החולים. הייתי לא אחת בסכנה של מוות. יום אחד בדרכי היה הג'קט שלבשתי מנוקב בכדורים שנורו לעברי. עד היום לא אדע כיצד ניצלתי ולא נפגעתי. כבר הגעתי למסקנה שמי שנגזר עליו לחיות – אכן יחיה.

עם דיכוי המרד ע"י הגרמנים ברחנו והלכנו ברגל במשך 24 שעות עד שנפלנו היישר לידי הגרמנים. הם ירו בכולם ונותרה קבוצה של 30 איש ואני בתוכם. הקבוצה הזו היתה אמורה לקבור את כל המתים של המחתרת. החלו נדודים חדשים. הגענו לפרושקוב ושם הכרתי חברה אחת שעזרה לי לחזור לוורשה.

עם תום המלחמה נתברר לי השבר הגדול. נותרתי בודדה מכל המשפחה. התחלתי ליצור קשר עם משפחת אחי בארץ שלדאבוני הגדול כבר אינו כיום בין החיים. בינתיים השתלמתי, בבית הספר לאחיות בוורשה – עדיין כנוצריה. בתחילת 1947 קבלתי את הסרטיפקט המקווה ויכולתי לעלות לארץ באוגוסט 1947 ולהפגש כאן עם אחי ומשפחתו. הגעתי אל המנוחה.

משפחת הרצוג ישראל אהרן ואשתו שרה

סוניה ח זוני (הרצוג)

ע"י אבן הזכרון לקדושי אופוצ'נה בטרבלינקה ב-5.8.88

סוניה חזוני (הרצוג) ע"י בית מגוריה באופוצנה ב-5.8.88.

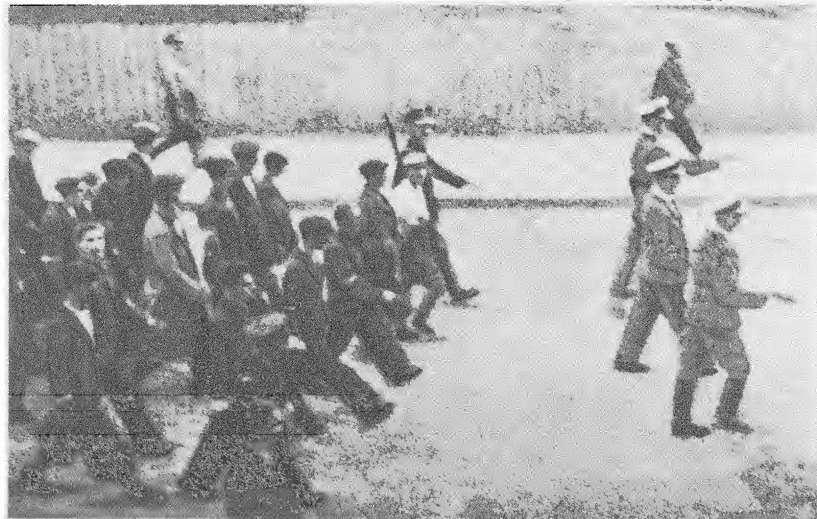

יצחק ביאלורייבסקי

ברחתי מנארל ובלזיץ

נולדתי באופוצ'נה לזאב וולוויל ולפסה ביאלורייבסקי. משפחתנו היתה ענפה ביותר ומנתה כ־150 איש ונותרתי אני לבדי מכל משפחתי. בהכנס הנאצים לאופוצ'נה, קבלנו הוראה לשמור על בית הכנסת. הייתי ביי השומרים. משהחלו לקחת לעבודה, הייתי בין העובדים. ביום אחד רוכזו בבית הכנסת כ־600 איש ונשלחו למחנה עבודה נארל שליד בלזיץ. אתי היו גם שני אחי — אליעזר-לייזר, ויהודה-יידל.

מיד בבואנו תכננו לברוח. אחי יידל ברח עם בן דודנו — שלמה יעקב-ינקל ביאלורייבסקי. שני לילות לאחר מכן ברחתי עם אחי לייזר. בהיותנו בדרך נתפסנו. כלאו אותי בבית סוהר בטומשוב-לובלסקי. והיכו אותנו מכות רצח. משם נשלחתי לבלזיץ. התרו בשומרים עלי, שאם אברח, הם יוצאו להורג. לאחר מכן מסרו לי שבחצות יוציאו אותי להורג. עשיתי חשבון שאין לי מה להפסיד והצלחתי לברוח ליערות ברוסיה שבהם שהיתי כל ימי המלחמה. לאחר השואה עליתי לארץ והצלחתי לבנות בית ישראלי אף זכיתי לשתי בנות ובן הנושא את שמו של אבי.

205

בדרך למחנה עבודה

* לצערנו הרב נפטר חברנו יצחק ביום 4.5.86

מ. ב. ליפשיץ

ימים של אימה

נולדתי ביום 20 ביוני, 1920 באופוצ'נה. אבי, יעקב דוד, מוצאו משידלובצה שבמחוז רדום. אמי, מבית בורוכוביץ, מוצאה מפביאניצה שבמחוז לודז'. הם נישאו בגיל 18. אבי בא ממשפחה של סוחרים וסחר במשך שנים רבות בעורות ולאחר מכן עבר לעסוק בעורות רכים, ואחרי עוד תקופה הפך להיות יצרן של חלקים עליונים של נעלים. להורי נולדו בנים ובנות נוספים.

שנות נעורי עברו עלי בתנאים שנראו בעיני אז נעימים מאד. היו לי חברים רבים מבני המשפחות של השכנים, ונהייתי מהעזרה ומהידע שרכשתי מקרובי משפחתי הרבים.

למדתי בבית ספר יסודי שבעיר מגורי. חברי ללימודים, לאחר שסיימו את בית הספר היסודי, עברו ללמוד בעיר לודז', בבית-ספר תיכון-מקצועי והשתלמו במכניקה או בטקסטיל. הורי לא היה ביכולתם לממן את המשך לימודי ומשום כך נסעתי ללודז' ונעשיתי שוליה בבית החרושת של האחים אייזנר שעסק בייצור צרכי חשמל ונברשות. נתוודעתי לענייני מסחר וממון. קיבלתי שכר טוב וחשכתי סכום כסף.

המלחמה שפרצה בשנת 1939 הוציאה אותי ממסלול החיים הרגיל. הרדיו הפולני הודיע כי על כל הגברים להתייצב בבז'יני ולהתגייס לצבא. הלכתי לשם ברגל, אבל לא יכולתי למצוא את מקום המפגש ומשום כך המשכתי ללכת לאופוצ'נה, אל בית הורי. אולם אנשים שבאו משם סיפרו על מעשי זוועה של הגרמנים וכך הלכתי לכיוון וורשה עיר הבירה של פולין. פגשתי שם את המורה למתמטיקה, גב' רובינק, שהזמינה אותי אליה ונתנה לי ארוחה טובה. הרווחתי שם קצת כסף ממכירת סיגריות, אולם אי אפשר לקנות דברים בעד כסף וכדי להשיג לחם צריך היה לעמוד בתור כל הלילה ליד מאפיה. כאשר המלחמה נגמרה שם והיטלר נכנס לוורשה החלטתי לחזור לאופוצ'נה או ללודז'.

בדרכי בחזרה מצאתי מקום בעגלה של גרמני – פולקס דויטשה – וחנינו בבז'יני, המקום שבו צריכות היו להתאסף היחידות הפולניות, ארבעה שבועות לפני כן.

נלקחתי לבית-ספר שבו הוחזקו חיילים פולניים ללא נשק לשם העברתם ליחידות שונות. ידיד של אבא שלי הכיר אותי ואמר לי שבעוד כמה ימים הוא יתראה עם אבי וימסור לו דרישת שלום. הוא עשה כן ואני הלכתי למחרת ללודז'. הגעתי לדירתו ומצאתי שם הכל כמו שעזבתי.

פעם הלכתי ברחוב עם חבר ושני אנשי גסטפו באו לקראתנו ושאלו למה לא הורדנו את כובעינו בפניהם וכשאמרנו שלא ידענו על הוראה כזו הם לקחו אותנו לתחנת המשטרה והרביצו לנו מכות רצח. חברי צעק מחמת הכאב הרב, אבל אני שתקתי. הם הניחו לי ללכת ובצאתי מהם נפלתי לתוך זרועותיו של מזכיר המועצה היהודית. הוא שאל: מה הענין, עניתי לו שכמעט והרגו אותי. באותו יום בחור אחד מת ממכות שקיבל. לאחר כמה ימים הקיפה יחידה גדולה של חיילים גרמנים את הגיטו והוכרז, כי אף יהודי לא יצא או יכנס לגיטו. אז הבינונו כי סופו של הגיטו שלנו יהיה כסופם של הגיטאות שבמקומות אחרים.

כל אחד הכין לעצמו חבילות ומזוודות של בגדים חמים ודברי אוכל, כדי שנוכל להישדך במחנות שעמדו לשלוח אותנו לשם. אף אחד לא ידע למה לצפות. למחרת נודע לנו כי מטרתם של הגרמנים היא להשמיד את האוכלוסיה היהודית שבתוך המחנות. יהודים התחילו לתת את דברי הערך שלהם למנהיגים של מועצת הגיטו, כדי להבטיח לעצמם מקום עבודה בגיטו, כי הגרמנים בודאי יהיו זקוקים לכוח עבודה בשביל המלחמה. גם אבי נתן להם מטילי זהב והבטיחו לו שישאר בגיטו לאחר שהיהודים האחרים יישלחו משם. בחורים צעירים רבים הצטיידו בכלי עבודה, כמו אתים, טוריות וכו', כדי להראות לגרמנים שהם מסוגלים לעבוד ולהיות לתועלת בשביל הגרמנים. כעבור כמה ימים, לפנות בוקר, הודיעו אנשים ה-ס.ס. ברמקולים שעל כל היהודים להתאסף ברחובות עם כל המזוודות שלהם, על מנת להישלח ברכבת למקום אחר. הצלחתי לסדר טבק בשביל אבא, כי הוא היה מעשן, וכל אחד מאלפי היהודים קיבל שלישי אחד מכיכר לחם, שנאפה בלילה שלפני כן. הם סודרו בשורות של חמישיות והובלו אל כיכר השוק. מי שלא ציית נורה במקום. אנשי ה-ס.ס. חיפשו בבתיים והרגו את מי שמצאו שם.

המפקד קרא אליו את אלה שהיו ברשימה של המועצה היהודית שאל אותם למה הם רוצים להשאיר בגיטו. אני עמדתי עם הקבוצה הסניטרית וראיתי את אבי ניגש אל המפקד, אולם ברגע זה ניתנה פקודה לקבוצה הסניטרית לצעוד אל התחנה, המקום שאליו הובאו כל היהודים. כאשר הגענו אל תחנת הרכבת ראיתי שורה גדולה של קרונות להובלת בהמות עם הדלתות פתוחות ואנשי ס.ס. וגסטפו רבים עומדים שם עם שוטים בידיהם.

על חברי המועצה היה להניח קרשים גדולים על הקרונות, כדי שהאנשים יוכלו לעלות עליהם. ראיתי רבים מידידי, צעירים וזקנים, עולים על הקרונות. כל מי שבכה, או שרצה להצטרף אל אנשי משפחתו הוכה עם השוטים. הקרונות מולאו עד אפס מקום לקרונות היו פתחים קטנים בקצה העליון ודרכם היינו צריכים להכניס חתיכות קטנות של לחם.

בפנים שררה מהומה, צעקות ודחיפות כדי להשיג מקום לעמוד בו. רבים מאנשי המשטרה היהודית הועלו גם הם על גבי הקרונות.

לבסוף נשארו כ-50 אנשים שנשלחו בחזרה אל הגיטו. אני הייתי ביניהם ולא ידעתי שאנשי המשפחה שלי הועלו על גבי הקרונות, שעמדו בריחוק מהמקום שבו עמדתי. כאשר חזרתי לגיטו הלכתי אל דירתי כדי למצוא את הורי ומשפחתי, אבל לא מצאתי אף אחד מהם. לקחתי את כלי הגילוח שלי והלכתי אל משרדי המועצה היהודית. גם שם לא מצאתי את משפחתי. אז ניגשתי אל הנשיא של המועצה

נודעו דברים בלתי נעימים רבים על התנהגות הגרמנים ועל הסבל של היהודים. היה עוצר, צריך היה ללבוש סרט על השרוול, משפחות רבות הועברו ממקומן וצעירים רבים נלקחו לעבודה בשביל הצבא או הגסטפו ורבים מהם הוכו ונאסרו. לאחר כמה ימים תפס אותי איש ס.ס. ברחוב, לקח אותי למוסך ואמר לי לרחוץ מכונית. כשבא נהג המכונית הוא אמר לי שלא רחצתי טוב את המכונית, לקח אותי אל המרתף והרביץ לי מכות רצח עם שוט של מתכת בכל חלקי גופי. לשמע זעקותי נכנס למרתף אדם לבוש מדים. היה זה הרב-טוראי שלי בגדנ"ע מלפני כמה שנים. הוא אמר משהו לחיה הסדיסטית והוא הרשה לי ללכת. הייתי צריך לחזור לשם לקבל את תעודות הזהות שלי שנלקחו ממני כשתפסו אותי לעבודה בשביל הצבא. אז החלטתי לעזוב את לודז' וללכת לאופוצ'נה.

המעסיקים שלי החביאו דברי-ערך מתחת לרצפת המרתף. כאשר סיפרתי זאת לבעל הדירה שגרתי בה ביקש ממני להחביא באותו מקום את תכשיטי הזהב שלו. נודע לי אחרי המלחמה שאחד האחים אייזנר ששהה בגיטו לודז' הלך לגסטפו וגילה להם את הסוד, בחשבו שיקבל גמול על כך. כמוכן שאנשי הגיטפו לקחו את כל הרכוש ואייזנר הפטפטן לא נשאר בחיים.

לאחר כמה חודשים הגעתי עם סבתי לעירם של הורי, והתקבלתי שם בתור פליט של המלחמה. פגשתי שם את כל חברי לשעבר, אשר עבדו והשתדלו להנות מהחיים ככל האפשר. אני נמנית על "נוער הזהב", שעשה חיים בעיר הגדולה. ידעתי גרמנית, שלמדתי בבית-הספר, וכן ידעתי אנגלית, שלמדתי בחמש שנות שהותי בלודז'. כאשר הצטרפתי לכסף, לימדתי אנגלית את אותם האנשים שחשבו שהמלחמה תיגמר תוך כמה חודשים.

כאשר הוקם הגיטו באופוצ'נו לא יכולנו למצוא מקום למגורים. אחי מאיר שעבד בשביל המשטרה הגרמנית. ביקש מאחד השוטרים לעזור לנו למצוא דירה, והוא מצא, למען אחי דירה של שני חדרים, שבה היו צריכים לגור 10 אנשים. סמוך לכך מתה סבתי ונשארו 9 אנשים. המצב בגיטו הפך להיות בלתי-נסבל, רבים חלו בטיפוס ומתו. המועצה היהודית הקימה ועדה לעזרה ראשונה. מין ועדה סניטרית, שתפקידה היה לכוון חלקים של הגיטו אל מקום חיטוי, שבו היה גם בית-מרחץ ציבורי. בית שבו מת מישו צריך היה לעבור חיטוי ולמשפחות שגרו בו אסור היה להיכנס לתוכו, אלא לאחר שנעלם ריח הגופרית. אני הצטרפתי לארגון זה, בעת שהקימו בית-חולים. אני חליתי במחלה שכל שוכני הגיטו חלו בה.

כאשר ד"ר חמיילניצקה-רייס בדקה אותי היא שלחה אותי מיד לבית החולים, שבו היא עבדה. החלמתי לאחר ארבעה שבועות, מכיוון שהמחלה תקפה רק את מערכת העיכול שלי.

ערב אחד באה אמי היקרה אל חלון חדרי ושאלה לשלומי ואמרה לי לעזוב את בית-החולים, מכיוון שהגרמנים הרגו חולים במקומות אחרים. למחרת בבוקר ביקשתי מאת הרופאה להרשות לי ללכת הביתה והיא הסכימה. מכיוון שאנו גרנו בקצה הגיטו, הגרמנים ביקרו שם לעתים קרובות וביצעו פשעים רבים, שאף אחד לא רצה לספר לי עליהם.

הלכתי למועצה היהודית לברר מה מתרחש בגיטו ולמדתי דברים רבים שקשה היה להאמין באמיתותם, אם כי הדברים שעברו עלי היו צריכים להורות לי אחרת.

עזבתי את המקום לפנות בוקר והלכתי בכיוון בוסקו זדרוי. שם פגשתי את גב' הלקה חמיאלניצקה (עכשיו רחל ווינוגרד), שהיתה גרה גם עם אחותה ועם בנה בן השנה, שנימול. הם לא נתנו לי ללכת משם והאכילו אותי בארוחה טובה וגם נתנו לי מקום ללון. כאשר בעלה מר דוד ווינוגרד חזר מנסיעת העסקים שלו החלטתי לעזוב את המקום וללכת למקום המחבוא של ד"ר אלה חמיאלניצקה-ריס, ידידתי הטובה. נסעתי שוב ברכבת והגעתי למקום. כאשר נכנסתי לדירתי ראיתי אדם זקן מתקן נעלים, ששר בשפה בלתי מובנת. לאחר מכן נודע לי שהוא חזר מאושוויץ כי הוא היה פולקס-דויטשה והיה עליו להבטיח שלא יספר לאף אחד על מה שקרה שם. הוא יצא מדעתו. ד"ר אלה הסתכלה מאחורי הדלת השניה לראות מי בא וכשראתה אותי יצאה אלי מחייכת בחיוך רחב. היא נתנה לי לגור בביתה תמורת תשלום מינימלי, והגב' מורוס שאף היא היתה פולקס-דויטשה, היתה נוסעת לאופוצ'נה והביאה משם דברים שהד"ר אלה השאירה שם. לאחר שגרתי שם שבוע או שבועיים חזרה גב' מוריס מאחת הנסיעות שלה וסיפרה שאנשי גסטפו עצרו אותה ושאלו כמה יהודים מסתתרים אצלה ושהם יבואו אל ביתה לחקור בענין. משום כך היא יעצה לנו לעזוב את המקום. למחרת בבוקר הלכתי לתחנת הרכבת כדי לנסוע לזלשה, כשאני מצויד במכתב אל אחיה שגר שם, והנה אנשי ס.ס. הקיפו את התחנה ולקחו אותנו לבית-הספר בוורשה, כדי להעביר אותנו למחנה עבודה בגרמניה.

נודע לי בזמן הנסיעה כי כל מי שנכנס לגרמניה חייב לעבור בדיקה רפואית וכדי להימנע מכך, נתתי לשוטר פולני ששמר על דלת היציאה אלפיים דולר כדי שיתן לי לצאת. הוא עשה זאת ודחף אותי מעל לגדר גבוהה לתוך חצר ששם היו בורחים רבים ששטו והיו שמחים. עשיתי כמוהם ובבוקר הלכתי לכתובת שקבלתי. כאשר הגעתי לבית התחיל כלב גדול לנבוח.

בעל הבית יצא החוצה ושאל מה רצוני. נתתי לו את המכתב, והוא הזמין אותי אל תוך הבית, שם מצאתי את גב' חנה פולסקי, אז ווינוגרד, עם אחותה מלה.

הם שמחו, משום שמשפחת ווינוגרד היו שכנים שלנו באופוצ'נה. גרתי אצלם שנה אחת, כאשר לילה אחד הגיעו אליהם שלושה אנשים, אחד מהם שוטר פולני ואחר גרמני והגסטפו. הם רצו לבדוק אם ישנם במקום יהודים. לקחו אותי אל אחד החדרים ודרשו שאראה להם את החלק התחתון של הגוף העירום. כיוון שדיברתי גרמנית היבנתי היטב את דבריהם שאלתי אותם בצחוק אם הם יודעים עכשיו את ההבדל בין גבר לאשה. הם החליטו שאני יהודי ולקחו אותי למטה בשביל בדיקה וחקירה.

הם לקחו את הכסף וכל החפצים שהיו לי. הם בדקו את הנשים שבבית באותה צורה. בשעה שעזבתי את הבית, בעל הדירה דיבר אל החיות הללו והציע לתת להם למחרת סכום יותר גדול של כסף תמורת שחרורי. באותו זמן בעל הדירה היה מפקד במחנת בוורשה. אף אחד לא ידע מה היתה התכנית שלו אחר כך הסביר לי שהיה בועתו לאסוף בלילה הבא קבוצה של פרטיזנים ולהרוג את הגרמנים.

שחררתי והלכתי החוצה ונכנסתי ליער בקירבת מקום. פתאום תקפה אותי הלוצינציה והייתי בטוח שהמשאיות נוסעות על גבי העצים לקראתי ושהם הולכים ומתקרבים אלי. התחלתי אז לברוח ורצתי במשך שעה, כאשר שמעתי נביחות של כלב בבית שבו התגוררתי.

היהודית שטייל ברחוב הראשי עם המפקד הגרמני ושאלתי אותם על המשפחה שלי, כי הייתי בטוח שהם ידעו איפה הם. הם ענו שעלי לפנות בשאלה זו אל המשרד. הלכתי אל המשרד ושם נאמר לי שמשפחתי נסעה עם כל שאר בני הקהילה. פרצתי בבכי והלכתי אל משרדה של ד"ר חמיאלניצקה-רייס, שהפכה במשך הזמן לידידה קרובה שלי. שם התעלפתי וישנתי זמן מה. בימים שלאחר הליקווידציה של הגיטו יצאו יהודים רבים ממקומות המחבוא שלהם, והאוכלוסיה של שלושת הבתים שהוקצו בשביל חמישים היהודים גדלה עד למספר מאות. נודע לי שחברי הטוב ביותר, מגדל פרל, ניסה לעבור את הנהר שמחוץ לגיטו ונורה למוות. הבתים של היהודים נסגרו ונאטמו בקרשים, אולם יהודים רבים הוציאו מהם, דברים מכובסים ופריטים יותר קטנים, שנמכרו תמורת מזון. שוטרים פולנים שמחוץ לגיטו הסתכלו בנעשה, אבל איפשרו למסחר להמשיך.

גם אני אספתי דברים רבים ומכרתי אותם לפולנים וקבלתי כסף תמורתם. אמו של שמיגלבסקי שעבד במשרד העבודה במדור לבעיות היהודים, ושהיה ידיד טוב שלי, באה אל הגדר ורצתה לדבר אתי. כשבאתי היא הודיעה לי שבנה נאסר יחד עם רבים מחבריו, והיא שמעה ששמי הוזכר עליידי אלה שאסרו אותו. משום כך היא האיצה בי לברוח או להסתתר באיזה שהוא מקום, כי סופי להיכלא כמו בנה. נכון ששמיגלבסקי ואני עזרנו בהשגת תעודות מזויפות ובבריחה בתור "אריים" לגרמניה. ביום שהוזהרתי שעלי להציל את חיי הגיע אל הגיטו הקטן כרטיסן ברכבת פולני, מחופש כיהודי, והציע לקחת כמה יהודים, המוכנים לייצר באופן בלתי-חוקי משקאות חריפים בכפר קטן. הסכמתי לקבל את ההצעה והלכתי בלילה אל תחנת הרכבת כדי להגיע בה למיאכוב, ליד קרקוב. נרדמתי בעת הנסיעה והתעוררתי בתחנה אחת אחרי מיאכוב. ירדתי מהרכבת והלכתי ברגל בכיוון מיאכוב. בדרך עצרו אותי חיילים גרמנים ולקחו ממני את כל חפצי הפרטיים, מבלי שחשדו שאני יהודי. הסברתי להם שאני הולך ללוויה של אבי במיאכוב ושאלו לי כסף בשביל לנסוע ברכבת. הם הניחו לי ללכת לדרכי. במיאכוב, בחנות שבסמוך לתחנת הרכבת, מצאתי את כרטיסן הרכבת, שהביא אותי אל איכר, בכפר, ושם ישנתי על תבן, אכלתי תפוחי-אדמה ושתיתי חלב, דבר שהיה גן עדן בשבילי. הבן של האיכר קרא לי פעם החוצה ורצה שאלך אתו אל משרד הרישום הגרמני, מכיוון שהייתי זר במחוז הזה. היה לו ביד שוט מפלדה והיה בקשר עין עם בחור אחר. לבסוף נאלצתי לשלם כמה אלפי דולרים כדי שאוכל להעלם משם. החלטתי ללכת לבוסקו ודרוי, מוסד החלמה בשביל חולים, שהיו בו מרחצאות וטיפול רפואי, ושבנו הסתתרה אחותה של ד"ר אלה חמיאלניצקה.

הגעתי לשם מבלי לחוש בסכנה, אולם לא היה מקום אחר ללכת לשם. נסעתי ברכבת בתור פולני והייתי עד לברבריזם ולמעשיהם החייתיים של הגרמנים. הם נכנסו לקרונות לחפש מעבירי מצרכי מזון, דבר שהיה אסור והעונש על כך היה מוות. כאשר הם מצאו נקניקיות, או מוצרי בשר אחרים, זרקו אותם דרך החלונות ולאחר שמצאו את בעלי המצרכים זרקו גם אותם החוצה. הגעתי לקיאלצה ושכרתי חדר, בהציגי את תעודת הזהות המזויפת שלי, התעוררתי בלילה וכשהסתכלתי דרך החלון התברר לי שליד בית ההארכה יש מקום המשמש למעשי עינויים של יהודים. אימנו שם כלבים לתפוש ברגלים ובבגדים של יהודים, שבסוף הרגו אותם או השאירו אותם למאכל הכלבים.

שבתי אז להיות שפוי ונכנסתי לבית. שתיתי קצת אלכוהול שנתנו לי וישנתי במשך כמה שעות. לאחר זאת הלכתי לוורשה. ביקרתי במאפיות רבות ובקשתי שיתנו לי עבודה וכולם סירבו. בלכתי ברחוב מצאתי עתון ישן, שהיתה בו מודעה שדרוש תפר של נעלים בכפר קוסוב-לאצקי, ליד שיאדלץ.

נסעתי ברכבת לכפר הזה וכשהגעתי סמוך לתחנה שמתי לב שנוסעים קופצים מתוך הרכבת לפני הגיעה לתחנה. כששאלתי מדוע עושים זאת, אמרו לי שגרמנים מחכים בתחנה. קפצתי גם אני והלכתי ברגל לכתובת שהיתה לי. היה זה בית של חווה, והאיכר ושני בניו החזקים קיבלו את פני עם וודקה וארוחה טובה.

הם אמרו לי שבעל מכוונות התפירה הוא אח שלהם, נמצא בכפר אחר ושהם יכולים לקחת אותי לשם. לפני שעזבתי ראיתי דרך החלון עננים גדולים של עשן בכפר קרוב ואמרתי שכנראה פרצה שרפה גדולה.

תשובת הכפרי היתה ששם שורפים יהודים. בקושי הצלחתי להשאיר רגוע בלי שיכירו בהתרגשותי.

למחרת התחלתי לתפור ולגזור נעלים מסוגים שונים והמעביד שלי היה שבע רצון. כמה ימים לאחר מכן הגיע מוורשה אל המקום, שהיה שלושה קילומטר ממחנה ההשמדה טרבלינקה – שם בוודאי מצאו בני משפחתי את דרכם אל השמים – שותף אחד לבעל מכוונות התפירה. הוא לא רצה שיועסק עובד במכוונות הללו והייתי צריך לעזוב. הלכתי אל הסנדלר בקירבת מקום, שגם הוא היה תופר נעלים ובקשתי עבודה. הוא קרא לאשתו ואמר "הלה, הביאי את הוודקה וכוסיות" שתינו לחיים ולמחרת התחלתי לעבוד שם.

נודע לי שכל המכוונות נאספו על-ידי הגסטפו ונמכרו אחר-כך במכרוז לפולנים. שנזקקו לאנשים שיפעילו אותן, משום שהיהודים היו בעלי המקצוע העיקריים. לילה אחד העיר אותי שכן שלקח אותי החוצה והראה לי שהשמים מוארים מאד. היו אלה פצצות תאורה שהוטלו בשביל שהטייסים יוכלו לכוון את פצצותיהם. באותו לילה הייתי משוכנע שהמלחמה נגמרה.

במסעדה שבה אכלתי ישבו לידי אנשי ס.ס. גסטפו מטרבלינקה והבינוני את מה שדיברו. כשכבר יכולנו לשמוע את התותחים הרוסים מרעישים את החזית הגרמנית, התחילו הגרמנים לפוצץ בעיר ובכפר הסמוך קוסוב את בניני המשרדים והיה עלינו לחפש מקום מסתור, מפחד שהגרמנים יקחו אותנו, כשם שלקחו בני-ערובה במקומות אחרים. מצאנו מקום בשדות, בין אלומות התבואה הקצורה. בלילה האחרון שלפני השחרור סרקו פטרולים גרמניים את השדות בחפשם אחר פולנים מוסתרים. היה לי מזל ולא מצאו אותי. השכמ בבוקר ראיתי אורות ממרחק רב.

היו אלה הטנקים של הרוסים. שעה אחר-כך כבר היו החיילים הרוסים בכפר, משום שהגרמנים ברחו.

לקח שעה נוספת בשביל הארטילריה למקם את התותחים ולירות אחר הגרמנים הבורחים. התגייסתי לצבא הפולני ואמרתי לחברה שלי שהנני יהודי ושעלי להרוג לפחות אלף גרמנים שאני חושב לנאצים. חברתי התעלפה, השארתי אותה והצטרפתי ליחידה. שנה אחת הייתי בצבא; כאשר נסעתי לאופוצ'נה. האנשים שפגשו בי התקשו להאמין כי הנני חי. פגשתי שם את סוניה חזני-הרצוג ואת יוסף חמילניצקי, בן-דוד של רחל ווינוגרד. חזרתי ליחידתי.

בשנת 1947 התנדבתי לארגון ההגנה ונסעתי לישראל.

בשנת 1953, כאשר הרופאים קבעו שאשתי ובתי חייבים לחיות במקום שבו מזג האויר יותר קר, נסענו לקנדה ושם סיימתי את לימודי באוניברסיטה ונעשיתי מורה למתמטיקה. כאשר ממשלת ויקטוריה חיפשה מורים נרשמתי כמועמד וקבלתי משרה במלבורן.

בשנת 1971 קיבלתי את הנתינות האוסטרלית.

אל נא נשכח אותם

משפחת גלייט

גלויט אהרן

עברתי את טרבלינקה

נולדתי למשפחת קצבים שעסקה במקצוע זה מדורות. מילדות עזרנו לאבי בעבודתו והיינו אמורים להמשיך את מסורת אבותינו. התפרנסנו בכבוד. כרבים מבני הנוער הייתי פעיל בפעילות ספורטיבית בהפועל ובמכבי שבאופוצ'נה. סיימתי את בית הספר העממי ואבי טען שדי בכך – הרי יודע אני לכתוב מכתב באידיש ולחתום את שמי. די בכך.

הורי היו שומרי תורה ומצוות ונתנו צדקה ביד רחבה. ב־1937 גויסתי לצבא הפולני. שירתתי בלודז' ובטורין. שוחררתי לאחר זמן קצר. ב־1938 נקראתי שוב לצבא והייתי כבר לאחר נשואי עם גיטל שדלצקי – בת אופוצ'נה. ולאחר הולדת בני הבכור. נאלצתי לעזוב אותם באופוצ'נה ולהתייצב בצבא. נשלחתי לעיר שיראדז'.

בפרוץ המלחמה נסוג הצבא ללודז'. עברנו לזאמושטש ששם רצה הצבא הפולני להתארגן מחדש ואולם בינתיים היה ההסכם בין רוסיה לגרמניה ונפלטו בשבי הרוסי. הרוסים שלחו אותנו לוולאטשיסק. היינו במחנה כ־10.000 איש, כולם חיילי הצבא הפולני – ברובם קצינים. התנאים היו גרועים מאד והאוכל היה דל ביותר. היה במקום בית חרושת לסוכר והתחלתי לעבוד בו וכך השתפרו התנאים שלי.

מהמחנה הזה הוצאו מפעם-לפעם קבוצות גדולות של קצינים, למקום בלתי ידוע. לאחר המלחמה הוברר לי שהם הוצאו להורג ע"י הרוסים.

הנהלת המחנה הודיעה שיש הסכם עם הגרמנים וכל הרוצה לחזור, יכול לחזור. כשהגענו לגבול הגרמני, הוריקו מאתנו את כל חפצינו ואפילו את הנעלים שעלינו. היינו עכשו שבויים של הצבא הגרמני. מיד בשלב הראשון הפרידו את היהודים מהפולנים ומצבנו היה הרבה יותר גרוע. שכנו אותנו בצריפים ארוכים כשבכל צריף כ-100 איש. היה בצריף קור-אימים. כל אחד קיבל שמיכה אחת בלבד. ריכזנו כמה שמיכות והתכרבלנו כמה חברים תחתם. ביום היו עושים לנו מיסדרים. החזיקו אותנו שעות בעמידה, כשאנו קופאים מקור. לאחר מכן, הובילו אותנו לפוזנא ושם שוחררנו. חזרתי הביתה לאופוצ'נה. התחלתי, יחד עם אחי, לסחור. קנינו בהמות, שחטנו ומכרנו. הגרמנים חפשו אותי וברחתי. אולם, הם הופיעו אצל משפחתי ואמרו שיהרגו את כולם, אם לא אסגיר את עצמי. התייצבתי בפניהם ונאסרתי מיד. נשלחתי לבית הסהר בפיוטרקוב. הספקתי להיות באופוצ'נה כשלשה חדשים בלבד, הגיטו כבר היה קיים ובראש היודנראט עמד פרידלברסקי.

ישבתי 14 חדשים בכלא – יהודי יחיד בין כל הפולנים. למזלי, הצליח אבי לשחד את מנהל הכלא והוא הרשה לי לצאת לעבודה ולקבל אוכל טוב יותר. בשנת 1941 התקיים המשפט. אבא הצליח להגיע למשפט בתור אסיר אחר. גם אשתי היתה נוכחת. נמסר לי שהמצב רע. בקשתי מאבא שלא ידאג לי ושישתדל להציל את עצמו, אבל הוא אמר לי שלא יעזבני. לאחר המלחמה נודע לי שהוא נשלח לטרבלינקה, עם כל משפחתי. השופטים גזרו עלי עונש מוות, אולם הוא לא הוצא אל הפועל. לאחר תשעה חדשים נשלחנו, כל האסירים, לטרבלינקה.

הגענו לטרבלינקה תשושים. מכל קרון הוצאו כ-10 – 15 אנשים שמתו בדרך. חלק אחד הועבר ישר למשרפות הגאזים. משם לא חזר איש. אני נשלחתי ל"עבודה". היה עלי להוציא את המתים ממשרפות הגז, לסדר אותם בשורות, בתוך בור עמוק ורחב, לשפוך עליהם כלור ולשים שורה נוספת, עד שהבור התמלא.

משהגיעו שמועות על התקרבות הצבא הרוסי, הפסיקו לקבור והיו שורפים את הגוויות שהוצאו מהמשרפות. לאחר מכן הוצאו כל הגוויות שנקברו בבורות ושרפו גם אותם.

תוך כדי עבודה נוראה זו, הכרנו בין הגויות את אמי, אחי ובת של בן-דודי שעבד יחד אתי. הוא סירב לעבוד יותר. הפצרתי בו שימשיך לעבוד ואף ספרתי לו על חלום שחלמתי שסבתי באה אלי והפצירה בי להמשיך לעבוד ושאוכה להנצל. למחרת היום ירו בבן-דודי והרגוהו.

העבודה היתה נוראה גם מבחינה פיזית. עבדנו 16 שעות ביום, בהפסקה של חצי-שעה. לפעמים הצלחנו להתגנב אל המטבח ולקחת אתנו כמה תפוחי-אדמה.

תוך כדי עבודה נשברה לי היד. רופא – אחד מקבוצת העובדים, שם את היד בגבס. המשכתי לעבוד, מבלי שאיש ידע על כך.

החלה התארגנות למרד. היתה זו התארגנות סודית ביותר. הייתי בין המורדים תפקידי היה לרוץ אל הבאר שעליו שמרו אוקראינים, לזרוק את האוקראינים לבאר ולקחת את נשקם. בינתיים קרתה התפוצצות גדולה והיתה פאניקה. כחמישיב אסירים הצליחו לעבור את הגדר העבה של תייל דוקרני. דברנו על הצורך להתפוזר

אבני זכרון לעיירות פולניה בטרבלינקה

ואולם האנשים התנגדו לכך. הם רצו להיות ביחד. אני ועוד עשרה אנשים החלטנו לברוח. עד שהגענו ליער בשם יאסינובסקה – נשארנו ארבעה. ביער חיינו במשך 13 חדשים בתנאים קשים ביותר. האכרים בסביבה לא הסגירו אותנו ואף עזרו לנו. הבטחנו להם שנגמול להם טובה לאחר השחרור. האכרים היו מודיעים לנו על בואם של הגרמנים, כדי שנוכל להסתתר. עבדנו עבורם ככל שיכולנו.

ביער היינו עד לבוא הצבא הרוסי, לפני החגים של שנת 1944. לא יכולתי לחזור לאופוצ'נה שבה עוד ישבו הגרמנים. התיישבתי בפשמישל ופתחתי בית מלאכה לעיבוד עורות – שם גם הכרתי את אשתי הנוכחית. כשהחלו פרעות ביהודים, עזבתי את פשמישל ונסעתי לסוקולוב ולראדום ובה נודע לי על שחרורה של אופוצ'נה.

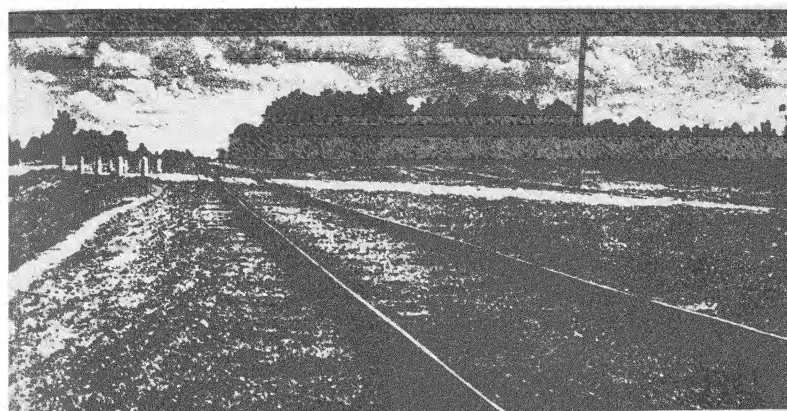
מיהרתי לעיירתנו ופגשתי בה את משפחת שמואל נימץ ז"ל, לייב פינר ז"ל, יוסף חמלינצקי. קניתי פרה והתחלתי בעבודה – אולם עקב הלשנה נאסרתי ע"י הרוסים. אשתי הצליחה לשחרר אותי. הבנתי שאין לי מקום בפולין ועשיתי את ההכנות לנסוע לארץ. יצאנו ללובלין ובצורה בלתי ליגלית הגענו לרומניה ומשם לאיטליה. באיטליה השתהיינו במשך כשלוש שנים ואז עלינו לארץ ישראל.

בארץ הגעתי אל המנוחה ואל הנחלה. הקמנו משפחה ויש לנו ילדים ונכדים.

מתוך עדות שנמסרה "בירושם"

800,000 איש, רובם יהודים, הושמדו על-ידי הנאצים במחנה-הריכוז של טרבלינקה בפולין. במלאות עשרים שנה לרצח החליטה ממשלת פולין להפוך את המחנה למצבת-זכרון לנרצחים. אמנים רבים נתנו ידם למעשה זה וכך נקבעה תכנית ההופכת את שטח המחנה למאוזוליאון. העבודה תיגמר בסוף הקיץ.

נציגות יהודי פולין פנתה ליהודי העולם לתת יד להנציח את זכר מושמדי טרבלינקה.

מסילת-הברזל מתחנת הרכבת של טרבלינקה למחנה-ההשמדה

אותה מסילה נוצקה עכשיו בבטון — לזכרון

כרמי-חמילניצקי אהרן

מתוך הספר "מין הדליקה ההיא" בהוצאת בית לוחמי הגטאות ע"ש יצחק קצנלסון.
לזכר אמא, אבא, אחי ואחיותי וכל המשפחה שהיו איתי בקרון המות ולא זכו. הי"ד.
ולזכר כל בני משפחתי שהוצאו לטרבלינקה בגרוש הראשון. הי"ד.

מחוז ילדותי

אופוצ'נו, בה נולדתי, היתה עיר מחוז. נחל ושמו דז'אביצקה חצה את העיירה וחילקה לשנים. על חופו מצד ימין, בירכתי היישוב הוריקה חורשה – פינת-חמד של המתרחצים בימי הקיץ הלוהטים.

לא רק בימות החמה, גם בחורף יפה היה מקום זה למשוך את בני-הנוער, בעיקר. לכאן היו באים להחליק על הקרח, לערוך מלחמות בכדורי-שלג וכיוצא בהם בלויים – הכול לפי העונה.

הלאה מהחורשה הקטנה האפילו יערות ממש – נכסיו של בעל-האחוזה לונאצקי, שהיה משוטט עם שני כלבים גדולים ומפיל חתיתו על הכול. אך קסם המקום רב היה ממוראו של ה"פריץ" ובני הנוער נהרו לכאן בכל ימות השנה. גם צוענים היו באים אל חוף זה ומטים את אוהליהם, ואז היה משהו מסתורי נאצל על הסביבה, עד שהיינו משלים את עצמנו, כי נהנים אנחנו מיפעה מזרחית.

על היובל של הדז'אביצקה עמדה טחנת-קמח גדולה. פעמים, כשהטחנה טעונה היתה תיקון, היו מטים את זרם המים לאפיק מלאכותי ומייבשים את האפיק הטבעי, שלפני הטחנה. דגים רבים שרצו בערוץ החשוף וכל ילדי העיר היו באים, עמוסים סלים וכלים, לזכות בשפע. לא רחוק מכאן התגוררו הבורסקים, כ־100 משפחות, שהיו מעבדים עורות, שוטפים ומשרים אותם במי הנהר. היה זה חלקה הדרומי של העיר.

במזרחה של עירנו השתרעו מגרשי ספורט. מכאן יצא כביש גדול אל כפרי

הסביבה, חלק זה נקרא העיר הישנה. פה עמד בית־חרושת למרצפות, והוא נמנה עם בתי־החרושת הגדולים בפולין. הרחק־הרחק נראו ארובותיו הגבוהות ועשן המיתמר. בצפונה של העיר נמצאו בתי־הספר והלאה מהם שוק־הסוסים ובית־חרושת לזכוכית ולמוצרי־זכוכית. כל אלה בעליהם היו יהודים – האחים חמלניצקי.

במרכז העיר נמצאה כיכר־קושצ'ושקו, עשוי ברונזה. מסביב לכיכר היו חנויות של יהודים ופולנים. כאן נערכו הירידים הגדולים והם מקור חשוב לפרנסת התושבים. בגלל בית־היראה שלהם שעמד במקום זה נקראה הכיכר בפי היהודים "דָאָר מקום": שם שאין מפרשים אותו, ומזכירים אותו ברמז. כאן התרכזו משרדי המחוז הממשלתיים, בבנין עתיק מאד, בנוי בסגנון מיוחד משכבר היה זה ארמונו של מלך פולין, "קאזימיאָז ויאָלקי", – קאזימיאָז הגדול.

האגדה מספרת, כי קאזימיאָז' התאהב בנערה יהודיה ושמה אסתר'קה. הוא ציָה על אנשי־סודו, כי יחפרו תעלה תת־קרקעית עד לביתה של אסתר'קה ודרך תעלה זאת היה מגיע בחשאי אל אהובתו. תלמידי בתי־ספר וסתם תיירים היו באים לראות את המקום ההיסטורי.

קאזימיאָז' אהב מאד את מלאכת הציד. ואת צידו היה עורך בסביבה זאת, שהיתה משופעת ביערות עבותים. אל המקום בו נבנתה עירנו היה בא לנוח מצידו ומכאן השם אופּוֹצ'נו, – שפירושו מנוחה.

לא רחוק ממקום הארמון נמצא הרחוב באָראָק יוסילביץ, שהיה מאוכלס ע"י יהודים בלבד. ברחוב זה היינו הולכים לבית־הכנסת הגדול, לאלכסנדר שטיבל ולבית־המרחץ. כאן היו מיגרשים ציבוריים, בהם ביערו את החמץ והגעילו את הכלים לחג הפסח. לפני חג הסוכות המו מיגרשים אלה ממוכרי לולבים ואתרוגים ולאחר מכן ממוכרי "הושענות".

בהזכירי את בית־הכנסת הגדול, תעלינה לנגד עיני חויות ותמונות הקשורות עם בית זה ומראהו שב לחיות בדמיוני: בית־הכנסת הגדול היה בנין גבוה ועתיקי־מים, בן ארבע קומות, עשוי אבן גדולה וגגו פח. פנים הבית, היה בו חלל גדול כלפי מעלה. רק בקיר המערב ראית שתי שורות של חלונות מ"עזרת־הנשים". הכניסה למדור הנשים היתה נפרדת. הבא לבית – הכנסת היה נכנס תחילה לפלוש גדול. משמאלו היתה דלת רחבה ולידה, על הקיר, קופסאות־צדקה שונות. בהמשכו של הפלוש היה חדר קטן, בטבורו שולחן רחבי־ידים ומסביבו ספסלים – היה זה חדר "הקידוש".

מנהג היה בעירנו לערוך "קידוש" לכבוד כל מאורע של חשיבות, כגון: ברית־מילה, פדיון־הבן, אירוסים, חתונה, ברכת־הגומל ופעמים גם ללא מאורע מיוחד, אלא סתם כדי לשמח את הלב. בעיקר נערכו מסיבות "הקידוש" בשבת לאחר התפילה. חתן־השמחה היה מכין בעוד־מועד יין, עוגות־ביצים, דגים־מלוחים והכל היו שותים "לחיים" ומברכים את חתן־הקידוש וזה את זה בבראות, פרנסה וימים טובים.

בילדותי, כל פעם שנכנסתי לבית־הכנסת, הייתי ניצב נפעם כלשהו ונרגש מפני אורות־הצבעונין שהוטלו על הרצפה מהחלונות הגדולים והמקומרים, שזוגיותיהם ססגוניות היו, מעשי תשבץ. על התקרה היו ציורי־ענק וזכורני, כי תמיד הייתי מפשיל את ראשי לאחור, מסתכל בהם בתמיהה ומהרהר: כיצד הצליח הצייר לעשות מלאכה מעין זו על התקרה?

מסביב לקירות, בחלקם העליון, מצוירים היו שנים־עשר המזלות ובחזית, בקיר המזרח, עמד ארון־הקודש ועליו פרוכת אדומה, מעשה רקמה. מצדי הארון ניצבו שני אריות, כתומכים אותו ושומרים עליו. באמצע האולם נמצאה הבימה. ארבעה עמודי־ענק שהגיעו עד לתיקרה יצרו את הבימה. ציורי פרסקו מילאו את העמודים שהיו מכוסים לוחות־שיש. מעבר מזה של ארון־הקודש היה ציור של קבר־רחל ולידו באותיות גדולות כל פסוקי "אתה הראית לדעת", ומעבר מזה של הארון — תפילת "אז ישיר". כל אלה עשויים היו בצבעים מאירי־עיניים שלא ניטשו שנים רבות. מאחורי הבית היתה עוד כניסה אחת, לחדר־מדרגות מיוחד במינו, מדרגות שקראו להן "שווינדל־שטיגן", כלומר: שלבי־סחרחורת. ואמנם עלו שלבים אלה סחור־סחור בתנועת בורג והגיעו עד למרום הגג. כשהבטת בהם מלמטה למעלה היה ראשך מסתחרר והולך. במדרגות אלה היו עולים לתקן את הגג בשעת הצורך, אולם רק בעלי מקצוע עלו בהם, סתם יהודים לא העיזו להפליג למרומים כאלה, מפני הקושי, ואילו הילדים לא הרהיבו לעלות מפני אימתן של רוחות־רעות, שמצויות לפי דבריהם בעליית־הגג.

בהיותי ילד קטן שמתתי פעם אחת את נפשי בכפי וכבר עשיתי את מחצית הדרך עד לגג. אך פתאום שמעתי רעש מוזר ולבי מת בקרבי. כל עוד רוחי בי מיהרתי וירדתי וסיפרתי לחברי, כי כל השמועות על הרוחות־הרעות אמת לאמיתה הן. משגדלתי והייתי נער, לא נתן לי הדבר מנוח ויום אחד עליתי במדרגות עד למרום הגג וגם עתה קידמני הרעש ההוא, אך הבהל לא הבהילני, עתה נוכחתי לדעת, כי אלו הן צפרים רבות המקננות בעליית־הגג של בית־הכנסת והן־הן המקימות את הרעש.

באופוזיצ'נה התגוררו כארבעת אלפים וחמש מאות יהודים. ובה ישבה גם משפחתנו, משפחת חמלניצקי. ברחוב קאלוז'נה 3 היתה לנו מאפיה ומעליה חדרי־המגורים. ובבית סמוך — חנות למעשי־המאפה.

אבי היה יהודי שומר מצוות, אך לא אדוק. הוא נתברך ברוחב־דעת ובמידה גדולה של אהבת הבריות. זוכר אני כיצד היה מנשק את כולנו בערב יום־הכיפורים ומברכנו בחתימה טובה. כל פעם שהניח את ידו על ראשי, עבר בי איזה רטט, — רחשתי לו כבוד והערצה, שהיו מעורבים בקורטוב של פחד.

אבא נהג לתרום לכל המפלגות ולכל המוסדות, גם לאלה שלא היה תמים־דעים עם דרכם. כשהתקיימה, למשל, בעירנו שביתת־פועלים גדולה ומתרימים יצאו על־פני העיר לאסוף לקרן־השביתה, תרם אבא ביד רחבה. וכששאלו אותו: "כיצד זה אתה מגיע אליהם?" השיב:

"וכי אני הוא שהגעתי אליהם, הרי הם שהגיעו אלי, ואין זה מדרכי לשלח ריקם את מי שצריך לי".

אחרי מלחמת־העולם הראשונה החליט אבא לעלות לארץ־ישראל, אבל אמא התנגדה. היא חששה להתחיל את הכל מחדש. ולפיכך העלתה אפילו נימוק, כי יראה היא מפני הנסיעה בים. אבא כבר טיפל בסידור הניירות, אלא שנאלץ, משום־מה, למשוך ידיו מהתכנית.

היו לי שלוש אחיות ושלושה אחים. אני קטן האחים. בימי ילדותי הייתי מבלה הרבה שעות במאפיה. הפועלים אהבוני מאד, כיון שידעתי לחקות את כל אחד מהם ולשמח את לבם בהעניות שונות. משגדלתי, כבש אותי רעיון העליה לארץ־ישראל.

התחלתי לאסוף כספים לשם כך. היו לי כמה וכמה מקורות: סוחר שמכר לנו קמח היה משאיר מעות קטנות, בעד שמירת השקים. אוסף הייתי את הקמח מהרצפה ומוכרו, הקמח היה אמנם מלוכלך, אך התרנגולות לא מאסו בו והלולגנים שילמו לי בעין יפה.

את תנור המאפיה היו מסיקים אצלנו בעצים. וגם הם מקור פרנסה; – הגחלים, אותם הייתי מוכר לחייטים לחימום המגהצים.

גם ה"טשולנט" היה לי עסק חשוב. בכל יום ששי היה תנור המאפיה קודש ל"טשולנטים". מקבל הייתי עשר אגורות מכל קדירה. היו לי גם ימי פדיון של 8 – 9 זהובים. את הכסף הייתי מכניס בבנק, עד שנצטבר סכום ראוי לשמו. כִּנְנִי היתה לעלות, בכספי אני, בעליית־נוער. זכורני, כי פעם חל ערב שבת בחג ואסור היה לקחת כסף בעד ה"טשולנט", וכתמורה קיבלתי שלוש ביצים בעד כל קדירה. מסרתי את הביצים לאמי ודרשתי ממנה תמורתן 10 אגורות, מחיר ה"טשולנט", בעד כל שלוש ביצים. אמא אמרה כי בשוק משלמת היא פחות מ־10 אגורות בעד שלוש ביצים וכשסירבתי להסכים להורדת המחיר אמרה:

"אם אין זה נוח לך – קח נא את הביצים ותכניס אותן לבנק".

אבא היה חותם על העתון "היינטיגע נייעס". בשבתות היה קורא לפנינו בקול רם וכולנו מקשיבים. אבא היה מטעים יפה־יפה את הפסוקים ואף מוסיף להם הלצות ופירושים משלו.

בחדר האוכל שבביתנו, עמד ארון עתיק־יומין ורחב־מידות, שחציו מזנון וחציו ארון־ספרים. קצת ספרים היו ביידיש ומרביתם ספרי קודש: גמרות, משניות, חומשים ומחזורים. "צאינה־וראינה" ותחינות. הגמרות מילאו אצטבה ארוכה, מכורכות היו בכריכת עור חומה. על אחת מהן, בדף הריק שליד השער, רשום היה מקורה של המשפחה – שלשלת יוחסין – מסבא של סבי, ועד לבני משפחתנו. אנו האחים והאחיות – אלומה אחת. כל ילד רשום היה בשורה לחוד: שמו ויום־הולדתו ופרשת השבוע.

המזנון מלא היה מזן־אל־זון ובעיקר משקאות, תוצרת־בית. היתה לו, לאבא, נחת־רוח מיוחדת להכין יינות. מצימוקים ומדובדבנים ומפירות למיניהם מתקין היה את המשקאות – הכל לפי "רצפטים" מיוחדים, – מלאכת קודש היתה זאת לאבי. משסיים להכין צנצנת יין אחת היה מפטיר ואומר:

"נו, הלואי ונגיע לשנה הבאה, כעת חיה, ושוב נזכה להכין את פרי־הגפן.

היתה בביתנו צנצנת גדולה ובה יין־ישן־נושן, ממנה היה אבא נוטל כוסית רק לכבוד מאורע מיוחד. ליינות היה מוסיף קליפות וסממנים שונים לשוות להם טעם מיוחד וריח מיוחד.

דמות מעניינת היה אחי משה. משגמר את בית־הספר באופוצ'נה, יצא ללמוד בבית־ספר מקצועי בלודז'. הוא למד הנדסה פעם בשבועיים היה בא הביתה לחופשה. חברו לכיתה אליעזר גלר, מי שהיה לימים אחד ממפקדי המרד בגיטו וארשה. תלמיד מצטיין היה משה, מעשי וברוך דמיון כאחד. ידיו, ידי זהב. מבית־הספר הוא חזר אלינו עם תעודת הצטיינות.

בהיותו באופוצ'נה היה משה הרוח החיה של הקלוב הספורטיבי "מכבי". הוא נמנה עם השחקנים הטובים בכדורגל. היה לו חוש הומור. מששאלוהו על שום מה

איננו מתחתן, היה עונה, כי כל זמן שהבחורות באופוצ'נה לובשות גרבי-משי אין הוא יכול לשאת אשה, כי גרבי-משי לרגליהן, במשכורת שלו, הן פשיטת-רגל מוחלטת. זוהר אני שאת היום בו התגייס לצבא הפולני. היה זה יום שרישומי ניכר בעירנו. המגויסים, ובהם משה, יצאו בלילה שלפני ההתייצבות והחליפו את רוב השקטים בעיר. בבוקר תמהו התושבים לראות שלט של איטליז על בית-מרקחת ושלט של סנדלר על מסעדה מפוארת. תושבי העיר הפולנים הפטירו: "ז'דובסקא לאפקי!" (מוח יהודי) כלומר, המצאה יהודית.

הבית שרוי היה בצל של פרידה. ואמא שפכה הרבה דמעות באותו יום. מקץ מחצית השנה בא משה לחופשה של שבעה ימים והוא בדרגת טוראי ראשון. לאחר מכן הוענק לו אות-הצטיינות בקליעה וגם הועלה לדרגת קורפורל. ליהודי, בצבא הפולני, נחשב הדבר כהצלחה גדולה. לימים נתקבל לעבוד ב"רושניקארניה", בית-מלאכה לתיקוני נשק.

משסיים את שירותו בצבא חזר הביתה ונתקבל, לאחר תקופה קצרה, בבית-החרושת "נפטון" שבעיר קונסק — בית-חרושת ליציקת ברזל. לפני פרוץ המלחמה נשלח משה מטעם בית-החרושת ל-6 שבועות לקורס מפקדי הג"א. אחי הבכור, זאב, עלה לארץ בשנת 1935, בימי ה"מכביה". והאח השלישי, יוסף, היה חייל בצבא הפולני ועם פרוץ המלחמה עבר לרוסיה.

קריאת מכתבו של זאב מישראל

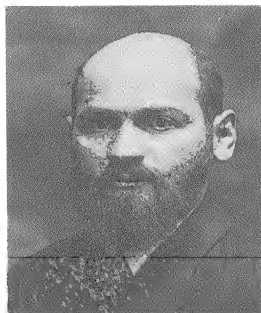
משה חמליצקי במדי צבא

עיירה בצפריהם

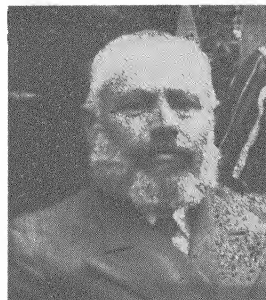
בביתנו היה מקלט־ראדיו והשכנים היו באים לשמוע חדשות. בשמים כב מפציצים גרמניים והאימה היתה גדולה. היה זה יומה הראשון של המלחמה, והשני הציף את עירנו נחשול פליטים גדול – שטפון ממש. גייס חמישי זרע ב בהלה ומבוכה. רבים מבני אופוצ'נו ברחו מזרחה, אולם משפחתנו נשארה בו ביום השלישי היו כל הכבישים חסומים, רק אבי ואני נשארנו הגברים בבית. הת להתקין לי מחבוא. לאחר כמה ימים הופצה העיר, הבניינים המרכזיים נפגעו למחרת היום, בשעה שש בבוקר, הגיענו טרטור מכוונת מהכביש. במ שבקומת הקרקע היה כעין מיקלט, אך אבא פתח את הדלת ואמר, כי רואה הוא. שהגרמנים נכנסו לעיר.

ניצחה בי הסקרנות את הפחד ויצאתי מהמיקלט אל הכביש. ואמנם נכונה השערתו של אבא – הגרמנים נכנסו אל העיר. לראשונה עבר גוש ארוך וכבד של אופנועים – זרם של רכב־ברזל, שעתים הזרם, רוכבי האופנועים מלובשים היו מדים שחורים והטנקאים כפפות שז לידיהם. ללא סוף היו המכוניות המשוריינות, חצי־פתוחות, ובהן חיילים "שמייסרים". התותחים הובילו על־ידי סוסים בלגיים. היתה זו לי פעם ראשונה ל סוסים מעין אלה – רגליהם מגושמות. סוסי־ענק. קשה היה לחרוץ משפט ולעמוד על טיבם של הגרמנים. התנהגותם רבת היתה, כמו ביקשו לבלבל את הבריות. הנה יצאו מהשורה ותפסו יהודי ושמו ללעג והנה הטילו קופסאות סיגריות אל הניצבים. הם עברו את העיר וזרמו הלאה. באופוצ'נו הוצב, חיל־משמר, כדי להקפ הסדר.

למחרת היום נכנסה לעיר קבוצת חיילים מהצבא הפולני. ודאי נודמנו באקראי. כמה מהם סרו גם לביתנו וביקשו לחם. היינו נבוכים ולא ידענו כיצד בהם. נתנו להם לחם והם לא הסתפקו בכך והחלו לשדוד מכל הבא ביד. נתונים במצב ביש, אך החלטנו להניח להם לשדוד עד אשר יסתלקו, וכך היה. לאחר ימי מעבר אלה השתרר שקט בעיר. פליטים שעזבוה החלו לחזור. בח הופיעה מודעה ראשונה מטעם צבא־הכובשים. במודעה היה כתוב לאמור: להאזין לחדשות ואסור להחזיק מקלטים. כל מקלט ראדיו יש למסור לפי כו מסוימת. נכנס לתוקפו קיצוב הלחם. כל הקניות נעשו לפי אישור מיוחד. לאחר ימי שקט אלה החלו לעבור את העיר חילות רגלים. שיירות ארוכות מזרחה, במשך ימים תמימים. הוקמו בסיסי צבא בעיירה ובסביבתה. תושבי אופ הרהיבו־עוז לסחור עם החיילים, בעיקר הנוצרים שבח. היו גם כמה יהודים שד ואף עשו רנחים. משהכירום, כי יהודים הם, היו מתעללים בהם קשות. הוכרו עוצר משעה 6 בערב עד 6 בבוקר. כל כניסה לעיר ויציאה מתוכה טעונו אישור מיוחד. נשבר מטה־לחמם של רבים מן האוכלוסיה היהודית. בביתנו הורגש המחסור כבשאר בתים, כיון שהיה אצלנו מלאי מזונות גדול. הפוע הפולנים, שעבדו במאפיה, שימשו כקשרים בינינו לבין הפולנים מהסביבה.

אליעזר חמליניצקי

יצחק חמליניצקי

משה קצנעלבויגין

שבועיים לאחר הכיבוש נאסרו שלושה מנכבדי העיר. משה קצנלנבוגן, סוחר-תבואות גדול; יצחק חמליניצקי, – שותף לבית-החרושת לזכוכית; ואבי, אליעזר חמליניצקי. הגרמנים הודיעו: אם היהודים לא יכניסו דמי-כופר, עשרים אלף זהובים, תוך 24 שעות יוצאו השלושה להורג. משפחות הנעצרים יצאו בזעקה וביקשו שהאוכלוסיה היהודית תיחלץ לעזרה.

לענין זה התגייס מרדכי רוזנטאל, שנתקרא גם מרדכי "האָז" "הארנבת", כיון שנחפז וזריז היה כארנבת. מרדכי ידוע היה כבעל עבר מפוקפק. הוא התגורר בשעתו בגרמניה ומכאן שליטתו בשפה הגרמנית. הוא נטל על עצמו להיכנס בעבי הפעולה ולטפל בענין המאסר. הוא הלך אל מפקד העיר והציג את עצמו בא-כוחם של היהודים. הגרמנים הסבירו לו, כי היהודים אשמים במלחמה זאת ולפיכך עליהם לשאת בהוצאותיה. עשרים אלף הזהובים, שהיהודים מאופצ'נו חייבים עתה לשלם, הם חלק זעיר מהוצאות אלה. אם החוב לא יסולק יוצאו השלושה להורג. מרדכי הציע למפקד לשחרר את שלושת הנעצרים ולאסור בינתיים במקומם שלושה יהודים אחרים. הוא הסביר למפקד, כי בעזרת היהודים שכבר ישבו במאסר ואימת-המוות שנשתלטה עליהם יקל עליו לאסוף את הסכום שהוא גדול בשביל עיירה כמו אופוצ'נו. התכסיס של מרדכי מצא חן בעיני המפקד וכן מצא חן בעיניו בעל התכסיס ומאז היה מופיע בשם היהודים בפני השלטונות. הנאסרים הוחזקו כשהם כבולים באזיקים. הם ביקשו כי יינתנו להם טליתות ותפילין וכשמבוקשם נתמלאה הם אמרו את תפילת הווידוי. בינתיים שוחררו והוחלפו בשלושה יהודים אחרים ועם שחרורם נאסף חי-שמהר הסכום המבוקש.

אבא, בשוֹבו הביתה, ראיתיו כמי שנזדקן בכמה שנים. הוא נכנס ולא אמר דבר. רק ניגש לארון הבגדים והריק את המגירה עד לפרוטה האחרונה, כך את הכסף במפה והביאו למרדכי.

מרדכי קיבל הוראה ממפקד המקום להקים מועצה מקימית שתיקרא יודנראט, והוא נתבקש להגיש רשימה של 20 איש. מרדכי כינס שני מנינים מנכבדי העיר והודיע להם, כי מעתה הם גוף רשמי ואליהם יפנה מפקד העיר בכל ענין הנוגע ליהודים. כראש המועצה נתמנה פרידלבסקי, מי שהיה המזכיר בבית־החרושת לזכוכית "וולקאן".

בין שאר הגזירות היה איסור להתקהל בקבוצות שמנו למעלה מ־4 אנשים. מכאן, שלא היתה כל אפשרות לחיי חברה בהסתדרות או בתנועה כלשהי. ואף־על־פי־כן התכנסנו בחשאי, בוגרי "גורדוניה", כדי לטכס עצה ולחשב את דרכנו לעתיד. הכינוס התקיים בבית־המדרש.

תחילה השתכנו בבית־המדרש פליטים שהגיעו לעיר. לאחר מכן, כשמצאו לפליטים מקומות אחרים לשיכונם, החליט היודנראט להקים בו מטבח עממי. "בחדר־אוכל" זה נועדו כ־15 איש, מבוגרי "גורדוניה", והחלטנו לפנות אל היודנראט ולבקש ממנו שיאפשרונו לטפל בילדי הפליטים – ללמדם ולחנכם ככל שתמצא ידנו. הכוונה היתה ליצור בדרך זו בסיס לפעולה ולקשר הדדי, שלא ניתק זה מזה. דאגתנו לילדים העזובים ישרה מאד בעיני היודנראט ובית־המדרש נמסר לרשותנו. בידינו היו המפתחות ויכולנו לבוא ולצאת בכל עת. בית־המדרש נעשה, איפוא, לבה של התנועה.

אזכור פגישה עם אליעזר גלר ב־1940 בבית־המדרש. הכל היו נרגשים מהפגישה עמו, כיון שגלר הגיע אלינו ממרכז התנועה ובפיו חדשות. הוא אמר כי התנועה לא חדלה מהתקיים גם בימי המלחמה. היא רק החליפה את הפסים: כלומר, ירדה מהפסים הליגאליים ועלתה על בלתי־ליגאליים. "אסור להפסיק את פעולת התנועה". את הפסוק הזה יש לקבל כסיסמה, שאין עליה עוררין. כל יום וכל שעה חייבים אנחנו לטכס עצות כיצד לממש את הסיסמה.

אליעזר גלר היה לי קרוב משפחה. אביו ברל גלר היה בשעתו סוחר פרוות בווארשה ויצאו לו מוניטין של יהודי עשיר מאד. לימים פתח הוא בית־עסק גדול באופוצ'נו, היתה זאת חנות במתכונת של עיר גדולה והיא מחולקת לכמה אגפים: אגף אחד לאופניים ולחלקי אופניים, אגף לצעצועים ולתכשיטים, ואגף לראדיו ולחשמל.

אליעזר, הבן היחיד במשפחה, היה בילדותו ילד שקט, מכונס בתוך עצמו ופורש מהציבור. תלמיד חרוץ ושקדן היה וכל מעיניו בלימודים. גם ביתם, בית עשירים, הינה מעין חיץ בינו לבין שאר הנערים, חבריו לבית־הספר. אולם משנכנס ל"גורדוניה" נתחולל בו שינוי עמוק, עד בלתי הכירו. בכל נפשו התמסר לעבודת התנועה.

מראהו של אליעזר, כשל "גוי". פניו בהירים היו, עיניו כחולות־ירוקות, ומבנה גופו חסון. הוא סיים יחד עם משה אחי את בית־הספר העממי באופוצ'נו והשתלם לאחר מכן במקצוע חשמל ומכניקה. אביו התנגד, כי אליעזר בנו ירכוש לו מקצוע, הוא רצה, כי ימשיך ללמוד, אבל אליעזר כבר היה באותם ימים איש־תנועה מובהק והמקצוע

היה בשבילו ענין שיסודו בהשקפת עולם. הוא יצא על-כן את אופוצ'נו ועבר ללודז', מקום שם השתלם במקצועו החדש.

בשבת שאליעזר לא הגיע לאופוצ'נו מלודז', היה אביו בא אלינו, חברי התנועה, לשאול לשלומנו, או למכתבים ממנו. בהיותו בלודז' צורף אליעזר להנהגה הגלילית וגם שם הירבה לעשות למען התנועה. ימים רבים היה משוטט בערי-השדה כדי לארגן קנים חדשים, וכדי להורות ולהדריך. התנועה נסכה באליעזר רוח חדשה ושינתה אותו עד תכלית – עתה מצויין היה בחן של שמחה ורענונות וידע להדביק ברוחו הטובה את כל הבא במחיצתו. שבת שאליעזר היה מגיע לאופוצ'נו היתה שבת שהפתעות עמה – הפתעה של ניגון חדש או בדיחה חדשה.

קולו של אליעזר ערב היה ואף בחליל הנעים לנגן. זוכר אני, כי בהיות עמו הרוח היה מאהיל את אור המנורה ובאפלולית שנשתלטה היה פותח בניגוניו ומאציל ע"י כך אוירה מיוחדת. יש שהיה יוצא אתנו לשדה, ללמדנו משחקים צופיים ולקרבונו אל חיק הטבע, ואל נוף המקום. גם בהיותו בווארשה שמר על הקשר עם חניכיו באופוצ'נו. מדי שבוע היינו מקבלים מכתב ממנו, בו ישאל לפרטי פרטים ויתעניין לדעת על המתרחש, וכך עד אשר גויס לצבא הפולני.

אליעזר שירת בחיל-הפרשים בסוואלקי, שעל גבול פרוסיה-ליטה. גם עתה לא נותקו הקשרים אתו. במכתביו ירבה לספר על הוי הקסרקטין, יעלה דברים, שחשיבות להם לחברי התנועה ואף דברים טפלים ומבדחים. את מכתביו נהגנו לקרוא קריאה פומבית, בשיחת הגדוד.

יום אחד הגיע אליעזר לחופשה קצרה: מדיו מצוחצחים, מגפיו מבהיקים וכובעו אומר הדרת-כבוד. אך חישימהר הסיר אליעזר את הכובע הרשמי, ישב עם כל החבריה כאחד מתוכה ושוב היה אותו אליעזר כאשר הכרנוהו מאז. "לולא האנטישמיות – אמר – הייתי פוסק בלב שלם, כי אין בית-ספר טוב מהצבא. הצבא מלמד אותנו להתחסן ולהיות עצמאיים ורק האנטישמיות מקפחת את כל המעלות הטובות האלו".

משפרצה מלחמת פולין-גרמניה היה אליעזר ביחידה לוחמת. לאחר קרבות כבדים נסוג גדודו עד לקוטנו ושם נפלו כל לוחמיו בשבי, נשלחו לגרמניה ושוחררו לאחר ארבעה חודשים.

עם שחרורו, חזר אליעזר לווארשה, לעבודתו בהנהגתה הראשית של גורדוניה. הוא היה מאלה שיזמו את "שיטת החמישיות" והטילו משטר של קונספירציה על התנועה כולה. הוראתם היתה להדק את הקשרים עם החבר הבודד ולשים את הדגש על חיי התרבות, לעשות למען חינוך הילדים שנשארו ללא עול תורה. להושיט עזרה חמרית, לחבר הנצרך לה, ככל שהיד משגת. הוא התחפש לפולני בשם אוגניוש קובאלסקי, לבש בגדים כבן-פולנים טרזן וכך הוא הגיע גם לאופוצ'נו.

באופוצ'נו בא אליעזר בדברים עם מורה בית-הספר "תרבות" מנדל גורדון, והביא אותו בסוד עניינו. מאז נכנסו – המורה ואשתו בעבי הפעולה התרבותית, עד כדי סכנם את נפשם. הם אירגנו את בוגרי בתי-הספר וייסדו מעין סמינר. בערבים, משעה 4-6, יושבים היינו בחשיכה וקונים בעליפה דעת: תנ"ך, עברית, דברי-ימי ישראל, ומפעם לפעם משלבים היינו בלימודים שיר עברי, ששרנו אותו בחשאי.

יום אחד חזר משה, שנלחם בשורות הצבא הפולני. חלק גדול מאנשי יחידתו נפל בקרב וחלק נלקח בשבי. אך הוא הצליח להתחמק מידי הגרמנים. חדשים, כמעט נדד משה בשדות וביערות עד שהגיע לאופוצ'נו.

היה זה לילה שעבדתי במאפיה ואני יחידי בה. פתאום שמעתי רחש על זוגית החלון. ושוב, כעין שריטות של חתול וקול קורא בלחש: "לייזר, לייזר! סטאשק!" ניגשתי ופתחתי ונתאבנתי מרוב פחד. מול הפתח עמדה דמות אימים. לא ידעתי אם מטורף המשוטט בלילה, ניצב לפני, או אדם פצוע שבא לבקש קצת מים. והדמות מדברת אלי ואומרת:

"אהרן, האם לא תכירני? איפה אבא?"

לפי הקול הכרתי, כי זה משה אחי. מרוב התרגשות לא יכולתי להשיב לו, ורק בתנועת יד רמזתי לו להיכנס פנימה...

מגודל-זקן, שערות ראשו ארוכות ופרועות. הבגדים קרועים ומלוכלכים היו, יחף עמד, בידו נעליו ומקל שאליו קשורה היתה שקית הצידה; כשראיתיו בהיכנסו. הדבר הראשון שביקש היה מים ומקום להסתירו. נתתי לו לשתות, מצאתי לו מקום מסתור בין השקים ואני גופי עליתי, בעד הכניסה המוסווית, שהיתה בתקרת המאפיה, לדירתנו והערתי בזהירות את ההורים. החלטתי לא לגלות להם מיד את דבר בואו של משה, אלא בעקיפין. אמרתי איפוא לאבא, כי משהו הגיע והביא דרישת שלום ממשה ולפי דברי המבשר נמצא משה בקירבת מקום ומחר יגיע ודאי הביתה. אפשר כי קולי בגד בי, כיין שאבא חשד ודאי כי דברים בגו והתחיל מיד להתלבש.

ירדנו למטה, אבא ואני. הפגישה היתה מזעזעת, אך כבושה מאד וחרישית.

משה היה בדרך כלל חופשי בדעותיו. אולם עכשיו, בספרו לאבא שמץ ממה שעבר עליו, נוכחתי כי סגנון דבריו איננו כתמול שלשום, והוא מזכיר בכל רגע את השם "אלוהים", "תודה לאלוהים", "ברוך השם", "אלהים יעזורני". למחרת בבוקר ביקש תפילין ועמד להתפלל. למדתי מכאן, כי זעזועים גדולים עברוהו.

משה סיפר את זמנות החזית, כיצד התפוררו חילות הפולנים; על אימי-נדודיו בלילות ומחבואיו בימים – מספר היה ובוכה. עם סיום סיפורו ביקש מאבא שיסתירו היטב ושלא יגלה אפילו לשכנים, הקרובים ביותר על שובו. סבור היה שפולין עדיין לא נפלה כליל, וקינה כי מחר-מחרתיים ישובו הפולנים, ואין הוא רוצה שיחשדו בו חס ושלום כי הוא עריק.

סיפרנו לו על המצב לאמיתו. אמרנו, כי החוזרים חייבים להתייצב פעם בשבוע בפני השלטונות הגרמניים, אך הוא עמד על דעתו ואנחנו הקצינו לו פינת סתר, והבאנו רופא מהימן שיטפל בו.

אנחנו, חברי התנועה, המשכנו בפעולותינו: כל יום, משנסתיימה הסעודה בבית המדרש, ומקבלי האוכל נתפזרו, היינו מנקים ומטאטאים את הבית, ובינתיים מתאספים צאן-מרעיתנו – רובם ילדי פליטים. מורה מלודז', צ'אָשאַלסקה, שמה היתה המנהלת. צבי גולד היה הרוח החיה במפעלנו. מספרים היינו לילדים על אנשי-שם מהתנועה הציונית, מעלים בפניהם פרקים מתולדות עמנו, מלמדים אותם שירים מהארץ.

פעם הגיע למקום השוטר הגרמני מוריץ, שהיה ידוע לשמצה, והוא פרא צמא דמים. מוריץ עורר בפני היודנראט את שאלת ההתקהלות בבית-המדרש, אך הדבר טושטש בדרך כלשהי והפעולה נמשכה.

בימים ההם עמד צבי גולד בקשרים עם נתן שוואלב, שליח ההסתדרות, שישב בשווייץ. צבי ביקש ממנו עזרה לשם ייסוד נקודת הכשרה. ונתן היה משגר לאופוצ'נו חבילות, בהן קפה, אורז וכו'. את החבילות היינו מוכרים, ובכסף שקיבלנו תמורתן התחלנו לארגן נקודת-ריכוז של בוגרי התנועה – מקום עבודה משותף. אחד מחברינו היה לו בית-מלאכה לרשתות של ספות ומיטות והוחלט לעסוק בייצור רשתות ובמכירתן.

צבי גולד

שרגא זינגר

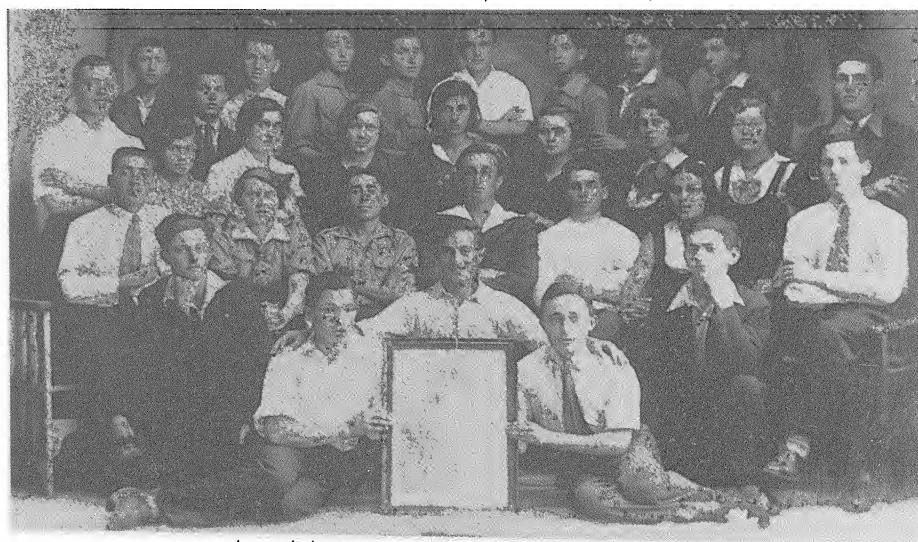

צבי גרינוולד

אהרן חמלניצקי

פעילי גורדוניה בתקופת השואה באופוצ'נה

לרגל ביקורו של אליעזר גלר כחבר ההנהגה הגלילית בלודז'

זכורה לי שיחה אחת בבית־המדרש עם צבי גולד. הדבר היה בקיץ 1940, בחודש מאי או יוני. צבי הציע להכניס להנהגה את הצעירים, כִּינן שהבוגרים חשודים ומוכרים כעסקני התנועה. ואמנם נבחרו אז להנהגה חמישה חברים ואני בתוכם. נצטוונו לארגן את החברים בחמישיות – כל חמישיה תהי גוף פעולה. באותו זמן הגיע אלינו שלמה כץ, שליחו של אליעזר מווארשה. הוא הביא הצעה לארגן בעירנו נקודת הכשרה לאו־דוקא מחברי המקום. הוא ביקש מאתנו לחקור מה הן האפשרויות לכך ולהודיעו תוך חודש ימים.

מימי אוגוסט 1940, הודיעו שלטונות הכיבוש, כי דרושים להם 500 איש כדי לשלחם לעבודה למחנה נאצי שליד לובלין. היודנראט מילא את תביעתם. הנתונים לבחירת האנשים היו: עניים, צעירים, פליטים, אחד ממשפחה. מי ש"זכה" ליתרון של נקודות נכלל ברשימה. אולם לאחר שהוגשה להם לא התחשבו הגרמנים רק בהם. יצאו על־פני העיר, עברו מבית לבית וחטפו כל מי שנודמן להם. 420 יהודים נשלחו ביום ההוא ללובלין.

אותו לילה עבדתי במאפיה ובבוקר נודע לי, כי משוטטים על־פני הבתים וחוטפים יהודים. ראיתי בעד החלון, כי הגרמנים כבר נמצאים בחצר. לא היתה לי שהות לרדת ולהתחבא. שכבתי איפוא במיטה ואת שערוני, שהיו ארוכות מאד, ערכתי כתסרוקת של בחורה. על שרפרף העמדתי בקבוקים מסמי־מרפא. נשמעו דפיקות בדלת. בבית היו רק האחיות הקטנות. הגרמנים ראוי שוכב במיטה ולידי הבקבוקים, סבורים היו כי חולת טיפוס לפניהם, ומיהרו להסתלק.

ב־8 בדצמבר 1940 הכריזו הגרמנים על גיטו באופוצ'נו.

החלה תקופה של מתן־שוחד לגרמנים, קונים היו לאנשי הוֹ'אנדארמריה פרוות, תכשיטים וכו', אך האמצעים הכספיים נדלדלו והמצב החמיר והלך.

מגיפת הטיפוס החלה להשתולל בעיר כבר באביב 1941. בחורף ידענו הפוגה. באביב של שנת 1942 נתחדשה המגפה. לא היה בית שאין בו חולה. משה אחי נקרא ליודנראט והוקמה ועדה סאניטארית, בהדרכתו. תפקידו של משה היה להתקין תא־חיטוי שהוא מופעל ע"י דוד קיטור. עם משה עבד גם הפולני בוליק קסובסקי. יחד הרכיבו את המתקן ליד בתי־המרחצאות. לפי הפקודה חייב היה כל אורח לקבל פעם בחודש חיטוי, כלומר: חיטוי הגוף ע"י מקלחת מיוחדת וחיטוי הבגדים. מחלקת־החיטוי היתה נידת ועברה גם מבית לבית לשם פעולה.

בני המשפחה נהגו להעלים את החולים. חולה שנתגלה היו מעבירים אותו לבית־החולים "אסתרקה", שהוקם במיוחד לחולי טיפוס. בין החולה לבין משפחתו לא היה כל מגע, עד שהבריא או מת. על הבית הודבק שלט אדום שהזהיר את הכל לבלתי בוא בתחומו. מיספר העובדים בחברה־קדישא נתרבה פי שלושה ויותר, וידיהם היו מלאות עבודה.

באותו זמן סודר מקום עבודה בכבול ועבדו בו כמה מאות איש. העבודה היתה כמובן מחוץ לעיר. מי שביקש להתחמק מהעבודה שילם 5 זהובים והיה קונה לו ממלא מקום. המשגיחים היו פולקסדויטשים*.

חברנו, צבי גולד, עבד גם הוא בכבול, משני טעמים: ראשית. כדי להשתכר ושנית, כדי להיות מועסק, שלא יחשדו בו כי שייכותיהודי וגוזזים חצי זקנו וכיוצא בהם, מעשי התעללות.

* בפי הגרמנים כינוי לגרמנים תושבי הארצות הכבושות, כך כונו גם המתנכרים לעמם שהצהירו על השתייכותם למיעוט הגרמני.

כבר קלינסקי (KELINSKI) בו רוכזו יהודי אופוצנה לפני הגירוש ההרוגים ללא משפט

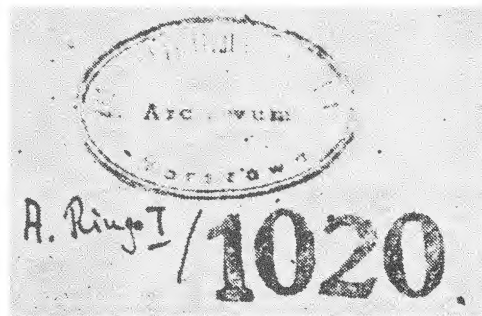

העיתונות המחתרתית של „גורדוניה” בימי השואה בפולין

„דבר הצעירים” („סלובו מלחיד”)
וארשה, יולי 1941 — שנה ד', מס' (19) 5 :

אימת העיר היו הגרמנים מוריץ וקונץ. מוריץ, צנום היה, עיניו אפורות נוצצות ויוצאות מחוריהן. מעולם לא ראוהו צוחק. לבוש היה מדי ז'אנדארם, כובעו גדול היה והפנים נראו קטנים ושיוו לו ע"י כך מראה של אימים. קונץ היה נמוך ממוריץ, עגלגל. עדין מאד ויפה-הליכות, לכאורה: מדבר בחלקת-לשון, מרבה לצחוק ובצחוקו היתה מתגלית שן זהב נוצצת.

אחד מחברינו היה אבא לבנדיגר. אביו, יהושע לבנדיגר היה מורה בבית-ספר מזרחי. אשתו עסקה בעשיית סבון, באורח פרימיטיבי. הגזירות והעינויים אשר פקדו את היהודים עוררו את הנער אבא, שהיה רגיש ובעל דמיון, לנקום בגרמנים, נקמה מיוחדת במינה: הוא החליט להעלות את רגשי לבו ואת איבתו לגרמנים במגילת-ספר. אבא נטל כמה מחברות ובהן העלה נבואות שחורות על הגרמנים, בנוסח פרקי התוכחה שבתנ"ך. את המחברות החזיק אבא בחדר לעשיית סבון, בו עבדה אמו. בראשית 1942, כשהגרמנים צימצמו את הגיטו, נצטווה משפחת לבנדיגר, שביתם היה מחוץ לתחום הגיטו המצומצם, לעזבו. אבא לא היה בבית בשעת ההעברה, ובלכתו לביתו, כבר היתה הדרך חסומה, אמו של אבא ביקשה באותו יום להציל את הסבון, פרי עמלה ומקור קיומה, שנשאר בבית-המלאכה. היא יצאה איפוא, אל מחוץ לגיטו ונתפסה. הגרמנים נכנסו עמה לבית-המלאכה וערכו בו חיפוש ואגב כך נתגלו המחברות וחוברת של עתון-המחתרת של תנועת "גורדוניה" – "סלובו מלודיך", שהובאה מווארשה לאופוצ'נו. הם לקחו אתם את השלל ועד מהרה הובהל מראדום איש גאסטאפו, שידע לקרוא עברית. ההוא גילה כי המחברות מלאות דברי חרפה, נבואות שחורות וקללות על ראשי היטלר, גבלס וגרינג. המומחה לקח עמו את החומר לראדום לשם עיון מדויק. לא ארכו הימים ומראדום הגיע המומחה בראש משלחת-עונשין לאופוצ'נו. הוא דרש מהיודנראט 600 קרבנות בעוון המחתרת הפועלת באופוצ'נו נגד הגרמנים. אולם בראש וראשונה תבעו הגרמנים להסגיר לידיהם את בעל הדברים.

סימון "סלובו מלודיך"
בארכיון המכון ההיסטורי היהודי בווארשה

אביו של אבא, יהושע לבנדיגר, התייצב במשטרה הגרמנית ואמר כי הוא אשר כתב את הדברים במחברת. אנחנו, אנשי גורדוניה, הסתרנו את אבא בקבוצת-ההכשרה שחבריה הגיעו מווארשה והשתכנו באיזור מכרות-הסיד. ומשם העברנוהו אל גוי אחד...

יהושע, האב, הועמד למבחן ונתגלה שאין זה כתב-ידו. לאחר מכן התייצבה פסיה, אחותו של אבא, והכריזה שהיא הכותבת, ושוב נתברר כי לא כתב-ידה הוא. למחרת היום נמצא אחיו הצעיר של אבא, בשעת חיפוש שהגרמנים ערכו בביתם וגם הוא נאסר. לאחר-מכן הועבר אבא לצ'אָנסטוכוב, אולם את כל בני המשפחה. האב, הבת והבן הוציאו הגרמנים אל יער סמוך לעיר והרגו אותם.

במחצית אפריל 1942, הגיע לגיטו מפקד המשטרה הפולנית, זאווצקי. הוא ביקש מאנשי הקהילה כי תינתן לו רשימת האוכלוסיה היהודית. מבוקשו נתמלא. זאווצקי הסתגר באחד מחדרי הקהילה, בדק את כל השמות ולפי רשימה, שהביא עמו ערך רשימה חדשה. ב-27 באפריל החל גל מאסרים באופוצ'נו. בין העצורים היו טוביה זויאָר, אברהם גולדברג, יצחק בלז'יצקי. מוטל מורטקוביץ, משה ווינוגרודסקי, שוורצמאן, שתי בנותיו של צוקר וחיים פרוש – כולם עסקנים ציונים ונוספו עליהם כמה יהודים שהיה להם עבר קומוניסטי ואף יהודים שרחוקים היו מכל פעולה ציבורית – כל אלה, שלושים במספר, הובלו אל שפת הנחל, ליד בתי-המטבחיים. העמידום בשורה ומנו אותם. כל עשירי במנין הוצא מן השורה. שלושה מבין העצורים הוצאו איפוא ושולחו, קודם-לכן, לטומאשוב ומשם לאושביץ (בהם גם חיים פרוש שניצל וחי בארץ). את כל השאר הרגו במקום. אחד מאלה, יצחק בלז'יצקי, חבר "גורדוניה", נפצע קשה אך לא הומת. משנסתלקה הו'אנדארמריה, החל לזחול אל

מראה אחרי הטבח

כיוון בניין "אסתרקה", שם היה בית-החולים. לאחר שעה הצליח להגיע למקום, נתקבל על-ידי הרופאים והוגשו לו עזרה וטיפול. משנודע הדבר למוריץ צמא-הדמים, מיהר לבוא לבית-החולים. ולעי ני כל החולים רצחו במיטה. סופר על יצחק בלזיצקי, כי בעת מאסרו גילה התנגדות ועונה קשה. ובגופו ניכרים היו סימני העינויים. יודעי-דבר אמרו, כי היה זה מעשה הפחדה לקראת האחד במאי. תריס בפני פעולת מחתרת ומעשי חבלה.

האופה מאיר רוזנבלום שהמאפיה שלו היתה השניה בעיר, לפי גודלה, היה מקבל שק קמח לבן לאפיית לחם בשביל הז'אנדארמריה. הלחם היה בימים ההם בקיצוב, ומיכסתו – מנה יומית של 70 גרם לנפש.

יום אחד באה הז'אנדארמריה ומצאה אצלו שישה שקים קמח. הם פתחו בחקירה והתחקו לדעת מניין לו הקמח. רוזנבלום ברח והתחבא. הגרמנים אסרו את שתי בנותיו ואת בנו. משנודע הדבר לאב, הוא יצא ממחבואו והתייצב בפני המשטרה. הובילוהו לטומאשוב, ואת הילדים הוציאו להורג.

עד כה היינו גם אנו משיגים קמח, נוסף על הקיצוב. לאחר המקרה הזה החליט אבא לא לאפות, אלא את מכסת הקיצוב בלבד, לאחר מקרה זה קיבל אבא התקף לב. הוא היה חבר היודנראט והרופא אסר עליו להשתתף בשיבות...

צבי גולד, שעבד בחפירת כבול, לקה בדלקת-פרקים והובילוהו לבית-חולים לחולי טיפוס. הריפוי שניתן לו היה נגד מחלת הטיפוס ולא נגד דלקת פרקים. חומו היה גבוה מאוד ובשל הטיפול המוטעה קיבל הרעלת דם. רק בהופיע סימני ההרעלה השגינו, כי נפלה טעות בדרך הריפוי והחזירוהו לביתו.

מוצאו של צבי גולד היה ממשפחת רבנים מפורסמת. בימי לימודיו היה בחור ישיבה. היתה לו רק אם ואחות והוא מפרנסן היחידי. אנחנו, חברי "גורדוניה", הזעקנו את כל החברים לעזרה. הלכנו ליודנראט וקיבלנו רשיון יציאה אל מחוץ לעיר והשגנו כדורי-מרפא וזריקות מרופאים פולנים. כל חבריו נקראו לתרום דם בשבילו. עשו לו טראנספוזיה והחליפו לו את כל הדם, אך הכל היה לשווא. היינו יושבים ליד מיטתו בתור במשמרות יום ולילה. מצבו הוחמר מיום ליום, אך דעתו היתה צלולה עליו והכרתו מלאה. יום אחד, הדבר היה בשעה 6 בערב. באתי להחליף את מישוהו. הוא התחיל לדבר אלינו. הוא ביקש לדעת מי ומי המבקרים אצלו. ביקשנו שנקרא לאם ולאחות. הוא רמז שיתנו לו כיפה ובחבשו אותה לראשו, השמיע בלחש בפני אמו ואחותו את פסוקי הווידוי. הוא קרא לחברים שייכנסו ואמר:

"רצוני להיפרד מכם ואני רוצה לשיר לכם את שירי האחרון".

הוא שר את השיר "העמק הוא חלום", כולנו ישבנו ובכינו בחשאי. ראשו צנח ועיניו

נעצמו...

למחרת נערכה הלוייה. היתה זאת הלוייה הראשונה בה השתתפו רבים, כאלפיים איש. כתבנו לשוואלב בשווייץ על מותו של צבי גולד והקשר עם שוואלב נמשך מעתה ע"י אחותו של צבי, הינדה גולד. צבי בן יחזקאל גרינוואלד שהיה בהכשרה בטומאשוב, נקרא לשוב לאופוצ'נו ולמלא את מקומו של גולד.

איכה נקדם את האסון

פעילי "גורדוניה" בווארשה החליטו להקים נקודת-הכשרה לאנשיהם באופוצ'נו. המטרה היתה להעביר אלינו חברים מווארשה ומכאן למצוא למענם דרך אל הפארטיזאנים ביערות: עד שיימצא הקשר הנכסף, יעבדו בינתיים במכרות-הסיד אשר באופוצ'נו.

בפברואר 1942 הגיעו אלינו אנשי ההכשרה הראשונים – דודאק ושמעון – שניהם מהקבוצה הווארשאית של גורדוניה. יחד עמם בא שלמה כץ והוא היה המקשר והדואג לכל צרכי קליטתם. בעיירה ראו את הבחורים כסתם פליטים שנקלעו לכאן במקרה. תחילה שכרו הם דירה אצל משפחת רוזנצווייג, אבל המקום לא היה מתאים להם והתחלנו לחפש בשבילם דירה רצויה יותר. פנינו אל אנשינו המהימנים ביודנראט, ובעזרתם השגנו בית, שנמצא בקרבת מקום למכרות-הסיד, בסופו של הרחוב, האחד במאי, סמוך לרובע הפולנים.

באורח רשמי היה זה מקום-עבודה שהיודנראט יודע עליו ודבר זה שימש כיסוי כלפי השלטונות. הבחורים הגיעו לכאן בלי אמצעים כלשהם והדאגה לסידוריהם הוטלה על אנשי "גורדוניה" מאופוצ'נו. יום העבודה במכרות היה משעה 7 בבוקר עד שעה 4 אחרי הצהריים. העבודה היתה מפרכת וקופצים רבים לא נמצאו לה.

מפעם לפעם היתה מגיעה הניה או שלמה כץ ועמהם חברים נוספים להכשרה. זוכר אני, כי בפסח של 1942 כבר היו במקום כ-8 חברים. גם לאחר הגירוש הגדול מווארשה הוסיפו לבוא אנשים להכשרה. בסך הכול נתרכזו כאן כ-15 איש. אם אינני טועה, שש בחורות ו-9 בחורים. הבחורים היו יוצאים לעבודה והבחורות ניהלו את משק הבית. הרוח החיה במקום היתה מארילה ציטרינובסקה, בתו של מורה עברי מלודז'. בזמן המלחמה נדדה משפחתה והשתקעה בווארשה וכך הגיעה אלינו עם אנשי "גורדוניה". זוכר אני כי בין הנשים בקבוצה היו גם אם ובתה. האם דמתה מאד לפולניה, במראה פניה, ודבר זה איפשר לה להימצא בדרכים. הנה כי כן נעשתה אשה זאת קשרית בין ווארשה לאופוצ'נו.

משנודע ביודנראט, כי אבא לבנדיגר הסתתר זמן-מה בקבוצה זאת, בא אחד מאנשי היודנראט אל צבי גרינוואלד ותבע ממנו להוציא מן המקום, את הקבוצה. היינו נבוכים מאד ולא ידענו מה לעשות. באותו זמן הגיעה אלינו הניה והיא התחילה להעביר את האנשים לכיוון בנדין וצינסטוכוב.

יוני 1942. שוב חודשה עבודת הכבול. אולם יחסם של הגרמנים לעובדים הוחמר פי כמה. את העובדים היו מכים ואף רוצחים. עכשיו לא היו קופצים על הפרנסה – לצאת לעבודת הכבול כממלאי-מקום, אף-על-פי שהמחירים האמירו. המצב החמיר כל-כך, עד שהעובדים נלאו מנשוא, ויום אחד ברחו קבוצה גדולה, כ-20 איש, ממקום העבודה. הגרמנים הודיעו מיד לז'אנדארמריה והיא טילפנה ליודנראט ופקדה על המשטרה היהודית למצוא את הבורחים ולאסרם. הפקודה בוצעה והבורחים נאסרו והושמו בבית-הכנסת הגדול, באחד מחדריו, ששימש ככלא... שוטרים יהודים שמרו עליהם יום ולילה.

בינתיים פשטה שמועה שכל האסירים יוצאו להורג. בני המשפחה הודיעו על כך לאסירים. הדבר הטיל בהם סערה והם פרצו את דלת חדר-כלאם, התגברו על השוטרים וברחו והתחבאו. השוטרים היהודים לא הודיעו לשלטונות את דבר ההתקוממות והבריחה ורק בבוקר בבוא הז'אנדארמריה לקבל את האסירים נוכחו לדעת, כי החדר ריק מאדם...

הז'אנדארמריה באה ליוזנראט והודיעה למרדכי ולפרידלבסקי יו"ר היוזנראט, כי עליהם לאסור את הבורחים, בכל מחיר.

"אין בורחים מפני גרמנים!" – אמרו.

מרדכי, שידע כי סוף המעשה הרג הבורחים, ענה בתקיפות:

"אני לא אביא את האנשים, יכולים אתם לצאת ולמצוא אותם אולם ידי לא תהיה בדבר".

לאחר שהשמיע דבריו אלה, יצא לחדר הסמוך, התחמק מהבית ונעלם לכמה ימים.

אנשי ההנהגה של "גורדוניה" ראו בחוש, כי משהו עומד להתרחש. לאחר בריחת האסירים הזהרנו את החברים כי עליהם להסתתר בכל צורה שהיא.

משה גולדברג, אגרונום ובעבר בעל חנה גדולה, היה מטפל עכשיו בגינה של הז'אנדארמריה. הוא הפליא לעשות במקצוע הגננות. יום אחד הגיע לביתנו והציע לי לעבוד בגינה של הז'אנדארמריה, כדי להימצא מחוץ לתחום הסכנה. הסכמתי. בני המשפחה התחבאו במחבוא שהוקם בבית.

יום אביב נאה. השמש כבר עלתה כשיצאתי מהבית. ליד הארבייטסאמט והיוזנראט נראו אנשים שיצאו לעבודות שונות ושם הם חולקו למקומותיהם. נפגשתי עם גולדברג ליד שער-היציאה, מקום-שם עמד שוטר יהודי. גולדברג נכנס לחצר היוזנראט ולקח עמו שני אנשים נוספים. ארבעתנו עברנו את השער. וכאן, כאילו עולם אחר. הכל כמלפנים, לוח הזמנים זו שנתיים לאחר: חלבנים, מנקי-רחובות ושקט של ימים רגילים.

הגענו לשער הז'אנדארמריה. ליד הפתח עמד שומר גרמני: גוש פלדה. גולדברג הושיט כלפיו שלוש אצבעות, כלומר: שלושה פועלים והוא נתן לנו להיכנס.

נכנסנו והתחלנו לעבוד: עידור, זיבול בזבל חימי, השקיה וכו'. מקום עבודתי היה ליד הגדר. בכל פעם שהרמתי את הראש, יכולתי לראות מה מתרחש בחדר של הז'אנדארמריה: ראיתי תכונה בחדרים. השוטרים לובשים את מדיהם. גולדברג עבר לידי ואישר את החשש, כי היום עתיד משהו להתרחש. מקדימים הם לצאת. בצהרים, בשבתנו לאכול, שמענו פתאום יריות. כשעה וחצי נמשכו היריות.

הם חזרו בשעה שתיים בערך, במבוא האחורי, ואנחנו ראינום יורדים מהמכוניות. מגפיהם וידיהם היו מגואלים בדם. מוריץ ניגש למשרתו, והלה עזר לו לחלוץ את מגפיו ולאחר מכן נצטוו לשטוף אותם במים. מוריץ נעל נעלי-בית ועלה למעלה. ראיתיו יושב בכורסה נוחה ומתנדנד להנאתו, אגב עישון סיגרה.

משה נטל ירקות, פרי הגן, ונתנם למשרת למען יכניסם למטבח. כרגיל היה משה גופו נכנס למטבח, אולם היום ביקש להימנע מפגישה אתם וכל הזמן הסתובב בקירבתנו.

בשעה ארבע צעק מוריץ אל משה:
 "בר-מזל אתה שלא היית בגיטו!"
 משה היתמם ושאל: "מדוע בר-מזל אני?"
 "ירינו בקצת כלבים" – השיב מוריץ והסתלק מהחלון.
 ידענו כי משהו איום נתרחש בגיטו. כל אחד חשש למשפחתו. בשובנו אחרי
 העבודה, ובבואנו לשער ראינו כי קיר הבית הראשון ברחוב באָרק יוסלביץ מגואל
 בדם. גוויות לא ראינו במקום. המשטרה היהודית כבר גייסה אנשים לעבודה. גם
 אנחנו לוקחנו לעבודה. וכאן ראינו את הגוויות ולידן מעגל אנשים שיקריהם היו
 בנרצחים. נשים וילדים עמדו ובכו. לא ארכו הרגעים והגיעה העגלה והתחלנו
 להעמיס את הגוויות. כל פעם זיהינו קרבן חדש. נסענו לבית הקברות. בדרך הצטרפו
 עגלות נוספות. את הקדושים השכבנו כשראשם כלפי הגדר. הם היו 200 במספר. בין
 אלה היתה גם בת דודתי הדסה חמלניצקה.
 קרוב לשעה תשע בערב חזרנו הביתה.
 לאחר כמה ימים, בשוב מרדכי ליוֹדנראט, הופיעו שני אנשי גאָסטאפו ושאלוהו אם
 הוא מרדכי והזמינוהו ללכת אתם אל המפקדה.
 כשהגיע למדרגה האחרונה, שלח בו איש הגאָסטאפו כדור בגבו והוא נפל מתבוסס
 בדמיו...

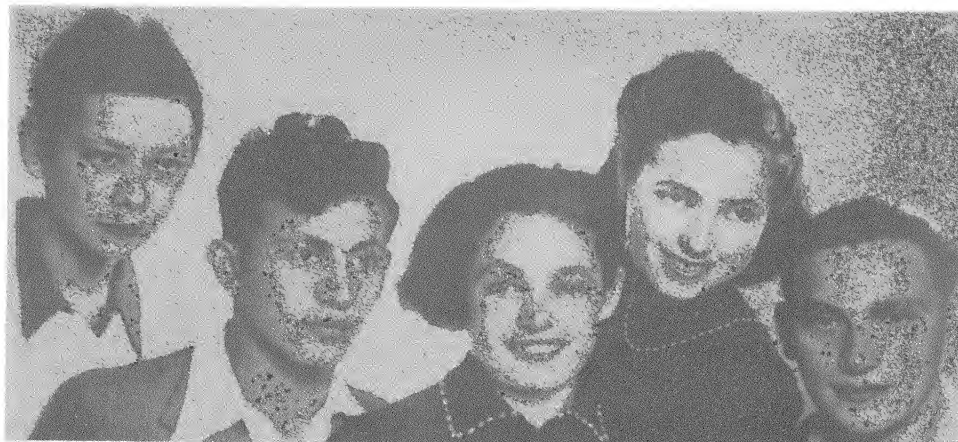
ההרוגים ללא משפט

הניה התחילה לבקר אותנו מפעם לפעם. מראה פניה כשל ריבה כפרית-בלונדינית, אפה סולד ועיניה כחולות. היתה מופיעה וסל בידה ובסל תוצרת משק: ירקות, ביצים וכו'. בשמו של אליעזר היתה מגיעה.

הניה אמרה שעלינו להתכונן ליום בו נצטרך לעמוד על נפשנו, כי ממשמש ובא הגירוש; כי עלינו להתחמק מידיהם ככל האפשר: לברוח, להסתתר או להצטרף לפרטיזאנים. אולם לשם כך דרושים פאספורטים פולנים. אליעזר הורה לנו, שכל אחד יכין תמונות בשלוש העתקות ואת התמונות יעביר למרכז, לווארשה. הניה אמרה לנו כי בקרוב יבקר אצלנו שלמה כץ. והוא יסדר את הענין.

שלמה כץ הגיע וקיבל את התמונות והתעניין לדעת על מצבו המשפחתי של כל אחד ועל נכונו לפעול בתנאים של סכנת-מוות. שלמה היה בחור גבוה, אדמוני, מעשן הרבה ויצאו לו מוניטין של בחור אמיץ. הוא היה מתחפש כפולקסדויטש. היה לו גם שותף, פולקסדויטש ממש, ויחד היו עושים עסקים, ואגב-כך היה פועל בענייני התנועה. שלמה נתפס בנסעו ברכבת והוצא להורג בקאליץ. תלו אותו כשרגליו למעלה וראשו למטה, וכך הוציא את נשמתו בענויים גדולים.

כמה שבועות לפני הגירוש הראשון מווארשה הביאה הניה שתי תעודות בשביל שני בחורים שמוכנים היו לצאת ליערות צ'אָנסטוכוב, לפארטיזאנים. הם יצאו וקיבלנו ידיעה כי הגיעו למחוז חפצם. הניה צריכה היתה לשוב לאופוצ'נו ולהביא תעודות נוספות. עוד לפני כן הסתננו אלינו ידיעות, כי בווארשה מתארגנת מחתרת יהודית שמטרתה להתנגד לגרמנים בכוח.

אהרן גפנר פיה שקולניק דבורה דוידזון צבי גרינוולד מינה זבזניק
חלק מקבוצת גורדוניה הורשאית

מאליעזר גלר היינו מקבלים מפעם לפעם מכתבים ושולחים אליו מכתבים. הוא הורה שיש להכין את האנשים ליציאה למקומות אחרים. באחת השיחות עם שלמה כץ, שאלנו אותו: מה טעם להעביר אנשים מווארשה לאופוצ'נו ומאופוצ'נו לווארשה, או למקום אחר? שלמה הסביר כי שיטת הגרמנים היא להטיל אחריות קולקטיבית בעד כל מעשה-פגיעה בהם. לוחם שנמצא בחיק משפחתו יהסס לפעול, מתוך חשש שהוא מסכן ע"י כך את בני-ביתו, לא כן לוחם שהוא מנותק ממשפחתו, במקום רחוק מביתו, שם הוא פועל ללא חשבונות רבים. כמו כן היתה חשיבות, לפי הסברתו של שלמה, לרכז חטיבות חברים במקום אחד, ולגבש ע"י כך כוח.

אחרי ההרג החלטנו ליצור קבוצת הכשרה שלא תימצא בגיטו אלא מחוצה לו. לקחנו דברים עם אנשי היודנראט, אולם העניין לא יצא מגדר של תוכנית. השמועות על הגירושים החלו לנסר בעולמנו יותר ויותר. השאלה המטרידה היתה: אם מחר יתרחש גירוש, מה נעשה אנו, כיצד נקדם את הרעה? אך תשובה לא היתה בפינו. דעות מדעות שונות היו מתמלטות ואף אחת לא עמדה בפני הבקורת: להסתתר? לברוח? להתקומם?

באותם ימים סבורים היינו, כי הגירוש איננו אלא גל העובר ומי שמצליח להינצל מהגל, סיכוי לו להמשיך ולחיות. הכל התחילו להתקין בונקרים. מקומות — מחסה להסתתר בהם ביום הזעם.

את הדעה להתקומם היה משמיע בעליל מאיר רבינוביץ. הוא הציע להתארגן קבוצות-קבוצות בבתי שונים ולחסל בחשאי כל גרמני או פולני שייכנס לחפש בבית. מאיר היה טומן, בתוך בגדיו, פגיון, ובכוח הנשק הזה הוא אמר לפעול.

באחד הימים התכנסנו בביתו של מאיר לשם שיחה, נוהגים היינו לערוך את השיחות שלנו כל פעם בבית אחר. להוריו של מאיר היתה בעבר חנות לסחורות ברזל, חנות בצמוד לדירתם. מאיר פתח את הדלת והכניסנו לחנות. היו בה שרידים של כלי-ברזל: גרזינים, אתים, מכוסים... אין זאת כי מראה הברזל מביא השראה של כוח.

“אם הם מתנפלים, תופש אני גרזן ומתגונן” — אמר מאיר.

לאחר מכן הוציא מתיבה אחת למעלה מעשרים פגיונות וכולם מושחזים היטב. משמע, כי התכונן ממש. דבר זה השרה עלינו מצב-רוח של בטחון ויציבות. ואף שאסור היה לשאת אפילו אולר, נטל כל אחד מאתנו פגיון, הצניעו היטב בבגדיו וכך חזרנו לבתינו.

באותה שיחה, בביתו של מאיר, נמסרה לנו כתובת בווארשה, על שם אדוארד ירומיניאק ואשתו שכינייה חלופיקובה, ברחוב פשאַרינאָק 11. לחלופיקובה היה קשר עם משרד גרמני והיתה מכינה תעודות מזויפות. כתובת זו נועדה לשמש לנו נקודת-מפגש וקשר במקרה אם נתפזר ונצא מאופוצ'נו.

כשבועיים לאחר הפגישה בא הגירוש.

פשטו שמועות, כי אפשר להיפדות מהגזירה ע"י מתן שוחד. מקור הידיעה היה היודנראט. הדברים היו עדיין מוטלים בספק ואף-על-פי כן יכולת לראות ליד משרדי היודנראט תור גדול של אנשים, שהביאו לכאן מכספם וזהבם, תכשיטים יקרי ערך — ואנשי היודנראט נטלו ורשמו את כל אשר הובא.

אנחנו, הצעירים, אנשי "גורדוניה", כבר ידענו כי הגירוש סופו מוות. המקור ממנו שאבנו את ידיעותינו היה גם העתון "סלובו מלודיך". אולם השלטונות הגרמניים טרחו להשקיט את הרוחות ולספר, כי אין הגירוש, אלא העברה למקומות בהם יוכלו ה"אלמנטים הפרודוקטיביים" לעסוק במלאכה מועילה וע"י כך ייבדלו מ"היסודות המזיקים" שבקרב האוכלוסיה היהודית. אלינו הגיעו ידיעות וגם מכתבים מאנשים שברחו בעת הגירושים מעריה של פולין. הדברים היו כתובים בכתב־סתר או בלשון־רמזים. ואף על פי כן רבים היו היהודים שהחלו להתכונן לקראת הגירוש והלכו שולל אחרי הכזב הגרמני. אנשים החלו לתפור תרמילים, בגדים, נעלים. נודע, כי בעת הגירוש מותר לקחת רק 5 קילוגרמים ורבים חיפשו דרכים שונות כיצד להערים על הגרמנים ולקחת עמם את רכושם: כסף ודברי ערך. מהכסף היו מתקינים סליל לחוטים ובתוך הסליל שמים מחט וכך, ובכל מיני המצאות אחרות, היו מאחזים את עיני הגרמנים.

השמועות אמרו כי משפחות היודנראט, השוטרים וחלק מהיהודים ה"חיוניים" ישארו בעיר. אולם פקודה רשמית לגירוש עדיין לא ניתנה. יהודים החלו לטכס עצות, כיצד להסתיר את הרכוש העיקרי וכוח האמצאה הפליא לעשות. בימים שאלה פשט גם בולמוס החתונות. מזל גדול היה להינשא לשוטר. היו שוטרים שניצלו את המצב ונישאו לבנות היפות ביותר. כל אחד בנה לו בונקר, על כל צרה שלא תבוא. מי שלא היתה בידיו אפשרות לבנות בעצמו הצטרף לבונקר של שכנו. בדרך כלל נמנעו מגלות את מקומות המסתור. אנשים קברו סחורות ודברים יקרי ערך, מתוך סברה כי ישובו ביום מן הימים והדבר ישמש להם משען.

אנחנו, הצעירים, חיכינו לבואה של הניה. היא צריכה היתה להביא תעודות נוספות לכמה אנשים וגם אני בתוכם. על פי התכנית צריכים היינו לצאת מהגיטו בכיוון צ'אנסטוב, סוסנוביץ, באַנדין. בינתיים יצאו כל אנשי ההכשרה שבאופוצ'ינו לבאָנדין. הניה אמנם באה באחד הימים, אולם איחרה את המועד. יום בואה חל בעת ה"אקציה ממש". הגיטו כבר היה מוקף משמרות גרמנים והיא לא יכלה להיכנס.

פעילי גורדוניה מורשה שנשלחו להכשרה באופצנה לאחר מכן לבנדין

יום לפני כן נערכה אקציה בטומאשוב. המרחק בין אופוצ'נו לבין טומאשוב איננו רב ביותר, כ־40 קילומטר. הפולנים, שהיו חפשים לנסוע ממקום למקום, סיפרו כי "מונגולים" ו"אוקראינים" הטילו פחד גדול.

בסביבה שלנו נערכו הגירושים לפי שיטה מסוימת: החל ביישובים קטנים וכלה בגדולים יותר. בכל מקום היו משאירים קצת תושבים ודבר זה בילבל את הרוחות, הכל שאפו להיות בין בעלי המזל, כל אחד ביקש להיות "חיוני" וחלק הסתתרו במחבואים.

חיפשתי מחסה

עמדתי בתור לקבל קילוגרם לחם. כבר חדלנו לאפות באותו זמן. נפגשתי עם כמה חברים, בהם רבינוביץ, זייטלר וכן בלזיצקי הצעיר. אמרתי להם שאני מתכוון לצאת מהגֵּיטו. ואמנם כבר עשיתי הכנות כלשהן. ארוזתי את צרורי, לקחתי אתי הרבה תמונות. אמנם בבית תמהו מאד כי צורר אני תמונות בימים כגון אלה, אבל בשבילי היו התמונות חלק מהייתי וקשתה עלי הפרידה מהן. נדמה היה לי, כי על ידי כך נוטל אני לדרכי את ביתי ואת זכרונות נעורי הטובים. בתוך המגפים, הסתרתי סכומי כסף, ובתוך בטנת הכתפים של מעילי. נטלתי "מנת-ברזל" – סוכר ומצות. בדעתי היה להתקשר עם הפולני שעבד 15 שנה במאפיה שלנו. שמו היה סטאשאק. ביקתנו של סטאשאק עמדה ליד בית-העלמין היהודי, מחוץ לגיטו. גוי זה היה מסור בכל נפשו למשפחתנו. סטאשאק החל לעבוד אצלנו בעודו נער, והמשיך עד כניסת הגרמנים. אבא היה אהוב עליו מאד, ולא בכדי, שכן ידע אבי לקשור קשרים-של-קיימא עם הבריות ובכלל זה גם עם סטאשאק העובד. בכל חג-מולד היה קונה לו חליפת בגדים; היה מעניק מתנות לילדיו וכו'.

כל הזמן היו לנו קשרים עם סטאשאק. בשעה שיהודי אופוצ'נו באו לבית-הקברות לקבור מת, היה סטאשאק מתגנב ונכנס לבית-העלמין, מוסר לאחד המלווים דבר-אוכל או ידיעה כלשהי בשבילנו וכך נשמר הקשר אתו על-ידי הקברנים או על-ידי מלווי המת.

באחד הימים התגנב סטאשאק לגיטו ובא לביתנו. הדבר כרוך היה בעונש-מוות. הוא ביקש לעזור לנו ולא ידע במה וכיצד. אבא פרש עמו לחדר הסמוך ונתן לו סכום כסף לשם החזקתו, שמא נצטרך להסתייע על ידיו ביום מן הימים. לאחר מכן יצאו מהחדר ואבא הוציא בקבוק יי"ש שהיה שמור עמו מהזמנים ההם. הוא מזג כוסיות לכולנו ושתינו לחיים ואיחלנו זה לזה ימים טובים מאלה. אף על פי שהלב לא היה נתון לטקסים, היה לשתיה החגיגית הזאת טעם משלה. היה בה מעין כריתת-ברית, שמחייבת מכוח הרשמיות שבה.

באותו ערב סיפר אבא כי סטאשאָק הסכים להעביר אותנו לקרוב משפחתו שבכפר אוגונוביצ'ה. לפי דבריו יש לו, לאותו קרוב, אסם גדול ובו נכון הוא להתקין מחבוא בשבילנו.

עכשיו החלטתי להסתייע בעזרתו של סטאשאָק.

אמא אמרה שאקח אתי גם את האחיות הקטנות, אך הדבר כרוך היה בקשיים גדולים ולא ניתן להתממש. הלכתי לבית-המדרש מתוך סברה שמא אמצא את מישהו מהחברים ואפרד, אך לא מצאתי איש. החבילה נתפרדה בימים ההם. כל אחד נתון היה בעולמו המתמוטט. ניגשתי לבית צבי גולד, כדי להיפרד מאחותו. בית זה היה חלק בלתי נפרד מהייתי. בבואי מצאתי שם את צבי גרינוואלד ועוד שלושה חברים.

אמרתי להם כי אין אני רואה כל טעם להישאר בגיטו וסיפרתי להם כי אני יוצא מכאן.

נטלתי את התרמיל ובו הרכוש אשר צררתי והלכתי להיפרד מאבא שנמצא ביודנראט. אבא יצא אלי וכשראה את התרמיל לקחו ממני ואמר:

“דבר זה מסכן אותך, תלך בינתיים בלי התרמיל ותבדוק את מצב הדברים” — ושוב הזכירני בדבר האחיות הקטנות, שאביא גם אותן בחשבון.

היתה שעת הצהריים. הורדתי את הטלאי והלכתי אל עבר הנחל דז'אָביצקה. המשכתי עם החוף, עד לבית-הקברות, ומשם נכנסתי לביתו של סטאשאָק. אשתו, משראתני, נבהלה מאד והחלה להצטלב ולקרוא: “יאָזוס מאריה!” זאת היתה ברכת-השלום, בה קידמתני.

הפגישה מילאה אותי פחד ויאוש. היא שלחה אחת מבנותיה לקרוא לסטאשאָק. לאחר רגעים מעטים נכנס ומיד פקד על שתי בנותיו להיערך במצב של שמירה: האחת תעמוד מרחוק ותשגיח על התנועה בדרך, והשניה תעמוד ליד החלון. אם יהיה משהו חשוד תדפוק הנצבת ליד החלון בזוגית ואני אברח לבית-העלמין.

סטאשאָק היה חיוור כסיד. על רגל אחת סיפר לי ממה שנודע לו על הגירוש שנערך בטומאשוב. פולנים שהסתירו יהודים ונתפסו בכך, כל בני משפחתם הוצאו להורג. צמרמורת אחזה אותו והוא רעד בדברו. ביקשני לשבת ומיד העיר, כי ראוי לי שאשב בפינה ולא ליד החלון. ראיתי שאין לו כל שליטה על עצמו. פתאום שאלני לשם מה באתי. אמרתי לו: הן הוסכם בינינו כי אבוא אליך בעת צרה.

“כן — הוא אמר — אבל הוסכם שתבוא בערב ולא בשעת הצהריים”.

שאלתי אם הוא יכול להסתירני עד הערב והוא יעץ לי, כי אסתתר בינתיים בבית-העלמין.

בית-העלמין באופוצ'נו חשוף היה, ללא עצים ושיחים וקשה היה למצוא בו מסתור. אך לא היתה לי ברירה ויצאתי מביתו.

נכנסתי לחדר-הטהרה וישבתי בו כשעה, ואגב כך יכולתי לתהות על מצבי: הבינותי כי מיותר שאני כאן והחלטתי לשוב לגיטו. לא עבר זמן רב ולבית-הקברות הביאו מת לקבורה ואני שבתי לגיטו, עם המלווים.

כשהגעתי הביתה כבר החל להחשיך. סיפרתי לאבא, כי סטאשאָק אמנם רצה לעזור לי, אך נתבהל ורוחו נתרופפה מאד. משה שאמר כי מחר יצא הוא אתי אל סטאשאָק. אין אני יודע אם משה היה מצליח יותר ממני, אך דבריו עוררו בי תמיד רגש של בטחון.

באותו לילה שכבנו לישון מלובשים. באויר כבר נישאה רוח של פורענות מתקרבת. היה לנו בונקר, אולם משה לא רצה לרדת לבונקר. היינו בבית שלושה בחורים: משה, קרובנו יוסף לבקוביץ ואני. סמוך לביתנו היה בנין גדול ובו אולם קולנוע. בעבר היה זה בנין של מכבי-אש. הבית עמד מחוץ לגיטו ובין ביתנו לבנין הבדילה חצר. עלתה בנו מחשבה להיכנס לאולם הקולנוע באישון לילה ובו למצוא מחבוא עד יעבור זעם. יצאנו שלשתנו לחצר, לשם סיור. בין החצר והקולנוע היתה גדר. משה העבירני מעל לגדר ואני נכנסתי לבית-השימוש של הקולנוע דרך חלון קטן שנשאר פתוח. לאחר רגע עמדתי באולם הקולנוע והסתכלתי היטב. משבחנתי ובדקתי את המקום מצאתי, כי אפשר להסתתר מתחת לבמה. יש רק להזיז קצת את מיתקן המדרגות הצמוד אל הבמה.

יצאתי בדרך שנכנסתי וסיפרתי להם כי אכן מצאתי מקום נפלא. השעה היתה שעת חצות. הכינונו צידה ושכבנו לישון.

את דבר המחבוא לא גילינו לאיש. בבוקר התעוררנו השכם. מבחוץ נשמעו צעקות. היה זה העשרים ואחד בספטמבר 1942. הערנו את כל אנשי הבית והכל ירדו למקלט. אני עליתי לעליית-הגג. בקירות העליה היו חורים ואפשר היה להסתכל בעדם ולראות את המתרחש. השגחתי בשני גרמנים העומדים ברחוב ולידם שוטר פולני. ברי היה לי, כי היום ייערך הגירוש. ירדתי וסיפרתי לאנשי הבית מה שראיתי. שתי אחיותי החלו לבכות, אנחנו, השלושה, ירדנו לחצר הערמנו אבנים על-פני הבונקר, במקום שהיה מיתקן לשם איורור. אמרנו לאבא שהוא ילך ליוזנראט. סגרנו את הדירה מכל הצדדים, ואנחנו שלשתנו ירדנו בזחילה לחצר אל עבר הקולנוע. ידענו כי בכל בוקר בא אחד מסדרני הקולנוע לעשות סדרים באולם. היה זה ה"סלאפי אנטאק".* הבאנו בחשבון, כי אפשר לשחד אותו. תחילה נכנסתי אני, הסייר, לבית-השימוש, ואחרי משה ויוסף לבקוביץ. סגרנו אחרינו את החלון ואת הדלת. הסטנו בחשאי את מיתקן המדרגות, מתוך פחד, כי החריקה גילתה אותנו. היה בוקר שקט ויום סתוי נאה. מבחוץ נשמעו צעדיהם המסומרים של החיילים הגרמנים. נכנסנו אל מתחת לבמה ומשכנו את המיתקן אחרינו. באנו בתוך חלל אפל מלא עובש. מלמטה היתה רצפת קרקע ומעלינו רצפת הבמה. — כאן, בין רצפה לרצפה, אפשר היה רק לשבת. גם בעת הישיבה נגע הראש בתקרה, כלומר: ברצפת הבמה. על כן חייבים היינו לשבת בשפיפה או לשכב.

תחילה לא ידענו מה מתרחש מסביב. היה שקט מוחלט, דממת-מוות. מסביב שרר חושך, ביום ובלילה הבחנו רק לפי התנועה על פני הכביש. ולפי התכונה שהיתה בקולנוע בשעות הערב.

בשעה 10 בערך, באו שני סדרנים. שמענו שהם פותחים את החלונות ומתחילים לטאטא את האולם. כשעלו על הבמה, לנקותה, קלטנו את שיחתם. האחד אמר לשני: "ראית איך שהם רצים? הם אינם הולכים למוות, אלא רצים".

אחר שמענו כי נכנסו שני גרמנים לקולנוע ואמרו לסדרנים שיסגרו היטב את החלונות ואת הדלתות לבל יסתננו יהודים לכאן. אם יימצאו יהודים בקולנוע, הוסיפו הגרמנים, אתם תתחייבו בראשיכם, ראשונים. סלאפי אנטאק דיבר אליהם בחנופה ואמר:

"א, אם אמצא כאן יהודי, אמעך אותו במו ידי".

* אנטאק העיוור.

הגרמנים הצטחקו ואמרו "פיין, פיין" (יפה, יפה).
 בצהרים נשמעו צעקות "האָראוס!" וגם יריות. בערב הציגו סרט, "היהודי זיס", שכבר החלו בהצגתו שבוע לפני כן, כדי להבאיש את ריח היהודים, להסית בהם את האוכלוסיה וללבות יצרי רצח. בזמן שהתכונה באולם היתה רבה אכלנו קצת מהמצות ומהסוכר; שהבאנו אתנו, אך עכשיו נוכחנו לדעת, שלא הבאנו אתנו מים. הצמאון החל לענות אותנו. היינו עייפים מאד ונרדמנו. כשהתעוררנו כבר היה בוקר של יום-המחרת, היום השני לשבתנו כאן.

תקף אותי שיעול מדכדך והיתה לי הרגשה של הצטננות חזקה. בעת השיעול הייתי סותם את הפה, שלא יישמע חס ושלום הקול. בעבור מכונית על הכביש, הייתי מנצל את הרעש ומשתעל. השעות נמשכו בעצלתיים. ושוב חריקת הדלת, ובאולם הילך קולם של הסדרנים. ואחריהם טפית-צעדים ממשוכת; וקולותיהם של גרמנים רבים. "קה, עכשיו אבודים אנחנו" – אמרתי בלבי, נצמדנו זה אל זה ומשה החל לנשקני מעין נשיקות של פרידה. שמענו, כי מעלים כסאות על הבמה ושולחנות, מישהו שאל:

"גם מחר לא יציגו ואף לא מחרתיים?"

"לא, מחר ולא מחרתיים" – נשמעה תשובה.

באותו ערב נערכה באולם הקולנוע כעין עצרת לכבוד פעולת הגירוש. הרגשנו שהאולם מלא מפה לפה. מישהו נשא נאום בגרמנית, לא כל הדיבורים הגיעו לאזני ולא הכל היה מובן לי. רבים היו בנאום זה משפטי ההשמצה והליגלוג המוסבים על היהודים. הנאום נישא פעם בשקט ופעם בהתעוררות גדולה ובקול צריחה רמה, אחד סיים את נאומו ושני פתח לנאום. ופתאום קמו הכל ושרו בקול אדיר את ההימנון הגרמני. לאחר זמן-מה נתרוקן כנראה האולם, כיון שנשתלטה דממה גדולה. רגלינו נרדמו ונשמותינו כמו פרחו. הצמאון הציק עד טירוף. באמצע הלילה נתעוררנו בשל צפצוף שהגיענו מצד בית-השימוש. תחילה חשבתי, כי מישהו בא לתת לנו סימן.

הערתני את משה והוא העיר בחשאי את יוסף. הקשבנו. הצפצוף נשנה, ואחריו באו ונתקרבו כמה צפצופים ביחד. פתאום עבר עלינו משהו חלק וחי. עתה ידענו כי אלו הן חולדות-ענק המהלכות בחשכה ומשמיעות קולות. אין-זאת כי חשו באוכל שהיה עמנו, או בפירורים שנתפזרו.

עברו עלינו שעות על שעות ושוב נשמעו קולותיהם של הרבה גרמנים, שמענו, כי מוציאים את הכיסאות ומפנים את האולם. באותו ערב נתקיים נשף באולם הקולנוע. תחילה היתה לנו תכנית לצאת מכאן בערב זה, אולם עתה נתבטלה התכנית. תזמורת ניגנה וקולות צחוק נישאו מסביב הגרמנים ערכו נשף-ריקודים. עד מאוחר בלילה נמשך ליל-החשק של מרצחינו – למחרת בבוקר שמענו, כרגיל, את קול שיחם של ה"סלאָפי אנטאָק" ועוזרו. הם החזירו את הכסאות למקומותיהם ומדבריהם נתברר לנו, כי היתה סלקציה בין היהודים. חלק מהיהודים נשאר בעיר ואת השאר העלו בקרונות והובילום מכאן. כמורכב נתברר לנו, כי בביתו של פאָרל מצאו מתחבאים בבונקר והוציאו להורג. החלטנו כי עוד הלילה נצא מהמאורה הזאת. מזוננו אזל והלך. נותרו עמנו שיירי אוכל מעטים – פירורי מזון ולא עוד. את צרכינו עשינו במקום וחששנו מאד שמא יסגירונו הסרחון. אני הבראתי בינתיים

** לצאת.

ממחלת־השיעול ועתה החל יוסף להשתעל. באותו ערב שבו להציג בקולנוע. העכברים נתרבו וחוצפתם רבתה גם היא.

אני, שהייתי הצעיר והזריז, החלטתי לצאת ראשון, ולסייר את הסביבה הקרובה. חלצתי, איפוא, את נעלי, שלא להקים רעש. הסטנו בחשאי את מיתקן המדרגות. נערכנו במערך קרבי, יוסף עמד ליד המדרגות ומשה ניצב ליד החלון. אם נראה, כי צפויה סכנה אנו חוזרים מיד אל מחבואנו. יצאתי בעד בית־השימוש, באותה דרך בה נכנסתי לכאן, לפני שלושה ימים.

בחוץ היה קר מאוד, לפנות־בוקר של יום סתוי. עברתי את החצר ונכנסתי דרך אחד החלונות לתוך המאפיה. בעד הפתח שבתקרת המאפיה נכנסתי לבית. קצת מים, קצת מים — לחשתי לעצמי. היה זה הדבר הראשון שחיפשתי למצוא.

דלת החזית היתה פרוצה, חבית המים הפוכה. כל החפצים בבית היו מושלכים ומפוזרים. באחד הקומקומים מצאתי קצת מים. בזהירות ינקתי ממנו כמה יניקות. אורו עיני. בחשאי עליתי לעליית הגג, שוב התחלתי לחפש. היה ליל ירח, ירדתי למאפיה ובדוד מצאתי מים. מילאתי את הקומקום, יצאתי את הבית וניגשתי אל חלון הקולנוע. הגשתי את הקומקום, ליוסף ולמשה והם הרוו את צמאונם והחיו את נפשם. נכנסנו פנימה, לאולם, כדי לטשטש עקבות. סגרנו במיתקן המדרגות את הפתח המוביל אל תחת הבמה עתה מסרתי להם את רשמיי. סיפרתי להם, כי דרך העצים והאבנים ששמנו על המיקלט שלחתי סימנים ואותות לתוך המיקלט, אך כל תשובה לא באה. העצים היו מסולקים ובתוך המיקלט לא היתה נפש חיה. החלטנו להמתין עד הפציע השחר ורק אז לצאת.

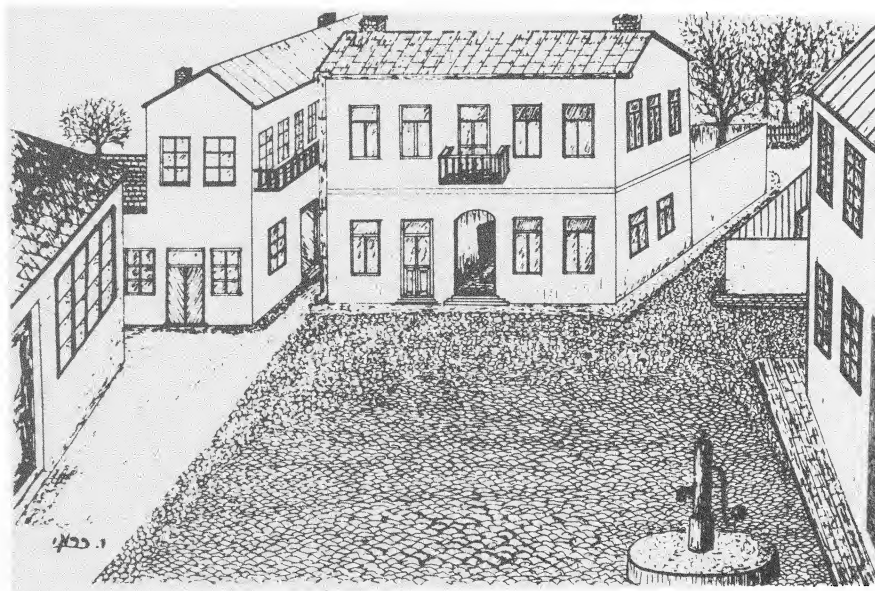
לרכבת המוות

עם דמדומי־הבוקר יצאנו מאולם הקולנוע. חלצנו את הנעלים והלכנו יחפים. תחילה עלינו לעליית הגג של ביתנו והשקפנו על סביבתנו. ראינו כי לדלת הודבקה פתקה אדומה, סימן מובהק כי נערך ביקור בביתנו, אך הפתקה היתה קרועה. מכאן הסתבר לנו, כי מישו היה כאן לאחר הביקור הרשמי. החלטנו לצאת מכאן ולהגיע בכל מחיר לבנין היודנראט. הלכנו בצדי הבתים שברחוב באַראָק יוסילביץ. בלכתנו ערוכים היינו בצורה כזאת — אחד היה מביט קדימה, שני — לצדדים והשלישי — לאחור. קבענו אות ובכל פעם שמשהו נראה חשוד בעינינו, היינו נותנים את האות ושולשתנו קופצים מיד לאחת החצרות. התקדמנו אט־אט, מבית לבית.

בנין היודנראט עמד בקצה הרחוב. סמוך לבית היודנראט ראינו שוטר יהודי. משה נתן אות להיעצר. השוטר עמד כשפניו ליודנראט, איך־זאת כי לפני כן ראה אותנו. ועכשיו בעמדו וגבו אלינו היה נותן לנו סימנים בידיו כלפי אחר. הנה החל לאותת בכף ידו כלפי ימין ואנו שיערנו כי עלינו להסתלק לאותו צד שהוא מרמז בידיו. נכנסנו לאחת החצרות מצד ימין והסתתרנו. לאחר זמן־מה נשמעה בקרבת מקום נקישת נעליהם המסומרות של הגרמנים, עלינו לאחת מעליות הגג וחיכינו.

מהעליה ראינו קבוצת ז'אנדארמריה. כשעתיים שכבנו באותו מקום, לאחר זמן־מה ירדנו ונוכחנו לדעת, כי אפשר לגשת לבית היודנראט. אגב ריצה עברנו את כבדת הדרך והתקרבו לבנין.

עברנו את הפרוזדור הארוך. והנה יצא אבא לקראתנו. נתקלו כמה אנשים, אך הם לא הכירו אותנו. פרוצים היינו ומלוכלכים, נטולי צלם־אדם. השוטרים היהודים שהיו במקום לא שמו אלינו לב. משל כי שימת־הלב עלולה להזיק וההתעלמות בימים מעין אלה כוחה יפה להועיל.

בנין רובינק בו שוכן היודנראט בתקופת השואה

לאחר הגירוש

על האוכלוסיה היהודית באופוצ'נה, שמנתה לפני המלחמה 4500 נפש, נתווספו במשך הזמן כ-1500 פליטים, אנשי לודז', ויאלון ועוד, יחדיו מנתה האוכלוסיה כ-6000 נפש. לאחר הגירוש נשארו באופוצ'נה 200 משפחות, שמנו כ-500 נפש בלבד. מכאן, שנעדרו מתוכה 5500 יהודים, רובם גורשו ועשרות נרצחו בזמן הגירוש, בנסותם להימלט או להתנגד בכוח לגרמנים.

לאחר ימי הגירוש נערכו זעיר-פה-ושם סריקות על-ידי הגרמנים. משפחות היודנראט ומשפחות השוטרים נשארו באופוצ'נה. אלה שהיו מחוץ לחשבון "החיוניים" ו"הכשרים" נמצאו נלקחו ע"י הז'אנדרמריה.

נפגשנו עם אבא. הוא הוליך אותנו אל כיוון החצר, פתח דלת והכניסנו בה. דירה ובה חדר אחד ומטבח קטן. הכרתי את הדירה, בה התגורר בשעתו חברי לתנועה – זייטלר, הוא ואחיותיו שגם הן חברות לתנועה היו.

אבא ישב ודיבר בקול רפה ומדי פעם היה משתתק מחמת חולשה ונאנח. הוא ישב וסיפר על קרובי משפחתנו, כיצד נלקחו. הוא לא פירט בתיאורי זנעה, אלא ביקש שנדע את המצב בכללו, ולאשורו. ופתאום אמר, כמסכם:

"אוי ואבוי לאב שרואה את בניו שבים אליו ואינו יכול לשמוח, ואף לא לעזור להם במאומה".

אמא ישבה ובכתה כל הזמן ולידה ישבו שתי אחיותינו – רחל'לה ומלכה'לה ואף הן בכו. אבא היה רצוף ואף על פי כן לא נסתלק ממנו כוח השיפוט של אדם מעשי ובעל הגיון. הוא סיפר, כי ישנה עמו תכנית להכניס את משה ברשימת הנשארים בגיטו, כבעל מקצוע מיוחד. למעני ולמען יוסף לבקוביץ לא היה באפשרותו לעשות מאומה.

"בינתיים על כולכם להתחבא" – אמר אבא והוא הלך לסדר את הדבר. אמא אמרה למשה, כי ייכנס לבית גלר שהיה סמוך לבית היודנראט ויסתתר במיקלט. אל משה נלך גם יוסף לבקוביץ ואני החלטתי לצאת אל סטאשאק, לשוב ולנסות את מזלי.

התרחצתי והתגלחתי והתכוונתי לדרך.

לאחר שסיימתי את הגילוח והרחצה הוספתי לשותות מים. הצמאון עדיין עינה אותי.

אבא ירד אלינו ובפניו הכרתי אותות עידוד. הוא אמר לנו כי פרידלבסקי הבטיח להעלותנו ברשימת הכשרים. החלטתי, בכל-זאת, לצאת אל סטאשאק. ראיתי בכך את הדרך הטובה ביותר, ובלבד שלא להיות נתון בצפרני המרצחים. חיכיתי עד שיחשיך. הורדתי את הטלאי. יצאתי מהגיטו והלכתי עם חוף הנהר. את הצנארון זקפתי כדרך בני-הפולנים, את כובעי הטיתי לצד – מעשה בן-חיל; הסתרתי עמי כספים בכמה מקומות: בחגורה, במגפים וכו'. קצת כסף שמתי בכיס. לפני צאתי נפרדתי מכל אחד. לבי הגיד לי כי לא אשוב הפעם.

כבר עברתי כמחצית הדרך, בין הגיטו ובית-הקברות. בהמצאי ממול לתחנת-החשמל, הבחנתי בשתי דמויות. אחת הסתתרה מאחורי עמוד חשמל ודמות שניה

עמדה בקרן בית. היו אלה שני "שקצים". אך את פניהם לא ראיתי והמשכתי ללכת. עברתי על-ידם מבלי לשים לב אליהם. אולם בהיותם מאחרי חשתי כי הם הולכים בעקבותי ושמעתי שיחה בפולנית:

"מה נעשה אתו?" – שאל האחד.

"פשוט מאד, ניקח אותו לז'אנדרמאריה".

"לא, ניקח אותו למשטרה הפולנית".

הם דיברו בקול רם, במתכוון, שאשמע את דבריהם. אך אני הלכתי כמו לתומי, סבלנותם פקע ודאי, ואחד הפטיר:

"הוא משים עצמו תם, אנחנו יכולים לחסל אותו אחת-שנים והתמימות שלו תתנדר".

הרחבתי את צעדי, אך המרחק בינינו נצטמצם, כיון שגם הם החלו להיחפז. עוד מעט ואגיע לביתו של סטאשאק, אולם להיכנס במצב זה לביתו לא רציתי. הפכתי בלבי אפשרויות ותכניות, לכאן ולכאן. כשהגעתי לשביל המסתעף לכיוון הז'אנדרמאריה, הדביקוני, כמעט, ואחד אמר לשני:

"נו, תפוס אותו, אתה מימין ואני משמאל".

"אני מוכרח להתחמק מהם בכל מחיר – אמרתי בלבי – להתחמק ולברוח. הם כבר היו לידי ממש. קרוב הייתי לבית-הקברות, זינקתי אל עבר הגדר, עברתי ונכנסתי לחדר-הטהרה, שכבר עמדה בו חשכה. באמצע החדר עמד שולחן גדול בנוי-ביטון, כעין ארגז ועליו לוח גדול, לרחיצת המת. הורדתי את הלוח, נכנסתי פנימה ושבתי וכיסיתי את הלוח על השולחן ועלי. עשיתי את הדבר במהירות רבה ושכבתי ללא ניע. שמעתי לאחר רגע קל, כי רודפי נכנסו לחדר, והחלו לקלל:

"מתוך הידיים התחמק, מכף היד ממש".

הם עזבו את חדר-הטהרה ויצאו לבית-הקברות. אחד מהם שהחזיק פנס-כיס האיר מסביב. לאחר זמן-מה חזרו. הם עברו את החדר והאירוהו בפנס. אחד מהם הסיט את הלוח וקרא:

"הסתכל, מה יש פה, איזה אוצר!"

הם הורידו את הלוח ואני קמתי. האחד שהיה גיסו של סטאשאק והכירני אמר לשני:

"כבה את האור!"

אין זאת, כי לא נעם לו שאני, מכירו, אראהו פנים. הוא יצא ועמד כמישמר והשני החל לטפל בי.

"מה יש לך?" – שאל.

בלי להיכנס אתו לדין-ודברים הוצאתי 500 זהובים ונתתי לו. אמרתי לו, כי זה כל מה שיש אתי, והוא כיבדני במכה ראשונה. ספגתי את מתת ידו ללא תשובה, ואף כשהחל לקרוע את בגדי מעלי ולמשוך את מגפי, לא גיליתי כל התנגדות. הוא הוסיף להכותני ואני הוספתי לו סכום כסף. אחר אמרתי:

"אני נותן לך את הסכום הזה, אבל בתנאי כי תוביל אותי למקום שאני צריך!"

הייתי כאחד שמוסר את המפתחות לידי הגנב ועל-ידי כך מבקש הוא לעורר בו מצפון ומוסר-כליות.

ואמנם החל לדבר בשקט, הוא הראה לי את הכיוון לכפר אליו ביקשתי, כביכול,

לבוא והסתלק. המתנתי שעה קלה, ואחר יצאתי מבית הקברות ונכנסתי לביתו של סטאשאק. דפקתי בחלון והודעתי את שמי. מבפנים נשמע קולו של סטאשאק: "באת רק עכשיו, או שכבר היית כאן לפני כן".

הסתבר שהוא כבר ידע, כי התנפלו על איזה "זידאק". לפי דבריו הוא הוכיח מאד את גיסו על מעשיו אלה והלה ענה לו: "אתה עסוק בעניינים שלך ולי הנח לעסוק בענייני שלי".

סטאשאק אמר, כי הוא מוכן לטפל בענין ולסדר שיחזירו לי את הכסף. אבל אני ביקשתי שימשיך את ידי מהענין הזה ולא ישוב לעוררו, כיון שטובה לא תוכל לצמוח לי מכך. סיפרתי לו על מטרת בואי. ביקשתי שיחביאני במקום כלשהו ואחר-כך יודיע לאבא, ע"י הקברנים. שוב נתפחד מאד; וכמו בפעם הקודמת הוציא את בתו לשמור על הבית וסיפר באזני מעשה ביהודי אחד שמצאוהו בכפר סמוך והוציאו אותו ואת כל המשפחה המאכסנת אותו להורג. לאחר מעשה זה מפחד קרובו להסתבך. ראיתי, כי אין תכלית בסטאשאק שלנו. הוא ביקש להמתיק את הדין ואמר לי, כי אין עצתו חס ושלום שאשוב לגיטו, אלא שאסתתר בעליית-הגג של חדר-הטהרה, בבית-העלמין, והוא לא יחוס על עצמו ויטרח יום-יום לספק לי את מזונותי ולשמור עלי.

"מוכן אני לנסות כמה ימים". — אמרתי לו.

יצאתי מביתו ועליתי על עליית-הגג. סטאשאק עמד כדיבורו ולאחר כמה רגעים הביא לי אוכל. שכבתי והירהרתי, מה לעשות וכיצד לכלכל את ענייני. רוח קרה נשבה מבין הסדקים של הגג, וריח של מוות עלה באפי. כל הלילה לא עצמתי עין, מחשבות קודרות הטרידוני.

מהכביש שנמצא בקרבת מקום נשמעו קולות עוברים ושבים, צחוק ושירה. לפנות ערב נשמעו קריאותיהם הרמות של הורים בקראם לילדיהם להיכנס הביתה וקול הילדים המסרבים ומבקשים להישאר בחוץ. חיים רגילים, כאשר ידענום תמול-שלשום גם אנו.

לפנות בוקר בא סטאשאק והביא לי אוכל לכל היום — אפילו חלב חם, לא שכח להביא. מעריכת האוכל ומהדאגה להגישו לפני, נוכחתי לדעת כי אמנם מסור הוא לי, אלא שפחדו גובר על מסירותו. הוא ניהם אותי ושיללני לאכול ולא לדאוג ויחוסו זה עורר בטחון בלבי. הוא ישב עמי רגעים מעטים וירד למטה ושוב לא ראיתיו. בבבויש היתה תנועה גדולה. באותו יום לא נערכה קבורה. עבר היום ואתא לילה. עם חשיכה בא סטאשאק וסיפר, כי בגיטו שורר עכשיו שקט, וכי מוכרים במכירה פומבית רכוש יהודי.

ביום המחרת נערכה קבורה. ישבתי למעלה והקשבתי לתכונה שבחדר. שמעתי קולותיהן של שתי נשים, וקולותיהם של שוטרים... בערב בא סטאשאק והביא את מנת אכלי וסיפר כי הוא יוצא לכפר להתעניין בדבר מחבואי, וכי אשתו תדאג לספק לי את מזונותי, בהיעדרו. בשובו מהכפר סיפר, כי לצערו העלה חרס, קרוביו מפחדים להסתכן. עתה ידעתי כי כל מבטחי בסטאשאק היה לאל וחייב אהיה לבקש לי רוח והצלה במקום אחר.

סטאשאק הלך לגיטו ונפגש עם אבא ובחזרו סיפר: המצב משתפר והולך את האנשים שמוצאים בבונקרים אין הורגים, אלא מספחים לרשימת ה"חיוניים". לפי

דבריו יעץ לו אבא, שיקנה את המאפיה שלנו ואבא נכון לתת לו סכום כסף לשם ביצוע הדבר, אך בשום־פנים אין הוא יכול להסכים. ביום המחרת נערכה קבורה. בין הקברנים היה גם אבא. בשעה שהאנשים נכנסו לבית־הקברות קרא אבא לסטאשֶׁק והוא הביא לו אֶת. אבא נתן לי סימן ואני ירדתי מהעליה. נכנסתי לבית־הקברות, עם שאר הקברנים והמלווים, ויחד אתם חזרתי לגיטו.

עברו עלינו חדשים של חיים בגיטו, בבנין היודנראט. הורשינו לאפות לחם, כלפנים. המצב הכלכלי נשתפר והלך. זוכר אני כי באותם הימים לא חסרים היינו אפילו ביצים. את הביצים היו מחזיקים בתוך סירי־מים וכך נשתמרה טריותן לזמן ארוך. היתה חברה גרמנית שטיפלה בכך. חלק מיהודי הגיטו עבד בשימור הביצים וחלק אחר עבד אצל הוֹאֵנְדֶארמריה. אנחנו שבנו למקצוע שלנו ואפינו לחם, אולם לא בביתנו ממש, אלא במאפיה של נוביצקי. השוטר הנאצי מוריץ הטיל אימתו כמקודם. באותו זמן, אם ביקשו להזהיר את מישהו כי מוריץ מתקרב היו קוראים בלשון רמזים: "משה'לה הולך!"

בימים ההם עד הייתי לצמאון־הדמים של מוריץ. באופוצ'נה חי יהודי בעל־קומה וגברתן, ששמו היה סרנה. יום אחד הלך סרנה לדירתו שמחוץ לגיטו המצומצם והוציא מביתו אלבום עם תמונות משפחתיות. בשובו לגיטו פגשו מוריץ והחל להכותו ב"פאראבאָלום" בפניו ועל עיניו. הוא ריסק בל־כך את פניו, עד שהיהודי נפל לארץ והחל לצעוק:

"למה אינך יורה בי, הרוג אותי וחסל", אך מוריץ הוסיף להכותו בפאראבאָלום דווקא, עד שניטלה הכרתו ואז שלח בו מוריץ כמה כדורים והרגו. אני ראיתי עין־בעין את תמונת הזְעָה בעד סדק של השער. ליד גיטו מפוזרות היו התמונות והן התבוססו יחד עם סרנה בדמיו. לאחר מכן בא מוריץ ליודנראט וסיפר בשלוות־נפש ובגאֹנה, כי הרג זה עכשיו יהודי.

סרנה מאיר ומשפחתו

ואף על פי כן היתה רוח אחרת מסביב והיתה רווחת הדעה, כי המצב השתנה לטובה. פירמות גרמניות התחרו ביניהן בהשגת יהודים כדי להעסיקם וגבר המחסור בידים עובדות. נדמה היה לשארית-הפליטה כי היתה להם עֲדָנָה, כי יש צורך בהם. אמצעי הקיום היו רבים; חלק מהרכוש שנשאר עמד לרשותנו, היינו משחרים את הוֹאֲנֵדָרְמֵרִיָּה במתנות יד ועברו עלינו חדשים בעבודה מלאה. יהודים נמהרי-לב אף הסיקו מסקנות מהמצב. אלה היו אומרים: "הגרמנים מכים על חטא, על אשר השמידו את היהודים. הנה מחפשים הם עתה יהודי בנרות".

גם דבר זה כמו נסך בטחון בלבם של אלה אשר חיפשו סימני נחמה ועידוד...

"הנסיעה לארץ-ישראל"

בשלהי דצמבר 1942 הגיעה יום אחד הוֹאֲנֵדָרְמֵרִיָּה אל הוֹדֵנְרָאט, מאירת פנים, כביכול, והודיעה, כי נתקבלה פקודה לערוך רשימה של יהודים שיש להם קרובים בארץ-ישראל. תכלית הדבר היא: החלפת שבויי מלחמה. בעד כל גרמני שבוי שיוחרר ירשו לעשרה יהודים לעלות לארץ-ישראל. היהודים יוסעו תחילה ברכבת – נוסעים לארץ נייטרלית, מקום שם יתקיימו החילופים. לראשונה התייחסו לשמועה בחשד וראינו בה תכסיס לסובב אותנו במרמה. אולם לפי ההכנות והעמל שהגרמנים השקיעו בעריכת הרשימות, בדרישות ובחקירות, התחלנו להאמין, כי יש ממש בדבר. הם החלו לערוך רשימות מדויקות בקפדנות גרמנית מובהקת. בשאלונים חייבים היינו לציין את משלח-ידו של הקרוב, מתי עלה לארץ, העיר בה מתגורר ומדי הקירבה המשפחתית. הם העמידו מזכירים מיוחדים, שבדקו ובחנו כל סעיף וסעיף וכל תג ותג. קפדנות זאת העבירה גם אותנו על דעתנו, ללכת שולל.

שוב נדלק אור תקנה בעיני האנשים, כל אחד חיפש מכתבים ומעטפות, כדי להעלות כתבות שנשכחו. אנשים שלא היו להם קרובים ממש, "רימו" את הגרמנים: הגישו כתבות של מכרים, נספחו כבני-משפחה לאלה שהיו להם קרובים בארץ-ישראל ובלבד להיות בין המאושרים. ענין הנסיעה היה מנסר בחלל עולמנו יומם ולילה. מגלים היינו בפרשה פנים לכאן ולכאן. בנפשות המדוכדכות שב והנץ ההומור היהודי:

"תראו שיחסרו להם יהודים, ליאָקִים, ועוד יצטרכו לגייס "גויים" ולשלוח אותם בתור יהודים".

היחס אלינו נשתנה לטובה. יהודי שנמצא מתחבא, באחד הכפרים, ניתנה לו אפשרות לחזור לגיטו ללא עונש, וללא משמר. השמירה הגרמנית מהגיטו הוסרה כמעט, ונתרכזה בידי השוטרים היהודים בלבד. האמונה הקיפה את הכל – שגעון של מאמינים... כל רשימה של קרובים היתה נמסרת למזכיר הוֹאֲנֵדָרְמֵרִיָּה, בומגארטן, וכדי לשוות לענין דחיפות שאיננה סובלת דחיה, היתה כל רשימה נמסרת דרך טלפרינטר לגאָסטאפו בטומאשוב.

אפילו מוסתרים, שבידיהם תעודות של פולנים, שבו לגיטו והפכו להיות ליגאליים, והכל נכללו ברשימת הנוסעים לארץ-ישראל. לפי הידיעות שקיבלנו, עתידים

החילופים להיערך בגבול גרמניה-שווייץ. מכאן, שמסענו יהיה מערבה, – לגרמניה, ואחר-כך אל הגבול השווייצרי. איש לא העלה בדעתו, כי לשם חיסולן של 200 משפחות בערך צריכים הגרמנים להסתייע בדרך של תככים ומרמה, הן כולנו היינו בידיהם. הפקודות הרשמיות והמודעות למיניהן בדבר הנסיעה לארץ-ישראל, מסוגגנות היו להפליא והקוראים שתו בצמא את הכתוב בהן.

הפולנים היו מתלוצצים ואומרים:

”תמיד אמרנו: ז'ידזי דו פאלאָסטיני! והנה נתקיימו דברינו!”

באחד מימות ינואר הראשונים הגיעה הידיעה, כי מחר אנו יוצאים. כל אחד הכין את המיטלטלים לדרך. ראינו עצמנו כמאושרים וביכינו את כל אלה שניספו ולא זכו ליום הגדול.

בפקודה רשמית כתוב היה, כי כל אחד רשאי לקחת ואלוטה ומטען שאינו עולה על

15 ק"ג.

השכם בבוקר, היו הכל מוכנים ומלובשים והחבילות מונחות היו ברחוב, כל משפחה וצורותיה לידה. הכל חיכו להתחלת המסע. הז'אנדרמים קיבלו את המתנות האחרונות והם הסבירו, כי אנחנו נוסעים עד התחנה אויאוד, ומשם בכיוון מערבה.

”בשבילכם כבר נסתיימה המלחמה, באויאוד תעלו ברכבות מיוחדות ותסעו לארץ-ישראל”.

מאופוצ'נה ומכפרי הסביבה הובאו סוסים ועגלות כדי להסיענו. העגלות נתעכבו בכיכר קילינסקי, לאורך הכביש. היהודים נערכו טורים-טורים והתחילו לצאת מהגיטו. עתה נצטוינו לעלות בעגלות. וחבילות מיותרות הוצאו מידי בעליהן והוטלו לארץ. ראינו, כי משהו איננו כשורה, אם כך נוהגים בנו בשעת פרידה. אבל התנחמנו, כי הסיבה היא – חוסר מקום בעגלות. פתאום החלו להוריד מכמה וכמה יהודים מעילים טובים:

היהודים עוזבים את העיר אופוצ'נה בעגלות לאויוד

* יהודים לארץ-ישראל

"אתם נוסעים לארץ חמה ואין לכם צורך במעילים".
השיירה היתה מוכנה ליציאה. בראשה נסע אחד מאנשי ס"ס ובידיו המיסמכים השונים. כמאסף סגרו עליה כמה שוטרים פולנים, מתושבי אופוצ'נה. מעטים היו מלווינו והם, כביכול, נתמנו לא לשמור אותנו כי אם להגן עלינו מפני שודדי דרכים. היינו רבים מאד, ויכולנו לחסלם באפס יד, בהיותנו בדרך, רחוקים מאופוצ'נה, אבל רעיון ואפילו צלו של רעיון כזה לא נתעורר בלבנו.
היה זה חמישה ביאנואר 1943. עמד בעולם יום חורף. אך נסענו משום-מה בעגלות והגלגלים חרקו על פני השלג. משני צדי הכביש עמדו פולנים, מתושבי המקום, ונפרדו אגב קריאות ובמבטי פרידה בלבד. היו בהם שצעקו למכיריהם, כי ישליכו להם חפץ-כלשהו והיו מבינינו שהוכיחו ידידות אחרונה והטילו כלפיהם חפצים. מפעם לפעם הפכנו פנינו לראות את העיר, עיר מולדתנו. הנה מתגלה לעינינו הרחוב באראק יוסילביץ. והוא שומם, הדלתות והחלונות פתוחים ופרוצים. והנה עוברים אנחנו את שוק-הסוסים, כאן נערך הגירוש הראשון. בקצה הכיכר עומד איקונין של ישו ומסתכל ברחמים על השיירה. הנה בית-הספר על שם קאזימיאז' הגדול. הילדים יוצאים לרחוב, מסתכלים בנו ומורים באצבעותיהם. הבתים נעשו מפעם לפעם קטנים יותר, עד שנעלמו באופק. בדרך נעצרו פולנים, עוברי אורח והסתכלו בנו והיו מהם שהביטו בתמיהה ושאלו:
"לאן?"

קשה היה להשיב "לארץ-ישראל". חשנו, כי יש משהו מגוחך בתשובה מעין-זאת. אפשר כי עמוק-עמוק בלבנו הסתתרה איזו ודאות סמויה, כי אין מובילים אותנו לארץ-ישראל. ואולי לברוח? – התעורר רעיון בלבו של מישו. רק רגע קט נצנצה מחשבה מעין זו ומיד כבתה: הן טוב כל-כך להיות שרוי בחיק האמונה... כל עוד ניתן לנו, נטפח את האמונה.

"נראה לאן יובילו אותנו, מזרחה או מערבה, סימן כי פנים דבריהם".
היו "גויים" שהצטלבו בראותם אותנו ועיניהם הביעו רחשי-לב נרגשים. מהם שהחליפו דברים אתנו, רצו כברת-דרך אחרי העגלה. אך אלה מעטים היו. הרוב שמח לאידנו ומבטיהם של אלה הביעו שנאה ובז.
הקור החל להציק ומדי פעם קפצו האנשים מהעגלות כדי להתחמם אגב הליכה. השוטרים התייחסו לכך בשוין לב. כשעברנו ליד אחד היערות, הם הרשו לנו להיכנס בו לשם חניה קצרה ועשיית צרכים.

עולם לבן, שלג דק יורד, מסביב מרחב, מזמן כבר לא ניתן לנו ליהנות מזיו העולם. התקנה להישאר בחיים מעוררת בנו תחושות אל היפעה שמסביב, אל הנוף המוכר כל-כך, בו ראינו גם שנות – טובה. עם פנות היום להחשיך הגענו לאויאזד, אולם כאן נתערער כל האמון שלנו. פתאום נוכחנו לדעת, כי מסביבנו מוצבים משמרות מוסווים. הרגשת החופש שידענו בדרך ניטלה במחיידי. הלבבות החלו להלום מרוב פחד ורגלינו פקו. משני עברי הרחוב הופיעו גרמנים שהחלו להאיץ בעגלונים, בצעקות וקללות. אויאזד היא צומת-מסילות ולידה כפר נטוש ושומם. איש-ס"ס בעל המימסכים מסרנו לידי המפקד המקומי.

כאן מצאנו יהודים רבים מכל עיירות הסביבה, והם סיפרו לנו אותו סיפור-מעשה: "מובילים אותם לארץ-ישראל, לשם חילופין בשבויי מלחמה". אנחנו, יהודי

אופוצ'נה, היינו האחרונים ועם בואנו הושלם ריכוז המובלים. התחלתי לחפש אנשים מהעיר פשיסחה ומצאתי את אחותי הבכירה, ברכה, ואת בעלה. הערב כבר ירד, ופתאום ראינו מסביב הרבה מדורות, אלו היו מדורותיהם של אנשי המשמרות המוסווים, אשר שמרו עלינו. עתה נראינו כמו עומדים בתוך מעגל של אש. יוראק האמיץ, שדומה היה "לגוי" במראה פניו ניסה לברוח ונשמע צרור יריות. קרבן ראשון. הרוחות התמוטטו. החילונו לקונן על ההזדמנות לבריחה, אשר החמצנוה במו ידינו, מתוך אימון של סכלים. בעיקר התייפחו אלה שהיו להם תעודות פולניות והם נכנסו מרצונם לתוך לוע החיה. הם תלשו את שערות ראשם ובכו: כדי להרגיע את האנשים שהבהלה והדכדוך השתלטו עליהם, התחילו אחדים מבינינו להתריס כלפיהם: "מה החרדה הזאת? אנחנו כן נוסעים לארץ-ישראל. אם מישוהו ברח, אין זה עדיין סימן שנפלנו בפח". אבל גם האומרים כך, לא האמינו בדברי עצמם ורק לשם ארגעה נאמרו הדברים, רצוצים היינו ועיפים וכך עבר עלינו הלילה. למחרת בבוקר השכם שמענו את הצריחות: "יודאן ראוס" וראינו כי עומדים עלינו האוקראינים ו"השחורים" – גרמנים במדים שחורים. מישוהו מבינינו קרא: הרי אלה הם מפלוגות-ההשמדה ויחד אתם אנשי הס"ס קצינים וחיילים. התחילו לערוך אותנו בחמישיות. בני משפחה נדחקו אלה אל אלה – להיות יחדיו. מכאן הובלנו אל תחנת-הרכבת. אחד הקצינים ספר את החמישיות. מישוהו העיז ושאל לאן נוסעים אנחנו, והתשובה היתה: "לגרמניה!" מאויאז ועד לפסי-הרכבת זמן-הליכה של מחצית השעה בערך. כשיצאנו מאויאז עמד כבר אור היום, בגבורתו. הגרמנים נערכו מימינו ומשמאלנו. בראש הלכו הקצינים עם המסמכים ומשני הצדדים אנשי ס"ס. לאחר שהכול עברו את שער היציאה סגרוהו מאחורינו. משמאלה ומימינה של הדרך, בה עברנו, היו תעלות ומעבר לתעלות שבילים מורמים כלשהו – סוללות הכביש. בשבילים אלה ליוונו אנשי המשמר הגרמני. הקצינים שהלכו בראש היו חמושי אקדחים. אנשי הס"ס החזיקו "שמייסרים" ובידי האוקראינים היו רובים. האוקראינים החרידונו מאד. כי ידענו שהם מובאים תמיד לפעולות-החיסול. כל אחד השתדל להימצא בקרבת משפחתו וידידיו. אנחנו, בני משפחתנו, התרכזנו בשתי שורות, זו ליד זו. משה אחי ואני באמצע והאחיות מהצדדים. היינו במרכז וראינו את כולם. אמא היתה מפצירה במשה כי ישאל את אחד הגרמנים לאן מובילים אותנו. משה סירב: "אין מה לשאול, השאלה לא תעזור ולא תשנה דבר". אמא היתה מדוכדכת וחסרת סבלנות והיא שאלה ביידיש: "מיין הער, וואו פארן מיר?"* תחילה לא ענה הגרמני, אולם אחר-כך נכמרו ודאי רחמיו והוא השיב בגרמנית מיוהדת: "וויין נישט, וויין נישט מאמעשי, מיר פארן נאך דויטשלאנד***".

* אדוני, לאן אנחנו נוסעים?

** אל תבכי, אל תבכי, אמא, אנחנו נוסעים לגרמניה.

כל חרשה מעין זאת עשתה לה כנפים והיתה מיד עוברת בלחש את השורות. מפעם לפעם היתה פושטת לחישה אחרת אך מכל הלחישות נסתבר, כי אנו נוסעים ל"דויטשלאנד" מערבה.

הנה מתקרבים אנחנו לפסי הרכבת. מרחוק רואים אנו כפר נטוש שבתיו נעלמים והולכים. וכאן כבר נמצאים אנשי כל המחוז, יוצאי עיירות קטנות ועיירות גדולות יותר: פשיסחה, גאלניוב, ז'ארניוב, אודז'יבול, דז'אביצא, ביאלוצוב ושוויננה. אנשי אופוצ'נה הלכו ביחד, ביניהם גם רב העיר הישיש ואשה ממשפחת הרב — זוג ישישים. זכרנו את הרב בעל הזקן הלבן והארוך, אולם עכשיו ללא זקן היה — גזרוהו. אחד מאנשי ס"ס צעק והורה ללכת בחמישיות ולא לפגר. הוא הפסיע בסוללת-העפר שמעבר לתעלה.

"מי שיפגר בהליכתו, יומת במקום!!!"

אנשים התחילו להצטופף. השוטרים שהלכו מאחור, כמאסף, החלו להצליף במגלבים. הצפיפות נתגברה. אך רבים לא יכלו להמשיך בקצב המצווה והחמישיות נשתבשו מפעם לפעם. אחד הקצינים, מאנשי ס"ס, ממושקף, קפץ ועבר את התעלה, נכנס אל בין השורות, תפס את הרב בידו וצעק:

"אתה מבלבל את השורה!"

הרב נפל מרוב אימה וחולשה, והלה דחף אותו ברגלו אל תוך התעלה ושלח בו צרור כדורים. האשה, קרובת הרב החלה להתייפח ולצעוק והוא הרג גם אותה. — אחריהם באו מעשי רצח נוספים. מחריד היה לראות אדם שדוד על השלג, הלובן והדם, עוררו פחד גדול. חששנו להביט אחורה. ידענו כי מאחור שלופים אלינו לועי האקדחים ו"השמייסרים".

הליכה בשלג מאויזד לרכבת 3 קילומטר

עתה נתערער האָמון כליל. אולם מפינה חשיכה אחת החל דווקא האָמון להתגנב. קשה־עורף היה האמון שלנו והוא ביקש אויר לנשימתו: הנה רואים אנו בחוש שהם בני־חורין לרצוח אותנו ובכל זאת יובילונו אי־אן. כלום היו חוששים לומר לנו את האמת, אילו היתה אמת אחרת אתם, הן אנחנו בידיהם — משמע־מינה, כי מובלים אנחנו לארץ־ישראל. אך בעת ובעונה אחת היתה צמרמורת עוברת בגבך, שמא יפגע עוד מעט הכדור בך, דווקא בך המאמין... וכך הגענו עד לפסי־הרכבת. כאן העמידו אותנו בחמישיות כשפנינו אל הפסים, והיתה לנו האפשרות להסתכל היטב בפרצופיהם. הקצינים וכל בעלי הדרגה עמדו לפנינו והחיילים הפשוטים מאחורינו. הם ניצבים, מתלוצצים ביניהם, מעשנים סיגריות, מורים עלינו באצבעותיהם. הנה הבחינו בנערה יפה, ניגשו אליה, הסתכלו ואחד אמר:

"א, דו וואונדערשיינס קינד, ווארום ביסט דו יידין געבורן?"

הנערה ניסתה להחניף להם, מתוך פחד.

"מה זה חשוב, אם יהודיה אני, העיקר כי צעירה אני ובריא..."

"אין יהודים בריאים — השיב הגרמני — חולים הם כולם, אף הבריאים שבהם חולים הם."

הקור נתגבר בינתיים והתחלנו להכות רגל אל רגל כדי להתחמם, רבים מאנשי המשטרה היהודית באו חבושים כובעי־השרד שלהם. הללו האמינו בכוחו של הכובע וקיוו, כי תצמח להם ישועה ממנו. מישוהו ניגש לאחד השוטרים ואמר:

"נו, 'קנאקער'*** שכמותך, נו, הראה את יכלתך, הרי יין שתיתם יחדיו, שאל אותם אולי יגידו לך, לאן נוסעים באמת?"

הלה השפיל עיניו ולא השיב דבר. היו אשר ביקשו לכלות בדברי חרפה את חמתם באלה שהיו שוטרים, אך כל זה היה חרון אי־אונים. האימה היתה גדולה. ואימה זאת הכריחה את האנשים שיביטו דווקא מערבה, משם תבוא הרכבת לקחתנו ולהובילנו מזרחה.

עודנו עומדים ותוהים והנה נשמעה פתאום צפירה ממושכת, אך ממזרח באה הצפירה, דווקא ממזרח. צפירה אחת ואחריה השניה וכבר שמענו את שיקשוק הגלגלים בהגיעם. כשהרכבת התקרבה יותר פלחה הצפירה בשלישית, ארוכה ורמה כל־כך, עד כי חשבנו שהעולם מתפורר והולך. מהרכבת ירדו אוקראינים ומונגולים, פתחו את דלתות הקרונות, ופקודה נשמעה:

"כל מי שמחזיק צרור בידיו, יניחנו מיד על הארץ, לרגליו."

הכל הניחו את הצרורות והחבילות. עתה נשמעה פקודה שניה והיא קצרה וחותכת:

"כל הצוֹאָה הזאת — למעלה!!!"

הם פיצלו את העומדים לפי קרונות, והחלה העליה בהם. תחילה היתה אפשרות בידינו לעזור לנשים ולנחשלים, אולם לאחר רגעים מעטים רבתה ההצטופפות והדחק. אנשים נאחזו בציפרניהם ממש, כדי לעלות ולתפוס מקום. הקרונות כבר נתמלאו עד אפס מקום. האוקראינים החלו לירות בקהל שבתוך הקרון. הכול הצטופפו והצטמצמו מתוך אימת־מוות ונתהוה מקום ריק בשביל נוספים. כל קרון שנתמלא סגרוהו מבחוץ על בריח.

בני משפחתנו טרחו להיות יחדיו ואף עזרו זה לזה לעלות. כשעליתי אני, כבר היתה מחצית הקרון מלאה. ריח של כלור היכה על אפי. הקירות והריצפה היו לבנים,

* הה, את יפתי־התואר, מדוע זה נולדת יהודיה?
** כול־יכול.

אבקה של חומר חיטוי כיסה את הכל. מיד הרגשתי יבושת וצרבת מוזרה בפה ובגרון. והצמאון החל לענותני.

באורח אינסטינקטיבי נמשך כל אחד אל החלון, אל אוירו הצח של העולם, אולם החלונות כבר היו תפוסים, נצטמצמו, בני משפחתנו, בפינה ריקה והיינו ביחד, נצמדנו זה אל זה. אתנו היתה גם אחותי ברכה ומשפחתה מפשיסחה. הנה נסגרת גם הדלת של קרונו ונאנו ניתקים מהעולם הגדול.

מבחוץ מגיעים קולות והם כבר עמומים. אלה שעומדים ליד החלון משמשים כעין תצפית, ומוסרים ידיעות מכל המתרחש מחוץ לקרון. כל דבר חסר ערך הופך להיות רבי־חשיבות: "נהג הקטר ממלא את המיכל מים". "גרמני יצא". "גרמני בא". כל הסימנים ממה שעבר עלינו בשעה האחרונה, מדכדכים מאד. הן הבטיחו לנו כי נוכל ברכבת־נוסעים והנה רכבת – משא עם כלור. וכיצד להסביר את מעשי הרצח הנוספים ונטילת המטען? רק בדבר אחד נאחות עדיין התקוה, כבקרן־מזבח: "הרכבת הגיעה מצד מזרח".

לפני שנכנסנו לרכבת, כשפקדו להשאיר את צרורותינו הקטנים ליד הפסים, נתעוררו רבים, שטמנו בצרורותיהם את כספם וחפצים יקרי־ערך והחלו לפשפש בצרורות, כדי להציל מתוכם משהו, ואלה הוכו באכזריות רבה. הה, אין אלה סימנים מעודדים, כי לארץ־ישראל אנחנו מובלים. אין אלה סימנים מעודדים כל עיקר. הנה מוסרים העומדים ליד החלון, כי הקצינים, הללו שטיפלו בניירות, כבר נסעו מכאן, כי נשארו רק האוקראינים.

איני יודע כמה זמן חיכינו ברכבת. הרגעים ארוכים היו. לפני שהרכבת זוה, שוב אותה צפירה – מזעזעת ומתמשכת עת רבה. לא, לא, אין זו צפירה סתם, יש בה כְּנֵה מיוחדת. והכונה איומה ודאי כמוה. צפירה מענה, מטרפת את הדעת ואיננה נפסקת... סוף־סוף נפסקה הצפירה והרכבת זוה מהמקום. מרגע לרגע גבר החום. מהסיפון החל לטפטף נוזל שנתהווה מהאדים. אנשים נזדרזו לפתוח את כפתורי מעיליהם, להפיג במקצת את החום והמחנק...

רכבת הכליון

שעות צהרים, בקרון נשמעות קריאות. בני משפחה קוראים זה אל זה להינכח כי הכול נכנסו. בין הנוסעים רבים שנטלו עמם דברי ערך, כגון זהב, אבנים טובות, תכשיטים ואף כסף ב"וואלוטה". אך כנגדם היו כאלה שלא היתה עמם פרוטה לפורטה. ענין החלונות הפך להיות סלע של מריבות וקטטות. בעלי־אגרוף השתלטו על החלונות. ואילו החולים שבקרון התענו קשות מהמחנק וריח הכלור, והם נדחקו לקרן־זוית.

"תנו לו לגשת לחלון, הן הוא חולה" – שומעים קריאה של בקשת רחמים ובקשת צדק, אך הקריאה נשמעת בקול ענות חלושה.

החום בקרון גבר מרגע לרגע והמצב החמיר והלך. המומים היינו – ספק שפויים, ספק מטורפים. יצר החיים כמו פעל מאליו, ללא שליטה עליו. הכרתנו נתערפלה והלכה. פה־ושם התגלו סימני טירוף ברורים: עד היום תעבור בי צמרמורת בזכרי את הדמות אשר זעקה זעקת־וידוי וחשבון־נפש איומה:

"מה עשיתי כל ימי חיי? מה עשיתי כל ימי חיי? גולתי, שדרתי, כסף הסתרתי עמי. הון עשיתי. ארור הכסף שאני נושא. מה אעשה בכסף שיש אתי. אני הולך למות. אני הולך למות..."

אימה חשיכה היתה מסביב. האיש זעק ותלש את שערות ראשו. כל אחד הצטמצם לתהות על עצמו, על נפשו וחיי. פניתי להסתכל במשפחתי. אבא ישב ונאנח דומם. כל פעם רבו אנחותיו, אנחות אלמות. ללא דברים. אמא ישבה והתייפחה וביכתה את כולנו בקול, בדברי הספר, כאשר יבכו את המת. בדבריה מזכירה היא את הימים הטובים, את בני המשפחה, את אלה אשר הלכו עם הגירוש הראשון – את הדודים והדודות וילדיהם. היא ישבה והנידה ראשה כלפי אבא:

"ראה, מה עשו מאתנו!... ראה מה עשו מכולנו?..."

ופתאום פרצה בהתייפחות בקול רם: "למות מובילים אותנו, למוות". כולנו עמדנו ובכינו, ואני טרחתי בקול חנוק להרגיעה...

"אמא, אסור להזכיר את המלה מוות. אסור לומר 'אנחנו מוסעים למוות'". לא מן השפה ולחוץ אמרתי כך. האמנתי באותם רגעים, כי במלה "מוות" פותחים אנחנו פה לשטן. אך דברי לא הרגיעו, אדרבא כמו שמן למדורה היו והתייפחותה גברה יותר והיא התחילה לצעוק:

"מי יודע מה הם חשבו עלינו... כל קרובינו, אשר לוקחו בגירוש הראשון... מי יודע מה הם חשבו עלינו... אנחנו נשארנו בחיים והם לוקחו למוות... הם לא סלחו לנו עד הרגע האחרון... הם לא סלחו לנו..."

אבא ישב ואנחותיו גברו. האחיות הקטנות החזיקו את אמא ואף הן בכו. אני עמדתי בין אבא ואמא ולידי משה אחי. הסתכלתי בפני משה: עננה כבדה הקדירה אותם. הדמעות היו עמוק בתוך עיניו, אך בקדרות פניו ראיתי, כי מחשבות מתרוצצות בקרבו. תכניות מתרקמות: משה היקר, בעל האמצאות! תכונתו זו לא עזבתו גם כאן: "אתה יכול להבחין היכן אנחנו נמצאים?" – שאל אותי חרש.

כמה פעמים חזר על השאלה. מבלי משים הפניתי את פני אל החלון להסתכל. החלון היה גבוה ואלה שעמדו לידו, ראשם רק הגיע עדיו. חלון צר ומוארך, וסגור בסורגים של ברזל. החום גבר ואני פשטתי את מעילי, קיפלתיו כעין חבילה והנחתיו על הרצפה ועליו העמדתי לסירוגין את אחיותי הקטנות. האמנתי כי בדרך זו יינתן להן יותר אויר לנשימה.

האומנם נוסעים אנחנו לטרבלינקה? הן הרכבת באה מצד מזרח. אילו רצו להובילנו לטרבלינקה, כלום היה מישוהו מפריע בעדם? מה ההגיון שהרכבת באה מצד מזרח דווקא? וכיצד לקשר בין עובדה זו לבין תנאי הנסיעה האיומים? מחשבות... מחשבות... אולם חפץ החיים רוצה בכל זאת לפתור את הכל לטובה. שאלתו של משה כמו נפלה ונקלטה בנפשי. ניצב הייתי ומסתכל לעבר החלון, לנחש היכן נמצאים אנחנו. הנה ראינו בחלון פסי צל ואור לסירוגין. אנו עוברים ודאי ליד יער, ליד שדרת עצים ארוכה.

ושוב שאלתו של משה, וכמו אל עצמו ידבר:

“איזה יער עלול זה להיות? ליד איזו תחנה נמצאים אנחנו?” אחותי ברכה היתה בחדשי הריונה, בעלה, איש חזק, עמד לפניו כמבקש להיות לה מחסה, כמעט על ידיו החזיקה. מהצד השני עמד אביו, חותנה של אחותי, וגם הוא תמך בה והגן עליה. בקירבת-מקום עמד יוסף לבקוביץ, קרוב משפחתנו. יוסף היה בחור אציל-נפש. היו לו עינים גדולות ועמוקות, ועכשיו, בתוך אפלולית הקרון. הן גדלו והתרחבו ועוררו איזה פחד מוזר. הוריו נלקחו בגירוש הראשון. הוא התחיל לבכות ולא יכול היה להבליג:

“מדוע לא הובלתי למוות יחד עם הורי? מדוע הצלתי את עצמי?” כך היה המצב לפני שידענו, כי אמנם מובילים אותנו למוות. עדיין הבהבו תקנה והרהור עמום, כי לא לשוא הגיעה הרכבת מצד מזרח. כבר נסענו שעות מספר. הצמאן שרף את הגרון ואת הפה ופתאום נעצרה הרכבת. בקרון נתעוררה מהומה.

“למה נעצרנו, מפני מה נעצרנו?” – עלו השאלות מכל צד. העומדים ליד החלון קראו כלפי חוץ וביקשו קצת מים. בחוץ נמצאו פולנים – פועלי המסילה. מדי פעם ניגש אחד מהם לקרון נטל שלג מהארדמה, עשה ממנו כדור וצעק כלפי העומדים בחלון: “תנו כסף ותקבלו שלג!”

מיד נזרקה מטבע וכדור השלג הוטל לתוך הקרון, לבעל המטבע, מכל קצות הקרון התעוררו אנשים לקנות שלג. ידיים, ובהן מטבעות, הושטו לקראת החלון. הגיעונו קריאותיהם התוכפות של עובדי הרכבת: “תנו כסף, ותקבלו שלג, תנו כסף?”

רבים מבינינו הכסף מוכן אתם, אחרים החלו לפשפש, כדי להוציאו מן המחבוא, אך היו גם כאלה שאף פרוטה לא היתה אתם... מיד נקבע המחיר לכדור שלג. מאה זהוב הכדור. תחילה הגיעו כדורי-השלג למשלמים, אך לא ארכו הרגעים וכל הקרון הפך להיות אנדרלמוסיה אחת... כטובע שמושיט את ידיו להצלה, פירכסו בחלל ידיים לתפוס פירור שלג. בולמוס של צמאון וידיים לוחמות ומפרפרות אלו באלו. כל אחד היה מושיט את לשונו ומלקק את הפירורים בכל אשר נפלו – כל זה נתרחש בעת החניה הראשונה, פתאום נשמעה יריה בחוץ, ומסחר השלג נסתיים. אנחנו, שישבנו בפניה קיצונית, לא זכינו לקבל את המצרף ה“חיוני”. ידי המחזיקה שטר כסף נשארה מושטת לריק...

פרצו מריבות. אלה שלא קיבלו שלג ושילמו כסף תבעו, כי יוחזר להם כספם. העומדים ליד החלון שלחו את ידם כלפי חוץ והחלו לגרד מהגג של הקרון חתיכות שלג ולהושיטן לקרוביהם. השלג היה מזוהם, אך הצימאון בער עתה פי כמה, ובעיקר הוא עינה את אלה שכבר אכלו שלג קודם-לכן. בקרון נשמעו צעקות: “אנחנו נזרוק אתכם מהחלון, גם לנו זכות לחיות...”

אולם לגשת אל החלון לא היתה כל אפשרות. לחוצים היינו כדגים מלוחים בחבית. משה לא חדל מלסקור ולחקור היכן אנחנו נמצאים. שמעתיו צועק לאחד הבחורים שעמדו ליד החלון, אל מנדל גרוספלד:

“מנדל, הבט היטב, לאן אנחנו נוסעים?”

מנדל הרגיע אותו והשיב, כי אנחנו נוסעים מערבה, לתחנה קולושקי. הכניסה

לקולושקי היתה קשה. תחנה זאת היא צומת-מסילות ובה הרבה רכבות. נעצרנו עת רבה. מרחוק נראה כפר. משה הוסיף לשאול היכן אנחנו והטריד את מנדל בשאלות, מה הוא רואה בחוץ. עד שהלה התרגז וצעק:

"רצונך לדעת מה אני רואה? "קינדאָר גליטשן זיך אויף אַ גליץ", בסדר?"*

שוב חזרה פרשת השלג. עתה האמירו המחירים. חמש מאות זהוב מבקשים הם בעד כדור שלג. כינן שהמצרך נתייקר הוחמרה השמירה עליו. מישוהו הוציא קדרה וכדור השלג הושם בתוכה, שידי זרים לא ישלטו בו. אלה שחסרים היו כסף השתוללו. נשמעה זעקת בכי:

"תנו גם לי קצת שלג, גם אני בן-אדם, גם אני רוצה לחיות. זה לא כסף שלך, שאתה משלם בעד השלג. אתה שדרת וחמסת כל ימי חיך. בין כך ובין כך נמות כולנו!.. תנו גם לי קצת שלג!.."

גם אנחנו שילמנו את מחיר השלג ולאחר ציפיה ממושכת, צעקות, ואיומים הגיע סוף-סוף תורנו.

היו משפחות שדאגו זה לזה והיו מחלקות ביניהן את השלג שווה בשווה. השלג, שאין בו מלח, רק הגביר את הצמאון. הגרון ניחר והולך מרגע לרגע. החום עולה. מהתקרה מנטפות טיפות דלוחות. גם קירות הקרון היו מזיעות מהחום והאדים. אלה שעמדו ליד הקיר היו מלקקים את לחותו.

נימוסים שידענום תמול-שלשום מקומם לא יכירם כאן, נמוגים הם ואינם. רשות הדיבור לרצון החיים והנשימה. נשים מכל הגילים, צעירות וזקנות, פושטות את המעילים. קורעות מעל עצמן את השמלות. ניצבות הן ערומות למחצה. אי-מי עושה את צרכיו. הכל נעקר משרשיו, ערפל עוטה את הכרתך. אנשים מאבדים שיווי-משקלם...

ושוב צפירה ארוכה בדומה לצפירה באויאזר. עכשיו ארוכה היא יותר, צפירת השטן, מטרת את החושים, נוקבת כבמקדח בתוך האזנים, חותכת את הגולגולת. נכנסנו לקולושקי, וכאן ידענו את המשבר וההתמוטטות.

לאחר הצפירה נשתלטה דממה עמוקה ומוזרה. כל אחד קשוב היה עדיין אל בנות-קולה של הצפירה, שזה עתה נדמה. היה זה שקט בטרם סערה. כל אחד החריש לשמוע את מהלך הרכבת, לאן פניה מועדות. הבטתי אל משה וראיתי שקוע בהרהורים סמויים. הרכבת נעצרה. הצופים, שליך החלון, הודיעו כי רואים הם גרמנים רבים, אנשי-משטרה, רכבות וכו'. פתאום שמענו, כי רכבת עוברת על פני הקרונות שלנו. היתה זאת רכבת-נוסעים והצופים, שהחלו לקרוא אל עבר הקרונות החולפים שאלו ונענו.

מישהו צעק מבחוץ:

"אל בית חרושת לסבון אתם נוסעים!"

הרכבת חלפה על פנינו, אך הקרונות שלנו עדיין עומדים. ושוב דממה. פתאום נשמעה תנודה – אחורה ואחרי-כך קדימה. משה שכל הזמן קשוב היה, נתמלטה מפיו קריאת-בהלה קצרה: "אוי". רגע-קל הוסיף להקשיב ואחרי-כך לחש לי:

"זאת היא פעולת הקטר... בשעה שהקטר ניתק מהקרון מתהוית תזווה מעין זאת. אם החשש שלי יתאמת נשמע מיד תזווה הפוכה – מאחור."

* ילדים מחליקים על הקרח.

בינתיים מודיעים הצופים שליד החלון, כי הקטר ניתק מהרכבת. החרדה עדיין מגששת בטרם תפרוץ ותהיה לחרדת-מוות. מישוהו מרגיע את עצמו ואת ציבור הנוסעים: בטוח הוא כי הקטר נסע להצטייד בפחמים ומיד יחזור למקומו. הקטר עבר על פני הקרונות ונצמד לרכבת מאחור. ושוב שמענו תזוזה, כמקודם, אולם הפוכה: תחילה קדימה ואחר-כך אחורה. עתה נודע לנו כי לפני קולושקי נתחברו לרכבת כמה קרונות ובהם יהודים נוספים.

לאחר כמה רגעים זוהר הרכבת. רגע-קל נשתרר שקט איום. הכל כמו ציפו לאיזה נס שיתרחש. אך הנס לא נתרשש, ולאחר רגעים מעטים ידענו בעליל, כי הרכבת שינתה כיוונה ואנחנו נוסעים מזרחה!

כמו התפוצצות נתרששה בקרון ועמה ההתמוטטות. צעקות עד לב השמים. כיצד לא נתפוררו הקירות מזעקות-השבר? הילדים הקטנים שהיו עמנו לא הבינו את פירוש הזעקה והם החלו לבכות, לא פחד הנסיעה עליהם, אלא פחד הזעקים... הבטתי אל בני משפחתנו ונדמה היה לי, כי ברגע אחד הזדקנו כולם. אחותי הקטנה מלכה'לה שהיתה בת תשע, כבר הבינה הכל ומיררה בבכי:

"אמא, אני הרי לא עשיתי לאיש שום דבר רע..."

רח'לה אחותי, שהיתה בת שנים-עשרה, נצמדה אלי:

"אהרן, אני פוחדת נורא..."

עכשיו ראיתי, כי גם משה נתפס לבהלה, אולם בדרך משלו:

"מה לעשות, מה לעשות?" — הרחישו שפתיו.

אבא החריש כל הזמן ורק אנחות שקטות נתמלטו מפיו. ברכה אחותי בכתה בקול רם, כבת עשרים ושמונה היתה:

"אבל התינוק אשר לא נולד עדיין ולא חטא למה נגזר עליו... למה נגזר עליו?..." בעלה עמד וליטף את ראשה כל הזמן. בראותי אותם בכך, שוב לא יכולתי להבליג והתחלתי להתייפח, אך בכל כוחי השתדלתי לבכות חרש... שקולי לא ישמע.

משה התחיל לדבר גלויות ולהעריך את המצב: הוא אמר בפירוש, כי אנחנו אבודים, כל הזמן לא רצה לערער את אמוננו, אולם עכשיו ברור הדבר, כי מובלים אנחנו לטרבלינקה...

ראיתי את האנשים והם צלמי בלהה. מהם שתלשו את שערות ראשם, מהם שהשתוללו מרוב יאוש, מהם שקיללו קללות נמרצות, אשה אחת שנסעה עם תינוקה החלה לחבקו ולהצמידו אל חזה בכל כוחה. הילד הוציא מגרונו קולות חניקה והאשה מעתירה עליו דברי אהבה ולוחצת אותו אל לבה עוד ועוד.

"תראו מה היא עושה... תראו מה היא עושה... היא השתגעה" — נשמעו זעקות. אנשים שניצבו לידה החלו להפריעה ולהוציא את התינוק מזרועותיה, אך היא הוסיפה להצמידו בכוח ולזעוק:

"זה ילדי שלי, זה ילדי שלי. אני הבאתיו לעולם... אני רוצה שהוא ימות מות קדושים... תנו לו למות מות קדושים".

ולפני שהאנשים הצליחו להוציאו, נחנק הילד בידיה.

שערותיה היו פרועות ועיניה לטושות והילד המת בחיקה.

לידינו נשתגע יהודי אחד. על צנארו היה רדיד לבן. הוא הסיר את הרדיד וניסה לקשרו לאחד הברזלים שבקיר הקרון, כדי להתאבד בחניקה. כמה אנשים החלו

להפריע לו והוא חבט בידיו ורגליו בכוח עצום וצעק:
 "תנו לי להיתלות!"

הצליחו להוציא מידיה את הרדיד והוא צנח איך-אונים ומדוכדך בפינה.

אסתר חמלניצקי

יצחק אליעזר חמלניצקי

מלכה חמלניצקי

משה חמלניצקי

רחל חמלניצקי

ברכה חמלניצקי

שלומה דוד אורנבוך

יוסף לבקוביץ

לוטק לרר

אלה מבני משפחתי הקרובים ביותר שנסעו אתי בקרון אחד בדרך לטרבלינקה
יהיה זכרם ברוך

קפצתי מהקרון

כבר ירד הערב. הרכבת נוסעת במהירות רבה. משה רוקם תכניות... בעל דמיונות היה משה שלנו ותמיד מצא להם אחיזה וידע להגשימם. לפי חישוביו, זהו הלילה האחרון-שלנו וההזדמנות האחרונה. הכל גלוי ומעורטל בקרון. שוב אין סודות ודברים שיש לכסות עליהם. כל מי שכוח המחשבה לא ניטל ממנו, מהרהר בקול רם. רבים המתוודים, אך לא תפילת-וידוי בנוסח מקובל ופסוקים מקובלים. היה זה וידוי מסוער ומטורף, מכל אשר יעלה הלב. משגים שנעשו אי-פעם כמו עלו מתהום הנשיה וצוירו בצבעים בוטים. ודאי מתוך אסוסציאציה בנסיעה זו לארץ-ישראל, נזכר אבא בהכנותינו בשכבר הימים לעלות, הכנות שלא יצאו אל הפועל. נזכר הוא עתה כי אמא התנגדה לעליה ובין הנימוקים הרציניים יותר הביאה גם נימוק, כי מפחדת היא לנסוע באניה.

"פחדנו לנסוע באניה" — אמר אבא וכמו הטיל את אשמת הפחד גם על עצמו — "פחדנו לנסוע באניה, אינ-זאת אלא שכך נגזר במרומים ואין זו אשמתנו". משה מלחש אלי ואומר, כי לילה זה יחתוך את גורלנו. יש לנסות לקפוץ מהקרון, שאם לא כן דיננו נחרץ. בני המשפחה שומעים את לחישתו. אמא יושבת נבוכה: "מה יהיה אתנו?... אל תשאירו אותנו... אל ניפרד... אל ניפרד... המוות אורב בכל מקום, נמות לפחות ביחד..."

אבא ישב והחריש. ראשו נטוי לארץ, כמתעלף, היה עמי בקבוק-משקה קטן, תוצרת ביתית. הוצאתי מכיסי והגשתי לאבא שילגום מתוכו ויתעודד. בראותו את הבקבוק, התרגש מאד, אך לגום לא לגם.

"בני, צפויים אנו לרגעים קשים יותר. נשאיר את זה לרגעים ההם". — הוא התחיל לדבר בענין הבקבוק והמשיך בענין אחר — "תראו, ילדים, אני כבר עברתי את גיל החמישים. יש בני-אדם שמתים בגילי מיתה טבעית ועל-כן נוח לי יותר להשלים עם הסוף, המצפה לי. אולם אתם, ילדי, צעירים אתם. אם יש בידכם לעשות משהו, כדי להינצל, אל תחמיצו את השעה... אל תחמיצו, ילדי..."

אמא נכנסה לתוך דבריו:

"לא... לא... אין שום הצלה... אין לאן לברוח. ועל מי ישאירו את רחליה ואת מלכה'לה?... ואת כולנו... רק ביחד... עד הנשימה האחרונה..."

נדמה היה לי, כי לא אמא המדברת. אלא קול זר שעד עתה לא ידעתי... ושוב אמר אבא למשה ולי, כי חייבים אנחנו לברוח, אם יש רק אפשרות לכך, וכי אין הוא מציע, אלא גוזר עלינו לעשות את המעשה, כי כל רגע יקר ובעוד שעה יכולים אנחנו לאחר, חלילה...

אינ-זאת כי משה נתעודד מדברי אבא וההחלטה גמלה בלבו. הוא התחיל לקרוא אל הצד השני של הקרון, שם נמצאה משפחת קצנלנבוגן, אל לוטאק, בן-דודנו שהיה מאורס לבתו של קצנלנבוגן, כי יעבור אלינו. אך מחמת הדוחק לא היתה כל אפשרות לכך...

כבר השלמנו עם רעיון הבריחה. לעת-עתה לא היה זה, בלתי אם רעיון ערטילאי, שאין כל ממשות בצדו. היה כבר לילה. ליל ירח ניבט מהחלון. ופתאום נעצרה הרכבת.

מבחוץ נשמעה נקישת ברזילים ובריחים ולאחריה נפתחה הדלת. אור הלילה ואוירו הצונן חדר לתוך הקרון והיכו על הנוסעים התשושים והמתעלפים. מה זה, האם כבר הגענו לטרבלינקה? – נתעוררה השאלה, האומנם כבר החמצנו את השעה?

לקרון עלתה חבורת מונגולים ואוקראינים ובידיהם "שמייסרים". ואף שהקרון מלא היה מפה אל פה, נמצא בכל זאת מקום לבאים. הכל הצטופפו והתכווצו מרוב יראה. הבאים החלו לשדוד אותנו. מלומדי נסיון היו וידעו היכן מסתירים הנוסעים את רכושם. תחילה פנו אל הנשים, קרעו את שארית לבושן שעוד נותר עליהן, שילחו את ידיהם אל בית-החזה ואל שיפולי הבטן ומצאו סכומי כסף ותכשיטי-זיקר, הורידו טבעות. רוב הנוסעים תשושים היו וכל רוח של התנגדות לא קמה בהם. אלה שסירבו להיענות הוכו באכזריות.

— "דיאָנגי דאוואיט" (תן כסף) — נשמעה וחזרה הקריאה והיא מלווה קללות וניבול פה. הדבר שכבר ברור היה קודם, כי מובלים אנחנו לטבח, נתברר עתה ביתר-שאת... לברוח... אבל עתה לא קם אף אחד שיעז לעשות את המעשה ולהיות הראשון.

עכשיו נשמעו והילכו אימים צעקותיו של פרוטאס, מי שהיה מפקד המשטרה היהודית אצל הגרמנים. דעתו נטרפה והוא צעק ובכה ודבריו מעורבבים ומקוטעים: "אותי הם לקחו, אותי... את המפקד הגדול... אותי לא התביישו לקחת..." עדיין חבוש היה כובע-השוטרים.

מפה לפה היו מוסרים מה מתרחש בקרון. פרידלבסקי, שהיה ראש היודנראט, אמר כי עתה הגיע הסוף, ומי שיכול לברוח — יברח.

לאחר שעה קלה שוב נעצרה הרכבת. שמענו כי הגרמנים מתהלכים ומדברים ליד הקרונות. פתאום פלחו יריות ונשמעו צעקות, אבל את פירושן לא ידענו. הרכבת החלה לנסוע ושוב אותה צפירה ארוכה, שכבר ידענוה קודם לכן, מספר המתעלפים בקרון נתרבה, החום נתגבר ועמו הצמאון.

החלטה גמלה. התחלנו להיפרד מבני-משפחתנו. אבא הוסיף לעודד אותנו והשתדל לחזק את רוחנו בפסוקים מדברי חז"ל.

המציל נפש אחת, כאילו קיים עולם מלא — אמר אבא — ואם אתם תינצלו הרי זכות הצלתכם תהי גם זכותי אני.

אמא הוציאה את הכסף שהיה מוסתר אצלה ואצל מלכה'לה ורחל'ה ונתנה חלק כחלק לי ולמשה וגם ליוסף לבקוביץ. התחלנו להתנשק. כשהגעתי לברכה אחותי, כמעט חזרתי בי וביקשתי לבטל את החלטתי.

ידי כמו רפו ולבי אבד והנה שמעתי את קולו של משה, כי עכשיו שעת-הכושר, כי עוד מעט ונאחר את המועד. כעין סיסמא עברה בקרון ועוררה את הצעירים והבריאים: "אל החלון". מי שעמדו ליד החלון — אנשי-אגרוף היו. אך בפני המעיזים לפרוץ ולברוח כמו אבד כוחם.

ראינו בחורים מטפסים מעל לראשי האנשים. משה נאחז בכתפו של מישהו ועלה למעלה מעל העומדים, כשהוא מתמשך אל החלון. הייתי המום, יראתי להינתק ממשה, שהיה איש-צבא ובעל ניסיון. מיהרתי גם אני לעלות למעלה והתחלתי לחול אל עבר החלון.

ליד החלון עמדו עתה כמה וכמה בחורים צעירים שהחליטו לקפוץ מהקרון. נאחזו כולנו בסורג והתחלנו לטלטלו לכאן ולכאן. הסורגים קבועים היו בתוך מסגרת שהוצמדה היטב אל קיר הקרון, אך מכוח משיכותינו ודחיפותינו החלה המסגרת לחרוק ולזוז ממקומה עד שנעקרה כליל. העמדנו את המסגרת ליד הקיר והיא שימשה לנו כעין סולם קטן לעלות בו ולהגיע בקלות יתר אל פתח החלון. מבחוץ נשמעו כל הזמן יריות. בפנים הורגשה יראת־כבוד בפני המעויזים. אך איש לא רצה להיות הראשון, איש לא ידע כיצד קופצים מקרון שועט. עתה, כמו מאליו, נעשה משה לדמות המרכזית. הוא התחיל להסביר בקול שקט, והכל הקשיבו לדבריו:

“אתם שומעים את צרור היריות? — אמר משה לניצבים — בקצה הקרונות יושב

שומר גרמני והוא יורה לאורך החלונות — אמצעי כנגד בורחים. כל צרור הוא בן 10

כדורים, והנה עוד צרור ועוד אחד. שלושה צרורות כאלה הם מחסנית אחת של

ה“שמיסר”. עכשיו חלה הפסקה ושוב אין היריות נשמעות. ברגעים אלה מחליף

השומר את המחסנית, ולאחר מכן שוב יריות. את רגעי ההפסקה עלינו לנצל לשם

קפיצה”.

משכילה את דבריה־הסבר, החל משה להורות כיצד קופצים:

“תופסים את המשקוף של פתח החלון ומוציאים החוצה את הרגלים. לאחר שמצליחים להוציא את מחצית הגוף כלפי חוץ, מסתובבים עם הבטן כלפי מטה ויורדים על אֶדן הפתח. תופסים את האֶדן בידיהם. את הראש מפנים אל כיוון נסיעתה של הרכבת, כדי לבדוק אם אין מכשולים בקירבת־מקום, כגון: עמוד או גשר ובשעת הכושר, כשהיריות נפסקות, דוחפים בברך אחת בקיר הקרון, ניתקים מהחלון וקופצים על ארבע, כלומר, על הידים והרגלים, כחתול שנופל על ארבעותיו, ואיננו ניזוק.

ראשון התכוון לקפוץ בחור אחד שהיה לבוש חאלטל והדבר גרם לו קשיים, כי שולי לבושו נאחזו במשהו ונאלץ היה לשוב ולהיכנס פנימה ולהתחיל מחדש. אחריו בא תורי. לבי נתמלא פחד. במתכוון היה תורי לפני משה, כדי שיוכל להדריכני לפני הקפיצה. נדברנו כי אחכה לו במקום רדתי והוא יבוא אלי...”

ידים למעלה. עשיתי ככל אשר הורני משה וחיכיתי עד תום שלושת הצרורות...

לפני שקפצתי, השליך משה את מעילי החוצה. שוב שמעתי את קולו של משה:

— “אל תזוז מהמקום, אני אבוא אליך!”

הדפתי את עצמי מהקרון. רגע עפתי באויר ונפלתי אל תוך תעלה מלאה שלג ושקעתי בו בכל גופי. הרגשה מוזרה, כאילו נולדתי מחדש, ואני חי... לילה, שמים ואור הירח, הידועים לי מאז עמדתי על דעתי, כמו חדשים היו עכשיו, חדשים ומבהילים. קידמני עולם זר ועויין, כפורי ואכזרי. על פני תקתקה הרכבת. חלפה והתרחקה והפנס האדום מאחוריה... משמאל היו הרבה עצים. שכבתי והאזנתי אל השקט שמסביב... התחלתי ללקק מן השלג והתרעננתי. פתאום נשתלטה עלי צינה איומה. ידעתי כי לאורך פסי־הברזל נוהגים הגרמנים לערוך חיפושים. התרחקתי על־כן מהמקום.

נכנסתי אל בין העצים, חיכיתי למשה הרבה זמן, ולשוא, שבתי אל המקום בו קפצתי. בקירבתו מצאתי את מעילי ולבשתי אותו. לי ולמשה היה ציפוף־סיסמא מוסכם. הרביתי לשרוק, אך לא נעניתי. זר ובודד הייתי בנוף החורף האכזרי. והנה נסתמנה מרחוק צללית של בן־אדם. דימיתי כי משה הוא, לו ציפיתי בכל מאודי. שוב

השמעתי את צפצוף-סיסמתנו והצללית מיהרה להסתתר. לאחר כמה רגעים נוכחתי לדעת, כי לא משה הוא, אלא זיסמן רוזנצווייג מאופוצ'נה, אחד הקופצים מהרכבת. את משה לא מצאתי ושוב לא ראיתיו לעולם.

לימים, נודע לי משהו על גורלו. תחילה סיפרה לי עליו הפולניה חלופיקובה, בה ידובר להלן. לפי דבריה, היה בביתה מנדל גרוספלד, מאופוצ'נה, שגם הוא קפץ מהרכבת, והוא סיפר, כי משה נתקל בקפצו בעמוד שליד הפסים ונפצע בראשו. לאחר המלחמה, בבואי לאופוצ'נה, נודעו לי פרטים נוספים, לפיהם שב משה לאופוצ'נה כשהוא פצוע, ויחד עמו בן-דודנו לוטאק לרר.

משה התדפק בלילה על דלתו של חברו לבית-הספר ולעבודה, בולאק קוסובסקי, והלה עשה ככל שידו השיגה, כדי להושיט לו עזרה. אביו של בולאק היה "גוי" שתיין ומשום כך לא יכול היה לאכסנו בביתו, מחשש שאביו עלול לגלות את הסוד, בהיותו מבוסס. משה ולוטאק היו מסתתרים במשך היום בחורשה ובלילה היו מתגנבים לאחד האסמים כדי ללון. מפאת מצבו של משה אי-אפשר היה להם להמשיך באורח זה והם זקוקים היו למחסה אחר. בולאק היה מביא להם בוקר-בוקר, אל תוך החורשה, דברי אוכל ומשקה והיה ממלא כל מיני שליחויות למענם...

העובדה שבולאק הולך יום-יום, לפני צאתו לעבודה, לעבר החורשה, עוררה חשד ו"גויים" החלו להתחקות על הדבר. ארבה לבולאק סכנה גדולה והוא מיהר ומצא למסתתרים מחסה בכפר צ'אסקוביצא. למעשה לא היה זה כפר, אלא ישוב קטן, בן 4 משפחות, ובהן האחים יעקובאק ואדמאק בורובסקי. שני אלה החזיקו, כל אחד בסודי-סודות, מבלי לגלות זה לזה, יהודים מוסתרים. משה ולוטאק נתקבלו ע"י יעקובאק, והוא איכסן אותם בביתו, מקום שם מוסתר היה עוד יהודי אחד, לפני בואם. הם היו איפוא שלושה יהודים. כל היום מתחבאים היו בארון-קיר ורק בלילה היו יוצאים ממחבואם ומטיילים במקצת. מעבר לקיר, בדירתו של אדמאק, היתה מוסתרת פרנקה קצנלנבוגן (כיום בארץ). שגם היא קפצה מהרכבת והגיעה לסביבת אופוצ'נה. מפיה נודעו לי, כאן בארץ, פרטים על מותו של משה.

פרנקה סיפרה לי, כי משה ולוטאק מוסתרים היו עד ה-18 בפברואר 1943. ככל שידוע לה, שילמו הם 1000 זהובים כל אחד תמורת האיכסון והכלכלה. העושר שיעקובאק זכה לו מ"שכר-הדירה" היה לרעתו ולרעת הדיירים. מאחר שהוא החל לחיות חיים של רוחה, הירבה בקניות, למעלה מאפשרויות של כפרי רגיל, נתעורר חשד רציני בעיני הגויים מהסביבה והם החלו לבלוש ולרנן אחריו, ומשגונב להם שמץ-מה מן האמת הלכו והלשינו בפני הגרמנים.

ב-18 בפברואר הגיעה הז'אנדרמרמה למקום. יעקובאק הבין מיד כי מעשי הלשנה כאן, והוא מיהר לפתוח את הארון והבהיל את המתחבאים, כי יודרו לברוח מהבית. בעד החלון הפתוח חמקו שלושתם, בגרבים לרגליהם, אל עבר האסם, ומשם על-פני השדות. אולם כדורי הגרמנים השיגו.

לפי סיפורה של פרנקה, פצעום תחילה והם נתפסו בעודם חיים. משה התנפל על אחד הגרמנים ושרט את פניו בצפרניו, קילל אותו קללות נמרצות, ירק בפניו וכן גם לוטאק והיהודי השלישי.

כל השלושה הוכו מכות-רצח, והגרמנים ציוו על האיכרים לכרות בור ולקבור אותם בעודם חיים, כדי להרבות את עינוייהם.

את סיפור הדברים שמעה פרנקה מפי אדמאק, אולם את הצעקות היא שמעה ממש. גם היא חמקה מהבית במטפחת של כפריה בבוא הגרמנים, והסתתרה בבור שמטמינים בו תפוחי־אדמה. בצאתה מהבית ראתה אמנם שלוש דמויות חומקות, אך הכר לא הכירה אותן. רק לאחר שהגרמנים הלכו נודעו לכל וגם לה שמוותיהם של הנתפסים. ראוי לציין כי גם בשני הבתים האחרים היו יהודים מוסתרים. יעקובאק נאסר ונשלח לאושביץ, אך בתום המלחמה חזר משם לכפרו צ'אסקוביצא.

מצד שמאל האפילה חורשה ומצד ימין הלבנו שדות־שלג. מרחוק ביצבץ אור מאחד החלונות. השדות השתרעו במעלה גבעה. המקום היה לא רחוק מתחנת־הרכבת ואלבינוב.

לרוזנצווייג היו ודאי תכניות משלו. היו לו קשרים רבים עם פולנים בווארשה ובכל זאת, עד שיגיע למכיריו ולמיטיביו, עמד גם הוא בפני אותן בעיות, כמוני ממש. ראשית היה עלינו לדעת את המקום בו אנו נמצאים. תכניתי היתה ברורה, אולם ביצועה לא היה פשוט כל־כך – החלטתי להגיע, בכל מחיר, לווארשה ולהיפגש עם אליעזר גלר. לזיסמאן רוזנצווייג היתה, עודה, ואילו אני חסר הייתי כל תעודה רשמית. בשעתו הגיעה חלופיקובה, הפולניה מווארשה, לאופוצ'נה והכינה תעודות. גם למשה, היתה תעודה ואילו אני עתיד הייתי לקבל תעודה ע"י התנועה והענין נשתדה.

"זיסמאן, אין טעם כי נשוב לאופוצ'נה, עלינו לנסוע איכשהו לווארשה". – אמרתי לו.

הוא היה תמים דעים אתי. תחנת ואלבינוב היתה בקרבת מקום, בצריף לא גדול. השחר כבר הפציע וראינו פועלים יוצאים לעבודתם. זיסמאן היה עצבני מאד. כל פעם אמר אלי:

"איך משיגים סיגארה?.. אילו יכולתי להשיג סיגארה?.."

הגענו עד לתחנה. עמד שם ילד פולני כבן 9 ועליו תלוי, ברצועה, ארגז עם סיגריות. זיסמאן ניגש אליו, וקנה חפיסה אחת, והנער הפליט מעין שאלה ותשובה כאחת: "ז'דקי?! שם על הגבעה מסתתרים יהודים אצל הדודה שלי".

כיצד הכיר בנו לא אדע. ושמא אמר דבריו מתוך השערה והרגל בלבד? הייתי עייף וצמא מאד. אמנם, עתה לא היינו חסרים שלג כמו בקרן. אבל נכספנו אל משהו מחמם והלכנו אחרי הנער, בדרך לגבעה, אף על פי שמלאים היינו חשדות וחששות. הגענו אל בית כפרי, שמוקף היה גדר ונכנסנו פנימה. בעלת־הבית קיבלה אותנו בשוין־רוח. רוזנצווייג הוציא כסף ונתן לנער לשם קניית משקה מחמם ודבר־אוכל. לא ארכה השעה והנער שב והביא יין־שרוף, נקניק ולחם. בינתיים באו גם בנה של הגויה וגם בעלה. אני נזהרתי מלשתות, וביקשתי מהם שיתנו לי רק תה. אולם רוזנצווייג לגם בכל פה. ידעתי כי גדולה הסכנה בהשתכרות. אולם לרוזנצווייג, שהיה גדול ממני בשנים, לא העזתי להשיא עצות.

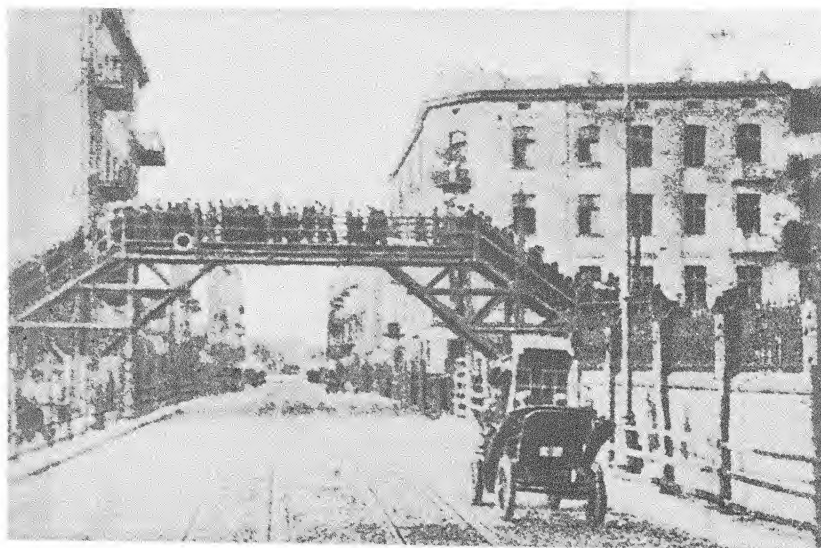
תרדמה נפלה על שנינו. מתוך שינה שמעתי, כי מחטטים בכיסי והתעוררתי. היה זה בנה הגדול של בעלת־הבית. הוא העמיד פנים כשרות, כביכול את השמיכה יתקן.

נוכחתי לדעת, כי כל הכסף שהיה עמי, בכיס-החזה שבמקטורן, הוצא ונשארו רק הכספים שהיו בכיס האחורי, כיון ששכבתי פרקדן. הערתי את רזונצווייג. מטושטש היה מהיין. ומשבדק את כיסיו נוכח לדעת, כי הציגוהו ריק, והוא נשאר ללא פרוטה. "אולי ניגש למשטרה? — אמר אלי ספק מתוך שכרות וספק מתוך היתול, — ואולי נסתלק מפה כל עוד הנשמה בקרבנו?"

רזונצווייג התחיל להתאונן, כי תקף אותו כאב-ראש. ואמנם היו עיניו מוזרות מאד והוא ניגש אל בנה של בעלת-הבית ואמר:

"מילא, נטלת ממני את הכסף, שיהיה לך לבריאות, ולא אתדיין אתך, אבל תן לי לכל-הפחות מקום שאוכל ללון בו". הוא נתן לנו כתובת אל "גוי" אחד ששמו היה לאָס בפודקובה-לאָשנה — במרחק שני קילומטרים מהמקום הזה. הנער, מוכר הסיגריות, הוביל אותנו לשם.

בשעות אחרי-הצהרים הגענו לאותו מקום, היום עדיין לא פנה. "גוי" ששיניו היו בולטות מאד קיבל אותנו ומשנודע לו, כי חסרת-עודה אני, לא רצה בשום פנים לאכסן אותי. רזונצווייג נשאר אמנם בלי כסף, אבל ראיתי כי תכניות עמו. ממני הוציאו כל הכסף, כמעט ונשארו עמי מעות קטנות. מכאן היו חשמליות נוסעות לווארשה. ביקשתי שיתנו לי צמר גפן ומטפחת לכרוך בה את פני, משל כי חש אני בשיני ונוסע לרופא-שיניים. היתה כבר חשיכה בעלותי בחשמלית ולאחר זמן לא רב הגעתי לווארשה.

גשר המהבר את שני עברי הגיטו

וארשה – מחוז-חפצי

זה לי ביקורי הראשון בווארשה. לא אדע באיזו תחנה ירדתי. זכור אזכור רק שטח עצום של פסי-ברזל, הרבה אנשי-צבא וגם אזרחים. הרחובות היו, בדרך כלל ריקים מאדם. הבנתי כי זאת שעת העוצר. לא ידעתי מה אסור ומה מותר. אחת ידעתי, כי כרטיסי-הרכבת משמש כעין רשיון ומאפשר לנסוע מהרכבת הביתה. שכרתי כרכרה וביקשתי להסיעני לרחוב פשאָרינאָק 25. הכתובת של חלופיקובה היתה אמנם פשאָרינאָק 11, אולם במתכוון החלטתי להתרחק מהמקום וכל הדרך החזקתי את הכרטיס ביד. ליד הבית מספר 25 ירדתי וחזרתי ברגל לבית בו מתגוררת חלופיקובה. למזלי פתוח היה השער ואני נכנסתי. שמורה היתה בזכרוני התכנית המדויקת של הדירה, ואמנם מצאתיה.

משפחה זאת היו לה קשרים עם יהודי אופוצ'נה ושם-משפחתי היה מוכר לה. באופוצ'נה היו חייבים לה כספים בעד תעודות. סיפרתי להם בקצרה על גורל העיירה ועל הקורות אותנו. אמרתי כי מטרתי לבוא לגיטו ווארשה. היא אמרה כי תחילה עלי להצטייד בתעודה ואז אפשר יהיה להכניסני עם פלוגת פועלים לגיטו. בעת השיחה התערב בעלה ואמר:

"אם קפצת מהרכבת ונשארת בחיים, סימן שכתוב במרומים, כי חיה תחיה. ובכן, אל תדבר על הגיטו... שם מתרחשים דברים לא טובים, אני מכיר כל לבינה בגיטו, ובתור ידיד אני מייעץ לך, שלא תנסה להיכנס לגיטו. אולם תעודה עליך להשיג, כי בלי תעודה אבוד אתה".

הוא שאל אותי אם יש עמי כסף ואיזה סכום.

בימי ההרשמה לנסוע לארץ-ישראל, החליט אבא להחביא חלק מכספינו באחד המקומות, על דעת כל בני המשפחה, לכל צרה שלא תבוא. אבא שם את המטמון, ובו "ואלוטה" ותכשיטים, ב-4 צנצנות, ובנוכחות כל הילדים חפר ארבעה בורות בחצר המאפיה של נוביצקי, מדד את המרחק ביניהם בפסיעות ואמר שאם משהו מאתנו יזדקק לכסף, נזכור כולנו את המקום.

עתה אמרתי "לגוי", כי אין לי אמנם כספים כאן, אך יש לי סכום כסף גדול שהסתרתי במקום בטוח באופוצ'נה. הוא התלהב מסיפור הדברים וזירז אותי, כי אסע לאופוצ'נה ואביא משם את המטמון. הסברתי להם שאין לי כל תעודה וביקשתי שהם יסדרו בשבילי, לכל הפחות, אחת מהתעודות האלו: ארבייטסקארטא * קאָנקארטא ** או תעודה שנותחתי בעבר בשל מחלה מינית, למחרת הביאה לי חלופיקובה "ארבייטסקארטא" ואליה מודבקת תמונה קטנה. כשהביאה את התעודה, כבר היה ערב. הפצרתי בה שתשאירני לילה נוסף בביתם. היא נאותה לבקשתי ולמחרת בבוקר צריך הייתי לצאת לאופוצ'נה.

משפחה זאת עסקה בכל מיני עסקים "שחורים", מכינים היו תעודות מזויפות וקשרי מסחר היו להם עם הגיטו. באותו ערב, בו קיבלתי את ה"ארבייטסקארטא", הודיעו להם כי ייערך חיפוש בביתם. הגוי אמר לי שעלי לעלות למעלה, לקומה השלישית או הרביעית כדי להסתתר. הוא הכניסני בחדר אחד וסגר אחרי את הדלת על מנעול. בחדר עמד שולחן מכוסה בשמיכה צבאית, ארון ובו מצרכי מזון שונים. כל

* תעודת-עבודה.

** תעודת-זהות.

הסחורות "השחורות" מצויות היו במקום זה. לאחר שעה קלה, נשמעו קולות של גרמנים ועד מהרה שמעתי, כי הם מתקרבים גם לדלת החדר. פתאום נצנצה בי מחשבה. נטלתי את השמיכה מהשולחן ועליתי על אדן החלון ובפישוט ידיים ורגלים הצמדתי את השמיכה אל מסגרת החלון כשאני נמצא מאחרי השמיכה וכך עמדתי עת רבה. השמיכה נראתה ככיסוי על החלון לשם האפלה. לא הרגישו בי. בשארית כוחותי עמדתי כך, עד שיצאו מהחדר. חלופיקובה ובעלה נכנסו לחדר ונשקו אותי מרוב התרגשות, ואדווארד לא מצא את נפשו מרוב התפעלות להמצאתי.

באחד הימים בא גם רוזנצווייג לווארשה. נאלץ היה לברוח ממקום מחבואו וגם הוא החליט לצאת לאופוצ'נה. יצאנו יחדיו, אולם בדרך נפרדנו זה מזה. הגעתי לאופוצ'נה בשעות הלילה. ירדתי מהרכבת אך לא לעבר התחנה, אלא לעבר השדות. הלכתי עם הנהר והגעתי לביתו של סטאשאק. הוא נבהל מאד. סיפרתי לו את כל הקורות אותי ומה היא מטרתי. בביתו נמצא באותו זמן, רומאק, מי שעתיד להיות חתנו של סטאשאק, בעל בתו. אמיץ-לב היה רומאק, אני הכרתיו משכבר. אמרתי לו כי יש לי משימה בשבילו ואני מוכן לשלם לו בעין יפה, אם יסייע בידי. סיפרתי לו על הצנצנות. הרגשתי באותו ערב השתתפותו בצערי ורצון טוב לעזור לי.

רכוש יהודי נאסף למשלוח לגרמניה

בינתיים סיפר לי סטאשאק, כי על הגיטו הוצבו משמרות של משטרה פולנית ומכבי-אש, לבל יגנבו מן הרכוש שנשאר, וכי פאטרול גרמני בודק את המשמרות, בכל זאת מוכן הוא לסייע בידי. נטלתי כלי-עבודה אצל סטאשאק ויצאנו. עברתי בלילה זה על פני בית-הכנסת, זר ונידח, כמו מתגנב – שריד אחד מיהודי הקהילה הקדושה אופוצ'נה. גם הוא – בית-הכנסת, כמוני היה – מחולל, בזוי ומושפל – דיר-חזירים עשאוהו הגרמנים ואורן לסוסייהם...

פיתיתי את רומאק שגם הוא יכנס אתי לחצר. אך המרתף היה סגור. רומאק מצא מוט ברזל, תחבו לתוך המנעול וסובב אותו עד אשר המנעול נעקר יחד עם העץ. ירדנו למרתף ואני התחלתי למדוד, לפי המידות ולפי התכנית שהיתה שמורה בזכרוני, חפרתי והגעתי לצנצנת, בה היו לירות שטרלינג ודולארים. הוצאתי את הצנצנת ועלינו למעלה. גם בחצר ניסיתי לחפור, אולם האדמה היתה קפואה, ולא הצלחתי להעמיק בה. אמרתי לו:

"הסתכל, רומאק. במקום זה ישנה צנצנת ובה דולארים וזה יהי שכרך. לשם הכסף שהוצאתי עכשיו סיכנתי עצמי בדרכים, כדי שאוכל לשלם בעד תעודה שאני מכין. בלי כסף זה אני אבוד".

הרגשתי כי הדבר איננו לרצון לו. הוצאתי חמישה דולארים, נתתי לו ואמרתי: "אל תחשדו בי, רומאק, שאני מרמה אותך, הן אתה מכיר אותנו לא מהיום. אני הולך לסטאשאק ושם נוכל לדבר".

הוא נפרד ממני והלך ואני גמרתי-אומר, לא לבוא אל סטאשאק אלא ל"גוי" מכיר אחר. היה זה פולקסדויטש, נוימאן שמו, שגמל טובות רבות עם היהודים. הוא גר בקירבת הנהר. ניגשתי לביתו ודפקתי בדלת וביקשתי שיחזיקני יום אחד. מאחרי הארון הסתירני כל היום.

עם ערב, לפני העוצר, יצאתי והלכתי לתחנת-הרכבת כדי לנסוע לווארשה. ניגשתי לקופה וביקשתי כרטיס. הקופאית הכירה אותי. הסתכלה ואמרה בלחש: "דרך צלחה!"

מחצית השעה הצטרכתי להמתין עד בוא הרכבת. ניגש אלי אחד, ממכירי, חבר מבית-הספר. תחילה הושיט אלי ידו ובירכני לשלום, אך מיד אחזתו חרדה. ודאי חשש שיבולע לו, כי נמצא הוא בחברתי, אולם אני לא הרפיתי ממנו. שילבתי ידי בתוך ידו, משכתי אותו הצדה ואמרתי לו:

"חברתך היא מחסה בשבילי. אל תמנע ממני את הטובה הזאת לשעה קלה. הן חבר היית ב"הרצא" (הצופים הפולנים), ומצוה עליך לגמול עמי חסד".

אמרתי לו כי במקרה שילשין עלי, או יגלה דבר הימצאי למישהו, איאלץ לומר, כי הוא הסתיר אותי והדבר יהיה בעוכריו.

הוא הבין לרעי ועמד בנסיון. התהלכנו והפלגנו בשיחה חפשית, עד שהגיעה הרכבת. אני נכנסתי לקרון אחד והוא לקרון אחר.

חזרתי לווארשה עם בוקר, ובידי "הארבייטסקארטא" ועמוק-עמוק בתוך בגדי המטמון שלי. שוב נסעתי מהתחנה בכירכרה, ירדתי במרחק כמה בתים ממעונה של חלופיקובה וחזרתי ברגל לביתה.

לפי מראה פני כבר הכירה, כי הבאתי עמי כסף. חושיה חדים היו לדברים מעין אלה. "הצלחת להוציא את הכסף?" – שאלה.

* מחסידי-אומות העולם. על-אף היותו פולקסדויטש, לא שיתף פעולה עם הגרמנים.

גם הבעל היה רך ומשוח, הוא פרש הצידה. זה היה מנהגו, כשאשתו עושה חשבון-כספים עם אחד הלקוחות. שילמתי לה בדולארים. היא קיבלה 100 דולארים ו-25 לירות, ובעד סכום זה היה עליה להכין לי את כל הפאספורטים, כלומר: "קאנקארטא", ארבייטסקארטא ותעודה, כי נותחתי בגלל מחלה מינית.

הבעל, ירומיניאק אדוארד, היה "גוי" כבן 55, ואשתו חלופיקובה צעירה ממנו ב-10 שנים, לפחות. מעשהו של ירומיניאק היה להכניס לגיטו מזונות בשביל היהודים, וכן לסייע ליציאת יהודים מהגיטו. על פי רוב היה במצב של גילופין, וכשהוא מבוסס רוחו טובה עליו מאוד. עתה, משסיימתי את החשבון וקיבלתי את התעודות, ניגשתי אליו ואמרתי:

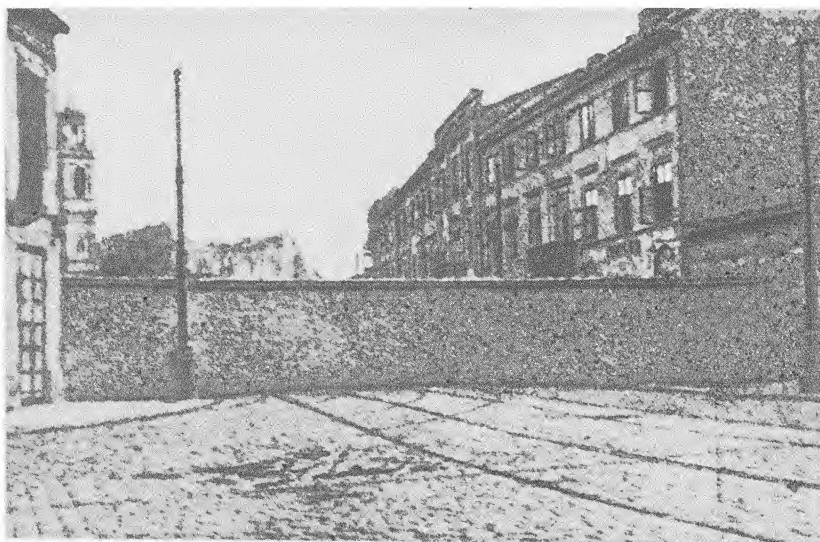
"נו, התעודות כבר בידי ואני מקווה שתכניסני לגיטו".

"אל תחשוש, הכל יהיה בסדר" – השיב ירומיניאק, הערב אני יוצא לקבל קשר. אני מקווה שהכל "ילך חלק", ובוקר אחד תעבור עם פלוגת עובדים יהודים את שער הגיטו ותגיע אל מחוץ-חפצך.

ערב אחד הגיעה שעת ליטול מהם את ברכת-הפרידה. בבית היו גם הבן והמשרתת. הבן כבן 18 – 19, שתקן היה מטבעו. והנה באותו ערב כמו הותרה לשונו: "אילו אני במקומך, לא הייתי הולך לגיטו. אם יש לך כסף, עליך להסתדר איך שהוא ולעבור את ימי הרעה. הגיטו הוא פשאגראנה קארטה".*

חלופיקובה ידעה, כי משפחה לי בגיטו. והיו לה ודאי נימוקים משלה, כי אכנס לגיטו ולא אשאר כאן, והיא אמרה:

"הכניסה לגיטו – רעיון טוב הוא ונכון. תיכנס ותשיג תמונות של אנשי המשפחה ובינתיים נמצא דירה בשבילכם. אחר-כך נסדר, על פי התמונות שנקבל, תעודות גם בשביל קרוביך ואז תצאו מהגיטו ותתגוררו כאן".

החומה החיצונה בין הגיטו לבין העולם

קלף אבוד.

היא הוסיפה והעלתה אפשרויות להתגורר מחוץ לגיטו בכפר סמוך לווארשה, או באחד מפרוורי העיר. אך אני ידעתי כי כל הדיבורים האלה אין בהם ממש בשבילי, שמראה-פני כשל יהודי.

"אם הכונה היא לקבל את תמונות קרוביו ואחר לצאת מהגיטו, הרי הדרך הפשוטה היא לשלוח להם פתק ולהודיעם על כך בכתב. ודבר שאפשר לבצעו ע"י פתק אין לסכן בו חיי-אדם" – אמר בעלה.

היא נתנה בו עין זועמת ומבטלת והוא חדל מדבר הצעתו החדשה. בהיותו שתוי היה אדוארד פותח את החלונות כאדם שאיננו חושש מפני דבר. וכששאלתי אותו פעם למה יעשה כן, ענני:

"אני מצפצף עליהם, אתה אורח שלי, שום דבר לא יעשו למי שחוסה בצל קורתך". אולם כשיינו פג, שרוי היה בפחד גדול ובדכדוך ורואה היה זנעות מסביב. הנה יספר כי מצאו יהודי מסתתר באחד הבתים ומה שעוללו ליהודי ולבעל הדירה. גם חדשות רעות מהמלחמה היה מספר ובעיני רוחו היה רואה מראות-זנעה בלבד.

המשרתת ציחצחה את נעלי, לא ביקשתיה אלא בעצמה נתעוררה לעשות כן ועלידי כך כמו הביעה את אהדתה אלי ואת השתתפותה במצבי. שכבתי לישון, אך לא נרדמתי. בלבי עלו הרהורים על מה שמצפה לי: כיצד אני נכנס לעיר. כיצד אני הולך עם חבורת הפועלים ובא לגיטו. האם אפגוש את אליעזר גלר? ובכלל, מה יהיה גורלי בגיטו? כל פעם היה נוף תכניוטי משתנה, עד שחטפתי תנומה ונרדמתי.

ירומיניאק יצא גם הערב להשיג קשר והוא חזר בשעה 12 בערך. הייתי ניס-לא-נים והוא העיר אותי ואמר לי למהר ולהתלבש. הוא היה עצבני מאד וסיפר:

"במקום שהצטרכתי לקיים את הפגישה הושם מארב של שוטרים פולנים. הם רדפו אחרי וירו ובנס ניצלתי. משם הלכתי למקום שני, אל האיש המספק לי את הסחורות והוא סיפר ממה שמתרחש בגיטו. יורים והורגים יהודים. כל מי שיצא באותו יום מחוץ לגיטו נהרג".

נשארתי לשהות זמן נוסף בביתם.

לילה אחד שמעתי ממקום משכבי על הרצפה את לחישותיהם של מארחי, קלטתי דברים מקוטעים:

"מה עושים עם אדם חולאבסקי"? דלוגה... פאנסקה... דזיאָלנה... שמא אצלו... ואולי אצלה?..

הבינותי כי הם מדברים בי ומגלגלים כתובות למעני. לא ארכה השעה והם נרדמו... לאחר מכן נרדמתי גם אני. כשהתעוררתי בבוקר ניגש אלי ירומיניאק ואמר, כי אמהר לקום, כי יש לו כבר מקום טוב ובטוח. הוא הוציא פתק מארנקו ובו היתה כתובת.

"אל מי אבוא? – שאלתי – מי יקבל אותי שם?"

"אין לך מה לחשוש, – אמרה חלופיקובה. – תוכל לבוא למקום ויקבלוך. רק תאמר להם, כי נשלחת מאתנו וזה מספיק".

ביקשתי מחלופיקובה שיכתבו כמה מלים. היא פיקפקה קצת, אך כתבה שאני ידיד משפחה. הכתובת היתה ברחוב דלוגה 9. הם אמרו לי שאצטרך לשלם שכר-דירה במקום החדש וירומיניאק הבטיח, כי יעמוד אתי בקשר וכשדבר הכניסה לגיטו יסתדר יבוא אלי ויקחני. מדבריו למדתי, כי אין זה אלא ענין של ימים מעטים בלבד. הוא

* המדובר, בימי המרד הראשון בגיטו וארשה – 18 – 21 ביאנואר 1943.

** שמו של היספר, לפי תעודת-הזהות הפולנית שרכש.

עודד אותי והסביר, כי המקום, לשם אני הולך, בטוח ובו אמצא מחסה טוב מאד. חששתי מאד לצאת לבדי אל מקום חדש וזר ועמדתי על כך שירומיניאק ילווני... ראיתיו חוכך בדעתו, אבל בסופו של דבר הסכים, בלא חמדה. בהיותנו ברחוב הוא הרגיש, כי עוקבים אחרינו, כך אמר לי, ומיד רמוז, כי אסתלק לצד אחד ואילו הוא יעבור לצד אחר. הוא אמר לי שאקרע את הפתק, אשר כתבו. ענית כי את הפתק לא אקרע. הוא שינה את התכנית: "אתה תעבור את הרחוב ואני אעכב אותך. אתה רואה, כי בגללי יכירו גם אותך. אמרתי לך, שלא כדאי שאלך אתך". עברתי לצד השני של הרחוב וראיתי כי הוא ניגש לאחד הגברים ובירך אותו לשלום ואף נכנס איתו בשיחה. השתדלתי לשוות לי הליכה קפזית, כאחד ההולך לתומו והגעתי לרחוב דלוגה. עודני ברחוב חשתי, כי מי שהוא חלף על-פני, ופתאום פנה כלפי, חסם דרכי, תפס אותי בזרועי ואמר:

"מה אתה עושה פה, קוצ'יא (חתול)?"

לפני עמד נער פולני, כבן 17 ואולי למטה מזה, לבוש מעיל-עור קצר ועניבה אדומה. ראשו גלוי על-אף הקור, אפו זקור ובפניו חטטים. פליאה היתה בעיני כיצר הכירני. הוספתי להעמיד פנים שלווה ומשתאות. אך המחשבות כבר פעלו בקרבי: בקדחתנות וכמעוף הבזק התעופפו בי. ראשית כל הורדתי את ידו מעלי ואמרתי: "אדוני, אתה ודאי טועה".

"אל תעמיד פנים! – השיב לי – בוא היכנס לשער ותן כסף".

הבטחון והגישה הוודאית ללא פקפוק, מאחור, עוררו בי מחשבה, כי מישהו שהכירני שלח אותו והוא עקב אחרי. ידעתי, כי נקי לא אצא ממנו כי נפלתי בפח מסוכן מאד, ואפשר כי פה יקיץ הקץ על כל תכניותי ותקוותי. אם אתן לו כסף, לא יסתפק בסכום הניתן וירוקן אותי עד תום. משמע כי אשאר ללא אפשרות לשלם בעד הדירה. וללא דירה סופי אבדון. כל המחשבות וההרהורים ניצנצו בי כהרף-עין. ידעתי כי עלי להתחמק מידי. אולם לאן וכיצד? השעה שעת-בוקר. דרך הפשפש אשר לשער ראיתי, כי החצר ריקה. המבוא לחצר היה שרוי באפלולית. בין השער והקיר היו מתוחים בריחי ברזל בצורת ווים.

נכנסתי אל תוך חצר וניגשתי לפינת הדלת. נשענתי בגבי אל מוט הברזל. הוא הוסיף להחזיק את כתפי בידו. הורדתי את ידו ממני, כביכול למען הכנס את ידי בפי כותנתי ולהוציא משם את הכסף. הוא עמד לידי, מצפה לתשלום. אולם אני לא תחבתי את ידי אל הכתונת, אלא נאחזתי חיש מהר בשתי ידי במוט הברזל, התרוממתי קצת ובשתי רגלי הכיתיו בכל כוחי בבטנו. הצעיר התעופף אל הקיר שמנגד, נחבט בראשו וצנח לארץ, ואני יצאתי מתוך השער בשקט, והמשכתי ללכת. כשהגעתי לרחוב דלוגה 9 הססתי בהמשך דרכי. שמא קם הסחטן ויצא בעקבותי? התרחקתי מהבית, נסעתי נסיעה נוספת בחשמלית וחזרתי למקום. עליתי במדרגות ודפקתי בדלת מס' 18. פתחה לי אשה נוצריה זקנה. מסרתי לה את הפתק. התגובה: "פאן חולבסקי, חלופיקובה סיפרה לילעליך טובות, הרגש עצמך כמו בבית".

סוף סוף אני בבית, מצויד בתעודות, רק את הרישום אצל השוער עדין לא עשיתי. הסברתי שאני עייף ואטפל בזה מחר. היא עמדה על כך שעוד היום ארד להסדיר את הרישום, כי אסור להלין אדם שלא נרשם לפי הוראות השלטונות. הבינותי שנעשה

דבר שאין להשיבו אך לא היתה ברירה בידי ונרשמתי. רק יומיים הייתי במקום הזה. כשיצאתי משער הבית בבקר, הרגשתי שעוקבים אחרי. לפתע, מכל הצדדים סגרו עלי. הייתי אובד עצות. אסרוני באזיקים והובילו אותי למטה הגסטפו בשדרות שוניה. ששה ימים הייתי עצור בגסטפו בכל יום קבלתי מכות עד זוב דם ונחקרתי על מעשי ועל התעודות שיש בידי. פעם ביום הייתי מקבל מרק מקליפות תפוחי אדמה. בבוקר ובערב קבלתי פרוסת לחם עם קפה "ערזאץ".

עם אסירים אחרים הוכנסתי לתא מעצר שבו היתה רק רצפה קרה. ישבנו על הרצפה וכך גם ישננו — מי שהצליח בצורה שכזו להרדם. נודע לנו שכל מי שנתפס בניירות מזוייפים — גם אם אינו יהודי מוצא להורג. ההוצאה להורג היתה מתקיימת בכל יום ראשון.

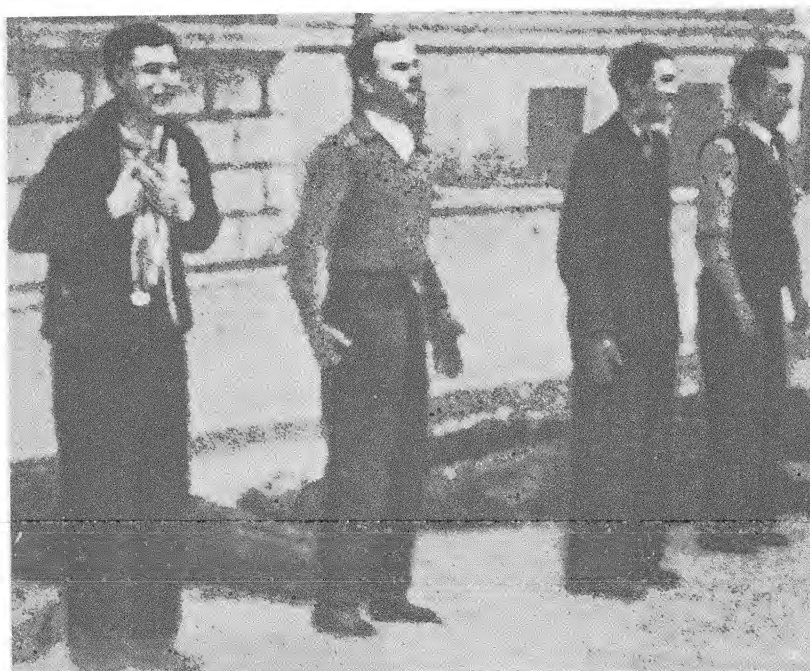
כשאני מוכה ופצוע, חבול וזב דם, נסיתי לעשות הערכת מצב. נזכרתי בדברי אבא: לא להכנע לגורל המר. לקפוץ מן הרכבת? ... אלא שכאן הדברים אינם פשוטים. אנחנו בחדר עמוק באדמה, מוקפים בדלתות ברזל ובשמירה קפדנית. איך יוצאים מכאן? בינתיים מוכנסים אנשים נוספים וחסר היה אויר לנשימה. חלק מהאנשים נרדם תוך כדי ישיבה. כך הגענו עד ליום הראשון הגורלי, יום ההוצאה להורג.

הוצאנו לחצר שבה חיכתה לנו קבוצה של גרמנים. הם קבלו אותנו בצעקות נוראות. כאן נוכחתי לדעת כמה אפסו כוחותי. בחצר עמדה משאית ללא ברונט, עם גרמנים חמושים. עם המשאית הגיע גם גיפ שבו ישב קצין עם תת־מקלע. בצעקות ובמכות נצטוונו לעלות על המשאית ועשינו זאת בשארית כחינו. נסינו לשער את הכיוון שאליו אנו מובלים, אבל ראינו רק גרמנים חמושים מכל עבר. היינו על סף ההתעלפות. נעצרנו ברחוב ז'לנא, בבית מס' 103, שבו שכן ה"באפעל שטעללע" — מפקדת פלוגות ההשמדה אשר ניצחה על חיסול גיטו וורשא.

הוכנסנו, דרך שער, לתוך חצר. בחצר מצאנו אנשים מתבוססים בדמם — ללא רוח חיים. הקיר מלא כתמי־דם כהים — דמם של ההרוגים. ציוו עלינו בצעקות, בגידופים ובדחפיות, לעמוד כשפנינו אל הקיר. הועמדנו מול כיתת יורים. קצין מקומי הקריא משהו מתוך גליון, אבל לא הבננו דבר. חושינו התערפלו והכל נטשטש. שמענו פקודות, דריכת רובים. חשתי שמהוה חם ניגר ממצחי, נסיתי לפתוח את עיני ולא יכולתי. פתע נשתררה דממה. שמעתי שהקצין מצדיע למפקד כל־שהוא ומודיע לו בהכנעה על 23 "מישלינגים" שנשלחו אליו מהמטה. לימים נודע לי שהמפקד היה ברנדט. הוא קרא את השמות אשר כולם הסתיימו, כמובן, ב"סקי" הפולני. שמעתי אומר: "די אללע מוססן יודען וורדען. נאכהער קאפוט פארשווינדען" הינו: כל אלה מוכרחים להיות יהודים תחילה ולאחר מכן להוציאם להורג.

לאחר מכן נתן הוראה כל־שהיא, חתם על הגליון וציוה להכניס אותנו לגיטו, כדי שנטעם טעמים של חיים יהודיים נדכאים. כך זכינו להנצל. הוכנסנו כולנו לגיטו המרכזי. חשתי ברעב נורא — משמע עדיין חי אני.

בגיטו נצטוונו להכנס לבתים שדיריהם הוצאו להורג ולהעביר את הרכוש לרשות הגרמנים. הועברנו לרשות המשטרה היהודית ואלה שיכנו אותנו בדירה ללא ריהוט. היינו אמורים לישון על הריצפה. משנפגשנו עם אנשי המקום נתברר שלא רק שניצלתי ממות, אלא אני גם בין המאושרים שקבלו מספר מאת הגרמנים. מסתבר שחתיכת הפח שבו המספר שקבלתי שוה אלפי זהובים שכן אלה שאין להם מספר,

הוצאה להורג

הריהם נטולי זכויות וחייהם תלויים להם מנגד. הם נאלצים להסתתר במקומות שונים. בעלי המספרים אף זכאים לקבלת מרק חם. שקלתי את מעשי. ברור היה לי שלא אלך לעבודה שהוצעה לנו. אבל איך בורחים מכאן? לא האמנתי במספר שקבלתי ובזכות הגדולה שניתנה לי – לעבוד עם הגרמנים. שקעתי בתכנוני בריחה, אלא שמרוב עיפות נרדמתי.

כשהתעוררתי, עם שחר, ירדתי לחצר ונכנסתי לבית השימוש הציבורי. מצאתי בו פירצה וחמקתי דרכה החוצה. מצאתי את עצמי ברחוב ניסקה. מולי הלכה אשה ולחם בידה. שאלתי אותה למקום קניית הלחם ונתברר שבמספר 35 ברחוב זה יש מאפיה. בקשתי את בעל המאפיה ולקראתי יצא אדם צעיר בשם גפן. ספרתי לו על מצבי ואמרתי שאין אני נותן אימון בגרמנים ובעבודה אתם. הצעתי לו שאעבוד במאפיה, הרי אני אופה במקצועי. תמורת זאת ינתן לי איכסון במאפיה – עד אשר אמצא את בני משפחתי בגיטו. גפן הצעיר צחק במלוא הפה: אתה מסוגל להיות אופה? תראה כיצד הנך נראה! בינתיים הגיע האב והבן סיפר לו את אשר ספרתי זה עתה. האב ריחם עלי וציווה לאפשר לי לנוח. התרחצתי במים חמים, החליפו את בגדי והאכילוני לשבע. הייתי לאדם אחר. עדיין חלש מאד, אבל מלא תקוות מחודשות. התחלתי לעבוד במאפיה ולכל אדם אמרתי שמחפש אני את קרובי אליעזר גלר. לילה אחד שמעתי נקישה בדלת המאפיה. אחד הפועלים פתח את הדלת ונשאל אם עובד כאן בחור בשם חמלניצקי. מהרתי אל השואלים והתברר שהם באו בשליחותו של אליעזר. נפרדתי בתודה ממשפחת גפן והלכתי עם הבחורים ששאלו עלי.

אחרי שעה ארוכה, כשאנו צועדים על גגות, מעברים שונים, פרצות בבתים הרוסים, הגענו לבית אחד. שם נפגשתי עם אליעזר. היה זה אליעזר כפי שהכרתיו, אבל רוחו הטובה והעליזה לא היתה אתו. קדרות ועצב כיסו את פניו. נצמדנו לחיבוק-ארוך מבלי שהוצאנו הגה מהפה. כמה דקות עברו, עד שנרגענו. אליעזר הושיבני וביקש ממני שאספר לו הכל-הכל. הוא ביקש לשמוע כל פרט ממה שעבר עלינו. ישבנו עד צהרי היום והמשכנו, לאחר מכן, עד מאוחר בלילה. אליעזר הסביר לי את ההתארגנות למלחמת הגיטו. הוא נתן לי אקדח פרבלום והסביר כמה היו מאושרים חברים רבים אם היה ניתן נשק בידם. הוא הודיע לי שמעתה אני חבר בארגון היהודי הלוחם Z.O.B (ז'ידובסקה אורגניזציה בויבובה). רעד עבר בגופי כשלקחתי את האקדח, אולם המתכת הקרה השרתה בי בטחון. לא היינו מעורבים בחיי היום – יום של הגיטו, לא הלכנו לעבודה, אלא התחלנו את מלחמת הגיטו. טמנו מוקשים, פרצנו דרכים כדי להכין דרכי נסיגה והתקדמות, התאמנו בנשק וקיימנו שיחות הדרכה לקראת הצפוי לנו. נותרנו יחידים ממשפחות גדולות ונשבענו לנקום. אנו – לא נלך כצאן לטבח יובל. על הלחימה ספרתי בספר העדות "מן הדליקה ההיא" שחלקים בסיפור זה נלקחו ממנו.

מנהיג "המבצע הגדול" מאיר-גנרל סטרופ

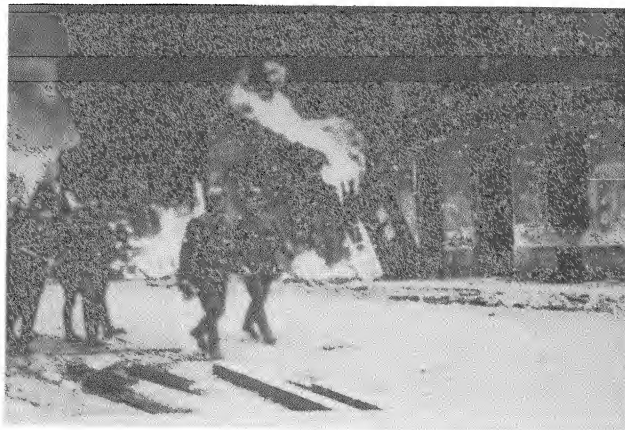
כשנתיים, לאחר המרד בגיטו וורשה, לחמנו, פרטיונים יהודים, ביערות ווישקוב. מ־80 לוחמים שהצליחו לצאת מהגיטו, דרך תעלות הביוב, נותרו עשרים. רובם נמצאים בישראל. המשכנו להלחם עם הצבא הרוסי. בתחילה שמשתי כמתורגמן. לאחר מכן פעלנו יחד כמיליציה ושרתנו בעיר מינסק-מזוביצקי. מששחררה פראגה – הפרבר של וורשה, התנדבנו להביא מזון לאוכלוסיה הרעבה שישבה בבונקרים בימי הקרב. עדיין המצב היה מסוכן. היו התפוצצויות, אבל היינו שיכורים מהרגשת החופש ומהעובדה שהצבא הגרמני נסוג. מעמדנו התחזק. אז פגשתי לראשונה את מרים – רעיתי היום.

כשוורשה שוחררה כבר ידענו שיצחק (אנטק) צוקרמן וצביה לובטקין-צוקרמן בחיים. הדברים נמסרו לי כשבקרתי בלובלין. מהרתי לפגוש את יצחק והוא הכניס אותי בסוד ההתארגנות לנסיעה לארץ-ישראל. הוא הורה לי לחכות, עד שינתנו לי הוראות מתאימות. לקחתי חופשה ונסעתי לעירנו אופוצ'נה. מצאתי את משפחת נוימן. התהלכתי כזר בעיר הולדתי ונעורי. החלק היהודי של העיר נראה כעיר רפאים ואילו בחלק הלא יהודי מצאתי מדרכה עשויה מאבני המצבות של בתי הקברות היהודיים. ספרו לי שדו'עוויצה היתה בשליטת פרטיונים ואופוצ'נה עברה מיד ליד בקרבות עם הגרמנים. גויים שפגשתי והכירוני, לא גילו שמחה יתירה על השארי בחיים. נכנסתי אל המפלגה הקומוניסטית ומסרתי עדות על פולנים ששתפו פעולה עם הגרמנים. עזבתי את העיירה בלב שבור. מן הבית שבו התגוררנו לא נותר דבר. היה זה מגרש ריק. היכן הם בני העיירה התוססת הזאת? הכל אבד. לא נותר דבר. חזרתי לוורשא בלב שבור ודואב.

נפגשתי עם יצחק צוקרמן והודרכנו לקראת הנסיעה לארץ. בשלהי שנת 1945 כבר הייתי בארץ. הצטרפתי להגנה וזכיתי להשתתף במלחמת השחרור ובמערכות ישראל.

זכיתי לבנות בית בישראל – ישראל הנבנית והמתפתחת!

(מתוך הספר "מן הדליקה ההיא" שהופיע בהוצאת בית יצחק קצנלסון, 1962)

גיטו ורשה בלהבות

דייטשען האָבען אָפּגענאַרט אידען: אַנשטאָט ארץ ישראל, האָט מען זיי געפירט קיין טרעבלינקע

יונגערמאַן, וועלכער איז אנטלאָפּען פון טויטען-צוג, שילדערט ווי אַזוי
דאָס איז פאַרגעקומען. — ווי אַזוי איז די דייטשען געלונגען אָפּצונאַרען
די אידען? — די שרעקליכע גרויזאַמקייט פון די מערדער.
— רב פון שטעטעל פאַלט אוועק פון ערשעפונג און אַ דייטש
דערשיסט אים.

פון

אהרן כרמי (חמילניצקי)

פון דער רעדאקציע

מיר פאנגען דא אן צו דרוקען א רייהע ארטיקלען, וועלכע זיינען ערשינען אין דער
צייטונג "הארץ", אין תל אביב. דער שרייבער פון די ארטיקלען, אהרן כרמי
(כמעלניצקי) שטאמט פון שטעטעל אפאטשנע, פוילן. כרמי געפינט זיך איצט אין
ישראל. די באשרייבונגען זיינען פארגעלעגט געווארען פאר פארשטעהער פון דער
ארגאניזאציע פון געוועזענע געטא-קעמפער אין תל-אביב. אהרן כרמי
דערצעהלט ווי די דייטשען האבען פארנארט די אידען פון זיין שטעטעל. מען האט זיי
איינגערעדט, אז מען שיקט זיי קיין ארץ ישראל. אין דער אמת'ען האט מען זיי
געשיקט קיין טרעבלינקע. אהרן כרמי איז אין מיטען וועג ארויסגעשפרונגען פון דער
באן, און נאך לאנגע, שווערע ארומוואנדערונגען איז ער געקומען גיין ווארשע, און
איז אריינגעטראטען אין דער אידישער קאמפס-ארגאניזאציע. ער האט זיך
באטייליגט אין דעם געטא אויפשטאנד. אפריל 1943. דעם 29 טען אפריל, 1943, איז
ער מיט א גרופע קעמפער ארויס פון דער ברענענדיגער געטא. זיי זיינען אוועק אין די
וועלדער פון ווישקאו, וואו זיי האבען געקעמפט אלס פארטיזאנער ביז דער באפרייאונג.
אין 1945 איז ער געקומען קיים ישראל.

... אין איינעם א טאג פון סוף דעצעמבער, 1942, איז צום אידען-ראט פון אפאטשנע
געקומען אדיטשער זשאנדאר, א שמייכלדיגער, און געזאנט, אז עס אין אנגעקומען
א באפעל אויסצישטעלען א ליסטע פון אידען, וואס האבען קרובים אין ארץ ישראל,
ווייל עס וועט דורכגעפיהרט ווערען אן אויסטויש פון קריגס-געפאנגענעם, פאר יעדען
דייטש געפאנגענעם וואס מען וועט באפרייען, וועט מען ערלויבען צען אידען
ארויספארען. די אידען וועלען אין באנען פארען אין א נייטראל לאנד, וואו דער
אויסטויש וועט דורכגעפירט ווערען.

אין אנהויב האבען מיר זיך מיט פארדאכט באציגען צו דער דאזיגער מעלדונג. מען האט געהאלטען, אז דאס אין א נייער שווינדעל פון די דייטשען, אז זיי ווילען אונז פארנארען. ווען אבער מען האט געזעהן מיט וואס פאר אן ערנסטקייט און פינקטליכקייט די דייטשען גרייטען צו די ליסטעס, ווי זיי פארשען יעדען איינציגען פאל באזונדער, האט מען אנגעהויבען גלויבען, אז עס איז דא עפעס אמת אין דער גאנצער געשיכטע. אין די אנקטע-בויגענס האט מען געמוזט פינקטליך ענטפערען אויף פראגען וועגען די קרובים, וואס מען האט אין ארץ ישראל, וועגען דער באשעפטיגונג פון יעדען קרוב, ווען ער אין אוועק קיין ארץ ישראל וואו ער האט פריהער געוואוינט און זיין גענויעם אדרעס. די דייטשען האבען באשטימט ספעציעלע באאמטע אויסצושטעלען די ליסטעס. זיי זיינען געווען זעהר שטרענג, האבען נאכגעפארשט יעדען פונקט באזונדער. אויך דאס האט פארשטארקט אונזער גלויבען, אז די דייטשען מיינען ערנסט מיט'ן שיקען די אירדען קיין ישראל.

א שטראל פון האפנונג האט אויפגעלויכטען ביי א סך מענשען. עס האט זיך אנגעהויבען א זוכעניש פון בריף, קאנווערטען און דאקומענטען, כדי אויסצוגעפינען פארגעסענע אדרעסען, מענשן, וועלכע האבען ניט געהאט קיין קרובים אין ישראל האבען "אפגענארט" די דייטשען. זיי האבען צוגעשטעלט אדרעסען פון פרעמדע און זיי אנגעגעבען אלס קרובים. אלע אידען אין שטעטל האבען געפיבערט, מען האט געהאלטען אין איין רעדען וועגען דעם. מען האט דעם ענין איבערגעלייגט אויף אלע זייטען. מען האט וועגען דעם גערעדט בייטאג און ביינאכט. אין דער האזיגער צורודערטער שטימונג האט אויך אויפגעבליצט דער אידישער הומאר. אידען האבען זיך גע'חכמה'ט: איר וועט זעהן, עס וועלען נאך אויספעלען אידען. מען וועט דארפן מאביליזירען גויים...

די באציהונג פון די דייטשען צו אידען האט אביסעל זיך פארבעסערט. אידען, וועלכע זיינען געווען באהאלטן ביי קריסטען אין די דערפער האבען באקומען די מעגליכקייט צוריקצוקומען, מען האט זיי ניט באשטראפט. די דייטשע האבען זיינען כמעט אראפגענומען געווארען, און דאס היטען די ארדענונג איז איבערגעגעבען געווארען צו דער אידישער פאליציי. יעדע ליסטע, וואס איז פארטיג געווארען האט מען איבערגעגעבען צו דעם באאמטען פון דער דייטשער זשאנדארמערע, באומגארטען. כדי צו באווייזען ווי ווייט דער ענין אין אייליג, פלעגט יעדע ליסטע דורכ'ן טעלעפאן איבערגעבען ווערען צו דער געסטאפא אין טאמאשאוו.

אידן, וועלכע האבען געלעבט מיט פוילישע פאספארטען אויף דער ארישער זייט זיינען צוריקגעקומען אין דער געטא. א סך פון ווי האבען זיך פארשריבען אויף די ליסטעס צו פארען קייץ ארץ ישראל. ווי מען האט איבערגעגעבען וועט דער אויסטויש פארקומען אין שוויצאריע. מען האט דעריבער געזאגט, אז מען וועט פארען אין דער מערב-ריכטונג. ביסלעכווייז האבען אלע געגלויבט, אז די דייטשען זאגען אמת, ווייל עס האט זיך ניט געקענט לייגען אויפ'ן שכל, אז כדי צו פארטיליגען 200 אידישע פאמיליעס דארפען די דייטשען אנקומען צו א שווינדעל. מיר זיינען סאי ווי סאי געווען אין זייערע הענט. זיי האבען מיט אונז געטאן, וואס זיי האבען געוואלט. די פאליאקען האבען געהאט הנאה, זיי האבען געזאגט: מיר האבען שטענדיג גע'טענה'ט: אידען, געהט קיין פאלעסטינע, און איצט פירט עס דער דייטש דורך.

דעם 4 טען יאנואר, 1943, איז געקומען די מעלדונג, אז צומארגענס וועלען מיר ארויספארען. יעדער האט צוגעגרייט די נויטיגע זאבען מיטצונעמען. מיר האבען זיך געהאלטען פאר גליקליכע, און האבען זעהר באדויערט די יעניגע, וועלכע זיינען פריער אומגעקומען און ניט דערלעבט דעם גרויסען טאג. עס איז אפיציעל געמאלדען געווארען, אז יעדער קען מיטנעמען געלט וויפיל ער וויל און באגאזש ניט מעהר פון 15 קילאגראם.

צומארגענס, דעם 5 טען יאנואר זיינען אלע שוין געווען גרייט. די פעקלעך זיינען געלעגען ביי די טירען. מען האט די דייטשע זשאנדארמען געגעבען מתנות. זיי האבען געזאגט, אז מיר וועלען פארען ביז צו דער סטאנציע אויאזד, און פון דארט מערב-צו. "פאר אייך, האבען די דייטשען געשמייכעלט, איז די מלחמה שוין פארגענדיגט. אין אויאזד וועט איר ארויפגעהן אויף ספעציעלע באן-צוגען און איר וועט פארען קיין ארץ ישראל".

פון אפאטשנע און פון די ארומיגע דערפער האט מען געבראכט פערד און וועגענער, וואס זאלען אונז ארויספירען פון שטאט. די אידען האבען זיך אויסגעשטעלט אין ריידען און גענומען איינשטייגען אין די וועגענער. איבעריג פֿעקלעך האט מען צוגענומען און אוועקגעווארפען אויף דער ערד. שוין דא האבען מיר גענומען זעהן, אז עפעס אין ניט ווי עס באדארף צו זיין. מיר האבען זיך אבער געטרייסט. עס איז ניטא צופיל פלאץ אויף די וועגענער און דעריבער נעמט מען צו די פעקלעך. באלד האט מען פון די אידען גענומען אראפרייסען די בעסערע ווינטער-מאנטלען. די דייטשען האבען דערביי געזאט: איר פארט אין א ווארעם לאנד, און איר דארפט ניט קיין אויבערמאנטלען...

מען האט אנגעהויבען ארוסציפירען. פאראויס איז געפארען אן עס-עס אפיציר. אין האנט האט ער געהאלטען די דאקומענטען. די וועגענער זיינען געווען ארומגערינגעלט פון פוילישע פאליציי-לייט. געזאגט האט מען, אז זיי זיינען ניט צו היטען אונז, נאר אונז צו העלפען אין וועג. די צאל פון די וועכטער איז געווען א קליינע. מיר וואלטען זיי געקענט זעהר לייכט אויס'הרג'ענען. אבער קיינעם איז אפילו א שאטען פון אזא געדאנק ניט איינגעפאלען.

אויף ביידע זייטען פון וועג זיינען געשטאנען פאליאקען. א סך פון זיי האבען זיך געזעגענט מיט די עידען. אייניגע האבען געבעטען, אז די אידען זאלען זיי געבען עפעס פון זייערע זאכען, וואס זיי האבען מיט זיך. עס זיינען געווען אזעלכע אידען, וועלכע האבען צוגעווארפען די פאליאקען א חפץ, א מלבוש. א טייל פאליאקען האט געפרעגט: וואוהין פארט איר?

עס איז געווען שווער צו ענטפערען: קיין ארץ ישראל, ווייל אזא ענטפער וואלט פאר די פאליאקען געקלינגען א ביסעל קאמיש. און אפשר איז אין די טיפענישען פון אונזערע הערצער שוין געווען דער געפיל, אז מען פירט אונז ניט קיין ארץ ישראל. ביי אייניגע איז אנטשטאנען די פראגע: אפשר אנטלויפען? אבער באלד איז די פראגע פארשוואונדען. עס איז דאך אזוי גוט צו לעבען אין די ארעמס פון גלויבען. אין יענעם מאמענט האבען מיר אפגעמאכט ביי זיך: מען וועט זעהן אין וועלכער ריכטונג מען וועט אונז פירען. אויב אין דער מערב-ריכטונג וועט זיין א סימן, אז מיר פארען קיין ארץ ישראל.

די קעלט האט גענומען דערקוטשען, מענשען זיינען ארונטער פון די פורען, כדי לויפענדיג אביסעל זיך דערוואדימען. די וועכטער האבען דערצו זיך באצויגען גלייכגילטיג. ווען מיר זיינען פארבייגעפארען א וואלד האט מען אונז ערלויבט אהין ארוונצוגעהן; און אביסעל זיך אפרוען, און אויך ערלעדיגען די באדערפענישען. א דינער שניי איז געפאלען פון הימעל. אברייטקייט ארום אונז. שוין לאנג האבען מיר ניט געהאט די מעגליכקייט צו געניסען פון די נאטור – שעהנקייטען. דער דראנג צו בלייבען לעבען האט אין אונז ערוועקט דעם ווילען הנאה צי האבען פון די שעהנקייטען פון דער וועלט.

אין אווענט זיינען מיר אנגעקומען צו דער סטאנציע אויאזד. דא איז געקומען א סוף צו אונזערע אילויעס. מיר האבען זיך ארומגעזעהן, אז מיר זיינען ארומגערינגעלט פון וועכטער. דאס ביסעל פרייהייט, וואס מיר האבען געהאט אין וועג איז מיט איין מאל צוגענומען געווארען. די הערצער האבען פון שרעק גענומען קלאפען הויך, און די פיס האבען זיך געבראכען. פון ביידע זייטען גאס האבען זיך באוויזען דייטשען, וועלכע האבען גענומען טרייבען די בעלי-עגלות מיט געשרייען און קללות. דער עסעס אפיציר, וועלכער האט אונז אהערגעבראכט האט אונז איבערגעגעבען צו דער ארטיגער דייטשער מאכט. דא האבען מיר געטראפען א סך אידען פון די נאענטע שטעמלעך. אלע האבען דערצעהלט די זעלבע געשיכטע. מען פירט זיי קיין ארץ ישראל אלס אויסטויש פאר געפאנגענע דייטשען. מיר, די אידען פון אפאטשנע זיינען געווען די לעצטע. מיט אונזער קומען איז דער טראנספארט פארפילט געווארען. איך האב גענומען זוכען מענשען פון דער שטאט פשיסכע, און איך האב געפונען מיין שוועסטער ברכה און איר מאן. עס איז געווארען גוט פינסטער. מיטאמאל האבען מיר דערזעהן פארשידענע הייזער, דא האבען אוודאי געוואוינט די וואך לייט, וועלכע האבען אונז ארומגערינגעלט. מיר זיינען געשטאנען ווי אין א פייער ראד. דער געפיל איז געווען זעהר שווער. מיר האבען גענומען פיהלען, אז מיר זיינען אין א פאסטקע. יורעק, דער שטארקער, וועלכער האט אויסגעזעהן ווי א גוי האט געפרואוואט אנטלויפען. עס האבען זיך געהערט שאסען, און יורעק איז געווען דער ערשטער קרבן. מיר האבען גענומען אליין זיך גריזשען איבער דעם, פארוואס מיר זיינען ניט אנטלאפען, ווען מיר האבען געהאט דערצו די מעגליכקייטען. מיר האבען פארשפילט צוליב א נארישער איינערדעניש. צום מערסטען האבען זיך אליין געפייניגט די מענשען, וועלכע האבען געהאט ארישע פאספארטען און זיינען אליין אריינגעקראכען אין דעם פיסק פון דער חיה. אנדערע האבען גענומען טרייסטען די פארצוויפעלטע – וואס איז דען? מיר פארען אויף אזא אופן קיין ארץ ישראל. אויב עמיצער איז אנטלאפען, הייסט עס נאך ניט, אז מיר זיינען אריינגעפאלען אין דער נעץ.

אבער די מענשען, וואס האבען דאס געזאגט, האבען אליין ניט געגלויבט זייערע רייד. זיי האבען אזוי גערעדט בלויז כדי אנדערע צו בארוהיגען. מיר זיינען אלע געווען מיד, צעבראכען און דערשלאגען.

צו מארגענס אין דער פרי האבען מיר געהערט די געשרייען: יודען הערויס! מיר האבען דערזעהן, אז מיר ווערען געהיט פון אוקראינער און פון "שווארצע", דאס זיינען דייטשען אין שווארצע אוניפארמען. איינער פון אונז האט אויסגערופען: דאס

זיינען דאד פון די פארניכטונגס־אפטיילונגען. מען העט גענומען אונז אויסשטעלען אין פינפטלעך. משפחה — מיטגלידער האבען זיך געדריקט איינער צום צווייטען. מען האט געוואלט זיין צוזאמען. פון דאנעט האט מען אונז אפגעפירט צו דער באך־סטאנציע. איינער האט געוואגט צו פרעגען ביי א דייטש, וואוהין מען פירט אונז. דער ענטפער איז געווען: קיין דייטשלאנד.

דער וועג צו דער באך־סטאנציע האט געדויערט בערך א האלבע שעה. ווען מיר זיינען ארויס פון שטאט אין שוין געווען גוט ליכטיג. דייטשען האבען אונז ארומגערינגעלט פון אלע זייטען. עס זיינען אויך געווען אוקראינער. אלע זיינען געווען גוט באוואפענט.

יעדער האט געזעהן, אז ער זאל זיך געפינען נעבעז זיין משפחה און פריינט. מיין משפחה איז געגאנגען אין צווי רייהען, איינע נעבעז דער צווייטער. מיין ברודער משה און איך זיינען געווען אין דער מיט, און די שוועסטערס פון די זייטען. די מאמע האט געבעטן משה'ן, ער זאל פרעגען א דייטש, וואוהין מען פירט אונז. משה האט געזאגט: ניטא וואס צו פרעגען. דאס פרעגען וועט ניט העלפען און וועט גארניט פארענטפערען. די מאמע, וועלכע איז געווען שטארק דענערווירט האט אליין געפרעגט א דייטש: מיין הער, וואוהין פארען מיר? דער דייטש האט באלד ניט געענטפערט, אבער נאך א וויילע האט ער ווי אויסגעזונגען: וויין ניש, וויין ניש, מאמעשי מיר פארען נאך דייטשלאנד.

יעדעס שטיקעל נייעס פון דעם מין האט גלייך באקומען פליגלען, און איז געפלייגען פון איינעם צום צווייטען. אלעמאל האט מען געהערט עפעס אנדערש. איין זאך איז געווען קלאר: מיר פארען קיין דייטשלאנד, מערב זייט...

און אט דערנענטערען מיר זיך צו דער באך סטאנציע. מיר האבען דא געטראפען אידען פון אונזער גאנצער געגענט. אידען פון פשיסכע, זשארנעוו, אודז'עבאל און אנדערע. אידען פון אפאטשנע האבען זיך געהאלטען צוזאמען. עס איז צווישען אונז געווען דער רב און א פרוי פון רבי'ס משפחה. מיר האבען געדענקט דעם רב מיט זיין לאנגער, וויסער בארד. איצט האט ער קיין בארד ניט געהאט — מען האט זי אים אפגעשניטען. איינער פון די עס־עס לייט האט געשריען און געוויזען וואו צו געהן. "ווער עס וועט אפשטעהן, וועט אויפ'ן ארט געטויט ווערען", האט ער געשריען.

די מענשען האבען גענומען זיך שטופען איינער צום צווייטען. די וועכטער האבען גענומען שלאגען מיט בייטשען. דאס שטופעריי האט זיך פארשטארקט. א סך האבען ניט געקענט מיטהאלטען די טריט און זיינען ארויס פון זייערע פינפטלעך. איינער פון די עס־עס־באנדיטען איז צוגעלאפען צום רב, אנגעכאפט אים ביי דער האנט און געשריען: דו שטערסט די ארדענונג! דער רב איז פון שרעק און פון שוואכקייט אומגעפאלן. דער דייטש האט מיט זיין פוס אים אריינגעשטופט אין טייכעל, וואס איז געווען ביים וועג, און עטליכע מאל געשאסען אויף אים. דער רב איז געווען דער צווייטער קרבן זינט מיר זיינען ארויס פון אפאטשנע, די פרוי האט גענומען שרייען און

ליארמען. דער דייטש האט אויך זי דערשאסען. דערנאך זיינען נאך אטליכע מענשען געטויט געווארען. עס איז געווען שרעקליך צו זעהן די טויטע קערפערס ליגען אויפ'ן שניי. ווייס און רויט האבען זיך צוזאמענגעמישט.

איצט אין שוין אונזער גלויבען געווען אינגאנצען צושטערט. אבער דווקא אין דעם מאמענט האט אין הארץ גענומען אויפגעהן א נייער גלויבען. מען האט אזוי געזאגט: מיר זעהען דאך, אז זיי האבען א רעכט אונז צו הרגעניצן, און אויב זיי טוען דאס ניט, איז דאך עס דער בעסטער סימן, אז זיי פירען אונז ארויס קיין ארץ ישראל. אבער אין דער זעלבער צייט האט א שרעק ארומגענומען יעדען איינעם: אפשר וועט א קויל טרעפען מיך?...

ביי דער באן-סטאנציע האט מען אונז ווידער אויסגעשטעלט אין פינפטלעך. פאר אונז זיינען געשטאנען דייטשע אפיצירען, הינטער אונז — סאלדאטען. זיי האבען גערעדט צווישען זיך, געלאכט, פאררויכערט סיגארעטס, אנגעוויזן אויף אונז מיט זייערע פינגער. די קעלט פארשטארקט זיך און מיר האבען גענומען קלאפען א פוס אן א פוס, כדי זיך דערווארעמען. עטליכע פון די אידישע פאליציאנטען זיינען געקומען מיט זייערע פאליציי-היטלען. זיי האבען געגלויבט אין כוח פון די היטלען און געהאפט דורך זיי זיך צו ראטעווען. עס זיינען געווען צווישען אונז אזעלכע, וואס האבען געוואלט אויסלאזען זייער כעס צו די אידישע פאליציאנטען. מען העט אבער דערצו קיין כוח ניט געהאט. אלע זיינען געווען ארומגענומען פון איין שרעק. מען האט געקוקט אין דער מערב-ריכטונג: פון דארט דארף אנקומען דער באן-צוג.

מיט אמאל, האט זיך געהערט א לאנגער פייפען, און דאס פייפען איז געקומען דווקא פון מזרח-זייט. אט הערען מיר שוין דאס קלאפען פון די באן-רעדער. ווען די באן האט זיך דערנענטערט האט ווידער זיך געהערט א מורא'דיגער פייפען. פון די באן-וואגאנעס זיינען ארויס-געקומען אוקראינער. עס האט זיך דערהערט א באפעל: ווער עס האלט א פעקעל אין זיינע הענט זאל עס אוועקלייגען אויף דער ערד.

באלד האט זיך אנגעהויבען דאס אריינשטייגען אין די וואגאנעס. אין אנהויב האט מען געקענט העלפאן פרויען און קינדער אריינגעהן אינעוועניג. אבער מיט אמאל איז געווארען א שטופעריי, א שטויסעריי, איינער איז ארויף אויפ'ן צוויטען. די וואגאנעס זיינען באלד געווארען איבערגעפאקט. די אוקראינער האבען אריינגעשאסען אין די וואגאנעס. עס איז געווארען א שרעקליכע מהומה. יעדער האט ווי זיך אריינגעשרומפען אין זיך אליין.

מיין פאמיליע האט אלץ זיך געהאלטען צוזאמען. מיר האבען געהאלפען איינער דעם צוויטען אריינגעהן. ווען איך בין אריין אין וואגאן איז ער שוין געווען האלב איבערפולט. א ריח פון כלאריק האט מיר א שלאג געגעבען אין פנים. די ווענט און דער דיל זיינען געווען ווייס. איך האב דערפיהלט א מאדנע טרוקענקייט איז מויל און האלז, און אויך א ברענונג. איך בין געווארען שרעקליך דורשטיג. אינסטינקטיוו איז יעדער צוגעלאפען צום פענסטער, אבער אלע פענסטער זיינען שוין געווען "פארכאפט" פון אנדערע. מיר האבען זיך אריינגעשטופט אין א ווינקעל. מיט אונז איז אויך געווען מיין שוועסטער ברכה און איר פאמיליע פון פשיסבע. אט ווערט שוין אונזער וואגאן פארשלאסען און מיר זיינען אפגעריסען פון דער וועלט. פון דרויסען אין הערט מען נאנט געשטאנענע ביי די פענסטער גיבען איבער וואס זיי זעהען אין

דרויסען. יעדע קלייניגקייט ווערט אונגעהויער וויכטיג. אט האט דער לאקאמאטיוו-פירער גענומען וואסער אין לאקאמאטיוו, אט אין א דייטש צוגעקומען, אט איז א דייטש אוועקגעגאנגען...

איידער מיר זיינען אריין אין די וואגאנעס, און מען האט באפוילען איבעלאזען די פעקלעד פון דרויסען האבען אייניגע זיך דערמאנט, אז אין די פעקלעך האבען זיי באהאלטען אביסעל געלט און ווערטפולע זאכען. זיי האבען גענומען זוכען אין די פעקלעד, כדי עפעס ארויסצוראטעווען. זיי האבען אבער באקומען מערדעליך געשלאגען. דאס זיינען אלץ ניט געווען קיין ערמוטיגענדע סימנים, אז מיר פארען קיין ארץ ישראל. אייניגע וואס זיינען געשטאנען ביי די פענסטער האבען איבערגעגעבען, אז די אפיצירען, וואס האבען געהאט די דאקומענטען זיינען אוועק. געבליבען אונז צו היטען זיינען בלויז די אוקראינער. דער טראנספארט איז געווען גרייט אפצופארען. איך ווייס ניט ווי לאנג מיר האבען געווארט אין דער באן. די צייט האט לאנג זיך געצויגען. איידער די באן האט זיך גערירט האט ווידער זיך געהערט א צוצויגענער פייפען, וואס האט אונז אויפגעשוידערט. סוף-כל-סוף האט דער באן זיך גערירט פון ארט. די היץ איז פון מינוט צו מינוט געווארען שטארקער. פון דעם סופיט האט גענומען רינען. מען האט אויפגעקנעפעלט די מלבושים, מען זאל ניט אזוי ליידען פון דער היץ.

עס איז שוין אין מיטען טאג. אין וואגאן הערט מען אויסרופען. דאס רופען מענשען צו זייערע פאמיליעס, כדי צו וויסען צי אלע זיינען דא. צווישען די מענשען אין די וואגאנען זיינען געווען אזעלכע, וואס האבען געהאט מיט זיך גאלד, דימענטען, און אויך דאלארען. עס זיינען אבער געווען א סך, וואס האבען ניט געהאט מיט זיך קיין איין גראשען. די פענסטער זיינען געווארען א סיבה פון קריגערייען און אמפערנישען. די שטארקע האבען אוועקגעשטופ די שוואכע. עס האבען באזונדעס שווער געליטען די קראנקע, וואס זיינען געווען אין וואגאן. מען האט זיי פארשטופט אין א ווינקעל. די היץ האט געשטיגען, און דער צושטאנד אונזערער האט געהאלטען אין איין פארערעגערן זיך. מיר זיינען געווען האלב וואנזיג. אבער דער לעבענס-אינסטינקט האט פון גאר ניט געוואלט וויסען: עס האט זיך אזוי געוואלט לעבען... ביי א טייל מענשען האבען זיך באוועגט בולט'ע סימנים פון משוגעת. נאך היינט געהט דורך א ציטער איבער מיין לייב, ווען איך דערמאן זיך די געשטאלט פון א איד, וועלכער האט אויסגעשריגען זיין ווידוי און חשבון הנפש:

— וואס האב איך געטאן מיין גאנץ לעבען? — האט ער געשריען — וואס האב איך געטאן מיין גאנץ לעבען? איך האב געגנב'עט, גערויבט, איך האב באהאלטען דאס געלט, אנגעזאמעלט א פארמעגען. פארשאלטען זאל זיך דאס געלט, וואס איך האב מיט זיך. וואס וועל איך טאן מיט'ן געלט, וואס איך האב? איך געה צום טויט, איך געה צום טויט... צום טויט געה איך...

א פינסטערע מורא האט אלעמען ארומגענומען. מענשען האבען פון זיך געריסען די האר פון קאפ. יעדער האט זיך קאנצענטרירט מיט זיך אליין, און אין די געדאנקען געמאכט אן אייגענעם חשבון הנפש. איך האב זיך אויסגעדערהט א קוק צו געבען אויף מיין פאמיליע. דער טאטע איז געזעסען און שטיל געזיפצט. אלעמאל אין דאס זיפצען שטארקער געווארען. עס איז געווען א שטיל זיפצען, אהן ווערטער. די מאמע

האט אונז אלע באוויינט, ווי מען באוויינט א טויטען. פלוצלונג האט זי אויסגעבראכען אין געשרייען: צום טויט... מיר זיינען אלע געשטאנען און געוויינט. מיט א פארשטיקטער שטימע האב איך געפרייט בארויגען מיין מוטער.

דאס זיפצען פון טאטען האט זיך פארשטארקט. די קליינע שוועסטערלעך האבען זיך אנגעהאלטען ביי דער מאמע און געוויינט. איך בין געשטאנען צווישען טאטען און דער מאמע, און נעבען מיר איז געווען מיין ברודער משה. איך האב געקוקט אויף משה'ן. א דיקער וואלקען האט באדעקט זיין פנים. טרערען זיינען געווען טיף אין זיינע אויגען. איך האב אבער דערקענט, אז געדאנקען לויפען אין אים ארום, פלענער ווערען אויסגעארבייט. טייערער משה, דער בריה אוף אוסצוארבייטען פלענער. מיטאמאל פרעגט ער מיר: קענסטו וויסען וואו מיר געפינען זיך איצט?

צוויי מאל האט ער מיר געפרעגט דאס זעלבע. איך האב זיך אויסגעדרייט צום פענסטער ארויס צוקוקען. דאס פענסטער איז געווען הויך. און באדעקט מיט אייזערנע קראטעס. די היץ איז ווייטער געשטיגען, און איך האב ארונטערגענומען פון זיך מיין מאנטעל, אים איינגעלייגט ווי אפעקעל, און אלעמאל ארויפגעשטעלט אויף אים איינע פון מיינע שוועסטערלעך, אז זיי זאלען קענען פון פענסטער אריינזאפען אביסעל לופט.

צי פארען מיר טאקע קיין טרעבלינקע...?

די באן איז דאך געקומען פון מזרח-זייט. אויב זיי וואלטען געוואלט אונז פירען קיין טרעבלינקע, נאך וואס וואלטען זיי באדארפט אונז אפנארען? וואו איז די לאגיק? דער ווילען צו לעבען טייטשט אלץ אויס צום גוטען. משה'ס פראגע איז אריין טיף אין מיר, און איך האב זיך אנגעשטרענגט ארויפצוקוקען דורכ'ן פענסטער: צו דערגיין, וואו מיר געפינען זיך. אט האבען מיר געזעהן דורכ'ן פענסטער פאסען ליכט אין אויך שאטען. איז עס דאך א סימן, אז מיר פארען פארביי א וואלד. פרעגט ווידער משה: וואס פאר א וואלד איז דאס? ביי וועלכער סטאנציע געפינען מיר זיך?

מיר פארען שוין עטליכע שעה. דער דורשט פארברענט דעם האלז און דאס מויל. מיט אמאל האט די באן זיך אפגעשטעלט. אין וואגאן ווערט א מהומה. פון אלע זייטען פרעגט מען: פארוואס האט מען זיך אפגעשטעלט? נאך וואס?

די וואס זיינען געשטאנען ביי די פענסטערלעך האבען געענטפערט: די באן האט זיך אפגעשטעלט צו נעמען וואסער פאר'ן לאקאמאטיוו. בלויז דאס ווארט "וואסער" האט נאך מער פארשטארקט ביי אונז דעם ברענענדיגען דורשט. פון אלע זייטען, האט מען גע'טענה'ט: זאל מען שרייען, אז מען זאל געבען א ביסעל וואסער. די, וואס זיינען געשטאנען ביי די פענסטערלעך האבען געשריען, געבעטען, מען זאל געבען וואסער. אין דרויסען זיינען געשטאנען פאליאקען, באן-ארבייטער. אלעמאל איז א אנדערער צוגעקומען צום וואגאן מיט א קויל שניי אין האנד און געזאגט: גיט געלט, וועט איך קריגען שניי.

באלד האט איינער געווארפען א מטבע, און מען האט אים אריינגעווארפען א קויל שניי. עס האבען גלייך גענומען זיך שטרעקען הענט מיט מטבעות פון די פענסטערלעך. די פאליאקען אין דרויסען האבען כסדר געשריען: גיט געלט און איר וועט באקומען שניי.

א טייל פון אונז האט געהאט גרייט געלט אויף צו קויפען שניי. אנדערער האבען

גענומען זוכען אין די קליידער, וואו זיי האבען געהאלטען אביסעל געלט. עס זיינען אויך געווען אזעלכע, וואס האבען גארניט פארמאגט. עס איז באלד איינגעשטעלט געווארען א פרייז: הונדערט זלאטעס פאר א קויל שניי. עס איז אין וואגאן געווארען א שרעקליכע מהומה. מענשען, ואס זיינען פארברענט געווארען פון דארשט האבען געקעמפט פאר א ביסעל שניי. מען האט זיך געראנגעלט איינער מיט'ן צווייטען. מען האט געלעקט דעם שניי, ווען ער איז געווען ביי א צווייטען אין האנד.

דאס איז געשעהן ביי דעם ערשטען אפשטעל פון דעם באן-צוג. מיט אמאל האט פון דרויסען זיך געהערט א שאס, און דער האנדעל מיט, שניי איז אפגעשטעלט געווארען. מיין משפחה איז געווען אין א ווינקעל פון דעם וואגאן און מיר האבען ניט באוויזען צו באקומען א ביסעל שניי.

מיין ברודער משה האט ניט אפגעהערט צו ברעכען דעם קאפ, וואו געפינען מיר זיך? ער העט געשריען צו איינעם פון די יונגעלייט, וואס איז געשטאנען ביי אפגעסטערל: מענדל, קוק זיך גוט צו וואהין מיר פארען.. מענדל האט אים בארוהיגט. ער האט געזאגט, אז מיר פארען אין מערב-זייט צו דער סטאציע קאלושקי. דאס אריינקומען קיין קאלושקי איז שווער, ווייל עס איז א גרויסער באן-קנופ, און עס שטעהען דארט א סך באנען.

דערווייל האט זיך ווידער אנגעהויבען דער האנדעל מיט שניי. די פאליאקען האבען שוין געפאדערט 500 זלאטעס פאר א קויל שניי. אזוי ווי דער פרייז איז אזוי שטארק געשטיגען האבען די קויפערס גוט געהיטען זייער "פארמעגען", אז עמיצער אנדערש זאל עס ניט צוכאפען. די וועלכע האבען ניט געהאט קיין געלט און ניט געקענט קויפען קיין שניי זיינען כמעט ארונטער פון זינען. זיי האבען ביטער געוויינט: מענשען האטס רחמנות, גיט א ביסעלע שניי. מיר ווילען אויך לעבען... מיר האבען אויך געקויפט א ביסעל שניי.

געווען פאמיליעס, וועלכע האבען געקויפט א קויל שניי און איינגעטיילט יעדען א שטיקעל. אבער דער שניי האט נאך מער פארשטארקט דעם דורשט. אין האלז איז געווארען מער טרוקען. די היץ אין וואגאן איז געשטיגען. פון די ווענט האט געטריפט עפיס א פייכטקייט, מענשען האבען אויסגעשטרעקט די צונגען און געלעקט די טראפעס פון די ווענט.

מענשליכע מידות, צו וועלכע מיר זיינען געווען צוגעווינט פון יארען זיינען דא אינגאנצען פראשוונדען. פרויען, אלטע און יונגע האבען פון זיך אראפגעצויגען די קליידער. יעדע שעמעדיגקייט איז אוועק. דער באוואוסטזיין איז ווי אין א נעפעל איינגעהילט געווארען. מענשען האבען אינגאנצען פארלוירען דעם גלייכגעוויכט.

עם הערט זיך ווידער א פייפען, א לאנגער, צעצויגענער פייפען, וואס האט געהויבען דעם מוח. מען איז וויטער געפארען, און מיר זיינען אנגעקומען קיין קולושקי.

די, וואס זיינען געשטאנען ביי די פענסטערלעך האבען געזאגט, אז דער לאקאמאטיוו איז אוועקגענומען געווארען פון דער באן. דאס האט ארויסגערופען א נייע שרעק. אבער אנדערע האבען בארוהיגט. זיי האבען געזאגט, אז דער לאקאמאטיוו אין געפארען נעמען קוילען.

מען איז באלד געוואויר געווארען, אז דער לאקאמאטיוו איז צוגעשעפעט

געווארען צו דעם לעצטען וואגאן פון באן-צוג. מען איז אויך דערגאנגען, אז מען האט אנגעשלאסען אין דעם צוג נאך וואגאנעס איבערגעפאקטע מיט אידען. עס האט ניט לאנג געדויערט און די באן האט גערירט פון ארט. אין אנהויב האט געהערשט א דריקענדע שטילקייט. אלע האבען געווארט אויף א נס, וואס זאל געשעהן, אדער אז א תהום זאל זיך עפענען. אבער קיין נס איז ניט געקומען, און מיר האבען באלד ערפארען, אז די באן האט געענדערט איר ריכטונג: מיר פארען אין דער מזרח זייט! דער באוואוסטזיין, אז מען פארט אין מזרח-זייט איז געווען ווי אן אויפרייס פון א שרעקליכער באמבע. מען האט גענומען זיך רייסען די האר פון קאפ, די געשרייען און געוואלדען זיינען דערגאנגען ביזן הימעל. די קינדער האבען יאמערליך געווינט. מיין קליין שוועסטערל מלכה'לע, ניין יאר אלט, האט אלץ פארשטאנען און האט ביטער געווינט. זי האט געזאגט: איך האב דאך קיינעם קיין שלעכטס ניט געטאן. אן אלטער שוועסטערל, רחל'ע האט זיך געקלאמערט אין מיר: אהרן, איך האב אזוי מורא, היט מיך אפ. מיין שוועסטער ברכה, וועלכע איז אלט געווען 28 יאר, איז געווען שוואנגער. זי האט גע'טענה'ט: מיין קינד, וואס איז נאך ניט געבוירען געווארען און גארניט געזינדיגט. פארוואס אזא גזר דין? דער מאן איז געשטאנען נעבען איר און געגלעט איר קאפ. קוקענדיג אויף זיי האב איך ניט געקענט זיך באהערשען און גענומען וויינען. איך האב זיך אבער באמיהט צו וויינען שטילערהייט. משה האט גענומען ריידען אפענע רייד, און אפגעשאצט די לאגע, ווי זי איז אין דער אמת'ן. ער האט געזאגט: מיר זיינען פארלירען. מען פירט אונז קיין טרעבלינקע.

איך האב זיך ארומגעקוקט אויף די מענשען, און דאס בילד איז געווען א קאשמאר, א פינסטערניש. מענשען האבען געקלאפט קאפ אין וואנט, א טייל איז משוגע געווארען, אנדערע האבען געשאלטען מיט וויסטע קללות. איין פרוי, וועלכע האט געהאט מיט זיך א קליין קינד האט עס גענומען דריקען צו איר הארץ. זי האט עס געדריקט מיט אלע כוחות, אז דאס קינד האט געהאלטען ביים דערשטיקט ווערען. מענשען האבען געשריען: זעהט וואס זי טוט, זעהט, זי איז משוגע געווארען. די מוטער האט געענטפערט מיט געשרייען: עס איז מיין קינד, עס איז מיינס, איך וויל עס זאל שטארבען ווי א קדוש. לאזט שטארבן ווי א קדוש. איידער מ'האט באוויזען ארויסצונעמען דאס קינד פון אירע הענט איז עס שוין געווען טויט. נעבען אונז איז א איד משוגע געווארען. ער האט אראפגענומען די טוך פון זיין האלז און געפרוואווט זיך אויפהענגען. מענשען האבן אים געשטערט. ער האט זיך געראגעלט מיט הענט און פיס, און געשריען: לאזט מיר אויפהענגען זיך... עס איז געלונגען אים צו שטערען, און א באוואוסטלאזער איז ער געבליבען אין א ווינקעל. עס איז כסדר אויסגעקומען אפצוהאלטען מענשען פון באגעהן זעלבסטמארד.

עס איז שוין ווידער אווענט. די באן פארט מיט אונגעהויערער שנעלקייט. משה ארבייט אויס פלענער, ער טראכט שנעל. אונזער משה איז געווען א מענש מיט פאנטאזיע. לויט זיינע אויסרעכענונגען וועלען מיר נאך היינט ביינאכט אנקומען קיין טרעבלינקע. עס איז אזוי ארום די לעצטע נאכט און די לעצטע געלעגעהייט. עס זיינען שוין מעהר ניטא קיין סודות, און זאכען, וואס מען דארף פון וועמען באהאלטען. ווער עס פארמאגט נאך דעם כוח צו טראכטען, טראכט אין דער הויך. א סך זאגען ווידוי, אבער ניט אין דעם אנגענומענעם נוכח און מיט באשטימטע פסוקים.

עס איז געווען א ווידוי, א וואנזיניגע, פון אלץ, וואס עס איז ארויסגעקומען פון דעם צובראכענעם הארץ. דער טאטע דערמאנט זיך פון די צוגרייטונגען, וואס ער האט געמאכט צו פארען קיין ארץ ישראל. ער דערמאנט זיך, אז די מאמע איז געווען געגען. צווישען אנדערע האט זי אנגעגעבען די סיבה, אז זי האט מורא צו פארען אויף א שיף. "מיר האבען געהאט מורא צו פארן אויף א שיף, זאגט דער טאטע, אבער עס זעהט אויס, אז אזוי אין געווען דער גזר אין הימעל. עס איז ניט אונזער שולד".

משה ריימט מיר איין, אז די היינטיגע נאכט וועט באשטימען אונזער גורל. מען דארף פראווען ארויסשפרינגען פון וואגאן, אויב ניט זיינען מיר פארפאלענע. די איבעריגע פון דער משפחה הערען אונזער שעפטשען. די מאמע זיצט און וויינט: וואס וועט זיין מיט אונז? לאזט אונז ניט איבער. לאמיר זיך ניט שיידען, לאמיר זיך ניט שיידען. דער טויט לויערט אומעטום. לאמיר שטארבען צוזאמען..."

דער טאטע איז געזעסען און געשוויגען. אין מיין קעשענע האב איך געהאט א פלעשעלע מיט אביסעל שנאפס. איך האב ארויסגענומען דאס פעלשעלע און דערלאנגט דעם טאטען. ער האט אבער ניט פארזוכט. ער האט געזאגט: עס ערווארטען אונז נאך שווערערע מינוטען, לאמיר עס איבערלאזען פאר דעמאלט. ער האט וויטער גערעדט: מיינע קינדער, איך בין שוין אריבער 50 יאר אלט. א סך מענשען שטארבען אין דעם עלטער מיט א נאטירליכען טויט. דעריבער איז מיר לייכטער שלום צו מאכען מיט'ן סוף, וואס דערווארט מיך. אבער איר, מיינע קינדער זייט יונג. אויב איר קענט עפעס טאן אויף צו אנטלופען פון דאנעט, זאלט איר ניט פארווימען די צייט, פארשפעטיגט ניט, מיינע קינדער...

די מאמע האט אים איבערגעריסען דאס ריידען: ניין... ניין... ניין... ניטא קיין רעטונג, ניטא וואו צו אנטלופען אויף וועמען וועלען זיי איבערלאזען ברכה'לען און מלכה'לען? און אונז אלע? נאר צוזאמען... ביז'ן לעצטען אטעס...

עס האט מיר אויסגעזעהן, אז ניט די מאמע רעדט דאס, נאר עפעס א פרעמדע שטימע, וואס איך האב נאך ביז איצט ניט געהערט.

און ווידער האט דער טאטע צו אונז גערעדט, אז מיר מוזען אנטלויפען, אויב עס איז נאר דא א מעגליכקייט. ער באפעלט אונז צו אנטלויפען. יעדע מינוט איז טייער. אין איין שעה קען מען, חלילה, פארשפעטיגען.

עם זעהט אויס, אז משה איז באאיינפלוסט געווארען פון טאטענ'ס רייד און ער האט באשלאסען צו אנטלויפען. עס איז געווען נאכט. די לבנה האט אריינגעקוקט דורכ'ן פענסטער. מיט אמאל האט די באן זיך אפגעשטעלט. פון דרויסען האט זיך געהערט א קלאפען פון אייזען און דאס אפרוקען ריגלען. די טירען האבען זיך געעפענט. די לייכט פון דער נאכט און די קאלטע לופט האבען אריינגעדורנגען אין וואגאן און ארומגענומען די פאר'חלש'טע מענשען.

וואס איז? זייגען מיר שוין אנגעקומען קיין טרעבלינקע? — האט מען געפרעגט — האבען מיר שוין דורכגעלאזען די צייט צום אנטלויפען?

אין וואגאן זיינען אריינגעקומען אוקראינער מיט ביקסען אין די הענט. כאטש עס איז געווען אזוי ענג איז דאך געווען פלאץ פאר זיי. אלע האבען פון שרעק זיך צונויפגעדריקט. די אוקראינער האבען גענומען רויבען. פון דער ערפארונג האבען זיי געוואוסט, וואו די אומגליקליכע באהאלטען ווערטפולע זאכען. צום ערשט האבען

זיי זיך גענימען צו פרויען, האבען פון זיי אראפגעריסען די קליידער, וואס זיי האבען נאך געהאט אויף זיך, האבן אריינגעשטעקט זייערע הענט צו די בריסטען און צו די פארבארגענסטע טיילען פון קערפער, און ביי אייניגע האבען זיי געפונען אביסעל געלט, און צירונג. זיי האבען אויך אראפגעריסען פינגערלעך. אלע זיינען געווען שוואך, און האבען ניט געקענט שטעלען קיין ווידערשטאנד. ווער עס האט יא געפרוואוט עפעס ריידען, האט באקומען קלעפ מיט די ביקסען.

— דיענדיג דאוואי! גיב געלט, האבען די באנדיטען געשריען, און דערביי געשאלטען מיט וויסטע קללות און געווארפען מיט אויסגעלאסענע רייד.

וואס מיר האבען שוין פון פריער געוואוסט, אז מיר ווערען געפירט צו דער שחיטה איז איצט געווארען נאך קלארער. אבער ביז איצט האט קיינער זיך ניט אויפגעהויבען צו זיין דער ערשטער און אנטלויפען.

עס האבען זיך געהערט די גרויזאמע געשרייען פון איינעם פרוטאס, וועלכער איז געווען דער קאמענדאנט פון דער אידישער פאליציי ביי די דייטשען. ער האט גערעדט אפגעריסענע רייד: מיך, דעם גרויסען קאמענדאנט... זיי האבען זיך ניט געשעמט מיך צו נעמען.

ער האט אויף זיין קאפ נאך געהאט דאס פאליצייאישע היטעל. פרידלעווסקי, וועלכער איז געווען דער אלטסטער פון אידענראט האט געזאגט, אז איצט איז געקומען דער סוף. ווער עס קען, זאל אנטלויפען.

מיר האבען באשלאסען צו אנטלויפען און גענומען זיך אפשיידען פון דער פאמיליע. דער טאטע האט אונז געמונטערט און געשטארקט. ער האט דערביי דערמאנט דעם מאמר פון דער גמרא: ווער עס ראטעוועט איין מענטש איז ווי ער וואלט געראטעוועט א גאנצע וועלט. אז איר וועט זיך ראטעווען וועט דאס אויך זיין מיין זכות.

די מאמע האט ארויסגענומען דאס געלט, וואס איז געווען באהאלטען ביי מלכה'לען און רח'ל'ען, און האט איינגעטיילט גלייכע חלקים פאר מיר, משה'ן און אונזער קרוב לעווקאוויטש. מיר האבען גענומען זיך צעקושען. ווען עס איז געקומען צו מיין שוועסטער ברכה האב איך כמעט חרטה געהאט און געוואלט זיך אפזאגען פון דעם אנטלויפען.

וואס איז שולדיג דאס קינד, וואס איז נאך ניט געבוירען געווארען? פארוואס אזא גזר אויפ'ן קינד, אז עס זאל ניט זעהן די ליכטיגקייט פון דער וועלט? — האט ברכה כסדר געשעפטשעט.

איך האב אפגעלאזען די הענט, און דאס הארץ האט זיך ביי מיר. אפגעשטעלט. אבער אט הער איך משה'ס שטימע, אז איצט אין די ריכטיגע צייט און באלד וועט שוין זיין צו שפעט. דאס וואס עס איז געשען אין מיין משפחה איז אויך געשעהן אין אנדערע משפחות. ווי א באפעל איז דורך דעם וואגאן און גערופען אלע יונגע און געזונטע: צום פענסטער!

מענשען זיינען געקראכען איבער קעפ. משה האט זיך געדראפעט אויף מענשען און האט דערגרייכט צום פענסטער. משה איז געווען א שטארקער, ער האט געדינט אין מיליטער איך האב זיך געהאלטען ביי אים. מיר האבען גענומען רייסען די קראטעס ביז מיר האבען זיי צעריסען. פון דרויסען האט מען כסדר געהערט א

שיסעריי. אין וואגאן האט מען געפילט א דרך-ארץ צו די וואס האבען געוואגט. אבער קיינער האט נישט געוואלט זיין דער ערשטער ארויסצושפרינגען. קיינער האט נישט געוואוסט, ווי אזוי מען שפרינגט פון א לויפענדען צוג. ווי פון זיך אליין איז משה געווארן דער צענטער. אלע האבען געקוקט צו אים.

איר הערט די שאסען? — האט משה געזאגט. אין דעם לעצטען וואגאן פון דעם צוג זיצט א דייטשער סאלדאט און ער שיסט כסדר, כדי צו האלטען אונז אין שרעק. אין זיין ביקס האט ער אמאגאזין מיט 30 קוילען. ווען ער שיסט אויס די קוילען מוז ער טוישען דעם מאגאזין. דעמאלט הערט מען נישט קיין שיסען. מיר מוזען דעריבער אויסנוצען דעם איבעררייס אין שיסען און דאמאלט אנטלויפען.

משה האט דאן גענומען געבען אנווייזונגען ווי אזוי צו אנטלויפען. דער ערשטער איז ארויסגע שפרונגען א בחור פון א קליין שטעטל. ער איז געווען אנטעטאן אין א כאלאטל, און דאס האט אים געמאכט שוועריגקייטען. די פאלעס האבען אין עפנים זיך פארטשעפעט, און ער האט געמוזט צוריק אריין אין וואגאן און א צווייטען מאל שפרינגען. דערנאך איז געקומען מיין רייע. איך בין געווען דורכ גענומען פון שרעק. איך האב זיך אפגערעדט מיט משה'ן, אז איך וועל בלייבען שטעהן אופן ארט. וואו איך וועל ארויסשפרינגען און דארט וועלען מיר זיך טרעפען.

איך האב אויפגעהויבען מיינע הענט אין דער הויך. איך האב געפאלגט אלץ, וואס משה האט מיר געהויסען. איידער איך בין ארויסגעשפרונגען האט משה ארויסגעווארפען אין דרויסען מיין מאנטעל, ער האט מיר געזאגט: זאלסט פון דעם ארט נישט אוועק. מיר וועלען קומען צו דיר.

איך האב זיך ארויסגעווארפען פון וואגאן. א מינוט בין איך געפלייגען אין דער לופטען און בין אריינגעפאלען אין א גרוב פול מיט שניי. איך האב געהאט א מאדנעם געפיל, עפס ווי איך וואלט אויפסניי געבוירען געווארן... איך לעב... אס איז נאכט, די ליכט פון דער לבנה. אלץ האט מיר אויסגעזעהן ניי, פריש... עס האט מיך באגעגענט א וועלט א פארגליווערטע א פרעמדע, אן אכזריות'דיגע... איך האב געהערט דאס קלאפען פון צוג, וואס איז פארבייגעלאפען... איך בין געלעגען און זיך צוגעהערט צו דער שטילקייט פון ארום... איך האב גענומען לעקען דעם שניי איך בין אפגעפרישט געווארען. איך האב זיך אויפגעהויבען און אריין צווישען די ביימער. איך האב געווארט אויף משה'ן העכער א שעה, אבער אומזיסט. איך האב געפייפט און ער האט נישט געענטפערט. משה'ן האב איך שוין קיינמאל מעהר נישט געזעהן. מיט דער צייט בין איך געוואויר געווארען, אז ווען ער איז ארויסגעשפרונגען פון וואגאן האט ער זיך אנגעקלאפט אין א סלופ און פארוואנדעט געווארן אין קאפ. א פארוואנדעטער איז ער צוריקגעגאנגען קיין אפאטשנע און האט זיך אויסבאהאלטען אין דעם דארף טשאסקאוויצע. מיט דער צייט האבען די דייטשען אים געפונען און ערמארדעט.

דאס ארט, וואו איך בין ארויסגעשפרונגען איז געווען נעבען דער באן-סטאנציע וואלבינאו, נישט ווייט פון ווארשע. איין ציל האב איד געהאט: קומען קיין ווארשע, צו אליעזר געלער, וועלכער איז געווען מיינער א קרוב און א פארטיי-חבר. עס איז מיר אנגעקומען זעהר, זעהר שווער ביז איך האב דערגרייכט מיין ציל.

הגדה של פסח — 1943

כרמי אהרן חמילניצקי

יום אחד, בלכתי בעליית־הגג, מצאתי הגדה של פסח. בכלל נטושים היו בעליות הרבה ספרים, — ספרי חול וספרי קודש. כיון שהימים לפני פסח היו, העלתה ההגדה בזכרונותי את סדר פסח של ביתנו. עלו בי ניגוניו של אבא וניצצה בי מחשבה לחבר הגדה חדשה, מההנני של ימינו אנו, בנוסח של ההגדה המסורתית. בשבתי מאחורי המסך ובשמרי על אופוליון, היתה שעת פנויה להרהר ולצרף עניינים וחרוזים מן ההנני של חיינו — חומר להגדה. אמנם, חייב הייתי לשקוד על השמירה בלבד, אולם הערכתי שאין כל סכנה אורבת לי מאופוליון זה, והתרתי, איפוא, לעצמי לשבת ולרשום מפעם לפעם בתוך המחברת מהרהורי, וכך לחבר את ההגדה. זכורים אתי כמה וכמה פזמונים שכתבתי בידיש ואשר תירגום קטעים מהם לעברית, הוא בקירוב כך:

— — עבדים היינו בגיטאות של פולניה
להיטלר, ימח שמו, הפיהראָר של גרמניה
ויוציאנו משם... להורג ולעבודת פרך
ויובילנו ערומים על פני שלג וקרח. — —
— — ואפילו נהיה חכמים כולנו, ונבונים
ומסוגלים לעבודה עשרה מונים
הרי יהיה זה נס מן השמים
אם מכל קהילה של יהודים יישאָר אחד או שניים
וכל המרבה לספר על סבלם של יהודי פולניה
יזכה לראות במפלת היטלר וגרמניה.
ופיזמון אחר שתחילתו היתה:
ברוך המקום — ברוך שנתן בנו אומץ למרד
ומול שלטון הזדון והרשע לעמוד. — — —
וכאן בא בחרוזים, תיאורה של האוכלוסיה היהודית ויחסה לגרמנים, לפי ארבעת
הבנים מן ההגדה. החכם היה המתקומם והמורד; הרשע — משתף הפעולה;
ההולכים שולל ומאמינים לגרמנים — היו התם ושאינו־יודע לשאול.
והיה בהגדה פזמון בנוסח "אילו הוציאנו ממצרים:
— — — אילו הגיבלונו בעוצר ולא מינו "יודנראט" בכל קהילה דיינו.
אילו מינו "יודנראט" בכל קהילה ולא הוסיפו עליהם משטרה יהודית, דיינו.
אילו הוסיפו משטרה יהודית ולא ציוו לענוד סרט הטלאי דיינו.
אילו ציוו לענוד סרט וטלאי ולא נתנונו לקלון ולגנאי דיינו.

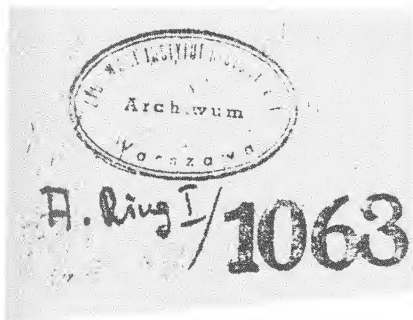
ועוד פזמון שנתקרא: ובכך ויהי בחצי הלילה...
 אז רוב נסים הפלאת בלילה,
 בראש האשמורת זה הלילה,
 על חומות הגיטו הצבת שומרי לילה
 ויהי בחצי הלילה...
 ויצאו הבחורים חמושים בלילה,
 בוגד נאסר בחשכת הלילה,
 והוא חבוש בכלא ביום וגם בלילה,
 ויהי בחצי הלילה...
 — — שלטון ביום ושלטון בלילה,
 היום לגרמנים ולמחתרת הלילה
 פחד הטיל על הגרמנים הלילה
 ויהיה בחצי הלילה... — — —

אולם את חג הפסח לא זכינו לחוג, כי בינתיים התרגשו עלינו ימי המרד.
 שנים־עשר יום — מאז ה־19 באפריל, יום פרוץ המרד, ועד הגיענו ליער לומיאֶנקי.
 מהם עשרת ימי קרב — קרב־מחבואים איום על פני עליות־הגג, בין קירות הרוסים
 ולהבות־אש, רעבים, ללא תחמושת ראויה לשמה וללא נשק מתאים. יום־יום אתה
 מונה בחרדה את הכדורים וזוכר, כי את אחרונם עליך לשמור לעצמך, — שלא תפול
 חלילה חי בידיהם. עשרת ימים הם רדפו אחרינו ואנו ברובה האחד, שהיה ברשותנו,
 עוברים היינו ממקום למקום, כי לא־חזו את עיניהם ולהטעותם, למען ידמו כי צלפים
 רבים אנחנו, השומרים את עקבותיהם... עד היום ייפלא ממני לדעת כיצד עברנו את
 פרק הזמן הזה ומה היה הטעם בתכסיסים שהגרמנים נקטו כלפינו — כל יום תכסיס
 חדש, עד אשר הציתו את גוש הבתים ועד אשר פרצנו דרך — ויצאנו בתעלות הביוב
 מהגיטו.

אליעזר גלר

מפקד אזור טבנס-שולץ בגיטו ורשה

פקד על 8 קבוצות לוחמות במרד אפריל 1943

אליעזר בלר

עורך "סלובו מלודיק" בניסו וארשה

שער החבורות, מבעיות התנועה בשעה זו" בחוצאת ההנהגה הראשית של "גורדוניה" בווארשה. בחבורת רוכז חומר חינוכי ופובליציסטי מתוך הגליונות השונים של "דבר הצעירים" המלחמתי (החבורת המקורית נמצאת ב,מכון ההיסטורי היהודי בווארשה).

138 בעקבות המליצה שפסטה את הרגל — אג.
143 לפני הצהרה חדשה (במלואת 24 שנים למתן הצהרת באלפור) אי. ד.
148 ה. לייזיק — י. ד.
152 יובל העשרים של העמק — ג. ש. חולדה
155 הניסו

דבר הצעירים" (סלובו מלודיק")

וארשה, סברואר—מארס 1942 — שנה ה', מס' 24—23—10—9:

161 על סף האביב
163 בשעת השמרה
163 במלואת עשרים שנה למות א. ד. גורדון — א. ס.
166 א. ד. גורדון — האדם והגה'הדעות
177 העבודה — א. ד. גורדון *
184 על עברה ועתידה של תנועת הפועלים — אג.
189 מכשיות העתיד הקרוב — אי.
194 בכל דור דור צומדים עלינו לבלותנו — גו.
198 נפילתה של היהדות הליטאית
199 הטראגדיה של יהודי פולין-הקטנה המזרחית
201 שקיעת היהדות של המחוז הקרוי "וארשבירק"
206 בלובלין — (מדו"ח של חבר)
207 בניסו של וארשה
208 קפיצת המוות של יהודי גובורודק
208 "דרישות-שלום" מ,ניסו ליצמאנשטאדט"
210 כרוניקה של התנועה

דבר הצעירים" (סלובו מלודיק")

וארשה, יוני 1942 — שנה ה', מס' 25—11:

217 על החזית השנייה
219 שנה למלחמה הסובייטית-הגרמנית
219 מארץ הדמעות והרס
220 "בת-הדין הסודיים"
221 חסיפות לילה
221 היכן המוצא? — אג.
225 חיים ארלוזורוב (במלואת חשע שנים למותו)
231 המסקידות הבריטית והבית הלאומי — חיים ארלוזורוב *
239 הניגון הצופי בתקופה הזאת
243 על בעית הבוגרים — אי.
246 בית-הסוהר היהודי המרכזי
250 מתעודות הוסן הזה

אויסדויער", וארשה, 25 באוגוסט 1941; מס' 4

253 ידיעות מארץ-ישראל

ה ת ו כ ן :

7 כאת ההוצאה — אריה אבנון
13 העיתונות המחתרתית של "גורדוניה" בניסו השואה בפולין — ד"ר י. קרמיש

דבר הצעירים" (סלובו מלודיק")

וארשה, יולי 1941 — שנה ד', מס' 19—5:

43 נאפוליאון חדש בדרך הישנה
46 הקונגרס הציוני הכ"ב — א.
48 חיבורי הרצל (37 שנים למותו) — המערכת
49 כפעלו של הרצל באר הביטחון של הוסן הזה — ט.
51 אמרות נבחרות של הרצל
53 נסיונות היסטוריים
57 שאלת הקיום
60 חיים נחמן ביאליק (במלואת שבע שנים המותו) — צבי
67 סוציאליזם ומעמד — פ.
75 הקבוצה והסוציאליזם — פ. ב.
78 כרוניקה של התנועה

דבר הצעירים" (סלובו מלודיק")

וארשה, ספטמבר 1941 — שנה ד', מס' 20—21—7—6:

81 אל העתיד
83 במזרח: אין חדש
87 למען חירותנו וחירותכם — א.
89 לקראת העתיד (דברי הפתיחה של א. ד. גורדון בוועידת-פראג)
93 הציונות והסוציאליזם — פ.
97 המעבד בסוציאליזם — ז. ג.
101 הניגון בשכבת הצופים בתקופה הזאת
107 העזרה בתקופת המלחמה — Um.
113 מאגלן — סטפן צוויג
116 הסיר במחתרת — עיבד א.
121 כרוניקה של התנועה

דבר הצעירים" (סלובו מלודיק")

וארשה, נובמבר 1941 — שנה ד', מס' 22—8:

127 ב. ב. אושישקין ז"ל
128 רוחות רעות מעל גרמניה
130 ועידת, אירגון הסוציאליסטים הפולניים
132 שנה אחת של "דבר הצעירים" המלחמתי — א.
133 ימים באים — גור.

דוד רון ז"ל

אליעזר גלר – מפקד איזור במרד גיטו וורשה

(מתוך הספר הם יורים של דוד רון, תל אביב 1960)

ילדות ונעורים

ילדותו של אליעזר לא היתה שונה מילדותם של רבים מילדי־היהודים בעיירות־פולין, אף כי הבית שגדל בו היה אמיד ומרווח מכל בית יהודי אחר באופוצ'נה, עיר מולדתו. אביו ברל גלר היה סוחר־פרוות בוארשה ונחשב ליהודי עשיר. משעבר לאופוצ'נה, פתח בשיתוף סוחר אחר חנות גדולה מעין "כל־בו" לצרכי־חשמל, צעצועים ותכשיטים. החנות שהיתה מחולקת לאגפים, שהצטיינה בנקיונה ובסדריה ושעל פתחה התנוססה כתובת גדולה בפולנית "רנומה" עשתה רושם רב בעיירה, שרוב תושביה היהודים נאבקו קשה על קיומם הדל.

יהודים אלה – רובם עניים מרודים היו, ומיעוטם חנוונים זעירים, בעלי מלאכה או תגרנים שהתפרנסו ממכירת־תוצרתם או מרכולתם הדלה לאיכרים הפולנים מן הסביבה. אמנם היו בעיירה זו, כ־90 קילומטר דרומית מלודז, מפעלי תעשיה מעטים, אך מפעל אחד בלבד, בית יציקה לזכוכית, היה רכושו של יהודי. כל השאר, ובתוכם בית חרושת למרצפות, בית חרושת למלט ומשרפות סיד, היו בבעלות פולנית, ופועליהם היו פולנים כפריים, שנטשו חלקתם הדלה וניסו מזלם בחרושת.

בין בתי־היהודים הדלים בלט ביתה המרווח של משפחת גלר. האב היה מקובל על הבריות, לרבות הנוצרים. לחנותו היו סרים פולנים רבים, גם מאנשי־השלטון, וכך קשר ברל "קשרים", שהיו לתועלת לא רק לו עצמו – אלא גם ליהודים רבים, שהיו פונים אליו "להשתדל" למענם לפני הרשות. עם זאת לא היה ברל גלר עסקן ציבורי. הוא לא תפס כל משרה ולא התערב בעניני המפלגות.

הבית היה בית יהודי מסורתי, אף כי לא דתי ביותר. נשמרו בו דיני־כשרות, אך לא שררה בו אדיקות מופרזת. ברל עצמו היה יהודי "גלוח" ולובש קצרות, שלא כמרבית היהודי העיירה, חסידי־גור וחסידי־אלכסנדר, שהיו לובשים קפוטות ארוכות ומדקדקים בקלות כבחמורות.

מאחר שלא היה בעיירה זו מעמד־סוחרים בולט, נבלע ביתה המרווח של משפחת־גלר בנוף בתי "עמך": התגרנים, החנוונים ובעלי־המלאכה. אליעזר, שנולד ב־6 בספטמבר 1916, היה הבכור במשפחה. שלוש אחיותיו היו צעירות ממנו. הוריו פינקוהו והעתיירו עליו אהבתם. הוא היה ילד שקט ביותר. בתצלום מימי היותו בן ארבע הוא נראה רך, שמנמן ובעל עיניים חולמניות. לפי עדות חבריו היה ילד חלוש, והם כינוהו "פעסעלע" ("חבית קטנה"). מורה להתעמלות ב"מכבי" מעיד, שאליעזר לא היה מחבב מקצוע זה. על אף אווירת האהבה והפינוק ראה את עצמו עוד בהיותו ילד כגלמוד. לאחר שנים תיאר במכתב אל אחותו בארגנטינה (26.5.38) את מעמדו במשפחתו במלים אלה:

"גדולה משפחתנו, אך תמיד הרגשתי את עצמי בודד, אף כי הורינו אהבנו בכל־נפשם, כחידה הייתי להם בהליכותי ובהתנהגותי, ילד מוזר בעיני־כל". את חינוכו קיבל בדרך המקובלת בעיירה היהודית בפולניה. ההורים לא הסתפקו בחינוך הכללי, הפולני, והשתדלו להוסיף משלהם. מורה פרטי לימד את כל ילדי המשפחה תפילה וקריאה וכתובה באידיש.

קשה היה מצבו של תלמיד יהודי בבית ספר פולני. שונה היה הילד היהודי מחבריו הנוצרים במראהו החיצוני, בהליכותיו, בחיתוך דיבורו הפולני. בדרך כלל עלה עליהם בכשרונותיו, ודבר זה עורר את חמתם. פרישתו מן הכיתה בשיעורי הדת הנוצריים (קטכזם) ובתפילת הבוקר והתבודדתו שימשו עילה מספקת להתגרות בו ובחבריו הז'ידים, רוצח־ישו. חולשת גופו עוררה את חבריו לכיתה להראות לו נחת זרועם, וניתן לשער, כי לא שפר עליו חלקו בתקופה זו. אולם בשל היותו תלמיד טוב ושקדן בלימודיו היה זוכה לשאת את דגל בית הספר במצעדי החג. אותה תקופה התחיל מתקרב לקן המקומי של תנועת־הנוער "גורדוניה" שבעיירה. חלה בו תמורה ניכרת, שהטביעה בו את חותמה. כדי להבין תמורה זו יש להקדיש מלים מספר לתנועת־הנוער ולמקומה ברחוב היהודי.

תנועת־הנוער, שפעולתה היתה מתחילה בקרב ילדים בני־עשר, מילאה חלל מסוים בחיי הנוער היהודי. אוירת העיירה דיכאה והחניקה. העתיד נצטייר בצבעים אפורים מאד ולא טמן בחובו כל תקווה לשינוי באורח המנוון, בהיאבקות על הזכות לעבודה פרודוקטיבית ולהשתלבות בחייה הציבוריים והחברתיים של המדינה. והנה בין כתלי "הקן" כנוסים היו צעירים, שבנו לעצמם עולם שונה מהוויות המקח והממכר הגלותיים. תורתו של גורדון המדגישה ערכה של עבודת כפיים יוצרת – היתה סס־חיים לנוער שהיה שרוי באפס־מעשה ובחוסר־תקווה. בקן רקם הנוער את חלומותיו בעזרת מדריכיו חסרי־הניסיון שלא אחת חיפו על חוסר ידיעתם בלהט חלוצי ובמלל פתיטי.

התורה שנקנתה בין כתלי־הקן לא נשארה ערטילאית. ויעידו נקודות־ההכשרה הרבות, שצצו אותה תקופה בכל רחבי־פולין. נוער יהודי היה זונח את בית־הוריו, עובד עבודה מפרכת בענפים, שהיו ידועים עד כה כמונופולין של ה"גויים" בלבד, עבודה שקירבה את הצעירים שבנקודות ההכשרה אל חיי העמל החלוציים בארץ היעודה. גם באופוזיציה קמה נקודת הכשרה כזו. חבריה, שנתלקטו מכל רחבי־פולין, עבדו בבית־הציקה לזכוכית, בית־החרושת היחיד שהיה בבעלות יהודית, ושימשו אות ומופת לבני־העיירה, כי יש תקווה לחלומותיהם.

חבריו של אליעזר מעידים על פעילותו ומסירותו לתנועה כמעט מיום הצטרפו אליה. התחילו מתגלות בו התכונות שציננהו בבגרותו. שני תצלומים מימי היותו בגיל 13 ו-15 מגלים לפנינו דמות נער צעיר, בעל גוף מוצק, שערות בהירות, מבט בוטח וקלסטרפנים "גויי" מובהק. חלו בו, כנראה, שינויים בולטים. הוא נתחסן בגופו וברוחו. דומה, חברותו בתנועת הנוער היא שחיסנה את רוחו. כאן היה במחיצתם של חברים, ששמעו את שפתו. כאן ניתן לו לשחק, לטייל ולבלות בחיק-הטבע, ולשוחח עם חברים כאוות-נפשו. במכתב אל דודתו בארגנטינה, שכתב בהיותו בן 16, סיפר בבטחון רב על תכניותיו:

"אסע בשנת 1935. תארי לעצמך, שהורי עוזרים לי בהכנותי לנסוע לארץ ישראל. הזמנים משתנים... במקצועי, כמכונאי-חשמלאי, משתכרים בארץ כ-60 גרוש ליום, שהם כ-25 ולוטי. אם אצליח, אקח אלי במשך הזמן את אחיותי, ואחר כך את הזקנים, היינו את סבא ואת סבתא. מה את אומרת על כך? תעתועי דמיון? ולואי שיתגשמו..." שורות מועטות אלו מגלות טפח מן האווירה, ששלטה בבית הוריו בתקופת חברותו בתנועה. הן מעידות, כי תוך שנים מועטות בתנועה נתגבשה בו ההחלטה לעלות לארץ. הביטוי "נשתנו הזמנים" משרמז על החלשת התנגדות הוריו לתכניותיו, ואף-על-פי-כן ראה את סבא וסבתא בלבד כמועמדים לצאת בעקבותיו. מכתב זה אל דודתו נכתב אידיש. סגנונו בשפה זו שונה לחלוטין מסגנונו בפולנית, שהוא נמלץ ביותר ושבו בולטת השאיפה לעטר ולקשט, דבר שעורר לפעמים רושם מוטעה, שכותבם הוא נער, שפיו ולבו אינם שווים והמגזים דיבורו. לעומת זאת היתה האידיש שלו עממית ופשוטה ועשירת ניבים עסיסיים. המשפטים קצרים ובוטים שלא כמשפטים הפולנים המסורבלים...

אין הבדל זה מעיד על סתירות באופיו אלא דרכי-חינוך שונות. אידיש היתה שפתו, שפתם של יהודי-אופוצ'נה; היא היתה חלק מעצמיותו, מהווייתו, ואילו הפולנית שלו היתה בחינת-מצוות-אנשים מלומדה. היא נרכשה בסביבה זרה, בשיטה וברוח ההולמות את מסורת ה"שליאכטה" הפולנית, על גינוני נימוסיה המופרזים ועל לשונה החלקה הגדושה הגומה ומליצה.

מכתב זה נכתב בתקופת לימודיו של אליעזר בלודז' בבית הספר המקצועי היהודי. הוא החל ללמוד בבית ספר זה בספטמבר 1930, עם סיימו לימודיו בבית הספר העממי באופוצ'נה. אביו התנגד בתוקף ללימודים אלה. רצונו היה, שבנו ימשיך בהשכלה כללית בגימנסיה, אך אליעזר ידע עוד בימים ההם לעמוד על שלו: בית-ספר מקצועי היה בו סיכוי של הכשרה לחיים פרודוקטיביים יותר מאשר גימנסיה.

נראה שרישומו של מוסד זה על אליעזר לא היה רב ביותר. לשבתות היה חוזר לאופוצ'נה ומשקיע את עצמו בעבודת-הקן במקום. בלודז' החל לבקר גם בסניף "גורדוניה" שם, ובסיום תקופת-לימודיו נעשה לחבר פעיל ומוכר במקום. סניף "גורדוניה" בלודז' היה הגדול במדינה, ושונה היה ממרבית-הסניפים בתנועה. לודז' היתה הכרך השני בגדלו אחר וארשה (כ-800.000 תושבים) והמרכז התעשייתי הגדול ביותר בפולין. היה בעיר זו מספר ניכר של תעשיינים יהודים, בעיקר בענף הטקסטיל, ולעומתם היו פועלים יהודים רבים בעלי-מסורת של פעילות ציבורית ומהפכנית. אמנם גם בעיר זו מרובים היו בקרב היהודים החנוונים והתגרנים, אך בדרך כלל היה הציבור היהודי מגוון יותר מאשר ברוב עיירותיה ועריה של פולין. דבר זה מצא ביטוי בהרכבו של קן-גורדוניה בלודז', שבו נפגשו בני-דלת-העם ובני-עמלים עם בני-

אמידים חניכי בתי-ספר תיכוניים. הרכבו המגוון של הקן והמציאות הסוציאלית של עיר תעשייה רבת-ניגודים תרמו לא מעט לאופיו של הקן, שרוכזו בו ממיטב-כוחות-ההדרכה וההנהגה של התנועה.

גורם אחר להגברת אונה של התנועה בעיר זו היו הגימנסיות העבריות, שהיו בעלות-צביון לאומי מובהק ושהקנו לתלמידיהן השכלה יהודית יסודית וידיעה בספרות עברית וקירבו את הארץ קרבה ממשית אל נפשו של התלמיד. לא-פלא שב"גורדוניה" בלודז' צמחו כוחות-הדרכה והנהגה מעולים מאשר בכל סניף אחר. אליעזר לא היה פעיל בסניף, וקשה לומר מה גרם לכך. ההיתה כאן אימת ציבור של בן עיירה קטנה שנקלע לכרך, או שמא היו אלה חבלי הסתגלות לתנאי חיים חדשים? רק בשנת 1936 החל להיראות, כפי שמעיד עליו אחד מחבריו לסניף, באסיפות של אחת הקבוצות החינוכיות.

משסיים לימודיו בבית הספר המקצועי, נתחוויר לו, כי על אף בטחונו בצדקת דרכו – אין עתידו ברור לו ביותר. אביו שוויתר בשעתו על השכלתו הגבוהה של בנו, לחץ עליו כי ידאג לתכלית, שישתקע באופוצ'נה, ישא אשה ויעסוק במקצוע "רציני", כיאות לצעיר ממשפחה הגונה. אך אליעזר עמד על שלו, אף כי לא היה בידו כל דבר ממשי. ה"בינתיים" עד עלייתו לארץ עלול היה להתמשך שנים רבות: רשיונות העליה ניתנו בימים ההם בצמצום, והדבר הממשי היחיד שהיה קיים היתה התנועה, ולה התמסר בכל מאוור.

עם ידידו, איש לודז', יהושע רבינוביץ (רביב) קיבל על עצמו את ריכוז הפעולה ב"גליל לודז'" (להוציא את העיר לודז' עצמה). להנהגה הראשית בוארשה לא היו אמצעים מספיקים, והיא סמכה על יזמת שליחיה בערי השדה, שעבדו ללא הדרכה מספיקה וללא תקציב.

השניים היו עושים דרכם ברגל, לנים בקיבוצי הכשרה שונים, עובדים בהם לעתים ומשתכרים למחיתם, או להוצאות נסיעה. הם היו פוקדים עיירות וזעירות ונידחות כגון אלכסנדרוב וקולושקי אם משום שהיה שם סניף "גורדוניה", אם משום שהתכוונו לארגן שם סניף.

המצב, בתנועה לא היה מעודד ביותר. הסרטפיקטים שניתנו היו בבחינת "אין הקומץ משביע את הארי". המזון הרוחני שהיו מביאים שני השליחים היה טבוע בחותם-הארעיות. פעולתם נצטמצמה לעתים ביישוב סכסוכים בין אנשי המקום או במאמצים להשיג כסף לשם החזקת מועדון לחברי התנועה על ידי פניות אל ה"התאחדות" (המפלגה הקרובה לגורדוניה) או אל עשירי המקום. אך אליעזר שפע מרץ ואמונה. הוא התיחס ברצינות לתפקידו ולא בז לקטנות כגילוי מקורות-מימון לעבודתם. הוא לא היה בן-בית בעולם הרעיונות המופשטים, וידיעותיו לא היו מרובות בדבריי-עיון, אך בלהטו ובחושו הטבעי ידע להבחין בין הנכון ובין הכוזב. כולו בער באש העשייה. דבריו היו נאמרים בפאתוס רב, והקרובים אליו ידעו, כי להט זה טבעי ואמיתי הוא ופורץ לעצמו אפיקים בשטחי פעולה רבים ומגוונים.

ובינתיים לחץ עליו אביו, כי ישוב לאופוצ'נה, שכן השיג לו שם משרה של משרטט בבית חרושת למלט. אביו דיבר על ליבו, שיטוש את "השטויות" ויחשוב על "תכלית". אך הבן עמד על שלו.

על נאמנותו לדרכו יעיד גם דבר זה: זמן מה היה כרוך אחרי צעירה, שבאה מעיירה במזרח-פולניה לשמש כמורה לעברית בבית-ספר "תרבות", שנפתח באופוצ'נה. אחר תקופה מסוימת ראה אליעזר להפסיק קשריו אל הצעירה, כפי שמסתבר ממכתבו אל אחותו בארגנטינה, שבו הוא מונה את המניעים להסתלקותו ממנה (18.12.38): "דומה, תשובתי (בענין הנערה. — ד.ר.) לא תפתיעך. קשרי אליה נפסקו זה כבר. הגענו שנינו למסקנה, כי על אף היותנו מותאמים איש לרעותו קיימים בינינו ניגודים, שימנעונו מהגיע לחיים משותפים. ראשית: קוצר-ידה לבצע את החלטותינו המשותפות — ושנית: התפתחותי הרוחנית. שעה שאני מתאמץ ללמוד ולהתקדם, היא נשארת כפי שהיתה. כשנפגשנו לפני זמן-מה, לא יכולנו למצוא שפה משותפת לנו. היא עשתה עלי רשם של אווזה קרתנית וזעיר-בורגנית. ואיני מאמין, כי שיעור קומתה יגבה ביום מן הימים".

בוארשה לאחר הכיבוש הגרמני

לא נותר איפוא אלא לדחות לעת-עתה את הקמתה של התנועה. ימים אלה, ימי סתיו וחורף, ניצל אליעזר לקשירת-קשרים ראשונים אל חברי-התנועה שנמצאו בוארשה ולשם לימוד תנאי העיר. האנדרלמוסיה, העוני והדוחק לא הפחידוהו. בעירנותו ובדמיונו הפעיל חש בעליל, כי אפשרויות רבות גנוזות בתנאי השעה. הוא חזר אל ביתו באופוצ'נה, כשהוא רוקם תכניות. אם אין בכוח התנועה לחדש פעולותיה, יביא את בשורתה ודברה לפחות אל עיירתו.

אחר פגישה נרגשת עם בני-משפחתו חש אל חבריו מן התנועה. כאן חיכתה לו הפתעה נעימה, שהיה בה משום רמז לחיוניותה של התנועה. לא היה כל צורך להתחיל מבראשית כפי שהיה הדבר בוארשה. במטבח הציבורי שהוקם ברשיון הגרמנים בבית-המדרש הישן נתכנסו פעילי הקן ואחרי התיעצות החליטו להמשיך בפעולה. הם השיגו מאת היודענראט המקומי רשיון לטפל בילדי הפליטים העזובים. היודנראט נענה ברצון להצעה, וכך הוקם הבסיס לפעולת התנועה בין כתלי "המטבח".

באותו "מטבח" שבבית-המדרש הישן נקראה אסיפה בהשתתפות אליעזר. בואו עורר התרגשות רבה בין החברים. בציבור הסתודדו וסיפרו, כי הוא מביא אתו "בשורות".

דבריו באותה אסיפה היו כמשב-רוח חיים לחבריו. התנועה חיה וקיימת. קיים מרכז בוארשה. אמנם הפעולה אינה גלויה, אך היא נמשכת ותימשך בכל התנאים. "אסור להפסיק את פעולת התנועה". על אימרה זו חזר תכופות, והיא נהפכה בפיו לסיסמה. יש לחשוב ולטכס עצה לממש סיסמה זו.

החברים האזינו בפיות פעורים. הם לא ידעו, ואולי אף מיאנו לדעת, כי בדבריו יש

הרבה מן הרצוי ורק מעט מן המצוי. כבודו של האיש שכיבדוהו גם לפני כן גדל עכשיו שבעתיים. כיצד הוא עורך את מסעותיו? אמנם, יהודי פולין היו אז במצב של נדידה, של חיפוש מקומות נוחים יותר. אך אליעזר היה שבוֹי־מלחמה לשעבר. כלפי חיילים לשעבר בצבא הפולני נהגו חומרה יתירה, ואילו הוא מופיע כאן בין החברים, והופעתו אפופת מסתורין, והוא מבטיח להם, כי גם אחר שובו לוֹאֶרְשָׁה יבקר בעיירתו, ואחריו יבואו שליחי תנועה נוספים.

הוא שהה באופוצ'נה עד סוף אפריל. אל אחותו בארגנטינה כתב, כי עומד הוא "לחזור למשרה שעבר בה, באותה חברה".

ושוב הוא בוארשה. אחר קבלת הפנים באופוצ'נה קשה היה להתרגל לדוחק ולרעב בעיר. שאר תנועות הנוער עומדות במצב התבססות והתרחבות. אך "גורדוניה" לא היתה מעולם חזקה בעיר זו.

עיקר כוחה של התנועה היה בלודז', במזרחה של פולין ובגליציה המזרחית. לודז' היתה סגורה ומסוגרת בתוך הגיטו הראשון על אדמת פולין. המחוזות המזרחיים (Kresy) וגליציה המזרחית היו בידי השלטון הסובייטי.

מר היה סופן של קבוצות "גורדוניה" וכל יתר הקבוצות מכל התנועות. החברים היו בטוחים כי הם, הצעירים והחסונים העובדים במפעלי החרושת החיוניים לתעשייה הגרמנית, יינצלו, מזה גם שפקידי ה"יודענראט" הבטיחו להם, כי המיון יפסח עליהם. אך הגורל התאכזר להם. הגירוש ברחוב פשמיסלובה היה אכזרי ביותר. כמעט כל חברי הפלוגה שולחו לאושביאנצים.

אותו זמן נתחסלה גם הקבוצה באופוצ'נה. פעילותם של חברי התנועה במקום היתה כצנינים בעיני אנשי הקהילה היהודית, שתלו בחברי הקבוצה את קולר הצרות שנפלו בחלקם של יהודי המקום. בעיקר גבר זעמם על פעילי התנועה אחר גילוי דברי הדפוס בביתו של אחד המדריכים הראשיים, אבא לבנדיקר. כמנהגם ברוב ישובי היהודים בפולין בימים ההם עמדו הגרמנים לצמצם את תחום הגיטו גם בעיירה זו, ויום לפני ביצוע תכניתם, ערכו חיפושים מדוקדקים וגילו בחצר ביתו של אבא לבנדיקר, מתחת לחבילת-סבון — גליונות של "סלובו מלודיק", חוזרים וכדו'. הגרמנים הזעיקו את אנשי הגסטאפו מראדום לשם פיענוח החומר. אבא לבנדיקר עצמו מצא לו מחסה בעזרת פולנים, אך את אחותו אסרו הגרמנים ואחרי עינויים הוציאוה להורג.

קבוצת ההכשרה שהיתה בעירם נאלצה לעקור למקום אחר. חברי ההכשרה היו זרים בעיר ושימשו מטרה נוחה לרוגזם של יהודי המקום ולחשדנותם של הגרמנים. אליעזר העביר לבנדין את רוב אנשי הקבוצה ואת שרידי הפלוגה בצ'אָנסטוֹחוב. כך נוצר ריכוז חדש של חברי "גורדוניה", ריכוז אחרון של התנועה על אדמת פולין (פרט לחברים שנותרו בוארשה). קבוצה זו נסתייעה הרבה על ידי הקן המקומי החזק. לכל המאורעות האלה שהתרחשו בבהילות היתה השפעה מכרעת על כוחו של אליעזר. חל בו שינוי בולט. בכל ישותו ניכרה החלטיות קודרת. החיוך הקונדסי נעלם מפניו שפתיו המלאות נתהדקו, עיניו הכחולות שחיפשו תמיד מוצא נועז — מבען נעשה עכשיו מרוכז יותר וקר. כל פעילותו כוונה לעבר רעיון אחד ויחיד — מלחמה בגרמניה, בכל הדרכים ובכל נשק. הוא התכוון לשוב לבוארשה אף כי ידע כי בה ימצא את מותו.

אופוצ'נו, 21.3 — 1941

קיבלתי את כל המכתבים מחדשי פברואר ומארס, ואת כל החבילות. מצבנו רע מאוד. קרובינו רעבים ללחם. אני משתדל למצוא מקומות-עבודה אצל איפרים בודדים בסביבה. הצעדים הראשונים הנחילו כשלון. "ג'וינט" אינו קיים אצלנו. הקהילה אינה מתעניינת בנוער ובצרכיו. לדאבוני עלי לשאת לבדי בעול קרובי. אני עושה זאת ברצון, ביחוד מאחר שאתה מביע נכונות לעזור לנו, ואני מקוה שהדבר יעלה בידך. גם ההשתלמות המקצועית אינה ניתנת להגשמה מחוסר אמצעים. —

יש לנו בעלי מקצוע טובים וצעירים המשתוקקים להתמחות בעבודה. יכול הייתי להציע תכנית להכשרה, אולם לא יהיה לה כל ערך אם אין אפשרות להמציא לנו אמצעים להגשמתה. אולי אפשר להשפיע על הקהילה לטובתנו?

צבי גולד

וארשה, 26.5

זה שבועים נמצא אחי ס. עם ביקור'ובסקי באופוצ'נו. הוא כבר התאהב באחת מחברות הפלוגה ומבקש ממני וממח'ר'צ'יק לבוא לחתונתו [ועידה]. אולם הוצאות הדרך מרובות הן ואין בידינו אמצעים. ל. [לבוב] קיבל יחד עם מפלג'צקי את חבילותיו; רצונו שתשלח לו באמצעותי... [כסף]. הוא הסתדר יפה. שיחה'צקה יבקר אצלו בקרוב עם עתונ'ס. הוא מזמין גם אותי, יתכן שאענה להזמנתו. אולם אני נאלץ לדחות זאת לזמן מאוחר יותר, כי עתה מתחילות המושבות-לחצאין ורצוני לסדר את ילדי. — —

כמעט ושכחתי לספר לך ידיעה מבדחת מאוד: יש לי דייר-משנה חדש, סרט'סקי [סרט המגן-דוד]. איני יודע אם אתה מכיר אותו, אך בעתיד ודאי תלמד לדעתו. הוא מבלה עם כולנו את הזמן בנעימים, הנו שופע הלצות ואיש בדוח-דעת. אנו מבלים עמו ימים ולילות נעימים... הלא ידעת שהייתי חולה זמן ממושך. עלי להקפיד על דיאטה יציבה, והדבר מצריך הוצאות רבות. עליכן אני זקוק לעזרה מרובעת. — —

א.ג.

מרילה ציטרינובסקי, כותבת את נתן שואלב (1.3.42):
 "כפי שהציע לך אבגניוש תפסנו עם בני משפחה מחתרסקי דירשה חדשה, שפונתה על ידי משפחת אופקים. היושבים כיום בצ'אנסטוב. אנחנו מרוצים מאד ומרגישים את עצמנו בטוב. כולנו בריאים, ואבגניוש מטפל בנו בקביעות. נראה, שאחותי פלוגה תצא באביב לאופוצ'נו והיא, כמוכן, מרוצה מכך".
 העברת הקבוצה לאופוצ'נו היתה עכשיו בראש־דאגותיו. לשם כך הרבה לבקר בעיר מולדתו ביקורים חטופים ועטופי תעלומה. הרי הכל הכירוהו, ומלה אחת בלתי זהירה או הלשנה – היתה עלולה להכשילו.
 אליעזר הרבה לבקר גם בעיירות אחרות. עוד בימים ההם החל בהתוויית תכנית להעביר חלק מן האנשים לבנדין, שצורפה לרייך הגרמני, מתוך תקווה שאליה לא תגיע הרעה. על אף נסיעותיו הרבות לא זנח את הוצאת העתון, שהופיע כמעט עד ימי האקציה הגדולה (22 ביולי). הוא היה גאה על עתונו זה, שכינהו במכתביו אל שואלב בלשון חיבה "איטוש". העתון הגיב בעוז על המתרחש סביב. המצוד הגדול בליל 17 באפריל תואר לפרטיו. היהודים ששיתפו פעולה עם הנאצים הוזהרו: גליון זה (פברואר 1942) עשוי לשמש דוגמה טובה לעושרו ולגיוונו של העתון. הנה תוכנו כפי שנרשם בפתח הגליון:
 1. על מפתן האביב
 2. ברגעי ההשמדה
 3. גורדון, האיש והוגה הדעות
 4. בעקבות אידיאולוגיה שפשטה את הרגל
 5. על העבודה. קטעים מכתביו
 6. "בכל דור דור עומדים עלינו לכלותינו"
 7. סופה של יהדות ליטא
 8. הטרגדיה של היהדות באיזור וורטהבריקה (איזוריה המערביים של פולין).
 9. בגיטו וורשה
 10. קפיצת המוות Salto Mortale של יהודי נובוגורודק
 11. דרישת שלום מגיטו ליצמנשטט (לודז)
 אל נתן שואלב מ-13.4.42 אתה מוצא מעין וידוי על עצמו, על חלומו נעוריו הגדול – העליה לארץ – שלא יתגשם, ביטוי קודר לתחושת השואה.
 "בזמן האחרון אינני מרגיש את עצמי בטוב, ובריאותי נפגמה. נפגעתי במחלת ריאות, ותכופות אני יורק דם. לבי דואב על כך, שלעולם לא אוכל לשאת לאשה את מלודתסקה.* אהבתנו החלה לפני חמש־עשרה שנה עוד על ספסל בית הספר. בעודי נער שרתי לה שירי־אהבה. במשרד אביה התקדמתי בהתמדה בעבודה, וסיכויי נישואיני גברו. לצערי, כפי שעניין ראות, המחלה הכריעתני, וחלומותי על חייני המשותפים לא יצאו מגדר החלומות; אך יהיה אשר יהיה אני אוהב אותה, והמלים האחרונות שאלחש לפני מותי תהיינה כל אותן מלות האהבה, שבהן רגיל הייתי לכנותה.
 גירושביץ ואחיו טבחוביץ' שולחים דרישות־שלום. עמי עובר בסיועו של יקוש לכליונוכ. אני תמה, שדורתו העשירה עולמסקה איננה עוזרת כלל, אלא שהיא יודעת רק מעט על עמי".

יקירי,

"אתה זוכר בודאי, שלפני חמשה שבועות שלחתי לך גלויה מכאן. מיד לאחר מכן קיבלתי ידיעה מדודי, שהוא חולה מחלה אנושה. ברור הדבר, שנסעתי אליו כדי להיות סמוך אליו ברגע שכזה. בזמן שטיפלתי בו, חליתי אני עצמי, וכפשע היה ביני ובין המוות. טיפל בי ד"ר גירושביץ הנודע, כאן גם בשם כליונוביץ ובטיפולו עדיין אני נמצא. אחי עמי קובל עליו קשות. עד עכשיו לא עשה דבר כדי למנוע, ולו חלקית, את שטף הדם. שנינו, אני ועמי נחלשנו מאד, ואני מפקפק, אם יעלה בידי להיחלץ ממחלה זו. לשם כך הכרח הוא, שיארע איזה נס..."

(מתוך מכתב לנתן שואלב).

Cyżostowa, dn. 23. VIII. 42

Przyjmuje mi serce i serce i przy tym tygodniu temu parę lat temu
napisałem do Ciebie, że wstąpiłem, odwróciłem. Natomiast potem
otrzymałem wiadomość od Danusia, że się już zachorował i, może jeszcze
wciąż się do niego, by w takim dniu nie w jego łóżku. I brakuje leczenia
go, że zachorował i tak wiele brakuje mu i tymi słowami się po prostu
niechce umieć - i pod jego kierownictwem (stanem) się jeszcze znajduje - To
dobry przykład. W tym momencie w tym momencie. Brat mój! Aż strasznie
na niego, na niego. Potrzebna mu jest cała ta, by być w ogóle
sądzisz, że kłopoty. Zarówno Aż tak, że potrafił bardzo się
zostać i w tym, że udać się do tej choroby i choroby. W tym
konieczny jest jakiś wielki cud.

Widzi się, że u niego i potrafił. Potrafił i ten
do ostatniego dnia w tym momencie i brakuje się u niego i ten
i u niego w tym momencie i zachorował o wiele więcej. W tym momencie
jest tu Aż tak i ten i ten. Potrafił i ten. Potrafił i ten.

Przyjmuje mi serce i serce i przy tym tygodniu temu parę lat temu
napisałem do Ciebie, że wstąpiłem, odwróciłem. Natomiast potem
otrzymałem wiadomość od Danusia, że się już zachorował i, może jeszcze
wciąż się do niego, by w takim dniu nie w jego łóżku. I brakuje leczenia
go, że zachorował i tak wiele brakuje mu i tymi słowami się po prostu
niechce umieć - i pod jego kierownictwem (stanem) się jeszcze znajduje - To
dobry przykład. W tym momencie w tym momencie. Brat mój! Aż strasznie
na niego, na niego. Potrzebna mu jest cała ta, by być w ogóle
sądzisz, że kłopoty. Zarówno Aż tak, że potrafił bardzo się
zostać i w tym, że udać się do tej choroby i choroby. W tym
konieczny jest jakiś wielki cud.

מכתבו של אליעזר על ראשית האקציה הגדולה

סוסנוביץ 3.11.42

שרה וחייקה יקירותי,

את גלויתכן קיבלתי. הערב נוסע אבגניוש קובלסקי לצ'אנסטוחוב ולוארשה לא מן הנמנע, כי בעת ביקור "נסיעה" – ייפגש עם מוותסקי. הוא חוזר ודורש בשלומכן ובשלום מולדתסקה. זכרו אותו לטובה ואל תזכרוהו לרעה.

אשר לי – אין חדשות. אני עובד כרגיל, ואני חושב תכופות על פנחס* על טוני** ועל חברי*** יקירי. באחרונה הייתי נודד תכופות.

קיבלתי ד"ש מהורי ומאחיותי. לעומת זאת עמי חולה תמיד, ושעותיו ספורות.

ברכות לבכיות ונשיקות רבות
שלכם אליעזר

שוסנוביץ, 3.11.42
Meine Liebe: - Sara und Chajka!
Eure Karte habe ich erhalten. Heute Abend fährt Konstantin
Eugenius nach Tschernochan und Hanselmann Gaur & möglich
ist - so wir immer solche Möglichkeiten bei besuchen Maria attitel
ist - dann er wird mit Hanselmann treffen soll. Er grüßt dich
und Molldeke noch. Sie macht Bitte an ihm immer denken, weil
soldest denken.
Bei mir keine Neuigkeiten. Ich arbeite so wie immer und das oft
an Puchan, Tuma und Chomer - meine Lieblingen. Letzter ist
ich oft - zusammen. Ich habe Grüße von meine Eltern und Gerd
ter bekommen; Ani dagegen ist immer seiner Krankheit und seine
Stunden sind gerichtet.
Herliche Grüße und viel Küsse von Euer
Heidi.
Ich erwarte mit Ungeduld Euer nachkommende Mahmalen. Das
wünscht - dir Euer

המכתב ל"פלשתינאיות"

ב-26 באוגוסט 1942, בעיצומה של האקציה, יצא אליעזר לדרום. במוחו נתרקמה תכנית לפזר את החברים ושלא להחזיקם בריכוז אחד גדול. הוא רצה לבוא במגע עם החברים בצ'אנסטוב ובערי זגלאמביה סוסנוביץ, בנדין, כשחזר אליעזר לוארשה במחצית נובמבר, מצא את הגיטו מצומק ומפוצל. הארגון היהודי הלוחם כבר היה.

כל דאגתו של אליעזר היתה נתונה לקבוצה, לאימוניה הצבאיים ולליכודה החברתי. יחסו לפקודיו, שהדריכם ואימנם, היה יחס חברי וללא כל התנשאות. היה זה אליעזר איש התנועה, המתעניין בכל חבר, המסב את מלם, והמספר להם קצת "סודות", אלא שנוספה לו הבעת-חומרה המציינת איש צבא. בסוף ינואר הגיע לוארשה ידידו של אליעזר אהרון המילניצקי, היחיד שניצל מרכבת המוות שהובילה את מגורשי אופוצ'נו לטרבלינקה, ושנצטרף לקבוצה. אליעזר מצאו אחרי עמל רב, הביאו אל דירת הקבוצה ושם שמע מפיו את פרטי האסון שאירע למשפחתו.

הקבוצה השתכנה בשטח המברשתנים ברחוב שביאנטווארסקה. משא ומתן עם מנהל העבודה במפעל בצירוף איום באקדח נתן את התוצאה המבוקשת. הקבוצה נשארה בשטח המברשתנים עד חודש מרץ, עד עברה אל איזור בתי החרושת של טבנס-שולץ.

משהובא אליו אהרון חמילניצקי בן עירו, הדריכו אליעזר עצמו בכל הילכות הארגון ולימדו להשתמש ב"פרבלום", לנקותו, לפרקו ולהרכיבו. הוא הדריכו ברוח טובה ובידידות,

אליעזר מונה בראשית אפריל כמפקדו של כל איזור טבנס-שולץ, שהיה אחד משלושת אזורי ההגנה העיקריים בימי-מרד-אפריל שלושת האזורים היו: הגיטו המרכזי, שטח המברשתנים ואיזור התעשייה של טבנס-שולץ). מבחינה צבאית היה איזור התעשייה שטח קשה ביותר. ריכוזם של תושביו במקום אחד, בבתי המלאכה, הפך אותם למטרה פגיעה ונוחה. בשעת חיסולו של הגיטו כיוונו הגרמנים עיקר כוחם נגד הגיטו המרכזי על רחובותיו הצפופים, על סמטאותיו המפותלות, על מרתפיו ועליותיו המרובות, ודחו את חיסול איזור התעשייה לזמן-מה. האוכלוסיה באיזור זה היתה מורכבת כמעט כולה מפועלים שסברו, כי הגרמנים יניחו להם שכן הם מביאים תועלת מרובה למאמץ המלחמה הגרמני... היה הכרח לרכז כאן כוח לוחם יהודי ניכר. 8 מבין 22 הקבוצות הלוחמות רוכזו כאן והיו נתונות לפיקודו של אליעזר.

הקבוצות שפעלו בשטח היו – קבוצת "גורדוניה" בפיקודו של יעקוב פייגנבלאט ("יאצק"). הקבוצה השתכנה ברחוב לאשנו 76. בשכנותה היתה קבוצת קומוניסטים בפיקודו של הרשל קאוה ("האשק"). פעלו באיזור זה גם קבוצתו של בנימין וואלד ("טאטעלע") מחברי "דרור", קבוצה של "השומר הצעיר" בפיקודו של דוד נובודבורסקי, קבוצה של פועלי-ציון בפיקודו של מרק מאירוביץ, קבוצה של "השומר הצעיר" בפיקודו של שלמה ווינוגרוב ("סלומון"), קבוצה של חברי-בונד בפיקודו של וואלוויל רוזובסקי וקבוצה של קומוניסטים בפיקודו של "יולק".

גם בקרבות בימי המרד הגדול באפריל לא כללה הפלוגה אלא 20 חבר (זה היה שיעורן הממוצע של כל הפלוגות בימי הקרבות). היתה זו קבוצה קטנה, שנתחשלה ברוחה החברתית ובנאמנותה בתנאי המחסור והמתח, ליד החלונות נקבעו עמדות-תצפיות נוחות. הדרך אליהן פונתה מכל הרהיטים. הובא נשק לעמדה,

בעיקר בקבוקי מולוטוב נושאי כתובת "כשר לפסח"... בחדר המדרגות גיבכו החברים רהיטים רבים. שחסמו לחלוטין את המעבר מן הרחוב לעומת זה פונתה הדרך אל עליות-הגג. העבודה במפעלי המלאכה שבתוך הגיטו – שבתה כליל.

מרחוק שוב נשמעו קולות נפץ ויריות תכופות. שוב התחדש הקרב בתוך הגיטו המרכזי. לפי תכופותם של קולות-הנפץ ניתן לשער, כי הוא מתחולל בכל עצמתו.

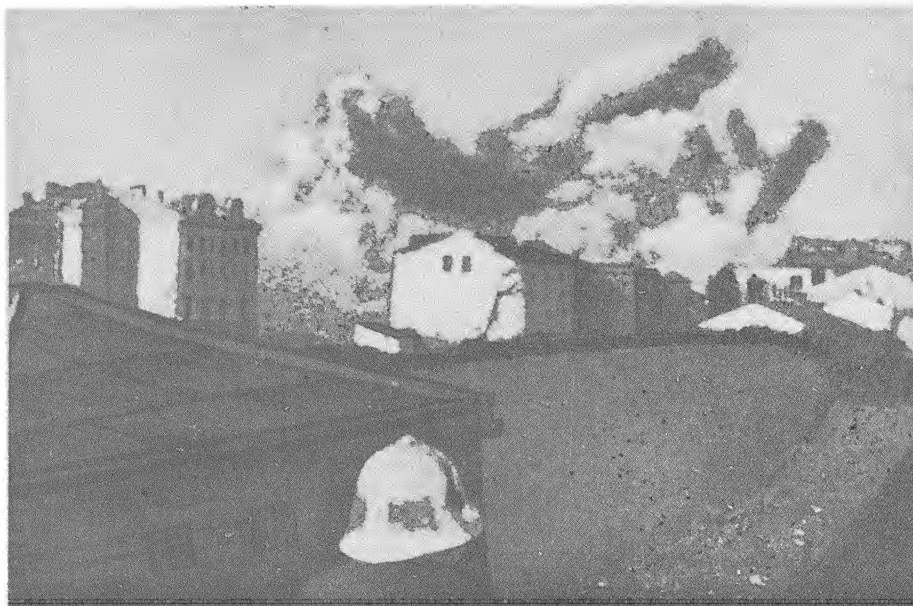
אליעזר הגיע לקבוצה והודיע לחברים, כי מעתה יישאר אתם. הוא סיפר, שהגרמנים מתכוננים לחסל קודם את הגיטו המרכזי, ורק אחר כך ייפנו לטיפול באיזור טבנסשולץ, אלא שהמגינים לא יחכו הפעם. הם יקדמו את פני הגרמנים בהתקפה כללית. הפקודה היא – לפתוח בהתקפה עם הישמע התפוצצות-רימון ראשונה.

גרמנים לא נראו בגיטו. אחר לקח-יום-אתמול העדיפו להישאר כלילה מחוץ לחומה, ואף שם הרגישו את עצמם בטוחים רק בשעה שהיו חבויים בצל החומה. משגבר אור היום בקעה שירתם, וטור חיילים נראה צועד לאורך הרחוב.

ביום המחרת, לפנות בוקר, פקד גלר להתחיל בקרבות. היתה זו פעולת סולידאריות עם היחידות הנלחמות בגיטו המרכזי. בשעה 10 צעדה ברחוב לאָשנו, סמוך לחומת ה"גיטו הפרודוקטיבי", פלוגת ז'אנדארמים בכיוון לגיטו המרכזי. כשהתקרבו מול חלונותיה של יחידת "גורדוניה", הלמו בהם לוחמינו באש. גלר תפס בשתי ידי 2 רימונים. את הנצרה מן הרימון הראשון הוציא בשיניו וחיש מהר הטיל את הרימון אל מאחורי החומה, ומיד אחריו הטיל את הרימון השני. שתי התפוצצויות, בזו אחרי זו, נשמעו מתוך גוש הז'אנדארמים. גלר נתן פקודת אש והלוחמים החלו לפעול כל אחד בכלי נשקו. האש שהומטרה היתה עזה וקולעת למטרה. גדולה היתה המבוכה בקרב הגרמנים, אך מיד החלו להתקרב אל חומת הגיטו כאל מחסה. מקץ רגעים אחדים ניתך על הלוחמים היהודים ברד כדורים. האמבולנסים אספו את ההרוגים והפצועים הגרמנים.

עשרת ימי קרב עברו על אליעזר וחבריו עד שה"גיטו היצרני עמד בלהבות, לשונות אש בקעו מכל בתיו. בתנאים אלה אבד הטעם להמשכת המאבק בתוכו. הרעב והייאוש אילצו את המפקד לחפש דרך לעבור אל הצד ה"ארי". ש. גראַיק ואתו עוד חבר יצאו לפי פקודת גלר ראשונים דרך התעלות לקשור קשרים אל יצחק צוקרמן ("אנטאָק"), נציג ז'אוב בצד הארי. ב-27 באפריל פקד גלר, שכל הלוחמים יתרכזו בלאשנו 56. (הבונקר כאן היה מקושר בתעלה לרח' אוגרודובה, פינת ז'אלאזנה). לפני עזיבת הגיטו בחר גלר אנשים אחדים ופקד עליהם להצית את המחסנים של טאבאנס (לאשנו 72). למחרת בשעה 9 בערב נכנסו 40 איש לתעלה. המסע בתעלות ארך עד שעה 2 אחרי חצות. הלוחמים הובאו למחבוא בבית מס' 27 ברח' אוגרודובה; ביום ששי, 30 באפריל לפנות בוקר בשעה 4.30 הועברו 30 לוחמים אל חבורה מזויינת של פ.פ.ר. ביער לומיאנקי.

הגשר עיריית...

בבית החולים נשארו 7 פצועים, ועמם לאה קורן. המקשרת לילית שלא ידעה פחד והכירה היטב את כל המעברים, המרתפים והבונקרים חזרה דרך התעלות לשטח ומצאה את קבוצתו של ש. וינוגרין, אך היא נפגעה בצרור כדורים ונתנה בשליחות זאת את נפשה. נפצע קשה האשק, שקרא בדבריו האחרונים לנקמה ברוצחים הגרמניים.

באותו הבוקר, בוקר צאתם של לוחמי השטח טאבאנס שולץ ללומיאנקי, הלכו בתוך התעלה לוחמים מיחידות ואלד, חלק מאנשיהם של וינוגרין ורוזובסקי ומיחידת הקומוניסטים: אולם הגרמנים, שבינתיים נודע להם דבר הבריחה בתעלות הזרימו גאז לתוכן והציבו משמרות לים הפתחים. כשפרצו לוחמינו ברחוב אוגרודובה מתוך התעלה, ניטש קרב פנים אל פנים עם הגרמנים, בו נתנו נפשם כל הלוחמים, חלקם בתוך התעלה וחלקם ליד מוצא התעלה.

החברים הצטערו על כך, רגילים היו שיהיה על ידם וידריכם. והנה דווקא כשהם יוצאים אל הנעלם, לא יהיה הוא אתם. אך אליעזר ידע כי הוא היחיד מבין חבריו, שבכוחו להמשיך בריכוז ענייני התנועה בקיומה הדל. רצונו היה לחדש את קשריו אל זינבה, למסור אינפורמציה על גורל קבוצתו, למצוא חברים שהסתתרו בשטחה הארי של העיר וגם לנסות ולחדש את קשריו אל חברים ששרדו בערי השדה.

ובינתיים עלו החברים על המשאית שעזבה במהירות את הרחוב, כשהיא עמוסה לוחמים, ששכבו צמודים לקרקעיתה, המשאית נעלמה במעלה הרחוב, כשפניה אל מחוץ לעיר, אל היערות, אל הבלתי-נודע.

כנראה מאימת הצנזורה הגרמנית. המכתב הראשון (7.6.43) הוא ביטוי-מה לחוסר בטחונו באותה תקופה:

Harvard, Feb. 43

Spiesz Ci decyzję o zmianie nazw obozów; wskazane obawy na
Alwerta 14 m. 12. Proszę Cię, byś mi naszał porytą matę, jak i
innych rzeczy symulacjonalnych. Słuchaj - rzecz jasna - walczyć mi
na otępieniu duszy, raczej i to, i wtedy wskazać, jak walczyć. Sł-
au, i to najprościej i najłatwiej.

Baranów przysięgł, że serdecznie pozarwał Ławarskiego. Tę, to
jesteś cięsty i że nie miał czasu na odjazd. P. z. ni. więc odstąpił
listy; historycy nie poproszą kłótki - ale pisał. Pokazano mi wiede-
nie Cienie i Niedzielską

Eugeniusz.

מהמכתבים האחרונים

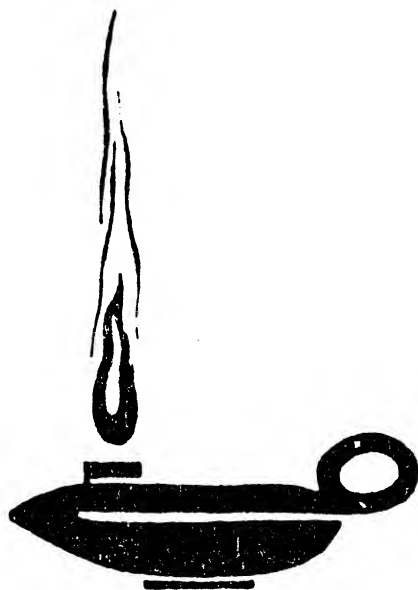
“בימים האחרונים נפגשתי עם ל... אדם זה סטה לחלוטין מדרך הישר. לא היית מכירו: ריקא ומנוול. אני מתחמק מפניו כמפני מצורע. צר לי על כך, שייסקולסקי תומך בו.”

ובינתיים הוסיף לבקר במלון “פולסקי”. עסקנים לא מעטים חיפשו להם מקלט במלון זה. עם זאת לא חשב לצאת מוארשה. באחד הימים הפתיעו הגרמנים את המבקרים במלון. ימים מעטים אחר שילוח הטרנספורט הראשון עצרו במעצר-פתע את הנוכחים במלון, ובאוגוסט הובא אליעזר בתוך שיירה לברגין-בלזן.

על מותו לא ידוע דבר. דעה הרווחת היא, שהוא הובא עם כל הקבוצה לאושוויץ ושם ניספה. נתן שואלב, שהתעניין במיוחד בגורלו של גלר סבור אחרת. הוא שמע מפי קבוצת אורחים הונדליים, שהגיעו בגמר המלחמה לשווייץ, שאותה קבוצת פעילים שהיו בידיה ניירות דרום-אמריקאים, נשלחה כולה לפולין, לסביבת פוזנן, ושם חוסלה על ידי הגרמנים. חקירה נוספת באמצעות ה־Internationale Suchdienst שמושב ב־Arolsen בגרמניה לא העלתה כלום. שמות חברי הקבוצה אינם ברשימת הקרבנות באושוויץ. אולם אחד מבני עיירתו של אליעזר טוען, שהוא היה באושוויץ ואף השתתף בהתקוממות במחנה. בשמועה זו, יש בלי ספק משום ביטוי לאותה דמות, שחבריו וכני עירו ציירוהו: — דמות לוחם העשוי ללא חת, עז־רוח ואמיץ. לא יכלו חבריו אלה להעלות על דעתם שעמד בהכנעה לפני הגרמני, אשר בו נלחם בחירוף נפש.

אכן, האגדה שנתרקמה היא ציון למותו.

ה נ צ ח ה

תוכן שער ו'

313	רשימת ועד האירגון
315	סקירה על פעילות הארגון 1944 — 1988
339	לזכר עולם
341	קרבנות ההשמדה באופוצ'ינה
363	הנצחות ע"י קרובים
1	אנגלית מצד שמאל

ועד הארגון והוצאת הספר

גניה	גולדשטיין
ישראל	גרינוואלד
הלח	וינוגארד
יעקב	ישראלי
זאב	ברמי
אהרון	ברמי
יעל	לוי
יוסף	נייברגר
חיים	פרוש
חמילניצקי	
חמילניצקי	
חמילניצקי	
גורדון	

רשימת חברי הועד מאז היוסדו של הארגון

שם משפחה	שם פרטי	שם קודם	
אלון	פנחס	צוקר	ז"ל
אורנבוכ	אלתר		
גולדשטיין	גניה		
גרינוואלד	ישראל		
וינוגראד	הלה		
זלוטוגורסקי	יהיאל		ז"ל
ישראל	יעקוב	חמילניצקי	
כרמי	זאב	חמילניצקי	
כרמי	אהרן	חמילניצקי	
לבבי	שאול	הרצוג	ז"ל
לוי	יעל	גורדון	
מרמלשטיין	דוד		
מרגלית	נחמה	זטלניצקי	ז"ל
נוימן	שמואל		ז"ל
נוביצקי	ישראל		ז"ל
נייברגר	יוסף		
פרוש	חיים		
פיינר	שמואל		ז"ל
קופלוביץ	אברהם		ז"ל
קויפר	פנחס		ז"ל
רוזנבוים	שאול		ז"ל
רוזנקרנץ	אברהם		

סקירה על פעילות וועד האירגון משנת 1944 עד 1988

זכתה עירנו וכבר לפני מלחמת העולם השנייה – שנות השואה הנוראה מכל לעמנו – נתקבץ בארץ גרעין נכבד של יוצאי אופוצ'נה. בין העולים הללו נרקמו קשרים הדוקים. אם בזכות ידידות והכרות שמלפנים, מבית, מתנועות פוליטיות וספורטיויות שלקחו חלק פעיל בעבודות תרבותיות חברתיות ושעלייתם ארצה היה שלב ההגשמה של הציונות. או בשל הקרבה שנוצרה עקב הנתוק מהווי העיר, זכרונות משותפים ושותפות גורל. פה ושם נתגבשו אף קבוצות קטנות של חברים והתהדקו יחסים לכדי תחושת משפחתיות. נמצא לכך בטוי בבקורים תכופים בלויים משותפים, וארועים משפחתיים אשר נחוגו ביחד תוך אֶוֶירת שייכות וקרבה. אחד הבטויים היותר חשובים לקרבה זו היה בגלוי דאגה לגורל החברים והתענינות במצבם. למותר לציין שהייתה זו תקופת מבחן לכולם; ימים של בניה על כל משמעויותיה: – בניית חיים חדשים בארץ ומאמץ להתערות בה, בנית משפחות ובתי אב לאחר הנתקות כואבת משרשים משפחתיים ומדמויות יקרות שנשארו שם בעיר אופוצ'נה, בפולין.

אחד מהמפגשים של יוצאי אופוצ'נה, במסיבה משפחתית.

תוך געגועים לבתים, לקרובים ולחברים שנותרו מאחור נעשה המאמץ העצום להכות שורש, "לבנות ולהבנות", הגם שכאן, בארץ, לא הכל התנהל על מי מנוחות; ארוכה רשימת הקשיים – קשיי הסתגלות על כל המשתמע, קשיי פרנסה, מחסור בעבודה, שוני רב בין החיים כאן לבין אורחות החיים שם, באופוזיציה, ועוד כהנה וכהנה.

חלק מבני העיר התישבו בקבוצים. האחרים עמלו קשות בדרכים רבות והיו נדבך בבניית הארץ, תוך התגברות על מצוקות אישיות, געגועים לעולם רחוק ויקר, ותוך עשייה נלהבת המלווה בתחושת יעוד ותקוה.

מדי פעם הגיעו בני העיר על מנת לגשש ולבדוק את האפשרויות לעליה. רובם, לצערנו, נרתעו מהקשיים ושובו על עקבותיהם ובשובם הוטלו אל תוך המלחמה הנוראה ונספו בשואה.

משפרצה המלחמה ב-1939 נותקו הקשרים הסדירים עם האיזורים הכבושים על ידי הגרמנים. ככל שנקפו הימים גברה הדאגה והחרדה לגורל המשפחות. מהבית לא הגיעו כל מכתבים או ידיעות. כל אחד בקש ללקט פירווי מידע בדרכים מדרכים שונות – אם זה באמצעות ידידים בארצות אחרות, או, מאוחר יותר, בעזרת חיילי הבריגדה שלקחו חלק במלחמה לצד האנגלים.

באותם ימים התחילה התארגנות יזומה להקמת ארגון יוצאי אופוזיציה*. התארגנות החלה ביוזמתם של מספר חברי העיר. הוקם ועד בראשו עמד פנחס אילון (צוקר) המזכיר שאול לבבי (הרצוג) החברים שאול רוזנבוים: זאב כרמי (חמלניצקי) אברהם קופלוביץ ופנחס קופר. הוחל ברכוז מידע ובאיסוף פרטים כאשר המטרה היא להתלכד, להתחלק בידיעות, ולהערך לקראת עזרה לניצולים במידה האפשרי כך עם תם המלחמה נגלה החורבן במלא הקפו הנורא. ארגון יוצאי אופוזיציה שם לו למטרה לפעולה לקליטת הבאים מגיא ההריגה ולֶאֱסוֹף פרטים וידיעות אודות קורותיהם של הקורבנות והמוצאות את בני העיר בימי הרעה. מן הראשונים אשר הגיעו לארץ היה אהרון חמלניצקי – לוחם בגיטו ורשה בפיקודו של בן עירנו – אליעזר גלר.

ב-15 לחודש נובמבר 1945 קיים הארגון התכנסות: – מטרת ההתכנסות היתה דווחו של אהרון כרמי, אשר ספר את קורותיו בימי השואה, שהם בעצם קורות גיטו אופוזיציה וקורות האסון שפקד את העם היהודי כולו. השומעים הזדעזעו, ולמעשה רק באמצעות המפגש הישיר הזה עם ניצול בשר והם הפכו ארועי האימים למוחשיים יותר וחדרו לתודעת אלה ששפר חלקם ובעת הרעה ההיא היו כבר בארץ.

באותו מעמד, כאשר על המאזינים נחתה ההכרה והידיעה שקהילה שלמה בת הסטוריה ארוכה ומפוארת, על כל בתי האב שבה, על זקניה וילדיה הפכה לאפר, באותו מעמד, הוחלט לקיים מידי שנה אזכרות ולפחות בדרך זו לשמר את זכר היקרים והקדושים.

התעורר וכוח האם לתת לנושא אופי חברתי או, שמא, לעניק לענין ההנצחה עדיפות ראשונית. ענין ההנצחה הוכר כחשוב ביותר וכבעל עדיפות עליונה, בצד ובמקביל לפעילות ערכה של עזרה הדדית וקליטת בני העיר אשר הגיעו לישראל. כמו בכל פעילות צבורית, נרתמו אחדים בלבד, קנאים לענין, למלאכה;

א ר ג ו ן א ר צ י
יוצאי אופוצ'נה בארץ-ישראל

תל-אביב, 8.11.1946

אל יוצאי אופוצ'נה!

א.נ.,

מיסים אלה הגיע לארץ-בן-עירונו, הח' אהרן חמילניצקי
(בנו של אליעזר-חמילניצקי), אשר בכל שנות המלחמה ועד לחיסולם
של אחרוני היהודים היה באופוצ'נה, ואף לאחר החיסול השתתף
בהגנה על גיטו וארשה.

למען נוכל כולנו לשמוע מפי הנציזל מה שעבר על העיר
ותסביבתה הקרובה) ויחד עם זאת גם לסבל דרישת-שלום מהניצולים
הסרידים בעירנוג' אנו נעכנסים אספה ש' כל יוצאי אופוצ'נה בארץ
צ'ה ישפיע חבר אחדן חמילניצקי את דבריו ויחד עם זה תימסר מקירה
קצרה על פעולות ועד הארגון.

האספה תתקיים ביום החמישי, 15.11.46 (י' כסלו תש"ו),
באולם ההרצאות של בית-חבר'אות ע"ש:נתן שטראוס, תל-אביב, רחוב
=פסור 14, בשעה 7.30 בערב בדיוק.

מפתח חסיבותה של האספה - אנו תובעים מכל-יוצאי

העיר בארץ, ללא יוצא מהכלל, להשתתף באספה, ואף

לדיוק לבוא.

בכל הכבוד,

ארגון יוצאי אופוצ'נה

בשם הועד

(-) ש. הרציג (-) פ. צוקר.

חובה להדגיש את עזרתו הרבה של פנחס אילון (צוקר) אשר כהן במשך קרוב
לשלושה עשורים כראש עיריית חולון ובמשך שנים רבות שמש כיושב ראש מרכז
השלטון המקומי.

כאן גם המקום להזכיר את החברים דבורה ושאל רוזנבוים. שאל לבבי (הרצוג),
פרוש חיים, כרמי זאב, קופלוביץ אברהם וזלוטוגורסקי יחיאל. קשה לתאר את
המאמץ העצום שעשו חברי הועד למען יוצאי העיר. את זה באתור העולים ואחוד
הלבבות או בתחומים אחרים, מעשיים יותר - במטרה לעזור להתארגון ולהתבסס
בארץ.

והזמנים, כזכור, זמנים קשים בארץ והרוחה אינה מנת חלק של איש. קומץ האנשים שוטט בין החברים והקדיש ימים ולילות על מנת להשיג פרטים וחפצים שעשויים להועיל ולסייע בידי הבאים מקרוב, שלא לדבר על גיוס הלואות ועזרה בדיוור. עד מהרה התרחב המעגל והנקלטים נרתמו לעזרת עולים נוספים. פעולות אלו חזקו והדקו את הקשר בין יוצאי העיר.

ומן המישור האישי למישור הציבורי: הנצחת הקהילה שהושמדה. כל רעיון הקשור בהנצחה התקבל תמיד בכובד ראש. אך השלבים שבין ההוצאה מן הכח אל הפועל היו כרוכים במאמצים ובקשיים מרובים.

תמיד נמצאו מעטים ומסורים לענין אשר דרבנו ולא הרפו. אם רוב הצבור היה פחות ערני לנושא. מרבית האנשים היו טרודים ושקועים בבניה מחדש, בשקום, וכחלק מאלה גם בשכחה ובהשכחה שנבעה אולי ממנגנוני הגנה פנימיים ומן הצורך להרפות ממחשבה אודות העבר.

על כן המאמץ להביא את החברים לידי מעש ולגרום לשתוף פעולה היה כרוך בקושי עצום.

והיה גם הצד הזה של המימון. מעטים נדבו אמצעים מיד, אך לגבי רב הצבור הייתה מלאכת אסוף הכספים תהליך מיגע וארוך. אלא שבעקביות ובמסירות, אם כי לא בקצב הרצוי, הדברים קרמו עור וגידים.

בעזרתה הרבה של דבורה רוזנבוים וחיים פרוש נקשרו קשרים עם בני העיר בתפוצות. נשלחו להם תמיד חוזרים והזמנות וכך נוצר גרעין קטן של מתעניינים אשר גם שמרו על קשר וגם שלחו כספים בהתמדה. לאט, בפרך אך בנחישות הונצחה הקהילה באופנים רבים ושונים:

אין אנו יכולים להתפאר במספר המשתתפים באזכרות למרות העבודה הרבה שמושקע באריכתם ובחיונתם הרבה לקיים אותם על מנת לזכור ולא לשכוח את קדושי בני העיר אשר לא השאירו מה שיזכיר בהם.

האזכרות התקיימו מידי שנה בשנה ברציפות ובעיקביות. למפגשים אלה הוזמנו מרצים מארגונים צבוריים שונים וכך נוצר הקשר עם "יד-ושם" ותוך מגעים אתם נולדה היוזמה להקמת לוח הזכרון בהר-ציון, בירושלים.

לוח הזכרון במרתף השואה,

שבהר-ציון ירושלים.

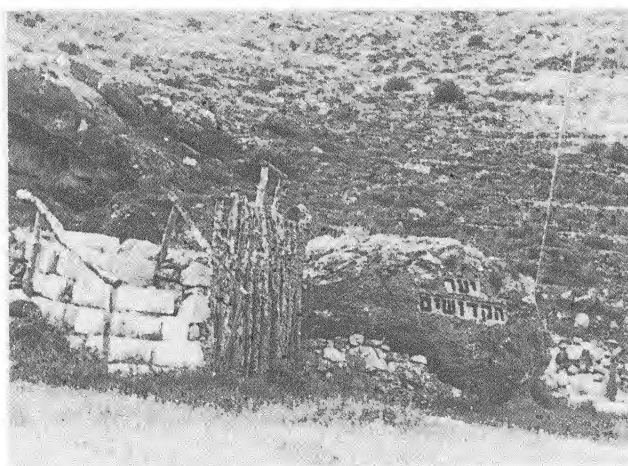

משתתפי האזכרה שנערכה בהר־ציון ירושלים

קביעת הלוח במרתף השואה ע"י חברינו.

היינו בין הקהילות הראשונות אשר הנציחו את הקדושים ב"יד ושם".
 נשלחו הזמנות לכל החברים והועמד אוטובוס מיוחד לרשות הבאים.
 נערכה אזכרה והמעמד המרגש הונצח ע"י תצלומים רבים אשר חלקם מובאים כאן.
 לאחר מכן התנהלו עוד שיחות ארוכות והועלו זכרונות מן הזמנים ההם והפרידה קשתה על כולם.

הכניסה ליער הקדושים.

תמונה של חברינו בשטח.

הפעולה הבאה הייתה נטיעת עצים על שמות הנספים ביער הקדושים, בדרך לירושלים. לשם כך שלחנו חוזרים לחברים ובקשנו לשלח לועד שמות בני משפחה שנספו, קרובים או ידידים. המשימה לא היתה קלה. הודות לעקשנותו ודבקותו של החבר חיים פרוש לא הרפינו מהפעולה. עבר זמן רב עד אשר הצלחנו לקבץ כ-500 שמות, ואותם בצרוף תשלום, העברנו לקרן הקיימת לישראל. קבלנו בתמורה תעודות המעידות על נטיעת עץ על שם כל אחד ואחד מן הנספים.

במילים קצרות ראוי לחזור ולהדגיש את העמל הרב שהושקע במלאכת הקודש של איסוף שמות הנספים. את חלקם נתן לקבל באמצעות קרובים ובני משפחה אך מאמץ מיוחד, תוך תחושה עמוקה של מחויבות הוקדש לאתורם של אלו לא הותירו אחריהם כל קרוב או מודע, שכן באסון הנורא ההוא נמחו מעל פני האדמה בתי אב שלמים.

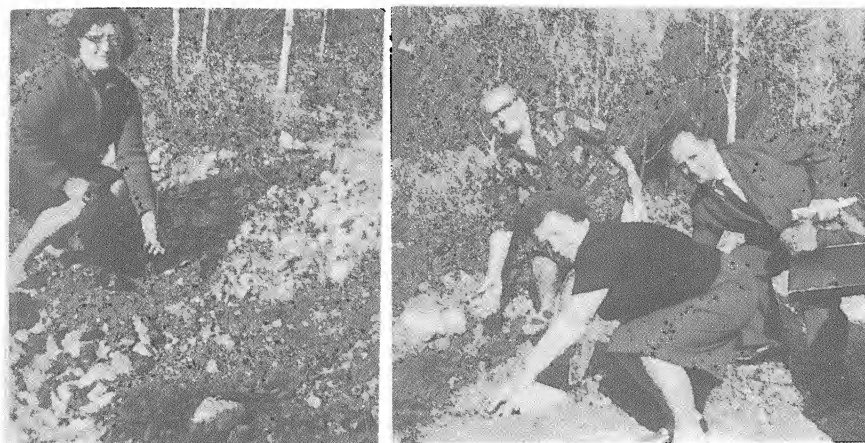
ימים ושנים ארוכות עמלו חברים מסורים על עדכון רשימת הקורבנות אשר אלמלא מסירותם זו היו שוקעים בתהום השכחה. ולצערנו, גם בשעת סכום הדברים אין כל ודאות שהצלחנו להגיע לכלם ולהנציחם, ולו ע"י אזכור שמם. הצלחנו לארגן נסיעה משותפת ליער הקדושים, ובחלקה אשר הוקצתה לנו הצבנו שלט המציין את נטיעת העצים על שם יוצאי אופוצ'נה. גם כאן ערכנו אזכרה בראשותו של יושב ראש הכבוד – פנחס אילון.

פנחס אילון, בצאתו מהאוטובוס המיוחד שהסיענו לירושלים

החברים אשר נטעו עצים במו ידיהם הונצחו בתמונות. במועד מאוחר יותר הצלחנו לאתר כחמש מאות שמות נוספים – את כולם רשמנו על קלף אותו טמנו במצבת הזכרון בבית הקברות בחולון. כל הפעולות הללו התבצעו על ידי קומץ חברי ועד מסורים אשר בחלקם התחלפו מידי פעם; אך יש לציין שתי חברות – גולדשטיין גניה ורחל (הלכה) וינוגרד – אשר פועלות בהתמדה ושותפות לכל המעשים והמאמצים.

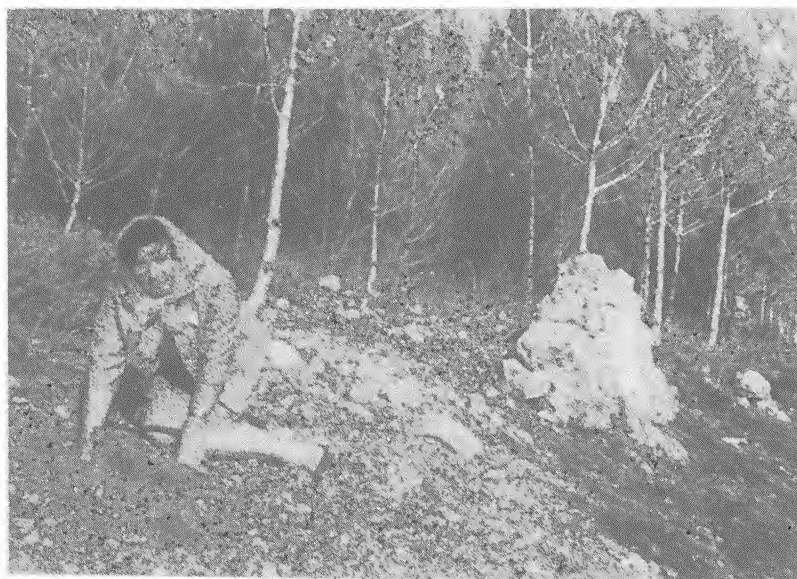
נטיעת עצים ביער הקדושים.

יוסף כרמי. ישראל נוביצקי. פרידה ברוקמן. קרביוב חיה.

גלייט אהרון. כץ אהרון.

סוניה חזוני (הרצוג).

כרמי זאב. ברוקמן פרידה.

אחרי האזכרה ביד־ושם ירושלים.

סיור ביד־ושם.

לא נחנו ולא שקטנו עד אשר העמדנו מצבת זכרון לקורבנות השואה. ימים רבים נקפו עד אשר ב־14 לינואר 1969 הסרנו את הלוט. כאשר החלטנו להגשים רעיון זה פנינו ליושב ראש הכבוד וראש עיריית חולון דאז – פנחס אילון. באמצעותו קבלנו הצגת עצוב מארכיטקט והקצאת חלקה בבית העמלין החדש בחולון. וכמו ביוזמות הקודמות היינו גם הפעם מן הקהילות הראשונות שהציבו יד ליקיריהן. פנחס אילון בא לעזרתנו כאשר חברא קדישא עוררה קשיים, שכן מוסדותיה ראו במצבה "פסל", ובהתערבותו יושב הענין. טקס הסרת הלוט התקיים בנוכחות חברי הארגון ומאוחר יותר – כפי שכבר סופר – הוטמן קלף השמות בתוך המצבה. מידי שנה בשנה, ביום האזכרה השנתית, מתאספים יוצאי העיר לפני הצהריים אל נוכח המצבה ומדליקים נר זכרון לזכר יקירנו – יהא זכרם ברוך. בין החברים הבולטים אשר היו הרוח החיה ושפעלו ללא לאות להשלמת המשימה היו: שאול רוזנבוים, חיים פרוש ופנחס אילון.

אבינו מלכנו נקם לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך

זכרון

מצבת

עירינו אופוצ'נה הדוויה.

לא ידום הדם הזה, תפארת החיים

של הורינו, אחינו, אחיותינו, וילדינו.

תרצ"ט - תש"ד 1939 - 1944

צו דער 26 טער יארצייט פון דער ליקווידאציע פון דער
יידישער קהילה פון זאכאטשנה אין אומגעקערט. קומט פאר
דינסטאג דעם 14.1.69 (פ"ד טבת תשכ"ט) 3.30 נ.מ. אופן
בית הקברות אין חולון.

די ענטהילונג פון דער מצבה אין די
אזכרה
צום אנדענק פון די הייליקע קדושים

איר ווערט איינגעלאדנט צו קומען אין זיך בעטייליקן אין
טשט פון דער ענטהילונג, אין דערמיט בעערן דעם אינדענק
פון אינדזערע אין נומער ז"ל.

דער קאמיטעט

א ספעציעלע אוטובוס וועט ארוסגיין פינקט 2.30 נ.מ.
פון רחוב נוה שאנן 56 (ביי די תחנה מרכזית) צום בית
הקברות אין חולון. דער זעלבער אוטובוס וועט צוריקברענגען
די אנטיילנעמער קיין ת"א.

בעמערקונג:

אין פאל פון א רעגען־וועטער וועט די אזכרה פארקומען
אין דער זעלבער צייט אין חולון, אין בית־ספר „ווייצמאן“
אמודאים גאס (ענטקעגן דעם מרכז־מסחרי (ג'סי כהן
געגענד).

אוך די אוטובוסען נר. 91 92 פארן פון דער
תחנה מרכזית ת"א.

יזכור

העם את קדושי עיר אופוצ'נה והסביבה.

במלאת עשרים ושש שנים לחיסולה של הקהילה היהודית באופוצ'נה אנו מקיימים ביום שלישי כ"ד טבת תשכ"ט (14 בינואר 1969) בשעה 3.30 אה"צ בבית הקברות האזורי בחולון

ט כ ס ג י ל ו י ה מ צ ב ה
ו א ז כ ר ה ל ח ל ל י ה ש ו א ה

הנך מוזמן בזה לבוא ולהשתתף בטכס זה, שבו נוכל להתיחד עם זכרם של קדושינו היקרים הי"ד. נא להודיע על כך לידידיך ולהבריך, יוצאי אופוצ'נה והסביבה, ולבקש אף אותם לבוא.

בברכה,

ועד ארגון יוצאי אופוצ'נה

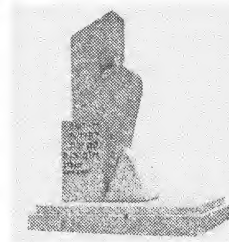

אחרי הסרת הלוט.

ארגון יוצאי אופוצ'נה והסביבה בישראל

י ז כ ו ר

העם את קדושי עיר אופוצ'נה והסביבה

מצבת זכרון

צום 31-טן יארטאג נאך די קדושים פון
אפוטשנא און אומגעגענד
קומט פאר מאנטאג דעם 7.1.74 2.30 נ.מ.
ביי דיר מצבה אויפן בית הקברות
אין חולון א'

במלאת שלוששים ואחד שנה לחיסולה של
הקהילה היהודית **אופוצ'נה** והסביבה
אנו מקיימים ביום שני, י"ג טבת תשל"ד,
7.1.74, בשעה 2.30 אחה"צ, ליד מצבת
זכרון בבית הקברות בחולון

אזכרה לחללי השואה

איר ווערט געבעטן צו קומען ביי זיין
ביים אריינפירן אין דער מצבה די
רשימה מיט נעמען פון אונזערע
נונסטע און טייערסטע
וואס זענען אויסגעמארדעט געווארן דורך
די דייטשישע נאצי מערדער און זייערע
מיטהעלפער.

דער קאמיטעט

הנך מוזמן לבוא ולהשתתף באזכרה שבה
נוכל להתיחד עם זכרם של
קדושינו היקרים הי"ד.
נא להודיע על כך לידידיך ולחבריך
יוצאי אפוצ'נה והסביבה ולבקש אף
אותם לבוא.
באותו מעמד תוטמן בתוך המצבה
מגילת שמות קדושינו יקירנו
שהושמדו ע"י הנאצים הגרמניים
ועוזריהם.

ה ו ע ד

נסגרים בשעה 2.15 ע"י השער הישן של בית הקברות.

אויסבוסיים: 92 מצפון ת"א — 98 מהתחנה המרכזית.

חברו של אליעזר גלר דוד פריטל וחבריו בקבוץ מעלה החמישה יזמו והציבו אנדרטה לזכר אליעזר גלר וחבריו. במבואות הקבוץ. אליעזר גלר שהיה בין עיריני היה אחד מגיבורי הלוחמים בגיטו ורשה אנו יוצאי אופוצ'נה סייענו בהקמת האנדרטה להנצחתו והרוח החיה שנתן מהשראתו ומעיצוב דמותו של אליעזר גלד לפני הפסל אנדרי רָבֶסֶס הנו אהרון כרמי אשר לחם תחת פיקודו בין חומות הגיטו ורשה במרד 19 אפריל 1943.

יד ללוחמי גיטו ורשה
אליעזר גלר וחבריו

ליד האנדרטה :

במרכז, פריטל דוד

מימין, כרמי אהרון (חמילנצקי) משמאל, רבס אנדרי הפסל

כמו כן לקחנו חלק בעצרת הזכרון לזכרו אליה הגענו במאורגן מטעם ארגון יוצאי אופוצ'נה. לעצרת זו הגיעה גם אחותו של אליעזר, מינה גלר (קורצברד) מארגנטינה והיא התכבדה ביחד עם אהרון כרמי להסיר את הלוחט מהאנדרטה. כמו כן הגיע המורה מרילה רובינק מארצות הברית והונח זר בשם ארגון יוצאי אופוצ'נה.

הוסר הלוט מעל אנדרטה לזכר מורדי גיטו וארשה

בקשתו של אליעזר נהר ז"ל, ממפקדי גיטו
וארשה, כי תוקם יד למחמתי המבורח הנאשט שר
קיסרן צעירים יהודיים נהר הכיכש הנאצי — נתמדי
אה אתמה, עת הוסר הלוט מעל האנדרטה לזכרו שר
נהר, בקיסרן מעלה ההמיישה שבפוזדור ירושלים.
כ-5,000 איש מכל רחבי הר
ארץ התכנסו אתמול לטקס בר
קיסרן מעלה ההמיישה — נהר
צולי הגיטו ומהנות ההשפדה
יחסי גורדוניה יאליה השר
היך חמנו וצברים שלא יר
עיהי חברי "הבימח" העלו קר
טעים כהצגת "הנה כנס" בר
זמן שור, בר בילצק, המזכיר
הראשון של צירות פולין כיש
ראל, ומר מנדל מאיחד הקר
בוצים הקבוצות. עמדו על
מיטעות המאירע. בקריאה ל
כנות, את המקום הזה — מר
עדה הששה, לזכר ששת מידי
דני הסבחים, סיים א. כרמי
את עצרת הזכרון החגיגית.

„מעלה החמשה“

קבוצת גורדוניה להתישבות שתופית בעימ
טלפון 4282, דאר נע הרנייהודה

תאריך 23.10.61

מספר 127/ג

ל כ ב ו ד
הח' שאול לבבי
רח' בלפור 30
ת ל - א ב י ב

חבר יקר מאוד!

הרשה לי להביע את רגשי התודה של בית מעלה החמשה
על החלטת ארגון יוצאי אופוצנה לסייע להשלמת העבודה
באנדרטה לזכרו של אליעזר גלר ז"ל וחבריו לנשק.

בסוחני כי לכם כלנו הרגשת ספוק שהצלחנו לציין
במעלה החמשה את דמותו של אליעזר ולתרום את חלקנו
בהנצחת תקופת השואה.

נקווה שבעתיד נוכל ביחד להמשיך את מפעלנו
ונרחיב את השיגיו ואת הוקרת זכר גבורי השואה
ע"י הצבור הישראלי, ותיק וצעיר כאחד.

בברכת חברים
יצחק אלפרט, מזכיר

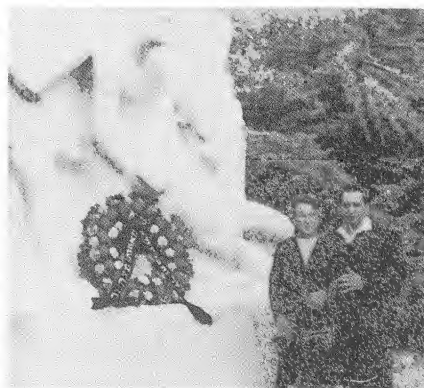
הסרת הלוט ע"י מינה גלר (קורצברד), וכרמי אהרון

פנחס אילון ואשתו מניה ומנה גלר קורצברד

הנחת הזר ע"י
שאול רוזנבוים, ויחיאל זלוטוגורסקי

הנחת הזר ע"י אחותו מינה
לידה כרמי אהרון.

חברינו בין קהל הנאספים בטקס האזכרה.

בהוקרה מיוחדת אנו מציינים את פעולתו עם יושב ראש הארגון חיים פרוש בהקמת קרן לזכר ילדי אופוצ'נה. אשר שכל את ארבעת ילדיו הט' נספו בטרבלינקה יחד עם יתר ילדי העיר אופוצ'נה. קרן זו הוקמה על ידו בהתאחדות עולי פולין ומטרתה להעניק הלואות לעולים חדשים.

קרן הלואות לעולים חדשים

ע"י התאחדות יוצאי פולין בישראל

טל: 240160

רח' דיזנגוף 158, תל-אביב 63461,

3.5.1983

לכבוד
מר פרוש חיים,
רח' פני הגבעה 12,
רמת-גן

הנדון: קרן ע"ש ילדי אופוצ'נה והסביבה

א.נ.,

לפי הוראתך העברנו את הפקודות שלך משנת 1976 בסך — 5,000. ל"י
משנת 1978 בסך — 5,000. ל"י
בס"ה — 10,000. ל"י

לקרן הלואות ע"ש ילדי אופוצ'נה והסביבה.
אנו מודים לך על השתתפותך בקרן העוזרת לעולים חדשים.

י"ס התאחדות יוצאי פולין בע"מ

רח' דיזנגוף 158, תל-אביב

מנהל מקומי

מנהל מקומי

תודתינו נתונה על המעשה הברוך של חברינו יו"ש הארגון חיים פרוש שתרם מכספו להקמת הקרן לזכר ארבעת ילדיו שנספו בשואה הנוראה ביחד עם כל הילדים הקדושים של קהילת אופוצ'נה

זכרם לא ימוש מלבינו לעולם ועד

ועד הארגון

עוד בשנת 1956 גמלה ההחלטה להנציח את זכר העיירה על תושביה ומוסדותיה בספר זכרון. בד בבד עם תחילת הגששים ונסיונות לאסוף החומר התעוררו גם הרהורי ספק ולבטים האם יש בכוחנו להתמודד עם כל הכרוך בממוש מפעל שכזה לאט וביגיעה, בעבודת נמלים, התגבש הגרעין ונבט בידי יושב ראש חיים פרוש. רק בשנת 1984 התחיל הרעיון לקרום עור וגידים והועד החליט שאין עוד לסגת וכי הוצאת הספר הנה בבחינת חובה. רק אז, נרתמו מספר חברים לעבודה אינטנסיבית וכאשר נחלצנו לבצע ולהגשים את החלטתנו נחשפו כל הקשיים שעלינו להתמודד אתם במהלך העשייה הזו. כיון שהמשימה היתה כבדה, הוחלט להרחיב את הועד וליסד ועד להוצאת הספר.

הועד המורחב נפגש לעתים קרובות לישיבות בבתי החברים, גובשה דרך עבודה, והוצבו יעדים ומטרות. הועד פנה לחברים באמצעות חוזרים במטרה לדרבן ולעודד כתיבת חומר תעודי, או, ספורים אישיים. היה בכך קושי רב. האנשים לא נענו בקלות, אלא שהועד לא ויתר – הפניות אל יוצאי העיר בארץ ובחוץ לארץ הניבו לבסוף כמות מספקת של תעוד אשר הצדיקה את המהלכים הבאים – דהיינו – פעולות מעשיות לקראת הוצאת ספר.

אין סוף קשיים עמדו על דרכינו, שכן, לא היינו מנוסים בקגון אלה, ואת כל הכרוך בהוצאה לאור ועריכה למדנו תוך כדי העשייה.

מכיון שכן, הדברים התקדמו בעצלתיים, ובוודאי שלא בקצב הרצוי לנו. על מנת להבטיח את ממון הספר הכרזנו על מכירה מוקדמת וכן מכירת דפי הנצחה, וכך גייסנו משאבים ראשוניים.

חלק נכר מהתהליך בצענו בעצמנו על מנת להמנע מהוצאות כספיות שאינן הכרחיות. החומר נמסר לבדיקה ראשונה לחברינו פנחס אילון ז"ל שלצערינו חלה ולא הספיק לעשות את הבדיקה הסופית והחומר נמסר לדפוס. בהמשך בוצעו עוד פעולות רבות אשר מי שאינו מצוי בנושא קשה לו לשער ולהבין את היקפה של המלאכה. הגהות, עמוד וכיוצא באלה...

אנו מציינים את עזרתה של יעל לוי (גורדון) שהקדישה מזמנה לקדום העניין. ואולם, מי שלא נח ולא שקט, לקט, ערך, ועמד ללא לאות והתרועע חיים פרוש, זאב כרמי ואחיו אהרון כרמי. כבר אמרנו שהיה קשה ביותר להניע את החברים לכתוב. גם בענין השגת פיסות מידע, תמונות, או פרטים חשובים לא שבענו נחת. לאנשים היה כנראה קשה ברוב המקרים לשוב אל העבר, לשקוע בזכרונות. בהתמדה, בסבלנות נסחטו הדברים והצטברו לכדי מסמך מקיף אשר זכאי לתואר "ספר קהילה".

ואז בשעה שסברנו שאנו רואים כבר אור בקצה המנהרה חל עכוב נוסף. העכוב נבע מן הצורך לחדש דיון ישן אשר במשך השנים אבד מעצמתו. נושא הדיון היה האם נכון יהיה לכלול בספר פרקים באידיש ובאנגלית על מנת לאפשר לבני העיר אשר אינם שולטים בעברית (דור ההמשך) דברים ממקור ראשון. הגענו למחשבה שיהיה זה צעד נכון אשר יעשיר את תוכן הספר ויקדם את מטרותינו הגם ששקול זה הביא להשהיה נוספת בקצב העבודה.

"אל מלא רחמים" ע"י החזן באזכרה 1987

הקהל מכבד את זכר הקדושים בדומיה

משתתפי האזכרה השנתית ב־1987

ועתה, לא נותר אלא לקוות שהספר, אשר לוקט ונערך באהבה, במסירות ובתחושת יעוד עמוקה, ישיג את מטרתו ויהווה לגבי בני העיר אופוצ'נה, צאצאיהם והדורות העתידיים מקור חשוב בחזוק תחושת השייכות וכי באמצעותו, קהילה, שהייתה תוססת, מלאת חיים ותוכן, לא תצלול לתהומות הנשיה. נקודה שמידי פעם, גם כאשר הכל יהפך להסטוריה עינים סקרניות ושואלות תחלופנה על פני השורות וידים מתענינות תעלעלנה בין העמודים. יהי רצון.

וועד ארגון יוצאי אופוצ'נה והסביבה.

הדלקת נרות זכרון ע"י אהרון כרמי

"בְּרוּךְ דַּיֵּן הָאֱמֶת"

"ה' נָתַן וְה' לָקַח — יְהִי שֵׁם ה' מְבָרָךְ"

רשימת יוצא אופוצנה שנפטרו בישראל

שם משפחה	שם פרטי	שם קודם	שם משפחה	שם פרטי	שם קודם
אפשטיין	פנחס		הדר	נטקה	מרמלשטיין
אוקסהנדלר	שרה	שמידה	הדר	אהרן	
ארליך	ישעיהו		וימרשברג	אריה	
ארליך	יעקב		וורדי	אברהם	צווייגהפטיג
ארליך	אריה	צוקר			
אילון	פנחס				
ברוקמן	מניה	רוזנבנד	זלוטוגורסקי	יחיאל	
ברוקמן	שמשון		זלוטוגורסקי	מניה	
ברוקמן	פרידה	רייזווינג	זלוטוגורסקי	משה	
ברוקמן	אפרים		זטלניצקי	אריה	
ברוקמן	ישראל				
בלייך	חיים		כהן	חזה	וימרשברג
ביאלוריבסקי	יצחק		בן	חיים	
בוקסנר	אלחנן				
בורנשטיין	מרדכי		לויז	מלכה	חמילניצקי
גרינוואלד	צבי		ליבטנפלד	בן ציון	
גרינוואלד	אריה		לבבי	שאול	הרצוג
גוטסמן	מינדל		לרר גולדברג	שרה	חמילניצקי
גוטסמן	אהרון		לרר גולדברג	צפורה	
גלייט	ברל		לב	שרה	בוקסנר
גלייט	טובה		ליניצקי	יצחק	
גלייט	משה		מרמלשטיין	פייגה	
גרוספלד	מאיר		מילשטיין	יוסף	
גלוגובסקי	חנה	רוזנצוויג	מרגלית	נחמה	זיטלנצקי
			מרוז	אריה	רוזנבוים
דוברון	בונים	דוברשקלנקה	נוימן	שמואל	
דוברון	רושקה	פרומר			

שם משפחה	שם פרטי	שם קודם	שם משפחה	שם פרטי	שם קודם
נוביצקי	ישראל		קופולוביץ	אברהם	
סולוביציק	שושנה	ברוקמן	קרביץ	חיה	פולטנסקי
סמסנוביץ	ברוניה	לייזרוביץ	קויפר	פנחס	
סגל	רבקה	לייזרוביץ	קוזלובסקי	אברהם	
סקורקה	שלמה		קוזלובסקי	פישל	
סקורקה	איטה	חמיעלניצקי	קסטנבוים	רבקה	ציגלר
סטשבסקי	שושנה	ולטמן			
סטשבסקי	ישראל				
פיינר	שמואל		רוזנבוים	שאול	
פידלמן	זיסל	זטלניצקי	רוזנבוים	רבורה	פוקס
פרל	מרדכי		רוזנטל	שמואל	
פינטל	רבקה	חמילניצקי	רוזנפלד	דורקה	חמילניצקי
פיינר	לייב		ריי	אלה	חמילניצקי
פיינר	חנה		רוזנצוויג	רחל	חמילניצקי
פוזנינסקי	טובה	רבינוביץ			
פלך	אסתר	מלכה	שפאק	חלינה	פרידלבסקי
			שמירה	יעקב	
צוקר	יהזקאל		שמירה	נחלה	

לזכר עולם

**של כל בני העיר משפחות שלמות מסועפות ומרובות
הקדושים והטהורים אשר נספו בשואה שפקדה את עם
ישראל ואשר בה נכחדו ולא נשאר להם שריד ונצר למען
להעלות את זכרם ולהנציחם לדורות הבאים.**

**אנו עדת בני אופוצנה והסביבה שנשארו לפליטה מעלים בזה
את זכרם הקדוש אשר יהיה שמור בלבותינו לנצח.**

**יתגדל ויתקדש עם ישראל בזכר בניו אשר מסרו את נפשם על
לא עוול בכפם ותהא נשמתם צרורה בצרור החיים**

IN EVERLASTING REMEMBRANCE

OF ALL THE PEOPLE OF “OPOTSHNO”, WITH THEIR FAMILIES, THE SAINTLY AND “PURE IN HEART WHO WERE SLAIN IN THE TRAGEDY THAT BEFELL” THE PEOPLE OF ISRAEL AND IN WHICH THEY WERE DESTROYED, NOT LEAVING A REMNANT, TO PERPETUATE THEIR MEMORY FOR THE COMING GENERATIONS.

WE, THE SONS OF THE OPOTSHNO COMMUNITY WHO WERE SAVED, DEDICATE THIS WORK TO THEIR HOLY MEMORY WHICH SHALL REMAIN FOREVER IN OUR HEARTS.

MAY THE PEOPLE OF ISRAEL OF GLORIFIED AND SANCTIFIED THROUGH THE MEMORY OF IST SONS AND DAUGHTERS WHO GAVE UP THEIR LIVES IN HOLINESS, AND MAY THEIR SOULS REST IN LIFE ETERNAL.

קרבנות ההשמדה באופוצנה

ברשימה הזאת נקובים שמותיהם של אלה שנרצחו ונספו על ידי הנאצים ועוזריהם ימ"ש הרשימה נערכה לפי הידיעות שהגיעו אלינו אולם היו גם חללים רבים שכל משפחתם נכרתה בלי להשאיר שם וזכר לעצמה אין איפוא לראות רשימה זו שלמה וממצה.

יהיה זכרם ברוך יחד עם כל אלה מבני עירנו שנספו ונזכרו ברשימה הזאת.

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
איידלשטיין	לייביש	אשתו	אלברט	רחל	
איידלשטיין	דוד		אפשטיין	ירל	
אויזבך	אריה		אפשטיין	ישראל	
אורנבנד	חיים יחיאל		אפשטיין	פייגה	
אורנבנד	שלמה דוד		אפשטיין	צבי	
אורנבנד	ברכה		אפשטיין	לובה	
אורנבנד	לייביש		אפשטיין	משה	
אורנבנד	חיה		אפשטיין	יצחק	
אורנבנד	שלמה		אפשטיין	ליבה	
אורנבנד	דוד		ארליך	יוסף	
אורנבנד	יוסף		ארליך	רחל	
אורנבנד	איטה		ארליך	ברכה	
אורנבנד	יוסף		ארליך	דבורה	
אורנבנד	חיים		ארליך	יוסף	
אורנבנד	יחיאל		ארליך	יצחק	
אורנבנד		ברכה	ארליך	לאה	
אורנבנד			ארליך	מאיר	
איזנברג	לייביש		באלום	הרשקה	
איזמץ	חנה		באלום	רושקה	
איזמץ	יוסף		באלום	משה	
אינטרליגטור	מאיר		באלום	יצחק	
אינטרליגטור	רחל		באלום	שלמה	
אינטרליגטור	הלל				

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
באלזם	שייע		בוקסנר	חיים יוסף	
באלזם	אהרן		בוקסנר	איטה	
באלזם	אברהם		בוקסנר	משה	
באלזם	שלמה		בוקסנר	דוד שלמה	
באלזם	מאיר		בוקסנר	רב	
באלזם	ישעיהו		בוקסנר	יהושוע	
			בוקסנר	רחל	
בוריצקי	ישראל		ביאלורביבסקי	שלמה	
בוריצקי	ירחמיאל		ביאלורביבסקי	יעקב	
בוריצקי	חיה		ביאלורביבסקי	משה	
בוריצקי	גיטל		ביאלורביבסקי	ברכה	
בוריצקי	אסתר		ביאלורביבסקי	זאב	
בוריצקי	חיים		ביאלורביבסקי	רבקה	
בוריצקי	יצחק אהרון		ביאלורביבסקי	יוסף	
בוריצקי	נעמי		ביאלורביבסקי	פסיה	
בוריצקי	יעקב				
בוריצקי	אברהם אליהו		ביאלורביבסקי	יומץ	
בוריצקי	מאיר		ביאלורביבסקי	פעסה	
בוריצקי	נתן		ביאלורביבסקי	יהודה	
בוריצקי	יוסף		ביאלורביבסקי	אליעזר	
בוריצקי	שלמה		ביאלורביבסקי	שמחה בונים	
בוריצקי	לולק				
בוריצקי	אברהם				
בורוביצקי	יצחק מאיר		בלאט	מאיר צבי	רחל
בורוביצקי	מיכאל		בלאט	יוכבד	
בורוביצקי	רבקה	3+	בלאט	מולה	
בורוביצקי	משה	אשתו+2	בלאט	רבורה	
בורוביצקי	איטשע	אשתו+4	בלאט	פעסה	
בורוביצקי	איבל	חיה 2	בלזיצקי	אברהם	
בומודר	רחל	2	בלזיצקי	פיוול	
בומודר	אברהם	יוכטשע	בלזיצקי	טשרנה	
בומודר	קלמן		בלזיצקי	שרה	
בומודר	פעסע		בלזיצקי	אברהם	

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
בלזיצקי	ישעיהו		ברוקמץ	שרה	
בלזיצקי	יצחק, פיוזול		ברוקמץ	פייגה	
בלזיצקי	קייילה		ברקוביץ	ישראל	
בלזיצקי	חיים בן צבי		ברקוביץ	פריידל	
בלזיצקי	זיסל	4	ברקוביץ	חנוד	
בלזיצקי	ישעיה		בריקס	מלך	
בלזיצקי	חיה		בריקס	נתן	
בלזיצקי	אתל		בריקס	צוטל	
בלזיצקי	ישעיהו		בריקס	היים	
בלזיצקי	אהרון		בריקס	רחל	
בלזיצקי	זיסל		גדליה	דוד	
בלזיצקי	ברל		גדליה	אברהם יצחק	
בלישטיפט	ירחמאל		גדליה	פייבל	
בלישטיפט	פראדל		גדליה	שרה	
בלישטיפט	חנה רבקה		גדליה	ביילה	
בלישטיפט	ברכה		גוטסמן	יצחק	
בנדמאכר	משה		גוטסמן	שרה	
בנדמאכר	מרים		גוטסמן	יידל	אשתו 2
בנדמאכר	סאלק		גוטסמן	יחיאל דוד	
בנדמאכר	אשר	אשתו+3	גוטסמן	שרה רייזל	
ברנט	לייבל	אשתו	גוטסמן	יעקב שלמה	לאה 4
ברנט	מאטיס		גוטסמן	שאול	אשתו 1
בראון	אברהם		גוטסמן	יצחק	
בראון	רותי		גוטסמן	אהרון	האם
בראון	דבורה		גוטסמן	הלה	
בראון	בילה		גוטסמן	שיינדל	
ברגד	שמחה	מלכה 2	גולדברג	שרה דינה	
ברגד	שמואל	אשתו+1	גולדברג	פסל	
ברגר	משה		גולדברג	זיסל	
ברגר	צבי		גולדברג	נכלה	
			גולדברג	חיה	3

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
גולדברג	אלתר	שפרינצה	גולדשלג	אלתר (רב)	
גולדברג	פיניה	גיטל	גלבארד	מאטעס	
גולדברג	מאיר		גלבארד	מיינדל	
גולדברג	חנה	4	גלבארד	משה	
גולדברג	יענקל	חנה שרה 3	גלבארד	רבקה רחל	
גולדברג	ברכה		גלבארד	פייגל	
גולדברג	מאיר בן יוסף אשתו 2		גלבארד	פרל	
גולדברג	יוסף	חיה שרה	גלבארד	שרה	
גולדברג	נתן מנרל		גלבארד	גיטל	
גולדברג	לאה	4	גלבארד	שיינדל	
גולדברג	אברהם	אשתו	גלבארד	אברהם	אלתר
גולדברג	יצחק		גלבארד	אסתר	
גולדואסר	יוכבר				
גולדואסר	בעלה		גלייט	אברהם	
גולדשטיין	אברהם		גלייט	הניה	
גולדשטיין	צפורה		גלייט	צבי	אשתו
גולדשטיין	אליעזר		גלייט	יהושוע	אשתו
גולדשטיין	שמואל		גלייט	שלום	
			גלייט	משה	
גולד	צבי		גלייט	מאשה	
גולד	חיה	אמו	גלייט	מאטל	
גולד	הינדה	אחותו	גלייט	מלכה	
גוטרמן	אהרון	ואמו	גלדסמן	ברוך	
גוטרמן	הלה		גלדסמן	יוסף	
גוטרמן	שיינדל		גלדסמן	רבקה	
			גלדסמן	זוהר	
גורדון	מנחם מנרל		גלדסמן	רבקה	
גינצבורג	יחיאל		גלדסמן	שמעון	
גינצבורג	דינה		גלדסמן	פריידה	
גינגולד	הינד		גלוגובסקי	רבקה	
גינגולד	בלומה		גלוגובסקי	ישראל	
גינגולד	חיה		גלוגובסקי	הרשל	
			גלוגובסקי	יידל	

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
גלוגובסקי	מאיר		דוברושקלאנקא	לוציה	
גלר	קרל	זלדה 2	דוברושקלאנקא	אויזר	
גלר	דינה	מאניה 1	דוברושקלאנקא	מאיר	
גלר	אליעזר		דוברושקלאנקא	אייזיק	
גלר	חייקה		דוברושלונקה	לובה	
גלר	מניה		דוברוצינסקי	אימה	
גרספלד	נתן	גיטל	דוברוצינסקי	בנדט	
גרספלד	חיים		דוברוצינסקי	אברהם	
גרספלד	חנה לאה		דוברוצינסקי	חיים	
גרספלד	אסתר גולדה		דוברוצינסקי	משה	
גרינשפן	יחזקאל		דוברוצינסקי	יוטה	
גרינשפן	פייגה		דודקוביץ	יעקב מנדל	
גרינשפן	רחל		דודקוביץ	פרידה	
גרינשפן	זלמן		דודקוביץ	שמעון	
			דודקוביץ	אריה	
גרינוואלד	אהרון		הולנדר	יצחק מאיר	
גרינוואלד	לאה		הולנדר	גולדה	
גרינוואלד	יוכבד		הולנדר	ברכה	
גרינוואלד	יחזקאל		הולנדר	פיטל	
גרינוואלד	חיה		הולנדר	שמחה	
גרינוואלד	מרצה		הולנדר	איטה	
גרינוואלד	צבי		הולנדר	טולה	
גרינוואלד	משה		הולנדר	ברונקה	
גרינוואלד	יוכבד		הולנדר	בלה	
גרינוואלד	דוד		הולנדר	רחל לאה	
גרינוואלד	שרה		הולנדר	אסתר רבקה	
גראנאט	חיים	אמזיק	הלמן	משה מרדכי	
			הלמן	ציפה	
דוברושקלאנקא	פינקוס	אשתו	הלמן	שאול	אשתו
			הלמן	לייבל	
			הרצוג	ישראל	אהרון

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
הרצוג	שרה	אשתו	וויסקוף	שינדל	
הרצוג	אסתר		וויסקוף	יצחק	
הרצוג	לאה		וויסקוף	מנדל	
הרצוג	ברכה		וויסקוף	שמואל	
הרצוג	הינדה		וויסקוף	זלאטה	
הרצוג	דוד		וויסקוף	שמוליק	
הרצשטיין	רבורה		ווירשטל	יוסף	
הרצשטיין	אהרון		ווירשטל	שינדל	
הרצשטיין	מאיר		ווירשטל	חנה	
הרצשטיין	חיה שינדל		ווירשטל	שלמה	
הרצשטיין	רבקה	2	ווירשטל	הנדל	
וואלרשטיין	אברהם		ווירשטל	רבקה	
ואזייסקי	מאניה		וויסמן	צירקה	
ואזייסקי	פראדל		וויקבר	מילק	
ואזייסקי	יהודית		וושנרבוולסקי	לייביש	חנה
וולטמן	יששכר	פייגה	וושנרבוולסקי	רבקה	
וולטמן	רייזל		וושנרבוולסקי	יוסף	
וולטמן	לאה		וושנרבוולסקי	מרדכי	
וולטמן	חיים		וושנרבוולסקי	פייגלה	2
וולטמן	יהודה		וושנרבוולסקי	רבקה-לה	1
וולטמן	נתן	מרים	וושנרבוולסקי	צבי	
וולטמן	הרש יואל		וושנרבוולסקי	חנה	
וולטמן	יומה		וושנרבוולסקי	שלמה לייזר	
וולטמן	שמואל	שפרה	וושנרבוולסקי	פריידה	
וולטמן	פרל		וושנרבוולסקי	לייביש	
וולטמן	שפרה		וושנרבוולסקי	יוחד	
וולטמן	שרה		וושנרבוולסקי	יהושע	
וויסקוף	פייבל		וושנרבוולסקי	מלכה	
וויסקוף	רחל		וושנרבוולסקי	מאשה	
			וושנרבוולסקי	משה	

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
וושנרבוולסקי	צבי		וינוגראד	מרים	
וושנרבוולסקי	פייגה	2	וינוגראד	מנחם	
וושנרבוולסקי	חיהלה	1			
ווינמץ	אברהם	צפורה	וינברג	אברהם	
ווינמץ	אריה ל"ב		וינברג	לייבל	
ווינמץ	דניאל		וינברג	שרה	
ווינמץ	מרדכי		וינברג	יעקב	
ווינמץ	חנה		וינברג	אברהם	
ווינמץ	גיסל		וינברג	איטשע	המשפחה
ווינמץ	זליג				
וויגדרוביץ	משה	אשתו	וימרשברג	יצחק מאיר	
וויגדרוביץ	טובה		וימרשברג	שרה רחל	
וויגדרוביץ	איטשע	אשתו 4	וימרשברג	זיסל	
וויגדרוביץ	מאיר		וימרשברג	ירחמיאל	
וויגדרוביץ	ישראל		וימרשברג	פסח	
			וימרשברג	שלמה	
			וימרשברג	יוטה	
ויעשבוסקי	העניק	חיה	וימרשברג	אסתר ברכה	
ויעשבוסקי	חיים		וימרשברג	אסתר בתיה	
ויעשבוסקי	ישעיהו		וימרשברג	רבקה	
ויעשבוסקי	מאיר	אשתו 4	וימרשברג	פייגה	
			וימרשברג	פסח	
וירבסקי	זעליג	המשפחה	וימרשברג	רבקה רחל	
וינקלר	משה		וימרשברג	יצחק	
			וימרשברג	שרה מלכה	
וינקלר	דוד		וימרשברג	יוסל	
וינקלר	חנה		וימרשברג	שמואל	
וינקלר	צבי		וימרשברג	פסח חנה	
וינקלר	לייביל		וימרשברג	יחיאל זלמן	
			וימרשברג	שיינדל	
וינוגראד	בנימין		וימרשברג	דב	
וינוגראד	יוטה		וימרשברג	פילה	
וינוגראד	ישראל		וימרשברג	אסתר	
וינוגראד	אברהם		וימרשברג	צביה	

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
וימרשברג	יצחק		וקסברג	רבקה	
וימרשברג	מרדכי דוד		וקסברג	מינדל	
וימרשברג	מרים רחל		וקסברג	בילה	
וימרשברג	מנחם ישראל		זויער	טוביה	החל 2
וימרשברג	משה		זייטלר	עמנואל	אשתו 3
וימרשברג	אהובה		זילבריינג	מלכה	
וימרשברג	יצחק		זילבריינג	עמנואל	פריידה
וימרשברג	אריה		זילבריינג	אהרון יצחק	2
וימרשברג	מלכה	ליבה	זילבריינג	אברהם	2
וימרשברג	משה		זילבריינג	שרה	
וימרשברג	יצחק		זילבריינג	אלטה	
וימרשברג	מלכה		זילבריינג	ירחמיאל	
וימרשברג	אריה		זילבריינג	ליפמן	אשתו 1
וימרשברג	שרה		זילברברג	אברהם	חנה 3
וימרשברג	פסה		זילברשפיץ	משה	
וימרשברג	יוסף		זילברשפיץ	באלטשה	
וימרשברג	יוטה		זילברשפיץ	רייזל	
וימרשברג	פישל		זילברשפיץ	ברכה	
וימרשברג	דוד		זילברשפיץ	אהרן	
וינוגרודצקי	אהרון נתן		זילברשפיץ	שרה	
וינוגרודצקי	צבי				
וינוגרודצקי	חנה				
ולד	לייבל		זילברגלייט	משה	אשתו 4
ולד	יחזקאל		זילברגלייט	לייביש	3
ולד	שרה חנה		זילברגלייט	אסתר צוטל	3
ולד	צילה		זילברגלייט	אברהם	
ולד	מלכה רחל		זילברגלייט	צביה	
וקסברג	שמואל		זימלר	חיים	
וקסברג	צפורה				
וקסברג	יחזקאל				
וקסברג	יוכבד				

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
זימלר	רייזה		חמילניצקי	מלכה	
זימלר	נחה		חמילניצקי	ברכה	
זימלר	שלמה				
זינגר	משה מיכאל	אשתו	חמילניצקי	משה יעקב	
זינגר	פיוול		חמילניצקי	הרסה	
זינגר	נכה		חמילניצקי	שפרה	
זינגר	יוסף	אשתו	חמילניצקי	פייגל	
			חמילניצקי	אברהם אלה	
			חמילניצקי	חיה	
זלוטוגורסקי	משה	רבקה	חמילניצקי	עזריאל	
זלוטוגורסקי	בת שבע		חמילניצקי	פריידל	אשתו
זלוטוגורסקי	יעקב		חמילניצקי	אלחנן	
זלוטוגורסקי	געלה		חמילניצקי	יוסף	
זלוטוגורסקי	מאיר		חמילניצקי	משה יעקב	אשתו
זלוטוגורסקי	זלמן		חמילניצקי	יצחק	
זלוטוגורסקי	חנה		חמילניצקי	חנה	
זלוטוגורסקי	רחל לאה		חמילניצקי	אברהם	
זלוטוגורסקי	ברכה				
זלוטוגורסקי	שיינדל		חמילניצקי	ישראל	הירש-צבי
זלצברג	אברהם	אשתו 3	חמילניצקי	רבקה	אשתו
זלצברג	מאיר		חמילניצקי	רייזל	
זלצברג	שמעון		חמילניצקי	לייבל	
זלצברג	לייבש	אשתו 2	חמילניצקי	חזה	
			חמילניצקי	יטה	
חורדה	מלך		חמילניצקי	רחל	
חורדה	שינדל אסתר		חמילניצקי	בת שבע	
חורדה	פינטשע		חמילניצקי	משה	
חוינובסקי	שלום	רחל	חמילניצקי	יצחק	
חוינובסקי	מלך	אשתו	חמילניצקי	פסח	
			חמילניצקי	פייגה	
חמילניצקי	אליעזר יצחק	אסתר	חמילניצקי	הינדה	
חמילניצקי	משה		חמילניצקי	זכריה	אשתו
חמילניצקי	רחל		חמילניצקי	חיים עמנואל	
			חמילניצקי	רבקה	

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
חמילניצקי	מינה		טפר	שמאי	אשתו
חמילניצקי	מלכה		טפר	איטשע	אשתו+2
חמילניצקי	יידל		טפר	פרל	
חמילניצקי	צבי מרדכי		יאנושביץ	לייבש	שפרינצה
חמילניצקי	יחיאל		יאנושביץ	וואלף	
חמילניצקי	מרים		יאנושביץ	אסתר	1
חמילניצקי	יצחק				
חמילניצקי	אזלה		יורקביץ	צבי	
חמילניצקי	לוזר		יורקביץ	שרה	
חמילניצקי	רחל		יורקביץ	יהודה	
חמילניצקי	יעקב	אשתו	יורקביץ	חיה	
חמילניצקי	לייבל	אשתו	יעקובוביץ	רב בריש	
חמילניצקי	ישראל		יעקובוביץ	מניה	
חמילניצקי	חיה		יעקובוביץ	דוד	אשתו
חנצינסקי	שלום		כץ	גדליה	אשתו
טארקא	יוטה רחל		כץ	הירש ידל	אשתו חנצה
טארקא	לייבש		כץ	שינה	חמה 3
טוגנטמץ	מאיר		לאופר	ישראל	
טוגנטמץ	שפרינצה		לאופר	שרה	
טוגנטמץ	חיים		לאנדסברג	יצחק	טובה
טוגנטמץ	איטשע		לאנדסברג	משה	
טננבוים	חיים דוד	אשתו	לאנדסברג	נפתלי	משפחתו
טננבוים	רייזל		לאנדסברג	חיים יוסף	משפחתו
טננבוים	יצחק		לבנדיגר	יהושוע	אשתו
טפר	לייבש מנדל	אשתו	לבנדיגר	מנחם	
טפר	רוחמה		לבנדיגר	אבא	
טפר	חנה		לבנדיגר	פסה	
טפר	מלכה		לבקוביץ	וואלף	
טפר	לייזר	אשתו+4			

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	
לבקוביץ	בלימלה	3	לייטמץ	לייבש	משפחתו	
לבקוביץ	יצחק		ליפשיץ	טולה		
לבקוביץ	אסתר					
לבקוביץ	וואלה					
לבקוביץ	רבקה		לעש	משה	שיינדל 1	
לבקוביץ	יוסף		מורגנשטיין	יחזקאל		
לב	איזידור	אדלה	מורגנשטיין	נחמה		
לב	הרמן		מורגנשטיין	יוסף		
לב	הלמוט		מורגנשטיין	יצחק		
לוי	סלומן		מורדקוביץ	שאול		
לוי	אלמה		מורדקוביץ	רחל		
לוי	אלפרד		מורדקוביץ	בנימין		
לוי	וולטר		מורדקוביץ	הלל		
			מורדקוביץ	מאטל		
לויץ	גדליהו	טשארנה	מינטקביץ	אברהם	אשתו 2	
לויץ	נחה					
לויץ	אלתר	אשתו 2	מילשטיין	לוי	חיה ששרה	
			מילשטיין	משה רוד		
לייזרוביץ	עמנואל		מילשטיין	גיטל		
לייזרוביץ	פייגה		מילשטיין	טוביה	אשתו	
לייזרוביץ	רחל		מילשטיין	זכריה		
לייזרוביץ	משה	שרה	מילשטיין	מרים בינה		
לייזרוביץ	נפתלי		מילשטיין	מלך		
לייזרוביץ	יעקב		מילשטיין	אברהם		
לייזרוביץ	שבע		מילשטיין	נתן		
			מילשטיין	פייגה הינרה		
ליבטנפלד	משה		מילשטיין	חיים יהיאל	שינדל	
ליבטנפלד	רחל		מילשטיין	זכריה		
			מילשטיין	יצחק		
			מילשטיין	אסתר		
ליפלינג	נחום	(מזארנוב)				
לייטמץ	משה	אשתו 3	מילשטיין	שלמה		

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
מילשטיין	זלדה		מרקוביץקי	מרדכי הירש	
מילשטיין	מנדל		מרקוביץקי	אהרן	
מילשטיין	שמואל		מרקוביץקי	זיסל	
מילשטיין	משה רוד		מרקוביץקי	זלדה	
מילשטיין	שרה		מרקוביץקי	רבקה	
מילשטיין	רייזל		מרקוביץקי	וואלה	
מילשטיין	אשר		מרקוביץקי	מנדל	
			מרקוביץקי	חיים	
מאיר	מאיר	אשתו 3	נוביץקי	נח	
מילצקי	איכל		נוביץקי	אסתר	
מילצקי	יוסף	צירל 2	נוביץקי	נחום	אשתו 3
מילצקי	אייזיק	חיה שרה 2	נוביץקי	חנה	
מילצקי	שמחה		נוביץקי	משה	
מילצקי	חיה שרה		נוביץקי	אליהו	
מילצקי	אלישבע		נוביץקי	מרים בינה	
			נוביץקי	מאיר	
מייזנר	האמל		נייברגר	יואל	
מייזנר	שרה		נייברגר	משה	
מייזנר	המיה		נייברגר	משה מנדל	
מנדישבסקי	יהיאל	אשתו	נייברגר	שבע	
			נייברגר	רחל	
			נייברגר	נחה	
מלץ	ישראל		נייברגר	מנדל	
מלץ	מאיר		נייברגר	אסתר	
מלץ	רחל		נייברגר	שרה	
מלץ	גיסל		נייברגר	צירל	
מלץ	פרל		נייברגר	חנה	
מלץ	יוסף		נייברגר	שרה לאה	
מרמלשטיין	שינדל		נייברגר	אברהם	
מרמלשטיין	יטקה		נייברגר	שינדל	
מרמלשטיין	בנימין				
מרקוביץקי	אברהם יצחק				

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
נירנברג	שמואל	שרה 3	פוקס	אהרן	דבורה 1
נירנברג	שלמה		פוקס	מאטל	
נירנברג	הרש לייב		פוקס	שמואל	חייקה
נירנברג	שרה		פוקס	פיניה	מאשה
נירנברג	משה		פוקס	חנה בילה	
נלקינבוים	אברהם	אשתו 2	פוקס	אלטה	
סוסנובסקי	מאיר		פוקס	יצחק	
סטאשבסקי	שפרה		פוקס	חיים	נחמה 2
סטאשבסקי	בעריש		פוקס	רבורה	
סטאשבסקי	שושנה		פוקס	אהרן	
סטאשבסקי	מאיר		פוקס	אברהם	
סטאשבסקי	שלום		פוקס	צבי	
סטאשבסקי	יחיאל		פוקס	רבקה	
			פוקס	רחל	
			פוקס	זלדה	
			פוקס	חוציה	3
			פוקס	שפרינצה	
שם משפחה	שם פרטי	שם קורם	פוקס	יעקב	אשתו
פאליק	רייגל	6	פוקס	אלטה	
פרוה הרב	אלתר	משפחתו	פוקס	לייבש	אשתו 1
פוקס	רב ברל	צירל	פוקס	משה	
פוקס	צבי		פוקס	ברכה	
פוקס	אלטר	שרה אסתר	פוגל	ישראל	שבע
פוקס	פיניע	אשתו	פוגל	מרדכי מאיר	
פוקס	נתן	חיה	פוגל	מינדל	
פוקס	פיניה		פוגל	פריידל	
פוקס	חנציה		פוגל	גדליה	
פוקס	דורה		פולטינסקי	אברהם	
פוקס	נתן	דבורה	פולטינסקי	גיסל	
פוקס	אלטר		פולטינסקי	יענטה	
פוקס	משה	אשתו 3	פולטינסקי	יהודית	
			פולטינסקי	צירל מרים	

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
פוליטינסקי	יצחק		פליישר	ישעיהו	
פוליטינסקי	רייזל		פליישר	רחל	
פוליטינסקי	אסתר		פליישר	נחמה	
פוליטינסקי	רפאל חיים		פליישר	זלדה	
פוליטינסקי	יוטה		פלבטא	שמחה	חיה 2
פוליטינסקי	יעקב שלמה		פלודרבלום	טובה	
פוליטינסקי	משה		פלק	יצחק	צפורה
פוליטינסקי	מאשה		פלק	חיים	
פוליטינסקי	פייגה יהודית		פלק	שרה	
פוליטינסקי	חיים		פלינדר	מינקה	
פוטזש	אשר וולף		פלינדר	מניה	
פוטזש	שרה דינה		פלינדר	רוזה	
פוטזש	גיטל לאה		פעסעס	פנחס	אסתר לאה
פוטזש	מאטל		פעסעס	קלרה	
פוטזש	שמעון	מאטל	פעסעס	ישראל	
פוטזש	רחל		פרוטוס	אלזה	
פוטזש	ברל		פרוטוס	יצחק	
פוזנינסקי	מומה חונה		פרידלבסקי	אברהם	סבינה
פוזנינסקי	סימה		פרידלבסקי	אלזה	
פוזנינסקי	רחל		פרידמן	מאיר	
פוזנינסקי	לייבש		פרידמן	שרה-גיטל	
פייגליס	מאיר		פרידמן	יוסף	
פייגליס	זישה		פרידמן	ישראל	
פייגליס	משה		פרל	יצחק	
פליישר	זאב	מאטל	פרל	רייזל	
פליישר	משה		פרל	אסתר	
פליישר	ישראל				
פליישר	מרים				
פליישר	צבי				

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
פרל	אברהם		פרוש	אסתר	רחל
פרל	מנדל		פרוש	רחל	
פרל	בריינדל		פרוש	אברהם טוביה	
פרל	איטשע	שושנה	פרוש	רבקהלה	
פרל	רחל		פרוש	חיה	
			פרוש	משה צבי	
פרישמץ	ראובן		פרוש	עלה יוסף	
פרישמץ	שינדל		פרוש	מלך	אשתו
פרומר	פיטל	חנה	פרוש	יחיאל מאיר	צילה
פרומר	הינדה		פרוש	רבקהלה	
פרומר	יוסל		פרוש	שמאיה	
פרומר	רחל		פרוש	ביינדל	רחל לאה
פרומר	הענקה		פרוש	שלמה	
פרומר	מענדל	אתל	פרוש	חיה שיינדל	
פרומר	דוד		פרוש	שרה רבקה	
			פרוש	חיים	
פרייטאג	זלמן	רחל	צדק	אליעזר	
פרייטאג	משה		צדק	הינדה	
פרייטאג	פייגה		צדק	אברהם יעקב	
פרייליך	שלמה נתן		צדק	אליעזר	
פרייליך	יצחק	מלכלה 1	צדק	משה	
פרייליך	נח		צדק	מאיר	
פרייליך	ישיעיהו	פריידע	צדק	שאול	
פרייליך	חיה		צוקר	יצחק אהרן	חנה
פרייליך	צביה		צוקר	פייגה	
פראנצוס	יצחק	מלכה 1	צוקר	רבקה	
פראנצוס	הולה		צוקר	אברהם	
פרוש	ביילה		צוקר	אליעזר	
פרוש	הרצקה		צוקר	מאשה	
פרוש	יוכבד		צוקר	דוד	
פרוש	רב		צוקר	ברכה	

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
צווייגהאפטיג	נחום		קאופר	צבי	צוטל
צווייגהאפטיג	רוזה		קאופר	מאיר	זאשה
צווייגהאפטיג	ראובן		קאופר	עמנואל	מלכה 2
צווייגהאפטיג	משה		קאופר	מיכאל	מאכטל
צווייגהאפטיג	רוזה		קאופר	יחזקאל	
צווייגהאפטיג	שמואל		קאופר	דוד	
צימבר	משה	גולדה	קאופר	שרה	יאכט
צימבר	חנה שרה		קאופר	חנה	
צימבר	הרשל		קאופר	יעקב	
צימבר	אלטה		קאופר	פריידל	
צימבר	יענקל		קאופר	הרש מנדל	
ציגלר	יחזקאל	צאטל 6	קאופר	חנה	
ציגלר	ישראל		קאופר	נתן	
ציגלר	מלכה		קאופר	עמנואל	
ציגלר	הינך		קופלוביץ	ראובן	
ציגלר	דוד		קופלוביץ	בלה	
צעצית	יעקב		קופלוביץ	מרים	
צעצית	לייזר		קופלוביץ	חיה	
צעצית	הינדה לאה		קופלוביץ	חיים	
צעצית	אברהם יעקב		קופלוביץ	צבי	
צעצית	משה		קורמץ	משה מנדל	חנה
צעצית	יצחק		קורמץ	עזריאל	ש
צעצית	פנחס		קורמץ	אברהם	2
צעצית	מאטל		קורמץ	יורל	אשתו 3
צעצית	שאול		קורמץ	נח	חיה שרה
צעצית	פריידל		קורמץ	חיה אסתר	
קאופר	מרדכי		קורמץ	יהודית	
קאופר	יואל		קורמץ	יובבר	
קאופר	יחזקאל	יוטה	קורמץ	עזריאל	
			קורמץ	משה מודל	
			קורמץ	חיה אסתר	
			קורמץ	יחיאל	

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
קופרמן	אברהם יוסף		קרול	יעקב דוד	
קופרמן	רחל		קרול	מלכה הינדה	
קופרמן	יענקל		קרול	שמעון	
קופרמן	מאיר		קרול	בלציה	
קופרברג	חיה		קרול	חיים יוסף	
קופרברג	נחמה		קרול	משה	
קופרברג	איטשע מאיר חנה		קרול	דוחמה	
קורצברד	צבי אליעזר		קרול	יהואל זלמן	
קיעלמנדוביץ	גולדה פייגה		קרול	אהרן	
קירשבוים	הרשל	אסתר	קרול	שפרה	
קירשבוים	רחל	אסתר	קרול	הינדה	
קירשבוים	יצחק		קרול	לאה	
קירשבוים	יטה		קרול	שלמה	
קירשבוים	רבקה		קרול	יהודה	
קצנעלבוויגן	משה		קרולק	פסח	
קצנעלבוויגן	שרה	אשתו	קוטשבסקי	הרשל	רוזה 2
קצנעלבוויגן	יחזקאל		קרוינברג	יענקל	אשתו 4
קצנעלבוויגן	רחל		קרוינברג	יעקב	אשתו
קצנעלבוויגן	יוסקא		קרוינברג	יוכבד	
קצנעלבוויגן	דושקא		ראבע	אסתר	
קצנעלבוויגן			ראבע	פרץ	
קצנעלבווגן	לייבל		רבינוביץ	לייבש	רבקה
קצנעלבווגן	בינה	3	רבינוביץ	גיטל	
קליינרט	יוחמיאל	אשתו	רבינוביץ	בלה	
קליינרט	מזנוב		רבינוביץ	אברהם	
קליינרמן	בנימין		רבינוביץ	בצאלאל	
קצמן	זאב	אסתר 2	רבינוביץ	יעקב	
			רבינוביץ	שרה	
			רבינוביץ	נתן	

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
הרב רוטנברג	משה הירש פסל		רוזנצוויג	יעקב	אשתו
הרבנית הרב	אלימלך	ומשפחתו	רוזנבלום	שלמה	
רוזנברג	משה וואלף		רוזנבלום	אלטה נכה	4
רוזנברג	לאה	ומשפחתו	רוזנבלום	ישראל חיים	
רוזנברג	סימה		רוזנבלום	רבקה	
רוזנברג	אטלה		רוזנבלום	אימה	1
רוזנברג	לייזר		רוזנבלום	זינדל	
רוזנברג	פרל		רוזנבלום	חיה	
רוזנברג	נבעלה		רוזנבלום	צפורה	4
רוזנברג	רב ברל		רוזנבלום	ברונציה	
רוזנברג	שלמה שרה	3	רוזנבלום	ברל	
			רוזנבלום	יענקל	אשתו 2
רוזנברג	שלמה	שרה 4	רוזנבלום	מאיר	רוזה
רוזנברג	גרשון	אשתו 2	רוזנבלום	הירש דוד	
רוזנברג	יוסף		רוזנבלום	בלומה	
רוזנברג	ישעיהו	יהודית 2	רוזנבלום	לייב	
רוזנברג	מינדל		רוזנבלום	רחל	
רוזנברג	יעקב	אשתו 2	רוזנבלום	יחיאל	
רוזנברג	נתן	אשתו	רוזנבלום	בינה	
רוזנברג	בעריש		רוזנבלום	צפורה	
רוזנברג	דיריה	גולדה 2	רוזנבלום	יעקוב	אניטה 2
רוזנברג	דוד		רוזנבלום	ישראל חיים	חנה
רוזנברג	טובה		רוזנבלום	רבקה	
רוזנברג	חנה רחל		רוזנבלום	חנור	אשתו
רוזנברג	פרל		רוזנבלום	מרדכי	
רוזנברג	נכה		רוזנבלום	בריל	אשתו
רוזנברג	ברל		רוזנבלום	יחיאל	
רוזנברג			רוזנבלום	ישראל	
רוזנברג	נתן	אידל	רוזנבלום	זלמן	אסתר גולדה
			רוזנבלום	אברהם	אשתו

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
רוזנבוים	מרדכי	אשתו	ריבק	ליבה	
רוזנקרנץ	וולף		ריטר	רוד	
רוזנקרנץ	בינה		ריטר	טובה	
רוזנקרנץ	צבי הרש		ריטר	חנה רחל	
רוזנקרנץ	שרה		ריטר	פרל	
רובין	מנדל		ריטר	נבה	
רובין	אסתר לאה		ריטר	ברל	
רובין	צבי		רינלדו	יעקב	פלה 1
רובין	שרה		רינלדו	בריינדיל	
רובין	שאל	חנה	רינלדו	ברל	
רובין	דבורה		שורצברג	יוסף	אשתו
רובין	מנדל		שורצברג	מוטול	אשתו
רובין	אסתר לאה		שורצברג	פרימר	
רובין	רחל		שורצמץ	לאה	
רובין	שרה		שורצמץ	ישראל	
רובברג	משה	מרים	שורצמץ	דבורה	
רובברג	רבקה		שורצמץ	בלה	
רובברג	יוסף		שולמן	יצחק	
רובברג	חיים		שולמן	בת שבע	
רובברג	הנין		שולמן	יעקב	
רולניצקי	פישל		שולמן	מאיר	1
רולניצקי	ברוך		שורץ	כל המשפחה	
רולניצקי	עמנואל		שטרסברג	אברהם מנחם	
רולניצקי	יוסף		שיוצקי	ישראל אהרן	
רולניצקי	חיים		שיוצקי	רבקה	
רייזווינג	שמואל		שיוצקי	יצחק	
רייזווינג	יוסף		שיוצקי	ברונקה	3
ריבק	רבקה				

שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים	שם משפחה	שם פרטי	אשתו ילדים
שיוצקי	מאיר יחיאל	חנה 4	שיינפרבר	חנהלה	
שיוצקי	אברהם		שיינפרבר	מאניעלע	
שיוצקי	יצחק		שיינפרבר	יעקב	אשתו
שיניצקי	יצחק		שמשונוביץ	נחמן	אשתו
שיניצקי	ברוניה		שמירע	יעקב אהרן	חנה
שיניצקי	יוסף		שמירע	חיים	לאה
שיניצקי	חיה שרה		שמירע	מירכא	
שיינפרבר	יעקב	כל המשפחה	שמירע	גרשון	
שיינפרבר	יצחק איטשע	שינדל	שמולביץ	יעקב צבי	
שיינפרבר	סרל		שמולביץ	נעמי	
שיינפרבר	בלטשע		שמולביץ	שמואל מאיר	
שיינפרבר	משה		שפיץ	יחיאל	כל המשפחה
שיינפרבר	צבי				

המקום מיועד להנצח

משפחה, קרובים מכרים שלא מוזכרים בספר

המקום מיועד להנציח
משפחה, קרובים מכרים שלא מוזכרים בספר

המקום מיועד להנציח
משפחה, קרובים מכרים שלא מוזכרים בספר

נפש להילדה פרוש ז"ל

הלכה מאתנו דמות שהיתה כולה אור. דמות אהובה ונערצת למשפחה, לידידים — יוצאי מחנות הריכוז. ריגה, קייזר וואלד ושטוטהוף; לידידים שלאחר השחרור בבאמברג שבה התגוררה ולידידים במדינת ישראל. הילדה נולדה בענקירק שבגרמניה לאיזידור (יצחק) ואדלה לייב. היו לה ארבעה אחים ושלוש אחיות.

מיום שהכרתיה הקדישה את כל-כולה לסייע לי בעבודה ציבורית, ציונית ויהודית. היתה מלאה אנרגיה ואירחה בביתה, בשמחה ובששון, את כל הבאים לשעריה: אנשי המקום, שליחים מן הארץ, אורחים ועסקנים. הם הרגישו כבביתם. סודרו לה "ניירות" לארצות הברית, אולם היא העדיפה את ארץ ישראל, "שבענו גלויות והחלטנו לחיות בארצנו".

ליוצאי אפוצ'נה היתה כאחת משלהם, השתתפה בכל האירועים שערכנו במשך שלשים ושמונה שנים, זכתה לאהבת הכל ולהערכת הכל. עדות לכך: המוני המשתתפים שהשתתפו בהלוויתה ובשלשים לפטירתה. לא נשכח אותה ויהי זכרה ברוך!

בעלה במשך 42 שנה לחייה
חיים פרוש

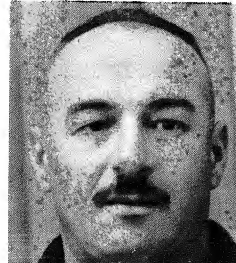
לזכרון נצח

להורינו האהובים ממיסדי ופעילי ארגון יוצא אופוצנה והסביבה.

אמנו **דבורה ז"ל**

אבינו **שאול רוזנבוים**

שנפטרו בישראל

בעלי אחינו **אריה**

יהיה זכרם ברוך

המנציחים בתם **נצחיה**, בעלה **חיים אפילוג**,

בנם **צבי רז** (רוזנבוים) אשתו **מרים**,

רות מרוז (רוזנבוים)

ישראל

לזכרו של לבבי שאול (הרצוג)

ממסדי ארגון יוצאי אופוצ'נה והסביבה

שאול לבבי ז"ל שנפטר בישראל

יהיה זכרו ברוך

המנציחים: אשתו **יפה** ומשפחתה.

לזכר משפחתי

אבא יחיאל זלוטוגורסקי אמא, **מניה**

אחיי: יעקב, עמנואל, ישעיהו

שנפטרו בישראל

יהיה זכרם ברוך

המנציחה: **בת-שבע קלוגר** (זלוטוגורסקי)

ישראל

IN LOVING MEMORY

OF **ABRAHAM WIENER ז"ל**

אברהם בן מנחם
איש חסד ואמת

A DEVOTED HUSBAND
FATHER
AND GRANDFATHER

BETTY

MATLA, ISAAC.

GERI, MICHAEL, ZEVI,

TOVA, WILLY, BARBARA

JONATHAN.

IN LOVING MEMORY
OF MY DEAR FAMILY
GASED IN TREBLINKA

FATHER *WOLF FLAJSHER* MOTHER *MATLA*

BROTHERS *MOJSHE ISRAEL HERSHEL.*

SISTER *MIRIAM.*

FOR EVER IN MY HEART

BETTY WIENER (FLAJSHER)
DAUGHTER

צ'ים אייביגן אנדענק

מיין שוואגער **לייביש גנצרסקי** זיין פרוי **בריינדל** אין זייערע קינדער

אלע אומגעקומען

אין דיא בלוטיגע קריג פין דיא דייטשן

מיין טעיירן מאן **לאון** זי"ל געשטארבן אין אמעריקא

מיט **באעהרונג**: פרוי **בלציה** קינדער אין אייניקלעך.

צום הייליקן אנדענק

פאר אינדזער טייערע משפחה

פאטער משה-וואלף
רוזענברג

מוטער לאה

שוועסטער **עטיל** איהר מאן אין קינדער שוועסטער **נאכא** איהר יונגעלע
בעריל שוועסטער **פעהרל** איהר מאן. **יוסל** אין קינדער. ברידער
לייזער זיין פרוי **אידע** ברידער **שמעון** זיין פרוי **רוחלה** אין קינדער
וואס זענען אימגעקומען דורך דיא נאציס ימ"ש.

אין אייביקן טרויער.

שוועסטערן **שרה פרנקל** (רוזנברג)
בלציה גנצורסקי רוזנברג

מיין טייערן מאן **יעקב** זיילגעשטארבן אין אמעריקא

מיט **באעהרונג**: פרוי **שרה** קינדער אין אייניקלעך

לזכר יקירנו

שנספו בשואה הנוראה

אבי **יעקוב-דוד ליפשיץ** אמי **רבקה**

אחיי מאיר, ברוך, יחיאל-משה, אלתר

אחיותי **גיטה, רוזה.**

יהיה זכרם ברוך לנצח

המנציח: **בנם מרדכי ליפשיץ**

אוסטרליה.

לזכרון עולם

יקירי שנספו בשואה

אבי **גדליה כץ** אמי **שרה**

אחי **אלתר, אברהם, יוסף.**

אחותי **חיה** ובעלה **אברהם נייברג**

אחי **חיים כץ** שנפטר בישראל

יהיה זכרם ברוך

המנציח: **אהרון כץ** ישראל

צום אייביגן אנדענק

פון מיינע ליבע וואס דענען טראגיש
אומגעקומען דורך די נאצים

פאטער **ירחמיאל** מוטער **פריידל**
בלישטיפט זייל

פאראייביגט:

דורך זייער טאכטער **דינה רוזן**
אמעריקה.

צום הייליקן אנדענק

פארן אומשולדיק פארגאסן בלוט

פון : מיין גאנצע משפחה מיט אללע קינדער ז"ל

זיידע **הערש לייזער פיינער** בובע **שיפרה**

פאטער **אברהם פיינער** מוטער **שרה**

מומעס **אסתר** און **פריידע גיטל**

פעטער **אברהם יצחק מארקוביעצקי** אין זיין פאמיליע

ה' ינקום דמם!!!

מיר וועלן זיי אלע אוף אייביק געדענקן!!!

פער אייביקט. דורך

לעאן פיינער און **פאמיליע!**

אמריקה

לזכרון נצח

למשפחתי היקרה שנהרגו ונשרפו ע"י הנאצים ועוזריהם ימ"ש

אמי שרה-רחל

אבי יצחק מאיר ווימרשברג

אחיי ירחמיאל, שלמה

יהיה זכרם ברוך

יחיאל-דוד ווימרשברג
ישראל

המנציח

לזכרון עולם

למשפחתי האהובה שנספו בשואה ע"י הגרמנים ועוזריהם ימ"ש

אשתי **רחל**, לבית **גולדברג**

ילדי **אברהם-טוביה**, **רבקה**, **חיה**, **משה-צבי**

אחי **ראובן**, אשתו **בלה**, לבית **קורמן** וארבעת ילדיו

אחותי **חיה-שיינדל**, בעלה **מאיר הרצשטיין** וילדיהם

וכל משפחת **גרינהולץ**

יהיה זכרם ברוך

המנציח: **פרוש חיים**

לזכר יקירנו הבלתי נשכחים

שנספו בשואה ע"י הנאצים ימ"ח ביחד עם יהודיי קהילת אופוצינה

1. אבינו איטשע פרל 2. אימנו דרייזל.

3. אחיותינו רחל 4. ברוניה 5. אחינו אברהם 6. מנדל

יהיה זכרם לעד

המנציחים: בנותיהם — שרה ופנינה פרל

נר לזכרון

אחי דודי מילק ורבר
אמי ליאורה ורבר-שרצר

בעלי, אבי מנחם מנדל גורדון
ומשפחתו

כולם נספו בשואה הי"ד

אליהו שרצר שנפטר בפולניה

יעקוב וירניק שנפטר בישראל

יהי זכרם ברוך

המנציחים שרה גורדון-וירניק לבית ורבר-שרצר

בתה יעל לוי-גורדון

לזכרון עולם למשפחתי האהובה

סבא דויד, סבתא חוה, אמא רבקה, אבא ישראל צבי, חמילניצקי

☆ אחותי רייזלה ואחי לייבלה ☆

שנספו בשואה

אחותי מלכה ובעלה ישראל לוין, אחותי איטקה

שנפטרו בישראל

יהיה זכרם ברוך

המנציח: ישראל יעקב (חמילניצקי)

צום אייביגן אנדענק

מיין ליבע פאמיליע

1. מוטער דינה 2. פאטער ברל גלר

שועסטערן 3. חייקה-לה 4. מניה

5. ברידער אליעזר

איינער פין די אנפירער פין אויפשטאנד אין וורשעווער געטא
אלע אומגעקומען דורך די דייטשן ימ"ש

אויך מיינע באבע אין זיידעס געשטארבן אין ארגענטינה

עהרע זייער אנדענק

פעראייביגקט: דורך מינה, לייזר קורצבארד

ארגענטינה

לזכרון עולם

למשפחותינו האהובים והיקרים
פייבל וויסקוף. אשתו רחל
הילדים יצחק. מנרל. שמואל. שיינרל. זלאטה.
וכל משפחתה של בלה וויסקוף בפולין

כולם נכחדו בשואה האיומה

ה' ינקום דמם

בעלי יעקב וויסקוף שנפטר בבליה יהי זכרו ברוך

המנצחים בלה וויסקוף ומשפחתה בליה

האחים: כרמי, זאב, יוסף, אהרן ומשפחותיהם

ישראל

לזכרון נצח למשפחתינו היקרה

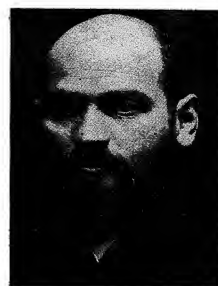
על אלה אנו בוכים חבל על דאבדין ולא משתכחין

אחינו
מנחם משה

אמנו
אסתר מבית (לבקוביץ)

אבינו
**יצחק אליעזר
חמלניצקי**

מלכה

אחיותינו **רחל**

אחותנו **ברכה**
שלמה-דוד אורנבוכ
ובעלה

שנספו בטרבלינקה ע"י הנאצים ועוזריהם ימ"ש
ביחד עם יהודי קהילת אופוצנה

זכרם ישאר עדי עד בלבנו

המנציחים: בצער ובכאב
האחים: **זאב, יוסף, ואהרון, כרמי** (חמילניצקי) ומשפחותיהם.
הדוד **צבי כרמי** ומשפחתו קבוץ רביבים ישראל.
שלמה זיסמן רוזה כהן רבקה סמלר ומשפחותיהם. שיקאגו

נר זכרון למשפחתינו היקרה שנרצחו ונשרפו
ע"י הנאצים ועוזריהם ימ"ח

דודתינו **לאה** ובעלה **ישראל מינזיגורסקי**
ילדיהם **שרה, רוזה, פריידל, מלכה**

דודתינו **נחמה** בעלה **חיים פוקס**
ילדיהם, **דורקה, ואהרון**

דודתינו **בלצי"ה**
ובעלה **משה זילברשפיץ**
ילדיהם **רייזל, ברכה אהרון שרה**

דודינו **וואלף לבקוביץ רגינה, יוסף** כולם קורבנות השואה האיומה
דודתינו **מלכה** בתם **בלה**
ה' ינקום דמם שנפטרו בלודז

דודינו **שמואל מאיר זיסמן** אשתו **שרה** מבית (לבקוביץ)
שנפטרו באמריקה

דודינו **יחיאל קראוזה** (חמילוניצקי) שנפטר באמריקה

דודינו **יעקוב דוד חמילוניצקי** שנפטר בארגנטינה

יהיה זכרם ברוך

המנציחים: **האחים: זאב, יוסף, ואהרון, כרמי.** ומשפחותיהם.

דודינו **צבי כרמי** ומשפחתו קבוץ רביבים

שלמה זיסמן רוזה כהן רבקה סמלר
משיקאגו

לזכר קרובינו ויקירינו

1. וולף לבקוביץ 2. אסתר חמילניצקי (מבית לבקוביץ)
3. אסתר גולדברג (מבית לוויין) 4-5 בנות של אסתר
6. עוזר גולדברג 7. הנדל מבית לוויין 8. בעלה של הנדל
9. שרה מבית לוויין 10. בעלה של שרה 11. יוסף לבקוביץ
12. רגינה לבקוביץ 13. לוטעק לרר 14. אליאז לור
15. פיניע לוויין 16. אשתו חוה
- שמואל לוויין אשתו גוצ'ה גולדשטיין.
- אלה ומשפחותיהם נספו בשואה. ה' ינקום דמם
17. עמנואל לוויין 18. פוריה לוויין נפטרו בלודז
19. שרה לרר נפטרה בישראל
- יהי זכרם ברוך

המנציחים:

משפ' זיסמן משיקגו,

ומשפ' כרמי (חמילניצקי) בן-שרה שלום (גרינברג) וולף לוויין
מישראל

לזכרון עולם

להורי, אחיי ואחיותי היקרים

שנספו בשואה האיומה ע"י הגרמנים ימ"ש

אמי מרים

אבי נתן וולטמן

אחיותי – שפרינצה, פרל, שרה-אסתר

אחיי – הרש-יואל, שמואל ויומה,

יהיה זכרם ברוך

הנציחה: שושנה סטשבסקי ז"ל (וולטמן)

לזכרון עולם

אבי בעריש סטשבסקי

יהיה זכרו ברוך

למשפחתינו היקרה

אמי שפרה

אחיי מאיר, שלום, יחיאל אשתו פרניה ומשפחתם
אחותי שושנה

כולם נספו בשואה

ה' ינקום דמם

אחי ישראל ז"ל שנפטר בישראל

המנציח: פנחס סטשבסקי

לזכרון עולם

למשפחתי האהובה שנספו בשואה

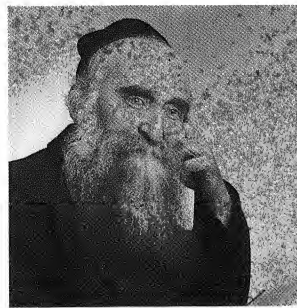

אחי יוסף

אשתו אדלה וב"ב

אחי פייבל

אבי משה מיכאל זינגר

אמי דבורה לבית קומץ

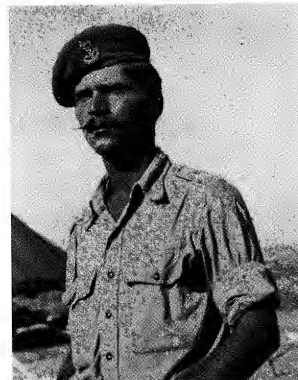
אחי יחיאל מרדכי אשתו חיה וב"ב

דודי ר' אשר קומץ

אחותי בינה רויזה

בעלה יעקב גולדברג וב"ב

בננו יורם זינגר

שנפל במלוי תפקידו בישראל

יהיה זכרם ברוך

המנציח: יהודה לייב זינגר

קבוץ עינת ישראל

לזכר יקירי

שנרצחו ע"י הגרמנים ימ"ש

אמי 1. פריידל. אבי 2. עזריאל.

אחיי 3. משה יענקל 4. אלחנן 5. יוסף

גיסתי 6. ויטה

זכרם לא ימוש מלבנו עדי עד

המנציחה: גניה גולדשטיין ומשפחתה

ישראל

לזכר עולם

סבא : נתנאל (סנדל) מורדקוביץ,

אבא : הרב, יצחק-דב ברוקמן, אמא לאה,

בניהם : שמשון, אפרים, ישראל בתם : שושנה שנפטרו בישראל.

רחל, ובעלה חיים-אלברט, וילדיהם

בתם : שרה ובעלה לייביש רבינוביץ, וילדיהם : יצחק, משה
שנהרגו בשואה

ה' ינקום דמם

המנציחים : אריה, מניא, טובציא, זהבה, משה ברוקמן.
נח סולוביציק (בעלה של שושנה).

אבא אליהו-ראובן רזנבנד. אמא בלומה בנותיהם : רוזה, פרומר,

חוה, חנה. בניהם : שלמה, יוסף, ומשפחותיהם מדלושוביץ

המנציחים : מניא ברוקמן, גניה רזנבנד, דוד פרומר.

סבא : שמואל רייזווינג,

בתו מרים רוקורגר בניו יוסקע לייבקע, נהרגו בשואה

ה' ינקום דמם

בתם, פרידה ברוקמן נפטרה בישראל

המנציחים : יצחק, גדי ברוקמן, מישראל, מרדכי, רבקה גלייט

אבא משה גלייט מרדושיץ בניו : אברהם, ואהרון. נהרגו בשואה

ה' ינקום דמם

דב (בערל) ואשתו טובה ובנם משה נפטרו בישראל

יהיה זכרם ברוך

המנציחים : ישראל, מרדכי, רבקה גלייט מישראל

לזכרון עולם

למשפחתינו שנספו בשואה האיומה

אחותנו חיה אסתר

אבא ברוך בנדט
דברושקלנה

אחינו אברהם יצחק

בת דודה אסתר

אחינו משה-לה

ואחינו בונים שנפטר בישראל

יהיה זכרם ברוך

המנציחים: יעל וולוצקי דברושקלנה

דברון אריה (דברושקלנה)
בישראל.

לזכר יקירנו הבלתי נשכחים

שנספו בשואה ע"י הנאצים ימ"ח ביחד עם יהודיי קהילת אופוצ'נה

אבינו מאיר בלאט אימנו 1. רחל
 אחותנו 2. פולה 3. בעלה משה פוקס
 אחיותינו 4. מולה 5. יאניה 6. דבורה

ה' ינקום דמם

המנציחים:

דינה גריץ בלאט בישראל
 אחותה מלה בלאט בפולניה

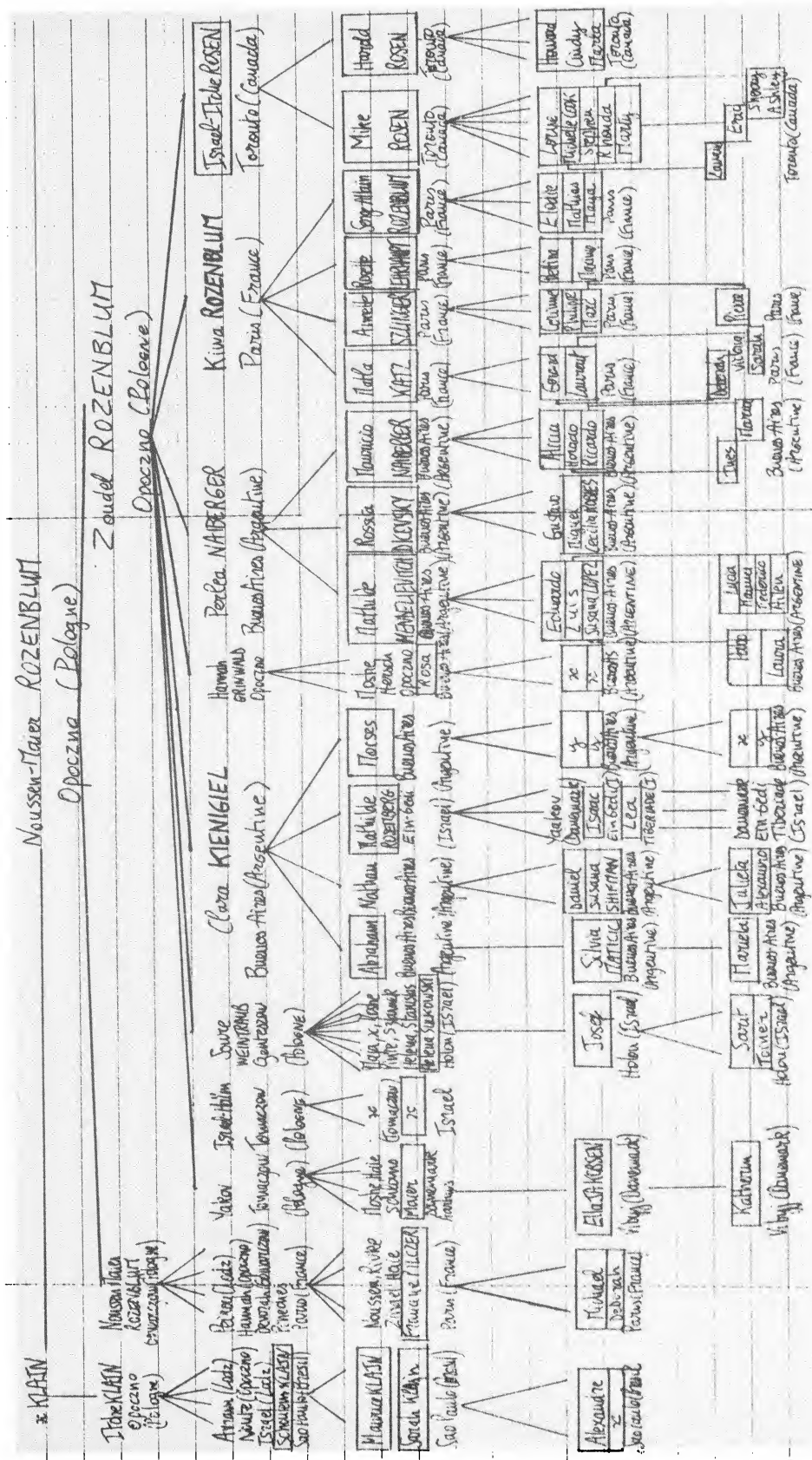
המקום מיועד להנציח
משפחה, קרובים מכרים שלא מוזכרים בספר

המקום מיועד להנציח

משפחה, קרובים מכרים שלא מוזכרים בספר

This page is to commemorate
family members, friends, and acquaintances
not mentioned in the book.

This page is to commemorate
family members, friends, and acquaintances
not mentioned in the book.

mersztajn B., Mostowa — Michał-
czyk K.

Przewózowe przedsięb. (trans-
ports): Telatycki J.

Restauracje (restaurants): Bu-
dzyńska A., pl. Zamkowy — Fijał-
kiewicz J., Rzeczna — Finkelsztajn
M., pl. Kilińskiego — Grunwald,
Grobelska — Rzetelnicka C.,
pl. Kilińskiego — Stepień A.,
Piotrkowska. — Klusek J.

Rolnicze artykuły (produits agri-
coles): Sejmi, O. oczywiście.

Rolnicze narzędzia (instr. agri-
coles): xRadomska Spółka Rolna,
S. A., oddział, Piotrkowska —
xSzczytowski E. w., Pilsudskiego.

Różne tow. (articles divers): „Złoty
Kłos”, Dom Roln. Handl., wł.
Orzeszek Wł., Kościuszki.

Rzeźnicy (bouchers): Borowiecki
I., Szewska — xFajner J., Ka-
łuźna — xGłajt B. — Goldberg
J., Kałuźna 4 — Goworek T.,
Długa 6 — Kozerowski F., Rzecz-
na — Wszedobylski J., Żydowska.
Skórop (cuirs): xFuks Sz. —
xGelman Sz. — Luftman N.,
Grobelska — Pinkusiewicz M., Ży-
dowska.

Balzan Sz., Żydowska — Berant
L., Wineszberg I., Długa.

Spirytualja (spiritueux): Ajzen-
berg Z., Długa — Chmielnicki I.,
Kościuszki — Padwa S., Żydowska.

Spożywcze artykuły (comestibles):
Baumrder S., Żydowska — Cygler
Ch., Żydowska — Domańska T.,
Skala — Gaczyńska I., Długa —
Granatsztajn Sz., Żydowska —
Grosfeld Ch., Izraelicka — Hor-
cyk I., Żydowska — Huperberg
I., Żydowska — Janas F., Długa
— Krakowiński A., Kościelna —
Kuper I., pl. Kilińskiego — Kure-
card Ch., Kuligowska — Mendlo-
wicz G., Mostowa — Nuer E.,
Skala — Perlmuter A., Żydowska

— Rolnicki Sz., Żydowska —
xSzymszynowicz N., Żydowska —
xTugentman M., Kościelna —
xTuszyńska S., Piotrkowska —
Waksberg J. — Winogrodzki N.,
pl. Kilińskiego — Wirszter Sz.,
Długa J. — xWyszyński Sz., Ży-
dowska — Zakrzewski I., Ki-
lińskiego — Zamlung H., Ka-
łuźna.

Makarowicz L., pl. Kościuszki —
Orzeszek W., pl. Kościuszki —
Pigulowski J., pl. Kilińskiego —
Rachwański J., Długa.

Stolarze (menuisiers): Gwajghattig
D., Kościuszki — Gwajghattig M.,
Szamotowe wyroby fabr. (fabr.
de produits d'argile): x„Opoczno”,
S. A. Piotrkowska.

Szowcy (cordonniers): Barański
F., Szewska — Belzycki I., Gro-
belska — Chmal Ign., Szewska —
Chmal K., Rynek — Grygiel St.,
Kuligowska — Guzowski P.,
Warszawska — Jaworski Andr.,
Kałuźna — Nowak M., Inowloc-
ka — Olborski P., Warszawska —
Parada, Kolomurna — Rozej M.,
Kuligowska — Zakrzewski Wł.,
Warszawska.

Szklane luty (verreries): x„Wul-
kan”, Sp. z o. o.

Tapicerzy (tapisseries): Kozłowski J.,
pl. Kilińskiego.

Tytoniowe wypr. (tabacs): Chmiel-
nicki G., Mostowa.

Waplemniki (fours à chaux): x„Biel”,
Polsk. Zakł. Wap., Sp. z o. o.,
Piotrkowska — Rozenblatt O.,
Piotrkowska — x„Wulkan”, Sp.
z o. o. Skala.

Wetna (laines brutes): Alfusch, Ży-
dowska — Wajnberg I., Ży-
dowska.

Wędliny (charcutiers): Chrusto-
wicz F., Rzeczna — Chrustowicz
S., pl. Kościuszki — Kozero-
wski F., pl. Kościuszki — Stańczy-
kowski F., pl. Kościuszki —
Zakrzewska J., Długa — Zdro-
jewski J., Żydowska.

Wiatraki (moulins à vent): Chęciński
A., Warszawska.

Wina owocowe — fabr. (fabr. de vins
de fruits): Kunkiel S. i S-ka,
Kościelna — xWytwórnia Win
Owocowych, Sp. z o. o.

Wody gazowe — fabr. (fabr. d'eau
gazeuses): Rozenberg M., Żydowska.

Wódki i likiery — fabr. (fabr.
d'eau-de-vie et liqueurs): Wiś-
niewski B., Piotrkowska.

Zboże (grains): „Złoty Kłos”, pl.
Kościuszki.

Zegarmistrze (horlogers): Kauf-
man Sz., Pl. Kościuszki — Wo-
lanowski J., Długa.
Kaufman J., Długa.

Żelazo (fers): Brokman A., Ży-
dowska — Erlich E. — Fajgen-
blatt Sz., Mostowa — xGaczeńska
I., Długa — Golblum Sz., Żydowska
— xGelblum M., Żydowska —
Wajnsztok A., Żydowska — Wy-
merszberg M., Żydowska.

Żelazo — odlewnia (fondeurs en
fer): xKlajner J., Piotrkowska —

Drukarnie (*imprimeries*): × Drukarnia Polska, Sp. z o. o., pl. Kościuszki.
Drzewo (*bois*): Winograd B., Piotrkowska.
Ekspedytorzy (*expéditeurs*): × Staszewski B.
Elektrownie (*usines d'électricité*): Elektrownia Miejska.
Farbiarnie (*teinturiers*): Strauch L., Szewska.
Fełcerzy (*barbiers-chirurg.*): Dobroczyński O. — Krakowiński W.
Fotograficzne zakłady (*photographies*): Łukaszewski K., pl. Kościuszki.
Fryzjerzy (*coiffeurs*): Rinaldo J., Długa — Stepień J. — Tyczyński.
Galanteria (*merceries*): Gliński M., pl. Kościuszki — Rozenwajg N., Żydowska — Tenenbaum Ch. — Alfus H., Żydowska — Działoszynska A., Żydowska.
Glinka ogniotrwała — **kopalnie** (*carrieres d'argile fractaire*): Fuks Mostowa — Kopalnie żarnowskie.
Glinok ogniotrwały, Sp. z o. o. — „Nowa Góra” — „Rozwady”, wl. Thieme Z. i Piasecki S. — Dziwulski i Lange, Tow. Akc. — „Mroczków”, wl. Rusinowicz, Mroczkowska I. — Rubinek.
Herbaciarnie (*l'bits de th.*): Birnewajg R. Kilińskiego.
Hotele (*hotels*): Wajnberg I., Żydowska.
 Budzyńska, pl. Zamkowy.
Kafte — **wpróby** (*fabr. de carreaux*): Listopadski W., Szewska — Stepień A., Piotrkowska.
Kamasznicy (*l'iges p. chaussures*): Berant L. — Fuks P.
Kamieniotłomy wapienne (*carrieres de pierres calcaires*): × „Wulkan”, Sp. z o. o.
Kasy pożyczek - oszczędne (*caisses d'empr. et d'épargne*): × Spółdzielnia Kredytowa.
 × Kasa Komunalna.
Kinematografy (*cinémas*): „Samarytanin”.
Kolonjalne art. (*épiciers*): Grosfeld Ch., Izraelska — Rubin S., Żydowska — × Młyn M.
 Łukasik L., Stodolna — Maljaśkie-wicz, Warszawska — Spasiński S., Piotrkowska — Żelazny, Piotrkowska.

Kooperatywy (*coopératives*): × „Kłos”, Kościuszki — × „Przemyś”, — × Związek Stow. Spoż., Piotrkowska.
 × Spółdzielnia Rolniczo-Handlowa.
Kowale (*ferronniers*): Berowski L., Stodolna — Łukasik P., Stodolna — Stelmach F., Piotrkowska.
Krawcy (*tailleurs*): Belzycki F., Długa — Fajner L., Stare Miasto — Janusiewicz L., pl. Kościuszki — Rausz M., Żydowska — Weltman N., Długa.
Księgarnie (*librairies*): Plinder E., pl. Kościuszki — × Opoczyńska Księgarnia Spółdzielcza Kościuszki.
Kuchenne naczynia (*art. de cuisine*): Chmielnicza Ch., pl. Kościuszki — Kozłowska M., pl. Kilińskiego — Rozenthal S., Żydowska.
Malarze (*peintres*): Rozenthal B., Szewska — Rozenbaum, Grobelska.
Mechaniczne warsztaty (*mechaniciens*): Szczytowski A.
Młyny (*moulins*): Blatt S., Grobelska (turb.) — Kozłowski I., Piotrkowska (mot) — karzyński A., pl. Kilińskiego (mot).
Nabiał (*crémiers*): Chojnowski Sz., Żydowska.
Nasiona (*graines*): „Złoty Kłos”, Nasiona — nawozy — **chemikalja f. C. Ulrich, Warszawa** — × Związek Stow. Spożywczych, Piotrkowska, **Nasiona — nawozy — chemikalja f. C. Ulrich, Warszawa**.
Obuwie (*chaussures*): Balzam Sz., Żydowska — Berant G., Izraelska.
Oceł — **fabryki** (*fabr. de vinaigres*): Wiśniewski Bol.
Olejarnie (*huileries*): Berkowicz H., Piotrkowska — Fuks N., Grobelska.
Piekarnie (*boulangers*): Chmielniczy L., Kaluźna — Detesz B., Żydowska — Hoberstein A., Piotrkowska — Nowicki M., Długa — Peses B., Kuligowska — Rakowski F., pl. Kilińskiego — Zakrzewski S., Rzeczna.
Piciarnie (*brasseries*): Chrusłowicz Stan sław — Koziminski H., Piotrkowska — Szyszczonowicz I., Kaluźna.
 Birenwajg A., pl. Kilińskiego — Głajt B., pl. Kościuszki — Mer-

OPOCZNO.

WOJEWÓDZTWO KIELECKIE

רשום התעסקותם של יהודי אופוצנה ברשימה הכללית של העיריה.

Miasto pow., siedziba sądu grodz.
sąd okr. Radom, 8252 mieszk.
linja kol. Koluski-Skarżysko
Radom - Piotrków - Drzewica
Opoczno Władze i urzędy państw. i samorządowe: Starostwo, Komenda pow. p. p., Urząd skarbowy podatków i opłat, Kasa skarbową, Państw. zarząd drogowy, Inspektorat szkolny, Pow. urząd ziemski, Magistrat, Wydział pow. Kościoły i synag. Instytucje: Szpital Św. Władysława, Powiatowa Kasa Leczniczych, dom starców, sierociniec. Związki zawodowe i stowarzyszenia: Związek kupców żyd., zw. drobnych kupców żyd., stow. właścicieli nieruchomości chrześc., Okr. T-wo Rolnicze, zw. ziemian, zw. rzemieślników żyd., cechy: Słusarsko-kowalski, rzeźniczo-wędliniarski, młynarsko-piekarski, szewski. Targi: co czwartek. Przemysł i górnictwo: Przemysł ceramiczny, odlewni żelaza, huta szkła, kopalnie gliny ogniotrwałej, wapniarki, młyny, olejarnia, browar, fabrykacja spirytusów.

Starosta (Staroste): Konst. Kosobudzki.

Burmistrz (Maire): H. Szuster.
Elektrownia miejska. Dyrektor (Usine mu i ip. d'électricité, Directeur): Zalewski.

Straz ogniowa ochotni. Komendant (Corps des pompiers volont. Commandant): Jan Zdrojewski.

Lekarze (médecins): Gajdziński Stef. dr. (wewn.) — Kozłowski Wacł. dr. (chir.) — Zarembski Józ. dr. Miętkiewicz Jak. dr.

Lekarze dentyści (médecins dentistes): Cygenbok.

Lekarze weterynaryj (médec. vétérinaires): Brzoznicki W., Kościelna — Nieczypurenko.

Advokaci (avocats): Święcki Edw.
Notariusze (notaires): Wierzejski St.
Komornicy (huissiers): Budzyński R.
Akuszarki (sages-femmes): Głuska L. — Krolska M. — Świerzevska P.

Adamczyk Rinaldo B.

Apteczne składy (drogueries): xLi-sowski S., pl. Kościuski — Pawłowski W., Kościuski.

Apteki (pharmacies): Pawłowski W., pl. Kościuski.

Banki (banques): xBank Ludowy — xPolski Bank Spółdzielczy, pl. Kościuski.

Betonowo-cementowe wyroby (produits en béton et ciment): Kahl inż.
Białoskórnie (negussiers): Fajner, Blum. — Goldszajn M., Blum.

Blaualty (tissus): Alfus L., Żydowska — xBelzycki J. — Gumińska Ch., Żydowska — Ghudy M., Szewka — Grunwald, Żydowska — xLindau Sz. — Najberberg M., Żydowska — Perec A., Żydowska — Poznański A., — xRozenbaum D. — xTurko A. — Złotogórski Z.

Browary (brasseries): Kunkiel K., Kościelna.

Cegielnie (briqueteries): „Benignow”, dzierz. Telatycki J. inż. — x„Wulkan”, Sp. z o. o.

Cegła ogniotrwała — fabr. (fabr. de briques réfractaires): Rozenblat O., Piotrkowska — x„Opoczno”, S. A.

Ceramiczne zakłady (tabl. ceramiques): xDziwulski i Lange, Tow. Akc.

Tow. Akc. Zakład Ceramicznych
OZIEWULSKI I LANG.

Warszawa, Ryśia 1.

Fabryka w Opocznie, tel. Nr. 25.

Posadzki ceramiczne (kamionkowe). Płytki ścienne glazowane. Huty kamionkowe.

Czapnicy (fabr. de casquettes): Fajner W., Żydowska.

THE JOURNEY TO "ERETZ ISRAEL"

We saw people climbing over heads. Moshe took hold of someone's shoulders and climbed over the heads of those standing, moving towards the window. I was stupefied. I didn't want to let go of Moshe, who was an experienced soldier. So I also quickly climbed up and began to crawl to the window.

And now quite a number of young fellows who were next to the window had resolved to jump out of the coach. We all took hold of the grating and began to tug at it, this way and that. The grating was fixed in a frame which was firmly set in the carriage wall, but as we dragged and tugged and pulled it began to creak and shift until it was pulled right out. We set the frame by the wall. It served as a kind of little step by which to mount and reach the aperture. Shooting could be heard outside all the time. You could feel the strange awe at the daring ones within the carriage.

But nobody wanted to be the first, nobody knew how to jump out of a noisy carriage; and we were all afraid of the jump itself. And now, as though automatically, Moshe became the central figure. He began to give explanations and instructions in a quiet voice, and everybody listened.

"Can you hear the fusillade?" he asked. "At the end of the carriages is a German guard. He shoots along the line of the windows to keep people from trying to escape. Each burst has ten bullets in it; then another burst and then another. Three bursts like that make one load for a Schmeisser. Now there's a pause and you don't hear any shots. He's changing the magazine and then the shots start again. We've got to use the intervals."

And having given the explanations, he told us how to jump. The first who jumped was a lad from a small hamlet, wearing a longish khalat which caused him difficulties. His skirts caught on something and he had to get back inside and start again. Then it was my turn. I felt dead afraid. It was Moshe's idea that I should be first, so that he should tell me what to do before I jumped. We had arranged that I would wait for him where I was, and he would join me there.

I raised my hands and did all he had told me, waiting until the end of the three bursts. Before I jumped Moshe flung my overcoat out. And again I heard him: "Don't move from the spot, I'll come and join you!"

I pushed myself out of the window. For a moment I flew through the air, then I landed in a ditch filled with snow and sank right in. It was a strange feeling; as though I had been born again and were alive... Night, sky and moonlight. I had known them ever since I could remember. How new they were! New and terrifying. I was in an alien and hostile world, frosty and cruel...

HISTORICAL RECORDS

experience had taught them where such travellers hid their belongings. First they went to the women, tore off whatever clothes they were still wearing, thrust their hands into their bosoms and their private parts, and found money and jewelry. They pulled rings off fingers. Most of the travellers were exhausted and had no spirit of resistance. The few who refused or resisted were beaten with the rifle butts.

"Diengi davay !" (Hand over the money), they kept shouting and cursing and abusing. It had been clear enough that we were being taken to slaughter, but now it was undeniable. Escape... But so far nobody had dared to be the first.

And now could be heard the terrifying shouts of Protas, who had commanded the Jewish police under the Germans. He had gone crazy, and shouted and wept and wailed in disjointed, incoherent phrases : "Me they've taken, me... Dem groissen kommandant (the big police commander)... They weren't ashamed to take me..."

He was still wearing his police hat.

What had happened in the carriage was being passed on from mouth to mouth... Przydlowski, head of the Judenrat, said that now the end had come, and anyone who could run away should do so.

We made up our minds, and began to take leave of the family. Father went on encouraging us, and tried to strengthen his words and raise our spirits with quotations from our sages of blessed memory.

"He who saves a single soul is as though he had saved a full universe. And if you are saved I shall also have been a cause of it, and the merit of your deliverance will be part of my own merits too."

Mother took the money which she had hidden with her and with Malkale and Rochele, and divided it equally between Moshe, myself and our kinsman Joseph Lewkowicz. We began to kiss one another. When I came to my sister Bracha I almost changed my mind and wanted to go back on my resolution.

"What has my unborn baby done ? Why is he doomed never to see the light of the world ?" she went on whispering in a tremulous voice.

My hands seemed to weaken and my heart was lost. But I heard Moshe saying that this was the opportunity. In a little while it would be too late. What was happening with our family was happening with others too. It was like a signal passing through the carriage, and starting the young men and the healthy folk on their way : "To the window." Those standing at the window were ruffians, but they seemed to lose their strength in face of those who were daring enough to break out and try to run away.

THE JOURNEY TO "ERETZ ISRAEL"

"We were afraid to travel by boat", said father, thus taking part of the blame on himself. "We were afraid to travel by boat... but it seems that this has been decreed on high and it is not our fault."

Moshe whispered to me that this was our fateful night. We had to try to jump out of the carriage, for otherwise we were doomed. The rest of the family heard him whispering. Mother sat at a loss. "What will happen to us? Don't leave us. Don't let us separate. Don't let us separate. Death is lying in wait everywhere. Let us die together at least."

Father sat silent, his head hanging down as though he had fainted. I had a little bottle of home-brewed liquor in my pocket. Now I took it out and gave it to father to drink and gain some strength. When he saw the bottle he became very excited, but would not drink.

"My sons, worse moments are ahead of us. Let us leave this for those moments." He had begun talking about the bottle, but went on about something else. "Look, children, I am more than fifty years old already. At that age there are people who die a natural death, so it's easier for me to accept the finish ahead of me. But you, children, you are young. If you can do anything to escape from here and save yourselves, don't miss the opportunity. Don't miss it, children."

Mother broke in: "No no no, there's no escape. There's nowhere to run away, and to whom will they leave Rochele and Malkale, and all of us? Only together, to the last breath."

It seemed to me that this was not mother talking, but a stranger whom I had never heard before.

Once again father spoke to us, saying that we must run away if there was any opportunity, and that he was not suggesting this, but ordering us to do it; for every moment was precious, and in an hour's time it might be too late, God forbid.

Moshe unquestionably took heart from father's words, and decided to go. For the moment this was only a bare idea, with nothing real to it. It was night already. The moon was shining in at the carriage-window.

Suddenly the train stopped. Outside could be heard the beating of iron and creaking of bars. Then the door was opened. The half-light of night time and the chill air burst into the carriage and beat down on the exhausted and fainting travellers. What was this? Had we already reached Treblinka, came the thought. Had we already missed our chance?

Into the carriage climbed a group of Mongols and Ukrainians, sub-machineguns in their hands. The carriage was crowded from end to end, but still room was made for them. Everybody crowded and crushed together in fear, while they began to rob and pillage the passengers. Ample

HISTORICAL RECORDS

sinned, why is he doomed?" Her husband stood stroking her hair. Looking at them I could no longer restrain myself, and also began my weeping; but did my best to weep silently, so that my voice should not be heard.

Moshe began to talk openly and to estimate the situation. He said in so many words that we were lost, that he had not wanted to upset our belief all this time. But now it was plain that we were being taken to Treblinka.

I looked round at the people. They were images of dread and horror. Some tore their hair, some flung themselves about in despair, and some cursed with all their strength. A woman clutched her baby to her breast with all her force. The child began to make strangled noises, while the woman whispered loving words to it and pressed it to her heart all the more.

"Look what she's doing, look what she's doing... She's gone mad," came cries from all sides.

"It's my child, mine, and I want him to die a holy death. Let him die a holy death." And by the time people succeeded in getting the child away, he was choked.

One Jew near us went mad. Round his neck was a white scarf. He took it off and tried to tie it to one of the iron hooks in the carriage wall in order to hang himself. People tried to stop him. He punched and kicked with tremendous force and cried: "Let me hang myself!" They succeeded in dragging the scarf out of his hands, and he collapsed in the corner. Many refused to accept the idea of death, and prepared to resist and prevent anybody from touching them.

It was evening already. The train was travelling very fast. Moshe was weaving plans. He was weaving them hastily. Our Moshe was blessed with an imagination. What he imagined was never naked or bare or unattached, and he always found some starting-point in the realities from which he could realise it. He calculated that we would reach Treblinka that night. It meant that this was our last night and our last opportunity. Everything was quite open and quite bare in the carriage. There were no longer any secrets or things to be hidden. Everybody still capable of thought was thinking aloud. Many were making their death confessions, but not according to the established formulas and verses. This was a stormy, demented confession of all that the hopeless heart could remember. Father remembered the preparations he had made long ago to proceed to Eretz Israel, preparations which had never been followed up. Now he remembered that mother had been against it, and among other and more serious arguments she had said jokingly that she was afraid to travel by boat.

THE JOURNEY TO "ERETZ ISRAEL"

piercing like a drill through the ears, through the brain and the skull. We entered Koluszki, and here we met with the crisis and collapse.

After the whistling there came a deep strange silence. Everybody was still listening to the echoes, which were barely dying away. It was the quiet before the storm. All of us kept still in order to hear how the train was moving and in which direction. I looked at Moshe and saw that he was thinking hard. The train stopped. The watchers by the window reported that they could see many Germans, policemen, trains, and so on.

Suddenly came a bumping, first backwards and then forwards. Moshe had been listening hard all the time, and a sudden cry of alarm burst from him. But he promptly controlled himself, went on listening for a few moments and then whispered to me :

"That's the engine. When it's uncoupled from the carriages, you feel a movement like that. If what I'm afraid of is true, we'll soon feel a jerk like that from behind."

Meanwhile the watchers at the window reported that the engine had been uncoupled from the train. The apprehension and fear had not yet burst forth and become a sheer apprehension of death. Somebody calmed himself and the others. He was sure that the engine had just gone to load up with coal, and would come back at once. The engine passed the length of the train, closed up from behind and once again we felt a jerk as before, but reversed ; first forwards and afterwards backwards. We had learnt that several carriages containing more Jews had been attached to the train outside Koluszki. Within a few moments the train began to move off. At first there was a terrifying silence. Everybody waited for a miracle to happen or an abyss to open.

But the miracle did not happen, and within a few moments we knew definitely that the train had changed its direction and we were travelling eastwards. It was as though there were an explosion and a collapse in the carriage. People shrieked to the high heavens. The little children in the carriage could not understand what it all meant, but they also began to cry at the tops of their voices. I looked at my own family members and it seemed to me as though they had all grown old in a single moment. My little sister Malkale, who was nine years old, understood what it all meant and was weeping bitterly, "Mother, but I never did anybody any harm." My sister Rochele, who was twelve years old, clung to me and said, "Aaron, I am terribly afraid. Look after me..." and she clung to me with all her strength.

My sister Bracha, who was pregnant, wept in a loud voice. She was about twenty-eight. "But my baby hasn't even been born yet, and never

HISTORICAL RECORDS

Many of us had money ready and waiting. Others began to search round, to take it from its hiding place. There were some who did not have any money at all. A price of a hundred zloti was promptly fixed for each snowball. At first these reached those who were paying for them, but within a few moments the whole carriage was in a whirl. Hands stretched out to seize a few melting snowflakes, like a drowning man flinging up his arms for aid. Everyone was thirsty, and hands beat against one another. Each person stuck out his tongue and licked the bits wherever they fell.

All this took place at the first stop. Suddenly a shot sounded in the open, and the trade in snow stopped. We were sitting in a distant corner, and therefore were not privileged to receive this "vital" commodity. My hand with the currency note in it stretched out in vain.

Moshe kept on trying to find out where we were. I heard him shouting to one of the fellows standing beside the window, "Mendel, look well and see where we're going!" Mendel calmed him down, and answered that we were travelling westwards to the Koluszki Station. But the entry was difficult. This was a railway junction in which were many trains. We were detained there for a long time.

The snow story began again. This time prices had increased and they demanded 500 zloti for a snowball. Since the goods had become more expensive, far more care was taken of them. Somebody put out a pot and the snowball was placed in it, so that strangers should not grab any. Those who had no money went wild. Somebody wailed and shouted, "Give me a little snow as well, I'm also a human being, I also want to live!" We also paid the price of the snow, and after waiting and shouting our turn arrived at last.

There were some families which looked after one another and divided the snow equally among themselves. But snow which contains no salt or minerals, only increases the thirst. The throat becomes more dry and sore from moment to moment. The temperature rose. Drops of water began running down from the ceiling. Those who stood by the walls licked the moisture as it dripped down.

Manners and good behaviour which we had known in the past had completely vanished away. Full freedom of expression was given to the will to live and breathe. Women of all ages, young and old, removed their overcoats and tore their dresses off. Everything seemed to be uprooted. Your very consciousness seemed to be clouded over. People lost their entire balance.

There came another long whistle like that at our starting point. Now it was even longer, — a satanic hooting that was enough to turn one crazy,

THE JOURNEY TO "ERETZ ISRAEL"

all of us, mourning for us as you mourn for the dead... All of a sudden she wailed piercingly, "They are taking us to our deaths, to our deaths."

We all stood weeping, and in a choking voice I tried to calm her. Father's sighs grew louder. My little sisters held on to mother and also cried. I stood between father and mother, with my brother Moshe beside me. I gazed at his face. There was a heavy cloud on it. There were unshed tears deep within his eyes. But despite all the gloom, I saw that he was thinking all kinds of thoughts, that plans were being woven. Dear Moshe with his inventions! He did not lose this quality even here.

"Can you see where we are?" he asked me quietly.

He repeated the question several times. I casually turned my head towards the window. It was high up, and those who stood beside it barely reached it with their heads. It was a long narrow window with an iron mesh over it.

The heat increased. I took off my overcoat, rolled it into a bundle, put it on the floor and stood my little sisters on it in turn, so that they should have some air to breathe. Were we going to Treblinka? But the train came from the East. If they had wanted to take us to Treblinka, would anybody have stopped them? What was the logic in having the train coming from the East? And how link this fact with the dreadful conditions under which we were travelling? And yet the will to live wishes to interpret each detail favourably in spite of everything.

We had already been travelling for hours. Thirst was burning our throats and mouths. All of a sudden the train stopped. A tumult broke out in the carriage.

"Why have we stopped? Why have we stopped?" came the question from every side.

Those beside the window answered that the train had stopped to take on water. The very word made us even thirstier.

"Shout out and ask for a little water. Shout through!" came the suggestion from every side.

Those who stood by the window shouted and asked for a little water. Outside were Poles --- workers on the railway line. From time to time one approached the carriage, picked up snow from the ground, rolled it into a ball, and shouted to those at the window:

"Give us money and you'll get snow"!

Somebody flung out a coin, and a snowball was flung into the carriage for him. People started up from all parts of the carriage to buy snow. Hands containing coins were held out to the window. From outside came the cries of the railway workers, "Money, give money"!

HISTORICAL RECORDS

but the windows were already taken. We crowded into an empty corner and clung together. With us was my sister Bracha, and her family. And now the door of our carriage was closed and we were cut off. Voices from the outside were harder to hear. Those next to the window were a kind of lookout, and gave us information about what was taking place outside. Every trifle became something remarkable and rare. "The engine-driver is filling the tank with water." "A German has gone out." "A German has come in..."

Before we entered the train, and when we were ordered to leave our little bundles beside the rails, many who had hidden their money and valuables in the bundles began to claw through them in order to save something. They were beaten mercilessly. These were not encouraging signs of our being taken to Eretz Israel. Now those who stood beside the window reported that the officers who had handled the papers had already left, and only the Ukrainians remained. The transport was ready for the journey.

I do not know how long we waited in the train. The moments were long. Before the train started off there was another terrifying whistle, which continued for a long time. No, no, this was no ordinary whistle. It had a special meaning. And that meaning was surely as dreadful as the sound... A tormenting whistle that made you crazy and never stopped.

At last the wailing died away and the train moved. From moment to moment it became hotter. Some fluid began to drip as it condensed from the steam. People began to unbutton their coats to ease the heat and the choking feeling.

It grew hotter from moment to moment, and the situation grew worse. We were stupefied, half-crazy. The instinct of survival seemed to operate on its own, without any control. Our consciousness grew clouded. Here and there could be seen clear signs of lunacy. To this day I shiver when I remember the fellow who cried out the Deathbed Confession, and asked the dreadful question :

"What did I do all my life long ? What did I do all my life long ? I stole, I robbed, I hid money away and kept it. I became rich. Curse the money I have with me ! What shall I do with the money I have with me ! I'm going to my death... I'm going to my death... To my death, that's where I'm going."

There was black terror all round. The man shrieked and tore his hair and rolled his eyes. Everybody began gazing into his own soul and life. I turned to look at my family. Father was sitting moaning quietly. He sighed more and more ; dumb sighs without words. Mother sat weeping bewailing

THE JOURNEY TO "ERETZ ISRAEL"

Here we were formed up in fives, with our faces to the rails, and we were given an opportunity of looking at the faces of the Germans properly. The officers and all the non-commissioned officers stood in front of us, and the privates behind. There they were, standing joking together, smoking cigarettes and pointing at us with their fingers. Meanwhile it grew colder and colder, and we began to stamp our feet in order to warm up. Many members of the Jewish police came with their official caps. They believed in the power of the cap and hoped that it would help them. Somebody moved over to one of the policemen and said :

"Well, big shot that you are, well, show what you can do ! You drank together with them ! Ask them, maybe they'll tell you where we're really going."

The fellow lowered his eyes and did not answer. There were people who wanted to get their own back on those who had been policemen, but this was just helpless fury. We were dead afraid, and this fear compelled the people to stare westwards, expecting the train to come from that side and take us to the east.

All of a sudden a prolonged whistling was heard, but it came from the east, definitely from the east. Once again the whistling changed, and we could already hear the wheels rattling. As the train approached the whistle began for a third time. It was so prolonged and piercing that we felt the world must be coming to an end. Out of the trains came Ukrainians and Mongolians, and opened the carriage doors. Then came the order :

"Put down any parcels you are holding, at your feet !" We all put down our bundles and parcels. Then came a second order, short and sharp :

"Up with all this crap."

They divided those who were standing there according to carriages ; and then began the climb into them. At first it was possible to help the women and tired ones, but within a few moments the overcrowding and pushing began. People grabbed hold with their fingernails in order to get up and get a place. The carriages were already full to overflowing. The Ukrainians began to shoot into the people in the carriage. They pushed and tried to shrink together in dread and fear of death, and lo and behold, there was room for more. As each carriage filled up, it was closed and barred from the outside.

All our family did their best to be together, and now we helped one another to climb up. When I got in, the carriage was already half full. The smell of chlorine caught at my nose. The walls and floor were white. This was some disinfecting material. I at once felt a strange dryness in the mouth and throat, and an acidity. Thirst began to torment me. Instinctively everybody tried to reach the windows, where there was clear air from the outside,

HISTORICAL RECORDS

Each one tried to keep with his family and friends. Our family concentrated in two groups, one next to the other; my brother Moshe and I in the centre and my sisters on either side. We could see all of them. Mother entreated Moshe to ask one of the Germans where we were being taken. Moshe refused. There was nothing to ask, said he, the question wouldn't help and wouldn't change anything.

Mother was upset and impatient and she herself asked, "Mein Herr, wo fahren wir?" At first the German did not answer, but afterwards he doubtless felt sorry for her and answered in a Yiddishised German, "Wein nicht, wein nicht, Mameshi, mir fahren nach Deutschland" (Don't cry, don't cry, Mamma, we are going to Germany).

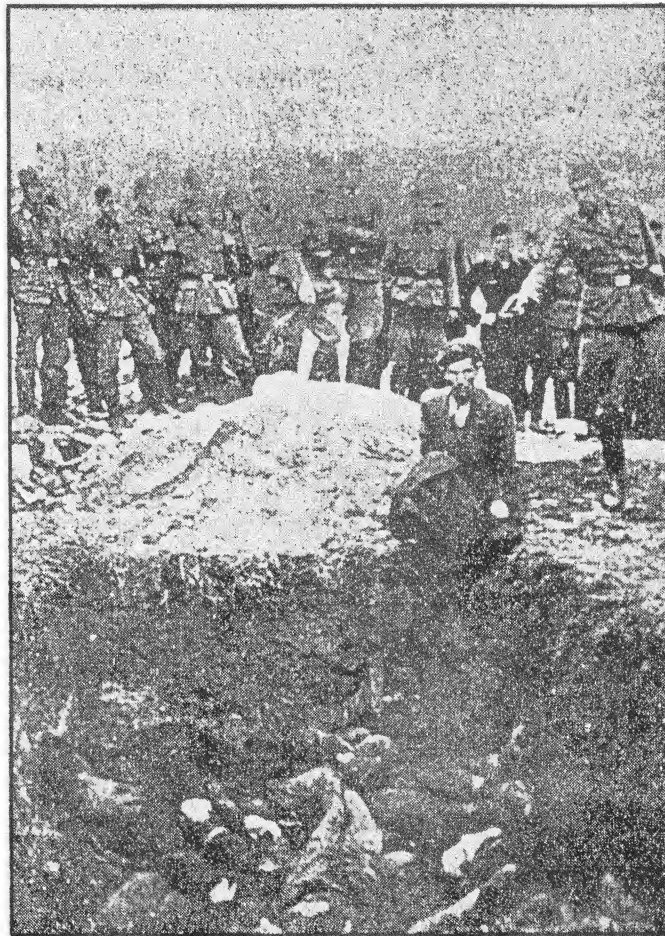
Every report of this kind spread as on wings and was passed in a whisper from row to row. There was a fresh whisper every little while. But all the whispers made it clear that we were going to Germany, westward. Now we drew near the railway lines. All the people of the whole district were already there from the smaller and the larger towns. The people of Opoczno walked together, including the Rabbi and a woman belonging to his family; a very old pair. We remembered the Rabbi with the long white beard, but now he was without the beard. It had been cut off. One of the S.S. men shouted at us to keep in fives and not to loiter. He paced along the earth banks beyond the ditch, and shouted, "Anyone who hangs behind will be killed on the spot!"

People began to crowd together. The police walking in the rear began to lay into them with their whips. The crush grew worse. But many could not continue at the pace required, and broke up the fives. An S.S. officer wearing spectacles jumped across the ditch, dashed among the rows, caught the rabbi by the hand and shouted, "You're messing up the row!" The rabbi fell in fear and exhaustion. The other pushed him with his foot into the ditch and emptied a round of bullets into him. That was the second victim from the time we had left Opoczno. The woman began to weep and wail, and he killed her as well.

These were followed by other murders. It was dreadful to see a man lying dead on the snow. The white and the blood were startling and terrifying. Now all our faith was lost, but belief and trust began to steal in from some other dark corner. Our belief was obstinate and sought air to breathe. Would they be afraid to tell us the truth if it were really something different? After all, we were in their hands. So it followed that they must be taking us to Eretz Israel. Yet at the same time a shiver ran down the back in case, in just a little while, they should hit you, you the believer of all people. And so we reached the railway.

THE JOURNEY TO "ERETZ ISRAEL"

up to the right and the left of us. Ahead marched the officers with the documents, and on either side were the S.S. men. After we had all passed through the exit gate it was closed behind us. On either side of the road along which we passed there were ditches, beyond which were slightly elevated paths — the pavements. Along these paths we were accompanied by the German guard. The officers who went ahead carried pistols. The S.S.

MASSACRE OF THE JEWS
Vinnitza, Ukraine, following the Nazi Occupation

men held "Schmeissers" (sub-machineguns), and the Ukrainians held rifles. The presence of the Ukrainians frightened us very much. We knew that they were always summoned to liquidation actions.

HISTORICAL RECORDS

The cold began to bite, and from time to time people jumped off the carts to warm themselves a bit by walking. The police paid no attention. When we came to a forest they allowed us to enter, in order to pause awhile and attend to the call of Nature. The whole world was white. A thin snow was falling. There was a vast expanse all round. A very long time had passed since we had had a chance of enjoying the beauty of the world. The hope of staying alive awakened our sense of the surrounding amplitude and landscape ; of the landscape we knew so well and in which we had seen good years too.

We reached Ujazd as day turned to evening, but here all our belief was undermined. All of a sudden we realised that there were disguised and hidden guards all round us. The sense of freedom which we had felt on the way vanished as at a wave of the hand. Our hearts began to thud in fear, and our knees trembled. On either side of the road appeared Germans who began to urge the carters on with shouts and curses. Ujazd is a railway junction, and beside it was an abandoned and desolate village. The S.S. man with the papers handed us over to the local commandant.

Here we found many Jews from all the small towns of the neighbourhood. They told us the same story : They were being taken to Eretz Israel, to be exchanged against prisoners of war. We of Opoczno were the last, and with our arrival the concentration of those to be exchanged was finished. We began to look for people from Przysucha. I found my sister Bracha and her husband.

Evening had already fallen and suddenly we saw many campfires all round us. They were the campfires of the camouflaged guards, who were looking after us while we stood, as it were, in a circle of fire. Our mood was very gloomy indeed. The girdle of fire enclosed us and gave us the feeling that we were all trapped. The brave Yurek, who looked like a gentile, tried to run away. A fusillade of bullets could be heard. The first victim. Our spirits collapsed entirely.

Next morning we heard the yells : "Juden raus !" (Jews, out !). Standing behind us we saw the Ukrainians and the "Blackies" — Germans in black uniforms. One of us cried : "They're the extermination squads !"

They began to line us up in fives. Family members crowded together not to be separated. From here we were led to the railway station. One of the officers counted the groups of five. Somebody plucked up courage and asked where we were going, and the answer was, "Nach Deutschland !" (to Germany).

From Ujazd to the railway lines it was about half an hour's walk. When we left the town it was already bright day. The Germans were lined

THE JOURNEY TO "ERETZ ISRAEL"

"The war's over for you ! At Ujazd you'll get on special trains and go off to Eretz Israel."

Horses and carts had been brought from Opoczno and the neighbouring villages in order to take us off. The carts were lined up along the main road in the Kilinski Square. The Jews were formed in line and began to march out of the Ghetto. We were ordered to climb onto the carts. Unnecessary bundles were taken from their owners and placed on the ground. We felt that there was something not quite in order if they were treating us like that when we were leaving. But we consoled ourselves with the thought that the real reason was insufficient room in the carts. Then all of a sudden they began to pull good coats off a number of the Jews. "You're going to a hot country and you won't need overcoats."

The convoy was ready to start. It was headed by an S.S. man with all the various documents and papers. At the end came a number of Polish policemen who were Opoczno residents. We had few to guard us, and the official reason for their presence was to defend us against robbers and highwaymen. There were a great many of us, and we could have liquidated them with ease on the way and far from Opoczno, but we never even dreamed of any such thing.

Local Polish residents stood on either side of the road and parted from us with farewell cries and gaze. Some of them shouted to their acquaintances to throw them a keepsake, and a few of us did so. From time to time we looked back at the town where we were born. We could see the Berek Josselewicz Street, named after the Jewish fighter for Polish liberty. It was desolate, with open doors and windows. And now we passed the horse market where the first expulsion had taken place. At the end of the square stood a cross with the crucified Jesus gazing pitifully at the convoy. Here was the "Kasimir the Great" School. Children came out into the street, stared and pointed their fingers. Poles stopped along the road. Passers-by stared at us in astonishment and asked : "Whither ?"

It was hard to answer that we were going to Eretz Israel. We felt that there was something ridiculous in such an answer. Maybe we knew deep within ourselves that we were not being sent there. And how about running away ? The idea occurred to someone, flickered there for a moment or so and promptly went out. For it is so good to be at ease, in the bosom of belief... We faced a riddle which we solved too late; and that delay was going to cost us our lives. At that moment everyone felt concerned with the riddle and wished to solve it. "Let's see where they'll take us, east or west. If they take us off to the west, it's a sign that they were telling the truth."

HISTORICAL RECORDS

might be living and the precise relationship. Special officials checked every detail. And this exactness was what misled us.

Once again the light of hope began to shine in people's eyes. Everybody began searching for letters and envelopes, in order to remind themselves of forgotten addresses. People who had no real relations "tricked" the Germans. They gave the addresses of acquaintances, they attached themselves as kinsfolk to those who did really have relations, and all in order to be among the happy ones. The prospective journey kept us busy day and night. We argued the business in all directions. Jewish humour began to flicker and sparkle in our downtrodden souls. "You'll see, those Germans will be short of Jews yet, and they'll have to mobilize Gentiles and send them as Jews." They began to treat us better. Jews hiding in the villages were allowed to return to the Ghetto without punishment or guards. The German policing was almost withdrawn, and the task was left to the Jewish Police only. Faith encompassed us all — a madness of belief. Each list of relations was handed over to the Gendarmerie Secretary Baumgarten; and in order to show that the matter was too urgent to allow of any delay, each list was sent on by teleprinter to the Gestapo at Tomaszow.

Even Jews with false Polish papers returned to the Ghetto and straightened themselves out, and were all included in the list of those going to Eretz Israel. According to the information we received, the exchanges were to take place on the German-Swiss frontier. Hence it followed that our journey was to be westward to Germany, and afterwards to the Swiss frontier. Nobody even imagined that in order to liquidate a few hundred families the Germans had to make use of such tactics and deceit. We were entirely in their hands, after all. The official orders and the various notices regarding the journey to Eretz Israel were wonderfully styled, and the readers drank them up thirstily.

The Poles joked and said :

"We always used to shout — Jews, go back to Palestine ! And now it's coming true !" On the 4th of January we were informed that we were leaving next day. Everybody prepared bags and baggage. We felt that we were happy and wept for all those who had perished and had not been privileged to see the great day. The official order declared that each person was entitled to take with him both money and belongings, not exceeding a weight of 15 kilos.

Early in the morning of January 5th, 1943 we were all dressed and ready with our bundles in the street at the house entries, waiting for the journey. The gendarmes received their last gifts. They explained that we were travelling to the Ujazd station, and would go westward from there.

THE JOURNEY TO "ERETZ ISRAEL"

AARON CARMI

Recorded and edited by Aaron Meirovitch

The deception which the Germans called "The Journey to Eretz Israel" was nothing other than a journey to the death camp. The description given below of the inferno of the train journey, the parting from the members of the family and the jump from the coach, is only one part of a long and varied testimony, which begins in the small town of Opoczno in the Kielce Government Region of Central Poland under the German Occupation, and ends in the Toebeens-Schultz area during the Revolt of the Warsaw Ghetto.

Aaron Carmi (Chmielnicki), who made the report, is a former member of the "Gordonia" Halutz Movement. He was born in Opoczno in 1921. When he jumped from the train he had only one objective. He wished to reach the Warsaw Ghetto and join Eliezer Geller, his kinsman and fellow-townsmen, who was one of the commanders of the Jewish Fighters' Organization. On his way there he repeatedly saw death face to face, and it was pure chance that delivered him from all danger. He reached the Warsaw Ghetto, joined the Organization and took part in the Revolt as a fighter. On the 29th April 1943, Carmi and fighter comrades left the Ghetto and reached the Lomianki forests. He afterwards went to the Wyszkiw forests where he fought as a partisan until the liberation. After the War he left Poland and arrived in Eretz Israel in October 1945 on the "Transylvania".

The entire evidence was recorded and edited in 1956 at the Ghetto Fighters' House.

One day at the end of December 1942 the gendarmerie came to the Judenrat of Opoczno very cheerfully, as it seemed, and announced that orders had been received to prepare a list of Jews who had relations in Eretz Israel. The purpose was to arrange for an exchange of prisoners of war. For every German prisoner of war who was released they would permit ten Jews to proceed to Eretz Israel. The Jews would be taken by passenger train to a neutral country, where the exchange would take place.

At first we viewed this rumour suspiciously, regarding it as a trick to deceive us. But judging from the preparations and the efforts which the Germans devoted to the lists and to their inquiries, we began to believe that there must be something to it. They set about these lists with characteristic German thoroughness. In the questionnaires we had to fill in the occupation of the relation, when he had gone to Eretz Israel, the town in which he

OPOCZNO

OPOCZNO, TOWN IN CENTRAL POLAND. OPOCZNO WAS THE BIRTHPLACE OF ESTERKA, ACCORDING TO LEGEND THE MISTRESS OF CASIMIR THE GREAT (1333--70). IN 1588 THE POLISH SOVEREIGN AUTHORIZED THE TOWN TO EXPEL THE JEWS LIVING THERE, BUT A JEWISH COMMUNITY HAD RESETTLED IN THE ENVIRONS BY 1646. THE SETTLEMENT WAS NOT PERMANENT: A JUDGMENT OF THE SUPREME TRIBUNAL IN 1714 AGAIN PROHIBITED JEWS FROM LIVING IN THE TOWN. ACCORDING TO THE CENSUS OF 1765, HOWEVER, THERE WERE 1,349 JEWS IN OPOCZNO AND THE VICINITY (EXCLUDING INFANTS UNDER ONE). THEY OWNED 12 PLOTS OF LAND OUTSIDE THE TOWN AND 41 HOUSES WITHIN IT. A NUMBER OF CRAFTS WERE EXCLUSIVELY PURSUED BY JEWS. JUDAH LEIB, SON OF ELIEZER B. SOLOMON LIPSCHUETZ, AUTHOR OF RESPONSA DAMMESEK ELIEZER, OFFICIATED AS RABBI OF OPOCZNO AT THE END OF THE 18TH CENTURY. THE COMMUNITY NUMBERED 1,469 IN 1856, 2,425 IN 1897, AND 4,025 IN 1909 (COMPARED WITH 2,387 CHRISTIANS). THE 1921 CENSUS SHOWS A MARKED DECREASE TO 3,135 JEWS (46.9% OF THE TOTAL POPULATION).

IN 1939 THERE WERE ABOUT 3,000 JEWS IN OPOCZNO. THE GERMAN ARMY ENTERED THE TOWN ON SEPT. 6, 1939. IN NOVEMBER 1940 A GHETTO WAS ESTABLISHED AND THE TOWN'S JEWISH POPULATION WAS CROWDED INTO 115 SMALL HOUSES. IN JUNE 1942 ABOUT 1,200 JEWS FROM NEARBY VILLAGES WERE DEPORTED TO OPOCZNO GHETTO WHICH GREW TO OVER 4,200. IN JULY 1942 ABOUT 400 MEN WERE DEPORTED TO THE "HASAG" SLAVE-LABOR CAMP IN SKARZYSKO-KAMIENNA AND ON OCT. 27, 1942, THE GHETTO WAS LIQUIDATED AND ALL ITS INMATES DEPORTED TO TREBLINKA DEATH CAMP. ONLY 120 MEN WERE LEFT UNTIL JAN. 3, 1943, AND THEN EXTERMINATED. AT THE TIME OF THE MASS DEPORTATION IN OCTOBER 1942, SCORES OF JEWS FLED TO THE FORESTS AND ORGANIZED PARTISAN UNITS THERE. THE BEST-KNOWN UNIT, "LIONS", UNDER THE COMMAND OF JULIAN AJZENMAN-KANIEWSKI, CONDUCTED A NUMBER OF SUCCESSFUL GUERRILLA ACTIONS AGAINST NAZI FORCES AND THE OPOCZNO-KONSKIE RAILWAY LINE. AFTER THE WAR, THE JEWISH COMMUNITY OF OPOCZNO WAS NOT RECONSTITUTED.

דף תיקונים אויסבעסערונגען

זייט	שורה	סדארף זיין	סאיז	געשריבן	ספעלט
98	22	אויך דערעפנט	אליך	דערקענט	
99	7	יידן אין געטא	יודן איין גטן		
"	17	זיי		ספעלט דאס ווארט-זיי	
100	4	שטייענדע	שטעהנצע		
104	4	קעלער	קלעלער		
92	4	נישט	ניטש		
"	15	דער		סאיז איבעריג	
"	22	גב'תה	געטע		
93	9	אונפארטייאישע	אונפארטייאשיר		
96	2	שוצלאזע	שוואבלונע		
97	20	פארן	טארלר		
"	34	מערסטענס	מערדטענס	א ס אנשטאט א ד	
98	2	איניקלעך	אייזיקלעך	א נ אנשטאט א ז	
"	20	נעכטיקע	נעכטגע	פעלט א י	

איד האב אדורכגעלויזן קליינע פעלערן פון דרוק, זייט מוחל.

RCS

*P XV
(Opoczno)
90-2296

